

İB | SDÜ
İktisadi ve İdari
Bilimler Fakültesi

**İktisadi ve İdari
Bilimler Fakültesi Dergisi**

The Journal Of Faculty of
Economics and Administrative Sciences

Cilt/Volume 23 Yıl/Year 2018

Geybulla Ramazanoğlu
Özel Sayısı

Special Issue in memory of
Geybulla Ramazanoğlu

İB

ISSN 1301-0603

ISSN 1301-0603

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ

İktisadi İdari Bilimler Fakültesi
DERGİSİ

Editor / Editor-in-Chief

Prof. Dr.

Mustafa Zihni TUNCA

Editor Yardımcıları / Associate Editors

Prof. Dr.
Adem EFE

Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr.
Mehmet Hakan KİRİŞ

Yrd. Doç. Dr./Assist. Prof. Dr.
Çiğdem AKMAN

Danışmanlar Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Adem KORKMAZ
Prof. Dr. Bekir GÖVDERE
Prof. Dr. Can Deniz KÖKSAL
Prof. Dr. Durmuş ACAR
Prof. Dr. Hayrettin USUL
Prof. Dr. Hüseyin GÜL
Prof. Dr. İbrahim Atilla ACAR
Prof. Dr. Nuri ÖMÜRBEK

Prof. Dr. İlker Hüseyin ÇARIKÇI
Prof. Dr. İsa İPÇİOĞLU
Prof. Dr. Murat Ali DULUPÇU
Prof. Dr. Murat OKCU
Prof. Dr. Mustafa GÜLMEZ
Prof. Dr. Ramazan ERDEM
Prof. Dr. Şeref KALAYCI
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Hakan DEMİRGİL

Bilim Kurulu / Scientific Board

Prof. Dr./Prof. Dr. A. Argun AKDOĞAN (TODAİE)
Prof. Dr./Prof. Dr. Abdullah Mesud KÜÇÜKKALAY (Osmangazi University)
Prof. Dr./Prof. Dr. Ahmet NOHUTÇU (Medeniyet University)
Prof. Dr./Prof. Dr. Ayşe ŞAHİN (Mersin University)
Prof. Dr./Prof. Dr. Birdoğan BAKI (Karadeniz Technical University)
Prof. Dr./Prof. Dr. Cem SAATÇIOĞLU (İstanbul University)
Prof. Dr./Prof. Dr. Falah F. ALSUBAIE (Al-Imam Mohammad Ibn Saud Islamic University)
Prof. Dr./Prof. Dr. Fatma Bahar ŞANLI GÜLBAHAR (İstanbul University)
Prof. Dr./Prof. Dr. Fatma Neval GENÇ (Adnan Menderes University)
Prof. Dr./Prof. Dr. Fuat SEKMEN (Sakarya University)
Prof. Dr./Prof. Dr. Gökhan ORHAN (Bandırma 17 Eylül University)
Prof. Dr./Prof. Dr. Hasan BÜLBÜL (Ömer Halisdemir University)
Prof. Dr./Prof. Dr. Hüseyin ÖZGÜR (Pamukkale University)
Prof. Dr./Prof. Dr. İdil KAYA (Galatasaray University)
Prof. Dr./Prof. Dr. Kamil Ufuk BİLGİN (TODAİE)
Prof. Dr./Prof. Dr. Levent KÖSEKAHYAOĞLU (Süleyman Demirel University)
Prof. Dr./Prof. Dr. Mahmut GÜLER (Trakya University)
Prof. Dr./Prof. Dr. Mete YILDIZ (Hacettepe University)
Prof. Dr./Prof. Dr. Mohamed Gamal ABOELMAGED (University of Sharjah)
Prof. Dr./Prof. Dr. Muammer ZERENLER (Selçuk University)
Prof. Dr./Prof. Dr. Murat YILDIZ (Cumhuriyet University)
Prof. Dr./Prof. Dr. Nurhan PAPTAYA (Süleyman Demirel University)
Prof. Dr./Prof. Dr. Selma KARATEPE (İnönü University)
Prof. Dr./Prof. Dr. Semih BİLGE (Anadolu University)
Prof. Dr./Prof. Dr. Şaban UZAY (Erciyes University)
Prof. Dr./Prof. Dr. Tuncay ÇELİK (Erciyes University)
Prof. Dr./Prof. Dr. Walailak ATTHIRAWONG (King Mongkut's Institute of Technology)
Prof. Dr./Prof. Dr. Zerrin Toprak KARAMAN (Dokuz Eylül University)

SÜLEYMAN DEMİREL UNIVERSITY

THE JOURNAL OF

FACULTY OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

Faculty of Economic
and Administrative
Sciences

- Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Abdulaziz H. ALGAEED (Riyadh Imam University)
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Abed Al-Nasser ABDALLAH (American University of Sharjah)
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Ahmet MUTLU (On Dokuz Mayıs University)
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Barış ÖVGÜN (Ankara University)
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Can Umut ÇİNER (Ankara University)
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Erbay ARIKBOĞA (Marmara University)
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Ferruh TUZCUOĞLU (Sakarya University)
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Gökhan AKYÜZ (Akdeniz University)
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Hacı KURT (Mersin University)
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Hakan AY (Dokuz Eylül University)
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Hasan Engin ŞENER (Yıldırım Beyazıt University)
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. İbrahim Güray YONTAR (Dokuz Eylül University)
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. İhsan KAMALAK (Mersin University)
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. İlker Murat AR (Karadeniz Technical University)
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Khodakaram SALIMIFARD (Persian Gulf University)
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Kürşat ÖZDAŞLI (Mehmet Akif Ersoy University)
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Menaf TURAN (Yüzüncü Yıl University)
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Murat ÇUHADAR (Süleyman Demirel University)
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Murat KAYALAR (İzmir Katip Çelebi University)
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK (Süleyman Demirel University)
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Naci KARKIN (Pamukkale University)
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Nasser ALOMAM (Riyadh College of Technology)
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Savaş Zafer ŞAHİN (Atılım University)
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Serdar ÖZTÜRK (Nevşehir Hacı Bektaş Veli University)
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Şenol BABUŞCU (Başkent University)
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Vesile ÖMÜRBEK (Süleyman Demirel University)
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Vural ÇAĞLIYAN (Selçuk University)
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Yunus Emre ÖZER (Dokuz Eylül University)
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Zahid SOBACI (Uludağ University)
Yrd. Doç. Dr./Assist. Prof. Dr. Dilek MEMİŞOĞLU (Kâtip Çelebi University)
Yrd. Doç. Dr./Assist. Prof. Dr. İbrahim ARAP (Dokuz Eylül University)
Yrd. Doç. Dr./Assist. Prof. Dr. Mahmut SÖNMEZ (The University of Texas at San Antonio)
Yrd. Doç. Dr./Assist. Prof. Dr. Ozan ZENGİN (Ankara University)
Yrd. Doç. Dr./Assist. Prof. Dr. Sibel BİLGİN (Gazi University)
Dr./Dr. Neriman HANAHMEDOV (Azerbaijan State University of Economics)

Yayın Ofisi / Editorial Office

Arş. Gör./Res. Assist. Ahmet Kuntay DEMİRAL | **Dergi Sekreteri / Secretary of the Journal**
Arş. Gör./Res. Assist. Murat KARA | **Kapak Tasarım / Cover Design**
Bil. İşl./Computer Op. Ramazan DAĞ | **Dizgi / Type Setting**

Baskı / Printing

SDÜ Basımevi Isparta / SDU Publication House Isparta

© SDÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Isparta – 2018 / Faculty of Economics and Administrative Sciences of SDU Isparta – 2018

Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi ISSN 1301-0603 Ocak, Nisan, Temmuz ve Ekim aylarında olmak üzere yılda dört sayı olarak yayınlanan uluslararası hakemli bir dergidir. Dergide yayınlanan yazılardaki görüşler derginin görüşleri değildir. Tüm sorumluluk yazarlarına aittir. Dergide yayınlanan yazıların her hakkı saklıdır. Yazarlara nakit olarak telif ücreti ödenmez. Telif ücreti olarak yazının yayımlandığı dergi gönderilir. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi; EBSCO, Türkiye Makaleler Bibliyografyası, ASOS ve SOBİAD İndeks tarafından taranan dergiler arasında yer almaktadır.

Journal of Faculty of Economics and Administrative Sciences (ISSN 1301-0603) is an international refereed publication of Süleyman Demirel University, published every January, April, July and October. Editorial board claims no responsibility for the opinions, expressed in the published papers. The authors are responsible for the content of their papers. All rights are reserved. No parts of this publication may be reproduced, or transmitted in any forms or by any means without appropriate citation. No royalty will be paid for the published papers. Instead, a complimentary copy of the issue will be sent to the authors. The journal is indexed by EBSCO, Türkiye Makaleler Bibliyografyası, ASOS and SOBİAD index databases.

İletişim Adresi / Contact Info

Süleyman Demirel Üniversitesi / Süleyman Demirel University
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi / Faculty of Economics and Administrative Sciences
Dergi Yayın Komisyonu Başkanlığı / Head of Journal Publication Office
Doğu Kampüsü, 32260, Çünür / East Campus, 32260, Çünür
İSPARTA / İSPARTA, TURKEY

☎ : 0 246 211 04 01
Fax : 0 246 237 09 20
E-mail : iibfdergi@sdu.edu.tr
Web : <http://iibfdergi.sdu.edu.tr>

SÜLEYMAN DEMİREL UNIVERSITY

THE JOURNAL OF

FACULTY OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

BU SAYININ HAKEMLERİ / LIST OF THE REFEREES OF THE CURRENT ISSUE

- Prof. Dr./Prof. Dr. Ahmet ÖZEN Dokuz Eylül University
Prof. Dr./Prof. Dr. Bahaddin SİNSOYSAL Beykent University
Prof. Dr./Prof. Dr. Bekir GÖVDERE Süleyman Demirel University
Prof. Dr./Prof. Dr. Ersan ÖZ Pamukkale University
Prof. Dr./Prof. Dr. H. Tuğba EROĞLU Selçuk University
Prof. Dr./Prof. Dr. İbrahim Attila ACAR İzmir Kâtip Çelebi University
Prof. Dr./Prof. Dr. Murat KAYALAR Mehmet Akif Ersoy University
Prof. Dr./Prof. Dr. Mustafa Zihni TUNCA Süleyman Demirel University
Prof. Dr./Prof. Dr. Nezih Metin ÖZMUTAF İzmir Kâtip Çelebi University
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Aygen OKSAY Süleyman Demirel University
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Engin HEPAKSAZ İzmir Kâtip Çelebi University
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Nilüfer NEGİZ Süleyman Demirel University
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Pınar SAVAŞ YAVUZÇEHRE Pamukkale University
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Süleyman Emre ÖZCAN Celal Bayar University
Dr. Öğr. Üyesi/Assist. Prof. Dr. Adil AKINCI Kırklareli University
Dr. Öğr. Üyesi/Assist. Prof. Dr. Aykut SEZGİN Süleyman Demirel University
Dr. Öğr. Üyesi/Assist. Prof. Dr. Ayşegül BAYKUL Süleyman Demirel University
Dr. Öğr. Üyesi/Assist. Prof. Dr. Cenay BABAOĞLU Niğde Ömer Halisdemir University
Dr. Öğr. Üyesi/Assist. Prof. Dr. Erdal EKE Süleyman Demirel University
Dr. Öğr. Üyesi/Assist. Prof. Dr. Erkan TAŞKIRAN Düzce University
Dr. Öğr. Üyesi/Assist. Prof. Dr. Gökhan TURHAN Süleyman Demirel University
Dr. Öğr. Üyesi/Assist. Prof. Dr. Halil İbrahim AYDIN Batman University
Dr. Öğr. Üyesi/Assist. Prof. Dr. Hidayet ÜNLÜ Süleyman Demirel University
Dr. Öğr. Üyesi/Assist. Prof. Dr. Mehmet Vahit EREN Kilis 7 Aralık University
Dr. Öğr. Üyesi/Assist. Prof. Dr. Mustafa BAYHAN Pamukkale University
Dr. Öğr. Üyesi/Assist. Prof. Dr. Oğuzhan AYTAR Karamanoğlu Mehmetbey University
Dr. Öğr. Üyesi/Assist. Prof. Dr. Onur OĞUZ Batman University
Dr. Öğr. Üyesi/Assist. Prof. Dr. Selen IŞIK MADEN Süleyman Demirel University
Dr. Öğr. Üyesi/Assist. Prof. Dr. Uğur ÇİÇEK Mehmet Akif Ersoy University

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ

İktisadi İdari Bilimler Fakültesi

DERGİSİ

İçindekiler / Contents

Editörden
i

Atamin Xatiresine
iii

Geybulla Hoca
v

Geybulla Hocamızdan Bize Kalanlar
ix

Geybulla Ramazanoğlu Hakkında Düşüncelerim
xi

Bretton Woods İkizleri: Aşırı Yoksulluk ve Derinleşen Eşitsizlik
Bretton Woods Twins: Extreme Poverty And Rising Inequality
Doç. Dr. Mustafa SOBA
Öğr. Gör. Saadet Yağmur KUMCU
Öğr. Elm. Özden Sevgi AKINCI
669-687

Güney Kore ve Türkiye Ekonomik Büyüme Deneyiminin
Otomotiv Sanayii Temelinde Karşılaştırılması
*The Comparison Of The Economic Growth Experiences
Of South Korea And Turkey Based On Automotive Industry*
Dr. Sıtkı Selim DOLANAY
Doç. Dr. Bekir Sami OĞUZTÜRK
689-706

Girişimcilerde Yaşanan Başarısızlık Korkusu
Fear Of Failure In Entrepreneurs
Dr. Öğr. Üyesi Elif Türkan ARSLAN
707-725

Gelişmiş Ülkelerde Nükleer Enerji Tüketimi ve
Ekonomik Büyüme İlişkisi Üzerine Panel Veri Analizi
*Panel Data Analysis On The Relationship Between Nuclear
Energy Consumption And Economic Growth In Developed Countries*
Dr. Öğr. Üyesi Türker ŞİMŞEK
Dr. Öğr. Üyesi Halil İbrahim AYDIN
727-737

SÜLEYMAN DEMİREL UNIVERSITY

THE JOURNAL OF

FACULTY OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

Kamu Personel Sisteminde Çalışanların Görevde Yükselmesinde Kayırmacılık Sorunu
Nepotism Problem On Promotion System Of Employees In Public Personnel System

Dr. Öğr. Üyesi Murat AK

Doç. Dr. Özcan SEZER

739-757

Vergi Uyuşmazlıklarında Alternatif Çözüm Yolları
(İzaha Davet Müessesesi ve Mükellef Hakları Bağlamında Değerlendirmeler)

Alternative Resolution In Tax Disputes

(Analysis Of The Invitation To Explanation And Rights Of Taxpayers)

Doç. Dr. Engin HEPAKSAZ

Arş. Gör. Orçun AVCI

759-772

Türkiye’de Adalet Hizmeti Harcamaları

Justice Expenditures In Turkey

Doç. Dr. Alper DOĞAN

Alper ÖZTÜRK

773-785

Türkiye’de İç Göçlerin Shift Share Analizi İle İncelenmesi
An Examination Of Turkey’s Internal Migration With Shift Share Analyses

Harun Bora TUNÇ

Dr. Öğr. Üyesi Selen IŞIK MADEN

787-803

Ticari Açıklık, Ekonomik Büyüme, Şehirleşme ve Çevre İlişkisi
Trade Openness, Economic Growth, Urbanization And Environment Relationship

Dr. Öğr. Üyesi F. Özlem ALPER

805-816

Enerji Tüketiminde Küreselleşmenin Rolü
The Role Of Globalization In Energy Consumption

Dr. Öğr. Üyesi Ali Eren ALPER

817-829

Türkiye – AB Dış Ticaretinde J Eğrisi Etkisi:
1994-2016 Dönemi Üzerine Ampirik Bir İnceleme
The J Curve Effect In Turkey-EU Trade:An Empirical Analysis For The Period 1994-2016

Prof. Dr. Levent KÖSEKAHYAOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi İkbal KARATAŞLI

831-844

Konjonktürel Dalgaların Tarihsel Gelişimi
Historical Development Of Business Cycles

Dr. Öğr. Üyesi Özer ÖZÇELİK

Arş. Gör. Ezgi BABAYİĞİT SUNAY

845-865

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ

İktisadi İdari Bilimler Fakültesi

DERGİSİ

Türkiye ve Azerbaycan Belediye Yönetimlerinin Karşılaştırmalı İncelemesi
Comparative Examination Of Municipal Administrations Of Turkey And Azerbaijan

Mertcan ARITÜRK

Doç. Dr. Nilüfer NEGİZ

867-886

Türkiye’de Sağlık Yöneticiliği Eğitimi ve
Yüksek Lisans Öğrencilerinin Öz Değerlendirmeleri
Health Management Education In Turkey And Self Assessment Of Graduate Students

Burcu GÜNGÖR ÖNLEN

Doç. Dr. Volkan ÖNGEL

887-903

Effect Of Organizational Cynicism And Job Satisfaction On Organizational Commitment:
An Empirical Study On Banking Sector

*Örgütsel Sinizm ve İş Tatmininin Örgütsel Bağlılık Üzerindeki Etkisi:
Bankacılık Sektöründe Bir Uygulama*

Seher ERARSLAN

Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem KAYA

Doç. Dr. Erkut ALTINDAĞ

905-922

Editörden...

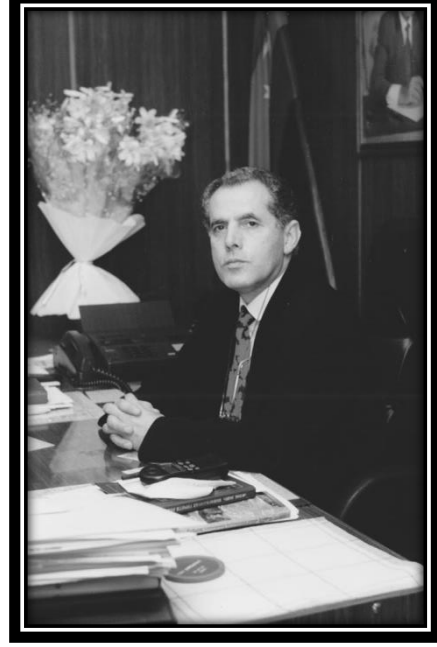
Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi'nin Haziran 2018 sayısını; alanında tanınan, eserleri ve verdiği derslerle unutulmayan, öğrenciler yetiştiren, yol gösteren, çok yönlü bir bilim insanı olan ve Fakültemiz bünyesinde görevde bulunması onurunu yaşadığımız merhum Hocamız Prof. Dr. Geybullah Ramazanoğlu'nun anısına ithaf ettik. Sevgili hocamız ile hiç tanışmamamıza ve aynı alandan olmamamıza rağmen sıklıkla ismini duyduğum biriydi. O nedenle *Geybullah Ramazanoğlu Özel Sayısının* editörlüğünü memnuniyetle yürüttüm.

Geybullah Ramazanoğlu Özel Sayısı hem serbest yazılardan hem de akademik çalışmalardan oluşmaktadır. Özel sayıda öncelikle Geybullah Ramazanoğlu ile ilgili yazılara yer vermek istedim. Bu doğrultuda kızı ve yakın çalışma arkadaşlarına ulaşarak,

hocamız hakkında düşüncelerini paylaşmalarını rica ettim. Sevgili kızı Arzu Geybullayeva, Prof. Dr. İbrahim Attila Acar, Prof. Dr. Bekir Gövdere ve Dr. Öğr. Üyesi Mevlüt Karabıçak büyük bir memnuniyetle yazı yazdılar. Biz de bu sayede Geybullah hocayı daha yakından tanıma fırsatı bulabileceğiz. Sonrasında ise, sosyal bilimler alanında yazılan akademik çalışmalara yer verilmiştir. İktisat, kamu yönetimi, işletme, maliye ve sağlık yönetimi alanlarında yazılan makaleler ile özel sayımız bilim insanlarına ve ilgili çevrelere de akademik anlamda katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Makaleleriyle katkı sağlayan araştırmacılara, bu makalelerin yayına hazırlanmasını sağlayan hakemlerimize, Dergi Editörlüğünde görevli tüm arkadaşlarıma çok teşekkür ediyorum.

Saygılarımla...

Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem AKMAN

Atamin Xatirəsinə,

Geçenlerde bir arkadaşım şöyle bir yazı paylaştı: Baba: kızan, karışan, sinirlendiren, koruyan, sarılan, özlenen; mânası yokluğunda daha iyi anlaşılın kişi. Birçok dilde benzerlik gösteren kelime, ba çocuk sesinden türetilmiştir.

Burada beni en çok etkileyen, mânası yokluğunda daha iyi anlaşılın kişi oldu. Ne kadar da doğru yazmış yazan kişi.

Sadece ben, hala onun yokluğunu anlamaya çalışıyorum. 5 sene geçmesine rağmen, hala sokakta gördüğüm birini ona benzetebiliyorum. Arkadan koşup sarılasım geliyor. Ama ben kendimi toparlayıp, bunun sadece bir hayal olduğunu hatırlatıyorum kendime.

Zaten, hep hayali ile yaşamaya devam ediyorum onun yokluğunda.

Onu tanıyanlar “çok iyi bir insandı” der halen bana. İyi insandı, iyi hocaydı, iyi akademisyendi, iyi arkadaştı ve en önemlisi çok tatlı bir babaydı. Bazen onun bir baba olduğunu değil, bir hoca olduğunu düşünürdüm. Bence, hocalık kimliği hep ağır bastı. Akademi onun hayatıydı. Kitapları onun en samimi dostları, kalemi ve kağıdı, hayatın bir parçasıydı. Bu yüzden, çocukken ona hep kızardım. Bizimle vakit geçirmek hiç istemediğini söylerdim. O da bana gözlükleri burnun tam ucunda bakıp, derin bir bakış atardı. İşte o an, orada biterdim. Çünkü bakışları ile konuşan bir babam vardı. Zaten bir süre sonra artık ona böyle çocukça davranmayı da bıraktım. O babamdı, daha iyi bilirdi diye düşünmeye başladım. Sonuç olarak, sabahları o daha uyurken gidip onu ben uyandırırđım, çayını ben koyardım, geç kaldığında, “hadi baba geç kalıyorsun” derdim. Annemle beraber o gün giyeceği takımını, gömleğini, kravatını, ben seçerdim. Sanırım babamın gardırobunu ondan daha iyi biliyordum.

Babamın vefatından bir süre önce kendisi ile çok güzel ve büyük planlarımız vardı. 2013'te yapılacak olan cumhurbaşkanlığı seçimlerinde aday olacaktı. Sosyal medya sorumlusu da ben olacaktım, yeni kuruldukları partinin. Güzel bir hayaldi.

Babam bir de kitap yazıyordu. Benden kitabın İngilizce çevirisinde yardımcı olmamı istemişti. Çok heyecanlıydım. O, kitabı yazsaydı eminim hem Azerbaycan'da hem Türkiye'de çok beğenilirdi. Babamı kaybettikten bir süre sonra, onun hayalini ben gerçekleştirmeye karar verdim. Babam yaşadıklarının romanını yazacaktı, ben de benim onun sayesinde yaşadıklarımı yazmaya karar verdim. Hala yazıyorum ve umarım yakın bir zamanda biter. Keşke babam hayatta olsaydı, okuyup bana ne düşündüklerini anlatabilseydi. Keşke, beraber oturup, kendi kitaplarımızı yan yana yazabilseydik. Bazen bunun da hayalini kurarım. Yan yana oturup yazıyoruz, arada çay koyup ara veriyoruz. Ben ona yazdığım bölümü okuyorum, o da üzerine gene bir anısını anlatıyor. Babamla sohbetlerimiz çok özeldi. O, hep kendi deneyimlerini benimle paylaşmayı çok severdi. Yaşadıklarını, gördüklerini bana anlatmaktan zevk alırdı. Ben de onu dinleyip, onun “kızım” diye başlayan cümlelerini, beynimin bir köşesine saklayıp, onların orada sonsuza kadar kalabileceğini düşünürdüm.

Siyasi bakışlarımız birbirinin aynasıydı. Hatta belki benim düşüncelerim onun sayesinde oluştu. Ondan daha o kadar çok öğrenecek şeyim vardı ki...

Hani “oğullar ve babalar” derler ya, bence bu yanlış tabir, “kızlar ve babalar” olmalı. En azından bizim için bu böyle oldu. Çünkü babalar yaşlandıkça, biz kızları da büyüdükçe en iyi biz anlarız birbirimizi. En azından biz babamla böyleydik. Ben büyüdükçe onu daha çok anlamaya başlamıştım. Babam da beni.

Onu gururlandırmayı, kendime hayat hedefi edinmişim sanki. Başarılarım, benim başarılarım olsa da hep onun sayesinde oldu. O, bana inandı. Ben de onu yüzüstü bırakmadım. Keşke aldığım çeşitli araştırma burslarımı, ödülleri, makalelerimi görebilseydi. Hiç unutmam, yazdığım ilk akademik yazımı ona gururla sunmuşum. Hatta, çıkan dergiye ona ufak bir not yazıp öyle vermişim. Yüzündeki o tebessümü asla unutmam.

Babamı çok erken kaybettik. Ama o hala kalplerimizde, yazdığı makalelerde, kitaplarda, geriye bıraktığı o güzel hayat hikayelerinde yaşatmaya devam ediyor.

Yıllar önce, babamla bir akşam Azerbaycan'da birinci yılını kutlayan siyasi partinin kokteyl gecesine gitmiştik. Elimden sıkı sıkı tutup, kutlama salonuna girdiğimizde, ona karşı olan o ilgiyi hiç unutamıyorum. Her ne kadar da babam beni tam kapıda unutup, misafirlerle konuşmaya dalsa da onu izledim. Gözlerim kalabalıkta onu takip etti Ne de olsa, her zaman olduğu gibi bu seferde onun ne giyeceğine ben karar vermişti. Kafası dik, kolu kuvvetli, oraya gelen diplomatlarla, parlamento üyeleri ile, Azerbaycan'ın tanınmış kişileri ile konuşmaya devam ederken, bir anda beni hatırladı. Ben ise, onun beni bıraktığı yerde, onu bekliyordum. Hemen geri geldi beni elimden tutup, tek tek az önce konuştuğu insanlarla tanıştırmaya başladı.

Yıllar sonra (tam da 20 sene sonra), o gece tanıştığım, Amerika'nın Azerbaycan'da olan baş konsolosu ile tanışıp, röportaj yapma fırsatım oldu. Beni hatırlamazsınız siz dedim ama ben sizi çok iyi hatırlıyorum diye başladık sohbetimize.

Bunlar, size önemsiz gelebilir ama bu anılar, bende bana babamı yaşatan anılarımdan sadece bir tanesi. Bu cümleleri yazarken bile yüzümde bir tebessüm ile yazıyorum. Çok anı var ve ben bu anılar olduğu için çok mutluyum. Onların sayesinde, babam hala kalbimde.

Tıpkı sizin ve daha kim bilir kaç kişinin kalbinde olduğu gibi.

Onu saygı ile anıyorum ve özlüyorum. Size de bana bu önemli sayınızda, yer ayırdığınız için teşekkür ediyorum.

Arzu GEYBULLAYEVA

Geybulla Hoca...

“Geybulla Muallim hardasan?

Ben buradayım, ya sen neredesen”

Hoca ile pazartesi sabahlarının rutin diyalogları hep böyle başlardı. Sonra bir çay molasıyla, günün ve haftanın planı yapılırdı. 15 yıllık bir dostluk ve ufuk turu, onun ani rahatsızlığı nüksedene, hatta o “dünyasını değiştirene” kadar hep böyle devam etti. O yüzden onun Ankara’dan geldiği pazartesi ve döndüğü perşembeler bu yüzden çok kıymetli idi bizim için.

Kızımın onu gördüğünde “dede!” diye karşılaması, onu aileden biri haline de getirivermişti. Hepimizin saygı duyduğu sevecen ve babacan bir kişilik. Binlerce km ötedeki ailesine, yurduna olan özlemin ve sevginin hasretlik sözleri ve anıları arasında geçen yıllar... Yük olmadan temas eder, varlığı ile sohbet ve muhabbetin kalbi olurdu. İtiraz ettiği şeye bile o kadar tatlı anlatırdı ki ısrar bizden irak olurdu: Ona “tamam” derdik. Alem adamdı vesselam... İlk defa da olsa gördüğünü ve duyduğunu, unuttuğunu ne gördüm ne de duydum. Bu hafıza onu hep özel kılmıştır. Şiirleri, anıları, hikayeleri için onu farklı kılan en önemli yeteneklerinden birisi, bu yanı olmuştur.

Çantasında hep taşıdığı Avrasya haritası onun için çok özeldi. Konu, o taraflara geldiğinde, o harita itina ile açılır ve tek tek analizler yapar; kendisini hem merak hem ilgi ile dinletirdi. Tanışmamız da böyle olmuştu. Üniversiteye başladıktan kısa bir süre sonra “**Türk Dünyasındaki Gelişmeler**” konusunda bir konferans verdi. Bakış açısı o günler için oldukça cüretkardı. Rusya krizden yeni çıkmış ama o bu konuyu “Rusya ve Türkiye’ye eninde sonunda birbirine muhtaç olacak” diye bağlamıştı. “Rusya sadece bütün enerji kontratları kendinde olsun istiyor” demişti. Çatışmacı değildi, ancak hukuki çerçevede “su akar çatlağını bulur” derdi. Türki Cumhuriyetlerin yönetici elitleri ile halk arasındaki düşünce farklılığının ayırıcısı idi. Bir gün mutlaka ama mutlaka bu ülkelerin, bu akrabaların ve bu “büyük Türk milletinin bir araya geleceğine” dair inancı tamdı.

Şimdi her ikisi de rahmete giden, iki sevdalı yüreğin her ikisinin de içinde, “Büyük ve müebbed bir ülke olan “Turan” vardı. Bu anlamda romantiklerdi. Öncelikle her ikisi de Azerbaycan sevdalısı idi. Geybulla Hoca’nın “**Elçibey**”e yakın olması, onunla teşrik-i mesaide bulunması, sanki muhalif kanatta imiş gibi algılanmasına yol açtı. Bu yüzden olsa gerektir ki itilafların merkezinde yer almak istememişti. Rektörlük, bakan danışmanlığı gibi üst düzey görevlerde bulunarak hizmet ettiği, üstelik çok sevdiği ülkesini bırakmış ve Türkiye’ye gelmişti. Ama hep gözü kulağı can Azerbaycan’da idi. Bilgisayarında mütemadiyen, ya Rusya ya da Azerbaycan haber siteleri açık olurdu. Burnunun ucuna kadar indirdiği gözlüğü ile bu sitelerdeki haber ve yorumları büyük bir titizlikle incelerdi. Hocanın en büyük sermayesi hafızası idi. Sınırlı olarak kaydettiği notları olmakla beraber, önemli bir miktarını hafızasında tuttuğuna eminim. Latin harflerini yavaş kullanmakla birlikte, matbaa dizilimini andıran yazısı ve imzası onun farkını hissettirirdi. Onun ifadeleriyle “Geçit Ekonomileri, Enerji -TRACECA, Orta Asya’da Devlet Yanışmaları” ile ilgili yaptığımız çalışmalar ve yarım kalanlar mütemadiyen, hep onun hafızasından sızıp gelen konu ve değerlendirmelerdi.

Geybulla Hoca’nın kendince bir çekim alanı vardı. İdari görev kabul etmemekle birlikte, (İktisat Bölüm Başkanlığını ise nasıl emrivaki yaparak yüklediğimizi ben biliyorum.) öğrenci ile teması seven, konu anlatmayı seven ve mevzuları enikonu tartıştıran bir “**hoca**” idi. “Sohbet, sohbeti açar” derdi. Konuşur ve konuştururdu. Bundan faydalanmalıydık. Biz de Maliye Bölümü olarak “Türkiye – AB İlişkileri” dersinin bir benzeri olarak, “Türkiye – Orta Asya ve Kafkasya İlişkileri” adıyla bir ders koyduk. Amacımız, hem öğrencilerimizin

bu coğrafyadaki gelişmelere ilgisini çekmek; hem de hocanın tarihi ve sosyal anlamda görgüsü ve birikiminden yararlanmaktı. Öyle de oldu. Hoca bu dersleri vefatına kadar verdi. Çok öğrenci yetiştirdi. Çok da olumlu geri dönüşler almamıza sebep oldu. Bu sayede bölümümüzün fahri üyesi gibi her zaman bizimle beraberdi. Her kutlamanın ağır konuyu olarak yanımızda yer almış, bizi onurlandırmıştı.

Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi, Bakü İşletme Fakültesi'nin ev sahipliğinde gerçekleştirilen bir sempozyum için, 2003'te Bakü'de kendisine "konak" olmuştum. Naif, nazik bir ev sahibi idi. O seyahatte, Azerbaycan hududundan girince Geybulla Muallim'in kim olduğunu daha iyi anladım. O, gerçekten "çevresi, çapının çok fevkinde" olan bir yol arkadaşıydı. Tam bir fenomendi. İlişkileri, birlikte katıldığımız toplantıları ve Bakü'deki itibarı ile ülkesinden ayrılmış, hiç de beş sene olmuş birisi gibi değildi. Bugün "haydi iş başına" deseler, her an hazır gibiydi. Ankara, Moskova ve Türki Cumhuriyetler ilgisi ve bilgisi, onu bu defa Türkiye'de, dönemin başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Türki Cumhuriyetler konusunda danışmanı olmasına sebep olmuştu. Uzun yıllar bu görevini sürdürdü. Bir sır katibi gibi çalıştı.

Pek çok gezide sayın başbakan ile birlikte olmuşlardı. Onunla teması da rahmete gidene kadar devam etmişti. Bu döneme ait, aslında Geybulla hoca ile ilgili internetteki tek bilgi, Moskova'da Ramstore açılışı sebebiyle verilen gala yemeğindeki hoş muhabbetidir. Hürriyet Gazetesi'nden Vahap Munyar'ın da ustalıkla köşesine taşıdığı ve bize de hiç yabancı gelmeyen bu sohbet, hocanın kendince ince bir dokunuşta bulunduğu, "üzüm suyunu bekletip de içtiği" ile ilgili tatlı ifadeleri yer almaktadır.

Geybulla Hoca, bir yanı mühendislik olması sebebiyledir ki bir proje adamıydı. Avrasya Dayanışma Vakfı Başkanlığını yürütürken dahi pek çok önemli organizasyonda yer almıştır. Azerbaycan-Türkiye İşadamları Birliği ve Türk Dünyası Belediyeler Birliği organizasyonları tam da düşündüğü gibi taraflara, bir "Geçit Ekonomisi" imkanları sağlayacaktı. TİKA üzerinden bunun daha etkin olabileceğini düşünen Geybulla Hoca'nın bunu gerçekleştirebilecek son bir hayali, TİKA başkanlığı idi. Bu şekilde hayalleri ve idealleri ile gerçekliğin köprüsünü kuracaktı. Konuya ilişkin çalışma dosyasını sayın Başbakan, Recep Tayyip Erdoğan'a ilettiğini biliyorum. Onun büyük bir heyecanla ama tatlı tatlı anlattığı bütün planlarından sonra sağ elinin işaret parmağını yukarı kaldırıp "Tanrı isterse!" demesi meşhurdur. Burada da öyle oldu. Konuyu bu şekilde bağlamıştı. Ancak şairin dediği gibi "zaman kısa, yol uzun ve o yorgundu." Sağlık sorunları onu kendine bırakmıyordu. Gerek zorunlu sağlık sorunları, gerekse uzun dinlenmeler ve uyguladığı kürler tedavi gerektiren durumlar önünü kesti. Faydalı olabileceği bir alanda, yararlı hizmetler sunabileceği vasat oluşmadı.

Diploma denkliklerini sağlayıp, vatandaşlığı aldıktan ve profesör olarak atandıktan sonra artık geriye emeklilik kalmıştı. "İki sene var – yok" diyordu. Durur muydu, emekli olur muydu emin değilim. Ancak sık sık dile getirdiği gibi "içim kıpır kıpır; heyecanım, aşkım şevkim had safhada; ama şu aynada bana bakan adamı tanımıyorum" derdi. Hayalleri idealleri onu bırakmayacaktı biliyorum, "Devam" diyecekti.

Onun bir ABD Başkanı B. H. Obama anısı vardır ki neşe ile dinlediğimiz bir hatıradır: Hoca Azerbaycan'da bakanlıkta görevliyken; Obama, Harvard Law Review editörü olarak, Azerbaycan'ı ziyaret eder. Geybulla Hoca karşılar Obama'yı, alaka gösterir. Özeti şöyle onun kendi tarzıyla: "Ben koskoca bir devletin Bakan danışmanıyım, o ise "heç bi kim."

Şu Tanrının işine bak ki "şimdi o Amerikan başkanı, ben ise heç bi kim" demişti.

Önce bağışıklık sistemi hocaya engel oldu. Uzun süren üşüme nöbetleri ve "yöksürük"... Sonra Ankara'da yine uzunca devam eden tedavi ve kontroller... Tahliller yapılıyor ancak netice alınmıyordu. Vücut direnci iyiden düşünce GATA'da yoğun bakıma kaldırıldığını

öğrendim. Ziyaretimizde iyiydi ama vücudu kan yapamaz olmuştu. Kan veriliyordu... Morali yerindeydi. Resmini çekip dostlarımızla paylaşıp, "O şimdi iyi." diye haber bile vermişim aslında. Konuştuk yine ümitlendim "döner gelir" diye. Trafik kazası sonrası dediği gibi "Ben dünyayı değiştirmişim, gitmişim öbür dünyaya. Zebaniler beni geri çevirdi: Sen neden geldin buraya?" dediler; "ben de dönüp geldim" demişti. Ancak yorgun bedeni tedaviye cevap vermez olmuştu, çok dayanamadı, vefat haberini aldık: Dünyasını değiştirmişti.

Geybulla hocanın sağlık sorunlarının arttığı günlerde bir Afrika atasözünü söylemişim ona: "*Afrika'da bir bilgenin ölümü bir kütüphanenin yanmasıdır*" derlermiş, "ben senden korktum. yazmıyorsun da" demiştim. Bazı şeyler benle gidecek ama "yazacağım elbette" demeyi de ihmal etmemişti.

Nitekim "bir kütüphane daha yandı..."

Rahmetle, özlemlerle anıyoruz. Mekanı Cennet olsun.

Prof. Dr. İbrahim Attila ACAR

Geybulla Hocamızdan Bize Kalanlar...

Rahmetli Geybulla hocamız İktisat Bölüm Başkanlığı görevini vefatına kadar sürdürdü. Bu dönemde onun yardımcılığını yapma şerefine ulaşmış biri olarak, hocamızda gördüğüm, şahit olduğum bazı konularda, bazı kazanımlarımı bizden sonraki genç akademisyenlere ve meslektaşlarımıza aktarmayı bir borç bilirim. Meslektaş ifadesini her kullandığımda aklıma, Boğaziçine Sığınanlar adlı eserinde Fritz Neumark'ın: Sevmediğimiz çalışma arkadaşlarımıza “meslektaş” deriz şeklindeki tespiti geliyor. Okuyucu, burada bu anlamda kullanmadığımızdan emin olabilir. Elbette bir büyüğümüzden öğrendiklerimizin ne kadar değerli ve önemli olduklarını, aldığımız derslerin, tavsiyelerin önemini zamanla, yaşadıkça ve tanık oldukça fark edebiliyoruz. Bundan dolayı, aldığımız birçok şeyin farkında bile olamayabiliyoruz, farkına varabildiklerimizden bazılarını bu kısa yazıda, sizlerle paylaşacağım.

Geybulla hoca, hem devlet kademelerinde hem de özel sektörde birçok üst düzey görevde bulunmuştur. Örneğin, bakanlıkta daire başkanlığı, yönetim kurulu üyeliği, bakan vekilliği, araştırma enstitüsü müdürlüğü, rektörlük, milletvekilliği ve cumhurbaşkanı danışmanlığı, özel sektörde ise holding üst yönetimi.

Geybulla hocamızın “bize iyi bir yönetici olarak” tavsiyede bulunduğu konulardan birisi, “elinden geldiği kadar işi ehline, bu işi yapabilecek olanlara ver. İnsanlar arasında ayırım yapma” idi. Elbette, biz, hocamızın bu iki tavsiyesinin Nisa Suresi'nin 58. ayetinde emredildiğini biliyoruz: “Şüphe yok ki Allah size, emanetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hüküm verdiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder!...”. Ama bilmek yetmez. Bildiklerini uygulayan, yapan, hem kendisine, hem de çevresine katkı sağlayan bir insan olabilmeyi başarmak önemlidir. Bu yüzden atalarımız “hocanın dediğini yap yaptığını yapma” diyerek bilmekle uygulamak arasındaki ince farka göndermeyi yüzyıllar önce yapmışlardır. Geybulla hocamız dediği ve yaptığı birbirini tutan örnek bir insandı.

Geybulla hocamız yöneticilikle ilgili sadece tavsiyede bulunmakla kalmayıp, davranışlarıyla bizzat örnek de olmuştur. Nietzsche “pençeleri olmadığı için kendisini iyi zanneden insanlara hep gülmüşümdür” der. Ülkemizde hangi kurumda olursa olsun bazı görevlere gelenlerden bazılarının (yani pençe edinenlerin), daha önce başkalarında görüp eleştirdiklerini, katlayarak, neler yaptıklarını hayretle izleyip, çok şaşırma devam ediyoruz. Geybulla hoca yukarıda değinilen pek çok değerli ve üst düzey görevlerde bulunmuştur. İsteseydi, pek çok kişiye zarar verebilir, hesap sorabilir, intikam alabilir veya eziyet edebilirdi. Ama o pençesi olduğu halde iyi insan olmayı, iyi insan kalabilmeyi tercih etmiştir. Ve bundan dolayıdır ki, vefatının üzerinden yıllar sonra bile O'nu sevgiyle, saygıyla ve rahmetle anıyoruz.

Geybulla hocanın çalışma hayatı için tavsiyelerinden bir diğeri de “istifa mektubudur”. Demişti ki, “herhangi bir idari göreve gelersen, ilk işin istifa mektubunu yazıp çekmecesine koymak olsun. Bu sana rahatlık, psikolojik avantaj ve üstünlük sağlar.” Kendisi, yukarıda belirttiğimiz çok üst düzey görevlerden sonra bölüm başkanımız oldu. Kabul edilecektir ki, bu görev diğerlerinin yanında çok önemli değildir. Ancak, kendisi istifa mektubunu ilk gün yazdı ve çekmecesine koydu.

Kapitalizmin gelişim sürecine ilgi duyanların bileceği gibi, hiyerarşik kapitalizmden işbirliğine dayalı kapitalizme geçilmesi, insanlar arası ilişkilerden uluslararası ilişkilere kadar her alandaki bakış açılarını etkilemiştir. Hiyerarşik kapitalizmde iki rakip firma birbirini piyasadan atmaya çalışır, ülkeler birbiri ile neredeyse hiçbir ortak alanda çalışmazdı. Günümüzde ise, örneğin, aynı sektörde faaliyet gösteren, rekabet eden iki firma belirli alanlarda işbirliği yapabilmektedir. Birçok alanda anlaşamayan iki ülke belirli alanlarda işbirliği yapabilmektedir.

Geybulla hoca bunun farkına varanlardan birisi olarak bizlere her zaman örnek olmuştur. Bir araştırma görevlisine bölümün yapılacak bir işini verirken bile amir-ast söylemi üzerinden değil, her zaman iki eşit insanın söylemi ile hareket etmiştir. Bu yaklaşım da psikologların ve kişisel gelişim uzmanlarının (Doğan Cüceloğlu, Üstün Dökmen, Ahmet Şerif İzgören ve Acar Baltaş gibi) vurguladığı bir konudur. Önce öğretmen, önce akademisyen, önce hemşire, önce doktor sonra insan mı olmayı seçiyoruz? Yoksa önce insan olduğumuzu temel alıp, sonra öğretmen, sonra akademisyen, sonra hemşire, sonra doktor olmayı mı seçiyoruz? İkisi arasında fark şuradadır. Biz önce akademisyen-sonra insan olmayı kabul ediyorsak, kendi işimizi yaparken önce öğrenci—sonra insan olarak yaklaşıyoruz. Yetiştirmekle sorumlu olduğumuz gençlerin insani yönlerini, duygularını, öfkelerini ve diğer özelliklerini geri plana atıyoruz. Ders işlenirken sınıfta çok gürültü olduğunda ders hocası ne yapacak? Önce hoca/akademisyenim diyenler belki de farkında olmadan, genellikle, “konuşmayın” şeklinde bir ifade kullanırken, önce insan sonra akademisyenim diyenler de genellikle “sessiz olalım” ifadesini kullanırlar.

Benzer bir şekilde önce doktor olduğunu düşünen biri de, hastalığının tedavisi için gelen kişileri onarılabilecek robot olarak görme eğiliminde olacaktır. Ama önce insan sonra doktor olduğu şiarını benimseyenler ise, hastalarının insani hislerini endişelerini dikkate alarak iletişim kuracaktır. Bu yaklaşıma her alandan örnekler verilebilir.

Kişisel gelişim kitapları okuyanların aşına olduğu konulardan biri de “kendimize verdiğimiz değer” ile ilgilidir. Buna göre; eğer biz kendimizi değerli görüyoruz, tüm varlığımızla bunu kabul ediyor ve inanıyorsak, başkalarının onayına ihtiyaç duymayız. Ama değerli olduğumuza kendimiz inanmıyorsak, sürekli başkalarından onay almaya ihtiyaç duyarız. Geybulla hocamız bu konuda da bizlere tavsiyede bulundu. Demişti ki, bir yönetici etrafında “hocam siz çok iyisiniz, harikasınız, çok iyi bilim adamısınız, çok iyi yöneticisiniz vb şeyler söyleyen, öven” kişiler artıyorsa dikkat etmelidir. Kendine dönüp bakmalıdır. Benim buna ihtiyacım var mı? Bu sözler neden benim hoşuma gitti? Bu sözler, işimizi iyi yaptığımız için mi söyleniyor? Yoksa onay almaya ihtiyacımız olduğu için farkında olmadan bu tür şeyler söyleyen kişileri etrafımıza biz mi çekiyoruz? Ve en önemlisi de, demişti rahmetli hocamız, “etrafımızda bu tür insanlar arttıkça, bizi geliştiren eksikliğimizi hatamızı söyleyen dürüst insanlar, gerçek insanlar dostlar uzaklaşır”. Hocamızın bu tavsiyesinin farkına ise Acar Baltaş hocanın “Türk Kültüründe Yönetmek” kitabını okuduğumda varabildim.

Geybulla hocamız görev yaptığımız kurumun her zaman bizden, bireyden, ismimizden çok daha önemli olduğunu söylemiştir. Kurumun itibarı sayesinde bizim ismimiz daha değerli hale geliyor. Bizim ismimiz sayesinde kurumunki değil. Birkaç yıl önce Coca-Cola CEO’luğundan emekli olan Don Keough’un “İş Yaşamında Başarısızlık İçin On Emir” kitabındaki benzer bir tespiti okuduğumda, Geybulla hocanın bu sözünü de hatırladım. Keough, bu kitabı yazarken sürekli başarı için yedi yol, on strateji gibi başlıklardan esinlendiğini, ama kendisinin başarının değil, başarısızlığın ilkelerini yazdığını belirtiyor. Keough, “kartvizitteki en önemsiz şey sizin isminizdir” der ve ekler “En önemlisi ise kurumun adı.”

Bu kısa yazıda kendisinden öğrendiğim, deneyimlediğim birkaç şeyin altını çizmeye çalıştım. Geybulla hocamız vefat ettiğinde bir hocamız, peygamberimiz döneminde yaşanan bir olayı hatırlatmıştı. Kısaca aktarırsak, vefat eden birinin arkasından birçok kişi, “iyi adamdı”, diyerek hayırla anıp övmüşler. Bunu duyan peygamber efendimiz (s.a.v.), bu vefat eden kişi için “cennet vacip oldu” buyurmuş. Geybulla hoca için de bugüne kadar hayattayken sadece “iyi bir insan”, vefatından sonra ise sadece “iyi bir insandı” ifadelerini duydum. Kendisine Allah’tan rahmet diliyorum. Nur içinde yatsın.

Prof. Dr. Bekir GÖVDERE

Geybulla Ramazanoğlu Hakkında Düşüncelerim...

Geybulla hocayı tanımak ya da tanıtmak oldukça zor bir durum. Herşeyden önce çok seçkin bir bilim insanıydı. Tam bir entellektüeldi. Müthiş bir espiri gücü vardı. Hem doğu ve batı kültürünü, hem de Sovyet ve Türk- İslam kültürünü çok iyi özümsemiş biriydi. Çift Doktoralı, Bakü ekonomi üniversitesinde Rektörlük yapmış ve zaman zaman bürokraside önemli görevlerde bulunmuş biriydi.

Ben kendisini Benim de görev yaptığım Süleyman Demirel Üniversitesinde tanıdım. Azerbaycan'dan yeni gelmiş bir profesör olarak üniversitemizin çok sevilen bir elamanı olmuştu. Kendisiyle tanıştıktan sonra bir hayli samimi olduk. Çoğu zaman her konuda tartıştık. Son derece mütevazı bir insandı. Sanki insanlık sevgisi yüklü gibiydi. Büyük küçük ayırt etmez herkese büyük önem verirdi.

Çok yüksek idealleri vardı. Onu bir gün odasında birkaç bilim adamı ile birlikte, emperyalizme karşı think tank yaparken görmüştüm. Toplantı masasının üzerine büyük bir dünya haritası yerleştirmiş ve üzerinde hangi ülkelerin bir araya gelerek nasıl bir yeni güç birliği oluşturabilecekleri hesaplanmaya çalışılıyor, aynı zamanda da dünyayı yaşanmaz kılan uluslararası terör ve terörün arkasındaki güçlerle mücadelenin teorik temelleri üzerinde çalışılıyordu. Burada öncelik Türk devletlerinin güç birliği üzerine yoğunlaşmıştı. Ancak bu yeterli görülüyor ve bu gücün yeni oluşumlarla daha da güçlendirilmesi düşüncesi üzerinde duruluyordu.

Geybulla Hoca rasyonel düşünceye sahip biriydi. Hayellerden çok uzaktı. Ayakları hep yere basan, çok sağlam karakterde bir insandı. Milli yönü çok yüksekti. Sosyalizme de gönül bağı hiç kesmemişti. Her konuda çok espiri yaptığı halde, sovyet ideolojisini açıklarken çok ciddileşir ve ona hiç toz kondurmazdı. Ona göre Sovyet Sisteminin çöküşünde yolsuzlukların ve yeni teknolojilere uyumda gecikmenin büyük bir payı vardı. Bu ikilem üretim maliyetlerini suratle artırmış ve küresel rekabet gücünün büyük ölçüde kaybına yol açmıştı.

Geybullah Hocaya göre sovyetleri ayakta tutan da, çöküşünü hazırlayan da aynı planın farklı parçalarıydı. Sistemin sürdürülebilmesi için Sovyet içindeki Cumhuriyetlerin tüm ekonomik güçleri birbirinden bağımsız hareket edemeyecek şekilde konumlandırılmıştı. Örneğin üretim yapısında maliyetler göz ardı edilerek, hiç bir cumhuriyet bağımsız hareket edemesin diye büyük işletmelerin hammaddesi bir cumhuriyetten, ara malı diğer cumhuriyetten, fabrikası başka bir cumhuriyette, yönetimi merkezde gibi kurallar ihdas edilmişti.

Bu durum maliyetleri ve uluslararası rekabet gücünü çok olumsuz etkilemiş ve Sovyetleri uluslararası arenada rekabet edebilmekten yoksun bırakmıştı. Buna rağmen Sovyetlerin çöküşünden sonra da bu bağımlılık devam etmiş ve bu ülkeleri, hem yeni oluşan Rusya Federasyonuna hem de birbirlerine yeniden bağımlı hale getirmiştir.

Geybulla Hocanın sayısız makalesi ve yayınlanmış kitabı bulunmaktadır. Bunlardan en önemlilerinden birisi Türkçe yayınlanmış olan, "Kafkasya ve Orta Asya Cumhuriyetlerinde Piyasa Ekonomisine Geçiş, Avrupa İlişkileri, Yatırımların Pazarlanması ve Yönlendirilmesi" adlı eseridir. Bu eser Prof. Dr. Ulli ARNOLD'la birlikte hazırlanmıştır. Bu eser Sovyetlerin dağılıştından sonra bağımsızlığını kazanan cumhuriyetlere bir yol gösterici mahiyettedir.

Geybulla Hoca, Türkü ve Azeriyi tek bir millet olarak görür, birbirinden hiç ayırt etmez ve her ikisini de özünden çok severdi. Zaten büyük bir istekle Türk vatandaşlığına geçmek istemiş ve bir hayli bürokratik uğraştan sonra kazanmıştı.

Hoca, Evlatlarına ve akrabalarına çok düşkün biriydi. Özellikle kızı onun için büyük bir iftihar vesilesiydi. Onu çok sever ve onun büyük başarılarına imza atacağına inanırdı. Oğlu Azerbaycan'da yaşıyordu ve eğitilmiş biriydi.

Hayatında arzuladığı bir çok şeye sahipti. Ancak onu iki şey çok olumsuz etkilemişti. Birisi Yozgat'ta kurulu bir şirkete tasarruflarının büyük bir bölümünü kaptırmıştı ve bu durum onun için çok can sıkıcıydı. İkincisi İstanbul'da geçirdiği çok elim bir trafik kazasıydı ve bu kaza vücudunda büyük hasarlara yol açmıştı. Kaza sonrası tekrar yaşama döndürülmesinde Cumhurbaşkanımızdan büyük ilgi ve alaka gördüğünü söylemişti. Bildiğim kadarıyla o zaman başbakan olan Cumhurbaşkanımızın danışmanlığını da yapmaktaydı. Cumhurbaşkanımız Recep Tayyip ERDOĞAN'la daha İstanbul Belediye Başkanlığı döneminde Bakü'de tanıştıklarını söylüyordu.

İşte bu elim kazadan sonra uzun süre sağlık sorunlarıyla uğraştı ve Ankara'da uzun süre tedavi gördü. Başlangıçta vücudu her türlü tedaviye olumlu yanıt verse de sonrasında rahatsızlıkları giderek arttı. Bu durum da bile ne üniversitesiyle nede mesleği ile ilişkisini hiç kesmedi. Neredeyse canının son damlasına kadar yükümlülüklerini hep yerine getirmekle meşguldü.

En son SDÜ, İİBF, İKTİSAT Bölümü Başkanlığı görevini sürdürmekte iken, hayata Ankara'da gözlerini yumdu. Vefatının Ankara'da olması ve ailesi ile yeterince irtibat kurulamaması, kendisine Süleyman Demirel Üniversitesi'nde bir tören yapılmasına bile fırsat bırakmadı. Hatta bu ağır hastalığında kendisini bölüm adına ziyarete giden iki arkadaşımız; Prof. Dr. Bekir Gövdere ve Yrd.Doç.Dr Ertan Beceren'in Isparta'ya dönüşlerinde kış şartları elvermediği için Isparta'ya dönüş yolculuğunu, Sivrihisar ilçesinde mahsur kalarak tamamlayabildiler. Çok değerli bir insandı. Yaşasaydı hem bilime hem de tüm insanlığa büyük katkıları olacaktı. Allah'ın rahmeti Geybullah Hocanın Üzerine olsun.

Dr. Öğr. Üyesi Mevlüt KARABIÇAK

**BRETTON WOODS İKİZLERİ:
AŞIRI YOKSULLUK VE DERİNLEŞEN EŞİTSİZLİK**
**BRETTON WOODS TWINS:
EXTREME POVERTY AND RISING INEQUALITY**

Mustafa SOBA*, Saadet Yağmur KUMCU, Özden Sevgi AKINCI*****

* Doç. Dr., Uşak Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, mustafa.soba@usak.edu.tr,
https://orcid.org/0000-0001-9008-6474

** Öğr. Gör., Uşak Üniversitesi, Ulubey Meslek Yüksekokulu, Finans Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü,
yağmur.kumcu@usk.edu.tr, https://orcid.org/0000-0001-9220-7030

*** Öğr. Elm., Uşak Üniversitesi, Ulubey Meslek Yüksekokulu, osevgiakinci@hotmail.com,
https://orcid.org/0000-0002-9250-4446

ÖZ

İnsanlığın ekonomik hayatına kazandırdığı yararlar ne kadar büyük olsa da ve insan toplumunun evriminin doğasında olan bir özellik olarak öne çıkmışsa da, küreselleşme sürecinin şimdiye kadar eşi görülmedik şiddeteki yoksulluğu ve eşitsizliği de beraberinde getirdiği genel olarak kabul edilmektedir.

Bu çalışmada, öncelikle Bretton Woods (BW) İkizleri olarak da anılan Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu (IMF)'nin eşitsizliklerin giderilmesi ve yoksulluğun azaltılması sürecinde izlediği yollar incelenmiştir. Ardından sürdürülebilir ekonomik büyüme yoluyla yoksulluğun azaltılması yönündeki çabalar değerlendirilmiş ve ekonomik krizlerin yoksulluk üzerindeki etkilerine değinilmiştir. Son olarak küresel anlamda bütünleşen tek evimiz olan yerküremizde, gerçek anlamda yeşerebilecek küresel bir işbirliğinin, eşitsizliğin ve yoksulluğun giderilmesi yolundaki çabalara yansıtılabileceği olumlu etkisi vurgulanmıştır.

Çalışmanın ekonomik kalkınmaya ve refah ekonomisine katkıda bulunması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bretton Woods İkizleri, Eşitsizlik, Yoksulluk, Küresel İşbirliği

Jel Kodları: E50, O50, I32

ABSTRACT

Despite its remarkable benefits in favor of humankind's economic life are obvious and itself is an intrinsic feature of the evolution of human society, there is a consensus that the globalization process also brought into being an extraordinary severe poverty and inequality.

This paper initially explores the policies of the International Monetary Fund and the World Bank (also known as Bretton Woods Twins) toward the process of poverty reduction and elimination of inequality. Afterwards, struggles regarding to reduce poverty by sustainable economic growth evaluated and a brief discussion follows on influences of the economic crises on poverty. The final section emphasizes a possible appearance of global collaboration and its positive influence in reducing poverty and eliminating inequality on our globally integrated earth, our only home.

The aim of the present paper is to contribute for the economic development and the welfare economy.

Keywords: Bretton Woods Twins, Inequality, Poverty, Global Collaboration

Jel Codes: E50, O50, I32

1. GİRİŞ

Az gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkelerin makroekonomik istikrarlarını sağlamak üzere omuz omuza çalışan ve Bretton Woods İkizleri olarak da bilinen Dünya Bankası ile Uluslararası Para Fonu'nun, yoksulluğun azaltılmasına yönelik katkılarını sunarken kullandıkları yöntemler sürekli olarak tartışma konusu olmaktadır. Özellikle 1970'lerin sonuna doğru başlattıkları ve günümüzde de sürdürdükleri ve uyguladıkları istikrar ve yapısal uyum programlarının eşitsizliklerin artması bağlamında öne çıktığı savunulmaktadır. Bu bağlamda ele alındığında yoksulluğun azaltılması ve eşitsizliğin giderilmesi çabalarına bulunabilecekleri katkılar açısından sözü edilen kurumların önemli bir role sahip oldukları söylenebilir. IMF ve Dünya Bankası sundukları raporlarda, dünya çapındaki ekonomik büyümeye ve kişi başına gelir artışındaki iyileşmeye dikkat çekmekte ve 1990'lı yıllardan bu yana alınan ekonomik önlemlerin arada yaşanan bir dizi krize rağmen aşırı yoksulluğun azaltılabilmesi anlamında 2000 yılından itibaren giderek daha olumlu sonuçlar verdiğini ve aşırı yoksulluk sınırı altında kalanlar oranının 2013 yılından itibaren %11'lere gerilediğini açıklamaktadırlar (IMF 2016). Dünya Bankası'nın aşırı yoksulluğun azaltılması yönündeki bu tür açıklamaları Milenyum Kalkınma Planı hedefleri doğrultusundaki 2015 ve 2030 hedefleri ve bu hedeflerine yönelik raporlarında yer almaktadır.

Yalnızca ekonomik istatistiklere göz gezdirmek dahi günümüzdeki dünya koşullarının zorluğunu göz önüne sermeye yeterli olabilmektedir. Dünya nüfusunun en yüksek gelire sahip ülkelerinde yaşayan beşte biri ile en düşük gelire sahip ülkelerinde yaşayan beşte biri arasındaki uçurum her an genişlemeye devam etmektedir. BM Gelişme Programı tarafından yayımlanan 1999 İnsan Gelişimi Raporu, 1990 yılında bu boşluğun 1/60 oranını temsil ettiğini gözler önüne

seriyordu. Yani, insanlığın bir bölümü dünya servetinin yüzde altmışından faydalanma imkânına sahip oluyorken, nüfusun diğer kısmı, yaşamını bu servetin ancak yüzde birine göre sürdürmeye uğraşıyordu. 1997'ye kadar, küreselleşmenin hızlı ilerleyişinin ardından, bu uçurum sadece yedi yılda 1/74'e genişlemişti ve ilerleyen dönemlerde 1/80'e ulaşmıştı ve bu uçurum halen derinleşmeye devam etmektedir (IMF 2016). Bu tablo bile, bu iki uç arasındaki şeritte yer alan ve çoğunluğu oluşturan milyonlarca insanın durmadan yoksullaşmasını hesaba katmamaktadır. Bu sorunun, denetim altına alınmak şöyle dursun, giderek hızlandığı anlaşılmaktadır.

IMF'nin ve Dünya Bankası'nın aşırı yoksulluk ve doğal olarak eşitsizliğin önüne geçilmesinde yapabilecekleri açısından, umutlar bu kurumların hızlı reform geçirmelerine odaklanmış durumdadır. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin adı geçen kurumlardaki temsil gücü bu tür reformların daha etkili ve geciktirilmeden yapılabilmesine olanak vermemektedir. Ayrıca her türlü reforma muhalefet eden ve onları iç politika malzemesi olarak kullanan Amerika Birleşik Devletleri (ABD), önemli kararların alınması ve uygulanması için yapılan oylamalarda gerekli olan %85'lik oy oranı zorunluluğuna karşı %16,52'yi bulan kendi oy gücünü kullanmaktadır. IMF'nin 2016 raporuna göre, Amerikan Kongresinin onayını beklemek durumunda kalan On dördüncü kota reformu altı yıllık bir gecikmeyle Ocak 2016'da uygulamaya konulabilmiş ve yine ABD'nin iç politika malzemesi olarak kullanmasına araç olan ve on dördüncü kota reformunun gecikmiş olması sebebiyle zaten gecikmiş olan on beşinci kota reformu da 'eğer bir aksilik olmazsa' 2019 baharına yetiştirilmek üzere planlanabilmiştir. Aslında bu güçlük, IMF raporlarında da son yıllarda sıklıkla vurgulanmaya başlanmıştır (IMF 2017a, IMF 2017b).

29 Ocak - 7 Şubat 2018 tarihleri arasında gerçekleştirilen ve yoksulluğun ortadan kaldırılmasına yönelik stratejilere odaklanan BM Sosyal Kalkınma Komisyonunun 56. oturumuna yansıyan ifadelerde, yoksulluğun azaltılarak sona erdirilebilmesinin, ne kadar özenle ve etkinlikle tasarlanıp uygulansalar da sosyo-ekonomik politikalarda iyileştirmeler yapılmasından daha fazlasını istediği vurgulanmıştır. Yoksulluk konusunun nasıl anlaşıldığının ve yoksulluk konusuna yaklaşımın derinlemesine yeniden düşünülmesini gerektirdiğinin de altı çizilmiştir.

Bu çalışmada, öncelikle Bretton Woods İkizleri olarak da anılan Dünya Bankası ve IMF'nin, eşitsizliklerin giderilmesi ve yoksulluğun azaltılması sürecinde izlediği yollar incelenmiş, ardından sürdürülebilir ekonomik büyüme yoluyla yoksulluğun azaltılması yönündeki çabalar ve ekonomik krizlerin yoksulluk üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir. Son olarak küresel anlamda bütünleşen tek evimiz olan yerküremizde, gerçek anlamda yeşerebilecek olan küresel işbirliğinin, eşitsizliğin ve yoksulluğun giderilmesi yolundaki çabalara yansıtılabileceği olumlu etkisi vurgulanmıştır.

2. YOKSULLUĞUN TEMEL NEDENLERİ

Yoksulluğun nasıl tanımlanabileceği ve yoksulluk kavramı literatürde oldukça tartışmalıdır ve bu çalışmanın kapsamını aşabileceğinden sözü edilen yönlerine kısaca değinilecektir.

Yoksulluğun en büyük nedeninin düşük üretkenlik olduğu belirtilmiştir. Yoksul insanlar yoksuldur çünkü onların sağlık ve eğitim gibi diğer gereksinimleri şöyle dursun, çabaları ancak kendi kendilerine ve evlerine yeterli olabilecek gıdayı sağlayabilecek üretimi yapmaya yeterli olabilmektedir. Düşük üretkenliğin çeşitli ve çok yönlü nedenlerinin olduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan birinin, kredi olanaksızlığı nedeniyle üreticilerin,

ürünlerini ve dolayısıyla gelirlerini arttırabilecekleri yatırımı yapamamalarından kaynaklanabileceği belirtilmektedir. Diğer yönlerinin, yeni ve iyi teknolojilere erişememe, beceri, bilgi, iş fırsatları eksikliğinin ya da yeni donanımlar veya teknolojiler elde edebilme imkânını azaltan pazar darlığının olabileceği ifade edilmektedir. Ya da genellikle hükümet ile işbirliği içerisinde olan sömürücü ayrıcalıklılar grubunun, kendi güçlerini tehdit edebileceği yaklaşımıyla, ekonomik koşullarda olabilecek herhangi bir yeniliğin önünü tıkamalarından da kaynaklanıyor olabileceği gibi; yoksulluğun temel nedenlerinin bunlardan bir veya birkaçında aranabileceği ifade edilmektedir (Rodrik, 2011:137).

Yoksulluğun iki türünün olduğu genel olarak kabul edilmiştir. Birincisi mutlak yoksulluk, ikincisi ise göreceli yoksulluktur. Mutlak yoksulluğun hesaplanmasında iki yöntem kullanılmaktadır. İlki '*Temel Gereksinimler Yaklaşımı*'dir. Kişinin yaşamını sürdürebilmesi için en düşük seviyede alınması gereken giyim, gıda, eğitim, sağlık ve barınma harcamalarının hesaplanması ile ilde edilir. Diğer yöntem ise '*Minimum Gıda Sepeti*'dir. Kişi başına alınması gereken günlük kalori miktarı temel alınır. Belirlenen kalori miktarının altında besin alan bireyler yoksul kategorisinde değerlendirilir. Göreceli Yoksulluk ise temel gereksinimlerini sağlayabilen, fakat bireysel kaynaklarının yeterli olmayışı nedeniyle toplumda mevcut olan genel refah seviyesinin altında kalan ve sosyal açıdan topluma katılmaları engellenmiş olan kişileri içerir. (Yanar ve Şahbaz, 2013: 60).

BM ve bağlı kurumları çalışmalarını göreceli yoksulluğu göz önünde bulundurarak yapmaktayken, Dünya Bankasının göz önünde bulundurduğu ve çalışmalarını üzerine oturttuğu yoksulluk türü ise mutlak yoksulluktur.

Dünya Bankasının belirlediği esaslara göre günlük geliri asgari 2400 kaloriye denk olan gıdayı elde etmeğe yeterli olmayanlar mutlak yoksul olarak tanımlanmaktadır.

Kişi başına mutlak yoksulluk sınırı ülkeden ülkeye değişmektedir. Az gelişmiş ülkeler (AGÜ)'de günde \$1, Latin Amerika ülkelerinde \$2, Türkiye'nin de yer aldığı Doğu Avrupa ülkelerinde \$4, gelişmiş ülkelerde \$14,4 şeklinde belirlenmiştir. Diğer yandan günde bir dolardan daha az gelir elde edebilen ve açlık sınırının altında yaşamak durumunda kalan ve mutlak yoksul olarak adlandırılan insanlar, insanlığın neredeyse yüzde otuzunu oluşturmaktadır (Çak, 2007: 18).

19. yüzyılın başından itibaren ülkeler içindeki eşitsizlikler küresel eşitsizliğin baskın bileşeni olmuştur. Zamanla, Sanayi Devriminin yararlarından pay alan ülkelerle pay almayanlar arasındaki ekonomik büyüme oranlarındaki farkın artması bu genel resmi değiştirmiştir (Rodrik, 2017:2). Sanayi Devrimi'nin şafağında dünyanın en yoksul ekonomisi ile en zengini arasındaki gelir eşitsizliğinin yaklaşık olarak 1/2 oranında seyretmekte olduğu ve ülke unsurları arasındaki küresel eşitsizliğin önemsiz bir düzeyde olduğu belirtilmektedir. Bugün ise bu oranın 1/80'in de üzerine çıktığı ve küresel eşitsizliğin geri dönülmesi çok zor olarak derinleştiği ifade edilmiştir (Rodrik, 2013: 14-15). Bu eşitsizliklerin 20. yüzyılda yoğunlaşarak ve hızlanarak derinleşmesi ve yoksulluğun katlanarak artışının nedeni olarak, çoğunlukla gelişmiş ülkelerin çıkarlarını gözeterek çalışmak durumunda olan IMF ve Dünya Bankası'nın politikaları gösterilmektedir.

3. BRETTON WOODS İKİZLERİNİN YOKSULLUĞUN AZALTILMASI VE EŞİTSİZLİĞİN GİDERİLMESİ SÜRECİNDE KATKILARI

BW İkizleri, kurulma aşamalarından itibaren yoksulluğu ve eşitsizliği gündemlerinde tutmuş ve onlara bakış açıları ve onlarla mücadele ederken kullandıkları yöntemler sürekli olarak evrim geçirmiştir. IMF, ülkelerin kısa vadeli finansal sorunlarının giderilmesine yönelik başat çalışmalarını yürütürken, öte yandan genel yaşam standartlarının

arttırılması ve yoksulluğun uzun vadeli çözümü için 1980'li yılların başından itibaren artan bir biçimde yapısal reformlara odaklanmış ve kısa vadede yoksulların sorunlarını en aza indirgeyecek önlemler almaya çabalamıştır. Genel olarak bakıldığında da yapılan çalışmaların tamamında yoksulluğun azaltılmasının ve eşitsizliklerin giderilmesinin büyümeye endekslediği görülmektedir. İki ayrı dönemin IMF direktörlerinin (*Jacques de Larosière, 1978–87 ve Michel Camdessus, 1987–2000*) konuyla ilgili olarak kendi dönemlerinde yapılan bazı çalışmaların istenen sonucu verememesi üzerine yaptığı açıklamalar, sözü edilen bakış açılarının ve yöntemlerin evrimine ışık tutacak niteliktedir:

Jacques de Larosière (1986);

...iyileştirmenin büyüme ile çatışmaması gerektiği ve temel insan gereksinimlerinin korunması meselesine gelince, ikincisinin birincisinin sonucu olarak kendiliğinden oluşabileceği anlaşılmalıdır... İyileştirmenin büyüme ile uyumunun boyutu ve yaşam standartlarının geliştirilmesi iyileştirmelerin büyük ölçüde hangi biçimde yapıldığına bağlıdır (Boughton, 2001: 687).

Michel Camdessus (1992);

“Zorluklarla baş etmeğe koyulan ülkeler adına yürütülen birçok çalışmaya baktığımda –kimine göre kurtarma operasyonları– eksik olan temel öğenin – Birleşmiş Milletlerin ve bağlı kuruluşlarının övgüye değer çabalarına rağmen– iyileştirmelerin kapsadığı kısa vadeli insan maliyetinin yeterince göz önünde bulundurulmayışı veya bir piyasa ekonomisine geçiş olduğunu söyleyebilirim (Boughton, 2001: 687).

Dünya Bankasının yoksullukla mücadele konusundaki rolünü, bölgelerdeki ve ülkelerdeki yoksulluğun izlenmesi ve analiz edilmesi, yoksulluğun azaltılması yolunda küresel politikaların oluşturulması, yoksullukla mücadelede seçilen politikaların sosyal etkilerinin değerlendirilmesi şeklinde üç grup altında toplamak mümkün olabilir. 1980'li yıllara

gelinirken gerek az gelişmiş ölkelerin sayıca çoğalmaları gerekse birçoğunun önemli ekonomik dar boğazlara girmesi, hem Dünya Bankasını hem de IMF'yi gelişmekte olan ölkeler (GOÜ) ve AGÜ'in sorunlarına yönelik yapısal reformlar oluşturmaya ve uygulamaya önlendirmiştir. Bazı ekonomistler bu durumun biraz da zorunluluğa ve karşılıklı ihtiyaç temeline dayanmakta olduğunu savunmaktadırlar. Onlara göre Dünya Bankası'nın GOÜ'in sorunlarına yönelik bu politika değişikliğinin kaynağında; nüfus açasından değerlendirildiğinde GOÜ'in gelişmiş ölkelere göre daha büyük bir pazarı ellerinde bulundurmaları, üreticiler için ucuz işgücünün kaynağı olmaları, bazı GOÜ'in aşırı borç batağına saplanmalarının borç veren (kreditör) ölkeleri riske atmaları vb. nedenler yatmaktadır (Çak, 2007: 28).

Bretton Woods Konferansı sırasında ABD'nin öne sürdüğü uluslararası kalkınma taahhüdünün esasları o dönemin ABD bürokratları tarafından genel olarak kabul görmekteydi. Bretton Woods konferansının aılış konuşmasında dönemin ABD Hazine Bakanı Henry Morgenthau tarafından da bu taahhüdün altı çizilmiş ve "yeryüzünün tüm ölkeleri ve halkları için hoşnut edici bir yaşam standardının" oluşturulmasının gereği vurgulanmıştı. Bunlar onun sözleridir: "*Refah da, barış gibi aynı biçimde bölünmezdir. Oraya buraya dağılmış olarak şans eseri refahı elde edemeyiz veya başkalarının pahasına ondan yararlanamayız. Her nerede var olursa olsun yoksulluk, tümümüze gözdağı vermekte ve her birimizin rahatını sinsice aşındırmaktadır*" (Helleiner, 2015: 5).

Konferans sırasında sözü edilen uluslararası kalkınma hedeflerinin Latin Amerika başta olmak üzere Çin ve Hindistan gibi dünyanın birçok yoksul bölgesi tarafından da güçlü bir biçimde destek gördüğü belirtilmiştir. Gelişme yolunda olan ölkeler, ABD ve diğer ölkelerin bu düşünceyi desteklemiş olmalarından da son derece memnun görünmekteydi. Konferans katılımcısı olan Hindistan Rezerv Bankası İdarecisi Chintaman Deshmukh, konferans dönüşünde bir dinleyici kitlesine şöyle hitap

etmiştir: "*Anlaşılan o ki, yoksulluğun ve bolluğun bulaşıcı olduğu görüşünü artık hepimiz paylaşıyoruz. İster uluslararası alanda olsun ister ulusal, komşumuzun tarafı yabancı otlarla kaplıyken, bahçenin kendimize ait yanını hoş görünümlü tutabileceğimizi umamayız.*" (Helleiner, 2015:8).

Helleiner, bu ifadeleri paylaştıktan sonra, Bretton Woods mimarlarının bu taahhüdünün, günümüzde uluslararası ekonomi düzeninin kendi kalkınma çıkarlarına uyumlu olarak düzenlenmesi uğrunda baskı yapan gelişmiş ve gelişmekte olan ölkeler tarafından hatırlanması gerektiğini ifade etmiştir (Helleiner, 2015: 8). Gerçekten de dünyanın en yoksul bölgelerindeki doğal kaynaklardan o bölgelerin insanlarından kat kat daha fazla yararlanan gelişmiş ölkelerin, bütünleyici bir bakış açasıyla politika oluşturmalarına olan ihtiyaçın acil bir durumun ötesine geçtiği anlaşılmaktadır.

3.1. Yoksulluğu Azaltma Yönünde BW Kurumları Tarafından Tasarlanan Programlar ve Sahiplenme

Küreselleşmenin ve teknolojik değişimlerin gizil yararlarına rağmen, 1980'li ve 1990'lı yıllar boyunca dünyamızda yoksulluğun arttığı ve GOÜ'de büyümeyle ilgili beklentilerin azaldığı belirtilmiştir. Kapsamlı Kalkınma Çerçevesi (Comprehensive Development Framework - CDF)'nin böyle çetin koşulların ortamında 1999'da Dünya Bankası tarafından başlatıldığı ifade edilmiştir. 1999 yılında Dünya Bankası Başkanı Wolfensohn, Banka'nın "*yoksulluğun giderilmesine çözümler bulmak ve sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak açasından kendine özgü işlevleri barındıran bir kurum olduğuna*" değindikten ve kardeş kurum olan IMF ile BM'nin ilgili birimleri ve Dünya Ticaret Örgütü'yle koordinasyon içerisinde çaba göstermelerinin yararını belirtmesinin ardından, kalkınmayla ilgili bakışını "çift yönlü bilanço", "çift yüzü olan madalyon" şeklindeki örneklerle açılmamayı denemiş ve genel olarak yok sayılan "diğer yüzün" ele alınmasına yönelik gereksinimi

vurgulamıştır: “*madalyonun bir yönünde makroekonomik ölçütler vardır, öteki yönünde de yapısal, toplumsal ve insani unsurlar. Madalyonun her iki yüzünün bütünsel olarak değerlendirilmesi gerekmektedir*” (Yavuz, 2007:185)

Dünya Bankası'nın ortaya koyduğu CDF sonradan koşullarının içerisine, yasa ve yönetim meselelerini de almıştır. Bu nedenle koşulluluğun, CDF programı uygulanan ülkelerde ortaya konulan reformlar uzun vadeli çıkarlarını gözetse de gözetmese de ülke içi yönetiminin giderek artan yetkisizliğinin önemli bir nedeni olarak görüldüğü ifade edilmiştir (Stewart ve Wang, 2006:290).

Yoksulluğa yeniden vurgu yapmasıyla olumlu, fakat yaklaşım olarak tartışmalı olduğu belirtilen CDF'nin, kalkınmaya yönelik yeni anlayışın yerelliği, katılımcılığı ve sivil toplumları içeren kavramlardan istifade etmesiyle de eleştiriler almıştır. Böyle bakıldığında, önerilmiş yöntemlerin uygulanması ve çıktılarının ölçülmesi açısından karşılaşılan güçlükler ile katkı yaptığı kalkınmaya yönelik söylemlerin küresel yönetim ve neoliberalizmdeki içlemsel doğanın değerlendirilmesindeki rolü öne çıkmaktadır. Öte yandan, CDF, uygulanabilirlik ve/veya içerik yönünden eleştirilmişse de Washington Uzlaşması sonrasındaki dönemde kalkınmaya özgü anlayışı yönlendiren yaklaşımlar arasında sayılmaktadır (Yavuz, 2007:193).

IMF, en yoksul ağır borçlu ülkelerin kalkınma sürecine yardımcı olabilmek adına imtiyazlı borçlanma kolaylıkları geliştirmiştir. Bunlar: Yapısal Uyum Kolaylığı (Structural Adjustment Facility - SAF), Genişletilmiş Yapısal Uyum Kolaylığı (Enhanced Structural Adjustment Facility – ESAF) ve Yoksulluğu Azaltma & Büyüme Kolaylığı (Poverty Reduction and Growth Facility – PRGF) olarak açıklanmıştır.

SAF, az gelişmiş ülkelere imtiyazlı borç sağlamak ve bu ülkelerin orta dönemli makroekonomik uyum politikalarını ve yapısal reformlarını desteklemek üzere

1986 yılında oluşturulmuştur. SAF'tan yararlanan bir üye ülke için IMF ve Dünya Bankası'nın önderliğinde orta dönemli politika çerçevesinde 3 yıllık bir gelişme programı uygulanmaktaydı. 5,5-10 yıl içerisinde geri ödenebilen bu kolaylık için %0,5 faiz uygulanmaktaydı. IMF, Kasım 1993'ten itibaren SAF kapsamında yeni taahhütlerin yapılmayacağını duyurmuştur (Lastra, 2001: 15).

ESAF, 1987'de oluşturulmuş ve 1994'de genişletilmiştir. SAF ile aynı nedenlerle oluşturulan ESAF, yapısal politikaların kapsam ve etkinliği, denetim mekanizması ve fon kaynağı bakımından bazı farklılıklar göstermektedir. Üst limit üye ülke kotasının % 50'sidir. 5-10 yıl içerisinde geri ödenebilen bu kolaylık için %0,5 faiz uygulanmaktaydı. ESAF'tan yararlanmış olan ülkelerin neredeyse hepsi HIPC¹ kapsamına dâhildir (Lastra, 2001: 16).

ESAF adı, IMF tarafından Kasım 1999'da daha olumlu bir izlenim bırakacak bir isim olacağı düşünülen PRGF olarak değiştirilmiştir. Düşük gelire sahip üye ülkelere sağlanan PRGF ayrıcalıklı bir destek olarak oluşturulmuştur. 5,5-10 içerisinde geri ödenebilen bu kolaylık için %0,5 faiz uygulanır (Erdoğan, 2007:104). IMF bu kolaylığın kapsamını genişletmiş ve sürdürülebilir büyümeyi beslemenin yanında hedefleri arasına ödemeler dengesi konumlarını kayda değer ölçüde güçlendiren programları desteklemeyi de eklemiştir. 10 Aralık 1999'da bu yeni kolaylığın ilk kullanıcısı olmuştur (Lastra, 2001: 16).

PRGF kredisinden yararlanmak isteyen üye ülkeler çoğunlukla HIPC kapsamında bulunan ülkelerdir. Ükelere bu kapsamda verilecek olan kredi miktarları ve düzenlemeleri, ülkeler tarafından hazırlanan PRSP'lerde² belirlenmekte ve sunulan bu

¹ HIPC: Heavily Indebted Poor Countries (Ağır borçlu yoksul ülkeler)

² PRSP: Poverty Reduction Strategy Papers, Ülkelerin içinde buldukları makroekonomik durumun ve uygulanacak olan programların

raporlar IMF ve Dünya Bankası yetkilileri tarafından incelenmektedir. İncelenen raporlar sonucu yapılan yardımlar, ülkenin durumu göz önüne alınarak, ayrıcalıklı kredi ve bağış şeklinde olabilmektedir. PRGF destekli programların düzenlenmesinde ve hedeflerin belirlenmesinde ülkedeki yoksulluk ve temel makroekonomik politikaların sosyal etkileri de esas alınmaktadır. Bu doğrultuda IMF'nin önerdiği makroekonomik politikalar ve bununla ilintili yapısal reform uygulamaları da kapsam içerisinde bulunmaktadır. Söz konusu öneriler içerisinde; kur rejimi, vergi politikaları, daha etkin mali yönetim, bütçe idaresi, mali şeffaflık ve gümrük vergileri ile birlikte kamu kaynaklarının yönetimi, şeffaflık ve hesap verilirlik konularında da düzenlemeler yer almaktadır. PRGF'nin finansmanı için belirlenen kaynaklar genellikle üye ülkelerin merkez bankaları, hükümet kaynakları ve piyasa uyumlu faiz fonlarıyla çalışan kurumlardır. Bağışlar ise IMF'nin kendi kaynaklarından veya bu konuda gönüllü olan üye ülkelerden sağlanmakta ve toplanan rezervlerin bir kısmı güvence olarak saklanmaktadır (Gedikoğlu, 2005: 115).

SAF uygulanırken o zaman farklı bir adı (Policy Framework Paper) olan PRSP'ler ülkelerin IMF ve Dünya Bankası çalışanları yardımıyla kendi yetkilileri tarafından hazırlayacakları olan belgeler olarak tasarlanmışsa da 1990'lar boyunca ülke yetkilileri yardımıyla Washington'da IMF ve Dünya Bankası çalışanları tarafından hazırlanmıştır. Fakat programdan yararlanan ülkelerin kendi ülkelerinde gerçekleştirilen çalışmaları daha çok sahiplenebilmesi adına PRGF'nin 1999'daki ilk tasarısında PRSP'nin *ülkenin kendi içerisinde* ve parlamenterlerin, sivil toplum kuruluşlarının ve diğerlerinin geniş katılımıyla hazırlanması zorunluluğu yer almıştır. Amaç sadece ekonomik büyümeyi güçlendirme ve yoksulluğu azaltmayı

hedefleyen strateji planlarını oluşturmaktan öteydi. Aynı zamanda PRSP'nin ülkenin kendi siyasi reformlarını sahiplenmesini geliştirmek adına bir *süreç* olarak kullanılması amaçlanmıştı. Bu konuda çok yol alındığı, fakat daha alınması gereken çok yol olduğu ifade edilmektedir (Boughton, 2006: 28).

Sahiplenmenin işleyiş açısından oldukça önemli olduğu ve bunun koşulluluk ilkesi tarafından zarar görmemesi gerektiği, sahiplenme ve koşulluluk ilkesinin her ikisinin tutarlılığının ancak süreçlere ve sonuçlara hassasiyet gösterilmesi ile mümkün olabileceği vurgulanmaktadır. Bunu gerçekleştirmenin kolay olmadığı da belirtilmektedir (Boughton, 2006: 32).

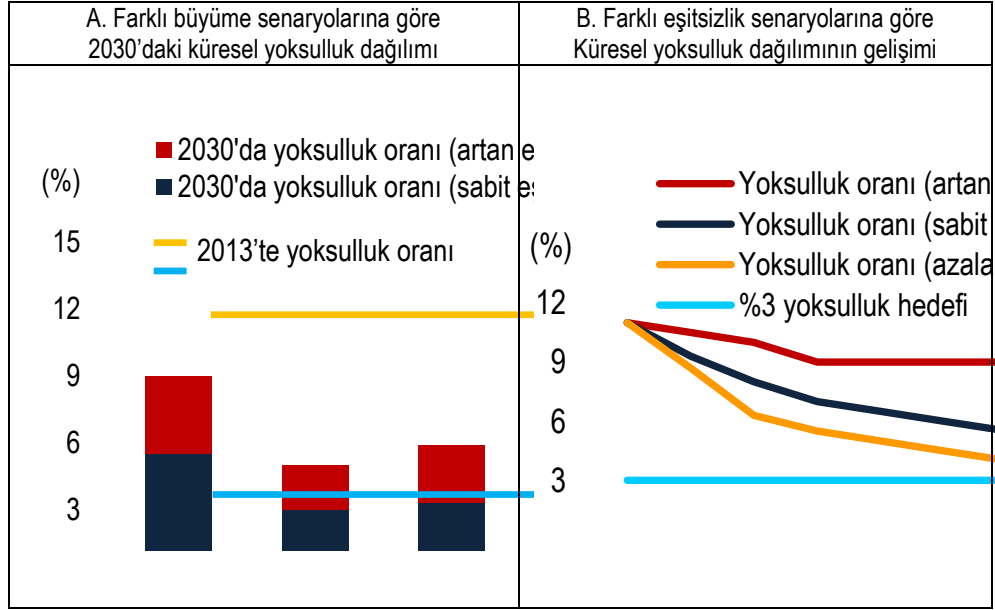
Dünya Bankası'nın son zamanlarda sıklıkla üzerinde durduğu ve raporlarında yer verdiği yoksulluğun azaltılması yolundaki 2015 ve 2030 hedefleriyle uyumlu olarak tüm dünya ülkelerinde gayri safi yurtiçi hâsıla'da (GSYH) meydana gelen artış, yoksulluğun azaltılmasında kayda değer bir ilerleme olduğunu göstermektedir. Dünya genelinde yaşam standardının arttığı ve yoksulluk sınırı altında yaşayan nüfusta belirgin bir azalma olduğu aktarılmaktadır. Buna göre 1960 yılında yoksulluk sınırının altında yaşayan nüfusun oranı %57 iken, GSYH'deki genel artış sayesinde bu oranın sırasıyla 1990'da %36,4'e, 2011'de %14'de ve 2013 yılında da %11'e gerilediği belirtilmiştir (World Bank, 2017b: 20-46).

Dünya Bankası senaryolarına göre yoksulluğun azaltılmasının açılımı şöyledir: Büyüme, yoksulluğun azaltılmasında merkezi konumdadır. Eğer küresel büyüme oranı kişi başına %4 olursa ve bu oran sürdürülebilirse, böyle bir büyüme oranı, küresel toplumda 2013 yılında yoksulluk sınırı altında yaşayanlar oranını 2030 yılı itibarıyla %3'e düşürecektir. Bununla birlikte, temel alınan senaryo, büyümeye odaklı makroekonomik politikalar geliştirilmesini ve yapısal açıdan reformları vurguladığından bu büyüme oranını (dünya genelinde %4) yakalamanın oldukça meydan okuyucu olduğu da belirtilmektedir (World Bank, 2015: 15).

önceliklerine göre belirlenerek maliyetlerin çıkarılmasını içeren rapor.

Şekil 1’de, geçmiş farklı dönemlerde gözlemlenen büyüme oranlarına göre ve üç farklı eşitsizlik senaryosuna göre yoksulluğun azaltılması ile ilgili tahminleri içeren Dünya Bankası grafiği yer almaktadır. Hem IMF hem de Dünya Bankası danışmanlık yaptıkları gelişme yolunda ilerleyen ülkeler ile az gelirli

ülkelerle yaptıkları çalışmalarda, özellikle son birkaç yılda gelir dağılımı eşitsizliğinin giderilmesine daha çok vurgu yaptıkları ve seçilen pilot ülkelerde başarıya ulaşan uygulamalarını diğer ülkelere taşıyabilmek adına işbirliği yaptıkları görülmektedir. Bu işbirliklerini de son yıllardaki yıllık raporlarında sıklıkla vurgulamaktadırlar.

Şekil 1: Çeşitli yıllar arasındaki büyüme oranları ve farklı eşitsizlik senaryolarının yoksulluğun azaltılmasına olan etkileri.

Kaynak: Dünya Bankası Ocak 2017 Raporu (World Bank, 2017b: 46).

Şekil 1’in açılımı aşağıdaki gibidir:

A. Küresel yoksulluk düzeyi günlük \$1,90 altında yaşayanlar olarak belirlenmiştir. Simülasyonlar 113 GOÜ ve gelişme yolunda olan ülkelere dayalıdır. “2030’da yoksulluk oranı (sabit eşitsizlik)” her bir ülkenin en alt gelir düzeyindeki %40’ın kişi başına gelir artışı ile genel nüfusun kişi başına ortalama gelir artışının eşit olduğu senaryosuna dayalıdır. “2030’da yoksulluk oranı (artan eşitsizlik)” her bir ülkenin en alt gelir düzeyindeki %40’ın kişi başı gelir artışının genel nüfusun kişi başına ortalama gelir artışından her yıl için %2 daha düşük olduğu senaryosuna dayalıdır.

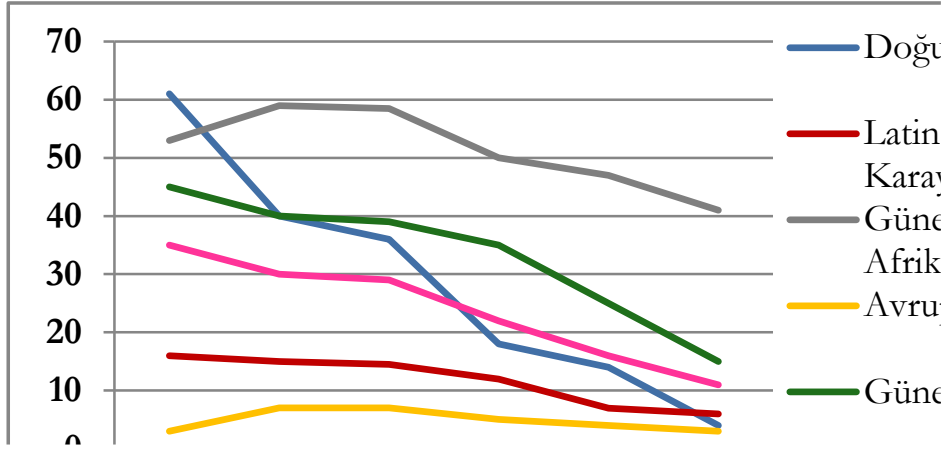
B. 2014-30 evresi boyunca kişi başına gelir artışının her bir ülkenin 1990-2008 yılları

arasındaki uzun dönemli ortalamasına denk olduğu varsayılmıştır. “Yoksulluk oranı (artan eşitsizlik)” her bir ülkenin en alt gelir düzeyindeki %40’ın kişi başı gelir artışının genel nüfusun kişi başına ortalama gelir artışından her yıl için %2 daha düşük olduğu senaryosuna dayalıdır. “Yoksulluk oranı (sabit eşitsizlik)” her bir ülkenin en alt gelir düzeyindeki %40’ın kişi başına gelir artışı ile genel nüfusun kişi başına ortalama gelir artışının eşit olduğu senaryosuna dayalıdır. “Yoksulluk oranı (azalan eşitsizlik)” her bir ülkenin en alt gelir düzeyindeki %40’ın kişi başı gelir artışının genel nüfusun kişi başına ortalama gelir artışından her yıl için %2 daha yüksek olduğu senaryosuna dayalıdır.

Kendi kurumunun 2017 raporunun giriş bölümünde paylaştığı bilgilerin ardından

Dünya Bankası Başkanı Jim Yong Kim, yoksulluğun azaltılması çabalarının önündeki engellere rağmen olumlu değişimlerin mümkün olduğunu belirttikten sonra, her ne kadar reform çabalarının aralıksız devam ettirilmesi gerekse de uluslararası toplumun, yoksulluğun azaltılması çabalarını yerel kurumlar vasıtasıyla desteklemede daha etkin rol alabileceğini vurgulamıştır. Daha sürdürülebilir bir kalkınmanın kalıcı olması için daha etkin tedbirler alınarak çaba gösterilmesi gerektiğinin de altını çizmiştir. (World Bank, 2017a: 2-3)

Anlaşıldığı gibi, Dünya Bankası'nın saptadığı ve yoksulluğun giderek azalmasına dayanak aldığı yoksulluk sınırı, günlük \$1,90'ın altında yaşayanlar olarak belirlenmiştir. Buna göre, yukarıda da söz edildiği gibi aşırı yoksulluğun azaldığı yönündeki göstergelere dayanılarak yine Dünya Bankası tarafından hazırlanmış olan Şekil 2, bölgelerde ve dünya genelinde 1990-2013 yılları arasında değişen gidişatın genel resmini yansıtmaktadır.

Şekil 2: Yoksulluk sınırının altında kalan bireylerin, 1990-2013 yılları arasında bölgelerde ve dünyada genel nüfusa oranı.

Kaynak: IMF Fiscal Monitor: Tackling Inequality October 2017

Dünya Bankası'nın yoksulluğun azaltılması yönünde günümüzdeki hedefleri gözden geçirildiğinde BM'nin Milenyum Kalkınma Planı hedefleriyle uyumlu olduğu görülmektedir. Dünya Bankası, mevcut gelir dağılımı değişmedikçe ve GOÜ ile gelişme yolunda olan ülkelerde 2003-2008 arasında yaşanan yüksek büyüme oranı yeniden yakalandığı takdirde, aşırı yoksulluğun 2030 yılı için hedeflenen %3 oranına inebileceğini öngörmektedir. Bununla birlikte, 2015 yılında gözlemlenen düşük büyüme hızı devam ederse veya gelir dağılımındaki eşitsizlik artarsa, aşırı yoksulluğun bu hedefin çok üstünde olacağı tahmin edilmektedir. 2030 yılı için hedeflenen orana ulaşılabilmesinin

sürdürülebilir büyüme ile gelir eşitsizliğinin azaltılması yolunda kararlı stratejik adımlara bağlı olduğu da belirtilmektedir (World Bank, 2017b: 46).

Yukarıda belirtilen kararlı stratejik adımların; sosyal güvenlik ağına, insan sermayesine ve yapısal gelişime odaklı yurtiçi politikaları içerdiği, bununla birlikte ülkenin ayırt edici özelliklerinin ötesinde, başlıca politika alanlarının; ilk çocukluk dönemi gelişimi, herkesin ulaşabileceği sağlık bakımı, nitelikli eğitime kolay erişim, nakit transferlerinin belgelendirilmesi, kırsal bölgelere yönelik yol ve elektrik yatırımı ve son olarak vergilendirme olduğu da ifade edilmiştir. Bu stratejilerin iyi tasarlanması durumunda,

diğer etmenler olmadan hem eşitsizliğin hem de yoksulluğun azaltılmasında önemli adımlar atılabileceği de eklenmiştir (World Bank, 2017b:20-46). Fakat Dünya Bankasının en çok eleştiri aldığı konulardan biri de bu adımların yeterince gözetilmediği doğrultusundadır. Bazı ülkelerde bu adımların uygulanmasında önemli aksamlar olmasına rağmen, yoksulluğun azaltılması yönündeki programların sürdürüldüğü belirtilmiştir. Ayrıca bazı durumlarda programların bu koşullar altında sürdürülmesinin yoksulluğun azaltılması yönünde ülkeye giren paranın programa yönelik olarak kullanılmak yerine öngörülmeven savunma harcamalarına kaymasına veya yolsuzluğa neden olduğu da bilinmektedir.

En şiddetli yoksulluğun yaşandığı ve yoksulluk sınırı altında yaşayanların nüfusun %40'tan fazlasını oluşturduğu Güney Sahara Afrika bölgesinde gösterilen çabaların daha etkili sonuçlar vermesini sağlamak, sözü edilen bölge ülkelerinin BW kurumlarında alınan kararlara daha etkin katılımını gerektirdiği görülmektedir. Bu bağlamda bakıldığında 53 Orta Afrika ülkesinin IMF'ye üye ülkelerin yaklaşık %25'ini oluşturmasına rağmen, 24 üyeli IMF İcra Direktörleri Kurulunda sadece 2 üye ile temsil edilmesi (Mminele, 2015:231) bu çabaların iyi sonuçlar vermesinin karşısındaki meydan okumayı yeterince gözler önüne sermektedir.

2030 yılına yönelik hedeflerde dünya ortalaması olarak alınan \$1,90'ın dünyanın her yanında farklı olan günlük satın alma gücünün (aylık \$57) bu senaryolarda çok az hesaba katıldığı ve bununla birlikte yoksulluk sınırının çok düşük tutulduğu da görülmektedir. Ayrıca, günümüzde satın alma bakımından yoksulluğun sadece gelişme yolunda olan veya GOÜ'le sınırlı kalmadığı, gelişmiş ülkelerde de giderek arttığı savunulmaktadır. 2030'a gelindiğinde, alınmış olan bu ölçünün yeterli olup olmayacağına da yeterince açık olmadığı anlaşılmaktadır.

Öte yandan uluslar arasındaki gelir farklılıklarının kayda değer ölçüde arttığı belirtilmektedir. BM Üniversitesi Kalkınma ve Ekonomik Araştırmalar Enstitüsü, 2006'da gelir dağılımına yönelik eşitsizliğin uluslararası kapsamdaki konumunu araştırdığı raporunda gelir düzeyine değil ilk defa ülkelerin servet düzeyine odaklanmıştır. Bu raporun, BM'nin Milenyum Kalkınma Planının başat hedefini oluşturan yoksulluğa karşı verilen çabanın hassasiyet derecesini yeniden açıkça vurguladığı anlaşılmaktadır. Çalışmada, dünya zenginliğinin Avrupa'da, Kuzey Amerika'da ve Asya-Pasifik bölgesinde bulunan Avustralya ve Japonya gibi ülkelerde yoğunlaştığı belirtilmektedir. Bu ülkelerin dünya hane halkı servetinin yüzde 90'lık bir payını ellerinde tuttukları ifade edilmiştir. Dünya yetişkin nüfusunun yalnızca yüzde ikisinin servetinin, diğerlerinin yüzde 50'sinden daha çok olduğu, gezegen nüfusunun yalnızca yüzde 10'nunun küresel servetin yüzde 85'ini elinde tuttuğu vurgulanmıştır. Dünyamızın en varlıklı yüzde 30'unun ABD'de, yüzde 27'sinin Japonya'da olduğu belirtilmiştir (Çelik, 2007:6). Sözü edilen rapordan yaklaşık on bir sene geçmiş olmasına rağmen eşitsizliğin küresel sosyal refahı yeterince güçlendirebilecek derecede giderilememiş olmasına IMF ve Dünya Bankası raporlarında da değinilmektedir. Dünya gelir dağılımında olan bu eşitsizlik göz önünde bulundurulduğunda, dünyadaki nüfusun önemli bir çoğunluğunun refah seviyesinin düşük olduğu görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında yoksulluğun ve eşitsizliğin azaltılmasında çok daha bütünsel bir yaklaşımın ve küresel bir işbirliğinin gerekliliğinin ve farkındalığının önemi bir defa anlaşılmaktadır.

3.2. Dış Yardımın Beklenen ve Beklenmeyen Sonuçları

BW kurumlarının her ikisinin de borç alan gelişme yolunda ilerleyen ülkelerde kendi politikalarını uygularken, bu ülkelerin yerel koşullarını yeterince gözetmedikleri de öne sürülmektedir. Üye ülkelerde gerçekleştirilecek eylemleri destekleyecek olan kamu personelini ve yetkilileri,

piyasayı ve egemen olan siyasi gidişi yerinde gözlemlemek üzere uzmanlarını yönlendirmedikleri belirtilmektedir. Yerel gidişattan tamamen habersiz olan kendi yetişmiş iktisatçılarına sağladıkları tavsiyelerle yetindikleri ve bu kişilerin uyguladığı reçetelerin önemli sorunlara neden olduğu da ifade edilmektedir. Örneğin Pakistan'da uygulanan yapısal reformların yoksulluğu azaltmada pek iç açıcı olmadığı, neoliberal özelleştirme reformlarının işsizliğin artmasına neden olduğu ve özellikle yoksulların gıda maddelerini satın alma gücünü düşürdüğünden, tarım sektöründeki serbestleştirmeden en çok etkilenenlerin de kadınlar olduğu ifade edilmiştir. Pakistan söz konusu olduğunda, bu reformların uygulanmasının yoksulluğu azaltmaya yardımcı olmadığını anlaşılmıştır (Ahmed, 2017:9). Benzer sonuçların başka ülkelerde de gözlemlendiği not edilmiştir. Bu nedenle BW kurumlarının bazı ülkelerdeki çabalarının iyi sonuçlar vermesi ve başkalarında vermemesinin en önemli nedenlerinden birinin ülkelerin iç dinamiklerini yeterince göz önünde bulunduramayışları olduğunu yeniden vurgulamak yerinde olacaktır.

Banka'nın ve IMF'nin GSYH'nin ve GSYH'deki büyümenin kalkınmanın tek göstergeleri olduğu kanısına gereğinden fazla odaklandığı tartışılan bir diğer konudur. Böyle bir odaklanmanın oldukça sınırlı olduğu savunulmaktadır. Eğer böyle bir büyümeden elde edilen yararlar, sadece az sayıdaki egemen ve ayrıcalıklı bir gruba değil de sağlık, eğitim ve altyapı gibi halkın geneli için kalkınmaya neden olacak alanlara aktarılmazsa, bu tür bir kalkınmanın büyüme olarak tanımlanamayacağı ifade edilmektedir (Abouharb ve Cingranelli, 2006: 208). Ayrıca büyümenin olumlu etkisinin yoksulluğu azaltma çabalarına yararı kabullenilse dahi yoksulluğun azaltılmasına yönelik etkisinin büyümenin gelir dağılımına olan etkisine bağlı olduğu ve büyüme gelirin dağılımında adaletsizlik oluşturuyorsa, büyümenin yoksulluğu azaltma etkisinin düşük olduğu

savunulmaktadır (Yanar ve Şahbaz, 2013: 59).

Yoksulluğun ve eşitsizliğin azaltılması yönündeki dış yardımın, borç alanlar üzerindeki etkilerinin iki yönlü olarak, hem olumlu hem de olumsuz olabileceği, savunulan bir başka görüştür.

Bu görüşe göre:

Olumlu Etkiler: Yatırımlar ile döviz açıkları arasında olan farklar azaltılarak büyümenin desteklenebileceği; karşı karşıya kalınan zararların gıda yardımları ve acil nitelikteki diğer yardımlarla azaltılabileceği ve teknolojik gelişmenin teknik yardımlar ile desteklenebileceği ifade edilmektedir.

Olumsuz Etkiler: Yardımların, borç alan ülkelerin siyasal bağımsızlıklarını etkilediği yönünde şikâyetlerde bulunmalarına sebep olabildiği; politik ve strateji dürtüleriyle sağlanan dış yardımların durumdan kötü anlamda yararlanmayı amaçlayan diktatörleri destekleyebileceği (Kongo örneği); ekonomik bozulmalara sebep olabileceği (örnek olarak milli para biriminin olağanüstü seviyede değerlendirilerek borç almakta olan devletlerin ihracattaki rekabet gücünü zayıflatabileceği ve gıda yardımının ülkedeki tarım faaliyetlerini baltalayabileceği belirtilmiştir); sağlanan tahsisli kredilerin (tied credits) borç alan ülkelerin uygun fiyat ve uygun kalite ile satın alma olasılığını araştırma olanağına izin vermediği; yardımların teknik yardımların dışında “balık yakalanılmasını” öğretmeden, tüketicilere “balık verdiği”, bu nedenle sağlanan desteklerin sona ermeyen “yardım bağımlılığının sürekliliği” sendromuna neden olabileceği ifade edilmiştir (Tüylüoğlu, 2016: 7).

Yukarıdaki paragraflarda paylaşılanların biraz daha toparlanabilmesi amacıyla bir alıntının eklenmesi yararlı olacaktır. Bu alıntı, IMF'nin kendi denetiminde hazırladığı ve akademisyenler, sivil toplum kuruluşları, hükümet görevlileri ve diğer bireylere yönelttiği “IMF koşulluluk ilkesinden vazgeçmeli midir?” sorusuna aldığı yanıtların düzeltilmeden derlendiği

bir derlemenin değerlendirme bölümünden alınmıştır:

“...Görünüşe göre eğitim, sağlık ve askeri harcamalar IMF'nin sorumluluğunda olan mali politikaların öğeleri olarak belirlenmiştir. Yoksulluk yönündeki iyileştirmeler dolaylı olarak büyümeyle (bu ilişki her durumda zorunlu olmamakla birlikte) ilişkilendirilmiştir ve daha doğrudan olarak ise Dünya Bankası'nın alanında olan sosyal güvenlik ağı ile. Ancak tüm ülkelerde karşılaşılmaya başlanan çevresel meseleler üzerinde koşulları değerlendirmek ve zorunlu tutmak üzere şimdilerde açık bir düzenleme yapıldığı görünmemektedir. Fon'un tüm bu alanlardaki gidişi göz önünde bulundurabileceği bir yöntemi olmalıdır. Çünkü bu, Fon-destekli programların esas anlamda geçerliliği için veya geçerlilik kazanabilmeleri için gerekli olan yüksek nitelikli sürdürülebilir büyüme ve yoksulluğu azaltma hedefleri için yaşamsaldır. Finansal kaynaklar çok yönlü olarak kullanılabilirliğinden, Fon'un, sözü edilen bu diğer alanlardaki durumlarını göz önünde bulundurmadan ülkelerin ödemeler dengesini desteklediği kendi ilkel dönemine dönüş yapmamalıdır. Askeri yapılanma halindeki veya çürük çevre politikaları olan bir ülkeyi finanse etmek, böyle bir ülkenin yıkıcı amaçlarına katkıda bulunmakla eş anlamlıdır ve bu da ekonomik açıdan temelsiz olmakla kalmayıp aynı zamanda etik de değildir” (Galbis, 2001: 206)...

2001 yılında yayınlanan bu derlemeden bu kadar zaman geçmesine ve şimdilerde IMF'nin de bu yönleri daha çok göz önünde bulundurduğunu kendi raporlarında açıklamasına rağmen, yukarıda yer alan son dönem Pakistan örneğinde de olduğu gibi bu yönlerin halen eleştiri konusu olması, IMF'nin kendi bakışında çok daha hızlı değişim geçirmesi gereğinin altını çizmektedir.

3.3. Yoksulluğun ve Eşitsizliğin Azaltılmasında İyi Yönetişimin Önemi

Dünya Bankası, yoksulluğu azaltma programlarının yöneldiği bazı az gelişmiş ülkelerde yozlaşmaya karşı etkin

stratejilerin uygulamaya konulmadığını ve yeterli önlemin alınmadığını belirtmekte ve parasal yardımların yoksulluğu ne derece azalttığını veya eşitsizliğin ne derece giderilebildiğini gösterebilecek yeterli veriye ulaşılamadığını not etmiştir. Banka'nın 2017 kalkınma raporunun bu ve bunlara benzer sebeplerle ve GOÜ'nün geçirdiği/geçirmekte olduğu zor dönemlerin “yönetişim ve yasalar” teması üzerine hazırlandığını vurgulamıştır. Yönetişimin geliştirilmesinin günümüzün kalkınma zorluklarının göğüslenmesine önemli bir destek olacağı, günümüzün GOÜ'nün karşılaştığı şiddet, yavaş büyüme, yozlaşma ve “doğal kaynakların kargıması”³ gibi meydan okumaların eninde sonunda üstesinden gelinmesine katkıda bulunabileceği belirtilmiştir. Bunun için devlet ve devlet dışı tüm aktörlerin etkileşim içerisinde olarak politika tasarımlarının ve yürütmelerinin, yani yönetim içerisinde olmalarının öneminin altı çizilmiştir (World Bank, 2017a: 2-3).

Küreselleşmenin, uluslararası ekonominin hızlıca büyümesini beslediği, böylelikle insanların yaşam seviyesini arttırdığı, sayısız kişinin yoksulluk zorluğundan sıyrılmasını kayda değer ölçüde katkı sağladığı, öte yandan beraberinde yine küresel boyutta olan çevre sorunlarını, eşitsizliği, etniksel çatışmaları ve kitlesel silahlanmayı da getirdiği ifade edilmektedir. Ayrıca, küreselleşmenin devletlerarası ve devlet içi eşitsizlikleri de arttırdığı savunulmaktadır. Giderek artan eşitsizliğin, günümüzün birçok küresel

³ Doğal kaynakların ülke halkının yararına sunulmasındansa, yalnızca kayırılan ayrıcalıklı bir grubun (genellikle siyasi kökenli) kontrol edişine ve yararlanışına özgülenmesi ve bunun sonucunda doğal kaynaklardan uzun vadede ekonomiye getirilecek yarardan ülkenin mahrum kalması durumuna atıfta bulunmaktadır. Ayrıca doğ kaynakların uygun kullanılmamasının insan kaynağı eğitiminin ve birikiminin önündeki önemli engellerden biri olduğu da belirtilmiştir. Ülkede güçlü kurumların yerleşmiş olmasının, o ülkedeki doğal kaynak zenginliğinin yüksek insan kaynağı birikiminin oluşmasına ve nispeten daha ileri seviyede bir kalkınma düzeyi yakalanmasında etkin olabileceği ifade edilmiştir (Rodrik, 2013: 53).

sorunun kaynağı olduğu da belirtilmektedir. Bu küresel problemlerin nitelik olarak ülkelerin tek başlarına çözebilecekleri problemler olmadığı ve çözümünün, devletler, uluslararası kuruluşlar, sivil toplum örgütleri ve vatandaşlar arasında oluşturulacak bir işbirliğini gerektirdiği vurgulanmaktadır (Vurdu, 2008: 79).

3.3.1. İyi Yönetişim Nedir?

Küreselleşmeyle birlikte yönetim anlayışının da köklü değişime uğradığı ifade edilmiştir. Yönetişim, içinde bulunduğumuz yüzyılda, yönetsel alanda gerçekleşen bir devrim olarak nitelendirilmiştir ve her aşamadan gelen insanın yönetimi etkileyebildiği, ortak yönetim işi olarak ifade edilmektedir. Yönetişimin; yönetimi, iletişimi ve etkileşimi de içerdiği, gelişmişlik açısından yönetimden daha iyi bir sistem olduğu, ortak olarak yönetmeği yansıttığı vurgulanmaktadır (Çetin, 2007: 1232). Muhtemelen yönetişimin, insanlık

evriminin yönetim alanında geldiği son noktayı çağrıştırdığını belirtmek yanlış olmayacaktır.

Küresel Yönetişim Komisyonu, yönetişimin tanımını şöyle yapmıştır: “Yönetişim, Kurumların, bireylerin, özel ve kamu sektörün birbirleriyle çatışma halinde olan farklı çıkarlarının ortak hareketle tek odakta uzlaştırılma kanallarının bütünüdür”. Bu açıdan bakıldığında küresel yönetişimin; devlet kurumları, sivil toplum örgütleri, bireyler ve uluslararası kuruluşların ortaya koyduğu işbirliğinin ve çıkarlarının ortaklığı kapsamında, küresel boyuttaki sorunlara çözümler getirilmesini ve gezegenimizin refah düzeyinin artırılmasını, ayrıca oluşturulan refah düzeyinin adaletle paylaştırılmasını, insanlık yaşamının seviyesinin yükseltilmesini amaçladığını söyleyebiliriz (Vurdu, 2008: 71). Aşağıda yer alan tablo 1’de yönetişim ve yönetim arasındaki bazı farkların yansıtılması amaçlanmıştır.

Tablo 1: Yönetişim ve yönetim arasındaki bazı farklar

Yönetim	Yönetişim
→ Kapsamı daha dardır.	→ Gönüllü hükümet dışı kuruluşları içermesi açısından kapsamı daha engindir.
→ Yönetim tepeden inmedir.	→ Dağınık sistemlerin yönlendirmesini kapsar.
→ Basit sistemlere yöneliktir.	→ Uyum oluşturma sürecidir.
→ Kararlar işlevsellik üzerinedir.	→ İşbirliğine dayalı olarak analiz ve planlama yapılır.
→ Planlanan işler uygulanır	→ İlişkiler yatay düzlem üzerindedir.
→ İlişkiler hiyerarşik sistem üzerinedir.	

Kaynak: (Çukurçayır ve Sipahi, 2003: 47)

3.4. Mikro Kredi Yöntemi

Yeterli yaygınlığa henüz ulaşamamış olsa da yoksulluğun azaltılması çabalarında oldukça etkili bir yöntem olarak görülen ve dünyada başta Asya’nın doğusu olmak üzere uzun zamandır uygulanan mikro kredi yönteminin de daha etkin biçimde kalkınma stratejilerine eklenmesinin çok yararlı olabileceğini vurgulamak ve kısaca da olsa değinmek yerinde olacaktır.

Mikro kredi yöntemi, kendisini sefalet ve açlıkla savaşmaya adanmış, Bangladeşli Muhammed Yunus’un 1970’li yıllarda

mikro kredi yöntemiyle işleyen Grameen (köy) bankasını kurmasıyla başlamıştır. Bu banka ipotek gözetmeden ortak kefalet ile grup üyelerinin iş kurlarını desteklemek üzere küçük krediler vermiştir. Kurulan bu bankanın kısa bir zamanda yoksulluğun azaltılması yönünde oldukça kayda değer başarıya ulaştığı kaydedilmiştir (Ertuna, 2010: 16).

Özellikle makroekonomik kalkınma stratejilerinin yeterli başarıyı gösterememiş olması ve yoksulluğun, eşitsizliğin ve hatta açlığın azaltılmasında istenilen hedeflere ulaşılamamış olması, yeni stratejilerin

oluşturulmasını ve denenmesini gerektirmiş, 1970’li yıllardan itibaren özellikle bazı AGÜ’de uygulanıp başarılı sonuçlar vermeye başlayan mikro kredi yönteminin bu tip ülkelerde yaygınlaştırılması çabalarında artışlar gözlenmiştir. Mikro kredinin kısa bir tanımı şöyle yapılabilir: Mevcut mali sistemdeki kredi ve tasarruf olanaklarının toplumda bulunan yoksul kesimlerin yararına olacak biçimde genişletilmesine denir. Asya Kalkınma Bankasının 2000 yılında yaptığı tanım da şöyledir: Genişçe bir yelpazede sunulan, para yatırılması, transfer edilmesi, kredi veya yatırım araçlarının kullanılması gibi bankacılık hizmetlerinden az geliri olan hane halkının yararlanabilmesidir. Günümüzde BM kalkınma programının yıllık raporlarının birçoğunda mikro kredinin kalkınmanın sağlanması ve yoksullukla mücadele stratejilerinde ülkelere tavsiye edildiği ve bazı ülkelerde BM tarafından bizzat uygulandığı ve başarılı sonuçlar alındığı bilinmektedir. Bunun yanı sıra 2005 yılı, BM Kalkınma Programı tarafından Uluslararası Mikro Kredi Yılı olarak ilan edilmiştir (Çak, 2007: 31).

Tüm bunlara ek olarak, özellikle son on beş yıl içerisinde başarılı ülke uygulamalarının ardından AGÜ’de istihdam imkânlarının artırılması, yoksul kesimin gelir getirici farklı ekonomik etkinliklerle ilgilenmelerinin sağlanması ve bu sayede gelir çeşitliliği yaratılması vb. amaçların gerçekleştirilmesi için mikro kredi sisteminin Dünya Bankası tarafından geniş ölçüde teşvik edildiği görülmektedir (Çak, 2007: 30).

4. KÜRESEL EKONOMİK KRİZLER VE BW KURUMLARININ PROFİLLERİNE OLAN ETKİLERİ

BW İkizlerinin AGÜ ve GOÜ’de yoksulluğun azaltılması ve eşitsizliğin giderilmesi sürecine katkıları ile birlikte; yaşanan küresel ekonomik krizlerin de içinde bulunduğu nedenlerle borçlanma stoku ve yoksulluğun artışı sürmektedir.

Son zamanlardaki yoksulluğun azaltılması yolundaki çabalara önemli bir engel de 1930’lu yıllarda gerçekleşen büyük buhran’dan bu yana en büyük ve hatta küresel açıdan daha yıkıcı sonuçlar doğuran ve yoksul, gelişmekte olan veya sanayileşmiş her ülkede kendini hissettiren 2007-2008 küresel ekonomi krizinin bu boyutuyla önceden tahmin edilememiş olmasıdır. Bir kısım uluslararası siyasal ekonomi uzmanları, bazı belirtilerini fark edip bunları dile getirmiş olsalar da bu belirtilerin küresel bir krize yol açabileceği anlaşılamamıştır. Bu kriz sırasındaki zincirleme etkiyle birçok ülke ekonomisi çökerken uluslararası alanda faaliyet gösteren önemli finansal kuruluşların bazıları ulusallaşmış bazıları da büyük miktarda parasal destek ile ayakta kalabilmişlerdir. Her ne kadar sözü edilen krizden sonra bir dizi önlem alınmışsa da bunların yeterli olup olmadığı ancak bir sonraki kriz olasılığında anlaşılabilecektir (Helleiner, 2011: 68, 84-85). Bu krizin etkisinin yoksulluğun azaltılması yönündeki çabaları oldukça olumsuz yönde etkilediği yukarıda paylaşılan şekillerde de görülebileceği gibi BW raporlarında sıklıkla vurgulanmaktadır.

Bird ve Rowlands sözü edilen küresel krizin IMF’nin profiline çok az etkide bulunduğunu savunmaktadır. Krizin gelişmiş ekonomilerdeki ve özellikle de ABD’deki finansal sektörlerden ortaya çıkarak yayıldığını belirtmektedirler. Bu krizin, ancak IMF’nin finansal krizleri öngörmesindeki ve önlemindeki yetersizliğinin daha da çok sorgulanmaya başladığını vurgulamaktadırlar. Tüm bunlara ek olarak, Doğu Asya krizinin ardından Finansal Sektör Değerlendirme Programı’nın (Financial Sector Assessment Program) devreye sokulmasına rağmen bu programın bağlayıcı olmadığı ve ABD’nin de bu programa katılmama kararı almış olduğunu ifade etmektedirler (Bird ve Rowlands, 2010:133).

Her bir finansal kriz sonrasında uluslararası para sisteminin ve yönetişiminin yeni gerçekliklere uyarlanması gerektiği hususunda genel bir mutabakat oluştuğu

belirtilmektedir. Fakat her şeyin yeniden yoluna girmiş gibi görünmesiyle birlikte reform konusundaki bu hevesin solduğu ifade edilmektedir. Maalesef bir sonraki kriz baş gösterdiğinde ise dünyanın yeniden harekete geçtiği ve sarsıntıların daha şiddetli olmaya meylettiği ve reformun önündeki zorlukların çok daha karmaşık hale geldiği savunulmaktadır (Mminele, 2015:231).

Diğer yandan 2007-2008 yıpratıcı krizinin ardından, küresellemeyle ilgili endişeler artık sadece gelişmekte olan veya yoksul ülkelerin gündemini işgal etmekle kalmayıp sanayileşmiş ülkelerde de tartışılmaya başlanmıştır. Örneğin son zamanlarda belirsizleşen küresel koşulların borç veren ülkelerin bütçelerini etkilediği ve büyük olasılıkla etkilemeye devam edeceği savunulmaktadır. Küresel ekonominin daha çok bozulma olasılığının GOÜ’de borç sürdürülebilirliğini zora sokabileceği de ifade edilmektedir. Buna benzer ekonomik gelişmelerin gerçekleşebilme olasılığı karşısında, ihtiyaç oldukça bu tür kaynakların ulaşılabilirlik sorununun AGÜ ve GOÜ açısından gittikçe daha çok endişe kaynağı haline geldiği de vurgulanmaktadır (Tüylüoğlu, 2016: 23).

Genel olarak dünya ekonomisinin düzenli işleyişi bağlamında beklentilerle kurulan IMF’nin tüm ülkelerin gereksinimlerini gözeterek bütünleyici olarak bir dizi önlem alınmasına önayak olabileceği bir gücü, bakışı ve yöntemi olabilir miydi? Veya gelecekte olabilir mi? Bu açıdan bakıldığında siyasal ekonomi alanında daha kapsamlı bir anlayış geliştirerek küresel ölçekteki bir finansal krizi öngörmeleri açısından gelecekteki siyasal ekonomi uzmanlarına önemli bir görev yüklenmiş durumdadır.

5. BULGULAR

“Herhangi bir grup, komşularından soyutlanmış bir şekilde kendi esenliğini düşündüğünde, insanlığın kolektif yaşamı bundan dolayı acı çekmektedir. Bu temel gerçeğin reddi, herkesin çok aşına olduğu

sorunlara yol açar. Bireysel çıkar, ortak yararı kaybetme pahasına baskın çıkmaktadır. Makul olmayan aşırı miktarlarda servet yığılmaktadır ve bu, yoksulluğun ayıplanacak derinliklerine yansımaktadır...”

Daniel Perell (BM Sosyal Kalkınma Komisyonu Başkanı)

“Sürecin bir parçası olmak için insanları güçlendirmek, mekanik bir şey değildir; çünkü insanlara saygı duyarsınız, insanın saygınlığının ve değerinin mutlak surette gerekli olduğunu anlarsınız. Yoksulluk içinde yaşayan insanlar saygınlıklarını, kendilerini içinde buldukları durumdan dolayı kaybetmediler ve kendilerini sayısal birer veri olarak görmüyorlar.”

Juan Somavia (Uluslararası İş Örgütü eski Genel Direktörü)

Bu bölümde anılması uygun görülen ve çalışmada elde edilen bulgularla paralellik gösteren yukarıdaki ifadeler 29 Ocak - 7 Şubat 2018 tarihleri arasında gerçekleştirilen ve yoksulluğun ortadan kaldırılmasına yönelik stratejilere odaklanan BM Sosyal Kalkınma Komisyonunun 56. oturumuna yansıyan konuşmalardan alınmıştır (<http://www.un.org>). Aşağıdaki bulgular da bu oturumun kapsamına giren diğer ifadelerle de uyumludur.

Yoksulluğun azaltılarak sona erdirilebilmesi, ne kadar özenle ve yetkinlikle tasarlanıp uygulansalar da sosyo-ekonomik politikalarda iyileştirmeler yapılmasından daha fazlasını istemektedir. Yoksulluk konusunun nasıl anlaşıldığının ve yoksulluk konusuna yaklaşımın derinlemesine yeniden düşünülmesini gerektirir.

Yoksulluğun azaltılması ve ortadan kaldırılması sorunu ne kadar meydan okuyucu olsa da kendi temelinde sadece dünya kaynaklarına erişimi yaygınlaştırma sorunu olmadığı altı çizilmelidir. Daha önce hiç girililmemiş boyutlarda bir yapısal ve toplumsal dönüşüm çabasının ortaya konulmasını gerektirmektedir. Bütün sistemi etkileyen seviyede, ‘yeterince para

yok' varsayımının kendi temelinde yerkürenin konuyla ilgili gerçekliklerinin doğru yorumlanmasını engellemekte olduğu anlaşılmaktadır. Yerkürenin kaynakları giderek artan bir biçimde toplumun belirli katmanlarında toplanmaya devam etmektedir. Bu bağlamda ele alındığında asıl meydan okumanın, kaynakların sınırlılığı olmadığı, daha çok kaynakların dağılımının yeniden gözden geçirilmesini gerektiren seçimler ve değerler olduğu görülmektedir.

İyi yönetim kavramının ve bakışının getirdiği yeni olanaklardan yararlanılarak dünya sorunlarının çözümleri için alınacak kararlara bu sorunlardan en çok etkilenen bireylerin ve toplumlarının katılması, en karmaşık meydan okumalara dahi çözüm bulma engin kapasitesini ortaya çıkarabilecek güçte olabilir. Böyle bir yaklaşımın meydana getirilmesi sosyal adaleti öngören ve her türlü önyargıdan arındırılmış yeni düşünce ve bakış örneklerinin benimsenmesiyle gerçekleştirilebilir. Çünkü dünyayı değişime ve dönüşüme uğratma düşüncesi ve bakışı insanın ve onun evriminin önemli bir özelliğidir.

Küreselleşmenin insanlık dünyasının ekonomik yaşamına kazandırdığı yararlar ne kadar kayda değer olsa da, diğer yandan şimdiye kadar eşi görülmedik şiddette eşitsizliği ve yoksulluğu da beraberinde getirdiği bilinmektedir. Küreselleşmenin, sayısız milyonların yoksulluk ve çaresizliğine neden olmaması adına, bütünsel bir bakışla ve küresel çaptaki bir işbirliği ile uluslararası denetim altına alınması gerektiği görülmektedir.

6. SONUÇ

Dünya Bankası ve IMF tarafından gösterilen çabaların yoksulluk ve eşitsizliğin azaltılması yönünde etkileri olsa da yeterli olmadığı anlaşılmaktadır. Yeterince kapsayıcı olamamaları, yoksulluğun ve eşitsizliğin daha çok hissedildiği ülkelerin karar alma mekanizmalarında yeterince yer alamıyor

olmaları nedeniyle Bretton Woods İkizleri bu ülkeler tarafından sıklıkla eleştiri almaktadırlar. Yoksulluğun ve eşitsizliğin çaresizliğe en çok neden olduğu 53 Orta Afrika ülkesinin IMF'ye üye ülkelerin yaklaşık %25'ini oluşturmalarına rağmen, 24 üyeli IMF İcra Direktörleri Kurulunda sadece 2 üye ile temsil edilmeleri bağlamındaki endişeler de sürmektedir.

Dünyanın en yoksul bölgelerindeki doğal kaynaklardan o bölgelerin insanlarından kat kat daha fazla yararlanan gelişmiş ülkelerin işbirliğine açık olarak, bütünleyici bir bakış açısıyla politika oluşturmalarına olan ihtiyacın acil bir durumun ötesine geçtiğinin altı çizilmelidir. Bu doğrultuda, dünya üzerinde gelir dağılımındaki eşitsizliğin, dünyadaki nüfusun önemli bir çoğunluğunun refah seviyesinin düşüklüğünün önemli bir göstergesi olduğu savunulmaktadır. Bu açıdan bakıldığında yoksulluğun ve eşitsizliğin azaltılmasında çok daha bütünsel bir yaklaşımın ve küresel bir işbirliğinin gerekliliğinin ve farkındalığının önemi vurgulanmalıdır.

Zengin ile yoksul arasındaki aşırı eşitsizlik, akut bir sıkıntı kaynağı olarak gezegenimizi istikrarsız bir durumda tutmaktadır. Bu durumun düzeltilmesine henüz yeterince etkili bir şekilde odaklanılmamıştır. Çözüm için bütünü kapsayan yaklaşımlar sergilenmelidir. Böyle bir sorunun çözümü, yepyeni açılardan bakılmasını gerektirmektedir. Bunun için tarafsız ve tüm dünyayı kapsayıcı bakış açılarıyla düşünüp hareket edebilen çeşitli bilim alanlarından oluşan uzmanlarla istişare edilmesi, sivil toplum kuruluşlarının bu çözümün bir parçası olabilmelerine olanak sağlanması ve bu sorunun doğrudan etkisi altında kalmış olan toplumların alınacak kararlara ivedilikle dâhil edilmesi sorunların gerçek doğasının anlaşılabilmesi ve hızlı çözüm için yararlı olacaktır. Bu, yalnızca aşırı yoksulluk ile eşitsizliğin önüne geçilmesi gereğine bağlı bir sorun değildir, Böyle bütünsel ve kapsayıcı bir bakış açısıyla hareket edilerek bir sorunun çözülmesi, gezegenimizde var olan başka birçok sorunun da çözümünü tetikleyebilecek bir evrensel davranış

biçimi olabilir. Bu bakış açısı ile böyle bir davranış biçiminin geliştirilmesi dahi

sorunun büyük bir bölümünü çözebilecek güçte olabilecektir.

KAYNAKÇA

1. ABOUHARB, M. R. & Cingranelli, David L. (2006) 'When the World Bank says yes, Determinants of Structural Adjustment Lending', *Globalization and the Nation State, The impact of the IMF and the World Bank Edited by Gustav Ranis, James Raymond Vreeland and Stephen Kosack*, (Taylor & Francis e-Library), sf. 204-230
2. AHMED, N., (2017) 'The Impact of Structural Reform Strategies of International Financial Institutions on the Rule of Law, Good Governance and Development in Pakistan', *Journal of Law, Social Justice & Global Development*, (University of Warwick: UK,
3. BM. [<http://www.un.org>], Erişim Tarihi: 07 Şubat 2018
4. BOUGHTON, J., (2006) 'Who's in Charge? Ownership and Conditionality in IMF-supported Programs', *Globalization and the Nation State, The impact of the IMF and the World Bank Edited by Gustav Ranis, James Raymond Vreeland and Stephen Kosack*, (Taylor & Francis e-Library), sf. 19-35
5. BIRD, G. & Rowlands, D. (2010) 'The IMF and the Challenges it Faces' *World Economics*, 11/4, October–December, 131-156
6. ÇAK, D. (2007) *Kalkınmanın Finansmanının Sağlanmasında Mikrokredi Yöntemi*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Fonu Tarafından Desteklenmiştir. Proje No: 1528, İstanbul
7. ÇELİK, F. (2007) 'Gelişmekte olan ülkelerde uygulanan IMF Programları ve Refah Devleti Anlayışı', *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 4/2
8. ÇETİN, G. N. (2007) 'Organizasyonlarda Etkileşim ve İletişim: Yönetişim', *Yerel Siyaset*, (2007) s.1-4
9. ÇUKURÇAYIR, M. A. ve Sipahi, E. B. (2003) 'Yönetişim Yaklaşımı ve Kamu Yönetiminde Kalite', *Sayıştay Dergisi*, Temmuz-Aralık 2003, Sayı 50-51, 35-56
10. ERDİNÇ, Z. (2007) 'Uluslararası Para Fonu -Türkiye İlişkilerinin Gelişimi ve 19. Stand-By Anlaşması', *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 18, 99-116
11. ERTUNA, Ö.(2010) 'Yeni Bir Kapitalizme Doğru', *MUFAD Muhasebe Finansman Dergisi*, (Ocak 2010), sf. 6-18
12. GALBIS, V. (2001) 'Comments on the IMF Paper, Conditionality in Fund-Supported Programs-Overview', *Should the IMF Abandon Conditionality?*, *External Comments and Contributions on IMF Conditionality*, (International Monetary Fund, September, 2001, sf. 205-210, Washington DC
13. GEDİKOĞLU, S. (2005) *IMF Destekli Yapısal Reformların Sürdürülebilir Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkinliği Ve Türkiye İçin Test Edilmesi*, Doktora Tezi, Aralık, 2005, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir
14. HELLEINER, E. (2015) 'International Policy Coordination for Development: The Forgotten Legacy of Bretton Woods', *UNCTAD Discussion Paper*,

- No. 221 (<http://unctad.org>: May 2015), Erişim tarihi: 08.06.2017
15. HELLEINER, E. (2011) 'Understanding the 2007–2008, Global Financial Crisis: Lessons for Scholars of International Political Economy', *The Annual Review of Political Science*, Volume: 14, (University of California: Berkeley, 2011), sf. 67-87
 16. İSMAİL, F. (2008) 'İktisadi Kalkınmayı Ticaret Sisteminin Merkezine Taşımak', *Dünya Ticaret Örgütü Doha Turu Çok Taraflı Ticaret Müzakereleri Ve Türkiye*, Editörler: M. Sait Akman, Şahin Yaman, TEPAV, sf. 81-99, Aralık 2008, Ankara
 17. İMİR, M. (2008) 'DTÖ Tarım Müzakereleri, Türkiye'nin Tutumu Ve Müzakere Sonuçlarının Türk Tarımına Olası Etkilerinin Nitel Bir Değerlendirmesi', *Dünya Ticaret Örgütü Doha Turu Çok Taraflı Ticaret Müzakereleri Ve Türkiye*, Editörler: M. Sait Akman, Şahin Yaman, TEPAV, sf. 133-156, Aralık 2008, Ankara
 18. LASTRA, R. M. (2001) 'The Bretton Woods Institutions in the XXI. Century', Chapter 3, *The Reform of the International Financial Architecture*, Edited by Rosa Maria Lastra, (Kluwer Law International: London, 2001)
 19. MMINELE, D. (2015) 'Perspectives on the Global Financial Architecture and the Future of the International Monetary System', *Bretton Woods: The Next 70 years*, Edited by Marc Uzan (Reinventing Bretton Woods Committee: sf. 231-237, 2015, New York
 20. ONGUN, M. T. (2002) 'GATT/WTO Sisteminde Sanayi Sübvansiyonları: Bir Değerlendirme', *Ekonomik Yaklaşım*, sf. 67-86
 21. RODRIK, D. (2001) 'Poor Countries in a Rich World', *The Globalization Paradox: Democracy and the Future of the World Economy*, W. W. Norton & Company, Inc., 2011, sf. 135-158 New York
 22. RODRIK, D. (2013) 'The Past, Present, and Future of Economic Growth', *Towards a Better Global Economy Project*, (Global Citizen Foundation: 2013)
 23. RODRIK, D. (2017) *Is Global Equality The Enemy Of National Equality?*, John F. Kennedy School Of Government, January 2017, Harvard University: Cambridge
 24. STEWART, F. & Wang, M. (2006) 'Do PRSPs Empower Poor Countries and Disempower the World Bank, or is it the Other Way Round?', *Globalization and the Nation State, The impact of the IMF and the World Bank*, Editors: Gustav Ranis, James Raymond Vreeland and Stephen Kosack, (Taylor & Francis e-Library: 2006), sf. 290-322
 25. TÜYLÜOĞLU, Ş. (2016) *Az Gelişmiş Ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Dış Borç Sorunu*, Mülkiye İktisadi Ve Sosyal Araştırmalar Merkezi, Araştırma Raporu-13: (2016)
 26. IMF (2016), *Annual Report*, (International Monetary Fund Publications: Washington D.C., [Available online at: www.imf.org]. Erişim Tarihi: 02 Şubat 2018)
 27. IMF (2017a), *Annual Report*, (International Monetary Fund Publications: Washington D.C., [Available online at: www.imf.org]. Erişim Tarihi: 02 Şubat 2018)
 28. IMF (2017b), *Fiscal Monitor: Tackling Inequality October*, (International Monetary Fund Publications: Washington D.C., [Available online at: www.imf.org]. Erişim Tarihi: 02 Şubat 2018)

29. VURDU, A. (2008) ‘Küresel Yönetişim Ve Dünya Ticaret Örgütü’, *Dünya Ticaret Örgütü Doha Turu Çok Taraflı Ticaret Müzakereleri Ve Türkiye*, Editörler: M. Sait Akman, Şahin Yaman, (Tepav: Ankara, Aralık 2008), sf. 71-80
30. World Bank Group, (2015) *Global Economic Prospects, January 2015: Having Fiscal Space and Using It*, World Bank Group: Washington D.C
31. World Bank Group, (2017a), *World Development Report 2017: Governance and the Law*, World Bank Group: Washington D.C
32. World Bank Group, (2017b), *Global Economic Prospects, January 2017 Weak Investment in Uncertain Times*, World Bank Group: Washington D.C
33. YANAR, R. ve Şahbaz, A. (2013) ‘Gelişmekte Olan Ülkelerde Küreselleşmenin Yoksulluk ve Gelir Eşitsizliği Üzerindeki Etkileri’, *Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 8/3, 55-74, Eskişehir
34. YAVUZ, G. (2007) ‘Washington Uzlaşması Sonrasında Dünya Bankasından Bir Açılım Önerisi: Kapsamlı Kalkınma İçin Çerçeve’, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9/3, 181 – 196, Ankara

GÜNEY KORE VE TÜRKİYE EKONOMİK BÜYÜME DENEYİMİNİN OTOMOTİV SANAYİİ TEMELİNDE KARŞILAŞTIRILMASI

THE COMPARISON OF THE ECONOMIC GROWTH EXPERIENCES OF SOUTH KOREA AND TURKEY BASED ON AUTOMOTIVE INDUSTRY

Sıtkı Selim DOLANAY*, Bekir Sami OĞUZTÜRK**

* Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü,
selimdolanay@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-3971-2887>

** Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü,
bekiroguzturk@sdu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-3076-9470>

ÖZ

Bu makalede; Güney Kore ve Türkiye ekonomik büyüme deneyimleri karşılaştırılmıştır. Makalenin amacı; Güney Kore'nin Türkiye'den ekonomik olarak daha büyük bir hızla büyümüş olduğu tarihsel süreci, otomotiv sanayi penceresinden bakarak açıklayabilmek olmuştur.

Güney Kore 1960'lı yıllardan itibaren oluşturduğu iktisat politikaları ve bunu tamamlayıcı teknoloji politikaları uygulamaları ile birlikte, 1990'lı yıllara gelindiğinde de, diğer sanayi dallarında olduğu gibi otomotiv sanayinde de teknoloji geliştirme yeteneğini elde ederek, sanayileşmiş ülkeler arasına girmiştir. İktisat politikaları çerçevesinde, ihracata dayalı büyüme modeli ve doğru mali teşvik ve yönlendirmelerle oluşturulmuş olan sistem, teknoloji politikaları ile desteklenmiş ve böylece tüm sanayi alanlarında olduğu gibi otomotiv sanayinde de başarı söz konusu olmuştur.

Türkiye ise Osmanlı Devleti'nden devraldığı otomotiv sektöründe, otomotiv sanayini oluşturabilmek amacıyla Cumhuriyet'in ilanından itibaren çaba içinde olmuştur. Cumhuriyet'in ilanından sonra İlk otomotiv sanayi girişimi, İstanbul Tophane mevkiinde kurulmuş olan Ford Motor fabrikası olmuştur. Türkiye'nin tercihi otomobil ithalatını ve yabancı sermayenin üretim tesisi kurmasını serbest bırakmak olmuştur. Bu çerçevede 1960'lı yıllara gelinceye kadar otomotiv sanayinde lisans anlaşmaları yolu ile üretim tesisleri kurulabilmiş ve otomotiv alanında ithalat serbest olmaya devam etmiştir. 1960'lı yıllarda kabul edilmiş olan Montaj Sanayi Talimatı ile otomotiv sanayinde parçaların ithali zorlaştırılmış ve yerli parça sanayinin gelişimi özendirilmek istenmiştir. Sadece yurt dışında üretilen parça örneklerinin yerli taklitlerini üretmeye yönelik bu politika, ithal ikameci sanayileşme stratejisi ile desteklenmiş, 1963 yılında kurulmuş bulunan TÜBİTAK'a rağmen 1980'li yıllara gelinceye kadar teknolojik yetenek oluşumunu sağlayabilecek bir teknoloji politikası oluşturulamamıştır. 1970'li yıllarda lisans anlaşmaları ile otomobil üretim tesisleri kurulmuş, 1990'lı yıllarda da lisans anlaşmaları yolu ile üretim tesisleri kurulmaya devam etmiştir.

Güney Kore'nin başarısının altında ise otomotiv parçalarının ithalini teşvik edip, otomobil ithalini neredeyse yasaklaması ve yerli otomobil üretimini özendirerek, bunu ihracata dayalı büyüme modeli çerçevesinde ihracatı teşvik etme politikası yatmıştır. Güney Kore bu iktisat politikalarını uyumlu teknoloji politikaları ile de bir araya getirebilmiştir.

Türkiye 1980'li yıllarla birlikte iktisat politikası tercihini değiştirerek ihracata dayalı büyüme modelini uygulamaya başlamıştır. Ancak bu iktisat politika değişikliği ile uyumlu diğer politika unsurlarında değişikliğe gidilememiştir. Montaj Sanayi Talimatı yerine getirilen İmalat Sanayi Yönetmeliği ise sadece kalitenin artırılması gerekliliğini zikretmiştir. 1983 yılında yayınlanmış olmasına karşın, teknoloji geliştirebilme ve teknoloji geliştirme yeteneğinin kazanılması konusunda yeterli ilerleme kaydedilememiştir. Bu ilk belgenin ardından teknoloji politikasını oluşturmaya yönelik başka belgelerde yayınlanmış olmasına karşın, teknoloji transferi ile ekonomik gelişme sağlama politikasına devam edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Otomotiv sanayi, sanayileşme, teknoloji geliştirme yeteneği, teknoloji transferi, patika bağıllığı.*

Jel Kodları: *L91,N70,O10, O25,O30*

ABSTRACT

Together with the economic policies developed since the 1960's and the technological policies which complemented the economic policies, South Korea joined the ranks of the other industrialized countries by the 1990's by achieving technological capabilities. The system which was based on the growth model based on export with the correct financial incentives and directives, export was supported with technological policies and thus, became successful in the automotive industry as in all the other industrial fields.

Turkey has been exerting efforts to build an automotive industry, which it had inherited from the Ottoman empire, after the proclamation of the Republic. The first attempt to build an automotive industry after the proclamation of the Republic was the Ford Motor factory established at Tophane, Istanbul. Turkey's choice was to allow the importation of vehicles and to let the foreign capital establish production facilities. Within this framework production facilities were established until the 1960's with licensing agreements and importation of automobiles was still permitted. With the Installation Industry Regulation accepted in the 1960's importation of automotive parts was made difficult to promote the development of the local spare parts industry. This policy which aimed at manufacturing the copies of the parts originally manufactured abroad was supported with the import substitute industry strategy, and in spite of the founding of the TUBITAK (Scientific and Technical Research Council of Turkey) in 1963, a technological policy which would allow for technological capability, was not constituted until the 1980's. In the 1970's automobile production facilities were established with licensing agreements, and in the 1990's production facilities continued to be established through licensing agreements.

What lies beneath South Korea's success was that it continued to import automotive parts and almost completely banned the importation of automobiles and encouraged the production of local automobiles which was supported by the policy to support exportation.

South Korea was able to harmonize the economic policies with the technological policies.

As of the 1990's Turkey changed its economic policy and began to implement a growth model based on export. However changes were not made in the other political elements compatible with the changes in the economical policy. The Production Industry Regulation which replaced the Assembly Industry Instructions only mentioned the need for the improvement of quality. Although Turkey's first Science and Technology Policy was published in 1983, no sufficient progress was made in the development of technology and acquiring the technology development capability. Although other documents were published for the creation of technological policies after this first text, Turkey continued with the technology transfer policy for economic growth.

Keywords: Automotive Industry, industrialization, technology development capability, technology transfer, path dependency

Jel Codes: L91,N70,O10, O25,O30

1. GİRİŞ

1990'lı yıllarda iktisatçılar açısından en ilgi çekici konulardan biri, Güney Kore ekonomisinde geçmişten beri gözlenen ekonomik gelişme ile ülkenin 1980'li yılların sonlarında, pek çok alanda olduğu gibi otomotiv sanayinde de teknoloji geliştirme yeteneğini kazanmış olarak,

sanayileşmesini tamamlayabilmiş olmasıydı diyebiliriz.

Güney Kore yaklaşık 19 yıla sığdırmış olduğu bu başarısını (Ahn, 2013: 12); iktisat politikası tercihi olarak, ihracata dayalı ekonomik büyüme modelini

uygulanmasına, bu model çerçevesinde oluşturmuş olduğu teşvik sistemi ve devlet yardımlarını büyük bir ciddiyetle uygulamış olmasına, teknoloji ve teknoloji geliştirmeye vermiş olduğu öneme, iktisat politikaları içinde teknoloji politikasına da yer vermiş olmasına, Ulusal Yenilik Sistemini 1960'lı yıllardan itibaren kurmaya başlamış olmasına, sektörel ve hatta firma bazlı teşvik sistemi uygulamış olmasına borçludur diyebiliriz (Kim, 1997: 100-115; Ravenhill, 2001: 1-10; Dolanay, 2017: 108-200 ve 311-336).

İhracata dayalı ekonomik büyüme modeli ile kendine has bir ekonomik gelişme patikası uygulamış olan Güney Kore, bununla da yetinmemiş ve teknoloji politikasını da büyük bir hassasiyetle uygulamıştır. Böylece Güney Kore'nin iktisat politikası ekonomik gelişme politikası ve teknoloji politikası olmak üzere iki ana saça ayağına sahip olmuş ve Güney Kore ekonomisi bu iki saça ayağının üstünde yükselmiştir diyebiliriz.

Güney Kore otomotiv sanayi teknoloji geliştirme sürecinin ayrıntılarını ortaya çıkarabilmek için, çalışmanın birinci bölümünde 1960 ve 1970'li yıllardaki gelişmelere ışık tutulmaya çalışılacaktır.

2. 1960-1980 YILLARI ARASI SÜREÇTE GÜNEY KORE VE TÜRKİYE OTOMOTİV SANAYİ

Güney Kore ekonomisinde General Park'ın yönetime geldiği 1960'lı yılların başlarından itibaren şaşırtıcı derecede yüksek büyüme hızları yaşanmış, rakamlar 1950-1960 yılları arasında gerçekleşmiş olan yıllık ekonomik büyüme hızlarının neredeyse iki katına çıkarılmıştır.

Böylece 1960-1970 yılları arası on yıllık süreçte, yıllık ortalama ekonomik büyüme hızı %7.45, 1970-1980 yılları arası on yıllık süreçte, yıllık ortalama ekonomik büyüme hızı ise %8.58 olmuştur (Lee, 2016: 5). Bu iki on yıllık dönem içinden özellikle 1963-1979 yılları arası süreci ele alırsak yıllık ekonomik büyüme hızının hiç düşük gerçekleştiği yıl olmadığını görebiliriz.

Tablo 1: 1963-1979 Yılları Arası Süreçte Güney Kore Yıllık Ekonomik Büyüme Hızları

Yıllar	Reel GSYH Artış Hızı (%)
1963	9.19
1964	9.46
1965	7.18
1966	11.98
1967	9.12
1968	13.19
1969	14.54
1970	10.0
1971	10.45
1972	7.15
1973	14.83
1974	9.46
1975	7.86
1976	13.12
1977	12.28
1978	10.77
1979	8.63

Kaynak: www.worldbank.org; www.theglobalEconomy.com,

Tablo 1’den görülebileceği gibi, 1963-1979 yılları arasında, yıllık ekonomik büyüme hızları hızlı sanayileşmeyi sağlayabilecek şekilde yüksek gerçekleşmiştir. Dönem boyunca en düşük ekonomik büyüme hızı 1972 yılındaki %7.15’lik oran olmuştur. Böylece Gershenkron’un Almanya, İtalya ve Rusya için belirttiği önden gidenlere yakınsama sürecindeki kesintisiz yıllık ekonomik büyüme oranları süreci (Gershenkron, 1962), 1963-1979 arası dönemde Güney Kore için de yaşanmıştır diyebiliriz. Gerçekten de 1963 yılında

Güney Kore’nin sabit ABD Doları fiyatlarıyla kişi başına GSYH’sı 1049,93 ABD Doları iken, 1979 yılında 3.823 ABD Doları olmuştur (www.theglobalEconomy.com). Böylece bu dönemde Güney Kore kişi başına GSYH’sı üç kattan fazla artmıştır. Türkiye’nin 1960-1980 yılları arasındaki yıllık ekonomik büyüme hızlarına baktığımızda ise bir yıl düşük diğer yıl yüksek gerçekleşmiş olan istikrarsız yıllık ekonomik büyüme hızları ile karşılaştırırız.

Tablo 2: 1960-1980 Yılları Arası Süreçte Türkiye Yıllık Ekonomik Büyüme Hızları

Yıllar	GSYH Artış Hızı
1960	2.9
1961	1.7
1962	6.1
1963	9.4
1964	4.1
1965	2.6
1966	11.7
1967	4.5
1968	-
1969	4.1
1970	3.2
1971	5.6
1972	7.4
1973	3.3
1974	5.6
1975	7.2
1976	10.5
1977	3.4
1978	1.5
1979	-0.6
1980	-2.4

Kaynak: tuik.gov.tr.

1960-1980 yılları arası süreçte Gershenkron’un belirttiği gibi sürekli yıllık yüksek ekonomik büyüme hızlarının yaşandığı ve ülkenin önden gidenlere yakınsayabildiği bir dönem olmamış, ancak ülkenin bu dönemde sanayileştiği görülmüştür. (Dolanay, 2017: 234-265)

1961 yılında cari fiyatlarla sanayi sektörünün GSMH içindeki payı %17.5 iken, bu oran 1975 yılında %21.2’ye çıkmıştır. Sabit fiyatlarla sanayi sektörünün

GSYH içindeki payı 1975 yılında %19.96 iken, bu oran 1980 yılında %19.31 olarak gerçekleşmiştir (Dolanay, 1998: 105-155). Dolayısıyla 1960-1980 yılları arası süreçte sanayileşmenin yavaşça gerçekleşmiş olduğu anlaşılmaktadır.

1962-1979 yılları arası süreçte, Güney Kore yıllık ekonomik büyüme hızlarının yüksekliğine uygun bir şekilde otomotiv sektörü üretimi de 1962-1979 yılları arası süreçte hızla artmıştır.

Tablo 3: 1962-1979 Yılları Arası Süreçte Güney Kore Otomotiv Sanayi Üretimi

Yıllar	Yolcu Otomobili	Kamyon	Otobüs	Motorsiklet	Toplam
1962	1710	891	424	-	3025
1963	1063	961	1169	-	3193
1964	216	274	1553	343	2386
1965	106	418	741	440	1705
1966	3117	1084	2245	1417	7863
1967	4983	2718	1717	4578	13896
1968	11630	5301	1632	11533	30096
1969	19494	9729	2381	13739	45343
1970	14487	10604	4056	12254	41401
1971	12428	7511	3063	12317	35319
1972	9525	6542	2581	19012	27660
1973	12751	10069	3494	13851	40165
1974	9230	19179	3947	11495	43851
1975	18509	14973	3808	11665	48955
1976	26701	19219	3968	16798	66186
1977	43981	35263	5453	32629	117326
1978	86823	63446	7279	70654	228202
1979	113564	76661	12307	100469	303028

Kaynak: Kim ve Lee, 1983: 294

Tablo 3'ten görülebileceği gibi, Güney Kore toplam taşıt aracı üretimi 1962-1979 yılları arası süreçte yaklaşık yüz kat artmış, Güney Kore toplam taşıt aracı üretimi 1962 yılında 3023 adetten ibaretken, 1979 yılında 303028 adede yükselmiştir. Bu artış, özellikle 1976 yılında otomobil ihracatının başlaması ve 1977 yılında da ihracat artışı ile ivme kazanmıştır diyebiliriz. 1977 yılında ihracatın başlaması öncesinde, 1967

yılında Hyundai'nin otomotiv sanayine otomobil üretmek üzere girmesiyle üretim rakamları artmıştır. Hyundai yenilikçi ve teknoloji geliştirmeye odaklı yapısı ile ileriki yıllarda Güney Kore'nin en büyük otomobil firması olmuştur. (Dolanay, 2017: 113-129)

Türkiye'de otomotiv sanayi üretiminin 1960-1980 yılları arasında yavaşça artmış olduğu söylenebilecektir.

Tablo 4: 1963-1979 Yılları Arası Süreçte Türkiye Otomotiv Sanayi Üretimi

Yıllar	Otomobil	Kamyon	Kamyonet	Otobüs	Minibüs	Midibüs	Traktör	Toplam
1963	30	999	1458	12	631	0	7982	11112
1964	100	2741	885	56	401	0	7006	11189
1965	60	2350	300	122	1199	0	6419	10450
1966	18	6258	2476	174	0	252	8969	18147
1967	1760	7816	2736	325	622	0	13976	27235
1968	2852	9408	2270	466	895	0	15118	31009
1969	3902	10859	3030	882	1095	84	13412	33264
1970	3660	6041	4395	806	1099	4	7518	23523
1971	12888	4747	4508	608	1891	30	15687	40359
1972	29628	8596	6044	988	3748	0	22893	71897
1973	46855	11723	8674	1267	4533	22	32585	105659
1974	59906	10591	11861	1113	4584	148	25363	113566

Yıllar	Otomobil	Kamyon	Kamyonet	Otobüs	Minibüs	Midibüs	Traktör	Toplam
1975	67291	14670	18489	1284	5222	239	32365	139560
1976	62992	20498	19415	1376	4910	302	36602	146095
1977	58245	20700	14016	1077	5152	467	31380	131037
1978	54085	13144	6879	972	3163	444	17673	96360
1979	43808	13367	9384	1151	4222	547	14484	86963
1980	31529	8308	7322	1101	2130	491	16939	67817

Kaynak: İTO, 2008: 13,

Türkiye otomotiv sanayi üretimi 1963-1979 yılları arası süreçte yavaşça artarak, 1963 yılındaki 11112 adetden, 1980 yılında 67817 adede yükselmiştir. Türkiye patika başlısı ekonomik ve teknolojik gelişme yolu ile yavaşça sanayileşirken, Güney Kore aynı dönemde patika yaratıcı bir yaklaşımla hızlı bir sanayileşme gerçekleştirmiştir. Zira 1960-1980 yılları arası süreçte Türkiye’de üç adet otomobil üretim fabrikası kurulmuş olmasına karşın (Dolanay, 2017: 233-265), Güney Kore’nin otomobil üretiminde yakaladığı sıçramalar bir türlü yakalanamamıştır.

1960-1980 yılları arası süreçte teknoloji transferi yolu ile otomotiv sanayinde gelişme sağlayan Güney Kore aynı zamanda ulusal yenilik sisteminin kurulması yönünde çaba sarfetmiştir (Dolanay, 2017: 113-129 ve 311-336). Aynı dönemde Türkiye’de de teknoloji transferi yoluyla otomotiv sanayi gelişirken, ulusal yenilik sisteminin kurulması ve geliştirilmesi yönünde bir iktisat politikası tercihi olduğu söylenemeyecektir (Dolanay, 2017: 233-265 ve 336-370).

Güney Kore’de 1973 yılında açıklanmış olan otomotiv sanayi planı doğrultusunda 1975 yılında ilk yerli otomobil üretilebilmiş ve 1976 yılında bu otomobillerin ihracatına başlanabilmişken, Türkiye’de lisans anlaşmaları yoluyla iç talep için taşıt araçlarının üretimine devam edilmiştir. (Dolanay, 2017: 113-265)

Türkiye’de ilki 1961 yılında Devrim otomobili prototipi, ikincisi de 1967 yılında

Anadol otomobillerinin seri üretimi olmak üzere iki kez yerli otomobil üretimi gerçekleştirilmek istenmiş olsa da, Devrim otomobilinin seri üretimine geçilememiş, Anadolu otomobilinin seri üretimi ise kısa süreli olmuştur. (Dolanay, 2017: 233-281)

Anadol otomobili fiberglas kaporta ile üretilmiş fakat talebinin daha fazla olabilmesi için saç kaporta ile üretimine geçilememiş, diğer yandan ithal ikameci sanayileşmeye dayalı genel iktisat politikası tercihi yüzünden Anadolu otomobillerinin ihracatına yeterince önem verilmemiştir. (Dolanay, 2017: 233-265)

3. 1980-2000 YILLARI ARASI SÜREÇTE GÜNEY KORE VE TÜRKİYE OTOMOTİV SANAYİ

Güney Kore ekonomisinde 1981-1997 yılları arasındaki süreçte, 1963-1979 yılları arası sürece benzer şekilde yüksek yıllık ekonomik büyüme hızları yaşanmıştır. 1980 yılında %1.89 oranında negatif ekonomik büyüme hızı yaşanmış olmasına karşın, ekonomi hızla toparlanmış ve yıllık yüksek ekonomik büyüme hızları tekrar sağlanmaya başlanmıştır. 1989 yılına gelindiğinde otomotiv sanayinde teknoloji geliştirme yeteneği kazanılmış ve teknoloji odaklı toplum yapısı oluşturulmaya başlanmıştır.

(www.theglobaleconomy.com; Dolanay, 2017: 113-200 ve 311-336)

Tablo 5: 1980-2000 Yılları Arası Süreçte Güney Kore Yıllık Ekonomik Büyüme Hızları

Yıllar	Reel GSYH Artış Hızı
1980	-1.89
1981	7.40
1982	8.29
1983	12.18
1984	9.86
1985	7.47
1986	12.24
1987	12.27
1988	11.66
1989	6.75
1990	9.30
1991	9.71
1992	5.77
1993	6.33
1994	8.77
1995	8.93
1996	7.19
1997	5.77
1998	-5.71
1999	10.73
2000	8.92

Kaynak: www.worldbank.org;www.theglobaleconomy.com,

Türkiye’de ise 1979 ve 1980 yıllarında büyüme hızlarının ardından negatif büyüme yaşanmış olan negatif yıllık ekonomik büyüme hızlarına ek olarak 2-3 yıllık büyüme hızlarına ek olarak 2-3 yıllık büyüme performansı göstermiştir.

Tablo 6: 1980-2000 Yılları Arası Süreçte Türkiye Yıllık Ekonomik Büyüme Hızları

Yıllar	GSYH Artış Oranı (1997 Sabit Fiyatlarıyla, %)
1980	-2.4
1981	4.9
1982	3.6
1983	5.0
1984	6.7
1985	4.2
1986	7.0
1987	9.5
1988	2.1
1989	0.3
1990	9.3
1991	0.9
1992	6.0
1993	8.0
1994	-5.5
1995	7.2
1996	7.0
1997	7.5
1998	3.1
1999	-3.4
2000	6.8

Kaynak: www.tuik.gov.tr; Akyazı ve Ekinci, 2009: 19; Beyazıt, 2004: 90,

1980-2000 yılları arası süreçte Güney Kore otomotiv sanayi üretimi ise şöyle olmuştur.

Tablo 7: 1980-2000 Yılları Arası Süreçte Güney Kore Otomotiv Sanayi Toplam Taşıt Aracı Üretimi

Yıllar	Üretim
1981	133084
1982	162590
1983	221019
1984	265361
1985	378361
1986	601546
1987	979739
1988	1083655
1989	1129470
1990	1321630
1991	1497758
1992	1730161
1993	2049968
1994	2311609
1995	2526400
1996	2812714
1997	3016099
1998	2142301
1999	3298956
2000	3825884

Kaynak. Lee, 2002: 274; Pishnorak ve Vouchneng, 2013: 14-15; KAMA,

Güney Kore otomotiv sanayi üretimi 1981 yılından 2000 yılına gelinceye kadar 10 kattan fazla artarak, 1981 yılındaki 133084 adetten, 2000 yılında 3825884 adede yükselmiştir. Bu hızlı artış süreci otomobil ihracatındaki yüksek oranlı artıştan kaynaklanmıştır diyebiliriz. 1970'lerin ikinci yarısından itibaren başlamış olan otomobil ihracatı, 1980'li yıllardaki düşük fiyat uygulaması ile ihracat yapma politikası, 1990'lı yıllarda kendi teknolojileri ile ürettikleri ve kalitesi artırılmış yerli otomobillerle ihracat yapma politikasına evrilmiştir (Dolanay, 2017: 129-193). Böylece küresel ölçekte üretim yaparak, rekabet edebilen bir otomotiv sanayi oluşturulması yoluna gidilmiştir.

1980'li yılların ikinci yarısından itibaren ABD'de satılan otomobillerde teknik nedenlerden kaynaklanan kalite sorunları ile karşılaşılması sonrasında, otomobillerin

kalitesinin yükseltilmesi yoluna gidilmiştir. Böylece Hyundai öncülüğünde otomotiv sanayinde teknoloji geliştirme yeteneği kazanılmıştır. 1990'lı yıllara gelindiğinde; teknoloji geliştirebilen otomotiv sanayi düşük fiyatlı ürünlerle gelişmiş ülke pazarlarında yerini alma politikasından, yüksek kaliteli ürünlerle gelişmiş ülke pazarlarında yer alma politikasına geçiş yapmıştır (Dolanay, 2017: 129-168 ve 120-126). Yeni politika sayesinde 1990'lı yıllarda yeni ve kalıcı ihracat artışı oluşmuş, otomotiv sanayinde bir anlamda ihracat sıçraması yaşanmıştır diyebiliriz.

Samsung tarafından 1986 yılında SKKU (Sung Kyun Kwan University) alınmış ve araştırma odaklı bir üniversite olarak tasarlanmaya başlanmıştır. 1990'lı yıllarda Samsung otomobil üretim yapmak üzere otomotiv sanayinde yerini almıştır. İleriki

yıllarda SKKU yenilik sistemi oluşturulmuştur. (Dolanay, 2017: 320-336)

Türkiye’de ise 1990’lı yıllarda AB ülkelerindeki benzerleri örnek alınarak ulusal yenilik sisteminin kurumları oluşturulmaya başlanmıştır. (Dolanay, 2017: 296-311 ve 341-371)

4. 2000-2015 YILLARI ARASI SÜREÇTE GÜNEY KORE VE TÜRKİYE OTOMOTİV SANAYİ

2000-2015 yılları arası süreçte, Güney Kore ve Türkiye’de yıllık ekonomik büyüme hızları şöyle olmuştur.

Tablo 8: 2000-2015 Yılları Arası Süreçte Güney Kore Yıllık Ekonomik Büyüme Hızları (Sabit Fiyatlarla, ABD Doları, %)

Yıllar	Reel GSYH Artış Oranı
2000	8.92
2001	4.53
2002	7.43
2003	2.93
2004	4.90
2005	3.92
2006	5.18
2007	5.46
2008	2.83
2009	0.71
2010	6.50
2011	3.68
2012	2.29
2013	2.90
2014	3.34
2015	2.79

Kaynak: www.worldbank.org; www.theglobalEconomy.com,

2000’li yıllarda Güney Kore %5-6 civarında yıllık ekonomi hızları gerçekleştiren yapısıyla tam bir gelişmiş ülke ekonomisi görünümüne girmiştir diyebiliriz. Zira geçmişteki çok yüksek yıllık ekonomik büyüme hızları artık yoktur, ancak negatif yıllık ekonomik

büyüme hızlarına yol açabilecek bir ekonomik istikrarsızlık da söz konusu olmamıştır. 2008-2009 yıllarında yaşanmış olan dünya ekonomik krizi dahi negatif ekonomik büyüme hızlarına yol açacak kadar etkilememiştir Güney Kore ekonomisini.

Tablo 9: 2000-2015 Yılları Arası Süreçte Türkiye Yıllık Ekonomik Büyüme Hızları (1998 Sabit Fiyatlarıyla, %)

Yıllar	GSYH Artış Oranları
2000	6.8
2001	-5.7
2002	6.2
2003	5.3
2004	9.4
2005	8.4
2006	6.9
2007	4.7

Yıllar	GSYH Artış Oranları
2008	0.7
2009	-4.8
2010	9.2
2011	8.8
2012	2.1
2013	4.2
2014	3.0
2015 ^(r)	4.0

Kaynak: www.tuik.gov.tr,
(r) ilgili yılda güncelleme yapılmıştır.

Türkiye'nin yıllık ekonomik büyüme hızları 2000-2015 yılları arası süreçte de önceki yıllarda olduğu gibi istikrarsız bir seyir izlemiş, 2001 ekonomik krizinde %5.7 oranında negatif ekonomik büyüme yaşanmış, 2009 yılındaki dünya ekonomik krizi de Türkiye'yi olumsuz etkilemiş ve

2009 yılında da %4.8 oranında negatif ekonomik büyüme hızı yaşanmıştır.

2000-2015 yılları arası süreçte Güney Kore ve Türkiye otomotiv sanayi toplam taşıt aracı üretimleri şöyle olmuştur. Güney Kore'de;

Tablo 10: 2000-2015 Yılları Arası Süreçte Güney Kore Otomotiv Sanayi Toplam Taşıt Aracı Üretimi (Adet)

Yıllar	Toplam Taşıt Aracı Üretimi
2000	3825884
2001	2946329
2002	3147584
2003	3177870
2004	3469464
2005	3699350
2006	3840102
2007	4086308
2008	3826682
2009	3512926
2010	4271741
2011	4657094
2012	4561766
2013	4,521.429
2014	4524932
2015	4555957

Kaynak: KAMA, 2011: 24; KAMA, 2013: 24; KAMA, 2014: 20; www.ccfa.fr>IMG>pdf>ccfa-en-web, 2016: 6;

OICA (International Organization of Motor Vehicle Manufacturers), 2014; OICA, 2015; OICA, 2016; Lee, 2002: 274; Pishnorak ve Vouchneng, 2013: 14-15; KAMA,

Türkiye’de;

Tablo 11. 2000-2015 Arası Dönemde Türkiye Otomotiv Sanayi Taşıt Araçları Üretimi (Adet)

Yıllar	Toplam Taşıt Aracı Üretimi
2000	468381
2001	285737
2002	357405
2003	563450
2004	864073
2005	915979
2006	1026421
2007	1132932
2008	1171862
2009	884466
2010	1124982
2011	1234637
2012	1115233
2013	1166043
2014	1218848
2015	1410034

Kaynak: İTO, 2008, 13; Ertuğral, 2011: 78; OSD, 2017: 8,

2000-2015 yılları arası süreçte, Güney Kore ve Türkiye otomotiv sanayi artış oranları benzerlik göstermiş olsa da, 2015 yılı itibarıyla Güney Kore otomotiv sanayi dünyanın en büyük beşinci üreticisi konumundayken, Türkiye sıralama da gerilerde kalmıştır. (Dolanay, 2017)

5. GÜNEY KORE VE TÜRKİYE OTOMOTİV SANAYİ DURUM DEĞERLENDİRMESİ

Güney Kore otomotiv sanayi tıpkı Güney Kore ekonomisi gibi hızla gelişmiş ve kısa zamanda küresel ölçekte rekabet edebilir hale gelmiştir. Bu hızlı gelişim sürecinde safha atlayıcı ve patika yaratıcı teknoloji politikaları etkili olmuş görünmektedir. (Dolanay, 2017: 113-201 ve 313-336)

Nitekim 1960’ların sonlarında Hyundai, Ford Motor firması ile anlaşarak Ford ürünlerini lisans anlaşması ile üretmeye başladığında, anlaşma çerçevesinde Hyundai’nin iki yıllık süreçte seri üretime hazır hale gelmesi istenmiştir. Ancak Hyundai tersine mühendislik yöntemiyle iki yıl olarak öngörülmüş olan hazırlanma sürecini altı ayda tamamlayabilmiştir.

Güney Kore hükümeti 1973 yılında üç Güney Kore otomotiv firmasından tamamen yerli üretim otomobil imal etmelerini istediğinde, Hyundai 1975 yılında tamamen yerli üretim olan Hyundai Pony’yi imal edebilmiş, Kia ise Kia Brisa’yı imal etmiştir (Dolanay, 2017: 113-129 ve 313-320). Benzer yöntemlerle gerçekleştirilmiş olan teknolojik yetenek düzeyindeki sıçramalar ile Güney Kore otomotiv sanayi hızla büyümüştür.

1980’li yılların sonlarına gelindiğinde Güney Kore’nin otomotiv sanayinde ihracat yöntemi değişmeye başlamıştır. 1980’lerin başlarında dış ülke pazarlarına ihracatını artırmayı başarmış olan Güney Kore ucuz fiyat politikası ile bu başarıyı elde etmiştir. Ancak 1980’li yılların sonlarına gelindiğinde, ABD pazarında teknik nedenlerle kalite sorunları yaşanmaya başlanınca, satışlarda düşme olmuştur. Bu sorunun üstesinden gelinmesi için Kalitenin artırılması yoluna gidilmiştir (Dolanay, 2017: 129-193 ve 320-326). Böylece 1990’lı yıllarda Güney Kore firmaları rakipleriyle benzer kalitede ama daha ucuz otomobiller üretebilmeye başlamışlardır. 1990’li yıllarda, 1980’li

yıllarda elde edilmiş olan ihracat başarısının çok üstünde bir ihracat başarısı ile Güney Kore otomotiv sanayi küresel ölçekte üretim yapabilir ve dünya otomobil devleriyle rahatça rekabet edebilir hale gelmiştir.

Güney Kore'nin 1990'lı yıllardaki ihracat başarısının yanında, bir diğer önemli başarısı da otomotiv sanayinde teknoloji geliştirme yeteneğini 1980'li yılların sonunda kazanabilmiş olmasıdır diyebiliriz. 1960'lı yıllardan itibaren Ar-Ge harcamalarını artırmaya ve Ulusal Yenilik Sistemi'ni oluşturmaya yönelik çabalarda kısa sürede semeresini vermiştir diyebiliriz.

Ar-Ge harcamalarının GSYH içindeki payı 1963 yılındaki %0.24 seviyesinden, 1980 yılında %0.56 seviyesine, 1990 yılında %1.72 seviyesine, 2000 yılında %2.39 seviyesine çıkmış (Lee, 2009: 12), 2014 yılında ise %4.15 olmuştur (Dolanay, 2017). Ar-Ge harcamalarının GSYH içindeki payı 1978-1981 yılları arası süreçte azalış ve artışlar şeklinde dalgalanmalar göstermiş olsa da, 1990 yılı sonrası süreçte sürekli artış göstermiştir (Lee, 2009: 12).

Daha 1967 yılında bilim ve teknoloji politikası bakanlık düzeyinde ele alınmaya başlanmış ve Bilim ve Teknoloji Bakanlığı kurulmuştur. Yine 1967 yılında bilim ve teknoloji teşvik yasası kabul edilmiştir (Schlosstein ve Reichartshausen, 2007: 88-92). Böylece 1960'lı yıllarda başlamış olan Ar-Ge harcamalarını artırmaya yönelik çabalar, ulusal yenilik sistemi çerçevesine oturtulmaya başlanmıştır.

1990'lı yıllara gelindiğinde Güney Kore ulusal yenilik sistemi yeni bir safhaya geçmiştir diyebiliriz. Önceki yıllarda ikili sarmal ulusal yenilik sistemini başarılı bir şekilde uygulamış ve yıllar içinde Ar-Ge harcamalarının GSYH içindeki payını oldukça yükseltebilmiş olan Güney Kore, 1990'lı yıllarda da üçlü sarmal ulusal yenilik sistemini araştırma odaklı ve girişimci üniversiteler yoluyla oluşturmuştur diyebiliriz. Üniversitelerin yeni sistemi oluşturma sürecinde araştırma odaklı ve gelmesi ise, Samsung'un SKKU (Sang Kyun Kwan University)'yu alması ve

POSCO Grubu tarafından POSTECH Üniversitesi'nin kurulmasıyla başlamıştır diyebiliriz (Dolanay, 2017: 320-336). Bu süreç içinde 2000'li yıllara gelindiğinde Güney Kore yenilikçi, güçlü ve rekabet edebilir bir sanayiye sahip, ekonomik gelişmesini tamamlamış bir ülke haline gelmiştir diyebiliriz.

Otomotiv sanayinin 1960 ve 1970'li yıllardaki orta düzey teknolojileri kullanarak üretim yapan yapısının sonradan değişikliğe uğrayarak ve günümüzde daha sofistike teknolojileri kullanarak üretim yapar hale gelmiş olduğu düşünülürse, Güney Kore'nin 1960'lı yıllarda kurmaya başladığı ve bugün kendine has bir model haline gelmiş olan ulusal yenilik sistemi hem otomotiv alanındaki teknolojik ilerlemelere hızlı adaptasyonu sağlamaktadır, hem de Güney Kore küresel ölçekte teknolojik ilerlemelere katkı yapabilen bir ülke haline gelmiştir diyebiliriz.

1960'lı yıllardan itibaren otomotiv sanayini kurmaya başlamış olan Güney Kore'de, devlet yerel otomotiv sanayinin kuruluşunu çeşitli teşvik unsurlarıyla oluşturmuş olduğu iktisat politikalarıyla desteklemiştir. Örneğin 1960'lı yıllardan başlanarak yurt dışından otomobil ithalatı yasaklanmış, ancak otomobil parçalarının ithalatı vergi ve diğer teşviklerle desteklenmiştir. Ayrıca lisans anlaşmaları ile teknoloji transferi devletin iznine tabi kılınmıştır. Böylece 'tekno milliyetçilik' olarak adlandırılmış olan uygulamalarla otomotiv sanayinin gelişmesi istenmiştir. 1970'li yıllara gelindiğinde ise devlet üç üretim izinli firmadan yüzde yüz yerli birer otomobil imal etmelerini istemiştir. Hyundai tarafından üretilmiş olan Hyundai Pony otomobili, ülkenin ilk otomobil ihracatına konu olmuştur. Devlet ihracata dayalı büyüme modeli çerçevesinde firmaları ihracata zorlarken, firmaların ihracat başarılarını sıkı takibe almasını bilmiştir (Dolanay, 2017: 113-201 ve 311-336). Böylece otomotiv sanayi alanında da 'Güney Kore mucizesi' denilen gerçeklik ortaya çıkmıştır. Bu mucizenin bilinçli, doğru belirlenmiş ve uygulaması olan

iktisat politikaları ile otomotiv sanayindeki patika yaratıcı strateji ile ortaya çıkmış olduğu söylenebilecektir.

Türkiye’de ise Cumhuriyetin ilanından itibaren, Osmanlı Devleti’nin son döneminde başlamış olan otomotiv sanayini oluşturmaya yönelik çabalar devam etmiştir diyebiliriz. Cumhuriyet döneminde ilk otomobil sanayi tesisi İstanbul Tophane mevkiinde Ford Motor firması tarafından 1929 yılında kurulmuştur. Türkiye’deki ilk serbest bölge uygulaması çerçevesinde gerçekleşmiş olan bu imalat faaliyeti kısa süreli olmuştur. Bu ilk tecrübenin kısa süre sonra başarısızlığa uğramasının ardından uzun süre otomobil üretim tesisi kurulamamış, 1950’li yıllarda otomotiv sanayinin farklı alanlarında lisans anlaşmaları yoluyla üretim tesisleri kurulabilmiştir. 1961 yılına gelindiğinde askeri idarenin isteği ile dört ay gibi kısa bir sürede Devrim otomobilleri prototiplerinin imali gerçekleştirilebilmiştir. Tamamen yerli üretim olan bu prototiplerin seri üretimine ise geçilememiştir. Daha henüz lisans anlaşması ile otomobil üretimi denenmeden, tamamen yerli bir otomobilin imal edilebilmesi bir anlamda teknolojik yetenek düzeyinde bir sıçrama olabilecek gibi görünmüş olsa da, seri üretime geçilememiş olması nedeniyle bu teknolojik sıçrama çabası teknolojik yetenek düzeyinde yeterli bir yükseliş gerçekleştirilmesine engel olmuştur diyebiliriz (Dolanay, 2017: 205-246). 1967 yılında Anadolu otomobilleri için çoklu kaynaktan teknoloji transferi ise lisans anlaşması yolu ile teknoloji transferinden daha üst düzey bir teknolojik yetenek gerektirmektedir. Zira çoklu kaynaktan teknoloji transferinde transfer edenin etkin çabası gerekmektedir. Bu nedenle teknolojik yetenek düzeyinde ikinci bir sıçrama yapma çabası olarak görünmüştür. Anadolu otomobillerinin üretimi 1980’li yıllara kadar sürmüş, fakat üretim sürecinde elde edilmiş olan teknolojik yeteneğin ilerletilmesi sağlanamamış ve Anadolu otomobillerinin sac kaporta ile üretimine devam etmesi gerçekleştirilememiştir. Türkiye’de otomotiv sanayi üretimi 1970 ve

1980’li yıllarda, lisans anlaşmalarıyla teknoloji transferine dayalı olarak sürmüştür. 1970’li yılların başında Renault ve Fiat markalı otomobillerin Türkiye’de üretilebilmesi için iki üretim tesisi kurulmuştur. Bu iki üretim tesisi 1990’lı yıllarda, Hyundai, Honda ve Toyota markalı otomobillerin Türkiye’de üretilmesi için lisans anlaşmaları ile kurulmuş olan üç üretim tesisi daha eklenmiştir. 1960’lı yıllarda çıkarılmış olan Montaj Sanayi Talimatı ve 1980’li yıllarda çıkarılmış olan İmalat Sanayi Yönetmeliği’nin de teknoloji transferi ile sanayileşme sürecinin devamına yardımcı olmuştur diyebiliriz. (Dolanay, 2017: 246-281; Azcanlı, 1995)

Türkiye’de cumhuriyetin ilanından itibaren sanayileşmenin ve dolayısıyla bilim ve teknolojinin önemi zikredilmiş olmasına karşın, 1963 yılına gelinceye kadar ulusal yenilik sistemini kurma ya yönelik bir faaliyet göze çarpmamıştır. 1963 yılında kurulmuş olan TÜBİTAK (Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu)’ın ise ulusal yenilik sisteminin ilk kurumu olmuş olduğu söylenebilecektir. Ancak bu gelişmeye karşın 1980’li yıllara gelinceye kadar teknoloji transferi ile sanayileşme süreci devam etmiştir. 1980’li yıllarda iktisat politikalarında köklü değişikliğe gidilmiş ve ithal ikameci sanayileşme modelinden, ihracata dayalı büyüme modeline geçilmiştir. İmalat Sanayi Yönetmeliği ile sanayi üretiminde kalitenin artırılması hedeflenmiş ve 1983 yılında da Bilim ve Teknoloji politikaları belgesi açıklanmıştır. Ancak bu gelişmelere karşın teknoloji transferine dayalı ekonomik gelişme modeli tüm sanayi dallarında olduğu gibi otomotiv sanayi alanında da devam ettirilmiştir diyebiliriz. (Dolanay, 2017: 205-310)

1990 ve 2000’li yıllarda büyük ihracat artışına karşın günümüzde Türkiye otomotiv sanayi üretimi, Güney Kore’nin yaklaşık dörtte biri düzeyindedir. Otomotiv Sanayi’nin sanayileşme sürecinde ne kadar önemli olduğu düşünülürse, Türkiye sanayileşmesinin Güney Kore’nin ne kadar gerisinde kalmış olduğu anlaşılabilir.

1990 ve 2000’li yıllarda Türkiye’nin ulusal yenilik sistemini geliştirmeye ve AR-Ge harcamalarını artırmaya yönelik yoğun çabalara karşın, yeterince ilerleme sağlanamamış olduğu açıktır. Zira Ar-Ge harcamalarının GSYH içindeki payı 2002 yılında %0.53, 2010 yılında %0.84 ve 2015 yılında ise %1.06 seviyesine ulaşabilmiştir. (www (www.tuik.gov.tr; TÜBİTAK)

2013 yılında yerli otomobilin prototipinin imal edilmiş olduğu açıklanmış, ancak seri üretime 2019 yılında geçilebileceği belirtilmiştir. Her türlü öne çekme çabalarına karşın, prototip imalinden seri üretime geçişe hazırlık süreci yaklaşık 5-6 yıl olarak kabul edilebilmiştir (Dolanay, 2017: 289-310 ve 344-377). TÜBİTAK tarafından önerilen hazırlık süreci iki yıl olarak belirlenmiş ve Güney Kore’de ilk yerli otomobilin prototipinden seri üretimine geçiş sadece bir yıl almıştır (Altunbaşak, 2011: 17; Dolanay, 2017: 344-377). Yaklaşık 5 yıl gibi bir hazırlık süresinin tanımlanması (Dolanay, 2017: 344-377) tek başına patika bağılı bir sanayileşme sürecinden, patika oluşturucu bir sanayileşme sürecine geçişin ne kadar güç olduğunun bir göstergesi olmuştur diyebiliriz (David, 2001: 10-18).

Pek çok ilgi çekici ampirik sorunun, sadece her duruma uygulanabilen analitik araçlarla çözümünün bulunamadığını görürüz. Oysa tarihte gerçekleşmiş olaylar, bu çözümlenemelerde tarihsel gelişime verilen değere göre, bugünün oluşumunda çok daha fazla değere sahip olabileceklerdir. Günümüzde rakamların, teknolojik ve ekonomik gelişmenin beklenen şekilde gerçekleşmemiş olmasından yola çıkılarak, geçmişte yaşanmış bir ya da birkaç tarihsel olayın patika bağılılığına yol açmış olabileceği düşünülebilir. (David, 2001: 15-18; Dolanay, 2017: 98)

Yerli otomobil üretmek için kurulması düşünülen fabrikanın ise akıllı fabrika şeklinde olmasının tasarlanmamış olması ise bir teknolojik yetenek sıçraması yapılmasının düşünülmediğini göstermiştir diyebiliriz.

Teknolojiyi dört tür içinde sınıflandırabilmek olanaklıdır. Birincisi basit (geleneksel) teknoloji, ikincisi erken-modern teknoloji, üçüncüsü standart-modern teknoloji, dördüncüsü ise yüksek-modern teknolojidir. Bu çerçevede dört sanayi devriminden söz etmek mümkündür. Birincisi 1760 ile 1860 yılları arasında buhar gücünden yararlanılmasıyla oluşmuş, ikincisi 1860 ile 1960 yılları arasında elektrik gücünün kullanımı ile oluşmuş, üçüncüsü ise 1960 yılı sonrasında transistör ve mikro işlemcilerin kullanımı ile oluşmuştur. Günümüzde ise 2000’li yıllardan itibaren sensörlerin her yerde kullanılması, kablosuz iletişim ve ağların genişlemesi, artan akıllı robotlar ve makinelerin dağıtımı ve düşük maliyetle işlem gücünün artması söz konusu olmaya başlamıştır. Kısacası akıllı fabrikalarda internet ve bilgisayara entegre makineler fabrikaları yönetmektedir. 4. Sanayi devrimi ‘Nesnelerin İnterneti’ şeklinde Türkçeye çevrilmiş olan bir teknolojik temele dayanan akıllı fabrikaların üretimine odaklanmıştır. (Soyak, 2017: 71-74)

Bhagavan (1990, 22) tarafından iktisaden gelişmiş ülkeler için oluşturulmuş bulunan tabloda, beş göstergeden faydalanılarak ülkelerin hangi sanayi devrimi sürecini yaşamakta oldukları tespit edilmiştir. Bu beş gösterge, otomasyon, bilim-bağlantısı, araştırma yoğunluğu, baskın nitelikler ve temel motive edici güç şeklinde oluşturulmuştur. Bu beş göstergeden yola çıkılarak TÜBİTAK (2017) ile Türkiye’nin durumu tespit edilmeye çalışılmıştır. Buna göre Türk sanayi dijital olgunluk seviyesi açısından ikinci ile üçüncü sanayi devrimi arasında bir yerdedir. (Aktaran, TÜBİTAK, 2017)

Türkiye’de 1960 ve 1970’li yıllarda otomotiv sanayi, 1960’lı yıllarda çıkarılmış olan montaj sanayi talimatı ve ithal ikameci sanayileşme stratejisine dayalı iktisat politikaları ile desteklenmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede otomobil ithalatına yüksek gümrük vergileri uygulaması dışında hiçbir sınırlama getirilmezken, otomobil parçalarının ithali yerine yurt içinde imali hiçbir kalite standardı getirilmeden

özendirilmeye çalışılmıştır. 1983 yılı sonrasında çıkarılmış olan imalat sanayi yönetmeliği ile üretimin kalitesi artırılmaya çalışılmıştır (Azcanlı, 1995; Dolanay, 2017). 1983 yılında yayınlanmış olan Türk Bilim Politikası (1983-2003) isimli belge ile sanayileşmenin artık teknoloji ithaline değil, teknoloji geliştirmeye dayanması gerektiği zikredilmiştir. Pahallı ve sofistike olan yatırım malları üretimi teknolojilerinin büyük ölçüde yurt dışından Türkiye'ye getiriliyor olması nedeniyle, diğer ülkelerle aramızda ortaya çıkmış olan teknoloji açığının giderilebilmesi için teknoloji geliştirmenin gerekliliği belirtilmiştir (Aktaran, Elmacı, 2015: 58-59; Dolanay, 2017). Ancak bu belgede belirtilen teknoloji açığının, teknoloji ithali ve transferi yolu ile karşılanmasına devam edilmiş ve teknoloji geliştirilmesi konusunda yeterince başarılı olunamamıştır. Türkiye bilim politikaları konusuna OECD ülkeleri ile birlikte oldukça erken tarihlerden itibaren önem vermeye başlanmıştır. Örneğin 1963 yılında Yunanistan, İtalya, İspanya, İrlanda ülkeleri ile birlikte Pilot Takımlar Projesi'ne katılmıştır. Bilim ve Teknoloji politikası izlenmeye çok erken tarihlerde başlanmış, bilim politikasının zikredildiği ilk araçlar beş yıllık kalkınma planları olmuştur (Elmacı, 2015: 57-58). Bu çerçevede 1963 yılında kurulmuş bulunan TÜBİTAK'ta çaba içine girmiş, bilim politikası belgesi oluşturmak için 1966 ve 1971 yıllarında OECD ile temasa geçmiştir. 1971 yılındaki temasta, TÜBİTAK Bilim Kurulu bilim politikasını hazırlaması için, İsveç Lund Üniversitesi'nden Prof Dr. Stephan Dedijer Türkiye'ye çağırılmıştır. Dedijer ile yapılmış olan bir dizi toplantının arkası getirilememiş ve girişimler başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Özdaş, 2000: 37-39; Elmacı, 2017: 58). Türk Bilim Politikası (1983-2003) isimli belgenin ardından pek çok bilim politikası belgesi yayınlanmış, ancak teknoloji transferi ile ekonomik gelişmeyi sürdürme politikası devam etmiştir (David, 2001: 15-18; Dolanay, 2017).

Güney Kore'de 1967 yılında ilk Bilim ve Teknoloji Politikası belgesi oluşturulmuş ve bu belge doğrultusunda, bir yandan üniversite-sanayi işbirliği çerçevesinde ulusal yenilik sisteminin oluşturulma sürecinde ilerlenmiş, diğer yandan da teknolojik yeteneğin geliştirilmesi sürecinde ilerlenmeye devam edilmiştir (Gupta ve diğ., 2013; Dolanay, 2017). 1990'lı yıllardan itibaren ise üniversite-sanayi-devlet üçlü işbirliği modeli oluşturmaya başlanılarak ulusal yenilik sistemi yeniden tasarlanmaya başlanmıştır diyebiliriz (Cho, 2014: 9-16). Türkiye ise 1966 ve 1971 yıllarında iki kez bilim politikası belgesi oluşturmaya çalıştıysa da başarısız olmuş, ancak 1983 yılına gelindiğinde Türk Bilim Politikası 1983-2003 belgesi oluşturulabilmiştir. Bu belge çerçevesinde üniversite-sanayi işbirliğinin sağlanması sürecinde ilerleme sağlanabilmiş olsa da, teknolojik yeteneğin geliştirilmesi konusunda yeterli ilerleme sağlanamamış (Elmacı, 2015: 55-68) ve teknoloji transferi ile ekonomik gelişmeyi sağlama politikası devam ettirilmiştir diyebiliriz (Dolanay, 2017).

Böylece bir yandan ithal ikameci sanayileşme modelinden, ihracata dayalı büyüme modeline geçilerek yeni bir ekonomik gelişme patikası oluşturulmak istenirken, diğer yandan teknoloji transferi politikasına dayalı ekonomik gelişme patikası sürdürülmek (Dolanay, 2017: 265-289 VE 341-371) suretiyle bir anlamda yeni iktisat politikalarının gelecek başarısızlığı oluşturulmuştur diyebiliriz.

Güney Kore doğru iktisat politikalarını teknoloji politikası ile bütünleyerek, 1960'lı yıllardan itibaren başarılı bir sanayileşme süreci sonucunda, 1990'lı yıllarda teknoloji geliştirebilir bir ülke olarak gelişmiş ülkeler arasına girmiştir. Sanayileşme sürecinde, otomotiv sanayinde safha atlayıcı ve patika oluşturucu bir yöntemle gelişme sağlanmışken, 1960'lı yıllardan itibaren ulusal yenilik sistemi oluşturulmaya başlanmıştır. (Gupta ve diğ., 2013: 11-17; Schlosstein ve Reichartschausen, 2007; Dolanay, 2017)

6. SONUÇ

Günümüzde Güney Kore gelişmiş otomotiv sanayi ile gelişmiş bir sanayi ülkesi görüntüsüne sahip olmuşken, Türkiye sanayileşme yolunda önüne çıkan engelleri aşmaya çalışan gelişmekte olan bir ülke görünümündedir. Aşağı yukarı aynı tarihlerde bilim ve teknolojiyi öne çıkarmaya çalışmış, sanayileşmeye yönelik iktisat politikalarını oluşturmaya başlamış olmalarına karşın Güney Kore'nin daha büyük hızla ekonomik gelişmesine başlamış ve sürdürmüş olması ile günümüzde Güney Kore sanayileşmesini tamamlamıştır diyebiliriz.

Güney Kore 1960'lı yıllardaki sanayileşme sürecinin başlangıcında ihracata dayalı büyüme modelini uygulamaya başlamış, otomotiv sanayinde otomobil ithalatını kısıtlarken, parça ithalini serbest bırakmış ve hatta teşvik etmiştir. Türkiye ise 1960'lı yıllarda ithal ikameci sanayileşme modelini uygulamayı sürdürmüş ve montaj sanayi talimatı ile yurt dışından ithal edilmekte olan otomobil parçalarının yurt içinde

üretilmesini özendirmiştir. Böylece Güney Kore doğru iktisat politikalarını teknoloji politikası ile bütünleyerek hızla sanayileşmesine başlayıp, sürdürmüşken, Türkiye yanlış iktisat politikası tercihleri ve teknoloji politikası oluşturmaması yüzünden yavaşça sanayileşmeyi sürdürmüştür.

Türkiye 1980'lerde ihracata dayalı büyüme modeline geçerek iktisat politikası değişikliğine gitmesine karşın, bu yeni iktisat politikası ile uyumlu teknoloji politikası oluşturmamış ve teknoloji transferine dayalı olarak yavaşça sanayileşmeye devam etmiştir. Günümüzde ise sanayileşmiş ülkeler ile arasındaki teknoloji açığını kapatabilmek ve hızla sanayileşebilmek için, teknolojik yetenek sıçraması yapılabilecek bir teknoloji politikası tasarımı yapılması ve iktisat politikasının da bununla uyumlu olacak şekilde devam ettirilmesi ihtiyacı oluşmuştur diyebiliriz. Bu yeni ve bütünlüklü politika oluşturulduktan sonra da uygulanmasının çok iyi takip edilmesi gerekmektedir diyebiliriz.

KAYNAKÇA

Kitap, Makale ve Diğer Kaynaklar

1. AHN, Sanghoon (2013), "Evolution of Industrial Policy and Green Growth in Korea", Korea Development Institute (KDI), Future of the World Trading System: Asian Perspectives 11-12 March 2013, Seoul, South Korea, [https://www.wto.org>reser_e>ahn](https://www.wto.org/reser_e>ahn), Erişim Tarihi: 29.04.2017,
2. ALTUNBAŞAK Yücel (2011), Ulusal Yenilik ve Girişimcilik Sistemi, TÜBİTAK Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu 23. Toplantısı, TÜBİTAK, Ankara,
3. AKYAZI, Haydar ve İkinci, Aykut (2009), "Enflasyon Hedeflemesi, Büyüme ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası", Bankacılar Dergisi, Sayı: 68, İstanbul, <https://www.tbb.org.tr>, Erişim Tarihi: 05.06.2014,
4. AZCANLI, Ahmet (1995), **Türk Otomotiv Sanayinin Tarihsel Gelişimi**, OSD Yayını, İstanbul,
5. BEYAZIT, Mehmet Fuat (2004), "Türkiye Ekonomisi ve Büyüme Oranlarının Sürdürülebilirliği", Doğu Üniversitesi Dergisi, 5(1), İstanbul, ss. 89-99, <http://www.dogus.edu.tr/index.php/duj/article/download/166/182>, Erişim Tarihi: 12.09.2013,
6. CHO, Myung-Hwan (2014), "Technological catch-up and the role of universities: South Korea's innovation based growth explained through the Corporate Helix model", Triple Helix a Springer Open Journal, Cho Triple Helix 2014 1:2, USA, <http://link.springer.com/article/10.1186/>

- s40604-014-0002-1, Erişim Tarihi: 20.05.2017, Singapore National Printers Ltd., Singapore University Press içinde, Singapore,
7. DAVID, Paul A. (2001), **Path dependence, its critics and the quest for historical economics, Evolution and Path Dependence in Economic Ideas Past and Present**, Ed. Garrouste Pierre ve Ioanides Stavros, European Association For Evolutionary Political Economy, Edward Elgar Publishing Limited içinde, Massachusetts, USA,
8. <http://www.books.google.ca>, Erişim Tarihi: 25.09.2017,
9. DOLANAY Sıtkı Selim (2017), Otomotiv Sektöründe Teknoloji Transferi ve Teknoloji Geliştirme Yeteneğinin Kazanılması: Güney Kore ve Türkiye Örneği, yayınlanmamış doktora tezi, Isparta,
10. DOLANAY Sıtkı Selim (1998), Türkiye’de Enerji ve Sanayileşme İlişkileri, yüksek lisans tezi, Ankara,
11. ELMACI İrfan (2015), “Bilim Politikası Çalışmalarında Bütünsellik Arayışı ve “Türk Bilim Politikası 1983-2003””, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 55, 1 (2015), Ankara, 55-68,
12. ERTUĞRAL Suna Muğan (2011), “Otomotiv Sektörü ve Gümrük Birliği Sonrası Gelişmeler”, Sosyal Bilimler Dergisi, İstanbul Üniversitesi, 2011, (2), İstanbul, [www.journals.istanbul.edu.tr>viewFile](http://www.journals.istanbul.edu.tr/viewFile), Erişim Tarihi: 27.01.2016,
13. GUPTA Nayanee, Healey, David W., Stein Aliza M., Shipp Stephanie S. (2013), “Innovation Policies of South Korea”, Insitute for Defence Analyses (IDA), August 2013, Approved for public release: IDA Document D-4984, Log: H 13-000918, USA, Virginia,
14. KIM, Chuk Kyo ve Lee Chul Hevi (1983), “Ancillary Firm Development in the Korean Automobile Industry”, The Motor Vehicle Industry in Asia: A Study of Ancillary Firm Development, Council For Asian Manpower Studies,
15. KOREAN Automobile Industry (2011), *KAMA (Korean Automobile Manufacturers Association)*, Annual Report 2011, Seoul, www.kama.or.kr, Erişim Tarihi: 14.05.2013,
16. KOREAN Automobile Industry (2013), *KAMA (Korean Automobile Manufacturers Association)*, Annual Report 2013, Seoul, www.kama.or.kr, Erişim Tarihi: 01.11.2016,
17. KOREAN Automobile Industry (2014), *KAMA (Korean Automobile Manufacturers Association)*, Annual Report 2014, Seoul, www.kama.or.kr, Erişim Tarihi: 25.06.2016,
18. KIM, Linsu (1997), **Imitation to Innovation The Dynamics of Korea’s Technological Learning**, Harvard Business School Press, Boston, Massachusetts, USA,
19. LEE, Moon-Soo (2002), Political Economy of Industrial Transformation: A Case Study of An Automobile Industry In Korea, Dissertation Submitted to the Graduate Faculty of the University of Georgia in Partial Fullfilment of the Requirements for the Degree DOCTORAL OF PHILOSOPHY, Athens, Georgia, https://getd.libs.uga.edu/pdfs/lee_moon_soo, Erişim Tarihi: 27.04.2017,
20. LEE, Jong Wha (2016), “The Republic of Korea’s Economic Growth and Catch-Up: Implications for the People’s Republic of China”, Asian Development Bank Institute (ADB Institute), No. 571, April 2016, Japan, Tokyo,
21. LEE Keun (2009), “How Can Korea be a Role Model for Catch-up Development? A ‘Capability-based View’”, United Nations University World Institute for Development Economics Research (UNI-WIDER), Research Paper No. 2009/34,

22. Otomotiv Sanayi Genel ve İstatistik Bülteni (2017), Otomotiv Sanayii Derneği, İstanbul, [www.osd.org.tr>osd-yayinlari>istatisti...](http://www.osd.org.tr/osd-yayinlari>istatisti...), Erişim Tarihi: 01.05.2018,
23. Otomotiv Sektör Raporu (2008), (Hazırlayanlar, Karbuz Fahri, Silahçı And, Çalışkan Emrah), *İstanbul Ticaret Odası, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Şubesi*, İstanbul, <http://www.ito.org.tr>Dokuman>Sektor>, Erişim Tarihi: 15.09.2012,
24. ÖZDAŞ M. Nimet (2000), “Bilim ve Teknoloji Politikası ve Türkiye”, Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK), Ankara,
25. PICHNORAK, Siem ve Vouchneng, Sok (2013), “The Roles of Export-led Policies in Developing Automobile Industry in South Korea”, Royal University of Phnom Penh and Royal University of Law and Economics, Department of International Studies, Department of Law, South Korea, <https://yobeol.files.wordpress.com>role s...>, Erişim Tarihi: 29.04.2017
26. RAVENHILL, John (2001), “From National Champions to Global Partnerships: The Program, Working Paper 01.04, Cambridge MA, <http://dspace.mit.edu/bitstreamhandle/1721.1/16569/JP-WP-01-04-52137339.pdf?sequence=1>, Erişim Tarihi: 03.12.2012
27. SCHLOSSTEIN, Dominik F. ve Reichartschausen, Schlous (2007), Recent changes to Korea’s innovation governance, This paper presented at the workshop “Institutional underpinning of economic competitiveness in East Asia, held on 5 March 2007 in Tutzing, Tutzing, https://duepublico.uni-duisburg-essen/.../paper72_4.pdf, Erişim Tarihi: 26.02.2017,
28. SOYAK Alkan (2017), “Teknolojiye Dayalı Sanayileşme: Sanayi 4.0 ve Türkiye Üzerine Düşünceler”, Marmar Sosyal 1 Araştırmalar Dergisi (Journal of Marmara SAraştırmalar Dergisi) (Journal of Marmara Social Research), ISSN 2146-6017, Sayı 11, Haziran 2017, İstanbul,
- Internet Kaynakları**
29. www.ccfa.fr>IMG>pdf>ccfa-en-web, Erişim Tarihi: 01.05.2018,
30. www.kama.org.kr, Erişim Tarihi: 28.04.2018,
31. www.oica.net, Erişim Tarihi: 01.05.2018,
32. www.tubitak.gov.tr, Erişim Tarihi: 01.05.2018,
33. www.tuik.gov.tr, Erişim Tarihi: 20.04.2018,
34. www.worldbank.org, Erişim Tarihi: 17.05.2017,
35. www.theglobalEconomy.com, Erişim Tarihi: 17.05.2017.

GİRİŞİMCİLERDE YAŞANAN BAŞARISIZLIK KORKUSU*

FEAR OF FAILURE IN ENTREPRENEURS

Elif Türkan ARSLAN*

* Dr. Öğr. Üyesi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sağlık Kurumları Yönetimi Bölümü, elifturkan.arslan@ikc.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-4002-2856>

ÖZ

Çalışma temel olarak, girişimcilerin başarısızlık korkusu yaşayıp yaşamadığını ve eğer yaşıyorlarsa girişimcilik faaliyetlerinin bundan etkilenip etkilenmediğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Girişimcilik söz konusu olduğunda genellikle başarının ön plana çıkması sebebiyle girişimcilerin yaşayabileceği başarısızlık korkusu ve bunun sonuçları ihmal edilmiştir. Bu sebeple çalışmanın önem arz ettiği düşünülmektedir. Çalışma amacı doğrultusunda öncelikli olarak ayrıntılı bir literatür taraması yapılmıştır. Literatür taramasının ardından alan araştırmasına geçilmiştir. Nitel olarak tasarlanan araştırmanın amacına uygun olan yarı yapılandırılmış mülakat tekniği kullanılmıştır. Görüşmelerin sınırlarının belirlenmesi amacıyla toplam 14 sorudan oluşan ve başarısızlık korkusuna ilişkin soruların açık uçlu olduğu bir görüşme formu oluşturulmuştur. Halen aktif olarak işletmesini yönetmekte olan ve küçük veya orta boy işletmesi olan 11 girişimci ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Toplanan veriler betimsel analiz ile değerlendirilmiştir. Girişimcilerin çoğunluğu işlerini kurmaya karar verdiklerinde ve halen başarısızlık korkusu hissettiklerini ifade etmiştir. Yine girişimcilerin çoğunluğu başarısızlık korkusunun güdülerini olumlu yönde etkilediğini, başarısızlık korkusu düzeyinin zaman içinde değiştiğini ve başarısızlık korkusunun psikolojilerini etkilediğini belirtmiştir. Girişimcilerin önemli bir bölümü aile desteğinin başarısızlık korkularını azalttığını belirtmiştir.

Anahtar Kelimeler: Girişimcilik, Başarısızlık Korkusu, Girişimcilerin Başarısızlık Korkusu, Girişimcilik ve başarısızlık korkusu.

Jel Kodları: L26, D91, D23

ABSTRACT

The main purpose of this study is determining whether entrepreneurs are experiencing fear of failure and whether entrepreneurial activities are affected by fear of failure. When it comes to entrepreneurship, fear of failure and consequences of entrepreneurs' failure are often neglected because success comes into the forefront. This study is important for this reason. Reviewed the detailed literature firstly for the purpose of the study. After the literature search, we started to field research. The semi-structured interview technique, which is appropriate for the purpose of this qualitative research, is used. In order to determine the boundaries of the interviews, an interview form consisted. The form consisting of a total of 14 questions and there are 8 open-ended questions about the fear of failure. Interviews were held with 11 entrepreneurs who are currently managing to actively his/her business and who own a small or medium-sized business. Descriptive analysis was used in order to analyze the data. The majority of the entrepreneurs stated that when they had decided to establish their business and still feel a fear of failure. The majority of entrepreneurs said

* Bu çalışma 14-16. 07. 2017 tarihleri arasında düzenlenen 8th International Congress on Entrepreneurship kongresinde sunulan ve bildiri kitabında yayınlanan "Girişimciler Başarısızlıktan Ne Kadar Korkuyor?" başlıklı bildirinin genişletilmiş halidir.

that the fear of failure affects their motive positively and that the level of the fear of failure changes over time, and that fear of failure affects their psychology. A significant proportion of the entrepreneurs noted that family support reduced their fear of failure.

Keywords: *Entrepreneurship, Fear of failure, Fear of failure of entrepreneurs, Entrepreneurship and fear of failure.*

Jel Codes: *L26, D91, D23*

1. GİRİŞ

Girişimciliğin bütün ekonomilerde hayati bir rol oynadığı ve girişimciler olmaksızın, şu anki ve gelecekteki ekonomik gelişmenin gerçekleştirilemeyeceği vurgulanmaktadır (Baron, 2000). Girişimcilik, fikirler geliştirme, onları ürün veya hizmetlere dönüştürme ve pazara sunma için bir girişim kurulmasını içermektedir (Zhao, 2005). Gartner (1988) girişimciliği “yeni bir işletme kurmak” şeklinde tanımlamaktadır ve literatürde bu tanım yaygın biçimde kullanılmakta ve kabul görmektedir (Sharma ve Chrisman, 1999). Ancak girişimcilik yalnızca bir örgüt kurmakla sınırlı olmayıp bundan daha fazlasını ifade etmektedir; yeni bir örgüt kurmanın yanında mevcut/yeni kurulan bir örgütün büyüme ve gelişmesini kapsayan faaliyetleri de içermektedir ve ayrıca her türlü yenilik ve değişim geliştirme sürecini de ifade etmektedir (Naktiyok, 2004:3,6). Bu doğrultuda daha geniş bir perspektiften ele alındığında girişimcilik, kişilerin veya grupların –kârlı- iş fırsatlarını fark ettiği, bu fırsatları takip ettiği ve zenginlik/refah yaratmak amacıyla bu fırsatları yeni girişimler kurmak suretiyle veya mevcut girişimler içerisinde kullandığı ve dolayısıyla yeni ekonomik faaliyetler yarattığı, birbirini takip eden evre veya olaylar dizisinden oluşan bir süreçtir. Süreçte yer alan her bir aşamanın gelişimi girişimsel yetenekler gerektirmektedir (George ve Zahra, 2002; Cacciotti ve Hayton, 2015; Shane ve Venkataraman, 2000; Cuervo vd., 2007:2; Cacciotti ve Hayton, 2014) ve girişimcilik, büyüklüğü veya yaşı fark etmeksizin bütün örgütleri etkileyen bir fenomendir (Cuervo vd., 2007:4;).

Girişimciliğe ilişkin temel bileşenler risk alma, proaktif olma ve inovasyon olarak değerlendirilmektedir (Miller, 1983; Covin ve Slevin, 1991a,b; Lumpkin ve Dess, 1996; Zahra ve Covin, 1995; Zhao, 2005; George ve Zahra, 2002; Zahra vd., 2000). Bu temel bileşenlerin yanında girişimciliğin en ayırt edici özelliğinin ve özünün fırsatların farkına varma ve bunlardan yararlanma olduğu ve bu konudaki isteklilik olduğu vurgulanmaktadır (Zahra, 2005; Naktiyok, 2004; Minniti ve Nardone, 2007; Stevenson ve Jarillo, 1990; Arenius ve Minniti, 2005).

Girişimcilik süreci, belirli bir çevreyle bütünleşmiş ekonomik bir süreçtir çünkü teknoloji, ekonomik gelişmişlik düzeyi, kültür ve kurumlar hepsi girişimcilik üzerinde etkilidir (Minniti ve Nardone, 2007) ve bunun da ötesinde eğitim, yaş, zenginlik ve çalışma durumu gibi çeşitli faktörler de girişimciliğe ilişkin davranışı önemli biçimde etkilemektedir (Arenius ve Minniti, 2005). Bireyin içinde yaşadığı toplum, doğrudan ilişkide bulunduğu kişi ve gruplar ve nihayetinde bireyin kendisi dikkate alındığında her ne kadar “bireysel bir fenomen” (Wennberg vd., 2013) olarak değerlendirilse de girişimciliğin, bireyin dışında kalan kişi/kişileri de etkilediği ve onlardan etkilendiği açıktır ve bu etki çeşitli şekillerde gerçekleşebilmektedir. Bu anlamda, girişimcilik süreci içerisinde yüksek veya düşük nitelikli çeşitli riskler bulunmaktadır. Gerçekten de girişimcilik, ekonomik, psikolojik ve sosyal riskler olarak ve çaba ve emek harçayarak farklı bir değer yaratma sürecidir (Börü, 2014:1). Her şeyden önemlisi gelecekte elde edilebileceği umulan sonuç, fayda vb. gibi beklentiler üzerine gerçekleştirildiği için

girişimcilik faaliyetleri, risk ve belirsizlik içermektedir ve dolayısıyla risk almaya yatkın olmak girişimciliğin doğasında bulunmaktadır. Girişimcilikte risk almaya yatkın olmak, finansal açıdan zarar tehlikesini ve sosyal açıdan da başarısızlığı göze almak demektir (Kayalar ve Ömürbek, 2007). Risk alma, amaçları sürdürme ve sonuçlar belirsiz olsa dahi faaliyete geçme istekliliğini ifade etmektedir ve girişimcilik söz konusu olduğunda özellikle hesaplanmış risk almak gerekmektedir (Zahra vd., 2000; George ve Zahra, 2002). Girişimsel süreç boyunca, her aşamada oldukça fazla olan algılanan ve gerçek/mevcut riskler söz konusudur (Zahra, 2005). Her şeyden önce girişimci olma kararı diğer alternatiflere göre risklidir (Kayalar ve Ömürbek, 2007).

Girişimsel fırsatların farkına varılması öznel bir süreçtir fakat fırsatların kendisi objektif bir fenomendir yani fırsat, farkına varan olsa da olmasa da oradadır. Söz konusu fırsatları herkes fark etmeyebilir; toplumda yalnızca bazı kişiler belli bir fırsatı keşfedebilmektedir (Shane ve Venkataraman, 2000). Girişimciliğe başlama kararında, kişilerin motivasyon ve algılamaları/sezgileri temel öncüllerdir (Wennberg vd., 2013) ve süreç boyunca büyük rol oynamaktadır. Söz konusu algılama/sezgi elbette fırsatlara yönelik kararlarda da oldukça etkili olmaktadır. Bu noktada her şeyden önce gerçekten de fırsatların farkına varılması ve bu fırsatlar temelinde bir iş fikri geliştirilmesi girişimsel sürecin “baş aktörü”nün önemini ortaya koymaktadır ki bu önem sürecin bütünü boyunca azalmadan devam etmektedir. Girişimciler kâr fırsatlarının varlığına karşı diğer insanlardan daha fazla uyanık olması muhtemel kişiler (Minniti ve Nardone, 2007) olarak görülmektedir. Bu durum, girişimcileri toplumun geri kalanından ayıran temel özelliklerden birinin fırsatlara yönelik algılama olduğunu ortaya koymaktadır ancak bu konuda girişimciler arasında da farklılıklar olduğu belirtilmektedir ki bu durum doğaldır zira algılama kişiye özel bir süreçtir. Girişimciler fırsatlar hakkında, bir fırsatla

ilgili oluşturdukları ideal imaja uygunluğu temeline dayanarak karar vermektedir. Genellikle yeni girişimcilerin fırsat imajı yenilik ve benzersizlik temeline dayanırken deneyimli girişimcilerin fırsat imajı kârlılık, verimlilik ve yapılabirliğe dayanmaktadır (Mitchell ve Shepherd, 2010).

Fırsatları fark etme, tanımlama gibi faaliyetleri de içeren girişimsel faaliyetleri gerçekleştiren fonksiyon olan girişimci, karar veren, harekete geçen ve fırsatları kişisel olarak belirleyen kişidir (Stevenson ve Jarillo, 1990; Cacciotti ve Hayton, 2015). Sharma ve Chrisman (1999) girişimciyi, bağımsız olarak veya bir kurumsal sistemin parçası olarak yeni örgütler kuran veya mevcut bir örgüt içinde yenilenme veya inovasyonu başlatan birey veya gruplar şeklinde tanımlamaktadır. Girişimciler genellikle yeni, öngörülemez, kompleks ve yüksek düzeyde zaman baskısı içeren şartlarda çalışmaktadırlar (Baron, 2000). Bu çalışma şartları girişimci kişilerin bazı temel özelliklere sahip olmasını gerektirmektedir. Girişimciler genellikle, hırslı, coşkulu, arzulu ve esnek olma ve risk alma özellikleriyle tanımlanmaktadır (Busenitz ve Barney, 1997; Cacciotti ve Hayton, 2015). İnişiyatif alma, risk alma, inovasyon geliştirme ve eylem içinde olma başarıyla ilişkili en güçlü girişimsel karakteristikler arasındadır (Collins, 2007:2). Doğal olarak her girişimci, girişimci olma kararını pek çok noktada risk alarak vermekte fakat yine de her girişimci başarılı olma umudu ve hayaliyle yola çıkmaktadır. Ancak girişimciler, süreç boyunca çeşitli görevlerle yüz yüze kalmakta ve sürekli olarak başarı veya başarısızlık olasılığına maruz kalmaktadırlar (Cacciotti ve Hayton, 2014). Gerçekten de girişimcilikte başarısızlık önemli bir yer tutmaktadır çünkü yeni girişimlerin büyük bir çoğunluğu başarısızlıkla sonlanmaktadır ve tahminen pek çok girişimsel faaliyet başarısız olmaktadır. Bu durum dünya genelinde geçerlidir (Mitchell ve Shepherd, 2011; Zahra vd., 2000; Singh vd., 2007; Lee vd., 2011). Tipik olarak girişimcilikte başarısızlık oranlarının nerede olursa olsun

%20 ila %60 arasında değişim göstermekte olduğu belirtilmiştir. Küçük işletmelerin ise üçte ikisinin ilk bir yıl içinde başarısız olduğu belirtilmektedir (Mitchell ve Shepherd, 2010; Collins, 2007:9). Üstelik pek çok durumda, girişimciler teknik becerileri, deneyimleri ve motivasyonları yüksek, fikirleri sağlam ve kullanışlı olmasına rağmen başarısız olmaktadır (Baron, 2000).

Girişimcilik alanı içinde, başarısızlığın münferit bir olaydan ziyade kompleks bir süreç olarak değerlendirilmesi gerekmektedir (Cope, 2011). Dolayısıyla girişimciliğe ilişkin ortaya çıkan yüksek düzeydeki başarısızlığın elbette farklı sebepleri vardır. Ancak bu sebepler içinde genellikle göz ardı edilen, “girişimcilik fonksiyonunu icra eden” girişimcinin “insan” (Stevenson ve Jarillo, 1990) olmasından kaynaklanan “duygular” özellikle “korkular” oldukça önemli yer tutsa gerektir. Nitekim girişimcilik duygusal bir yolculuktur ve girişimciliğe ilişkin önemli duygular vardır ve bunlar girişimciliğe ilişkin davranışlarla pozitif biçimde ilgilidir -girişimciliğe ilişkin arzu, iyimserlik ve enerji gibi-. Daha da ötesi, girişimcilerin yeni girişimlerine bağlılığı genellikle yoğun ve kuvvetlidir. Ancak bunun yanında girişimciliğe ilişkin görevler ve çabaları engelleyebilen üzüntü, şüphe ve korku gibi duygular da vardır ve korku girişimcilik faaliyetlerinin farklı aşamalarında etkili olabilmektedir (Baron, 2000; Cacciotti ve Hayton, 2015).

Girişimcilik sürecinde oldukça önemli bir yeri olan fakat buna karşın hakkında oldukça az şey bilinen başarısızlık korkusu, girişimcilik söz konusu olduğunda özellikle dikkate alınması gereken bir olgudur. Bu özellikli önemi sebebiyle bu çalışmada öncelikle başarısızlık, korku, başarısızlık korkusu kavramları incelenmiş ardından başarısızlık korkusunun girişimcilik üzerindeki etkileri tartışılmıştır. Ardından girişimcilerin başarısızlık korkusu yaşayıp yaşamadığı ve yaşıyorlarsa hangi alanlarda yaşadıklarını belirlemek üzere alan araştırması yapılmıştır.

2. BAŞARISIZLIK, KORKU VE GİRİŞİMCİLİK

Başarı, Türk Dil Kurumu tarafından “Kişinin yetenek ve yetiştirmeye bağlı olarak gösterdiği ansal ya da eylemsel etkinliklerinin olumlu ürünü” ve “Bir işi istenilen biçimde bitirmek” (www.tdk.gov.tr, 2017) şeklinde tanımlanmaktadır. Dolayısıyla başarı istenen amaçlara ulaşma ya da bu doğrultuda olumlu sonuçlar alma olarak da düşünülebilir. Başarının başarı umudu ve başarısızlık korkusunun bir kombinasyonu olduğu belirtilmektedir. Başarı umudu, başarıya ulaşma arzusu ve ödül beklentisini kapsayan bir yaklaşma güdüsünü, başarısızlık korkusu ise başarısızlık beklentisini içeren bir başarısızlıktan kaçınma güdüsünü ifade etmektedir (Rothblum, 1990:502; Hancock ve Teevan, 1964; Elliot ve Church, 2003). Başarı güdüsü mükemmeliyetçilik standartlarını da dikkate alarak, işleri daha iyi yapmaya dönük bir çabadır ve doğuştan var olan ve değişmeyen bir kişilik özelliği değildir (Umay, 2002). Dolayısıyla kişilerin başarılı olabilmek için ne kadar çaba gösterecekleri, bu süreçte ne kadar isabetli karar alacakları, her hangi olumsuz bir durumda alternatif yollar deneyip denemeyecekleri vs. faktörlerin, sürece yönelik beklenti ve algılardan etkilendiği söylenebilir. Zira başarısızlık korkusunun başarı umudunu aştığı durumlarda kişi genellikle çok kolay veya çok zor aktiviteler seçmek suretiyle başarısızlığa ilişkin kaygıyı azaltmaya çalışmaktadır (Rothblum, 1990:502; Hancock ve Teevan, 1964). Dolayısıyla başarı herkesin arzuladığı bir sonuçtur.

Başarısızlık ise genellikle bir amaca ulaşamaması açısından tanımlanmaktadır. Bir diğer ifadeyle başarısızlık, beklenen ve istenen sonuçlardan sapmadır. Başarısızlık genellikle istenmeyen bir durumu ifade etmekte ve başarısızlık bir kaçınma güdüsüne sebep olmaktadır ve bu güdü sosyal olarak öğrenilmektedir (Conroy, 2001a; Singh vd., 2007). Doğal olarak başarısızlıktan kaçınma güdüsü girişimcileri de etkilemektedir çünkü her şeyden önce başarısızlık, girişimsel faaliyetin doğal

olarak istenen bir sonucu değildir. Birçok durumda başarısızlık, girişimcinin güveni/güvenilirliği, öz yeterliği ve risk alma eğilimi üzerinde olumsuz etki yaparak zor ve maliyetli olabilmektedir. Dolayısıyla başarısızlık girişimciler için zor ve zarar verici bir deneyimdir (Cope, 2011). Ancak başarısızlık, girişimcilğe ilişkin süreçte her zaman mevcut bir olasılıktır (Ucbasaran vd., 2013). Çünkü her şeyden önce girişimcilik süreci, oldukça fazla “bilinmeyen” içermektedir. Ticari başarısızlıkla ilgili olarak ya da bir diğer deyişle girişimsel başarısızlıkla ilgili olarak başarısızlığı “işletmenin kapanması” ile aynı anlamda ele almak veya bununla sınırlamak yanlıştır. Çünkü işin kapanması durumu daha farklı sebeplerle de gerçekleşebilmektedir –emeklilik, başka işe geçme vb. gibi-. Başarısızlık ise daha kapsamlıdır (Cope, 2011; Singh vd., 2007). İşletme başarısızlığı, iflas başvurusunda bulunma ve/veya çeşitli yönetsel veya kişisel nedenlerden dolayı tüketiciler, tedarikçiler, çalışanlar veya toplumu kapsayan paydaşların ihtiyaçlarını işletmenin karşılayamaması gibi durumları ifade eden ekonomik bir faktördür (Collins, 2007:12). Başarısızlık, bir işletme için, işletme açısından büyük sonuçları olan bir aksiliktir (Singh vd., 2007: 332). Shepherd (2003) girişimsel başarısızlığın gelirden büyük miktarda azalma ve/veya harcamalarda bir artış olduğunda meydana geldiğini belirtmektedir. Bu durumlarda girişimci/firma müflis hale gelerek yeni borç veya öz sermaye fonu çekememekte; sonuç olarak mevcut sahibi ve yönetimi altında faaliyetlerine devam edemez hale gelmektedir.

2.1. Başarısızlığın Girişimcilğe Etkileri

Girişimsel başarısızlığın önemli biçimde etkilediği 6 alan bulunmaktadır; finansal alan, duygusal/psikolojik alan, sosyal alan, mesleki alan ve girişimsel alan (Cope, 2011: 7). Gerçekten de başarısızlık girişimciye en azından kişisel gelirinde daralma veya gelir kaybı şeklinde finansal bir maliyet yüklemektedir (Ucbasaran vd., 2013: 175). Bu ve benzeri ekonomik sonuçlar dışında girişimci için başka bazı

olumsuz durumlar da ortaya çıkabilmektedir. Böyle bir durumda girişimciler genellikle özsaygı, itibar, imaj ve statü kaybedebilmektedirler (Jenkins vd., 2014: 2,1). Kişisel ve profesyonel ilişkiler bağlamında, başarısızlık, evliliklerin ve sıkı ilişkilerin bozulması ve önemli sosyal ağların kaybedilmesi, ilişkilerde sosyal uzaklık gibi sosyal maliyetlere neden olabilmektedir (Ucbasaran vd., 2013: 177; Singh vd., 2007: 336-337; Cope, 2011: 9). Duygusal ve psikolojik olarak, ticari başarısızlık önemli bir şeyin veya sevilen bir kişinin kaybı ile benzetilmektedir ve genellikle keder hissine sebep olmaktadır. Ayrıca depresyon, panik atak, kaygı, fobiler vb. sonuçlara yol açmaktadır. Ayrıca uykusuzluk, kilo kaybı gibi farklı fizyolojik sorunların ortaya çıkmasına da sebep olabilmektedir (Singh vd., 2007: 337; Ucbasaran vd., 2013). Kısaca girişimcinin ticari başarısızlık deneyimiyle ilgili olarak katlanması gereken birbiriyle ilgili iki tane psikolojik maliyet söz konusudur; duygusal ve motivasyonel (Ucbasaran vd., 2013: 178).

Girişimcilik, girişimcilerin kaçamadığı sosyal ve kültürel bir bağlam içerisinde gerçekleşen bir fırsat arama davranışı olarak (Wennberg vd., 2013: 757) nitelendirilmektedir.

Ayrıca girişimciler, ticari başarısızlık söz konusu olduğunda çalışanlardan daha fazla sorumlu tutulmaktadır (Jenkins vd., 2014: 7). Bu sebeple başarısızlık durumunda, girişimciler, genellikle “yüz kaybetmekte” ve büyük ölçüde sosyal anlamda “damgalanmaktadır” (Landier, 2005; Vaillant ve Lafunte, 2007; Wyrwich vd., 2016; Ucbasaran vd., 2013; Jenkins vd., 2014). Bu da oldukça önemli etkileri olan bir durumdur çünkü istihdam fırsatları ve gelecekteki olanaklardan faydalanma hakkına yönelik olarak negatif bir ayrımcılığa sebep olabilmektedir. Diğer yandan girişimsel faaliyetler üzerinde de sosyal korkuya sebep olarak olumsuz etki yapmaktadır. Yüksek düzeyde sosyal damgalamanın varlığı yalnızca girişimci olma kararını değil ayrıca proje seçimi, projeyi sonlandırma ve kurulacak girişimin

mahiyeti gibi kararları da etkilemektedir (Ucbasaran vd., 2013; Jenkins vd., 2014; Vaillant ve Lafunte, 2007; Wyrwich vd., 2016; Landier, 2005). Başarısızlığa ilişkin damgalamanın azaltılması daha fazla kişiyi girişimci olmak için teşvik edebilir çünkü böylece başarısızlığın maliyetleri düşürülmüş olacaktır (Jenkins vd., 2014: 2). Başarısızlığa yönelik sosyal damgalama düzeyi her kültürde farklılaşmaktadır, kimi kültürlerde bu durum girişimsel süreç içinde olağan karşılanmakta ve bir öğrenme fırsatı olarak görülmekte fakat kimi kültürlerde ise tolerans gösterilmemektedir (Landier, 2005; Vaillant ve Lafunte, 2007).

Bütün bu durumların girişimci özelinde özgüven ve güven kaybına yol açacağı söylenebilir. Bir başarısızlık deneyiminin ardından yeniden başlama kararı almak zor olabilecek, daha da önemlisi yeniden başlasa bile önceki başarısızlığın olumsuz etkileri yansıyabilecektir. Nitekim girişimsel başarısızlığın daha fazla girişimsel başarısızlığa neden olduğu varsayılmaktadır (Canidio ve Legros, 2016). Başarısız olduğu için, yüz kaybetmiş olan girişimciler, girişimciliğe yeniden başlamak için çok az desteklendiklerinden (Wyrwich vd., 2016: 472) dolayı bu durum makul kabul edilebilir.

Bununla birlikte başarısızlığın motivasyonel etkisi iki yönlü olabilir. İlk olarak, başarısızlık deneyimi, çaresizlik (acizlik, zayıflık, beceriksizlik) duygusu üreterek ters motivasyonel etki yapabilir, böylece kişilerin gelecekte başarıyla spesifik görevlere girişme yeteneklerine olan inancını azaltabilir. Diğer yandan, kişinin kendi kendini tanımladığı bir alanda başarısızlık deneyimi, kendi kendini tanımlamasıyla ilgili eksiklikleri telafi etme ve kendi kendini tanımladığı amacı başarma yeteneğine ilişkin yeniden güven tazelemesini ve motivasyonunu artırabilir (Ucbasaran vd., 2013: 179). Zira bazı iş liderleri başarısızlıkların gelecek başarılar için itici bir güç olduğunu savunmaktadır (Canidio ve Legros, 2015: 7). Diğer yandan girişimciler ticari başarısızlıklardan pek çok şey öğrenebilir ve bunları kullanabilirler (Ucbasaran vd., 2013: 183).

Başarısız olma durumunda sözü geçen olumsuz sonuçlardan en azından bir ya da birkaç tanesini yaşayabileceğini bilen girişimci bu ihtimalin her an yanı başında olması dolayısıyla zaman zaman korku hissedebilir.

2.2. Korku ve Girişimcilik

Korku tipik olarak amaçlara doğru ilerlemede yetersizliğe neden olan güçlü bir duygudur (Collins, 2007:2). Korku, dış çevredeki potansiyel veya mevcut tehditlerin değerlendirilmesiyle ortaya çıkan psikolojik ve davranışsal tepkileri içeren farklı bir olumsuz duygu olarak (Cacciotti ve Hayton, 2015: 167,169) veya mevcut ya da ani bir tehlikeden kaynaklanan bir ajitasyon duygusu ve alarm hali olarak tanımlanabilir (Orhan ve Özyer, 2013). Temel olarak dıştan kaynaklanan ve içsel olmak üzere iki tür korku vardır. Korku, bir tehdit durumu olduğunda veya potansiyel bir tehdit olarak algılandığında bedende biyokimyasal değişiklikler kombinasyonu ile tetiklenmektedir ve korkunun seviyesi tehdidin nasıl algılandığına bağlı olarak değişmektedir. Bu anlamda genellikle fiziki, davranışsal, ruhsal ve duygusal bileşenlere sahiptir (Collins, 2007:37,38). Dolayısıyla korkular davranışları etkilemektedir (Hayton vd, 2013: 26). Girişimcilik bağlamında korku, bir işletme kurmak ve girişimciliğe ilişkin harekete geçmekten ve girişimcilik faaliyetlerinden insanları alıkoyabilen bir şeyler içeren algılanan riskle ilgili olduğu için önemlidir (Cacciotti ve Hayton, 2014: 20). Girişimcilerin korkularını yönetme yeteneklerinin işletme başarısı için temel etken olduğu belirtilmektedir. Zira korku ve zayıf iş yeri performansı arasında nedensel bir ilişkinin zaten var olduğunu varsayanlar bulunmaktadır. Ayrıca korku iş yeri davranışını etkileyen güçlü bir duygudur; iş yerinde, yaratıcılığı bastırır, inovasyonu azaltır, kişiler arası samimi ilişkileri engeller, işe yönelik arzuyu azaltır dolayısıyla maliyeti yüksektir. Korkunun yönetsel performansı etkileyen en önemli faktörlerden biri olabileceği de belirtilmektedir (Collins, 2007). Diğer yandan korku, girişimcilik faaliyetlerinin

farklı aşamalarında etkili olabilmektedir, yani korkunun psikolojik durumu girişim süreci boyunca deneyimlenebilir, yeni başlayan, gelişmekte olan ve deneyimli girişimcilerin girişimcilik faaliyetlerini etkileyebilir (Cacciotti ve Hayton, 2015:168). Diğer yandan deneyimli girişimcilerin çoğu korku deneyiminin zaman içerisinde istikrarlı olmadığını belirtmektedir (Hayton vd., 2013). Dolayısıyla girişimciler zaman zaman artan zaman zaman azalan bir korku hissi/duygusuyla baş etmek ve amaçlarına ulaşmaya çalışmak durumundadır. Korkunun bu istikrarsız seyri iş yerinde yaşanabilecek korku biçimlerini de artırıyor olabilir. İş yerinde yaşanabilen 25 korku listelenmiş ve bunlar beş grupta toplanmıştır: a. İş/stres korkusu, b. Eleştiri/başarısızlık korkusu, c. Bilinmeyen korkusu, d. Ölüm/tehlike korkusu, e. Yeterli düzeyde sahip olmama korkusu/yeterli olamama korkusudur. Başarısızlık korkusu birini hayal kırıklığına uğratma ve reddedilme anlamında hissedilen korkudur (Collins, 2007:37,41; Orhan ve Özyer, 2013).

Girişimcilik, özellikleri dikkate alındığında cesaret gerektiren bir karardır. Ancak girişimcilikte cesaret “korkunun yokluğu” değildir bilakis cesaret, önemli bir amacı başarabilmek için korkunun varlığına rağmen harekete geçebilmektir (Kilman vd., 2010). Dolayısıyla girişimcilik kararı veren girişimci, kendisine ilham veren ve kendisini motive eden duyguların yanı sıra korkuyu da deneyimleyerek faaliyetlerini gerçekleştirmek durumundadır. Bunun anlamı, girişimsel süreçte başarı veya başarısızlık üzerinde etkili olması muhtemel unsurlardan birinin de korku duygusu daha da spesifik olarak başarısızlık korkusu olduğudur. Ancak korku ve girişimsel başarı ilişkisi hakkında çok az bilgi mevcuttur (Collins, 2007:2). Aynı şekilde, girişimcilik bağlamında BK'nun yapısı/doğası hakkında da çok az şey bilinmektedir (Hayton vd., 2013).

3. BAŞARISIZLIK KORKUSU

Uzun süredir başarı davranışı üzerinde önemli bir etken olarak görülen (Conroy ve Elliot, 2004) başarısızlık korkusu (BK), başarısızlığa bağlı küçük düşme ve mahcubiyet beklentisine dayalı kaçınma güdüsünü ifade etmektedir (Conroy vd., 2007). Atkinson (1966, Akt. Conroy, 2001b) başarısızlık korkusunu veya başarısızlıktan kaçınma güdüsünü “başarısızlıktan kaçınma eğilimi ve/veya başarısızlığın bir sonucu olarak küçük düşme veya utanç/mahcubiyet deneyimleme dirayeti/yeteneği” olarak tanımlamıştır. Başarısızlık korkusu, tehditleri değerlendirme ve başarısızlık ihtimali içeren durumlar süresince kaygı hissetme eğilimidir. Dolayısıyla BK’nda duygular önemli bir yer tutmaktadır (Conroy vd., 2007; Conroy, 2001b). BK, başarısızlık olasılığı beklentisinden kaynaklanan olumsuz bir duygudur yani kısaca başarısız olma korkusudur. Bu durum çevresel uyaranların tehdit olarak algılanmasından kaynaklanmaktadır ancak algılanan bu tehditler öngörülen (-henüz-var olmayan) tehditler olabileceği gibi mevcut tehditler de olabilmektedir (Cacciotti ve Hayton, 2015; Cacciotti ve Hayton, 2014; Mitchell ve Shepherd, 2010). Bu anlamda BK, algılanan tehdit ve amaçlara ulaşamamanın itici sonuçlarına bir tepki olarak görülebilir (Hagbin vd., 2012).

Başarısızlık korkusu olan kişi küçük bir başarısızlık olasılığı olduğu için düşük riskli görevleri seçer veya bu tür görevlerde başarı bekleyemeyeceği için yüksek riskli görevleri seçer ve böylelikle başarısız olamaz (Hancock ve Teevan, 1964:200). Yani kişi zaten başaramama olasılığı neredeyse olmayan görevleri ya da başarmanın neredeyse imkânsız olduğu görevleri seçmek suretiyle her iki durumda da başarısız olarak nitelendirilemeyeceği görevleri seçecektir.

Başarısızlık korkusunun başarıyla, ruh sağlığıyla, ahlaki gelişimle ve fiziki sağlıkla ilgili ciddi sonuçları olabilmektedir (Conroy vd., 2002: 76). BK, amaçlara

doğru ilerlemeyi yavaşlatan en yaygın korkudur. BK ve kişisel amaçlardan kaçınma (uzaklaşma) bütün kültürler arasında ortak ve yaygındır. Korku, başarıyı tehlikeye atabilir ve eğer girişimcinin hayatına eylemsizlik noktasında nüfuz ederse aralıksız ilerler (Collins, 2007: 40). Başarısızlık korkusu olan kişiler, başarılı olabileceklerine ilişkin güven duymazlar ve uğraşlarında başarısızlıktan kaçınma kapasitelerine inanmazlar. Dolayısıyla kişiler başarısızlık bir opsiyon olduğunda amaçlardan kaçmayı seçebilmektedir. Böylece kişiler genellikle bunalımlı, kaygılı, kafası karışık veya sinirli olur, ayrıca güven ve öz saygıda düşüş ya da aile içi geçimsizlikte artma olabilir. İş yerinde başarısızlık korkusu yaşayan kişiler ayrıca kişisel yaşamında da başarısızlık korkusu yaşayabilirler (Nelson vd., 2013: 11).

Başarısızlığın/BK'nun 5 itici/caydırıcı sonucu bulunmaktadır: (1) mahcubiyet ve utanç deneyimi, (2) özdeğerini düşürme/kaybetme, (3) belirsiz bir geleceğin olması, (4) sosyal etkiyi kaybetme/önemli diğerlerinin ilgisini yitirme ve (5) önemli diğerlerinin üzülmeleri/onları hayal kırıklığına uğratma (Conroy, 2001b; Conroy vd., 2002; Conroy ve Elliot, 2004; Conroy vd., 2007). Bu sonuçların, başarısız olduklarında muhtemelen gerçekleşeceğine inanan kişiler büyük ihtimalle durumları tehditkar olarak değerlendirme (Conroy vd., 2007) eğiliminde olacaktır.

Mitchell ve Shepherd (2011) korkunun bazı kaynaklarının davranış üzerinde kısıtlayıcı etkisi olduğunu, bazılarının ise bir fırsatı kovalama kararı üzerinde olumlu etkisi olduğunu belirtmektedir. Başarılı profesyoneller başarısızlık korkusunu genellikle kendilerini yüksek düzeydeki performansa ulaşmaya motive eden bir faktör olarak tanımlamaktadır (Conroy vd., 2002: 76).

BK düzeyinin gruplar, kişiler ve kültürler arasında farklılık gösterdiğini kanıtlayan bulgular bulunmaktadır. BK'nun girişimci olmayanlarda girişimcilerde olduğundan çok daha fazla yüksek olduğu bildirilmiştir

(Brixy vd., 2012; Arenius ve Minniti, 2005). BK düzeyinin kadınlarda erkeklere göre daha yüksek olduğu belirtilmiştir (Cacciotti ve Hayton, 2014:21; Cacciotti ve Hayton, 2015; Rothblum, 1990: 530; Li 2011; Hayton vd., 2013). Toplumsal özellikler açısından bakıldığında ise kişilerin BK'nun girişim kurma üzerindeki olumsuz etkisi „düşük kurumsal kolektivizmi olan topluluklarda daha fazla belirgindir; yüksek düzeyde belirsizlikten kaçınan topluluklarda kişilerin BK'nun girişim başlatma üzerindeki olumsuz etkisi daha fazla belirgindir ve yüksek performans yönelimli topluluklarda kişilerin BK'nun girişim başlatma üzerindeki olumsuz etkisi daha fazla belirgindir (Wennberg vd., 2013: 770-773). Bu doğrultuda BK'nun kişisel bir özellik olmasının yanı sıra toplumsal bir özellik de olduğu söylenebilir. Bu açıdan toplumun kültürel motiflerinin mi kişileri BK'na ittiği yoksa kişilerin yüksek düzeyde BK yaşamalarının mı toplumda böyle bir yapının ortaya çıkmasına yol açtığı tartışılabilir. Fakat bu tartışma Conroy ve Elliot (2004)'ün başarısızlık korkusunun hedeflerden önce mi yoksa tersine sonra mı geldiği konusundaki tartışmada değindiği “yumurta tavuk” ikilemini andırmaktadır.

3.1. Girişimcilik ve Başarısızlık Korkusu

BK, girişimcilik yolunun önemli bir kısmıdır (Cacciotti ve Hayton, 2015; Cacciotti ve Hayton, 2014) ve girişimcilikle uğraşırken algılanan başarısızlık yaşama riski ve bunun sonuçlarını ifade etmektedir (Arenius ve Minniti, 2005). Girişimciliğe ilişkin arzuyu olumsuz etkileyebilen konuya özel bir süreç olarak da değerlendirilebilecek olan (Wyrwich vd., 2016) BK, bir insanı girişimde bulunmadan önce bile başarılı olamayacağından korkmuş ve bezmiş bırakan bir duygudur (Cacciotti ve Hayton, 2015).

Girişimcilik açısından, BK'nu riskten kaçınma yönünden ele alanlar olduğu gibi çevresel tehditlerin algılanmasından kaynaklanan olumsuz bir duygu olarak ele alanlar da vardır. Riskten kaçınma açısından, korku, kişisel karakteristikler bağlamında ele alınarak kişiliğe ilişkin bir

eğilime işaret etmekte ve korku deneyimi eğilimi kişiden kişiye farklılaşan bir şey olarak kabul edilmektedir. Bu açıdan BK değişmez bir huy olarak kabul edilmektedir. Çevresel tehditlerin algılanması açısından, motivasyonel bir eğilim olarak, korkunun çevresel işaretlerin bir sonucu olarak deneyimlenen bir şey ve belli psikolojik ve davranışsal sonuçlarla ilgili olduğu öne sürülmektedir. Bu açıdan BK, çevresel tehditlerin algılanmasından kaynaklanan geçici bilişsel ve duygusal bir durum olarak görülmektedir. Bununla birlikte BK içsel veya dışsal faktörlerden kaynaklanabilmektedir. Dolayısıyla BK bir algı olarak, bir duygu olarak ve bir sosyo-kültürel değerler seti olarak görülmektedir. (Cacciotti ve Hayton, 2014; Cacciotti ve Hayton, 2015; Hayton vd., 2013). Ancak BK'nu riskten kaçınma açısından tanımlayan pek çok çalışma vardır ve bazıları BK'nu riske karşı tutum olarak, diğerleri yüksek düzeyde riskten kaçınmanın işareti olarak ele almaktadır (Cacciotti ve Hayton, 2014). Bu bağlamda BK, riskten kaçınma için genelleştirilmiş bir arzu olarak tanımlanabilir (Mitchell ve Shepherd, 2011).

3.2. Başarısızlık Korkusunun Girişimcilik Üzerindeki Etkileri

Algılanan başarısızlık olasılığı, kişilerin bir iş kurma kararında önemli bir etkidir (Minniti ve Nardone, 2007) çünkü BK, kişilerin kendileri hakkındaki tutum ve davranışlarını şekillendiren bir faktördür ve dolayısıyla girişimci bir şekilde hareket etme kararlarını da etkilemektedir (Hayton vd, 2013: 7). Çoğu insan riskten kaçındığı için ve algılanan BK yeni bir iş kurmaya bağlı riskin değerlendirilmesinde önemli bir faktör olduğu için, daha az başarısız olma ihtimali algısının kişinin yeni bir iş kurma ihtimalini artıracağı düşünülmektedir (Arenius ve Minniti, 2005). Dolayısıyla kişinin BK-eğer yüksekse-, çoğunlukla girişime başlama kararını yani girişimciliği engelleyici etki yapan bir faktördür. BK, yeni girişimin sonuçları hakkında bir histir ve bu his değerlendirme ve yeni işletme kurma olasılığı üzerinde kişinin nesnel değerlendirmesini etkilemektedir (Li,

2011). BK'nun iş kurma isteğini azalttığı, dolayısıyla girişimci olma kararı üzerinde caydırıcı etkisi olduğu kabul edilmektedir ve bu yönde bulgular oldukça fazladır (Morgan ve Sisak, 2016; Wyrwich vd., 2016; Cacciotti ve Hayton, 2015; Wennberg vd., 2013; Hayton vd., 2013; Arenius ve Minniti, 2005; Cacciotti ve Hayton, 2014; Hayton vd., 2013; Shinnar vd., 2012; Li, 2011).

Mevcut literatür çoğunlukla BK'nun iş kurma kararı üzerindeki etkisine odaklanmıştır fakat korkunun psikolojik durumu girişim süreci boyunca deneyimlenebilmektedir. Dolayısıyla BK yalnızca başlangıç kararında değil daha sonraki süreç içerisinde de etkili olmaya devam etmektedir. Daha net ifade etmek gerekirse BK, yeni başlayan, gelişmekte olan ve deneyimli girişimcilerin girişimcilik faaliyetleri üzerinde etkili olmaktadır (Cacciotti ve Hayton, 2015; Morgan ve Sisak, 2016). Bilindiği üzere girişimcilik bitmeyen bir süreçtir ve süreç boyunca devamlı olarak karar almak gerekmektedir ve aynı biçimde fırsatları takip etmek gerekmektedir. Bu noktada korku/başarısızlık korkusunun dışsal faktörler tarafından tetiklendiğinde dahi kişinin fırsatlarla ilgili değerlendirmesi üzerinde etkili (Cacciotti ve Hayton, 2015) olması BK'nun girişimsel süreç boyunca girişimciyi etkilediğini ortaya çıkarmaktadır. Çünkü başarısızlık korkusu kişilerin seçimlerine hâkim olarak girişimsel kararlar üzerinde büyük bir etkiye sahip olabilmektedir (Morgan ve Sisak, 2016). Girişimciliğe ilişkin performans üzerinde BK dikkatin problemler, tehditler veya meseleler üzerinde odaklanmasına sebep olarak etkili olabilmektedir (Hayton vd, 2013). Gerçekten de BK, girişimcilik sürecinde girişimci davranışı azaltıcı etki yapmaktadır (Hayton vd, 2013: 7).

Girişimciliğe başlama kararı ve girişimcilik süreci dışında, BK herhangi bir sebeple – başarısızlık da dâhil- işini kapatmış olan kişilerin tekrar girişimcilikle uğraşmaları olasılığını da etkilemektedir. Hessels vd. (2011) daha düşük düzeyde BK hisseden

kişilerin daha sonra girişimsel uğraşla tekrar ilgilenme olasılığının daha yüksek olduğunu bildirmiştir. Tüm bunların ötesinde BK, bölgesel girişimcilik oranlarını da etkilemektedir (Wennberg vd., 2013: 759).

Diğer yandan BK'nun kişiler üzerinde her zaman olumsuz etkileri olmayabilir. BK girişimsel faaliyetleri engelleyebildiği gibi diğer yandan faaliyeti motive edebilir dolayısıyla BK'nun farklı etkileri olabilmektedir. Bu etki BK türü ve kişisel karakteristiklere bağlı olarak değişmektedir (Mitchell ve Shepherd, 2011). BK, zaten girişimci olanlar için, kişinin başarı standartları yeterince yüksek olduğu zaman gerçekten de motive edici olabilmektedir (Morgan ve Sisak, 2016). Örneğin başarısızlık korkusunun kendilerine gerçekleştirdikleri üst düzey başarılarında nasıl yardım ettiğini anlatan başarılı/ünlü kişiler, profesyoneller vb. vardır. BK'nun olumlu sonuçlara yol açması ya da motivasyonu artırmasının altındaki asıl neden insanları başarısız olaylardan kaçınmak için daha çok çaba sarfetmeye motive edebiliyor olması olabilir. Ancak bu olumlu etkinin aksine başarısızlık korkusu yüzünden hiçbir zaman bir alanda tüm potansiyelini gerçekleştiremeyen kişilerin hikayeleri de vardır (Conroy, 2001b: 431-432; Conroy vd., 2002: 76; Wyrwich vd., 2016).

4. GİRİŞİMCİLERİN BAŞARISIZLIK KORKUSUNA İLİŞKİN BİR ARAŞTIRMA

4.1. Amaç ve Önem

Bu çalışmada temel olarak girişimcilerin işlerini kurarken ve sonrasında başarısızlık korkusu yaşayıp yaşamadıklarını ortaya koymak amaçlanmaktadır. Bunun yanında BK yaşayan girişimcilerin, girişimcilik faaliyetlerinin bundan etkilenip etkilenmediğini belirlemek de amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda Girişimcilerin başarısızlık korkularını belirlemeyi amaçlayan çalışmada temel araştırma soruları “Girişimciler BK

yaşamakta mıdır? Girişimcilerin girişimcilik faaliyetleri BK'ndan etkilenmekte midir? BK, girişimcileri ne yönde ve hangi alanlarda etkilemektedir?” şeklinde belirlenmiştir.

Belirtildiği üzere BK, girişimcilik sürecinin en önemli bileşenlerinden biridir ve açıkça ortaya çıksa da çıkmasa da girişimcinin davranış ve özellikle kararlarını etkileyebilmektedir. Oldukça fazla “bilinmeyen” içeren girişimcilik sürecinde çeşitli sebeplerle BK yaşanması doğaldır. Fakat girişimcilik literatüründe bu güne kadar genellikle BK göz ardı edilmiştir. Oysa girişimcilik faaliyetleri, girişimsel başarı, performans, girişimsel kararlar, davranışlar vb. gibi konularda BK'nun oldukça önemli olduğu belirtilmektedir. Özellikle son zamanlarda, çeşitli yönlerden girişimcilik ve BK ilişkisine yönelik artan bir ilgi olduğu, bu konuya yönelik çalışmaların artmakta olduğu ve bu konudaki çalışmaların giderek çeşitlendiği literatür taraması sırasında gözlenmiştir. Buna karşın Türkçe literatürde doğrudan girişimcilik ve BK'nu ele alan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Ancak potansiyel girişimcilere yönelik olarak gerçekleştirilen bazı çalışmalarda BK'na ilişkin bazı sonuçlar ortaya çıkmıştır ve genel olarak BK'nun girişimcilik isteğini ve eğilimini azalttığı bulgulanmıştır (Kızılaslan ve Karaömer, 2015; Akpınar ve Küçükgöksel, 2015). Dolayısıyla bu konuda Türkçe literatürde bir boşluk olduğu ve söz konusu çalışmanın bu anlamda önemli olduğu ve literatüre katkı sağlayacağı söylenebilir.

4.2. Örneklem Seçimi

Araştırma İzmir ilinde faaliyet gösteren küçük veya orta ölçekli işletme sahibi olan, halen bu firmayı aktif olarak yönetmekte olan yeni ve deneyimli girişimcileri kapsamaktadır. Bu seçimin öncelikli sebebi; bu girişimcilerin halen işletmenin aktif olarak yöneticisi olması ve dolayısıyla her türlü kararı bizzat alıyor olmasıdır. Ayrıca bu işletmelerin büyüme vb. gibi kritik kararlar almak durumunda kalabileceği de dikkate alınmıştır. Örneklem seçiminde

ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Söz konusu kriterlere uyan 11 girişimciye ulaşılarak veri toplanmıştır. Araştırmaya katılan girişimciler G1, G2...G11 şeklinde kodlanmıştır.

4.3. Yöntem

Bu çalışmada, literatürde girişimcilerin BK'na ilişkin araştırmalarda tercih edilen (örneğin; Sing vd., 2007; Cacciotti ve Hayton, 2014; Hayton vd., 2013) nitel araştırma yöntemi benimsenmiştir. Araştırma kapsamında gerekli verileri elde edebilmek için girişimcilerle mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler, katılımcıların gönüllüğü esasına göre gerçekleştirilmiş ve öncesinde katılımcıya araştırmanın amacı ve önemi kısaca anlatılmıştır. Görüşmeler ortalama 30-40 dakika sürmüştür ve sohbet ortamında gerçekleştirilmiştir.

Araştırmada, nitel araştırmalarda kullanılan tekniklerden yarı yapılandırılmış mülakat tekniği kullanılmıştır. Görüşmelerin konu sınırlarını ve sorulacak soruları belirlemek amacıyla bir görüşme formu hazırlanmıştır. Araştırmacı tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu toplam 14 soru içermektedir. Bu soruların 6 tanesi demografik bilgilerle, 8 tanesi de girişimcilerin yaşadıkları/yaşayabilecekleri başarısızlık korkularıyla ilgilidir. Başarısızlık korkularıyla ilgili sorular açık uçlu olarak hazırlanmış ve katılımcının mümkün olduğunca detaylı bilgi vermesi amaçlanmıştır. Sorularla ilgili olarak gerektiğinde örnekler sunularak daha iyi anlaşılması sağlanmaya çalışılmıştır. Görüşmeler bu sorulara bağlı kalınarak gerçekleştirilmiştir. Girişimcilere isterlerse soruların sorular dışında da görüş ve önerilerini açıklama fırsatı tanınarak görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Görüşmeler sonucunda elde edilen verilerin değerlendirilmesinde betimsel analiz kullanılmıştır.

Araştırma amacı doğrultusunda 8 tema belirlenmiş ve betimsel analiz bu temalar çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Belirlenen temalar (i)Başlangıç kararı korkuları,

(ii)Güncel korkular, (iii)Korku düzeyinde değişiklik, (iv)Girişimcilik güdülerini üzerindeki etki, (v)Korkuyu azaltan unsurlar, (vi)Korkuyla baş etme yolları, (vii)Girişimsel faaliyetler üzerindeki etki ve (viii)Psikolojik etki olarak adlandırılmıştır.

4.4. Bulgular

Çalışmanın bu kısmında öncelikle araştırmaya dâhil olan girişimcilere ilişkin kişisel bilgiler ve ardından belirlenen temalar bağlamında girişimcilerin başarısızlık korkularına ilişkin bulgular verilecektir.

4.4.1. Girişimcilerin Demografik Özelliklerine İlişkin Bulgular

Girişimcilerin demografik özelliklerine ilişkin bulgular aşağıda özetlenmiştir.

G1 erkek, 39 yaşında ve evlidir. 2,5 yıllık bir işletmesi vardır ve hizmet sektöründe faaliyette bulunmaktadır. Daha önce başka bir iş kurmuştur. G2 erkek, 32 yaşında ve evlidir. İşletmesi 1 yıllıktır ve hizmet sektöründe faaliyette bulunmaktadır. Daha önce başka bir iş kurmamıştır. G3 erkek, 26 yaşında ve bekârdır. 2,5 yıllık bir işletmesi vardır ve gıda sektöründe faaliyette bulunmaktadır. Daha önce başka bir iş kurmamıştır. G4 Erkek, 27 yaşında ve bekârdır. 6 yıllık bir işletmesi vardır ve hizmet sektöründe faaliyet göstermektedir. Daha önce başka bir iş kurmamıştır. G5 erkek, 25 yaşında ve bekârdır. 5 yıllık bir işletmesi vardır ve inşaat sektöründe faaliyette bulunmaktadır. Daha önce başka bir iş kurmamıştır. G6 kadın, 46 yaşında ve evlidir. 3 yıllık bir işletmesi vardır ve gıda sektöründe faaliyette bulunmaktadır. Daha önce başka bir iş kurmuştur. G7 erkek, 31 yaşında ve evlidir. 10 yıllık bir işletmesi vardır ve hizmet sektöründe faaliyette bulunmaktadır. Daha önce başka bir iş kurmamıştır. G8 erkek, 55 yaşında ve evlidir. 31 yıllık bir işletmesi vardır ve üretim sektöründe faaliyette bulunmaktadır. Daha önce başka bir iş kurmamıştır. G9 kadın, 46 yaşında ve evlidir. 17 yıllık bir işletmesi vardır ve hizmet sektöründe faaliyette bulunmaktadır. Daha önce başka bir iş kurmamıştır. G10 erkek, 41 yaşında

ve evlidir. 10 yıllık bir işletmesi vardır ve kimya sektöründe faaliyette bulunmaktadır. Daha önce başka bir iş kurmuştur. G11 erkek, 26 yaşında ve bekârdır. 1 yıllık bir işletmesi vardır ve hizmet sektöründe faaliyette bulunmaktadır. Daha önce başka bir iş kurmuştur.

4.4.2. Başlangıç Kararına İlişkin Korkular

Girişimcilere yöneltilen ilk soru, işlerini kurma kararı verdiklerinde BK hissedip hissetmediklerini ve en fazla hangi konuda hissettiklerini anlamayı amaçlamaktadır ve ulaşılan sonuçlar aşağıda belirtilmektedir.

7 girişimci (G1,G2,G4,G5,G9,G10,G11) işlerini kurmaya karar verdiklerinde az veya çok korku hissettiklerini bildirmişlerdir. Girişimcilerin söz konusu süreçte en fazla korku hissettiği konular ise yeniden sıfırdan başlama korkusu (G1), belirsizlikten kaynaklanan korkular (G4), sabit maliyetleri karşılamaya ilişkin korkular (G4), müşteri kazanıp kazanamayacağına ilişkin korkular (G4,G9), işi başarıp başaramayacağına yönelik korkular (G5,G11), sektörde tutunup tutunamayacağına yönelik korkular (G5,G11), vergi vb. gibi konulara yönelik korkular (G9), bilinmeyen bir ortamda iş yerini kurmuş olmaktan kaynaklanan korkular (G9) ve finansal konulara yönelik korkular (G10) olarak tespit edilmiştir. G4 “İşimi kurmaya karar verdiğimde belirsizliklerden dolayı bazı korkular yaşadım” ifadesiyle belirsizliğin bu konudaki önemini vurgulamıştır. G2 daha önceden tecrübe sahibi olduğu bir sektörde yatırım yapmasına karşın az da olsa korkusunun olduğunu belirtmiştir fakat hangi konularda korku yaşadığını belirtmemiştir.

Korku hissetmediğini belirten 4 girişimci ise korku hissetmeme sebeplerini; G3 kira vb. gibi dertleri olmadığını, G6 önceki tecrübesinden kaynaklandığını ve G8 gençliğinden kaynaklandığını belirterek açıklamıştır ve “Gençliğin ve tecrübesizliğin verdiği cesaretle olsa gerek herhangi bir korku hissetmedim. Zaten genç yaşlarda insanın kaybedecek bir şeyi

olmayınca daha cesur olabiliyor” ifadelerini kullanmıştır. G7 herhangi bir açıklama yapmak istememiştir.

4.4.3. Girişimcilerin Güncel Korkuları

Girişimcilere sorulan ikinci soru hali hazırda BK hissedip hissetmediklerini ve hissediyorlarsa en fazla hangi konuda hissettiklerini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır ve ulaşılan sonuçlar aşağıda belirtilmiştir.

8 girişimci (G1,G2,G5,G6,G7,G8,G9,G10) girişimsel faaliyetlerini gerçekleştirirken korku hissetmekte olduklarını belirtmiştir. Girişimciler, finansal korkular (G1,G2,G7,G10), belirsizlik korkusu (G1), iş bağlamaya yönelik anlaşmalar sağlayamama korkusu (G5), işgörenlerle ilgili korkular (G6,G9) ve rekabet gücüne ilişkin korkular (G8) yaşadıklarını belirtmiştir. G8 “Korkularım daha çok rekabet gücümüzü kaybetmek üzerine oluyor. Gerek yurt içi gerek yurt dışı rekabetin çok zorlayıcı olduğu bir sektördeyiz” diyerek korkunun kaynağını vurgulamıştır.

İşleri ile ilgili olarak herhangi bir korku duymadıklarını belirten girişimciler (G3,G4,G11) işlerine ilişkin korkularının zaman içinde tamamen yok olduğunu söylemelerine rağmen söylemleri incelendiğinde esasen bazı korkuları olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle G3’ün bir sonraki soruya verdiği cevap da dikkate alınarak iki soru birlikte değerlendirildiğinde iş kazası konusunda sabit bir korkusunun olduğu ve ayrıca kentsel dönüşüm konusunda bazı kaygılarının olduğu ve önlem almaya çalıştığı anlaşılmaktadır. G11 ise “Kendimin ve ekibimin kişisel gelişimini, yeteneklerini, potansiyelini ortaya çıkarmaya çalışıyorum. Bazen bu süreç beklediğimden uzun sürebiliyor” diyerek zamana ilişkin bazı problemler olduğunu üstü kapalı bir biçimde belirtmektedir.

4.4.4. Girişimcilerin Yaşadığı Korkunun Değişkenliği

Girişimcilere sorulan üçüncü soru BK düzeyinin zaman içinde değişip

değişmediğini belirlemeyi amaçlamaktadır ve sonuçlar aşağıda belirtilmektedir.

6 girişimci (G2,G4,G5,G7,G9,G11) korkularının zaman içinde azaldığını belirtmiştir. 2 girişimci (G6,G10) korkularının zaman içinde arttığını belirtmiştir. 2 girişimci (G1,G8) korku düzeylerinin zaman içinde farklı olduğunu bazen az bazen de fazla olduğunu belirtmişlerdir. G1 “İnişli çıkışlı zamanlar da oldu”, G8 “Uzun bir dönem işlerim hep iyi gitti. Dolayısıyla çok fazla korku yaşamadım. Daha sonra (2002’den sonra) konfeksiyon sektörünün rekabet gücü azaldıkça korkularım da artma oldu” ifadelerini kullanmış ve sektörel durum gibi unsurların BK üzerindeki etkisini vurgulamıştır.

4.4.5. BK’nun Girişimcilik Güdeleri Üzerindeki Etkileri

Girişimcilere sorulan dördüncü soru BK’nun girişimcilik güdeleri üzerindeki etkisini ve bu etkinin ne yönde olduğunu belirlemeyi amaçlamaktadır ve ulaşılan sonuçlar aşağıda belirtilmiştir.

3 girişimci (G1,G3,G10) BK’nun girişimcilik güdelerini etkilemediğini belirtmiştir. 6 girişimci (G2,G4,G5,G6,G9,G11) BK’nun kendilerini bu konuda olumlu etkilediğini ifade etmiştir. Girişimcilik güdelerinin olumlu yönde etkilendiğini belirten girişimcilerin büyük bir çoğunluğu BK’nun “motivasyonlarını artırdığını” ifade etmiştir. G2 “İlk zamanlar zorluk çeksem de ilerleyen zamanlarda aldığım olumlu yorumlar sayesinde motivasyonum arttı ve bu artış daha da başarılı olmamı sağladı”, G4 “Yaşadığım korkular ilk başlarda strese yol açsa da daha sonra daha çok çalışmama sebep olarak motivasyonuma olumlu etkide bulundu” G5 ise “Girişimci ruhumu tetikledi, daha fazla konsantre olmamı sağladı çünkü motivasyonum düşerse verimliliğim azalır ve başarı şansımı bitirirdi. Bu yüzden daha fazla motive oldum” ifadeleriyle BK’nun olumlu etkisinin farklı arka planları olduğunu ortaya koymuştur.

G7 ise bu konuda “Girişimcilik güdülerim üzerinde olumsuz etkisi olmadı” demiştir.

G8, BK sebebiyle yeni yatırımlar konusunda motivasyonunun düştüğünü belirtmiştir.

4.4.6. Girişimcilere Göre Korkuyu Azaltan Unsurlar

Girişimcilere sorulan beşinci soru BK’nu azaltan unsurları anlamayı amaçlamaktadır ve ulaşılan sonuçlar aşağıda belirtilmektedir.

6 girişimci (G2,G3,G4,G5,G7,G11) aile desteğinin korku hissetmelerini engellediğini/azalttığını ifade etmiştir. 5 girişimci (G2,G4,G7,G9,G11) yakın çevre ve sosyal çevrenin bu konuda olumlu katkıları olduğunu belirtmiştir. G2 özellikle “Başta ailem olmak üzere tüm yakın çevrem ve azmim sayesinde duyduğum endişe çok kısa bir süre içinde mutluluğa döndü ve işimi daha da severek yapmaya başladım” ifadesiyle aile ve sosyal çevre desteğinin ne denli önemli olduğunu hatta işe bağlılık üzerinde de etkili olduğunu gözönüne sermektedir. G11 ayrıca “sıra dışı işler ortaya koyulması”nın da BK’nu engellediğini ifade etmiştir. G8 “Sadecce kişisel servetimde büyüme olduğu zaman korkularım azalıyor” ifadesiyle farklı bir boyuta dikkat çekmiştir. 3 girişimci (G1,G6,G10) BK’nu azaltan bir unsur bulunmadığını beyan etmiştir.

4.4.7. Girişimcilerin Korkuyla Baş Etme Yolları

Girişimcilere sorulan altıncı soru BK ile baş etme yöntemlerini ortaya koymayı amaçlamaktadır ve ulaşılan sonuçlar aşağıda belirtilmektedir.

G6,G8 ve G10 korkularıyla baş etmek için hiçbir şey yapmadıklarını belirtmiştir. G1 zamana inandığını ve güçlü olmaya çalıştığını, G2 “sürekli olarak pozitif” düşündüğünü ve zamana inandığını, G3 ve G4 problem çözmeye odaklandığını, G5 bu duyguyu hırsa çevirerek motive olduğunu, G7 duygu yönetimi ve araştırmaya ağırlık verdiğini, G9 duygu yönetiminden faydalandığını ifade etmiştir. G11

öğrenmeye odaklandığını söylemiştir ve “*Korkuların ve kayguların direkt olarak bağlantılı olduğunu düşünüyorum. İnsanlar bilmedikleri şeylerden korkar, çekinir. Bilgi korkunun yerine geçer*” ifadesini kullanmıştır.

4.4.8. Korkunun Girişimcilik Faaliyetlerine Etkileri

Girişimcilere sorulan yedinci soru BK'nun girişimcilik faaliyetlerini etkileyip etkilemediğini ve hangi konularda etkilediğini belirlemeyi amaçlamaktadır ve ulaşılan sonuçlar aşağıda belirtilmektedir.

5 girişimci (G5,G7,G8,G9,G11) BK'nun girişimciliğe yönelik faaliyetlerini etkilediğini belirtmiştir. G5 fikir üretmeyi ve yaratıcılığı kısıtladığını ve bu sebeple yeni yatırımlara yönelme konusunda olumsuz etkisi olduğunu ifade etmiştir. G7 fikirlerin uygulanması noktasında olumsuz etkisi olduğunu söylemiştir. G8 “*Evet etkiliyor. Bir kere tekstil ve konfeksiyon dışında herhangi bir iş yapmaya korkuyorum. Geçmişte kötü tecrübeler yaşadım. Kendi sektörümdeki girişimcilik faaliyetlerimde ise yaşım gereği ciddi bir azalma var*” diyerek BK'nun özellikle yeni sektörlerle yönelik girişimcilik faaliyetleri üzerindeki olumsuz etkisini ifade ederken ayrıca yaşın da BK üzerindeki etkisini vurgulamıştır. G9 özellikle ekonomik dalgalanmalar sebebiyle dönem dönem olumsuz etkinin daha fazla olduğunu belirtmiştir. G11 ise “*Etkiliyor. Fakat olumlu yönde olduğunu düşünüyorum. Daha iyi fikirler üretmeme, krizleri fırsatlara çevirebilmeme yarıyor*” diyerek BK'nun olumlu yönde bir etkisinin olduğunu ifade etmiştir.

5 girişimci (G1,G3,G4,G6,G10) BK'nun girişimcilik faaliyetlerini etkilemediğini belirtmiştir. G3'ün bu konudaki açıklaması “*Ticarette girişimcilik faaliyetlerimiz etkilenmedi çünkü bir işe başlamadan önce en ince detayına kadar araştırırım ve acele etmem*” olmuştur.

G2 girişimsel faaliyetleri üzerinde olumlu etkisi olan esas unsurun BK değil başarı olduğunu ifade etmiştir: “*Korkularımdan*

ziyade elde ettiğim başarı ufku mu açıyor, yeni yeni fikirler üretmeme yardımcı oluyor”.

4.4.9. BK'nun Psikolojik Etkileri

Girişimcilere sorulan son soru BK'nun psikoloji üzerindeki etkilerini anlamayı amaçlamaktadır ve ulaşılan sonuçlar aşağıda belirtilmektedir.

7 girişimci (G1,G4,G5,G7,G8,G9,G10) BK'nun psikolojilerini etkilediğini ifade etmiştir. G1 ve G9 buna yönelik bir açıklama yapmamıştır, G4 stresli olduğunu, G5 duygularının etkilendiğini ve bunun da sosyal hayatını etkilediğini, G7 duygularının etkilendiğini, G8 uzun zamandır antidepresan kullandığını, G10 depresyon tedavisi gördüğünü söylemiştir. 4 girişimci (G2,G3,G6,G11) ise BK'nun kendileri üzerinde bu konuda herhangi bir etkisi olmadığını belirtmiştir. G2 “*Korku veya şüphe insanı psikolojik anlamda etkilediğinde başarısızlık da kaçınılmaz olur düşüncesindeyim*” diyerek görüşünü dile getirmiştir.

SONUÇ

Bütün ekonomiler için hayati önemi olan ve bugünkü ekonomik ve teknolojik gelişimin mimarı olan girişimciler, girişimci olma kararını her şeyden önce her konuda riskler olarak vermektedir. Riskin dışında bu kararı kısmen veya tamamen belirsizlik koşullarında vermektedirler. Girişimcilik sürecinin başlangıcındaki bu özellikli durum girişimciler için süreklilik arz etmektedir çünkü girişimci işini kurduktan sonra da çeşitli kararlar alıp uygulamaya devam etmektedir. Girişimcilik kuvvetli duyguların da yer aldığı kompleks bir süreçtir ve bu duygular içinde korku gibi süreci olumsuz etkilemesi olası duygular da yer almaktadır. Özellikle kurulan işletmelerin önemli bir kısmının kısa sürede başarısız olduğunun kabul edildiği düşünüldüğünde girişimcilerin süreç içinde başarısızlık korkusu yaşayabilecekleri düşünülebilir. Çünkü diğer olumsuz sonuçlar bir yana girişimsel başarısızlık pek çok kültürde sosyal anlamda

damgalanmakta ve bu girişimciler açısından pek çok başka olumsuz sonucu da beraberinde getirmektedir. Bu sonuçların farkında olan girişimcilerin BK yaşayıp yaşamadıkları, şayet yaşıyorlarsa hangi alanlarda yaşadıkları ve faaliyetlerinin bundan etkilenip etkilenmediği girişimsel başarı ve dolayısıyla ekonomik kalkınma açısından oldukça önemlidir. Öngörülen bu önem sebebiyle çalışmada girişimcilerin BK ve girişimcilik faaliyetlerinin bundan etkilenip etkilenmediğini ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu amaçla 11 girişimciyle görüşülmüş ve elde edilen veriler betimsel analiz ile değerlendirilmiştir.

Araştırmaya dâhil olan girişimcilerin yalnızca iki tanesi kadın diğerleri erkektir. Hemen her yaş grubundan girişimciyle görüşülmüştür. Daha önce başka bir iş kurmuş olan girişimciler azınlıktadır. Dikkat çekici bir nokta ise hem yeni hem de deneyimli girişimcilerin araştırmaya dâhil olmuş olmasıdır. Girişimcilerin sektörel dağılımına bakıldığında da çeşitlilik olduğu göze çarpmaktadır.

Görüşülen girişimcilerin çoğunluğu iş kurma kararı verdiklerinde BK hissettiklerini ifade etmişlerdir. Dolayısıyla girişimci kişilerin genel olarak korkularına rağmen harekete geçtikleri söylenebilir. Girişimcilerin *başlangıç kararı korkularının* genel olarak finansal korkular, müşteriye ilişkin korkular, başarılı olabilmeye ilişkin korkular ve sektöre yönelik korkular olduğu anlaşılmıştır.

Girişimcilerin önemli bir çoğunluğu işleriyle ilgili halen BK yaşamakta olduklarını belirtmişlerdir. *Güncel korkular* genel olarak finansal korkular, belirsizlik korkusu, iş bağlayamama korkusu, işgörenlerle ilgili korkular ve rekabet gücüne yönelik korkular olarak ortaya çıkmıştır. Bütün girişimciler BK düzeylerinin zaman içinde değiştiğini, bu değişim konusunda da çoğunluğu zaman içinde bir azalma olduğunu ifade etmiştir. *Korku düzeyinde değişiklik* ile ilgili olarak, görüşülen girişimciler için bunun sabit olmadığı anlaşılmaktadır.

Görüşülen girişimcilerin büyük bölümü BK'nun girişimcilik güduları üzerinde etkili olduğunu ifade etmiştir. Bu girişimcilerden bir tanesi bu etkinin olumsuz yönde diğerleri ise olumlu yönde olduğunu belirtmiştir ve bütün girişimciler motivasyonlarının etkilendiğini dile getirmiştir. BK'nun *girişimcilik güduları üzerindeki etkisinin* genellikle motivasyonu etkileme yönünde ortaya çıktığı söylenebilir. BK'nun olumlu sonuçlara yol açması ya da motivasyonu artırmasının altındaki asıl neden, insanları başarısız olaylardan kaçınmak için daha çok çaba sarf etmeye motive edebiliyor olması olabilir.

Girişimcilerin çok büyük bir bölümü aile ve sosyal çevrenin kendileri için BK'nu azaltan bir unsur olduğunu ifade etmiştir ve bu durumun sosyo-kültürel altyapıdan kaynaklandığı belirtilebilir. Dolayısıyla girişimciler için *korkuyu azaltan unsurlar* söz konusudur. Görüşülen girişimcilerden hiç biri korkularıyla baş etmek için profesyonel bir yardım almamakta (mentörlük, koçluk, danışmanlık vb.) ancak kişisel yöntemlerini kullanmaktadır. Bu sebeple profesyonel anlamda, girişimcilerin, *korkuyla baş etme yolları* konusunda bir yöntemleri olmadığı söylenebilir.

BK'nun *girişimsel faaliyetler üzerindeki etkisi* konusunda net bir tablo oluşmamıştır. Faaliyetlerini etkilediğini ve etkilemediğini belirten girişimciler eşit sayıda olduğu gibi, etkilediğini söyleyenler de bu konuda farklılaşmaktadır. Görüşülen girişimcilerin önemli bölümü BK'nun psikolojilerini etkilediğini ifade etmiştir. Anlaşıldığı kadarıyla da bu etki olumsuz yönde olmaktadır. *Psikolojik etki* genellikle girişimcilerin duyguları üzerinde olmaktadır.

Sonuç olarak BK'nun başlangıç kararından başlamak üzerinde girişimciler üzerinde etkili olduğu ve girişimsel faaliyetlerini etkilediği söylenebilir. Ekonomik ve teknolojik kalkınmanın önemli anahtarlarından girişimcilerin yaşadığı bu durumun önemi ve özelliğinin farkına

varılarak bazı adımların atılması gerekmektedir. Bunun için ise öncelikli olarak bu konuda daha fazla ve farklı boyutlarda akademik çalışma yapılması ve

konuya dikkat çekilmesi gerekmektedir. Diğer yandan araştırma kısıtları dikkate alındığında ulaşılan sonuçların genellenemez olduğunu belirtmek gerekir.

KAYNAKÇA

1. AKPINAR, T. ve KÜÇÜKGÖKSEL, N. Ç. (2015). "Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Girişimcilik Algısı Ve Girişimciliği Engelleyen Sebepler", *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1):13-19.
2. ARENIUS, P. and MINNITI, M. (2005). "Perceptual Variables and Nascent Entrepreneurship", *Small Business Economics*, 24: 233-247.
3. ATKINSON, J.W. (1966). "Motivational Determinants of Risk-Taking Behavior", pp. 11-30, (Ed.) ATKINSON, J.W. and FEATHER, N.T., *A Theory of Achievement Motivation*. John Wiley and Sons, New York
4. BARON, R. A. (2000). "Psychological Perspectives on Entrepreneurship: Cognitive and Social Factors in Entrepreneurs' Success", *Current Directions in Psychological Science*, 9(1): 15-18.
5. BRIXY, U., STENBERG, R., and STUBER, H. (2012). "The Selectiveness of the Entrepreneurial Process", *Journal of Small Business Management*, 50: 105-131.
6. BÖRÜ, D. (2011). "Girişimcilik Kadınlar ve Öğrenilmiş Çaresizlik Olgusu", s. 1-8, (Ed.) KARADAL, H., *Girişimcilik*, 3. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul.
7. BUSENITZ, L. W. and BARNEY, J. B. (1997). "Differences Between Entrepreneurs and Managers in Large Organizations: Biases and Euristic in Strategic Decision-Making", *Journal of Business Venturing*, 12: 9-30.
8. CACCIOTTI, G. and HAYTON, J. C. (2014). "Fear of Failure and Entrepreneurship: A Review and Direction for Future Research", *ERC Research Paper No. 24*, www.enterpriseresearch.ac.uk. Erişim Tarihi: 25.02.2017.
9. CACCIOTTI, G. and HAYTON, J. C. (2015). "Fear and Entrepreneurship: a Review and Research Agenda", *International Journal of Management Reviews*, 17(29):165-190.
10. CANIDIO, A. and LEGROS, P. (2016). "The Value of Entrepreneurial Failures: Task Allocation and Career Concerns", *CEPR Discussion Paper*, No. DP11295. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2786897>.
11. COLLINS, D. D. (2007). *Entrepreneurial Success: The Effect of Fear On Human Performance*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Capella University.
12. CONROY, D. E. (2001a). "Fear of Failure: an Exemplar for Social Development Research in Sport", *Quest*, 53(2): 165-183.
13. CONROY, D. E. (2001b). "Progress in the Development of a Multidimensional Measure of Fear of Failure: The Performance Failure Appraisal Inventory (pfai)", *Anxiety, Stress,&Coping*, 4(4): 431-452.
14. CONROY, D. E., WILLOW, J. P. and METZLER, J. N. (2002). "Multidimensional Fear of Failure Measurement: the Performance Failure Appraisal Inventory". *Journal of Applied Sport Psychology*, 14(2): 76-90.
15. CONROY, D. E. and ELLIOT, A. J. (2004). "Fear of Failure and

- Achievement Goals in Sport: Addressing the Issue of the Chicken and the Egg”, *Anxiety, Stress,&Coping*, 17(3): 271-285.
16. CONROY, D. E., KAYE, M. P. and FIFER, A. M. (2007). “Cognitive Links Between Fear of Failure and Perfectionism”, *Journal of Rational-Emotive&Cognitive-Behavior Therapy*, 25(4): 237–253.
17. COPE, J. (2011). “Entrepreneurial Learning From Failure:An Interpretative Phenomenological Analysis”, *Journal of Business Venturing*, 26(6): 604–623.
18. COVIN, J.G. and SLEVIN, D. (1991a). “A Conceptual Model of Entrepreneurship as Firm Behavior”, *Entrepreneurship Theory&Practice*, 16: 7-25.
19. COVIN, J.G. and SLEVIN, D. (1991b). “Entrepreneurial Versus Conservative Firms: A Comparison of Strategies and Performance”, *Journal of Management Studies*, 28: 439-462.
20. CUERVO, Á., RIBEIRO, D. and ROIG, S. (2007). “Entrepreneurship: Concepts, Theory and Perspective”, pp. 1-22, (Ed.) CUERVO, Á., RIBEIRO, D. ve ROG, S. *Entrepreneurship Concepts, Theory and Perspective*, Springer, Heidelberg, NewYork.
21. ELLIOT, A. J. and CHURCH, M. A. (2003). “A Motivational Analysis of Defensive Pessimism and Self-Handicapping”, *Journal of Personality*. 71(3): 369-396.
22. GARTNER, W. B. (1988). “Who is an Entrepreneur? Is the Wrong Question”, *American Journal of Small Business*, 12(4): 11-32.
23. GEORGE, G. and ZAHRA, S. A. (2002). “Culture and its Consequences for Entrepreneurship”, *Entrepreneurship Theory and Practice*, 26(4): 5-9.
24. HAGHBIN, M., McCAFFREY, A. and PYCHYL, T. A. (2012). “The Complexity of the Relation Between Fear of Failure and Procrastination”, *Journal of Rational-Emotive and Cognitive-Behavior Therapy*, 30(4): 249–263.
25. HANCOCK, J. G., and TEEVAN, R. C.. (June 1964). “Fear of Failure and Risk-Taking Behavior”, *Journal of Personality*, 32 (2): 200–209.
26. HAYTON, J. C., CACCIOTTI, G., GIAZITZOGLU, A., MITCHELL, J. R. and AINGE, C. (2013). “Understanding Fear of Failure in Entrepreneurship: a Cognitive Process Framework”, *Frontiers of Entrepreneurship Research*, 33(6): 1-15.
27. HESSELS, J., GRILO, I., THURIK, R., and van der ZWAN, P. (2011). Entrepreneurial Exit and Entrepreneurial Engagement. *Journal of Evolutionary Economics*, 21: 447-471.
28. JENKINS, A.; HELLERSTEDT, K.; HUNTER, E. and DAVIDSSON, P. (2014). “Stigmatization of Failed Entrepreneurs: Prevalence and Solutions”, *Frontiers of Entrepreneurship Research*. 34(5): 1-12.
29. KAYALAR, M. ve ÖMÜRBEK, N. (2007). “Girişimci Adaylarının Risk Almaya Yatkınlık Özelliğinin Cinsiyet Bağlamında İncelenmesi”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 21(1): 185-200.
30. KIZILASLAN, N. ve KARAÖMER, M. (2015). “Hatay İli Kırsalında Kadınların Girişimcilik Eğilimlerinin İncelenmesi”, *Türk Tarım-Gıda Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 3(6): 371-379.
31. KILMANN, R. H., O’HARA, L. A. ve STRAUSS, J. P. (2010). “Developing and Validating a Quantitative Measure of Organizational Courage”, *Journal of*

- Business and Psychology, 25(1): 15-23.
32. LANDIER, A. (2005). "Entrepreneurship and the Stigma of Failure". Working Paper, New York University, Erişim adresi: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=850446
 33. LEE, S.; YASUHIRO Y.; MIKE W. P. and JAY B. B.. 2011. "How do Bankruptcy Laws Affect Entrepreneurship Development Around the World?", *Journal of Business Venturing*, 26: 505-520.
 34. LI, Y. (2011). "Emotions and New Venture Judgment in China", *Asia Pacific Journal of Management*, 28: 277-298.
 35. LUMPKIN, G.T. and DESS, G.G. (1996). "Clarifying the Entrepreneurial Orientation Construct and Linking it to Performance", *Academy of Management Review*, 21: 135-172.
 36. MILLER, D. (1983). "The Correlates of Entrepreneurship in Three Types of Firms", *Management Science*, 29: 770-791.
 37. MINNITI, M. and NARDONE, C. (2007). "Being in Someone Else's Shoes: the Role of Gender in Nascent Entrepreneurship". *Small Business Economics*, 28(2): 223-238.
 38. MITCHELL, J. R. and SHEPHERD, D. A. (2010). "To Thine Own Self be True: Images of Self, Images of Opportunity, and Entrepreneurial Action", *Journal of Business Venturing*, 25: 138-154.
 39. MITCHELL, J. R. and SHEPHERD, D. A. (2011). "Afraid of Opportunity: the Effects of Fear of Failure on Entrepreneurial Action", *Frontiers of Entrepreneurship Research*, 31(6): 195-209.
 40. MORGAN, J. and SISAK, D. (2016). "Aspiring to Succeed: A Model of Entrepreneurship and Fear of Failure", *Journal of Business Venturing*, 31(1): 1-21.
 41. NAKTİYOK, A. (2004). İç Girişimcilik, Beta Yayınları, İstanbul.
 42. NELSON, K. L., NEWMAN, D. N., McDANIEL, J. R. and BUBOLTZ, W. C. (2013). "Gender Differences in Fear of Failure Amongst Engineering Students", *International Journal of Humanities and Social Science*, 3(16): 10-16.
 43. ORHAN, U. ve ÖZYER, K. (October 2013). "Sağlık Sektöründe Korku Ve Hatalı Karar Verme İlişkisi Üzerine Bir Araştırma Düzeni", *The Journal of Academic Social Science Studies*. (6)8: 719-736.
 44. ROTHBLUM, E. D.. (1990). "Fear of Failure The Psychodynamic, Need Achievement, Fear of Success, and Procrastination Models", pp 497-537, (Ed.) HAROLD, L., *Handbook of Social and Evaluation Anxiety*, Plenum press. New York..
 45. SHANE, S. and VENKATARAMAN, S. (2000). "The Promise of Entrepreneurship as a Field of Research", *The Academy of Management Review*, 25(1): 217-226.
 46. SHARMA, P. and CHRISMAN, J. J. (1999). "Toward a Reconciliation of the Definitional Issues in the Field of Corporate Entrepreneurship", *Entrepreneurship Theory and Practice*, 23(3): 11-27.
 47. SHEPHERD D.A. (2003). "Learning From Business Failure: Propositions of Grief Recovery for the Selfemployed", *Academy of Management Review*, 28(2): 318-328.
 48. SHINNAR, R.S., GIACOMIN, O. and JANSSEN, F. (2012). "Entrepreneurial Perceptions and Intentions: the Role of Gender and Culture", *Entrepreneurship: Theory and Practice*, 36: 465-493.

49. SINGH, S., CORNER, P. D. and PAVLOVICH, K. (2007). "Coping With Entrepreneurial Failure", *Journal of Management & Organization*, 13(4): 331-344.
50. STEVENSON, H. H. and JARILLO, J. C. (1990). "A Paradigm of Entrepreneurship: Entrepreneurial Management", *Strategic Management Journal*, 11: 17-27.
51. U MAY, A. (2002). "Matematik Öğretmen Adaylarının Başarı Güdüsü Düzeyleri, Değişimi Ve Değişimi Etkileyen Faktörler", *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 22: 148-155.
52. UCBASARAN, D.; SHEPHERD, D. A.; LOCKETT, A. S. and JOHN L. (2013). "Life After Business Failure: The Process and Consequences of Business Failure for Entrepreneurs", *Journal of Management*, 39(1): 163-202.
53. VAILLANT, Y. and LAFUENTE, E. (2007). "Do Different Institutional Frameworks Condition the Influence of Local Fear of Failure and Entrepreneurial Examples Over Entrepreneurial Activity?", *Entrepreneurship & Regional Development*, 19(4): 313-337.
54. WENNBORG K., PATHAK S. and AUTIO E. (2013). "How Culture Moulds the Effects of Self-Efficacy and Fear of Failure on Entrepreneurship", *Entrepreneurship and Regional Development*, 25(9-10): 756-780.
55. WYRWICH, M.; STUETZER, M. and STERNBERG, R. (2016). "Entrepreneurial Role Models, Fear of Failure, and Institutional Approval of Entrepreneurship: a Tale of Two Regions", *Small Business Economics*, 46(3): 467-492.
56. ZAHRA, S. A. (2005). "Entrepreneurial Risk Taking in Family Firms", *Family Business Review*, XVIII(1): 23-40.
57. ZAHRA, S. and COVIN, J.G. (1995). "Contextual Influences on the Corporate Entrepreneurship-Performance Relationship: A Longitudinal Analysis", *Journal of Business Venturing*, 10: 43-58.
58. ZAHRA, S., DHARWADKAR, R. and GEORGE, G. (2000). "Entrepreneurship in Multinational Subsidiaries: the Effects of Corporate and Local Environmental Contexts", http://www.ciber.gatech.edu/workingpaper/99_00-27.pdf. Erişim Tarihi: 1.03.2017.
59. ZHAO, F. (2005). "Exploring the Synergy Between Entrepreneurship and Innovation", *International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research*, 11(1): 25-41.
60. Türk Dil Kurumu. <http://www.tdk.gov.tr/>. Erişim Tarihi: 16.06.2017.

GELİŞMİŞ ÜLKELERDE NÜKLEER ENERJİ TÜKETİMİ VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ ÜZERİNE PANEL VERİ ANALİZİ

PANEL DATA ANALYSIS ON THE RELATIONSHIP BETWEEN NUCLEAR ENERGY CONSUMPTION AND ECONOMIC GROWTH IN DEVELOPED COUNTRIES

Türker ŞİMŞEK*, Halil İbrahim AYDIN**

* Dr. Öğr. Üyesi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, turker.simsek@gop.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-7581-7590>

** Dr. Öğr. Üyesi, Batman Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, hiaydin12@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-6783-4905>

ÖZ

Nükleer enerji tüketimi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki gerek politika uygulayıcılarının gerekse ilgili araştırmacıların her geçen gün dikkatini çeken bir konu olarak görülmektedir. Çalışma nükleer enerji tüketiminde ilk sıralarda yer alan 4 gelişmiş ülkede (Amerika Birleşik Devletleri, Rusya, Çin, Güney Kore) nükleer enerji tüketimi ve ekonomik büyüme ilişkisini incelemeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda Dünya Bankası Kalkınma Göstergeleri ve BP Dünya Enerji İstatistikleri Raporu'ndan derlenen 1997-2016 dönemine ait yıllık veriler kullanılarak panel FMOLS yöntemine başvurulmuştur. Ekonometrik analizde ilgili ülkelerde nükleer enerji tüketiminin ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediği ve aralarında nükleer enerji tüketiminden ekonomik büyümeye doğru tek taraflı bir Granger nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Nükleer Enerji Tüketimi, Ekonomik Büyüme, Panel FMOLS

Jel Kodları: Q43, O13, C50

ABSTRACT

The relationship between nuclear energy consumption and economic growth is seen as a matter of interest both by policy makers and by interested researchers every passing day. The study aims to examine the relationship between nuclear energy consumption and economic growth in four developed countries (the United States, Russia, China, and South Korea), which are in the first place in nuclear energy consumption. For this purpose panel FMOLS method is applied by using annual data of 1997-2016 period compiled from World Bank Development Indicators and BP World Energy Statistics Report. In econometric analysis, it has been concluded that nuclear energy consumption in the countries concerned affects economic growth positively and that there is a one-sided Granger causality relationship from nuclear energy consumption to economic growth.

Keywords: Nuclear Energy Consumption, Economic Growth, Panel FMOLS

Jel Codes: Q43, O13, C50

GİRİŞ

Enerji, bir maddede mevcut olan ısı, ışık, vb. şekilde gün yüzüne gelen güç şeklinde ifade edilebilmektedir. Ekonomik büyüme olgusu ise ulusal gelir düzeyindeki ve kişi başına düşen ulusal gelirdeki artış şeklinde

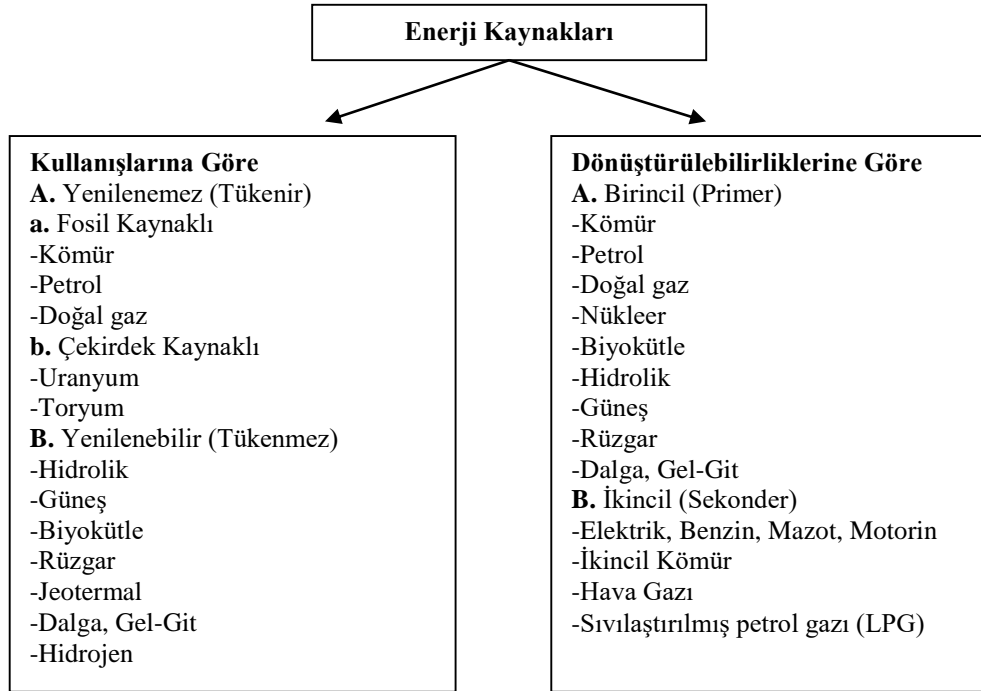
açıklanmaktadır. Enerji tarihsel serüven içerisinde ülkelerin vazgeçilmez ve önem arz eden kaynaklarından birisi olarak görülmektedir. Ekonomik kalkınmanın başlangıcında çoğu ekonomik yapıda

tarımsal faaliyetler ön plâna çıkmış bulunmaktaydı. Endüstrileşme sürecinin başlaması ile enerji, sanayinin lokomotifi ve itici gücü durumuna gelmiştir. Enerjinin yüksek seviyede kullanımı, toplam üretimi ve hayat standartlarını arttırmıştır. Endüstrileşme süreci ile yakın ilişki içinde olan şehirleşme durumuna geçilmesiyle de enerji gereksinimi artış oranı hızlanmıştır. Geçen 20. yüzyıl gibi 21. yüzyıl da enerji ve enerji ihtiyacı bakımından önemini sürdürecektir. Artan nüfusla beraber enerji kullanımı her geçen gün yaygınlaşacaktır. Bu bağlamda enerji konusunun incelenmesi önem ihtiva etmektedir (Aydın, 2010: 318).

Enerji, ülkelerin kalkınması için önemli olup, toplumların kalkınma seviyesi arttıkça enerjiye olan ihtiyaç ve bağımlılıkların da arttığı görülmektedir. Bununla beraber enerji üretiminin artması da doğal bir durum olarak gün yüzüne çıkmaktadır. Meydana gelen bu enerji arz kıtlığı ile alternatif bir enerji sektörü oluşturulması ve enerji de çeşitliliği sağlamaya yönelik adımlar atılması, yeni teknoloji ve alternatif

enerji kaynaklarının kullanılması, yeni enerji üretim tesislerinin kurulması önem arz etmektedir. Bu durum ise gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin yeni hedefleri arasında ön plana çıkmaktadır. Tam da bu noktada nükleer enerji santralleri de bu hedefi karşılamaya yönelik bir çaba olarak karşımıza çıkmaktadır. 1970'li yıllarda gerçekleşen petrol (enerji) krizi sonrası enerjide dışa bağımlı olan ülkeler nükleer enerjiye yönelmişlerdir. Bunun en önemli nedenlerinden biri nükleer enerji elektrik üretiminde de kullanılmaktadır. Bir sınıflandırmaya göre, enerji kaynakları fosil, yenilenebilir ve yeni enerji kaynakları olarak üç şekilde sınıflandırılmaktadır. Kömür, petrol, doğalgaz gibi kaynaklar fosil kaynaklar grubunda yer alırken; su, güneş, rüzgar, jeotermal ve biyokütle enerji kaynakları ise yenilenebilir enerji kaynakları grubunda sınıflandırılmaktadır. Nükleer enerji, yakıt hücreleri ve hidrojen enerjisi gibi kaynaklar da yeni kaynaklar grubunda yerini almaktadır (Torusdağ ve Arvas, 2017: 862).

Şekil 1: Enerji Kaynaklarının Sınıflandırılması

Kaynak: (Koç ve Şenel, 2013: 33)

Enerji kaynakları genel itibari ile kullanışlarına ve dönüştürülebilirliklerine göre ikiye ayrılmaktadır. Kullanışlarına göre enerji, yenilenemez ve yenilenebilir şeklinde tasnif edilirken, dönüştürülebilirliklerine göre ise birincil ve ikincil şeklinde sınıflandırılmaktadır. Nükleer enerji, dönüştürülebilirliklerine göre birincil kısımda yer alan bir enerji türüdür.

Enerji ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki ekonomistlere göre giderek önem arz eden bir konu olarak dikkat çekmektedir. Ekonomik büyüme olgusu, enerji talep ve tüketimine sebebiyet vererek sektör üzerinde etki gösterirken, enerji kaynaklı yaşanan sorunlar ekonomik büyüme üzerine negatif etkiler doğurmaktadır (Kar ve Kınık, 2008: 334).

Bu araştırma nükleer enerji ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi, 1997-2016 inceleme dönemi içerisinde 4 gelişmiş ülke (Amerika Birleşik Devletleri, Rusya, Çin, Güney Kore) örneği üzerinden incelemeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda, araştırma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde teorik çerçeveye ve ikinci bölümde literatür taramasına, üçüncü bölümde nükleer enerji ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi tahlil eden ampirik analize, son bölümde ise sonuç, tartışma ve politika önerilerine yer verilmektedir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Literatürde nükleer enerji tüketimi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar kronolojik bir şekilde tasnif edilerek açıklanmıştır.

Yoo ve Jung (2005) tarafından hazırlanan çalışmada, 1977-2002 dönemini kapsayan yıllık verilerle modern zaman serisi teknikleri uygulanarak Kore'de nükleer enerji tüketimi ve ekonomik büyüme arasındaki kısa ve uzun vadeli nedensellik ilişkisi analiz edilmiştir. Hata düzeltme modeline dayalı birim kökler, eş

bütünleşme ve Granger nedensellik testleri kullanılmıştır. Sonuçlar, tek yönlü nedenselliğin, nükleer enerji tüketiminden Kore'de herhangi bir geri besleme etkisi olmadan ekonomik büyümeye doğru gittiğini göstermektedir. Bu durum, ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilememek için, Kore hükümetinin nükleer enerji tüketimi üzerindeki kısıtlamaların üstesinden gelmek için çaba göstermesi gerektiği anlamına gelir.

Yoo ve Ku (2009), nükleer enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasındaki nedensel ilişkiyi, zaman serisi teknikleri ile tahlil etmektedir. Arjantin, Fransa, Almanya, Kore, Pakistan ve İsviçre'ye, eş bütünleşme ve Granger nedensellik uygulanmaktadır. Temel sonuç, nükleer enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasındaki nedensel ilişkilerin ülkeler arasında eşit olmamasıdır. İsviçre örneğinde, nükleer enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasında iki yönlü bir nedensellik vardır. Bu, nükleer enerji tüketimindeki artışın doğrudan ekonomik büyümeyi etkilediği ve ekonomik büyümenin nükleer enerji tüketimini de artırdığı anlamına gelmektedir. Fransa ve Pakistan'da ekonomik büyümeden nükleer enerji tüketimine; Kore'de ise nükleer enerji tüketiminden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik tespit edilmiştir. Bununla birlikte, nükleer enerji tüketimi ile Arjantin ve Almanya'daki ekonomik büyüme arasındaki herhangi bir nedensellik ilişkisi tespit edilmemiştir.

Apergis ve Payne (2010) çalışmalarında, 1980-2005 döneminde, on altı ülke için nükleer enerji tüketimi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi panel eşbütünleşme testi ile incelemektedir. Çalışma sonucu reel GSYİH, nükleer enerji tüketimi, reel brüt sabit sermaye oluşumu ve işgücü arasında, katsayıların pozitif olduğu ve istatistiksel olarak anlamlı olan uzun vadeli bir denge ilişkisi bulunduğunu ortaya koymaktadır. Panel vektör hata düzeltme modelinin sonuçları, kısa dönemde nükleer enerji tüketimi ve ekonomik büyüme arasındaki iki yönlü nedenselliği, uzun dönemde ise nükleer

enerji tüketiminden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedenselliği göstermektedir. Bu nedenle, sonuçlar kısa dönemde nükleer enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkide geri besleme hipotezini desteklemektedir.

Wolde-Rufael (2010) çalışmasında 1969-2006 tarihleri için Hindistan'da ekonomik büyüme, nükleer enerji tüketimi, emek ve sermaye arasındaki dinamik ilişkiyi incelenmeye çalışmaktadır. Analiz sonucunda nükleer enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasında kısa ve uzun vadeli bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Nükleer enerji tüketiminin Hindistan'ın ekonomik büyümesi üzerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Payne ve Taylor (2010) çalışmalarında 1957-2006 arası yıllık verileri kullanılarak ABD için Neo-Klasik üretim fonksiyonu çerçevesinde nükleer enerji tüketimi artışı ile reel gayri safi yurtiçi hasıla (GSYİH) büyümesi arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Toda-Yamamoto (1995) uzun dönem Granger nedensellik testinin uygulandığı analizde nötrlük hipotezini destekleyen nükleer enerji tüketimi artışı ve reel GSYİH büyümesi arasındaki Granger nedensellik ilişkisinin olmadığı bulgusuna ulaşılmıştır.

Menyah, Wolde-Rufael (2010), 1960-2007 dönemi için ABD için karbon dioksit (CO₂) emisyonları, yenilenebilir ve nükleer enerji tüketimi ile reel GSYİH arasındaki nedensel ilişkiyi araştırmaktadır. Granger nedensellik testi ile çalışma analiz edilmiştir. Ekonometrik kanıtlar, nükleer enerji tüketiminin CO₂ emisyonlarını azaltmaya yardımcı olabileceğini düşündürmektedir, ancak şu ana kadar, yenilenebilir enerji tüketimi, emisyon azaltımına önemli bir katkı sağlayabilecek bir seviyeye ulaşmamış olduğu çalışmada vurgulanmaktadır.

Nazlıoğlu vd. (2011) çalışmalarında 1980-2007 dönemini içeren yıllık verilerle 14 OECD ülkesi üzerine analiz gerçekleştirmiş

ve 11 ülkede nükleer enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasında nedensellik olmadığı başka bir ifadeyle tarafsızlık hipotezinin geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Omri ve Chaibi (2014) 1990-2011 dönemi verilerini kullanarak 17 gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri içeren dinamik eşanlı denklem modelleri ile yaptıkları analizde nükleer enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit etmişlerdir.

Lin vd. (2015), 1980-2010 yıllarına ait Tayvan verileri için nükleer enerji tüketimi, nükleer olmayan enerji tüketimi ve gayri safi yurtiçi hasıla arasındaki doğrusal ve doğrusal olmayan nedensellik araştırılmıştır. Analizde tek yönlü nedenselliği destekleyen doğrusal Granger nedenselliklerin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Destek (2015) çalışmasında 1965-2013 yılları arasında G-6 ülkeleri için nedensellik analizi gerçekleştirmiştir. Çalışmada nükleer enerji tüketiminin ekonomik büyümeye etkisinin sadece Kanada'da geçerli olduğu ve İngiltere'de tarafsızlık hipotezinin desteklendiği sonucuna ulaşılmıştır.

Torusdağ ve Arvas (2017) çalışmalarında 1960-2015 dönemine ait yıllık veriler kullanarak Türkiye'de alternatif ve nükleer enerji kaynakları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi nedensellik analizi yöntemiyle incelemiştir. Çalışma sonucunda, ekonomik büyüme ile alternatif ve nükleer enerji tüketimi arasındaki ilişki kısa dönemde tarafsızlık/nötr hipotezini desteklemekte yani nedensellik ilişkisi olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır.

3. VERİ SETİ, METODOLOJİ VE BULGULAR

3.1. Veri Seti ve Ekonometrik Model

Panel veri analizi kapsamında nükleer enerjiyi aktif bir şekilde kullanan ve

nükleer enerji tüketimi 30 milyon ton petrol eşdeğerinin üzerinde olan 4 gelişmiş ülke (Amerika Birleşik Devletleri, Rusya, Çin, Güney Kore) incelenmiştir. Zaman periyodu konusunda veri temin etmede sıkıntı yaşanılmayan 1997-2016 dönemi ele alınmıştır. Çalışmada bağımlı değişken olarak ekonomik büyümenin göstergesi olan reel gayrisafi yurtiçi hasıla (Y); bağımsız değişken olarak nükleer enerji tüketimi (NE), sermayenin bir göstergesi olarak alınan reel gayri safi sabit sermaye oluşumu (K) ve toplam işgücü (L) değişkenleri kullanılmıştır. Analizde kullanılan nükleer enerji tüketimi verisi BP Dünya Enerji İstatistikleri Raporlarından, diğer değişkenler Dünya Bankası Kalkınma

Göstergeleri Veritabanı'ndan temin edilmiştir. Aşağıda yer alan eşitlik (1)'de kullanılan ekonometrik model gösterilmiştir.

$$\ln Y_{it} = \alpha_i + \partial_{it} + \beta_{1i} \ln NE_{it} + \beta_{2i} \ln K_{it} + \beta_{3i} \ln L_{it} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

Eşitlik (1)'deki $i=1, \dots, N$ panel veri analizindeki her bir ülkeyi; $t=1, \dots, T$ ise zaman periyodunu temsil etmektedir. α ve ∂ parametreleri sırasıyla ülkeye özgü sabit etkilerin olasılığını ve deterministik eğilimleri göstermektedir. ε parametresi de uzun dönem ilişkiden sapmaları temsil eden tahmini kalıntıları ifade etmektedir.

Tablo 1: Analizde Kullanılan Değişkenler ve Kaynakları

Değişken	Tanımı	Zaman Periyodu	Veri Kaynağı
Y	Reel Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (Baz yılı 2010, Birim Milyar Amerikan Doları)	1997-2016 Yıllık Veriler	Dünya Bankası Kalkınma Göstergeleri Veritabanı
NE	Nükleer Enerji Tüketimi (Milyon Ton Petrol Eşdeğeri)	1997-2016 Yıllık Veriler	British Petroleum (BP) Dünya Enerji İstatistikleri Raporları
K	Reel Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu (Baz yılı 2010, Birim Milyar Amerikan Doları)	1997-2016 Yıllık Veriler	Dünya Bankası Kalkınma Göstergeleri Veritabanı
L	Toplam İşgücü (Birim Milyon Kişi)	1997-2016 Yıllık Veriler	Dünya Bankası Kalkınma Göstergeleri Veritabanı

3.2. Ekonometrik Yöntem ve Bulgular

Modelde ilk olarak değişkenlerin dinamik heterojenitesine (ülke ve zaman bakımından sabit terim veya kesişim varyanslarına) bakılmalıdır. Dinamik heterojenliği test edebilmek için üç yönteme başvurulmuştur. İlk olarak regresyon parametrelerinin F-testi kullanılarak denklemler arasında eşit olduğu sıfır hipotezini inceleyen ADF (3) testine başvurulmuştur. Parametre eşitliği için ADF (3) test istatistikleri 26.42 çıkmıştır, dolayısıyla sıfır hipotezi yüzde 1 anlamlılık düzeyinde kabul edilmez. İkincisi 3. mertebeden bir otoregresif süreç olan AR(3) testidir. Sıfır hipotez olarak parametre eşitliğini test eden AR (3) testi

istatistiği 30.47 bulunmuştur. Böylelikle sıfır hipotezi yüzde 1 önem düzeyinde kabul edilmez. Üçüncü olarak, gruplar arası heteroskedastisite için White Testi, ülkeler arasında homojenlik hatası varyansı olduğu sıfır hipotezini test etmek için kullanılmıştır. White ki-kare testi istatistiği 61.46 bulunmuş ve ülkeler arası homojenlik hatası varyansının yüzde bir önem düzeyinde anlamlı olduğu, sıfır hipotezinin kabul edilmemesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkilerin ülkelerdeki hem dinamik hem de hata varyanslarında heterojenlik gösterdiği Tablo 2'de yer alan sonuçlardan görülmüştür.

Tablo 2: Dinamik Heterojenlik Testleri Sonuçları

Testler	F istatistik	Olasılık
ADF (3)	26.42	0.000***
AR (3)	30.47	0.000***
White Ki-Kare Test	61.46	0.000***

***, **, * işaretleri sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlılığı göstermektedir.

Analiz sonuçlarının güvenilir olabilmesi için modelde kullanılan değişkenlerin birim kök test sonuçlarına bakılması gerekir. Fakat panel veri analizinde birim kök testleri zaman serileri analizlerindeki birim kök testlerinden daha karmaşık bir haldedir. Bunun sebebi panel veride heterojenlik faktörünün görülebilmesidir. Ülke verileri aynı özelliğe sahip olmayabilirler. Başka bir ifadeyle veriler durağan-durağan olmama veya eşbütünleşik-eşbütünleşik olmama gibi durumlardan dolayı farklılıklar gösterebilir. Yaşanabilecek olan bu

durumlar panel birim kök testlerinin uygulanma sürecini daha da karmaşık bir hale getirebilmektedir (Asteriou ve Hall, 2007: 366). Çalışmada parametreler arasında heterojenliğin varlığı tespit edilmiştir. Bu durumda Im Pesaran Shin-IPS (2003) panel birim kök testinin kullanılması önerilir. Çünkü IPS heterojen otoregresif katsayılara izin vermektedir (Apergis ve Payne, 2010: 546). Çalışmada uygulanan IPS panel birim kök testi sonuçları Tablo 3’de gösterilmektedir.

Tablo 3: IPS Panel Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	Trendli					
	t istatistiği I(0)	Olasılık I(0)	Gecikme	t istatistiği I(1)	Olasılık I(1)	Gecikme
lnY	-2.46869	0.0068	3	-2.92828***	0.0000	2
lnNE	-2.99036	0.0014	3	-4.23022***	0.0000	2
lnK	-1.19738	0.1156	3	-3.52130***	0.0002	1
lnL	-1.53628	0.0622	4	-3.87062***	0.0001	2

***, **, * işaretleri sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlılığı göstermektedir. Spektral kestirimde Barlett Kernel Metodu, Band With genişliğinde ise Newey-West Metodu kullanılmıştır. Birim kök testlerinde uygun gecikme uzunluğu Schwarz Bilgi Kriterine göre belirlenmiştir. Sabitli, Trendli ile Sabitli ve Trendli sonuçlar arasında I(1) seviyesinde değişkenlerin durağanlık durumu açısından bir fark bulunmamaktadır.

Tablo 3’den de görüleceği üzere ekonometrik modelde yer alan değişkenlerin birinci derece farkı alındığında %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Böylelikle birim kök olduğuna yönelik sıfır hipotezi reddedilerek ele alınan serilerin birinci derece farklarda [I(1)] durağan oldukları anlaşılmaktadır.

3.3. Panel Eşbütünleşme Testi ve Bulguları

Ekonometrik modelde seriler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olup olmadığını araştırmak için eşbütünleşme testleri

kullanılmaktadır. Pedroni, eşbütünleşme analizine yönelik yapmış olduğu çalışmalarda eşbütünleşme vektöründeki heterojenliği göz önünde bulunduran başka bir ifadeyle paneldeki kesitler arasındaki dinamik ve sabit etkilerin farklılığını dikkate alan bir test geliştirmiştir (Pedroni, 1996, 1997, 1999, 2000, 2004). Pedroni eşbütünleşme testi birden fazla sayıda açıklayıcı değişkeni teste dahil edebilmesi, eşbütünleşme vektörünün çeşitlenmesi ve hataların heterojenliğine izin vermesinden dolayı çalışmada eşbütünleşme testi olarak Pedroni eşbütünleşme testi kullanılmıştır. Ayrıca

Pedroni testi kesti içi ve kesitler arası olmak üzere yedi farklı eşbütünleşme testi sunmaktadır (Asteriou ve Hall, 2007: 374). Analizde yer alan değişkenler I(1) seviyesinde durağan oldukları için aralarındaki uzun dönemli ilişkiyi tespit edebilmek için Pedroni eşbütünleşme testine başvurulmuştur. Tablo 4 Pedroni eşbütünleşme testi sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 4: Pedroni Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Sıfır Hipotez (H_0): Seriler arasında eşbütünleşme yoktur.				
Kesit İçi Yaklaşım (Within-Dimension)				
Testler	t-İstatistik	Olasılık	Ağırlıklı t-İstatistik	Olasılık
Panel v-İstatistiği	30.849642	0.0078***	30.569461	0.0045***
Panel rho- İstatistiği	30.785707	0.0040***	30.920675	0.0014***
Panel PP- İstatistiği	30.538639	0.0049***	30.518971	0.0081***
Panel ADF- İstatistiği	-5.427503	0.0067***	-5.830964	0.0030***
Kesitler Arası Yaklaşım (Between-Dimension)				
Testler	t-İstatistik	Olasılık		
Grup rho- İstatistiği	-26.836685	0.0069***		
Grup PP- İstatistiği	-25.135107	0.0018***		
Grup ADF- İstatistiği	-5.770340	0.0025***		

***, **, * işaretleri sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlılığı göstermektedir. Pedroni eşbütünleşme testleri için kritik değerler şu şekildedir: panel v (24.56), panel rho (17.60), panel PP (25.59), panel ADF (-2.97), grup rho (-21.12), grup PP (25.59) grup ADF (-3.18) (Pedroni,1999,2004).

Ekonometrik modelde yer alan değişkenlerin uzun dönemli ilişkiye sahip olup olmadığının incelendiği eşbütünleşme testlerine göre seriler arasında eşbütünleşme yoktur sıfır hipotezi reddedilmiştir. Gerek panel istatistikleri gerekse de grup istatistiklerinin hepsi seriler arasında eşbütünleşme ilişkisi olduğunu göstermektedir. Seriler arasında uzun dönemli bir ilişki olduğuna göre uzun dönem katsayılarının belirlenebilmesi için diğer yöntemlere göre üstünlüğü ortaya konulan FMOLS (Fully Modified Ordinary Least Squares-Düzenlenmiş En Küçük Kareler) yöntemi kullanılacaktır.

3.4. Panel FMOLS Eşbütünleşme Tahmincisi

Analizde yer verilen bağımsız değişkenlerin (Nükleer Enerji Tüketimi-NE, Reel Gayri

Safi Sabit Sermaye Oluşumu-K ve Toplam İşgücü-L) ekonomik büyüme (Reel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla-Y) üzerindeki etkilerini tespit edebilmek amacıyla yatay kesit bağımlılığını dikkate almayan panel FMOLS tahmincisine başvurulmuştur. FMOLS yöntemi, otokorelasyon ve değişen varyans (heteroskedastisite) gibi yapısal sorunlardan kaynaklanan standart sabit etkili tahmincilerde gözlemlenen sapmaları düzeltmektedir. Analizde kullanılan değişkenlerin farkları arasındaki korelasyonu da dikkate alan FMOLS yönteminin, Pedroni (2000) tarafından Monte Carlo simülasyonu ile küçük örneklerdeki performansının iyi olduğu da belirtilmiştir (Kök ve Şimşek, 2006:7-8). Tablo 5 Panel FMOLS uzun dönem tahmin sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 5: Panel FMOLS Eşbütünleşme Tahmincisi Uzun Dönem Sonuçları

Değişkenler	Katsayılar	Std. Hata	t-İstatistiği	Olasılık
NE	0.302505	0.154870	1.973285	0.0451**
K	0.387070	0.135687	2.852668	0.0058***
L	0.366513	0.097049	3.776569	0.0003***
R-kare	0.466056	LM Test	0.94 [0.59]	
Düzenlenmiş R-kare	0.416769	Reset	1.09 [0.48]	
Bağımlı Değişken Y		White Test	1.37 [0.42]	

***, **, * işaretleri sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlılığı göstermektedir. LM (Lagrange Multiplier) otokorelasyon için Lagrange çarpan testini; Reset model spesifikasyonu için Ramsey reset testini ve White ise değişen varyans probleminin olup olmadığını görmek için kullanılan White testini ifade etmektedir.

Tablo 5 incelendiğinde bağımsız değişkenlerin hepsinin katsayı işaretlerinin pozitif olduğu görülmektedir. Bu durum nükleer enerji tüketiminin, sermayenin ve işgücünün ekonomik büyüme üzerinde uzun dönemde olumlu bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Bağımsız değişkenlerin istatistiksel olarak anlamlılık düzeylerine bakıldığında sermaye ve işgücü değişkenleri %1 anlamlılık düzeyinde, nükleer enerji tüketimi de %5 anlamlılık düzeyinde anlamlı çıkmaktadır. Modelde spesifikasyon, otokorelasyon ve değişen varyans gibi yapısal sorun olup olmadığını test etmek için yapılan Ramsey Reset, LM ve White testleri sonuçları da modelde yapısal bir sorun olmadığını göstermektedir.

3.5. Panel Nedensellik Testi

Son dönemlerde literatürde kullanımı giderek yaygınlaşan Dumitrescu ve Hurlin Panel Nedensellik Testi, zaman boyutu (T) ve yatay kesit boyutu (N) arasındaki büyüklük küçüklük ilişkisine bakılmaksızın kullanılabilmesi, dengesiz panellerde de iyi sonuçlar elde etmesi ve yatay kesit bağımlılığını dikkate alabilmesi gibi avantajlara sahip olmasından dolayı çalışmada tercih edilmiştir. Sıfır hipotez altında “homojen olarak Granger nedensellik yoktur” hipotezini, alternatif hipotez olarak da “yatay kesitlerden en az bir tanesinde homojen olarak Granger nedensellik vardır” hipotezini test eder (Dumitrescu ve Hurlin, 2012: 1457).

Tablo 6: Dumitrescu ve Hurlin Panel Nedensellik Testi Sonuçları

Sıfır Hipotezler:	W-İstatistiği	Zbar-İstatistiği	Olasılık
<i>NE, Y'nin homojen olarak Granger nedeni değildir</i>	4.49297	3.70790	0.0002
<i>Y, NE'nin homojen olarak Granger nedeni değildir</i>	0.91704	-0.24993	0.8026
<i>L, Y'nin homojen olarak Granger nedeni değildir</i>	10.6852	10.5614	0.0000
<i>Y, L'nin homojen olarak Granger nedeni değildir</i>	8.08497	7.68351	2.E-14
<i>K, Y'nin homojen olarak Granger nedeni değildir</i>	15.9593	16.3988	0.0000
<i>Y, K'nun homojen olarak Granger nedeni değildir</i>	13.6803	13.8764	0.0000
<i>L, NE'nin homojen olarak Granger nedeni değildir</i>	1.03639	-0.11784	0.9062
<i>NE, L'nin homojen olarak Granger nedeni değildir</i>	1.53283	0.43162	0.6660

Sıfır Hipotezler:	W- İstatistiği	Zbar- İstatistiği	Olasılık
<i>K,NE'nin homojen olarak Granger nedeni değildir</i>	1.70337	0.62037	0.5350
<i>NE,K'nin homojen olarak Granger nedeni değildir</i>	9.39752	9.13624	0.0000
<i>K,L'nin homojen olarak Granger nedeni değildir</i>	4.96244	4.22751	2.E-05
<i>L,K'nin homojen olarak Granger nedeni değildir</i>	7.59093	7.13671	1.E-12

Tablo 6'da yer alan panel Granger nedensellik sonuçlarına bakıldığında; NE ve Y arasında nükleer enerji tüketiminden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir Granger nedensellik ilişkisi, L ve Y arasında çift yönlü bir Granger nedensellik ilişkisi, K ve Y arasında çift yönlü bir Granger nedensellik ilişkisi, L ve NE arasında Granger nedensellik ilişkisinin olmadığı, K ve NE arasında nükleer enerji tüketiminden sermayeye doğru tek yönlü bir Granger nedensellik ilişkisi ve son olarak da K ve L arasında çift yönlü bir Granger nedensellik ilişkisi olduğu görülmektedir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Enerji, insanoğlunun var olduğu günden bu güne insanların yaşamı ve gereksinimlerinin karşılanması için son derece önemli olmuştur. Günümüzde enerji gelişmekte olan ülkelerin kalkınma serüvenlerini hayata geçirebilmeleri ve gelişmiş ülkelerin büyüme süreçleri için önemli olan faktörlerden biri olarak ifade edilmektedir (Karaçor ve Güvenek, 2010: 148). Kişilerin hayatlarını daha sağlıklı, refah düzeyi ve hayat kaliteleri yüksek bir şekilde sürdürebilmesi ve ekonomik büyüme veya kalkınmanın sağlanabilmesi açısından enerji kavramı çok önemli bir

role sahiptir. Ülkeler enerji ihtiyaçlarını yüzyıllardır kömür ile karşılamaktadırlar. Ancak günümüzde gelir düzeyi yükselen ülkeler enerji ihtiyaçlarını karşılayabilmek için kömürden ziyade petrol ve doğalgaza hatta nükleer enerjiye yönelmektedirler. Bu noktada gün geçtikçe dikkatleri çeken nükleer enerji tüketimi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin incelenmesi önem arz etmektedir. Nükleer enerji tüketimi konusunda son verilere göre Dünya'da ilk dört sırayı paylaşan Amerika Birleşik Devletleri, Rusya, Çin ve Güney Kore üzerine yapılan 1997-2016 dönemini içeren analizde nükleer enerji tüketiminin ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediği ve aralarında nükleer enerji tüketiminden ekonomik büyümeye doğru tek taraflı bir Granger nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Nükleer enerjinin ekonomik büyüme üzerindeki olumlu etkisi politika karar vericiler tarafından dikkate alınmalıdır. Nükleer enerji tüketimini kısıtlayıcı politikaların gelişmiş ülkelerin ekonomik büyümesini olumsuz etkileyebileceği düşüncesi unutulmamalıdır. Diğer taraftan nükleer enerji konusundaki araştırma faaliyetleri teşvik edilerek, teknoloji gelişimine yönelik eğitim faaliyetleri düzenlenerek bilinçli nükleer enerji üretimi ve dolayısıyla da tüketimi artırılarak gelişmiş ülkelerde ekonomik büyüme hızlandırılabilir.

KAYNAKÇA

1. APERGIS, N. ve PAYNE, J. E. (2010), A Panel Study of Nuclear Energy Consumption and Economic Growth, *Energy Economics*, 32: 545–549.
2. ASTERIOU, D. ve HALL, S.G. (2007), *Applied Econometrics: A Modern Approach Using Eviews and Microfit Revisited Edition*, Palgrave Macmillan, Newyork.
3. AYDIN, F. F. (2010), Enerji Tüketimi ve Ekonomik Büyüme, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı.35, Ocak-Temmuz, ss.317-340.
4. DESTEK, M. A. (2015), Nuclear Energy Consumption and Economic Growth in G-6 Countries: Evidence from Bootstrap Rolling Window, *International Journal of Energy Economics and Policy*, 5(3), 759-764.
5. DUMITRESCU, E. I., ve HURLIN, C. (2012), Testing for Grangernon-causality in heterogeneous panels. *Economic Modelling*, 29(4), 1450-1460.
6. KAR, M. ve KINIK, E. (2008), Türkiye'de Elektrik Tüketimi Çeşitleri ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Ekonometrik Bir Analizi, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, X (II): 333-353.
7. KARAÇOR, Z. ve GÜVENEK, B. (2010), Enerji Piyasası Reformlarının Elektrik Enerjisi Piyasasına Etkisi: EÜAŞ ve Ayrıcalıklı Şirketler Üzerine Bir Analiz, *Yönetim ve Ekonomi*, 17 (1): 147-166.
8. KOÇ, E. ve ŞENEL, M. C. (2013), Dünyada ve Türkiye'de Enerji Durumu - Genel Değerlendirme, *Mühendis ve Makina*, 54(639): 32-44.
9. KÖK, R., ve ŞİMŞEK, N. (2006), Endüstri-içi Dış Ticaret, Patentler ve Uluslararası Teknolojik Yayılma. Türkiye Ekonomi Kurumu Uluslararası Ekonomi Konferansı, 11-13.
10. LIN H. P., L.-T. YEH, H.-C. TSUI ve S.-C. CHIEN (2015), Nuclear and Non-nuclear Energy Consumption and Economic Growth in Taiwan, *Energy Sources, Part B: Economics, Planning, and Policy*, Vol. 10 , Iss. 1, 59-66.
11. MENYAH, K., ve WOLDE-RUFAEL, Y., (2010), CO₂ Emissions, Nuclear Energy, Renewable Energy and Economic Growth in the US. *Energy Policy* 38, 2911–2915.
12. NAZLIOĞLU S., LEBE, F., KAYHAN, S., (2011), Nuclear Energy Consumption and Economic Growthin OECD Countries: Cross Sectionally Dependent Heterogeneous Panel Causality Analysis. *Energy Policy* 39, 6615–21.
13. OMRI A., Chaibi, A. (2014), Nuclear Energy, Renewable Energy, and Economic Growth in Developed and Developing Countries: A Modelling Analysis From Simultaneous-Equation Models. *IPAG Working Paper*, 188, 1-23.
14. PAYNE, J. E. ve TAYLOR, J. P. (2010), Nuclear Energy Consumption and Economic Growth in the U.S.: An Empirical Note, *Energy Sources, Part B: Economics, Planning, and Policy*, 5(3): 301-307.
15. PEDRONI, P. (1996), Fully Modified OLS for Heterogeneous Cointegrated Panels and the Case of Purchasing Power Parity, *Indiana University Working Papers In Economics*, No. 96-020, June.
16. PEDRONI, P. (1997), Panel Cointegration; Asymptotic and Finite Sample Properties of Pooled Time Series Tests, With an Application to the PPP Hypothesis: New Results, *Indiana University Working Papers In Economics*, April.

17. PEDRONI, P. (1999), Critical Values for Cointegration Tests in Heterogeneous Panels with Multiple Regressors, Oxford Bulletin Of Economics and Statistics, Special Issue, 653-70.
18. PEDRONI, P. (2000), Fully Modified OLS for Heterogeneous Cointegrated Panels, Nonstationary Panels, Panel Cointegration, and Dynamic Panels. Advances in Econometrics, Ed. Badi H. Baltagi, Amsterdam, New York, Tokyo: Elsevier Science içinde, 93-130.
19. PEDRONI, P. (2004), Panel Cointegration; Asymptotic and Finite Sample Properties of Pooled Time Series Tests with an Application to the PPP Hypothesis, Econometric Theory, 20, 597-625.
20. TORUSDAĞ, M. ve ARVAS, M. A. (2017), Türkiye'de Alternatif ve Nükleer Enerji Kaynakları ile Ekonomik Büyüme İlişkisinin Nedensellik Analizi, Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl. 4, Sayı. 11, ss.861-874.
21. WOLDE-RUFAEL, Y. (2010), Bounds Test Approach to Cointegration and Causality Between Nuclear Energy Consumption and Economic Growth in India” Energy Policy, 38: 52–58.
22. YOO, S. H. ve JUNG, K. O. (2005), Nuclear energy consumption and economic growth in Korea” Progress in Nuclear Energy, 46(2): 101-109.
23. YOO, S. H. ve KU, S. J. (2009), Causal Relationship Between Nuclear Energy Consumption and Economic Growth: A Multi-Country Analysis”, Energy Policy, 37: 1905–1913.

KAMU PERSONEL SİSTEMİNDE ÇALIŞANLARIN GÖREVDE YÜKSELMESİNDE KAYIRMACILIK SORUNU¹

NEPOTISM PROBLEM ON PROMOTION SYSTEM OF EMPLOYEES IN PUBLIC PERSONNEL SYSTEM

Murat AK*, Özcan SEZER**

* Dr. Öğr. Üyesi, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü, efe_2288@hotmail.com, https://orcid.org/0000-0003-2292-1444

** Doç. Dr., Bülent Ecevit Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, ozcan.sezer@beun.edu.tr, https://orcid.org/0000-0001-6983-4730

ÖZ

Görevde yükselme kavramı, çalışanların ifa ettikleri görevlerinden daha üst bir göreve gelmelerini ifade etmektedir. Konu, örgüt üst yönetimlerini ve hizmet alıcılarını da yakından ilgilendirmektedir. Nitekim görevde yükselme sadece çalışanlar için anlam taşıyan bir olgu değildir. Özel sektörde faaliyet gösteren örgütlerde olduğu gibi kamu örgütlerinin de iş ve işlemlerini nitelikli ve verimli sürdürebilmesi için yönetici pozisyonlarının doldurulmasını sağlayacak görevde yükselme sistemi büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda son derece önemli bir kavram olan görevde yükselme, çalışanların mevcut görevlerinden yetki ve sorumluluk itibarıyla daha geniş bir görev alanına terfi etmeleri anlamında kullanılmaktadır. Kariyer kavramı ise görevde yükselme kavramı ile birlikte örgütün kariyer planlamalarını, kariyer yönetimlerini de kapsayarak daha makro bir bakış açısını ifade etmektedir. Ülkemizde kariyer kavramı daha çok özel sektörde tercih edilirken görevde yükselme kavramı kamu bürokrasisinde sıklıkla kullanılmaktadır. Görevde yükselme sisteminin özellikleri, uygulanma biçimi, kamunun yönetimde etkinlik ve etkililik gereksinimlerini karşılayıp karşılayamadığı kamuoyunda tartışılmakta ve değerlendirilmektedir. Bu bağlamda Türkiye’de kamu çalışanlarının, sınıf ve mesleklerinde yükselebilmelerini öngören görevde yükselme sisteminin objektif, adil, hakkaniyete uygun, liyakat, kariyer ve eşitlik ilkelerini esas alacak biçimde oluşturulmasında ve uygulanmasında bir takım sorunların yer aldığı görülmektedir. Bu çalışmada bu sorunlar, kayırmacılık başlığı kapsamında değerlendirilmektedir

Anahtar Kelimeler: Kayırmacılık, Görevde Yükselme, Kamu Personel Sistemi, Liyakat

Jel Kodu: M12,

ABSTRACT

Concept of promotion on the task expresses to come to higher tasks from existent task for employees. This subject interests both organization senior administrations and service recipients closely. Thus promotion is not a fact meaningful only for the labour force. As in private sector organizations, promotion systems of public sector organizations are important because these systems will help them to fill the executive posts so that they can sustain their activities in a qualified and productive way. From this angle, promotion which is an highly important concept means promotion of labour force to positions higher in terms of authority and responsibility than their present ones. As for career notion, it means a more macro perspective, together with notion of appointment, including career plans and administrations of the organization. ‘Career’ notion is preferred in private sector while ‘promotion’

¹ Bu makale, Bülent Ecevit Üniversitesi SBE’de 25.05.2017 tarihinde jüri önünde sunulup başarılı bulunan “Örgütsel Bağlılık ve Görevde Yükselme: Sağlık Sektöründe Çalışanların Görevde Yükselmeye İlişkin Adalet Algılarının Bartın ili Örneğinde İncelenmesi” konulu Doktora tez çalışmasından yararlanılarak hazırlanmıştır.

is used more frequently in public bureaucracy. Characteristics of appointment system, its application method, whether it meets the needs for efficiency and effectiveness in public administration are discussed and evaluated by the public. In this regard, there are some problems in the way promotion system which aims to promote Turkish public workforce in their careers and branches is formed and applied objectively, fairly and in accordance with the principles of equality, career, loyalty and qualification. In this research, these problems are analyzed under the titles nepotism

Keywords: M12

Jel Code: Nepotism, Promotion System, Turkish Personnel System, Merit

1. GİRİŞ

İnsanoğlunun doğasında yükselme, yetki ve otorite sahibi olma güduları bulunmaktadır. Özellikle iş hayatında yansımaları görülen bu güdü, doğal olarak kural ve işleyişlerin belirleneceği bir sistemin kurulmasını gerektirmiştir. Bu sistem beraberinde yükselme kavramını da getirmektedir. Yükselme için farklı tanımlamalardan söz etmek mümkündür. Bu kapsamda örgütlerdeki insan kaynakları yönetimi için önemli bir kavram olan yükselme, genelde bir çalışanın yetki ve sorumluluklarında artış, ücret ve maaşında da yükselme anlamlarında kullanılabilir. Görevinde yükselen çalışan, eski görevine oranla daha fazla yetki ve otoriteye ulaşabilmekte bunun yansımaları özlük ve mali haklarında da görülebilmektedir. Örgütsel yaşamda, görevde yükselmeyi de kapsayan kariyer kavramı daha çok tercih edilebilmektedir. Kariyer olgusu; çalışanın kendi iş yaşamında terfi etme, yükselme gibi anlamları barındırdığı gibi örgütün de çalışanları için kariyer planlamaları yapmasını içermektedir. Daha geniş bir ifadeyle kariyer kavramı, çalışanın sadece görevinde yükselmesini değil kendini geliştirmesi, bilgi ve beceri seviyesi gibi birikimlerini de kişisel ve örgütsel bağlamda artırması anlamında kullanılmaktadır.

Kamu sektöründe görevde yükselme kavramı ile ilişkilendirilen kariyer olgusu, yönetim biliminin önemli konu başlıklarından biridir. Yönetim biliminde bu kadar önemli bir rol üstlenmiş kariyer kavramı ile işgörenlerin edindikleri bir takım beceri, tecrübe veya eğitimsel nitelikleri sonucunda görevlerinin, faaliyet

alanının ve niteliğinin değişebilmesi ifade edilmektedir. Kamu yönetiminde ise bu olgu, daha çok görevde yükselme kavramı ile mevzuatta yerini almaktadır. Bu noktada kamu sektöründe çalışan devlet memurlarının kariyer yapmalarının esaslarının, mevzuatta görevde yükselme sistemi içerisinde yerini aldığı görülmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde, Enderun mektepleri ile beraber Devlet-i Aliye’de üst görevler için yükselme sistemi şekillenmeye başlamıştır. Osmanlı’nın son dönemlerinde Tanzimat süreciyle beraber kamu yönetiminde, batılılaşma hareketlerinin öncülüğünde köklü değişiklikler yapılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasıyla birlikte bu yenilik hareketleri hız kazanmakta, bu bağlamda kamuya memur alımı ve yükselmeler belirli koşullara bağlanmaktadır. İlerleyen yıllarda kanun ve yönetmeliklerin değiştirilmesi ile farklı boyutlar kazanan kamudaki terfi ve yükselme kriterleri sürekli tartışma konusu olmuştur.

Günümüzde ise kamu kurum ve kuruluşlarında uygulanmakta olan görevde yükselme mevzuatının esasını, Başbakanlık tarafından yürürlüğe konulan Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Görevde Yükselme ve Unvan Değişikliği Esaslarına Dair Genel Yönetmelik oluşturmaktadır. Kamu kurum ve kuruluşları, bu yönetmeliği esas alarak kendi görevde yükselme mevzuatlarını belirlemektedirler. Kamu kurum ve kuruluşlarında çalışan devlet memurlarının kıdem ve sınıf yükselmelerinde son derece önemli olan görevde yükselme konusunun,

bürokraside ne kadar objektifliği ve hakkaniyeti sağlayabildiği sık sık tartışma konusu olmaktadır. Kariyer sistemlerinin, kamu bürokrasisinde kullanılış tercihi olarak ifade edilebilecek görevde yükselme kavramı, kamu personel sistemi bünyesinde güncelliğini muhafaza etmektedir. Kamu hizmetlerinin, ülke vatandaşlarına etkin ve verimli bir şekilde sunulabilmesinde kamu yöneticileri önemli bir misyon üstlenmektedirler. Kamu bürokrasisinde görev alacak yöneticilerin belirlenmesinde ise o ülkenin yasal mevzuatı çerçevesinde belirlenmiş olan görevde yükselme sistemi belirleyici olabilmektedir. Bu bağlamda ülkemizde görevde yükselme sistemi üzerinde objektiflik ve hakkaniyet noktasında yoğun tartışmaların yaşandığı görülmekte, kamu yönetiminde görevde yükselme konusunun önemli bir sorun alanını teşkil ettiği değerlendirilmektedir. Bu bağlamda ülkemizde kamu çalışanlarının, sınıf ve mesleklerinde yükselme sistemlerini öngören görevde yükselme sisteminin objektif, adil, hakkaniyete uygun, liyakat, kariyer ve eşitlik ilkelerini esas alacak biçimde oluşturulmasında ve uygulanmasında bir takım sorunların olduğu söylenebilir. Çalışmada bu sorunlar; kayırmacılık başlığı kapsamında değerlendirilmektedir.

Kayırmacılık olgusu kamu personel sistemi içerisinde gerek işe ilk alım sürecinde gerekse kamu personelinin kariyer ve yükselme sürecinde ortaya çıkabilmektedir. Kayırmacılık aslında toplumsal sistemin birçok alanında kendini gösteren bir olgudur. Akrabalık, arkadaş-çevre dost çevresi, okul arkadaşlığı, aynı meslekten ya da mezhepten olma, aynı tarikata üye olma, aynı köyden ya da yöreden olma (hemşericilik), komşuluk vb. toplumsal aidiyet bağlamı içinde yer almaktan kaynaklanan yakınlıklar ya da bağlantılar, kişinin gündelik hayatında, iktisadi ve politik ilişkilerinde, bürokratik ve örgütsel yapılar içindeki ilişkilerinde kayırmacı tutum ve davranışlara destek sağlamaktadır (Özkanan ve Erdem, 2015:8).

2. KAMU SEKTÖRÜNDE PERSONEL SİSTEMİ İÇERİSİNDE GÖREVE YÜKSELME

Memur statüsünde olan kamu görevlilerinin yükseltilmesi ile kamu görevlisinin yöneticilik pozisyonlarına getirilmesi anlaşılmaktadır. Türkiye’de genel idare hizmetleri sınıfı içinde bulunan bu sınıf farklı kademelerden oluşmaktadır. Bu kademeler içerisinde şef yardımcısı ve şefler ilk kademeyi, müdür ya da şube müdürleri orta kademeyi, bölge müdürü, genel müdür, müsteşar ve başkan yardımcıları da üst kademe yöneticiliği oluşturmaktadır (Öztekin, 2008:29).

Avrupa ülkelerinde de yönetim kademelerinin benzer bir kategorisinin olduğu söylenebilir. Avrupa ülkelerinde yönetim kademeleri genellikle 3 kademedir. En üst kademe, piramidin en üstünde yer alan ve sayıları az olan karar verici konumunda bulunan “üst yöneticiler” ya da “yüksek yöneticilerdir”. “Orta kademe yöneticileri” ise alınan kararları uygulayan icracı konumundadır. İlk kademe ya da alt kademe yöneticileri ise kararların yazım, kayıt ve izleme işlerinden sorumludur. Bunların dışında kalan kararları yayanlar, kayıt yapanlar genellikle Türkiye’deki “unvansız” ya da “düz memur” gibi isimlerle anılan kamu görevlileridir. Bunların dışındaki kamu hizmetlerinin yapılması ve yürütülmesi için binaların, araç ve gereçlerin, malzemelerin, tamiri, temizliği, ısıtılması, soğutulması, yeme, içme, dinlenme vb. işleri yapanlar genellikle memur statüsünde değil, işçi statüsünde ve iş hukuku hükümlerine göre çalışırlar (Chapman, 1970:157). Avrupa ülkelerinde devlet memurlarının yönetim kademelerinin basamaklarını çıkmaları en üst düzey müsteşarlar ve yardımcılar dışında önemli ölçüde siyasi baskı ve etkilerden uzak tutulmaktadır. Ülkeden ülkeye değişmekle birlikte görevde yükselmelerde kariyer sistemi olarak ifade edilen çoğunlukla kurum içinde yapılan objektif değerlendirmelerin etkili olduğu söylenebilir. Görevde yükselme sınavlarına girebilmenin de bazı koşulları bulunmaktadır. Belirli süre kurumda

çalışmış olmak, olumlu sicil almak, belirli yaşı doldurmuş olma ya da belirli bir yaştan büyük olmamak gibi koşullardan bu kapsamda söz edilebilir. Yükselmelerde hizmet içi eğitimlerin de önemli rolü vardır. Avrupa ülkelerinde görevde yükselmelerde politik etkilerin en az düzeye indirilmesi kamu görevlilerini yöneticilik kademeleri için olumlu yönde etkilemektedir. Yükselmelerin siyasi etkilerden arındırılması için yazılı, sözlü sınav ve değerlendirme komisyonlarında memur sendikalarından, örgütlerden ve üniversitelerden temsilciler bulunmaktadır (Öztekin, 2008: 30).

Türk kamu personel sisteminde liyakat ilkesi tam anlamıyla gerçekleştirilemediğinden yerini görevde yükselmeye “kayırmacılık” olgusuna bırakmaktadır. Liyakat ilkesinin sağlıklı bir şekilde uygulanamamasının da çeşitli nedenleri vardır. İlk olarak Türkiye’de devlet memurluğunun ekonomik ve sosyal yönleriyle çok çekici olmaması nedeniyle nitelikli ve yetişmiş meslek elemanlarının kamu yönetiminde çalışmaya istekli olmaması, ikinci olarak personelin hem göreve alınırken hem de çalıştığı süreç içerisinde yükseltme, ilerleme ve yer değiştirmelerde yansız değerlendirmeler ve sınavların sağlıklı yapılamamasıdır. Bunun altında yatan nedenlerden birincisi kamu kuruluşlarına siyasi baskılarla memur alınması ve çalışanların değerlendirmelerinde bu tür baskıların devam etmesi, ikincisi ise kayırmacılık ya da yakınlık üst başlığında değerlendirebileceğimiz hısımlık, akraba, hemşeri ya da ideolojik yakınlık ilişkileridir (Öztekin, 2008:31).

Türk kamu yönetiminde kamu yöneticilerinin atanma ve yükseltmelerinde yaşanan en önemli sorunlardan biri de yönetici atamaları ile ilgili yasal düzenlemelere uyulması hususunda gerekli özenin gösterilmemesi ve kişiye bağlı, keyfi, kayırmacı atamalar ya da yükseltmeler yapılmasıdır. Bu tür bir yaklaşımda atamaya ya da yükseltmelere ilişkin kuralların ve süreçlerin belirsizliğinin de etkisi vardır. Buna ilave

olarak, istenen sonucun alınması amacıyla açık olmayan kuralların çarpıtılarak uygulandığı da görülebilmektedir. Örneğin alt kademe yöneticilerinin atamalarında, yükselme ve yer değiştirmelerinde detaylı ama çok fonksiyonel olmayan kurallar kullanılmaktayken, müdürden daha üst unvanlara atamalarda ise kuralların yetersizliği ve bunun sonucunda oluşan keyfiyet gösterilebilir (Taşdan ve Gül, 2013: 149).

İnsan kaynaklarının yönetiminde görevde yükselme sistemi bağlamında liyakate dayalı bir sistem oluşturulamaması ve kayırmacılığın yaygınlaşması kamu yönetimi sistemini ve yönetsel performansı da etkilemektedir. Gelişmiş ülkelerin sağlam bir bürokrasi temelinde liyakate dayalı oluşturduğu yükselme ve işe alım sistemi yönetim düzeylerinin kurumsallaşmalarında önemli katkılar sağlamıştır.

Gelişmekte olan ve geçiş ekonomisi sürecindeki ülkelerde de işe alım ve yükselme sisteminde liyakate dayalı sistemin oturtulmaya çalışıldığı görülmektedir. Uygulamalara bakıldığında bu ülkelerde bireyleri işe almak ve teşvik etmek için ırk, sosyal sınıf, dil, parti sadakati ve benzerleri gibi kriterler yerine yeterlilik ve haklar gibi kriterleri dikkate alma eğiliminde oldukları ifade edilebilir (Rowshan vd., 2015:190). Azgelişmiş ve geliştirmekte olan ülkelerin kamu personel sistemleri içerisinde görevde yükselme olgusu değerlendirildiğinde ne tam liyakat ne de tam anlamıyla kayırmacılık sistemi olduğu; değişen koşullar ve konjonktür içerisinde her iki sistemin de uygulandığı söylenebilir.

3. KAYIRMACILIK SORUNU VE TÜRLERİ

Liyakat ilkesinin işlediği ideal bir yönetim sisteminde, hiyerarşi, denetim ve kıdeme nazaran gücün çıkış noktasının bilgi olduğu ifade edilmektedir (Ülker, 1995:191). Oysa hiçbir standarda uyulmadan, keyfi bir şekilde “bizim adamlar yönetimi” şeklinde

de ifade edilebilen kayırmacılığın, görevde yükselme sisteminde önemli bir sorun olduğu anlaşılmaktadır (Günay, 2004:75). Kayırmacılık (Oktay, 1983:209), “kamu örgüt birimlerindeki ya da bu birimlerle toplumsal çevre arasındaki ilişkilerde aynı okulda okumuş olmak, aynı yöreden olmak, aynı siyasal partinin çizgisinde bulunmak gibi özgül ölçülerin yakın görünümüne geçmesi, yönetim çalışmalarını düzenleyen evrensel ölçülerin ise geri plana atılması hali” olarak tanımlanabilir. Bir başka tanıma göre kayırmacılık, “*mevki ve makam sahibi kişilerin, iktidar sahiplerinin, bu mevki ve makamdan kaynaklanan olanaklarla; gerek kan bağı, gerekse siyasal görüşleri itibariyle ya da başka özel nedenlerle kendilerine yakın kişilere, mesleki ya da maddi çıkar sağlayacak yönde davranmaları*”dır (Bozkurt, Ergun ve Sezen, 1998:144-145). Kayırmacılık olgusu günümüzde daha çok kamu gücünü kullananların, akrabayı kollama dışında, siyasi parti aidiyeti, hemşerilik ya da toplumsal, etnik, dini ayniyet nedeniyle liyakat ilkesine aykırı atama uygulamaları ile haksız çıkar sağlama davranışı için kullanılmaktadır (Bozkurt, Ergun ve Sezen, 1998: 145).

Kayırmacılığın ilk olarak 1828 yılında bürokrasiye memur alımında ABD Başkanlık seçimini kazanan Jackson tarafından uygulandığı ve bürokrasi ve yönetim literatürüne girdiği söylenebilir (Tortop, 1994:48). Osmanlı’da ise özellikle devşirme sistemi bozulduktan sonra, Enderun’a kayırmacılıkla dahil edilen bireyler olmuştur. Nitekim Enderun Mektebi’nde liyakatsiz alımların başlaması, Türk Osmanlı tarihinde kayırmacılığın başlangıcı noktasında belli başlı örneklerinden biri olarak değerlendirilebilir.

Kayıрма sistemi özünde göreve gelen iktidarla birlikte kamu görevlilerinin değiştirilmesi esasına da dayanmaktadır. İktidar olan parti kamu görevlilerine kendi taraftarlarını atar. Bunun nedeni, iktidara birlikte gelinir ya da birlikte iktidar olunur ve yine birlikte iktidardan gidilir anlayışıdır (Şen, 1995: 80). Sözü edilen siyasal kayırmacılık sistemi başkanlık sistemi

uygulanan ABD’de gerçekleşmiştir. Ancak siyasal kayırmacılığın olumsuz etkileri nedeniyle daha sonra liyakat sistemine geçilmiştir. Görevde yükselme sistemi olarak ele alındığında kayırmacılık ve liyakat arasında her ikisini de kapsayan uygulamaların olabildiği görülmektedir. Ülkemizde ise Cumhuriyet tarihinden bu güne Türk kamu personel rejiminde görülen en büyük sorunlardan birinin, atama ve görevlendirmelerde bir takım kayırma metotlarının benimsenerek liyakatsiz ve ehliyetsiz yönetici atamalarının yapılması olduğu belirtilmektedir. Bu bağlamda yönetici atamalarında, objektif ve hakkaniyete uygun olmayan bireylerin görevlendirilmesini ifade eden metotlar için kullanılacak kayırmacılığın, ülkemizde daha çok iki şekilde uygulama imkânı bulunduğu görülmektedir. Bunlardan birincisi, yapılan atamalarda hiçbir şekilde yönetim biliminin öngördüğü nitelik ve vasıflara sahip olmayan akraba, eş dost, arkadaş, hemşeri gibi tanıdıkların ya da siyasal olarak belli bir yakınlıkta veya yandaş ilişkisi içerisinde bulunan kişilerin öncelikle rol oynaması şeklinde açıklanmaktadır. İkincisi ise yapılan görevlendirme ve atamalarda hizmet gereği ve yerindelik ilkelerinden ziyade siyasal partiye ideolojik yakınlık ve destek, oy taahhüdü gibi nedenleri kapsayan siyasal (politik) etkenler sonucunda atamaların yapılması şeklinde ifade edilmektedir (Gönülaçar, 2014:10). Bu iki tür kayırmacılık sonucunda ehil ve nitelikli bireylerin yönetim pozisyonlarına gelmesi büyük oranda engellenmekte, liyakatsiz ve yetkin olmayan bireylerin ise çok geniş halk kesimlerini ilgilendiren yönetim pozisyonlarına gelebildikleri görülmektedir.

1990’lı yılların sonlarına doğru kamu personel sisteminde, objektif ve hakkaniyete uygun olmayan atamaların önüne geçebilmek için birtakım düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda, kamuya personel alınmasını öngören düzenlemelerde değişikliğe gidildiği ve ülke genelinde herkese eşit ve objektif bir şekilde uygulanacak merkezi bir sınavın yapılması öngörülmüştür. Nitekim

bu doğrultuda 1999 yılında kamuya herhangi bir kayırmacılık uygulanmadan personel alınabilmesi için devlet memurluğu sınavı (DMS) yapılmıştır. Fakat kamu yönetim sistemi içerisinde bulunan yönetici pozisyonları için bu şekilde merkezi bir sınavdan ziyade her kurumun kendi yönetmeliği ve sistemi içerisinde bir görevde yükselme sınavı yapmasının benimsendiği görülmektedir. Tüm kurum personelini kapsayan objektif ve adil bir şekilde yapılacak merkezi bir sınav sonrasında gerekli başarıyı gösterenlerin yönetim pozisyonlarına atanması beklenen ve istenilen bir durum olarak değerlendirilebilir. Fakat Türk kamu yönetiminde, yapılan sınav sonucunda başarılı olup atamaya haiz toplam kadro sayısının dört ya da beş katı gibi değişen oranlardaki çalışanların sözlü sınava (mülakata) çağrılmasının, yönetici atama sisteminin bir unsuru ve gereği olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda atanacak kadro sayısının beş katı gibi oldukça yüksek sayıda çalışanlar arasından sözlü (mülakat) sınavıyla yönetici atamaları yapılabilmektedir. Sözlü sınavda ise yazılı sınavda test edilen niteliksel ve pedagojik yeteneklerin aksine değerlendirilmesi oldukça subjektif ve kişisel kanaate dayalı olan kendini ifade yeteneği, temsil kabiliyeti, analiz yapabilme tekniği gibi unsurlar ölçülmeye çalışılmaktadır. Her ne kadar yazılı sınavda ölçülemeyen bu işlevlerin ölçülmesi sözlü sınavlarda hedeflenmesine rağmen, sözlü sınavların bunun yerine daha çok kayırmacılık yöntemlerinin uygulanmasında bir araç olarak kullanılma ihtimali bulunmaktadır. Nitekim sonradan gerçekleştirilen sözlü sınavlara, yazılı sınavlara oranla daha yüksek ağırlık verilebilmektedir. Böylece sözlü sınavda uygulanan kişisel değerlendirmeler ve kanaatler, yazılı sınavda ölçülmesi amaçlanan ehliyet ve liyakatin önüne geçebilmektedir.

Türk kamu yönetim sisteminde, yoğun olarak görülebilen yönetici atamalarında kayırmacılık sorununun farklı bileşenleri bulunmaktadır. İfade edildiği üzere bu tür atamalarda objektifliğin ve hakkaniyetin

önüne geçilmesinde sözlü sınavlar (mülakat) önemli bir işlev görebilmektedir. Nitekim bu sınavların uygulanmasında görev alan jüriler nezdinde sendikalar, siyasi parti temsilcileri, bürokrasi koltuklarında oturan güç sahipleri ve benzeri makam sahipleri devreye girebilmektedir. Bu olgunun farkında olan adaylar ise bilgi, beceri, yetenek ve yönetsel niteliklerini geliştirmek yerine siyasi referans alabilmenin peşine düşebildikleri, bu konuda her türlü maddi ve manevi yolsuzluklara girişebildikleri, iltimas ve tavassutun peşinden koşabilmektedirler. Bu konuda çaba harcamayarak salt kendi bilgi, beceri ve kabiliyetleri doğrultusunda başarılı olmaya çalışan adaylar ise objektif ve hakkaniyete uygun olmayan bir değerlendirme sonucunda elendiklerini gördüklerinde, iç dünyalarında kendilerine duydukları özgüvende ve yaşadıkları ülkeye, sisteme, değerlere olan güven ve inanç duygularında derin hayal kırıklıkları ve moral yıkımları yaşayabilmektedirler (Gönülaçar, 2014:10). Bu şekilde yetişmiş insan kaynağının heba olmaması için yeterlilik ilkesinin de bir gereği olarak, bilgili, tecrübeli, görevin niteliklerini karşılayabilecek yetkin kişilerin, yönetim görevlerine getirilmesi gerekliliği ifade edilebilir (Günay, 2004:79). Bu bağlamda adil, objektif, hakkaniyete uygun yönetici atama sistemini benimseyecek bir kamu personel sisteminin gerekliliğinden söz edilebilir.

Sonuçta yükselmelerde bu gereklilikten uzak bir şekilde, liyakatsiz kişilerin görev almasının önüne açan kayırmacılık, değişik şekillerde ve yöntemlerde ortaya çıkabilmektedir. Bu çalışmada kayırmacılığın türlerinden nepotizm (akraba kayırmacılığı), kronizm (eş dost kayırmacılığı), partizanlık / patronaj (siyasal kayırmacılık), hizmet kayırmacılığı, oy ticareti (logrolling), lobicilik (lobbying), iltimas (adam kayırmacılık) ele alınacaktır (Aktan, 2001:53).

3.1. Nepotizm

Nepotizm kelime kökeni olarak Latince bir kelimedir ve kökeni “nephew” (Türkçe karşılığı bir akraba olarak “yeğen” e karşılık) kelimesinden türemiştir. Nepotizm, belirli bir çıkar çatışması türü olarak değerlendirilebilir ve daha yaygın bir ifade ile bir kişinin kamu gücünü kullanarak kendi pozisyonunda olumlu anlamda bir değişiklik olması (Boadi, 2000: 197) şeklinde ifade edilebilir. Nepotizm, literatürde akraba kayırmacılığı şeklinde ifade edilmektedir. Bu bağlamda Nepotizm, bir bireyin liyakat ve ehliyet gibi ilkelerine sahip olup olmadığı dikkate alınmadan sadece iktidar ve güç sahibi kişilerle akrabalık ilişkilerinin temel alınmasıyla görevde alınması veya görevde yükseltilmesi şeklinde tanımlanabilir (Özler vd., 2007:438). Yönetici atamalarında, iktidar ve güç sahibi kimseler tarafından ehliyet ve liyakat ilkelerini karşılamasa bile kendi akrabalarına öncülük tanınmakta ve bu bağlamda bu kimselerin sırf güç sahiplerinin akrabaları olduğu gerekçesiyle yönetim kademelerine atamaları yapılabilmektedir (Gönülaçar, 2014:10). Nitekim nepotizm uygulamalarında, bir bireyin kişisel becerisi, yeteneği, kabiliyeti ve eğitim düzeyi, liyakat ve ehliyet sahibi olması gibi etkenlerin dikkate alınmadığı görülmektedir. Bu bağlamda sadece güç ve referans sahibi politikacı, bürokrat ve benzeri kamu görevlileri ile akrabalık ilişkisine sahip olan bireylerin yasal mevzuata ve hakkaniyete aykırı şekilde kamu hizmetlerine alımı ve görevde yükselmelerinin sağlanması söz konusu olabilmektedir (Aktan, 2001:57). Nepotizm, özellikle bir akrabanın diğeri üzerinde denetleyici bir konumda bulunduğu zaman çıkar çatışmalarına neden olabilir. Bununla birlikte nepotizm işe bağlılık ve sadakat üzerinde de olumsuz sonuçlar doğurur (Boadi, 2000: 198). Nepotizm özellikle gelişmekte olan ülkelerde küçük kurumlarda yerleşik bir durum haline gelmiştir.

Geleneksel kültürün güçlü ve aktarılabılır olduğu ülkelerde akrabalık ilişkileri yoğun biçimde yaşanabilmektedir. Bu kapsamda,

bu tür ilişkilerin yoğunluğuyla orantılı olabilecek biçimde, istihdamda ve görevde yükselmelerde nepotizm uygulamalarına önemli bir kayırmacılık yöntemi olarak rastlanılabilmektedir. Sonuçta liyakat ve ehliyet ilkelerinin kamuya personel alımlarında ve yükselmelerde esas ilke olarak benimsenmesi ve uygulanmasında, nepotizmin özellikle sosyo-kültürel yapısında akrabalık ilişkilerinin güçlü olduğu toplumlarda önemli bir sorun teşkil ettiği ifade edilebilir.

3.2. Kronizm

Kronizm, literatürde kamuya personel alımlarında ve yükselmelerde liyakat (yeterlilik), eşitlik, hakkaniyet, objektiflik gibi kıstaslar yerine daha çok eş dost odaklı ilişkilerin esas alınması kapsamında değerlendirilmektedir. Bu bağlamda bu tanımlama; eş-dost kayırmacılığı ya da kısaca kronizm şeklinde ifade edilmektedir (Gönülaçar, 2014:10). Kronizmin esas itibarıyla nepotizmden çok farkı olmadığı savunulmaktadır. Kronizm ile nepotizmi birbirinden ayıran belirleyici farklılığın, kayırılarak imtiyaz tanınan kişilerin akrabalar yerine eş, dost, arkadaş gibi benzeri kişiler olmasıdır (Aktan, 2001:57).

Eş dost kayırmacılığı şeklinde ifade edilen kronizmin, yönetici atamalarında ülkemizde oldukça sıklıkla karşılaşılabilen bir durumu yansıttığı söylenebilir. Bu bağlamda atamaya yetkili pozisyonlarda bulunan siyasal güç sahipleri, kendilerine yakın buldukları eş ve dostlarını objektiflik ve hakkaniyet ilkelerini bir kenara bırakarak yönetici pozisyonlarında görevlendirebilmektedirler (Aktan, 2001:57). Devlet yönetimlerinde sıklıkla karşılaşılabilen bu tür kayırmacılık yöntemlerinin, ilkel bir kabilecilik anlayışının ve çıkarıcılığın günümüz dünyasına yansıyan bir tezahürü olduğu söylenebilir (Gönülaçar, 2014:10).

Atamalarda ve yükselmelerde sıklıkla rastlanılabilen hemşehri kayırmacılığının da kronizm kapsamında değerlendirildiği görülmektedir. Bu bağlamda, aynı şehirde veya ilde doğup büyüme gibi sosyo-kültürel faktörler olarak ifade edilebilen bu

olgular özellikle geleneksel toplumlarda sıklıkla karşılaşılabilen bir kayırmacılık türü şeklinde ifade edilmektedir (Aktan, 2001:57).

3.3. Siyasal Kayırmacılık/Partizanlık/Patronaj

Siyasal kayırmacılık olarak ifade edilen patronaj, siyasal partilerin iktidara geldikten sonra kendilerini destekleyen seçmenlere farklı şekillerde ayrıcalıklı işlem yaparak haksız olarak menfaat sağlamalarıdır. Partizanlık ya da siyasi yandaşlık olarak da bilinen bu uygulama şeklinde iktidarı elde eden siyasal partiler kendilerini destekleyen yandaşlarını veya parti üyelerini kamu kurumlarında istihdam etmek istemektedirler (Yıldırım, 2013:359). Türk kamu yönetim sisteminde sıklıkla görülebilen kayırmacılık türlerinden birinin de partizanlık (patronaj) olduğu söylenebilir. Siyasal yakınlık bağlamında değerlendirilebilecek partizanlığın, demokrasinin egemen olduğu toplumlarda da sıklıkla karşılaşılan bir kayırmacılık türü olduğu belirtilmektedir. Nitekim az gelişmiş Afrika ve Asya ülkelerinde, siyasi güç ve pozisyon sahibi bireylerle eş, dost ve akrabalık ilişkisi içerisinde bulunan kişilerin hizmete alımlarda ve yükselmelerde kayırılması, objektiflik ve hakkaniyete aykırı bir olgu olarak görülmektense bir erdem şeklinde nitelendirilebilmektedir (Gönülaçar, 2014:10).

Bu bağlamda, gerek demokrasiyle yönetilen gerekse demokrasi dışında yönetim biçimini benimsemiş ülkelerde, siyasal gücü elinde bulunduran güç sahipleri özellikle kendilerinin bulunduğu siyasal partiye mensup olup destek veren bireylere, siyasi iltimasta bulunarak atama ve tayinlerde kayırmacılık yapılabilmektedir. Bunun yönetim biliminde ifadesi partizanlık/patronaj şeklinde olmaktadır (Özkanan ve Erdem, 2014:192-193). Böylece kamu hizmetlerinin sunumunda ve dağılımında yerindelik ve gereklilik gibi ilkelerden daha ziyade siyasal ve ideolojik düşünce yakınlığı, partiye destek, oy

birlikteliği ve dayanışması gibi faktörler etkili olabilmektedir (Gönülaçar, 2014:10).

Türk kamu personel sisteminin en önemli ilkeleri arasında liyakat ve siyasi tarafsızlık yer almaktadır. Ancak uygulamada, yönetimde siyasallaşma çeşitli yöntemler kullanılarak ortaya çıkabilmektedir. Siyasi iktidarlar değiştiğinde, çoğu müsteşar, genel müdür, daire başkanları, valiler, emniyet müdürleri ve elçiler değişmekte; bu değişiklik bürokrasinin orta ve alt kademelerine kadar uzanmaktadır. Memurluk, bazı dönemlerde adeta hükümete ve onu oluşturan siyasi parti ve partilere bağlı bir kurum haline dönüşmektedir. Siyasal atamaların yoğunluğu, kamu personelinin yükselmek için, uzmanlık, bilgi ve yeteneklerini geliştirmekten ziyade iktidarla ya da ona aday bir parti ile ilişki kurması sonucunu doğurmaktadır (Eryılmaz, 2007:253).

3.4. Hizmet kayırmacılığı

Siyasal gücü elinde bulunduran iktidar mensuplarının, seçim dönemlerinde seçilebilmelerini garantilemek veya oy oranlarını artırabilmek amacıyla seçim bölgelerinde oy potansiyeli içerisinde bulunan bireyleri kamu görevi kadrolarına atama ve görevlendirmeleri hizmet kayırmacılığı kapsamında değerlendirilmektedir. Bu tür bir kayırmacılıkta siyasal iktidar gelecek seçimlerde yeniden iktidar olabilmek için kontrolünde tuttuğu ekonomik gücü, oylarını arttıracak şekilde seçim bölgesine tahsis etmektedir. Nitekim iktidar partileri, iktidarlarını sürdürebilmek amacıyla yönetimleri ve denetimleri altında olan bütçe tahsilatlarını, oylarını en yüksek oranda artıracabilecekleri potansiyel seçim bölgelerine transfer edebildikleri ve böylece bütçe kaynaklarının da yerindelik ve gereklilik ilkelerine aykırı biçimde sarf edilmesi söz konusu olabilmektedir (Aktan, 2001: 59). Hizmet kayırmacılığında kamusal hizmetlerin dağıtımında ve paylaşılmasında ihtiyaç ve yerindelik kriterinden çok, oy, partiye destek ya da ideolojik yakınlık gibi faktörler etkili

olmaktadır (Eryılmaz, 2007: 254). Hatta hizmet kayırmacılığının gönül yapma (suvasyon) şeklinde tabir edilen modelinde siyasal iktidar seçim öncesinde kendisine yardımcı olan bazı partizan gruplara seçim sonrasında devletin olanaklarından daha çok yararlanmalarını sağlamaktadır (Yıldırım, 2013:360).

Demokrasinin tam olarak yerleşmediği özellikle gelişmekte olan ülkelerde sıklıkla örnekleri görülebilen bu kayırmacılık türü, politik kaygı ve ihtirasların, hizmet gerekleri ve adil yönetim ilkelerinin önüne geçen bir siyasal yozlaşma örneğini oluşturmaktadır (Benk ve Karakurt, 2010:133). Sonuçta bu tür yozlaşma yöntemiyle, kamu hizmetlerinin ve kaynaklarının sunumunda ve dağıtımında yerleşim bölgeleri ve nüfus dağılımının ihtiyaç ve sorunları objektif ve adil bir biçimde değerlendirilmemekte, bu ilkeler yerine daha çok siyasal iktidarların yüksek oranlarda oy alabildikleri veya alabilecekleri bölgelere kaydırılarak verimlilik ve yerindelik ilkeleri ihlal edilebilmektedir (Aktan, 2001:59).

3.5. Oy ticareti

Seçimlerde, oyunu belli bir siyasal partiye veya düşünceye vermesini herhangi bir şekilde taahhüt eden bireylerin, yönetim pozisyonlarına atanmasını öngören kayırmacılık usulüne oy ticareti (logrolling) adı verilmektedir (Aktan, 2001:59). Bunun özellikle demokrasi kültürü tam olarak oturmamış, yönetimde eşitlik, adalet, hakkaniyet değerlerinin tam olarak benimsenmediği toplumlarda oldukça sık görülen bir olgu olduğu ifade edilebilir (Fındıkcı, 2013:77).

Logrolling şeklinde ifade edilen oy ticaretinin aynı zamanda kanunların yasalaşması sürecinde de sıklıkla karşılaşılan bir kayırmacılık türü olduğu belirtilmektedir. Bu bağlamda yasama organı işlevini gören meclislerde, siyasal partiler karşılıklı menfaatleri doğrultusunda alınacak kararlarda ve çıkarılacak kanunlarda çıkar birlikteliği içerisine girebilmektedirler. Bunun bir anlamda karşılıklı çıkarlar için oy alışverişi ya da bir

nevi ticareti olduğu belirtilmektedir (Aktan, 2001:59). Karşılıklı menfaatler doğrultusunda sağlanan bu yozlaşma türünde destek alınabilmesi ve süreçlerin kolaylaştırılabilmesi amacıyla objektif ve hakkaniyete uygun olmayan bir şekilde hizmete alım ve yükseltmeler yapılabilmektedir.

3.6. Lobcilik

Lobicilik; kamuya personel alımları ve yükselme işlemlerinde uygulama zemini bulabilen kayırma yöntemlerinden biridir (Gönülaçar, 2014:10). Lobcilik, özellikle kamu politika süreçlerine katılım noktasında Dünyada ve Türkiye özelinde etkisi giderek artan bir uygulama bütünüdür. Lobcilik, kamu personel sistemi ile ilgili konularda etkin olarak uygulanan yöntemlerden biri olmaktadır (Babaoğlu, 2016:300). Nitekim belli bir siyasal, ekonomik veya sosyal bir hedefe ulaşma amacı taşıyan örgütlerin veya sosyal grupların bu hedeflerine destek olma veya bu yönde lobcilik gibi faaliyetlerde bulunma karşılığında bu tür kişilerin atama, hizmete alma ve görevlendirmelerde kayırılması, lobcilik (lobbying) adı altında değerlendirilmektedir. Hakkaniyete ve liyakate uygun olmayan bu kayırmacılık modeli, birçok ülkede karşılaşılan bir olgu olarak ifade edilmektedir (Sezgin, 2002:752). Politik kararların alınması ve uygulanması süreçlerinde, baskı ve menfaat grupları özellikle siyasal partiler, bürokrasi ve seçmenler üzerinde etkileme ve yönlendirme girişimleriyle lobcilik faaliyetlerinde bulunarak objektif ve adil kararların alınması yerine kayırmacılığın esas alınmasına neden olabilmektedirler (Aktan, 2001:69).

Lobi faaliyetlerinde bulunan bireyler, hangi konu üzerinde çalışırlarsa çalışsınlar profesyonel bir şekilde hiçbir tartışmaya zemin bırakmayacak şekilde açık ve net bilgilere sahip olabilmektedirler. Bu bağlamda özellikle kanun hazırlayıcılar için analizler, kapsamlı incelemeler ve taslak hazırlıkları yapabilmektedirler. Aynı zamanda halkla ilişkiler konusunda da uzman olacak seviyede bilgi ve tecrübeye

sahip olabilmektedirler (Sezgin, 2002:752). Siyasal karar alma mekanizmalarını, ustalıklı ve profesyonel bir şekilde etkileyebilme ve yönlendirebilme gücüne sahip olabilen lobiler, çalışmalarını liyakat ve ehliyet sahibi bireylerin kamu görevlerine atanmasında ve yükseltilmesinde önemli bir kayırmacılık sorununa yol açabilmektedirler.

3.7. Sendikal kayırmacılık

Kayırmacılık türlerinden biri olan sendikal kayırmacılık (favoritizm), iki farklı şekilde tanımlanabilir. Birincisi, bir kişi ya da grubu diğerlerinden kayırmaya yönelik genel bir eğilimin varlığı, ikincisi ise yönetici makamında ya da atama yetkisi olanların kişisel ilişkilerinde arkadaş, komşu ve diğer tanıdıklara ayrıcalıklı bir işlem yapılmasıdır (Loewe vd., 2007:19-20).

Ülkemizde kamu kurum ve kuruluşlarında çalışan kamu görevlilerinin sendika kurabilmesi ve sendikalara üye olabilmesi ile ilgili yasal düzenleme 2001 yılında 4688 sayılı Kamu Görevlileri Sendikaları Kanunu ile yapılmıştır. Böylelikle güvenlik, adli ve savunma hizmetleri gibi ülke iç ve dış güvenliği ile adalet sistemi dışında kalan sınıflarda çalışan kamu görevlileri için sendikal faaliyette bulunma ve sendikalara üye olabilmek hakkı tanınmaktadır. Temelde ücretli emeğin, bir örgüt çatısı altında toplanarak üyelerinin hak ve çıkarlarını koruyarak geliştirmek olan sendikal örgütlerin aynı zamanda günümüzde farklı bir misyon üstlenerek yönetici atama ve görevlendirmelerinde de aktif rol üstlenebildikleri görülmektedir. Sendikal kayırmacılık olarak adlandırılan bu uygulamada, sendikalar kendi yönetim kurullarında görev yapan ya da üyesi konumunda bulunan kamu görevlilerinin kamu yönetim pozisyonlarına atanmalarında yönlendirici bir misyon üstlenerek lobi faaliyetlerinde bulunabilmektedirler. Görevde yükselme sisteminde liyakat, kariyer gibi ilkelerin uygulanamaması, kamuda atama ve görevlendirmelerin daha çok şahsi inisiyatif ve tercihler yoluyla yapılmak istenmesi gibi

uygulamalar neticesinde farklı ideolojik ve siyasi düşünceye sahip sendikaların da bu süreçte etkin bir rol oynamak istedikleri söylenebilir. Neticede ülkemizde kamu kurumlarında yönetici atamalarında, sendikal kayırmacılığın zaman zaman oluşabildiği, yönetici pozisyonlarına yapılan atamalarda sendikal referansların ve yönlendirmelerin de dikkate alınabildiği gözlemlenmektedir. Bu bağlamda sendikal kayırmacılık (union favoritism) da görevde yükselme sisteminde önemli bir sorun alanını oluşturmaktadır.

3.8. İltimas (Adam kayırmacılık)

Siyasi gücü elinde bulunduran iktidar sahiplerinin, atama ve görevlendirmelerde yönetim biliminin savunduğu tüm ilkeleri ve gerekleri bir yana bırakarak kendi yandaş ve yakınlarını gözeterek kayırmaları iltimas (adam kayırmacılık) bağlamında değerlendirilmektedir. Arapça kökenli bir kelime olan iltimas, Türkçe’de adam kayırmacılık ile aynı anlamda kullanılmaktadır. Türk Dil Kurumu sözlüğünde iltimas “haksız yere kayırma, haksız yere arka çıkma, destek olma, yasa dışı kayırma, yasa dışı menfaat temin etme” anlamlarında kullanılabilir. Aynı zamanda iltimas kelimesi yerine ülkemizde çok aşına bir kavram olarak torpil kelimesi de sıklıkla kullanılmaktadır (Aktan, 2001:57; Küçükkocaoğlu, 2005:9; Özsemerci, 2003:20; Erdem ve Meriç, 2012). Halk arasında “torpil” manasında kullanılan bu kelime ile kamu yönetiminde yapılan atamalarda liyakat ilkesinin yerine akrabalık, hemşericilik, arkadaşlık gibi kişisel faktörler yer aldığı ifade edilebilir (Çınar, 1997: 18).

Birçok ülkede siyasi ve kamu yaşamında karşılaşılan iltimas olgusu, ülkemizde de artık toplum kesimlerinin maalesef yaygın olarak yüzleştiği ve çoğu zaman başvurmak zorunda kaldığı bir realite şeklinde ifade edilebilir. Oysa Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın hizmete girme esaslarını belirleyen 70. maddesinde “hizmete alınmada, görevin gerektirdiği niteliklerden başka hiçbir ayırım gözetilemez” (TC Anayasası Madde 70) denilmektedir. Bu

kapsamda, kayırmacılığın her türlü çeşidinin, anayasal bir hükümle kesinlikle yasaklandığı açıkça görülmektedir. Gerek hukuki anlamda, gerekse etiksel anlamda kayırmacılığın; bazen liyakat, ehliyet, yeterlilik gibi niteliklerin önüne geçen bir yöntem olması üzerine sosyo-kültürel analizler ve çalışmalar yapılması gerekmektedir. Yine Anayasanın kanun önünde eşitlik hükmünü belirleyen 10. maddesinde ise *“Herkes; dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir. Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar”* ibaresinin yer aldığı görülmektedir. Bu anayasal hüküm ile tüm bireylerin, kamu önünde, devlet tarafından tesis edilecek tüm iş ve işlemlerde eşit olduğundan aynı zamanda dini, siyasi, sosyal, kültürel, mezhepsel, etnik hiçbir faktörün devletin tüm vatandaşlarına eşit ve adil muamele göstermesine engel olamayacağı belirtilmektedir. Anayasal bir hüküm olarak teminat altına alınmış olan eşitlik ve hizmete girme haklarının, mevzuatlarda yer alan bir takım istisnalardan yararlanılarak veya kişisel yeterliliklerin gözlem yoluyla tespiti için öngörülmuş sözlü sınavlar (mülakat) gibi uygulamaların, birer kayırmacılık yöntemi şeklinde kullanılması sonucunda tasfiye edilebilme imkânının olması, ülkemizin kamu yönetim ve görevde yükselme sisteminin en büyük sorunlarından biri olarak değerlendirilmektedir.

3.9. Yönetici Kadrolarında Vekâlet

Kamu çalışanlarının, görevlerinde yükselmelerinde anayasa ve yasalar ile teminat altına alınan liyakat, kariyer, ehliyet ilkelerinin bazı durumlarda görmezden gelindiği, yükselmeye esas olan görevlerin vekâlet yoluyla yürütülerek objektif bir görevde yükselme anlayışından uzaklaşıldığı sıklıkla kamuoyu tarafından vurgulanmaktadır. Yönetici kadrolarında vekâlet bazen zorunlu durumlardan kaynaklansa da bazı durumlarda sürekli bir hali de alabilmektedir. Böyle bir durumda

vekâleten yürütülen görevlerin kayırmacılığa neden olduğu kamuoyunda bir algı olarak oluşabilmektedir. Bu tür atamaların yasal dayanağını daha çok 657 sayılı Devlet Memurları Kanununun 86. ve 88. maddelerinin oluşturduğu görülmektedir. Dolayısıyla kamu görevlilerinin çalışma esas ve usulleri ile her türlü iş ve işlemlerini düzenleyen 657 sayılı Devlet Memurları kanununda bulunan bu maddeler ile idareye yönetici atama ve görevlendirmelerinde oldukça geniş bir yetki ve inisiyatif hakkı tanındığı söylenebilir.

Bu bağlamda görevde yükselme mevzuat sisteminin, yönetim biliminin öngördüğü şekilde objektif ve adil bir nitelik taşıması kadar gerçekleştirilen uygulamaların da bu doğrultuda olmasının önem taşıdığı savunulabilir. Dolayısıyla her ne kadar son derece mükemmel ve yerinde bir sistem kurulsa bile gerçekleştirilen bir takım uygulamalarla, bu sistemin içi boşaltılabiliyorsa sistemin mükemmel olmasının hiçbir anlamı kalmayacaktır. Dolayısıyla vekâleten atama kamu bürokrasisinde sık başvurulan bir olgu olmamalıdır. Objektif ve adil nitelikler taşıyan bir görevde yükselme sisteminin, kamu yönetiminde tam olarak uygulanması durumunda siyasi iktidarlar tarafından bir takım yandaş, eş dost, akraba ve benzeri kayırmacılığın, atamalarda gerçekleştirilemeyeceği düşünülmektedir. Bunun farkında olan siyasal güç sahiplerinin, mevzuatı esnekleştirici ve tasfiye edici düzenlemelere yönelme durumu oluşabilmektedir. Yönetici kadrolarının vekâlet yoluyla yürütülmesi bu bağlamda siyasal iktidar tarafından bir alternatif şeklinde etkin olarak kullanılabilir. Hâlbuki vekâleten görevlendirmelerin, asaleten görevlendirme yapılmaya kadar görevin boş kalmaması, idari iş ve işlemlerin aksamaması, hizmet sunumunun devam etmesini sağlama amacıyla yasal mevzuata girdiği bilinmektedir. Fakat ülkemizde bu uygulama, daha çok mevzuatta karşılığını bulan liyakat, kariyer ve ehliyet ilkelerini

pasifize ederek kayırmacılık uygulamalarına zemin hazırlayabilmektedir.

3.10. Diğer Kayırmacılık Türleri

Bir göreve ya da yönetici pozisyonlarına atama, hizmete alma, görev verme gibi işlemlerde farklı kayırmacılık türlerinden de söz etmek mümkündür. Bu bağlamda kamuya ait hizmete alım ve yönetici atama iş ve işlemlerinde sadece akraba, eş dost yakınlığı, politik faktörler rol oynamamaktadır. Örneğin aynı dine veya mezhebe mensup olmalarına rağmen bir takım hedef ve ideoloji etrafında bir araya gelmiş gruplar, yönetim kademelerinde sahip oldukları lobicilik, referans, favoritizm gibi güç faktörlerinin etkisiyle kayırmacılıkta etkin bir rol oynayabilmektedirler. Mikro bir bakış açısıyla değerlendirilebilecek bu kayırmacılık türünde, siyasi ve bürokrasi gücünü temsil eden kadro ve pozisyonların, birtakım grupların elinde bulunması esas hedef olarak görülebilmektedir. Stratejik ve lojistik özellikleri kuvvetli makam ve mevkilere gelebilen grup üyeleri, daha alt kademelerde yer alan atama ve görevlendirmelerde, örgüt aidiyeti ve misyonu çerçevesinde kendi şahsi inisiyatiflerini devreye sokarak grup üyelerinin yerleştirilmesinde etkin bir rol oynayabilmektedirler. Türk kamu yönetim sisteminde de görülebilen bu kayırmacılık türünün, liyakate ve ehliyete dayanması öngörülen görevde yükselme sisteminde önemli bir sorun alanı oluşturduğu söylenebilir.

4. GÖREVEDE YÜKSELMEDE KAYIRMACILIĞIN OLUMSUZ ETKİLERİ VE SONUÇLARI

Özel sektörde olduğu gibi kamu sektöründe de çalışanların en önemli hedeflerinden biri görevlerinde yükselme imkânlarının olmasıdır. Özel sektörde daha çok kariyer kavramı ile ifade edilen bu durum kamu sektöründe “görevde yükselme” olgusu ile açıklanmaktadır. Görevde yükselme ve yönetici konumundaki görevlere atama tarihsel süreç içerisinde birçok ülkede farklı

özellikler ve nitelikler göstererek gelişmiştir. Ülkelerin tarihsel geçmişi, devlet geleneği, ekonomik sosyal ve kültürel yapısı görevde yükselme olgusuna etki eden faktörler arasındadır.

Görevde yükselme ve kariyer esaslarının objektif kriterlere bağlanamaması anlamına gelen kayırmacılık olgusu çalışmada ayrıntıları ile ele alındığı gibi türü ne olursa olsun az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde daha çok dikkati çekmekte ve devlet yönetiminde önemli sorunlara neden olmaktadır. Bunun en önemli nedeni ise görevde yükselme sürecinde belirli normların ve ilkelerin oturtulamamasıdır. Yapılan birçok çalışmada geçiş toplumlarında nepotizm, gayri resmi etkileşim, yaygın akrabalık ilişkileri, kıdem gibi değerlerin kamu sektöründe yönetim alanında etkili olduğunu göstermiştir. Özellikle yönetimde kayırmacılık olgusunun az gelişmiş ülkelerde daha yaygın olduğu tespit edilmiştir. Oysaki memurların meritokratik bir şekilde işe alınması profesyonel bir bürokrasinin ayrılmaz bir unsurudur (Rauch ve Evans, 2000). Bununla birlikte geçiş sürecindeki ülkelerdeki kurumlarda bazı çalışanların görevlerini etkin bir şekilde yerine getirecek düzeyde yeterliliğe sahip olmadıkları bilinmektedir (Hague, 1997; Huber&McCarty, 2004). Bu tür toplumlarda yeterlilik temelli işe alma ve liyakat esaslı yükselmelerin yerine daha çok sosyal sınıf, dil, parti sadakati vb. kriterler göz önünde bulundurulmaktadır (Hague, 1997). İşe almada ve görevde yükselme sürecinde kurallardan ziyade kayırmacılık ilişkilerinin süreklilik arz etmesi durumunda yönetimde kayırmacılık artık doğal bir görünüm arz etmeye başlar.

Yönetimde kayırmacılık olgusunun yerleşikliği ile ilgili olarak çalışanlarda ve toplumda oluşan yaygın kanaat bu sorunun çözümü için alınacak önlemleri de etkisizleştirmektedir. Kayırmacılığın yoğun olduğu örgütlerde, insan kaynakları bölümünün bağımsız bir şekilde işlevini yerine getirmesi zorlaşmaktadır. Bu nedenle, bu koşullarda kişilerin yeteneğine göre iş verilmesi ve liyakatlerine göre

yükselmeleri olanaklı değildir. Eğer örgütte çalışanlar herhangi bir birey ile rekabet etme durumları söz konusu ise işlerinde yükselmeleri de güçleşmektedir. Kayırmacılığın doğal bir sonucu olarak hakkaniyete uygun olmayan bir şekilde yükselen bir kişinin emrinde çalışmakta olan çalışanın iş performansı düşer. İşe yapılan katkı ve alınan pay arasında bir eşitsizlik olması durumu, çalışanları adil olmayan bir ortamda çalıştıkları düşüncesine itebilmektedir. Böyle bir durumda güven eksikliği oluşabilmekte, iş tatmini, örgütsel bağlılık ve bireysel performans düzeyleri olumsuz etkilenebilmektedir (Büte, 2011: 136).

Kayırmacılık olgusu tarihsel süreç içerisinde sürekli olarak tartışılmış ve kayırmacılığın yerine liyakat esaslı bir yönetim anlayışının gerekliliği vurgulanmıştır. İslamiyet'te Peygamberimizin Hadis-i Şeriflerinde de "emanetin ehline verilmesi" ne dikkat çekilmektedir. Peygamberimiz, "yönetim işi ehil olmayan kimselere verildiği zaman kıyameti bekle!" buyurmuştur (Dinçer, 2017: 25). Peygamberimizin hadislerinden de rivayet edildiği gibi emaneti ehline vermemek yani liyakate dayanmayan bir atama kayırmacılığın farklı türleri şeklinde tezahür edebilmektedir.

Konfüçyüs'ün "Konuşmalar" adlı eserinde de yönetimde kayırmacılık olgusuna karşı çıkılarak yetenekli insanların yönetimde görevlendirilmesine ve yükseltilmesine değinilmektedir. Konfüçyüs, yönetimde nasıl insanların görevlendirileceğine ilişkin olarak "önce sana hizmet edebilecekleri al, onların ufak yanlışlarını bağışla ve erdemli, kabiliyetli insanları devlet işlerinde görevlendir". "Erdemli ve kabiliyetli insanları nasıl bilip görevlendireyim?" sorusuna ise; "Bildiğin kimseleri görevlendir. Bilmediğin kimseleri de onlar getirecektir" (Dinçer, 2017:43) şeklinde söylemde bulunmuştur. Burada Konfüçyüs'ün bildiğin kimseler ile ifade etmek istediği nepotik bir yaklaşım değildir. Yeteneklerinden ve kabiliyetinden emin olma anlamındadır.

İmam Gazali'de Nasihatü'l Müluk adlı eserinde lider nitelikli kişinin özelliklerine değinmiştir. Ona göre lider olan kişi için gerekli olan en temel husus bulunduğu rütbe ve mevkiye layık olup olmadığı ve yapmış olduğu işin sevap ve günahının da ona göre olacağını bilmesidir. Ona göre liderlik büyük bir nimettir ve bu nimet üzerine başka hiçbir nimet tercih olunmaz (Dinçer, 2017: 220). İmam Gazali, Sultanlara farz olan dört şeyi de; memleketini borç yükü altına sokmamak, akıllı kimseleri yanında tutarak ülkesinin refahını yükseltmek, hikmet ve tecrübe sahibi kişilerin hak ve hatırlarını korumak, idari işlerde hoş karşılanmayan, çirkin işlerden uzak durmaya gayret göstermek (Dinçer, 2017: 221) olarak ifade etmiştir. İmam Gazali'nin yönetim anlayışında devlet yönetiminde yer alan kişilerin tamamen yeteneğe, tecrübeye ve liyakate dayalı olarak gelmesi söz konusu olup, kayırmacılık olgusu kesinlikle kabul edilmemektedir.

Yönetimde kayırmacılığın tersi olan liyakatle ilgili Maverdi, Nasihatü'l-Müluk adlı eserinde önemli açıklamalar yapmıştır. Eserinde Melik'in işlerini yöneterek, mallarını toplayacak olanları seçmesi gerektiğinden söz etmektedir. Bu noktada her özelliği tam olarak taşıyan, her meziyette sivrilen birisini bulamazsa, seçtiği kişide başka yönlerden kusur ve eksiklik olsa bile her iş için ona layık olanı, diğerlerinden daha üstün olanı seçer. Çünkü işe uygun adam seçmek adaleti, adalet mülkün devamını sağlar (Maverdi, 1996'dan aktaran Dinçer, 2017:258).

Günümüzde modern kamu yönetimi anlayışı içerisinde görevde yükselme sisteminin liyakat esaslarına bağlanması, kayırmacılığın önüne geçilmesi açısından son derece önemlidir. Günümüz modern toplumunda devletin bürokrasi aracılığıyla görevlerini yerine getirebilmesi için sosyal, ekonomik, bilimsel ve teknik sorunları çözüme gücüne de sahip olmalıdır. Sözü edilen gereksinimler ve ihtiyaçlarla karşı karşıya olan ve bunları çözüme kavuşturma sorumluluğu olan devlet, kayırmacılığa asla geçit vermeyen liyakat sistemi üzerine

kurulu kamu personel sistemini gerçekleştirmek zorundadır (Şen, 1995:81). Liyakat sistemi ve kariyer ilkesi, siyasi nitelikte olan kadroların sınırlı sayıda olmasını ve sadece danışmanlık kadroları ile sınırlandırılmasını gerektirmektedir. Liyakat sistemi, “kariyer dışı yeteneklerin” bürokrasiye alınması yolunu da açık tutmakta; mevcut personelin de hangi mevkide olursa olsun hizmet içi eğitime tabi tutulmasını öngörmektedir (Şen, 1995: 82).

Çağımızın değişim hızına yanıt verebilecek etkin ve verimli bir kamu hizmetinin sunulmasının önemli koşullarından biri, kamu kurumlarının liyakatli yöneticilerle yönetilmesidir. Liyakatli olmayan yöneticilerin istisnai durumlar dışında iyi yöneticilik ve liderlik yapması pek mümkün değildir. Türk kamu yönetiminde yönetici atamalarında liyakat yerine kayırmacılığın olması, subjektif bazı kriterlerin olması, nitelikli yöneticilerin iş başına gelmesini engellemektedir (Taşdan ve Gül, 2013:148).

Türk personel rejiminin, liyakat sistemi ile kayırmacılık sistemi arasında bir yerde olduğu da ifade edilmektedir. Ancak bu durumun önemli sakıncaları vardır. Çalışmada ayrıntılarıyla ele alınan kayırmacılık sisteminin tam olarak uygulandığı yerlerde, iktidar değiştiğinde tüm kamu görevlileri girmekte ve yerlerine yenileri gelmektedir. Dolayısıyla memurluk kadrolarında bir şişme olmamaktadır. Liyakat sistemi olan ancak bozulmaların olduğu uygulamalarda ise siyasi iktidar değiştiğinde iktidara yakın olmayan memurlar pasif görevlere getirilerek kamu görevlisi statüsü korunmaktadır. Böylece bürokraside ihtiyaç fazlası çok sayıda memur bulunmakta bu durum ise kamuda gizli işsizliğin nedeni olmaktadır. Türkiye’de sadece merkezi idarede değil, verimlilik ve etkinlik gibi piyasa kurallarına göre işletilmesi gereken KİT’lerin de iktidar değişikliğinden en fazla etkilenen kurumlar arasında olduğu ifade edilmektedir (Eryılmaz, 1993:88).

Görevde yükselme sürecinde kayırmacılığın tersi olan liyakat en önemli unsurlardan biridir. Günümüzde görevde yükselmelerin liyakate göre yapılması gerektiği konusunda fikir birliği vardır. Ancak Mihçioğlu (1957:90-91), liyakatte önemli olanın nasıl tespit edileceği olduğunu belirtmektedir. Yükselmeye kıdem faktörüne ağırlık veren ülkeler, bu sistemi liyakate karşı olduklarından değil, liyakatin kabul edildiği takdirde ortaya çıkması muhtemel suiistimallerden korktukları için kabul etmişlerdir. Liyakatin belirlenmesi de daha subjektif ve yöneticinin kararına bağlı olabilmektedir. Memurun liyakatini tespit edecek amirlerin de takdirlerinde kişisel duygularının, sempati ve anti patilerinin ve diğer tesirlerin etkisi altında kalmaları mümkündür. Bu nedenle bazı ülkelerde liyakatin tespiti için sadece amir takdiri yerine liyakat ve başarıya temel teşkil eden (memurun eserleri, kazandığı ödüller vs.) göz önünde bulundurulmakta ve komisyon tarafından veya memur örgütlenmeleri tarafından da izlenmesi sağlanmaktadır.

5. SONUÇ

Kamu yönetimi, bünyesinde birçok işlev ve dinamiği barındırmaktadır. Bunlardan birinin de görevde yükselme sistemi olduğu söylenebilir. İnsanoğlu, sosyal bir yaşamda varlığını sürdürmektedir. Bu noktada sosyal bir varlık olan insanoğlu, doğası gereği yönetme ve yönlendirme gücüne de sahip olmak istemektedir. İnsanoğlunun varlığını sürdürdüğü hangi sektör veya örgüt olursa olsun yükselme isteği ön plana çıkmaktadır. Özel sektörde olduğu gibi kamu sektöründe de görevde yükselme sistemi ve dinamikleri önem kazanmaktadır. Ülkemizde kamu yönetiminde uygulanan görevde yükselme sisteminin sürekli tartışma konusu olduğu, objektiflik, hakkaniyet gibi ölçüleri taşıyıp taşımadığının sorgulandığı görülmektedir. Nitekim kamu çalışanları için uygulanmakta olan görevde yükselme sisteminin ve mevzuatının ne denli adil bulunduğunun, liyakat, ehliyet, kariyer kavramlarına hangi derecede önem

verildiğini algılamanın ayrı bir tartışma ve çalışma konusu olduğu düşünülmektedir.

Kamu sektörünün dinamikleri ve yapısı, özel sektöre göre farklılıklar ve kendine has nitelikler taşıyabilmektedir. Dolayısıyla kamu sektörünün sahip olduğu niteliklerin, özel sektörden farklı olduğu olgusundan hareketle, kamu sektöründe eşitlik, objektiflik, hakkaniyet gibi ilkeler daha fazla ön planda yer alabilmektedir. Özel sektörde ise sermaye sahibinin öznel düşünceleri doğrultusunda, istihdam ve terfi kararları alınabilmektedir. Çünkü kar ve zarar ilişkisi doğrudan sermaye sahibine aittir ve alacağı kararlardan da sermaye sahibi kendisi sorumlu ve yetkilidir. Ayrıca sermaye sahibi dilediği çalışanına, dilediği ücreti ödeyebilme hakkına da kendisini haiz görebilmektedir. Ücret, özel sektörde bağlılığı sağlayan önemli faktörlerden biri olarak kabul edilmektedir. Bu kapsamda sermaye sahibi, parça başı ücret ya da performansa göre ücret gibi farklı prim uygulamalarıyla çalışanların bağlılıklarını ve performanslarını artırmayı hedefleyebilmektedir. Kamuda ise çalışanlara bireysel anlamda istenildiği gibi farklı ücretlerin ödenmesi mümkün değildir. Kamu çalışanlarına, meslek sınıfları, kademe derece göstergeleri doğrultusunda ve ek ders ya da nöbet ücreti gibi sınırları ve çerçevesi yasal düzenlemelerle belirlenmiş mesleğin gerektirdiği özellikler boyutunda ücret ödemesi gerçekleştirilebilmektedir. Böylelikle görevde yükselecek personelin hangi ücret seviyesinden gelir elde edeceği de öngörülmektedir ve konu sübjektif değerlendirmelere kapalıdır. Dolayısıyla kamu sektörünün özel sektör gibi kar amaçlı bir sektör olmadığını, kamu kurumlarının sadece kar oranlarını maksimize etmek gibi bir misyonlarının bulunmadığını göz önüne almak gerekmektedir. Özel sektör çalışanlarına parça başı prim ödemek, üretim miktarı ve hacmine göre ödüller vermek gibi teşvik edici performans uygulamaları ile hizmet verimliliğini artırabilmek, hizmet sunumu ve kalite standartlarını yükseltebilmek mümkün olabilmektedir. Fakat kamu

sektörünün dinamiklerinin ve şartlarının özel sektörden farklı olması nedeniyle bu tür uygulamalar ile çalışan verimliliğinin artırılması, örgütsel bağlılığın sağlanabilmesi kolay olmamaktadır.

Kamu sektöründe yönetici atamalarında üst kadrolar için de net kriterler bulunmamaktadır. Dolayısıyla her kurumsal sektör bazında net kriterlerin oluşturulması ve bu kriterlere uygun adaylar arasından seçim yapılması önem taşımaktadır. Bu bağlamda yükselme sisteminin objektif ve hakkaniyetli olmasının, kamu çalışanlarının bağlılık seviyesi, hizmet verimliliği, iş tatmini, iş memnuniyeti, devamsızlık, işe geç gelme ve kalite standartları gibi birçok değişkene pozitif anlamda yansıtacağı söylenebilir. Bununla birlikte bazı pozisyonlarda istisnai durumlar olabilir. İlgili bakan tarafından sınav ve mülakat gibi yöntemler dışında takdire dayalı atama yetkisi kullanılarak müsteşar, genel müdür gibi üst düzey kadrolara görevlendirme yapılması yönetsel uyum anlamında uygun görülebilir. Ama bunun kapsamı genişletilmemeli, istisnai bir çerçevede değerlendirilmelidir.

Kamu çalışanlarının görevde yükselme esaslarını belirleyecek sistemin belli kriterleri taşıması gerektiği, üzerinde hemfikir olunan konuların başında gelmektedir. Bu kapsamda, her kamu kurumunun kendi bünyesine uygun, liyakat ve ehliyet ilkelerinin uygulandığı, yükselecek yönetici pozisyonunun şartlarına haiz kriterlerin güvence altına alındığı bir modelin kurulması gerekmektedir. Bu kriterler belirlenirken katılımcı bir yönetim anlayışının belirlenmesi, çalışanların düşünce, görüş ve önerilerinin belirlenerek değerlendirilmesi durumunda oluşturulacak görevde yükselme sisteminden elde edilecek faydanın, çalışan memnuniyeti, iş tatmini, örgütsel güven ve örgütsel bağlılığın artırılması noktasında maksimum noktaya ulaşabileceği söylenebilir.

Kamuda objektif ve hakkaniyete uygun bir görevde yükselme sisteminin nasıl oluşturulacağı konusu beraberinde birçok

tartışmayı getirmektedir. Bu bağlamda objektiflik ve hakkaniyet ilkelerinin nasıl sağlanacağı konusunda farklı görüş ve düşüncelerin gündeme getirildiği görülmektedir. Örneğin sözlü sınavların (mülakatların), yönetici pozisyonuna getirilecek çalışanların temsil kabiliyeti, ifade yeteneği, makam temsiliyeti gibi niteliklerinin ölçülebilmesi ve değerlendirilmesi için son derece elzem olduğu savunulmaktadır. Bununla birlikte ülkemizde sözlü sınav (mülakat) uygulamalarına ilişkin yaygın olan kanaat çoğu zaman kayırmacılık türlerine zemin hazırlayan bir uygulama olduğu şeklindedir. Dolayısıyla ülkemizde uygulanmakta olan sözlü sınav (mülakat) uygulamalarının çalışanların adalet ve objektiflik algılamalarında çoğunlukla negatif bir tutum oluşturduğu söylenebilir. Sözlü sınavların (mülakatların), objektif ve hakkaniyetli olamama sorununa karşı yasal düzenlemelerin hayata geçirilmesinden bahsedilebilir. Fakat bu konuda ne tür yasal bir düzenleme yapılırsa yapılsın, sözlü sınavların (mülakatların) değerlendirilmesinde konunun soyut bir anlam taşıması ve mülakat değerlendirme jürisinin olası subjektif yargı, tutum ve değerlendirmelerinin tamamıyla engellenmesi mümkün olmayacaktır. Bu durumda zihniyet değişiminin gerekliliğinden söz edilebilir. Ülkemizde birçok sorun teşkil eden alanda olduğu gibi görevde yükselme sistemindeki sorun alanlarında da özellikle sözlü sınavların objektif bir nitelik taşımaması ve hakkaniyete uygun uygulanmaması sorununun çözümünde yasal düzenlemelerin yapılmasından ziyade bu yönde tutum değişikliğinin sağlanması daha faydalı olabilir.

Yükselme sistemi ile ilgili mevzuatı uygulayacak, iş ve işlemleri yürütecek bir komisyon veya komite yükselme sistemindeki kayırmacılık sorunlarının çözümünde faydalı olabilir. Bu bağlamda siyasal, eş dost, sendika, akraba kayırmacılığı gibi nepotik yöntemlerin ve baskıların uygulanmadığı, yönetici adaylarının hizmet vereceği sektörü ve alanı

iyi tanıyan, alanında uzman ve bilirkişi niteliklerine sahip, yönetici adaylarının temsil kabiliyetini, ifade yeteneklerini, ehliyet ve liyakatlerini ölçmeye muktedir bir inceleme ve değerlendirme komisyonundan bahsedilebilir. Özellikle bu konuda komisyon üyelerinin seçiminde, siyasal ve benzeri kaygı ve endişelerden uzak durarak kamuoyu nezdinde olumsuz spekülasyonlara bulaşmamış, siyasetten uzak kalmış, alanında uzman ve bilirkişi niteliklerine haiz, toplumda güven duyulan bireylerin seçiminin büyük önem taşıdığı ifade edilebilir. Türk Kamu yönetiminde çalışanların görevde yükselmesinde kayırmacılık sorunlarının çözülmesinde aşağıda belirtilen önerilerden yararlanılabilir.

1-Görevde yükselme sisteminin liyakat, ehliyet, kariyer ilkelerini mutlaka taşıması gerekmektedir. Subjektif uygulamaların ve nepotik yöntemlerin sık sık eleştiri konusu olduğu kamudaki görevde yükselme sisteminde bu ilkelerin benimsenmesi durumunda süregelen tartışmaların önemli ölçüde azalacağı ve kamu çalışanları nezdinde pozitif bir adalet algısının oluşmasını güçlendireceği ifade edilebilir.

2-Görevde yükselme sistemi için kamu çalışanlarının beklenti, öneri ve düşüncelerinin alınmasının da sisteme yönelik adalet algılarının pozitif yönde oluşmasında oldukça önemli bir yerinin olacağı düşünülmektedir. Bu yönde gerçekleştirilecek anket uygulamaları veya sosyal medyada oluşturulacak görüş ve düşünce portalları gibi yöntemlerle konunun esas paydaşı konumunda bulunan kamu çalışanlarının görüş ve önerileri alınabilir ve sistemin oluşturulmasında değerlendirilebilir.

3-Ülkemizdeki görevde yükselme sisteminin eleştirilmesinde en önemli konu başlıklarından birinin sözlü sınavlar olduğu değerlendirilmektedir. Sözlü sınavlar çoğu zaman kayırmacılığın uygulanabildiği en güçlü yöntemlerden biri olarak görülmektedir. Konu, çalışmada ele alınmış ve değerlendirilmiştir. Yapılacak yasal düzenlemelerden ziyade bu konuda zihniyet

değişiminin gerçekleştirilmesinin çok daha faydalı sonuçlar vereceği düşünülmektedir. Bu kapsamda tüm kamu kurum ve kuruluşlarını bağlayacak özerk veya bağımsız bir yapıda faaliyet gösterecek Atama ve Terfilerde Etik İlkeler ve Saydamlık Kurulu veya benzeri isimlerle adlandırılacak bir kurulun oluşturulmasından söz edilebilir. Bakanlıkların da bu kurul nezdinde oluşturacağı mülakat komisyonlarının alanında uzman ve yetkin, siyasi, sendikal veya benzeri sosyal referans yapılarından uzak kalmış, kamuoyu nezdinde ismi olumsuz spekülasyonlara bulaşmamış güvenilir isimlerden oluşmasının, zihniyet değişimi noktasında pozitif sonuçlar ortaya koyacağı savunulabilir.

4- Yükselme uygulamalarında kamu çalışanları nezdinde en önemli nepotik yöntemlerden biri olarak politik etkenler değerlendirilmektedir. Dolayısıyla görevde yükselme sisteminde bu sorunun, önemli bir yer teşkil ettiği ifade edilebilir. Çok boyutlu olarak değerlendirilebilecek bu sorunun çözülebilmesinde bahsi geçen bağımsız, alanında uzman ve yetkin bir kurulun oluşturulması ve bu kurulun siyasi

endişe ve kaygılardan uzak yapılandırılarak nepotik yöntemlerin uygulanmasına mahal bırakmayacak şekilde objektif uygulamalar gerçekleştirilmesi faydalı olabilir.

5- Mevcut görevde yükselme sisteminde sendikal referansların da önemli bir etkisinin olduğu anlaşılmaktadır. 2001 yılında gerçekleştirilen yasal düzenleme ile ülkemiz kamu sektörüne hukuken ilk defa giren sendikacılık olgusunun günümüzde önemli sosyal örgütlenmelerden biri olduğu kabul edilmektedir. Kamu sektöründe etki ve referans alanları gittikçe genişleyen sendikaların bu güçlerini yönetici atama ve terfilerinde de kullanabildikleri, bu konularda misyon üstlenebildikleri görülmektedir. Görevde yükselme sistemindeki sorunların çözümlenmesinde, tıpkı diğer kayırmacılık yöntemlerinde olduğu gibi sendikal kayırmacılığın da önüne geçilmesi önem taşımaktadır. Objektiflik esası ve meritokrasi ilkeleri doğrultusunda kurulacak görevde yükselme sisteminde bu tür nepotik uygulamalara kesinlikle zemin bırakılmaması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

1. AKTAN, C. C. (2001). Yolsuzlukla Mücadele Stratejileri. Hak-İş Yayınları, Ankara.
2. BABAOĞLU, C. (2016). “Lobicilik ve Kamu Yönetiminde Katılım”, Türk İdare Dergisi, Sayı:483, 299-401.
3. BENK, S. ve KARAKURT, B. (2010). “Gelir İdareleri ve Yolsuzluk: Motivasyonlar, Fırsatlar ve Mücadele Yolları”, İşletme ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 1 (4):133-148.
4. BOADI, E. G. (2000). “Conflict of Interest, Nepotizm and Cronysim” In Confronting Corruption: The Elements of a National Integrity System-The TI Source Book 2000, (Eds). Jeremy Pope, Transparency International, <https://bsahely.com/wp-content/uploads/2016/10/21.pdf>
5. BOZKURT, Ö.-ERGUN, T., ve SEZEN, S. (1998). Kamu Yönetimi Sözlüğü, TODAİE Yayını, Ankara.
6. BÜTE, M. (2011). “Kayırmacılığın Çalışan Davranışları ve İnsan Kaynakları Yönetimi Üzerine Etkileri: Türk Kamu Bankaları Üzerine Bir Araştırma”, Amme İdaresi Dergisi, 44 (1): 135-153.
7. CHAPMAN, B. (1970). İdare Mesleği ve Avrupa’da Devlet Memurluğu, (Çev.) Cahit Tutum).Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, Ankara.
8. ÇİNAR, K. (1997). Kamu Yönetiminde Yozlaşma ve Rüşvet, Türkiye Genç İşadamları Derneği, İstanbul.
9. DİNÇER, Ö. (2017), Bilgi ve Hikmet Sahiplerinden Yönetim Dersleri, Alfa Yayınları, İstanbul.

10. EERDEM, M. ve MERİÇ, E. (2012). “Okul Yönetiminde Kayırmacılığa İlişkin Ölçek Geliştirme Çalışması”, Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 2 (2):141-154.
11. ERYILMAZ, B. (2007). Kamu Yönetimi, Erkam Matbaası, İstanbul.
12. ERYILMAZ, B. (1993). “Kamu Bürokrasisinin Denetlenmesinde Yeni Gelişmeler”, Amme İdaresi dergisi, Aralık, 26 (4): 81-106.
13. FİNDİKÇİ, L. (2013). “Yerel Yönetimler Etik ve Patronaj”, Uluslararası Hakemli Beşeri ve Akademik Bilimler Dergisi, 2 (4): 62-87.
14. GÖNÜLAÇAR, Ş. (2014); “*İnsan Kaynakları Yönetiminde Kayırmacılık Kuşatması ve Liyakatsizlik Çıkmazı*”, https://www.academia.edu/9687458/%C4%B0nsan_Kaynaklar%C4%B1_Y%C3%B6netiminde_Kay%C4%B1rmac%C4%B1lık_Ku%C5%9Fatmas%C4%B1_ve_Liyakatsizlik_%C3%87%C4%B1kmaz%C4%B1. 15.04.2015.
15. GÜNAY, Ö. F. (2004). Üst Düzey Kamu Yöneticilerinin Yetiştirilmesi, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
16. HAQUE, M. Sh. (1997). “Incongruity Between Bureaucracy and Society in Developing Nations: A Critique”. Peace & Change, 22:432-462.
17. HUBER, J. D., & McCARTY, N. (2004). “Bureaucratic Capacity, Delegation, and Political Reform”. The American Political Science Review, 98 (3): 481-494.
18. KÜÇÜKKOCAOĞLU, G. (2005). “Türkiye’de Yolsuzluk, Kayıt Dışı Ekonomi, Kara Para ve Aklanması, Uluslararası Ticari İşlemlerde Yabancı Kamu Görevlilerine Verilen Rüşvet ve Önlenmesi için Yapılan Çalışmalar”. <http://www.baskent.edu.tr/~gurayk/finpazcuma1.doc>. 13.11.2015.
19. LOEWE, M.- BLUME, J.-SCHÖNLEBER, V.- SEIBERT, S.-SPEER, J.-VOSS, C. (2007). “The Impact of Favouritism on the Business Climate: A Study on Wasta in Jordan”, Bonn.
20. MAVERDİ (1996). Nasihatü’l-Mülük, (Çev.) Mustafa Sarıbyık, Maverdi’nin Nasihatü’l-Mülük’u ve Siyasi Görüşleri, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, SBE, Konya.
21. MIHÇIOĞLU, C. (1957). Türkiye’de Liyakate Göre Terfi Meselesi. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi. 12 (3): 90-95.
22. OKTAY, C. (1983). Yükselen İstемler Karsısında Türk Siyasal Sistemi ve Kamu Bürokrasisi, İstanbul Üniversitesi SBF Yayını, İstanbul.
23. ÖZKANAN, A. ve ERDEM, R. (2014). “Yönetimde Kayırmacı Uygulamalar: Kavramsal Bir Çerçeve”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2 (20): 179-206.
24. ÖZKANAN, A. Ve ERDEM, R. (2015). “Yönetimde Kayırmacı Uygulamalar Üzerine Nitel Bir Çalışma”, MAKÜ İİBF Dergisi, 2 (2):7-28.
25. ÖZLER, H.-ÖZLER, D. E. ve GÜMÜŞTEKİN, G. E. (2007). “Aile İşletmelerinde Nepotizmin Gelişim Evreleri ve Kurumsallaşma”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17:437-450.
26. ÖZSEMERÇİ, K. (2003). Türk Kamu Yönetiminde Yolsuzluklar, Nedenleri, Zararları ve Çözüm Önerileri, Sayıştay Yayınları, Ankara.
27. ÖZTEKİN, A. (2008). Türk Kamu Yönetiminde liyakat ve Kariyerden Kaynaklanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri, Türk İdare Dergisi, Haziran, 459:13-36.
28. RAUCH, J. & EVANS, P. (2000). “Bureaucratic Structure and Bureaucratic Performance in Less Developed Countries.” Journal of Public Economics 75(1):49-71.
29. ROWSHAN, A. G.-GHASEMNEZHAD, M. & HEMMAT, Z. (2015). “Investigation of Nepotism in Public Sector Organizations in Iran and its Impact on Employee’s Performance”. International Journal of Management,

- Accounting and Economics. March, 2 (3):189-199.
30. SEZGİN, M. (2002). “Lobicilik Kavramı ve Yöntemleri”, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Hakemli Dergisi, 2 (12):751– 771.
31. ŞEN, M. L. (1995). Liyakat İlkesi ve Türk Kamu Personel Sistemindeki Uygulaması. Amme idaresi dergisi, 28 (1), Mart. 77-92.
32. TAŞDAN, N. & GÜL, H. (2013). Kamu Yönetiminde Liderlik ve Kaymakamlık. Detay Yayıncılık. Ankara.
33. TORTOP, N. (1994). Personel Yönetimi, Yargı Yayınları, Ankara.
34. ÜLKER, H. (1995). “Siyasal İktidar ve Bürokrasi İlişkisi”, Kamu Yönetimi Sempozyumu Bildirileri, C.2, 185-192.
35. YILDIRIM, M. (2013). Kamu Yönetiminin Kadim Paradoksu: Nepotizm ve Meritokrasi, CB Sosyal Bilimler Dergisi. 11 (2):353-380.

VERGİ UYUŞMAZLIKLARINDA ALTERNATİF ÇÖZÜM YOLLARI (İZAHA DAVET MÜESSESESİ VE MÜKELLEF HAKLARI BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRMELER)

ALTERNATIVE RESOLUTION IN TAX DISPUTES (ANALYSIS OF THE INVITATION TO EXPLANATION AND RIGHTS OF TAXPAYERS)

Engin HEPAKSAN*, Orçun AVCI**

* Doç. Dr., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü,
engin.hepaksan@ikc.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-4383-4091>

** Arş. Gör., Aksaray Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü,
orcun.avci@outlook.com, <https://orcid.org/0000-0002-7917-9802>

ÖZ

İdari işlemlerin yetki, şekil, sebep, konu, maksat unsurları bakımından idare ile mükellefler arasında uyuşmazlıklar söz konusu olabilmektedir. Bu uyuşmazlıklar farklı sebeplerden dolayı vergi idaresinden kaynaklanabileceği gibi vergi mükelleflerinden de kaynaklanabilmektedir. Mükellefler yönüyle yükümlülüklerine aykırı hareketler sebebiyle de çoğu zaman vergi kayıpları gündeme gelmektedir. Verginin kasten veya hataen hiç ödenmemesi ya da eksik ödenmesi, vergi kanunlarını uygulamak durumunda olan vergi idaresi ile mükellefler arasında mevzuatın yorumundan kaynaklanan görüş farklılıkları gibi hususlar uyuşmazlıklarının ana sebeplerini oluşturmaktadır. Her ne sebeple olursa olsun tüm durumlarda bir uyuşmazlık gündeme gelse de, gerek idare ve gerekse de mükellefler yönüyle bunun kısa sürede çözümü arzulanan bir durumdur. Bu çözüm yolları da idari ve yargı çözüm yolları ile sınırlı kalmamaktadır. Alternatif uyuşmazlık çözüm yollarının tartışıldığı günümüzde, bu aşamadaki mükellef hakları da büyük önem arz etmektedir. Bu sebeple de çalışmada, alternatif uyuşmazlık çözüm yolları ve bu aşamada ortaya çıkabilecek mükellef hakları değerlendirilmiş, ayrıca Türk vergi hukukuna yeni bir uygulama olarak giren “izaha davet” müessesesi alternatif bir çözüm yolu olarak tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Vergi Uyuşmazlığı, Alternatif Çözüm Yolları, İzaha Davet, Mükellef Hakları.

Jel Kodları: K34, H20, H29.

ABSTRACT

Disputes between the administration and the taxpayers may be the subject in terms of authority, form, reason, subject and purpose of the administrative transactions. These disputes may cause from tax authorities as well as taxpayers due to different reasons. In terms of taxpayers, tax losses are on the agenda when they do not obey obligations most of the time. The main reason of the tax disputes are the delinquent or incomplete payment or incompleteness of the tax constitutes, differences of opinion arising from the interpretation of legislation between the tax administration and taxpayers who are obliged to apply tax laws and so on. Whatever the reason, when a dispute comes in all cases, both the administration and the taxpayers are in a position to find a solution in a short term. These remedies are not limited with administrative and judicial remedies. The alternative dispute resolution methods which are discussed nowadays, the taxpayer rights at this stage are also of great importance. For this reason, in this study alternative dispute resolution methods and taxpayers' rights that may arise at this stage have been evaluated. Furthermore, “invitation to explanation”, which is a new practice for Turkish tax law, has been discussed as an alternative resolution.

Keywords: Tax Dispute, Alternative Dispute Resolution, Invitation to Explanation, Taxpayer Rights.

Jel Codes: K34, H20, H29.

1. GİRİŞ

Vergilendirme sürecinde idari işlemler tesis edilirken ortaya çıkan uyuşmazlıkların en az maliyetle ve kısa sürede çözüme ulaştırılması arzulanan durumdur. Vergi uyuşmazlıklarının çözümünde çeşitli idari çözüm yolları bulunduğu gibi, yargı yolu da tercih edilebilir. Diğer taraftan son yıllarda birtakım yeni müesseselerin de tartışıldığı yeni bakış açılarının gündeme geldiği söylenebilir. Belirtmek gerekir ki, uyuşmazlıkların çözümü için geliştirilen öneriler vergi hukukunun da bir parçası olduğu kamu hukuku alanında uygulanma özelliği arz ederken, bazı önerilerin ise özel hukuk alanında uygulama kabiliyeti bulunduğu görülmektedir. Özellikle yargı sisteminin ve mevcut idari çözüm mekanizmalarının karmaşık ve uzun bir süreç gerektirmesinden ve diğer tartışılacak dezavantajlarından dolayı yeni önerilerin bazı avantajları ön plana çıkmalıdır ki, uygulama kabiliyeti bulabilsinler. Ancak bu önerileri sadece mevcut önerilere bir alternatif olarak düşünmek yanıltıcı olabilir. Bazı durumlarda mevcut sistemin tamamlayıcısı, sistemin belli bir sürecinde devreye girici veya sonuç yaratıcı olması durumları da ayrı birer alternatif olarak düşünülebilir.

Sonuç olarak mevcut sistemde işlevsel olmayan bir müessesenin yerine yeni bir çözüm yolu önerilebileceği gibi, mevcut sistemin işlevselliğine katkı sağlayan, onu tamamlayan kısmi uygulamalar da ayrı birer öneri olarak düşünülebilir. Bu çalışmanın bir amacı genel olarak vergi hukuku bakımından uyuşmazlıkların çözümünde bazı alternatif veya tamamlayıcı tartışma alanlarını ortaya koymak olmakla birlikte, özel hukuk alanında geliştirilen bazı müesseselere de yer verilmesinin faydalı olabileceği düşünülmüştür. Vergi uyuşmazlıklarının çözümünde idari ve yargısal çözüm yolları açısından önemli bir hususun belirtilmesi gerekir. İdari çözüm yolları uyuşmazlıkların çözümünde değişmez nitelikli değildir. Zamanın koşullarına göre bu çözüm yollarında değişiklikler, rehabilitasyonlar, iyileştirmeler yapılarak sistemin daha işler

hale getirilmesi sağlanabilir. Hatta artık işlevselliğini yitirdiği gerekçesiyle bazı idari mekanizmalar yürürlükten kaldırılabilir. Vergi uyuşmazlıklarının yargı sürecinde çözülmesi ise, hukuk devletinin bir gereğidir. Bu husus gerek Anayasa ve gerekse de kanunlarla güvence altına alınmış bulunmaktadır. Mükelleflerin vergi uyuşmazlıkları bakımından ilgili koşullar mevcut olduğunda yargı yoluna başvurmaları en temel anayasal haklarından birisidir. Dolayısıyla uyuşmazlıkların çözümünde alternatif yollar denildiğinde yargı yolunun kaldırılması değil, ancak yargı yoluna gerek kalmadan ve ona yardımcı olacak ve onu tamamlayacak şekilde diğer mekanizmaların işletilebilmesi anlaşılmalıdır. Bu bilgiler ışığında çalışmanın ilerleyen kısımlarında Alternatif Çözüm Yolları (Alternative Dispute Resolution, ADR) olarak anılacak bu yöntemlerin uyuşmazlıkların çözümüne katkı sağlayan öneriler olarak ortaya konulması amaçlanmıştır. Çalışmada vergi uyuşmazlıklarının çözümünde alternatif bir çözüm yolu olarak Türk vergi mevzuatına yeni girmiş olan “İzaha Davet” müessesesi ayrı bir başlık altında incelenmiştir. Çalışmanın son başlığı olarak, alternatif çözüm yolları esnasında hangi mükellef haklarının söz konusu olabileceği hususu ayrıca ele alınmaya çalışılmıştır.

2. VERGİ UYUŞMAZLIKLARINDA ALTERNATİF ÇÖZÜM YOLLARI

Vergilendirme işlemlerine baktığımızda doğası gereği, uyuşmazlık çıkarmaya elverişli işlemler olduğu görülmektedir. Devlet; kamusal mal ve hizmet üretimi için kaynak temin etmek zorunda olduğundan, özel ekonomiden olabildiğince çok artık ürünü kamu kesimine aktarmaya çalışmaktadır. Buna karşılık bireyler de doğal olarak ellerinden geldiğince az vergi ödemeyi istemektedir. İşte bu çelişkili tutumlar, vergi uyuşmazlıklarının doğumuna etki eden temel faktörleri oluşturmaktadır (Taştan, 2007). Vergi uyuşmazlıklarını çözüme

kavuşturmak esas olarak devlete ait bir görevdir. Ancak uyuşmazlığa giren taraflar, aralarındaki uyuşmazlığı çeşitli yollarla giderebilmektedir. Bu yollar, sürecin ne kadar resmiyet taşıdığı, tarafların süreç içindeki etkinliği gibi bir takım hususlar ile birbirinden farklılık göstermektedir (Bulur, 2007: 31). Burada vergi uyuşmazlıkları için geleneksel yöntemler olan idari ve yargı aşamasındaki çözüm yollarından farklı bir mekanizmanın önerilme sebebi her konunun yargıya intikal etmesinden ziyade çözümünü daha kolay gerçekleştirebilme niyetindedir. Burada ayrıca esas olarak zamandan tasarruf etmek de amaçlanmaktadır.

Çalışmanın bu bölümünde öncelikle uyuşmazlık ve vergi uyuşmazlığı kavramına değinildikten sonra genel olarak alternatif çözüm yollarından bahsedilecektir.

2.1. Uyuşmazlık ve Vergi Uyuşmazlığı Kavramları

Uyuşmazlık kavramı, günlük konuşma ve yazı dilinde anlaşmazlığı ifade etmektedir. Hukuk dilindeki karşılığı da farklılık göstermemektedir. Genel tanımlama ile uyuşmazlık, “*karşılıklı bir konu üzerinde farklı görüşlere sahip olmaları nedeniyle düşülen anlaşmazlık*” olarak ifade edilebilir (Yardımcıoğlu ve Kütükçü, 2014: 3). Uyuşmazlık hukuk sözlüğüne göre; niza, ihtilaf, çekişme, dava, kavga anlamlarına gelmektedir (Yılmaz, 2006: 716). Başka bir deyişle uyuşmazlık; “*iki ya da daha fazla tarafın bir konuda ihtilaf yaşaması, anlaşamaması hali*” dir. Vergi hukukunun dinamik ve değişken yapısı sebebiyle, yönetsel işlemleri gerçekleştiren gelir idaresi ile bu işlemlere muhatap olan mükellefler, adına ceza kesilenler ve kimi zaman vergi sorumluları arasında uyuşmazlık yaşanması normal bir durumdur (Arslaner, 2016: 275).

Vergi uyuşmazlığı, vergi idaresi ile mükellef, vergi sorumlusu, iştirakçi ya da ceza muhatabı gibi taraflar arasında vergilendirme ilişkisi münasebetiyle ortaya çıkan ve barışçıl yollarla çözülmesi mümkün olmayan anlaşmazlıklardır (Yüce,

2015: 81). Genel olarak vergi uyuşmazlıkları, vergi borçlusu ile vergi alacaklısı arasında vergiyi doğuran olay, mükellefiyet, tarh, tebliğ, tahakkuk, ceza kesme, tahsil işlemleri ve uygulamalarından ortaya çıkmaktadır. Her türlü uyuşmazlıkta olduğu gibi vergi uyuşmazlıklarında da biri davacı diğeri davalı olmak üzere iki taraf vardır. Bu taraflardan davacı taraf olanlar, talepleri vergi dairesi müdürlüğü/ vergi dairesi başkanlığı, Gelir İdaresi veya Maliye Bakanlığı tarafından yerine getirilmeyen, adına ceza kesilen veya hakkında takibat yapılan uyuşmazlığın edilgen sujesi olan mükellefler; davalı pozisyonunda ise yukarıda sayılan vergi dairesi müdürlüğü/ vergi dairesi başkanlığı, Gelir İdaresi veya Maliye Bakanlığı’dır (Bilgin ve Bayar, 2016).

Vergi uyuşmazlıklarına yol açan nedenlerden birisi, vergi mevzuatında yapılan sık değişikliklerden, mevzuatın karışık, muğlak ve birbiriyle çelişir olmasıdır. Bu durum hem idare hem de mükelleflerin mevzuatı yanlış anlama ve yorumlamalarına sebebiyet verebilmektedir. Vergi memurlarının hazineci yaklaşımları, mükelleflerin ödemeleri gereken vergileri ödememeleri veya daha az ödeme eğiliminde olmaları gibi olasılıklar da taraflar arasında uyuşmazlık doğumuna yol açabilmektedir (Oktar, 2016: 395-396). Bu uyuşmazlıklar esas olarak yargı mercileri tarafından çözüme kavuşturulmakla birlikte, yargıya gidilmeksizin idari çözüm yollarına başvurularak da çözülebilmektedir. Yargı yolunun, idari çözüm yollarından farkı, vergi idaresinin yargı denetimine tabi olmasının hukuk devletinin zorunlu bir gereği olmasıdır. Bu denetim enstrümanının etkili bir şekilde kullanılabilmesi ise, ancak “tarafların haklarının korunması” ile mümkündür (Özkan, 2008).

Vergi uyuşmazlığının çıkmaması için idarenin başlangıçta atacağı bazı önleyici adımlar söz konusu olabilir. Bu kapsamda gereksinimleri en iyi karşılayacak yasal önlemleri alarak, mükellefleri aydınlatarak ve istikrarlı bir uygulamayla bu uyuşmazlıkları azaltabilir. Tüm bu

önlemlerin alınmasına rağmen uyuşmazlıklar yine de çıkabilecektir. Burada da idarenin mükellefle kuracağı iyi bir diyalog, hem kısa sürede anlaşmanın çözülmesini hem de masrafları minimize etmeyi sağlayacaktır. Mükellef bu yolla çözemediği takdirde ise, yargı yoluna başvurabilecektir. Bu durum da bir mükellef hakkı olarak mükellefin güvencesidir. Mükellefe yüklenen ödevler karşısında, mükellefin sahip olduğu en önemli haktır (Kırbaş, 2015: 190).

2.2. Alternatif Uyuşmazlık Çözümü (ADR)

ADR, uyuşmazlıkların tarafsız üçüncü kişi veya kişilerin katılımı ile çözümlenmeye çalışıldığı, başvurunun zorunlu veya ihtiyari olabildiği ancak, ulaşılan çözümün kural olarak bağlayıcı olmadığı yargılama süreci haricinde ya da yargılama süreci içinde başvurulabilen yöntemlerdir. Başka bir deyişle ADR, tarafların resmi bir yargılama usulüne gerek duymaksızın, aralarındaki uyuşmazlığı çözmeleri için kullandıkları bir dizi usuller topluluğunu ifade etmektedir (Ferhatoğlu ve Poyraz Ferhatoğlu, 2010: 151-152). ADR, esasen eski bir yöntemdir. Uzlaştırma, tahkim veya arabuluculuk usulleri tarih boyunca kullanılmıştır. Ancak burada esas ADR'nin günümüzde yeni gerekçelere dayanılarak geliştirilmiş ve yaygınlaştırılmış olmasıdır (Özbek, 2002: 135).

ADR, ilk olarak Anglo-Sakson hukuk anlayışını benimseyen ve uygulayan ülkelerde ortaya çıkmıştır. Esas gelişim hareketleri, 1980'li yıllarda meydana gelmiştir. İngiltere'deki geçmişine baktığımızda özellikle son 30 yılda önemli bir ilerleme kaydettiği gözlemlenmektedir. Kıta Avrupası ülkelerinde ise, küreselleşmenin de önemli etkisiyle son yıllarda hızlı bir şekilde ilerleme göstererek, uygulanmaya başlanmıştır. ADR yöntemlerinin en önemli karakteristik özelliğinin süreç bitiminde bağlayıcı olmayan tavsiyelerde bulunulması ve yine süreç neticesinde uzlaşma sağlanamaması durumunda yargıya başvuru hakkının korunuyor olmasıdır (Bulur, 2007: 31).

ADR'ye ihtiyacın duyulması yargı mekanizmasının artan iş yüküyle beraber uzayıp giden davalara çoğu kez taraflara adalet dağıtmaktan uzak kalınmasından kaynaklanmaktadır. ADR yolları ile mahkemelerin yükü belli bir nebze de olsa azalmakta ve genel yargı giderleri düşmektedir. Ayrıca genellikle, yargı karşısındaki zıtlama ve inatlaşmalar azaltılarak, kurulan diyaloglar barışa katkı sağlamaktadır. Böylelikle katı ve şekli bir çözüm yerine esnek, ılımlı ve tarafları zaman ve para kaybetmeyen bir çözüm yoluna ulaşılır. ADR'de asıl olan kazanmak ve kaybetmekten ziyade tatminkar bir sonuç almaktır (Özbek, 1999: 191-192).

Günümüzde ADR yöntemleri ile giderilen uyuşmazlık sayısı hiç de az değildir. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'de uyuşmazlıkların %80'den fazlası ADR ile çözümlenmektedir. İlaveten uluslararası ticarete de önemli bir rolü bulunan uluslararası yatırım anlaşmalarında da ADR yöntemlerine sıkça başvurulmaktadır. Burada temel gaye, hukuki meselelerin karşılıklı görüşülerek, menfaat açısından orta yolun bulunmasının sağlanmasıdır. Böylelikle gerçekleşen çözümde, kazanan ve kaybeden bir taraf yoktur. Belirli kıstaslarla ödünler vererek kazanan iki taraf bulunmaktadır (Ersen Perçin, 2012: 180).

Birçok mükellef için ADR, geleneksel yargılama yoluyla kendilerine sağlanamayan menfaatleri veya fırsatları sağlamaktadır. Örneğin, dava neticesinde tek bir tarafın kazanacağı bir vakada arabuluculuk yöntemi ile taraflar karşılıklı tatmin edici sonuçlar ile ayrılabilir. Bu da karşımıza yargı yolunun katı, arabuluculuğun ise esnek olduğu neticesini çıkartmaktadır. İşte böylelikle uyuşmazlığın giderilmesi hususunda taraflar yargı yoluna göre çok daha fazla söz sahibi olabilmektedir (Stienstra ve Willging, 1995: 14). Bu durum da ADR'ye verilmesi gereken önemi artırmaktadır.

2.3. Vergi Uyuşmazlıkları Bakımından ADR Yöntemleri

ADR yöntemlerinin sağladığı önemli avantajlardan bir tanesi, uyuşmazlık taraflarının aralarındaki uyuşmazlığı dostça çözebilmesini sağlamasıdır. Tarafsız üçüncü kişilerin, ADR yöntemleri konusunda bilgili, pratik düşünebilme yeteneğine sahip ve aynı zamanda uyuşmazlık konusunda uzman kişiler arasından oluşturulması, özellikle bilirkişiye başvurmayı gereksiz kılmakta ve zaman kaybını önleyerek büyük bir avantaj sağlanmasına sebep olmaktadır. Uyuşmazlık taraflarının, seçilen ADR yönteminin henüz başlangıç aşamasında, uzman kişiler üzerinde anlaşmaları ise, ulaşılması olası çözümü kolaylaştırmaktadır. Kısa ve biçimsel olmayan bir çözüm mekanizmasının maliyeti de düşük olmaktadır (İlçir, 2004: 289). Tüm bu sebeplerle de ADR tercih edilmektedir. Vergi uyuşmazlıklarında uygulanabilecek ADR yöntemlerine örnek olarak müzakere, arabuluculuk, tahkim, erken tarafsız ön değerlendirme, vakıaların tespiti ve kısa duruşma sayılabilir.

2.3.1. Müzakere

Müzakere “*tarafların, üçüncü bir kişinin herhangi bir yardım veya desteğini görmeden, zaman zaman avukatlarını da yanlarına alarak, bir araya gelip, görüşüp, karşılıklı olarak fikir alışverişinde bulunmak ve birbirlerini tartmak suretiyle bir anlaşmaya varmalarını hedefleyen en klasik alternatif uyuşmazlık yöntemi*” olarak tanımlanabilir (Tanrıver, 2006: 160).

Müzakerenin başarılı olabilmesi için bazı hallerde müzakere ve uzlaşma yeteneklerine sahip tarafsız üçüncü bir kişi müzakere sürecine katkıda bulunabilmektedir. İnsanların kendilerine yardım etmesine yardımcı olmak “(*helping people help themselves*)” deyimiyile ifade edilen üçüncü kişinin müzakere sürecine katılımı tamamen iletişimin artırılarak görüşmelerin etkinliğini sağlamaya yönelik bir süreçtir. Uyuşmazlığın tarafları çoğunlukla tecrübeli birer müzakereci olmadıkları ve aralarındaki olaylarda doğal olarak subjektif

davranabilecekleri için, müzakereleri soruna odaklı objektif bir müzakerecinin yürütmesinde büyük fayda bulunmaktadır. Ayrıca bu durum ciddi bir şekilde zamandan tasarrufu da gündeme getirecektir (Erdem, 2012: 56).

Müzakere yönteminde anlamlı iletişim büyük bir önem arz etmektedir. Ayrıca, anlamlı iletişimin haricinde esas olan unsur uzlaşma isteğidir. Uzlaşma isteği, anlaşmama riskini ortadan kaldıracak ve tarafların hiçbir baskı altında kalmadan karşılıklı tatmin sağlayan bir anlaşmaya varmasını sağlayacaktır. Ayrıca belirtilmesi gereken başka bir husus ise, alternatif uyuşmazlık çözümüne hakim olan gizlilik prensibinin kendisini müzakere yönteminde de göstermesidir. Buna göre süreç boyunca ileri sürülen hiçbir beyan ve ikrar müzakerelerin başarısızlıkla sonuçlanması durumunda dahi, daha sonra mahkemede kullanılamaz. Diğer bir önemli husus ise, müzakere sonucunda ulaşılan çözümün taraflar için bağlayıcı olmamasıdır. Taraflar anlaşmaya varsalar bile yargı yoluna gidebileceklerdir. Müzakere neticesinde anlaşmaya varılması durumunda taraflardan biri, diğer tarafın anlaşma hükümlerine uymaması sebebiyle de mahkemede dava açabilecektir (Konuralp, 2011: 25).

2.3.2. Arabuluculuk

BM tarafından arabuluculuğun etkinliği için hazırlanan rehberde arabuluculuk kavramı, “*üçüncü bir kişinin, iki veya daha fazla kişi arasındaki bir çatışmayı önleme, yönetme veya çözüme konusunda, onların karşılıklı olarak anlaşmalarına yardım etmesi*”, şeklinde gönüllü bir süreç olarak tanımlanmaktadır. Bu sebeple de arabuluculuk, tüm çatışma döngüsü boyunca kullanılabilen bir araçtır (Federal Foreign Office, 2017: 1). Diğer bir ifadeyle arabuluculuk; “*taraflara, sorunları belirleme ve açıklığa kavuşturma, farklı bakış açılarını anlama, çıkarlarını tanımlama, muhtemel çözümleri ortaya koyma ve değerlendirme; arzu edildiği durumda karşılıklı olarak doyum sağlayan anlaşmalara varma olanağını sunan*

amaçlara yönelik bir kavram” olarak da bakılabilir (Erol, 2013: 19).

Arabuluculuk, bir uyuşmazlık çözüm yolu olarak insanlık tarihi kadar eski olmasına karşılık, hukuk sistemiyle bütünleşmesi itibarıyla yeni bir yöntem olduğu söylenebilir. Çağdaş arabuluculuk, 1970’li yıllarda ABD’de, 1980’li yıllarda Avustralya ve Birleşik Krallık’ta, 1990’lı yıllarda birçok Kıta Avrupası ve Güney Afrika ülkesinde ivme kazanan ve günümüzde Avrupa Birliği hukukunun temel çalışma konularından biri konumuna gelen bir akımı temsil etmektedir. Çağdaş arabuluculuk denilince genelde kast edilen, “menfaat temelli” veya “kolaylaştırıcı” arabuluculuktur (Özbek, 2012: 107).

Arabuluculuk yöntemi, en yaygın kullanılan yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Doğrudan tarafların uzlaşma isteğini ifade eden bir yöntemdir. Bu yöntemi uygulayacak merkeze, taraflar birlikte başvurabilecekleri gibi, yalnız bir tanesi de başvurabilir. Bu durumda, karşı tarafın ikna olması durumunda yöntemin süreci devreye girmektedir. Genellikle, yargılamanın maliyeti ve iyi iş ilişkilerinin sürdürülmesi isteği karşı tarafın ikna olmasında etkili olmaktadır. Merkez bu konudaki bilgilerini sunarak veya bir ön değerlendirme yaparak, arabuluculuğa karşı tarafı ikna edebilir. Bundan sonra bir dizi belge imzalanır ve yöntem üzerinde anlaşmaya varılır ve yöntem uygulanmaya başlanır. Uygulamada önemli uyuşmazlıklar da bu yöntemle çözümlenmektedir (İldır, 2004: 392). Bu yüzden arabuluculuk esas itibarıyla hukukun tüm alanlarında uygulanabilmektedir. Arabuluculuğun yaygın olarak uygulanabilir ve gelecek odaklı bir mahkeme dışı uyuşmazlık çözüm yöntemi olması, arabuluculuğun karşı koyulmaması gereken en önemli faydaları arasındadır. Uyuşmazlığa neden olan asıl ve temel sorunların araştırıldığı; katılımcıların, ilişkinin temelini uzanan menfaatlerinin dikkate alındığı ve ilişkinin temelinde yatan sorunların çözümüne yönelik tamamen kendine has bir çözüm arayışına dayanan arabuluculuk yöntemleri daha fazla memnuniyetle karşılanır. Ancak bu gibi

yöntemler gerekli olmakla birlikte, fazla zaman ve masrafa sebebiyet vermektedir. Bu yüzden aslında, arabuluculuk her uyuşmazlık türü için global bir yöntemi ifade etmemektedir (Prütting, 2010: 250).

Arabuluculuk, uyuşmazlıkların çözümünde hak temelli (rights-based) bir yaklaşımdan ziyade menfaat temelli (interest-based) bir yaklaşım gözetmektedir. Bu sebeple de haklı veya haksızın araştırılmasından ziyade arabuluculuk süreci uyuşmazlığın, tarafların tamamının menfaatini dengeleyecek şekilde çözümüne odaklanmaktadır. Bu tarafla değerlendirdiğimizde zaman zaman bir sonuca ulaşılması pahasına taraflar tamamen ya da kısmi bir hak veya yetkiden vazgeçebilmektedir. Ancak arabulucunun katkılarıyla taraflar hak iddia ve taleplerini karşı tarafın talep ve savunmasıyla, karşılıklı menfaat dengesini sağlayacak şekilde orta noktayı bulmayı sağlamaktadır (Erdem, 2012: 60-61).

Arabulucu, uyuşmazlık hakkında direkt herhangi bir karar vermemektedir. O sadece sistematik bir biçimde iletişim teknikleri uygulamak suretiyle, taraflar arasında iletişimin kurulmasını kolaylaştırır ve bir diyalog sürecinin işlerlik kazanmasına ve bunun canlı tutulmasına katkı sağlar; onlara rahat ve özgür bir müzakere ortamı yaratarak, sorumlulukları tümüyle kendilerine ait olmak üzere, kendi çözümlerini kendilerinin bulmasına yardımcı olmaktadır. Bir başka deyişle, arabulucu, uyuşmazlığı bir karar vermek suretiyle çözmeyi değil; ikna ve telkin ile tarafların yeniden müzakerelere girişmelerine ve bir anlaşma sağlamalarına imkan veren bir ortamı oluşturmayı hedeflemektedir. Arabulucu, haklıyı veya haksızı bulmaya veya belirlemeye yönelik değil; tarafların her ikisinin de menfaatlerinin optimal bir şekilde dengelenmesini öngören bir anlaşma zemininin bulunmasına çaba sarf ederek, uyuşmazlığın çözüme kavuşturulmasına katkı sağlamaktadır (Tanrıver, 2006: 165-166).

Arabuluculuk müessesine başvurulması, diğer hak arama yöntemlerine başvurmayı engellemeyeceğinden, süreç sonunda bir anlaşmaya varılmasından daha önemlisi her iki tarafı da tatmin eden ve ihtilafı kesin olarak sonlandıran bir anlaşmaya varılmasıdır. Bu yüzden hem tarafların etkin bir şekilde görüşmelerde yer alması hem de konunun uzmanlarının sürece dahil olması arabuluculuğun olumlu özellikleri arasında yer almaktadır (Bozdağ, 2016: 110).

2.3.3. Tahkim

Bir hak üzerinde uyuşmazlığa düşmüş olan tarafların, bu uyuşmazlığın özel kişiler tarafından incelenip karara bağlanması konusunda anlaşmalarına “tahkim”, uyuşmazlığın çözümü kendilerine bırakılan özel kişilere ise “hakem” adı verilmektedir (Cerit, 2008). Tahkim müessesesi, dava sürecine en yakın alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Dava sürecinden farkı, uyuşmazlıkla ilgili hüküm verecek üçüncü tarafın (hakem ya da hakemlerden oluşan tahkim kurulu) uyuşmazlığın taraflarınca karşılıklı anlaşarak belirlenmesidir. Tarafların uyuşmazlıkla ilgili düşüncelerini ve iddialarını belirlenen hakem ya da tahkim kuruluna sunması ise, tahkimin yargılama sürecine benzeyen kısmıdır. Fakat tahkimde yargılamadan farklı olarak, hakem ya da tahkim kurulu hüküm vermede belirli bir hukuk normuna bağlı kalmak durumunda değildir (Ferhatoğlu ve Poyraz Ferhatoğlu, 2010: 154).

Tahkimin hukuki niteliği, doktrinde tartışmalı bir husustur. Bir görüşe göre; tahkim, alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemlerinden biri olup bu yöntemlerin en etkin ve yaygın olarak işlerlik kazananı pozisyonundadır. Ancak, doktrindeki diğer görüşe göre ise, tahkim alternatif bir uyuşmazlık çözüm yöntemi olmayıp devlet mahkemelerinde cereyan eden yargılamanın yerine ikame edilen ve ona nazaran istisnai bir yargısal yol konumundadır. Bir hukuki uyuşmazlık genel olarak devlet mahkemeleri aracılığıyla çözüme kavuşturulur. Haklarının ihlal edildiği

inancında olan kişilerin mahkemelere müracaat etme kuralının istisnası ise, tahkim’dir. Bir uyuşmazlığın devlet mahkemelerine müracaat edilmeden çözüme kavuşturulmasına yönelik olan tahkim, devletin yargı yetkisinin yerine geçen bir yargılama türüdür ve bu anlamda devletin genel yargı yetkisi yanında istisnai bir nitelik taşımaktadır. Bu açıdan tahkime bakıldığında, hukuki niteliği itibarıyla, alternatif bir uyuşmazlık çözüm yöntemi olmayıp; istisnai bir yargısal yol pozisyonundadır (Erdem, 2017: 27-28).

Daha önce ifade ettiğimiz üzere, vergi uyuşmazlıklarında tahkimin bir alternatif çözüm yolu olarak elverişli olduğunu ifade eden görüşler de bulunmaktadır. Hakem tamamen tarafsız bir üçüncü kişi olduğu için vergi uyuşmazlıklarının çözümünde objektif bir karar verme şansı mevcuttur. Ayrıca, karar sürecinin hızlı olması, gizlilik içermesi, daha ucuz olması ve yargılama sürecinden daha az prosedür içermesi nedeniyle de tahkim oldukça ilgi çekmektedir (Biniş, 2013: 20).

2.3.4. Erken Tarafsız Ön Değerlendirme

Uyuşmazlığın henüz başında deneyimli, tarafsız, üçüncü kişilerin, tarafların uyuşmazlığı özetleyen kısa ifadelerinden hareketle, uyuşmazlığın nerede ve nasıl çıktığı ve gelecekte hangi yöne gideceği konusunda taraflara farklı bir bakış açısı kazandıran kişiye “erken tarafsız ön değerlendirici” denir (Özbay, 2006: 467). İlk celsede isteğe bağlı olarak gizliliğe dikkat eden erken tarafsız ön değerlendirici, dava dosyasını naklederek tarafların meselelerinin duyulmasını sağlar. Bununla birlikte ihtilafın başlıca çıkma sebeplerini tespit ederek söz konusu olabilecek çözüm şekillerini, talep ve iddialarının kapsamını da göz önünde tutarak araştırma yapar. Çözüm alternatiflerinin zayıf kalması halinde kendi planını ya da buluşunu önerebilir ve düşünceleri faydalı olursa toplantı neticesinde uygulamaya geçirilir (Özbek, 1999: 201).

Tarafsız ön değerlendirme yönteminde izlenmesi gereken zorunlu bir şekil bulunmamaktadır. İzlenmesi gerekenleri

taraf lar belirleyebileceği gibi tarafların belirlemedikleri hallerde tarafsız ön değerlendirici belirlemektedir. Değerlendirmeyi yapan tarafsız üçüncü kişi, taraflarla ve varsa tarafların avukatlarıyla bir toplantı düzenler. Eğer taraflar katılmıyorsa karar alma yetkisiyle temsilcileri ile de görüşülebilmektedir (Karyağdı, 2007: 956).

2.3.5. Vakıaların Tespiti

Vakıaların saptanması, *“uyuşmazlığın tanımlanıp somutlaştırılması; özellikle uyuşmazlığın temelini teşkil eden maddi olguların, tarafların üzerinde mutabakata varmış oldukları tarafsız, bağımsız, deneyimli ve çoğunlukla uzman kimliği bulunan üçüncü bir kişi aracılığıyla açıklığa kavuşturulmasını hedefleyen bir alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemi”*dir. Tarafsız ön değerlendirme yöntemi ile benzerlik gösterse de, uyuşmazlığın başlangıcında değil, ileriki aşamasında işlerlik kazanması ve daha geniş kapsamlı araştırma yapılması hasebiyle farklılaşmaktadır (Tanrıver, 2006: 161-162). Vakıaların tespiti yöntemi öncelikle uyuşmazlığın temelini teşkil eden maddi olguların açıklığa kavuşturulmasını sağlamaktadır. Böylelikle uyuşmazlık tanımlanıp somutlaştırılabilecektir. Bu yönüyle değerlendirdiğimizde çözüme ulaşılmasa da diğer alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemleriyle; örneğin arabuluculuk, tahkim ve kısa duruşma; birleştirildiğinde bu yöntemleri tamamlayarak çözüme ulaşılmasında kolaylık sağlayacağı kanaatine varılmaktadır (Konuralp, 2011: 38).

Vakıaların tespiti yöntemi neticesinde vakıa tespiti yapan kişi bir rapor hazırlar. Bu rapor taraflar için bağlayıcı değildir. Ancak taraflar, bağlayıcı olması kararına varabilmektedirler.

2.3.6. Kısa Duruşma

Kısa duruşma yöntemi, özel olarak veya mahkeme tarafından gerçekleştirilen ihtiyari bir çözüm yöntemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kısa duruşma yönteminde ihtilafı çözmeye yetkili kişi tarafları temsil

etmektedir (Özbek, 1999: 200). Kısa duruşma yöntemi, mahkemelerde yapılan yargılamaya oldukça benzetilmektedir. Ancak yargılamaya kıyasla daha az şekli kurallar içermesi hasebiyle yargılamadan ayrılmaktadır. Ayrıca, kısa duruşma yöntemi tarafların gönüllü olarak tercih edebilecekleri bir alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemidir. Bundan dolayı taraflar istedikleri zaman bu yöntemi sonlandırabileceklerdir. Taraflar isterlerse, uyuşmazlığın kısa duruşma yöntemiyle çözüleceğine dair bir anlaşma yaparak bu yöntemin uygulanmasını da sağlayabileceklerdir. Bu anlaşmada taraflar ilk olarak, kısa duruşma yönteminin usulüyle ilgili temel kuralları saptayabileceklerdir. Taraflar mevcut uyuşmazlığa has bir usul yaratabileceklerdir. Bu durumda ise taraflar yöntemin kapsamını, hangi aşamaları içereceğini, sürece kimlerin katılacağını ve oturumda yer alacak kurulun kimlerden oluşacağını belirleyebileceklerdir. Yine bu anlaşmada oturum öncesi yapılacak bilgi değişimi sürecine, oturumun zamanına ve biçimine, oturumu yönetecek kurulun görevlerine yer verilebilecektir (Konuralp, 2011: 43).

3. İZAHA DAVET MÜESSESSESİ

Çalışmanın bu bölümünde ADR yöntemleriyle karşılaştırılması bakımından faydalı olacağını düşündüğümüz ve Türk vergi mevzuatına yeni girmiş olan “izaha davet” müessesesine yer verilmiştir. Vergi Usul Kanunu’nun (VUK) 370. maddesinde yapılan düzenlemeyle yürürlüğe sokulan izaha davet müessesesinin yukarıda anlatılan ADR yöntemlerinden tam olarak hangisine uyduğunu belirlemek gibi bir çabaya girilmemiştir. Bunun yerine, yeni bir müessese olarak getirilen izaha davetin bir ADR yöntemi olarak kabul edilebileceğidir. Bu yönüyle izaha davet, ADR yöntemlerinin biri, birkaçı veya tümüyle kısmen veya tamamen benzerlikler içerebilir veya alternatif bir çözüm yolu olarak da değerlendirilebilir.

İzahata davet müessesesinin getiriliş amaçlarından en temeli ve ilk olarak belirtilmesi gereken husus, bu müessese ile mükelleflerin vergiye uyumunu sağlamaya yönelik olması izlenimi vermesidir. Müessese, Türk vergi mevzuatında halihazırda idari bir çözüm yolu olarak uygulanmakta olan “pişmanlık müessesesi”nin farklı bir alternatifi olarak uygulanabilme özelliği arz etmektedir. Pişmanlıkta öncelikle mükelleften aktif olması beklenirken, izaha davette öncelikle ilgili komisyonun aktif olması beklenir. Pişmanlıkta mükellef idareyi haberdar etmekle birlikte, izaha davette ilk aşamada henüz tam bir kanıt olduğu kesin olarak söylenemeyecek bazı emare ya da karinelerden yola çıkılarak, buna mükellefin yapacağı değerlendirme sonucunda gönüllülük esasına dayalı olarak karar verilmesi amaçlanmaktadır.

Burada VUK md. 370’in temel koşullarından birisi ilgili komisyonların, vergi kaybına işaret eden ve çeşitli emarelere dayanan tespitleri, vergi incelemesine başlanılmadan veya takdir komisyonuna sevk edilmeden belirlemiş olmalarıdır (Safran, 2018: 39). Yapılan değerlendirmeler sonucunda vergi ziyasına sebebiyet vermediği anlaşılan mükelleflerin konuyla ilgili vergi incelemesine veya takdire sevk edilmesini engellenmekte, vergi ziyası söz konusu ise belirtilen şartlar dahilinde indirimli ceza uygulanarak mükelleflerin ağır yaptırımlarla karşı karşıya kalmaları önlenmektedir (Çelik, 2018: 41).

ADR yöntemleriyle karşılaştırıldığında belirtilmesi gereken diğer bir husus, ADR yöntemlerinde genellikle çözüm bulucu üçüncü kişiler söz konusu olmakla birlikte, izaha davet uygulamasında Gelir İdaresi Başkanlığı veya Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı bünyesinde “izah değerlendirme komisyonu”nun kurulmuş olmasıdır. Komisyonun görevi çeşitli emare ve karinelerden hareketle verginin kayba uğramış olabileceğine ilişkin ön tespitleri yapıp, mükelleflere izaha davet tebliğinin yapılması ve yapılan izahları değerlendirmesidir. Yapılan

değerlendirmeler sonucunda izahatın yeterli bulunmaması durumunda beyanname aracılığıyla eksikliğin tamamlanması durumunda vergi ziyasının % 20 oranında uygulanması imkanı getirilmiştir. İzahatın yeterli bulunmaması ve mükelleflerin yine de bir eylemde bulunmaması durumunda inceleme veya takdire sevk işlemleri yapılması gündeme gelmektedir. Yapılan izahın yeterli bulunması durumunda ise, mükellef hakkında vergi incelemesine ve takdir komisyonuna sevk işlemi yapılmaması söz konusu olmaktadır.

İzaha davet konusunda yetki verilen bir diğer kurum, izaha davetin kapsamını belirleme konusunda yetkilendirilmiş olan Maliye Bakanlığı’dır. VUK md. 340 hükmüne göre Maliye Bakanlığı ön tespit niteliği, izaha davetin şekli ve kapsamı, daveti yapacak ve yapılan izahı değerlendirecek merci, davet yapılacak olanlar, yapılan izahta kullanılacak bilgi ve belgeler ile uygulamaya ilişkin usul ve esasları belirleme konusunda yetkili kılınmıştır. Nitekim Temmuz/2017 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanan 482 Sıra Nolu VUK Genel Tebliği uyarınca, Maliye Bakanlığı tarafından izaha davet kapsamına alınan konular 16 başlık halinde belirlenmiş bulunmaktadır¹.

¹ Söz konusu Tebliğ kapsamında Maliye Bakanlığı tarafından izaha davet kapsamına alınan konular şu şekildedir; (i) Ba-Bs bildirim formlarında yer alan bilgilerin analizi, (ii) Kredi kartı satış bilgileri ile Katma Değer Vergisi (KDV) beyannamelerinin karşılaştırılması, (iii) Yıllık beyannameler ile muhtasar ve prim hizmet beyannamelerinin karşılaştırılması, (iv) Çeşitli kurum ve kuruluşlardan elde edilen bilgiler ile asgari ücret tarifelerinin karşılaştırılması, (v) Yıllık Gelir ve Kurumlar Vergisi beyannameleri üzerinde yapılan indirimlerin, kanuni oranları aşması, (vi) Dağıttığı kar üzerinden tevkifat yapmadığı tespit edilenler, (vii) Geçmiş yıl zararlarının mahsubu yönünden, (viii) İştirak kazançlarının ilgili hesapta gösterilmemesi, (ix) Kurumlar Vergisi Kanunu’nun 5/1-e maddesindeki istisna durumu, (x) Örtülü sermaye yönünden, (xi) Ortaklardan alacaklar için hesaplanması gereken faizler yönünden, (xii) Ortaklık hakları veya hisselerini elden çıkardıkları halde beyanda bulunmayan limited şirket ortakları, (xiii) Gayrimenkul alım/satım bedelinin eksik beyan edilmiş olabileceğine dair haklarında tespit bulunanlar, (xiv) Gayrimenkullere ilişkin değer artışı kazançları yönünden, (xv) Gayrimenkul sermaye iratlarının beyan

İzaha davetin bazı konular açısından içerik bakımından sınırlandırıldığı görülmektedir. Örneğin, mükelleflerin “*kullanılan sahte veya muhteviyatı itibarıyla yanıltıcı belge tutarının; her bir belge itibarıyla 50.000 TL’yi geçmemesi ve mükellefin ilgili yıldaki toplam mal ve hizmet alışlarının %5’ini aşmaması kaydıyla*” izaha davet edilmesi mümkün bulunmaktadır. VUK sahte veya muhteviyatı itibarıyla yanıltıcı belge konusunda belirli tutar ve oran dahilinde istisna getirirken, tebliğ de kendi içinde kimi istisna durumların olabileceği ihtimalini göz önünde bulundurmıştır (Özmen, 2018: 76).

Genel olarak değerlendirdiğimizde izaha davet müessesesi alternatif bir idari bir çözüm yolu olarak kabul edilebilir. Sistemin faydalı olabilecek bir yönü, vergi alacağının tahsilinin yargı yoluna kıyasla daha kısa sürede gerçekleşmesi, diğer bir yönü ise yargı organlarının yükünün artmasını engelleyici etki yapmasıdır. VUK md. 370 hükmü genel olarak değerlendirildiğinde Maliye Bakanlığı’na verilen düzenleme yetkisinden de anlaşılacağı üzere izaha davet uygulamasının hem kapsamı ve sınırları belirli bir uygulama olduğu, hem de zaman içerisinde Maliye Bakanlığı’nın yetkisi çerçevesinde uygulamanın kapsam bakımından değişiklikler gösterebileceği söylenebilir.

4. MÜKELLEFLERİN HAKLARI BAĞLAMINDA ADR’İN DEĞERLENDİRİLMESİ

Mükellef hakları kavramı olarak vergilendirme ile ilgili süreçlerde devlet ve mükelleflerin hukuki ilişkilerinde mükellefe sağlanan haklar şeklinde tanımlanabilmektedir. Bu haklara OECD ülkeleri, kanunlarında ya da bildirelerinde ayrıntılı bir şekilde yer vermektedirler. Son yıllarda bu ülkeler mükellef odaklı anlayışı benimsemeleri ile birlikte mükellef

haklarını genişleterek yenilemişlerdir. Mükellef hakları konusu hem mükellefler açısından hem de vergi idaresi çalışanları açısından önemli ve bir o kadar can alıcı bir konu olmaktadır. Bu nedenle de hükümetler bu konu üzerinde çokça durmakta ve bu konu ile ilgili projeler hazırlamaktadırlar (Tekin ve Sökmen Gürçam, 2016: 1997-1998).

Mükellef hakları ve ödevlerini bir madalyonun iki yüzü şeklinde düşünmek gerekmektedir. Bundan dolayı, devlet vergi toplama yetkisini yani mükelleflerin yükümlülüklerini yerine getirmelerini istemenin yanı sıra hukuk kurallarına uymalı ve aynı hassasiyeti vergi ödemekle yükümlü olanların haklarını da kullanabilmeleri konusunda göstermelidir. Mükellef haklarına riayet, kayıtsız şartsız mükellefin her dediğinin kabul edilmesi anlamına gelmemektedir. Buradan, sorunun çözümüne ulaşmak için riayet edilmesi gereken hususların göz önüne alınmasını anlamalıyız. Fakat devletin üstünlüğü, çalışan personelin güç gösterisi olarak değil vergi kanunlarının iyi uygulanması ve iyi hizmet verme yönünde kullanılmalıdır (Türkay, 2013: 153).

Anglo-Sakson kökenli bir müessese olan ADR yolları, küreselleşmeyle beraber Kıta Avrupası ülkelerinde de uygulanmaya başlanmaktadır. ADR’yi değerlendirdiğimizde kural olarak, bağlayıcı olmayan çözümler getirdiği görülmektedir. Ancak, taraflar seçtikleri ADR yönteminin bağlayıcı olmasını aralarında kararlaştırmaları söz konusudur. Bu anlamda tarafların çözüme ilişkin yaptıkları anlaşmalarda ulaşılan çözümün, dava neticesinde alacakları bir hüküm ile aynı etkiye sahip olacağı kararlaştırılabilir. Hatta anlaşmaya aykırı davranan tarafın aleyhinde, anlaşmaya uyması için mahkemeye başvurabileceği kararı alınabilmektedir (İldır, 2004: 396). Görüldüğü üzere mükellefler, ADR yöntemlerinde de aksi kararlaştırılmadıkça mükellef hakkı olarak yargı yoluna başvurabilmektedir. Bu yüzden bir hak kaybı söz konusu değildir.

edilmemesi veya eksik/hatalı beyan edilmesi, (xvi) Sahte veya muhteviyatı itibarıyla yanıltıcı belge kullanılması durumu.

Bir diğer husus ise, yargılamada uyuşmazlık konusu çekişmeli bir hal alabilmektedir. Mükellef ile idare bu süreçte birbirine karşı cephe almaktadır. Bu durum ise mükellef ile idare arasındaki ilişkileri zedeleyebilmekte ve mükellefin vergiye gönüllü uyumunda olumsuz bir etki oluşmasına sebep olmaktadır. Ancak ADR yöntemleri ile birlikte bu husus büyük çoğunlukta ortadan kalkmaktadır. Çünkü mükellefler açısından bir vergi uyuşmazlığının nerede zmleneceğine ilişkin verecekleri kararlarında göz önünde tutulan önemli faktörlerden biri, işlem maliyetleridir. Mükelleflerin uyuşmazlık konusu zmleninceye kadar katlanacakları maliyetleri dikkate almaları gerekmektedir (Biniş, 2013: 25). Ancak mükellef hakları açısından konuya baktığımızda ciddi sıkıntılar söz konusudur. Bunun da en büyük sebebi belirsizliktir. Vergi uyuşmazlıkları ile ilgili süreç prosedürleri açık değildir. ADR yollarından hangisinin optimal olacağı hususunda belirsizlikler mevcuttur. Bu durum da sistemin cazibesini azaltmaktadır.

Mükellef haklarının tesisi açısından değerlendirildiğinde, ADR yöntemlerinin hepsi için bu sylenilecek olan şey, yöntemlerin tek başına mükemmel üzüm yolları olmak yerine, yargı ile birlikte yürüyen ve ona yardımcı yöntemler olarak algılanmalarıdır (Bulur, 2007: 45). Bu anlamda mükellefin hak arama özgürlüğü ve başvuru hakkı tabii ki saklıdır. Hak arama özgürlüğünü adaleti arama kapsamında mükellef her zaman kullanabilir. Bu kapsamda Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru hakkı da bulunmaktadır. Konu değerlendirildiğinde başvuru hakkının zaten açık ve akla ilk gelen hak olduğu görülmektedir.

Mükellef hakları kapsamında değerlendirilmesi gereken başka bir husus ise, mahremiyet konusudur. Bazı uyuşmazlıklarda mahremiyet ön plandadır. Taraflar mahremiyetin sağlanması için dava yolunu ikame edebilecek ADR yöntemlerine başvurabilmektedir. Bu kapsamda değerlendirildiğinde mahremiyetin ön planda olmadığı kimi

uyuşmazlıklarda bile tarafların vekilleri sonuçla ilgili anlaşmaya mahremiyetin sağlanması ile ilgili hükümler ekleyebilmektedirler (Ferhatoğlu ve Poyraz Ferhatoğlu, 2010:153). Bu sebeptir ki mahremiyet açısından mükellefin herhangi bir hak kaybı bulunmamaktadır.

5. SONUÇ

Günümüzde yargı yolunun aksaklıkları sebebiyle ADR yolları sıkça gündeme gelmektedir. Durum sadece yargı yolunun aksaklıklarıyla kalmayıp zaman ve para tasarrufu da olunca bu yöntemler sıkça tartışılr hale gelmiştir. Taraflar arasında meydana gelen uyuşmazlıklar esnasında tarafları bir araya getirmek bazen sorunun üzümünde büyük bir kolaylık sağlamaktadır. Her uyuşmazlıkta olmasa da daha barışçıl ve prosedürün az olduğu yöntemler hem idarenin hem mükellefin işine gelmektedir. Böylelikle anlaşmaya varıldığı taktirde ciddi bir bürokrasiden de kurtulmuş olunacaktır. Özellikle iş yükü düşünüldüğünde resmi yollarda büyük bir rahatlama da söz konusu olacaktır. Bu noktada konuya sadece idare tarafından bakılmaması gerekir, mükellefler açısından da ortaya çıkacak faydalar birlikte değerlendirilmelidir. Ayrıca vergiye gönüllü uyumun sıkça tartışıldığı ve gündeme geldiği Şu zamanlarda ADR yollarının buna hizmet ettiği kanaatini de gtmekteyiz. Bu sebeple de beyan esasının esas olduğu vergi sistemlerinde bu mekanizma çok daha fazla önem arz etmektedir. Mükellefi vergi sisteminin içine dahil edip, kazanabilmek işin ciddi bir boyutudur.

Vergi mevzuatımıza son iki yıllık dönemde girmiş yeni bir uygulama olan izaha davet müessesesi, uyuşmazlıkların idari aşamada zm bakımından alternatif bir üzüm yolu olarak düşünülebilir. Mükelleflerin vergiye gönüllü uyumunun sağlanmasının amaçlandığı izlenimini veren uygulama, pişmanlık müessesesinin farklı bir alternatifi olarak uygulanabilme özelliği arz etmektedir. Vergi incelemesine başlanılmadan veya takdir komisyonuna

sevk edilmeden önce, mükellefler hakkında vergi kaybına yol açtığı düşünülen emarelerin verilen izahat sonucunda varlığı veya yokluğunun ortaya konulmasına göre, mükellefler sistemden özellikle cezalar ve vergi denetimine tabi olmama gibi avantajlı sonuçlar elde etme imkanına sahip olmaktadır. Yine de sistemin tam olarak kavranabilmesi ve doğru değerlendirmelerin yapılabilmesi zaman içerisinde netlik kazanacak gibi görünmektedir.

ADR yöntemlerini mükellef hakları bağlamında değerlendirdiğimizde ise, mükelleflere seçim hakları sağlaması hasebiyle tercih edilir duruma gelmektedir. Ayrıca mükellef aksi kararlaştırılmadıkça ADR yollarına başvurmasıyla yargı yolu hakkını kaybetmemektedir. Bu yüzden de bu müessesede de mükelleflerin korunduğunu görmekteyiz. Aynı zamanda ADR yolları ile bağlayıcı olmayan kararlar veriliyormuş gibi gözükse de bunun aksine hüküm verilebildiği için tercih edilir hale gelmektedir. Yargı yolunda çekişmeli bir hal alabilecek vergi uyuşmazlığı konusunu taraflar açısından daha az sıkıntılı çözebilmek de ADR ile mümkündür. Bu sebeple de mükelleflerin vergiye uyum süreci pozitif etkilenmektedir. Bir diğer husus olan mahremiyet açısından da konuya baktığımızda herhangi olumsuz bir durumla karşılaşmamaktadır. Mükellefler açısından herhangi bir hak kaybı bulunmadığı için de bu yolların hanesine pozitif bir dönüş olmaktadır. Genel olarak konuya baktığımızda ADR yollarının mükellefler açısından olumsuz bir durum yaratmadığı kanaatindeyiz. Bu sebeple de bu alternatif yolların tercih edilebilirliğini artırmaktadır.

KAYNAKÇA

1. ARSLANER, H. (2016). “Vergi Uyuşmazlıklarının İdari Aşamada Çözümünde Uzlaşma Müessesesi ve Etkinliği Sorunu, International Journal of Economic and Administrative Studies, (17): 273-300.
2. BİLGİN, S. ve BAYAR, E. (2016). “Vergi Uyuşmazlıklarının Yargı Aşamasında Çözümlemesi”, E-Yaklaşım Dergisi, Sayı 283, Temmuz, <http://uye.yaklasim.com/MagazineContent.aspx?ID=28826>, 10.02.2018.
3. BİNİŞ, M. (2013). “Vergi Uyuşmazlıklarında Alternatif Çözüm Yolları ve Türkiye’de Uygulanabilirliği”, Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi, 5(2): 15-30.
4. BOZDAĞ, G. G. (2016). “Arabuluculuk ve Arabuluculuğun Ebeveynler Arasındaki Uluslararası İhtilaflarda Uygulanabilirliği”, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 20(2): 101-136.
5. BULUR, A. (2007). “Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yolları ve Arabuluculuk Yöntemi”, Ankara Barosu Dergisi, (4): 30-46.
6. CERİT, M. (2008). “Uluslararası Tahkim, ICSID ve Türkiye’de Uygulanması”, Vergi Dünyası Dergisi, (322), Haziran, <http://www.vergidunyasi.com.tr/Makaleler/4715>, 12.02.2018.
7. ÇELİK H. (2018). “Vergi Cezalarının Kısmen veya Tamamen Kalkması”, Vergi Raporu Dergisi, (223): 37-44.
8. ERDEM, T. (2012). Vergi Hukukunda Uyuşmazlıkların İdari Aşamada Çözümü ve Alternatif Çözüm Yolları (Türkiye ve ABD Karşılaştırmalı), Seçkin Yayıncılık, Şubat, Ankara.
9. ERDEM, T. (2017). “Vergi Hukukunda Tahkim Mümkün Mü? (Türkiye’nin Tahkim Pozisyonuna Eleştirel Bir Bakış)”, Vergi Sorunları Dergisi, (345), Haziran: 24-55.
10. EROL, A. (2013). “Arabuluculuğa İlişkin İlkeler ve Uluslararası Normlar”, Vergi Dünyası Dergisi, (377), Ocak: 18-21.
11. ERSEN PERÇİN, G. (2012). “Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yöntemlerinden Arabuluculuğun

- Hukuksal Düzenlemelerdeki Yeri”, Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni, 31(2): 177-201.
12. FEDERAL FOREIGN OFFICE. (2017). Basics of Mediation: Concepts and Definitions, Fact Sheet Series: Peace Mediation and Mediation Support, Germany.
13. FERHATOĞLU, E. ve POYRAZ FERHATOĞLU, G. (2010). “Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yolu Olarak Vergi ve Ceza Hukukunda Uzlaş(tır)ma: Karşılaştırmalı Bir Analiz”, Vergi Dünyası Dergisi, (342), Şubat: 150-163.
14. ILDIR, G. (2004). “Alternatif Uyuşmazlık Çözümü ve Hak Arama Özgürlüğü”, 75. Yaş Günü için Prof. Dr. Baki Kuru Armağanı, Türkiye Barolar Birliği, Ankara: 385-401.
15. KARYAĞDI, M. (2007). “Amerika Birleşik Devletleri’nde Uygulanmakta Olan Arabuluculuğun Yasal Düzenlemesi ve Türk Hukuku ile Mukayesesi”, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 11(1-2), 919-964.
16. KIRBAŞ, S. (2015). Vergi Hukuku Temel Kavramlar, İlkeler ve Kurumlar, Siyasal Kitabevi, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 20. Baskı, Şubat, Ankara.
17. KONURALP, C. S. (2011). Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yolları: Tahkim, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul.
18. OKTAR, S. A. (2016). Vergi Hukuku, Türkmen Kitabevi, Gözden Geçirilmiş ve Güncelleştirilmiş 11. Baskı, Ocak, İstanbul.
19. ÖZBAY, İ. (2006), “Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yöntemleri”, Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 10(3-4): 459-475.
20. ÖZBEK, M. (1999). “Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yolları ve Temel Çözüm Türleri Nelerdir?”, Ankara Barosu Dergisi, (2-3): 187-204.
21. ÖZBEK, M. (2002). “Dünya Çapındaki Adalet Ulaşma Hareketiyle Ortaya Çıkan Gelişmeler ve Alternatif Uyuşmazlık Çözümü”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 51(2): 121-162.
22. ÖZBEK, M. (2012). “Anayasal Hak ve Hürriyetler ile Yargılamaya Hakim Olan İlkeler Işığında Arabuluculuk”, Medeni Usul ve İcra-İflas Hukukçuları Toplantısı IX, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, (215): 107-154.
23. ÖZKAN, Ö. (2008). “Vergi Uyuşmazlıkları ve Vergi Yargısı Üzerine Değerlendirmeler”, E-Yaklaşım Dergisi, Sayı 59, (Haziran), <http://uye.yaklasim.com/MagazineContent.aspx?ID=8855>, 11.02.2018.
24. ÖZMEN, İ. (2018). “Vergi Usul Kanunu’nda İzaha Davet: 370. Madde Mükelleflere Yeni Bir Fırsat mı?”, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 26(1): 63-85.
25. PRUTTING, H. Çeviren: ÇİFTÇİ, P. (2010). “Arabuluculuk ve Hukuk Devleti”, Medeni Usul ve İcra-İflas Hukukçuları Toplantısı IX, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, (215): 234-251.
26. STIENSTRA, D. ve WILLGING, T. E. (1995). “Alternatives to Litigation: Do They Have a Place in the Federal District Courts?”, Federal Judicial Center: 1-67.
27. SAFRAN S. (2018). “Vergi Hukukunda Yeni Bir Düzenleme: İzaha Davet”, İstanbul Barosu Dergisi, 92(1): 32-42.
28. TANRIVER, S. (2006). “Hukuk Uyuşmazlıkları Bağlamında Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yolları ve Özellikle Arabuluculuk”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, (64): 151-177.
29. TAŞTAN, Y. Z. (2007). “Vergi Uyuşmazlıklarında Çözüm Yöntemlerinin Alternatif Değeri”, Vergi Sorunları Dergisi, Sayı 221, (Şubat), <http://www.vergisorunlari.com.tr/maka>

- le/vergi-uyusmazliklarinda-cozum yontemlerinin-alternatif-degeri/2008, (erişim tarihi: 10.02.2018).
30. TEKİN, A. ve SÖKMEN GÜRÇAM, Ö. (2016). “Seçilmiş Bazı OECD Ülkelerinde Mükellef Hakları: İngiltere, ABD, Avustralya ve Kanada”, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 5(7): 1989-1999.
31. TÜRKAY, İ. (2013). “Türk Vergi İdaresinde Mükellef Odaklı Yaklaşım-Mükellef Hakları-Vergiye Gönüllü Uyum Uygulamaları”, Vergi Sorunları Dergisi, (299), Ağustos: 148-163.
32. YARDIMCIOĞLU, M. ve KÜTÜKÇÜ, M. (2014), “Vergi Uyuşmazlıklarında İdari ve Adli Çözüm Yolları, Kahramanmaraş Vergi Dairesi Başkanlığında Örnek Çalışma”, Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, (11), Kasım: 2-26.
33. YILMAZ, E. (2006). Hukuk Sözlüğü, Yetkin Yayınları, Ankara.
34. YÜCE, M. (2015). Vergi Yargılama Hukuku, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Güncellenmiş 4. Baskı, Ocak.

TÜRKİYE’ DE ADALET HİZMETİ HARCAMALARI

JUSTICE EXPENDITURES IN TURKEY

Alper DOĞAN*, **Alper ÖZTÜRK****

* Doç. Dr., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, alper.dogan@ikc.edu.tr , <https://orcid.org/0000-0003-2038-2563>

** Mezun YL Öğrencisi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye ve Mali Yönetim ABD, av.alperozturk@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-0149-2169>

ÖZ

Adalet hizmeti, toplumsal düzenin sağlanması adına en önemli kamusal hizmetlerden biridir. Devlet, adalet hizmetinin sunulması adına kamu harcaması yaparak iktisadi bir hizmet alanı olan 'adalet ekonomisini' oluşturmaktadır. Tam kamusal hizmet niteliğine sahip olan adalet hizmeti, devlet tarafından kamu harcamaları yapılarak topluma sunulmaktadır. Adalet hizmeti harcamaları olarak nitelendirdiğimiz bu harcamalar Adalet Bakanlığı bünyesinde tahsis edilen ödenekler yanında, yüksek yargı teşkilatına tahsis edilen merkezi yönetim bütçe ödeneklerinin ilgili yüksek mahkemeler tarafından kullanımı da, adalet harcaması olarak nitelendirilecektir. Adalet hizmeti harcamalarının kamu mali yönetimi ilkeleri olan etkililik ve verimlilik ilkelerine uygun olarak gerçekleştirilmesi adalet harcamaları bakımından büyük önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kamu harcaması, maliye, kamusal mal, adalet

Jel Kodu: H5, H20, H41, K10

ABSTRACT

Justice service is one of the most important public services in the interest of ensuring social order. The state constitutes an 'economics of justice' as an economic service field by making public expenditure on behalf of the provision of justice services. The justice service, which has pure public service quality, is offered by the government through public expenditures. These expenditures, which we define as expenditures of justice services, will be regarded as justice spending, as well as the appropriations allocated within the Ministry of Justice, and the use of central government budget appropriations allocated to the higher judiciary by the relevant higher courts. Justice expenditures are of great importance in terms of spending on justice, which is realized in accordance with the principles of effectiveness and efficiency, which are the principles of public financial management.

Keywords: Public expenditure, public finance, public goods, justice

Jel Codes: H5, H20, H41, K10

1. ADALET KAVRAMI

Adalet, köken olarak doğru, düzgün, dengeli, müstevi anlamlarını taşıyan 'Adl' sözcüğünden gelmektedir. Adalet hak, hukuk ve haklılık gibi kavramları içine alan bir kavram olarak, bir toplumda barışı, uyumu, eşitliği, haklılığı sağlayarak ve koruyarak toplumsal düzenini tesis etmektedir (Çeçen, 2003: 167). Bu

göreviyle, adalet hukukun varlık sebebidir, etik amacıdır.

Felsefi yönden 'Adalet nedir' sorusunun ilk cevabı, Platon'dan öğrenmiş olduğumuz, adaletin bir fikir olduğudur (Kuçuradi, 1994: 27). Toplum ve devlet hayatı için zorunlu bir ihtiyaç olan adaletin, düşünsel

bir niteliğe sahip olması, insanlığın varoluşundan itibaren üzerinde en çok düşündüğü kavramlardan biri olmasına neden olmuştur. Bu doğrultuda Antik Yunan döneminde adalet kavramı öncelikle ‘adaletsizlik’ olgusu üzerinden ele alınmıştır. Nitekim Aristoteles adaleti, ‘Yasalara uymamak, onu kendi çıkarlarına göre kullanmak ve dolayısıyla bu şekilde bir eşitsizlik yaratmak adaletsizlik, yasalara uygun davranmak ve eşitliği bozmamak ise adalettir’ şeklinde tanımlamıştır (Topakkaya, 2014: 33). Ayrıca bu dönemin ilk zamanlarında adalet, ahlak ve hukuk kavramları arasında ayırım yapılmamış ve adalet kavramı ‘iyilik sevgisi’ olarak kabul edilmiştir (Güriz, 1994: 5).

Aristoteles, adalet kavramını toplum ve devlet düzeni bakımından önemini ortaya koyarak, bu konuda üç temel ilke belirlemiştir (Güriz, 1994: 5):

- Hukuk ve adalet, toplumun ve devletin temelidir,
- Hukuk ve adalet, devletin amaçlarıdır,
- Hukuk ve adalet, devlet yönetiminin temel unsurlarıdır.

2. ADALET EKONOMİSİ

Adalet ekonomisi, kamusal bir ihtiyaç olan adalet ihtiyacının, devlet tarafından sağlanan, siyasi ve idari karar mekanizmalarınca bütçe yoluyla düzenlenen iktisadi faaliyet alanıdır (Edizdoğan, 2011: 9).

Adalet hizmetinin tam kamusal bir hizmet olmasına bağlı olarak devlet tarafından üretilmesi zorunludur. Bu doğrultuda adalet hizmetinin iktisadi faaliyet alanının oluşturan adalet ekonomisi, kamu ekonomisinin bir alt dalıdır. Türkiye’de adalet ekonomisi, TBMM tarafından kabul edilen bütçe kanunuyla şekillenmekte ve Adalet Bakanlığı tarafından yürütülmektedir. Adalet hizmeti sunumunda kamu yararının egemen olmasına bağlı olarak adalet ekonomisinde kâr amacı bulunmamaktadır.

Hukukun iktisadi analizi; hukukun ve hukuki kurumların oluşumunu, yapısını, süreçlerini ve etkisini incelenmesinde ekonomik teori ve ekonometrik yöntemlerin uygulanması olarak tanımlanmaktadır (Mackaay, 1999: 65).

3. ADALET HİZMETLERİ

Toplumsal ihtiyaçlar, giderilmesi halinde tüm topluma fayda sağlayan ihtiyaçlardır. Kamu hizmetleri, eğitim, sağlık, savunma, adalet, sosyal güvenlik gibi toplumsal nitelikteki ihtiyaçlarının giderilmesine yönelik üretilen hizmetlerdir. Kamu hizmetleri, devletin sahip olduğu mali ve ekonomik güç çerçevesinde, siyasi iktidar tarafından belirlenir ve belirlenen bu kamu hizmetleri devletin merkezi ve yerel yönetim birimlerinde gerçekleştirilir (Akdoğan, 2009: 37-39). Adalet hizmetleri, sosyal bir ihtiyaç olan adalet ihtiyacının tatmin edilmesi için üretilen ve sunulan hizmettir.

İnsanlık tarihi boyunca adalet, toplumsal yaşamın devamı için temel bir ihtiyaç olmuştur. Nitekim insanlık tarihini incelediğimizde toplumsal bunalımlar, ekonomik istikrarsızlıklar, siyasi çıkmazlar, büyük adaletsizliklerin yaşandığı toplumlarda ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda toplumsal düzenin sağlanması adına adalet ihtiyacının verimli ve etkin bir şekilde giderilmesi zorunludur. Adalet hizmetinin önemine ilişkin, devletin kuruluş amaçlarından biri de, adalet ihtiyacının giderilerek kamu düzeni ve güvenliğinin sağlanması olduğunu görmekteyiz. Adalet hizmetleri hukuk düzenlerinin, toplumsal yatay ve dikey eşitliğin sağlanmasının garantisidir.

Adalet hizmeti devlet tüzel kişiliği tarafından sunulan tam kamusal bir hizmettir. Adalet hizmetleri sadece devlet tarafından üretilen bir kamu hizmetidir. Adalet hizmeti tüm yönleriyle anlaşılabilmesi adına tam kamusal hizmet kavramını irdelememiz gerekmektedir. Tam kamusal hizmetler, insanların toplumsal ihtiyaçlarının giderilmesi adına üretilen

hizmetlerdir. Bu kapsamda tam kamusal hizmetler, fiyatlandırılmayan ve pazarlanamayan bir hizmettir. Bu özelliğiyle tam kamusal hizmetler, sadece devlet tarafından üretilir ve sunulur. Bu doğrultuda tam kamusal hizmetler devletin temel görevlerinden biri olarak karşımıza çıkar.

Adalet hizmetinin özellikleri genel olarak şöyledir (Deyneli, 2010: 14-17):

- Topluca sunulan bir kamusal hizmettir. Adalet hizmeti, vatandaşların talebi olmaksızın tüm toplumun yararlanabileceği şekilde topluca sunulan, yani sadece vatandaşların başvurusuyla (örn. hukuk yargılaması) veya kendiliğinden işlerlik kazanan (örn. ceza yargılaması) bir hizmettir.
- Adalet hizmeti, faydası tüm topluma yayılan bir kamusal hizmettir. Örneğin, bir yargı süreci sonucunda ortaya çıkan yargı kararı tüm toplum için bağlayıcı nitelik taşıyarak müşterek bir etki doğurur. Nihayet, adalet hizmetinin üretilmesiyle müşterek niteliğe sahip olan bir fayda olarak toplumsal düzen sağlanmakta ve korunmaktadır.
- Tüketimi zorunlu olan bir kamusal hizmettir. Adalet hizmeti, toplumsal düzenin sağlanması ve korunması adına olmazsa olmaz bir ihtiyaç olan adalet ihtiyacından doğmaktadır. Bu niteliği itibarıyla bireyler, toplum olarak bir arada uyum içinde yaşayabilmek için bu hizmeti almak zorundadır.
- Sunumu siyasal bir süreç ile belirlenen bir kamusal hizmettir. Adalet hizmetlerinin üretimi ve sunumunun belirlenmesi bakımından karar mekanizması, devletlerin siyasal otoriteleridir. Adalet hizmeti, devletlerin adalet hizmeti veren merkezi ve yerel yönetim birimlerinde ve yargı organlarında gerçekleştirilir. Bu hizmetin genel yapısı ve güvenceleri, devletlerin anayasalarında hüküm altına alınmaktadır. Türkiye' de de adalet

hizmeti, idari yönden Adalet Bakanlığı ve yargı yönünden de bağımsız mahkemeler tarafından gerçekleştirilir.

- Adalet hizmetleri büyük ölçüde kamu harcaması gerektiren kamusal bir hizmettir. Adalet hizmetleri, toplumsal düzenin sağlanması ve korunması adına yapılan kamu otoritesi tarafından gerçekleştirilir. Adalet hizmetinin üretimi için yapılan harcama adalet hizmeti harcamalarıdır. Devlet, adalet hizmeti üretimi için cari ve yatırım harcamaları gerçekleştirmektedir. (Deyneli, 2010: 17). Bunun yanında adalet hizmeti kapsamında hizmetten yararlanan kişiler özel fayda sağlamaları bakımından harç ödemektedirler.

4. TÜRKİYE'DE ADALET HİZMETLERİ VE ADALET HİZMETİ HARCAMALARI

Adalet hizmetleri harcamaları, devletin temel ve saf kamusal bir hizmet olan adalet hizmetini gerçekleştirmek için yaptığı kamusal harcamalardır. Bu harcamalar, adalet hizmetini sunan yargı organları olan mahkemeler, icra müdürlükleri, cezaevleri ve işyurtları, barolar, noterler gibi kurum ve kuruluşlarca Adalet Bakanlığı bünyesinde tahsis edilen ödeneklerle gerçekleştirilir. Adalet Bakanlığı ödeneği yanında, yüksek yargı teşkilatına tahsis edilen merkezi yönetim bütçe ödeneklerinin ilgili yüksek mahkemeler tarafından kullanımı da, adalet harcaması olarak nitelendirilecektir. Görüldüğü üzere adalet hizmeti harcamaları kamu kurumlarınca veya kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları aracılığıyla gerçekleştirilmektedir.

Adalet hizmetleri, saf kamusal hizmet olmasına bağlı olarak sadece devlet tüzel kişiliğince sunulmaktadır. Bu çerçevede adalet hizmeti harcamaları sadece kamu idaresince gerçekleştirilecek ve sadece kamusal çerçevede incelenecektir.

Tablo 1: Merkezi Yönetim Bütçesi ve Adalet Bakanlığı Ödeneği İlişkisi

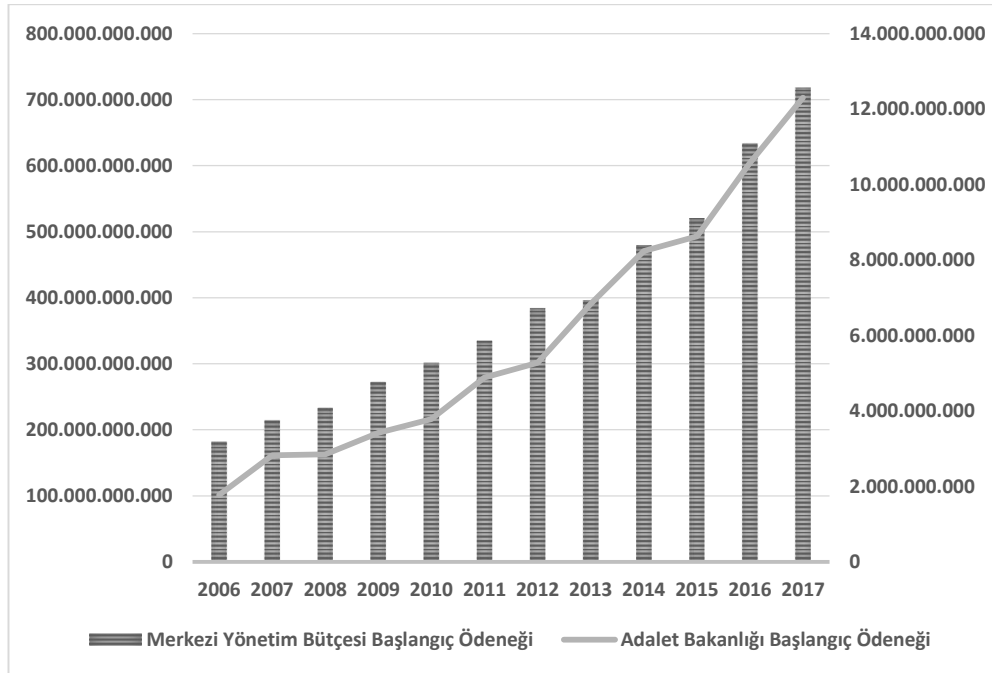
Yıllar	Merkezi Yönetim Bütçesi Başlangıç Ödeneği(Genel Yönetim)	Adalet Bakanlığı Başlangıç Ödeneği	%'lik Oran
2006	182.610.338.251	1.771.982.000	0,97
2007	215.059.364.459	2.824.007.000	1,31
2008	233.956.370.463	2.847.927.000	1,22
2009	273.026.827.836	3.413.306.305	1,25
2010	301.656.587.292	3.783.866.000	1,25
2011	335.096.375.830	4.887.725.500	1,46
2012	384.326.629.521	5.277.312.000	1,37
2013	396.705.004.350	6.835.383.000	1,54
2014	480.047.818.000	8.239.490.000	1,72
2015	520.445.679.000	8.628.648.000	1,66
2016	633.511.585.000	10.569.566.000	1,67
2017	717.826.880.900	12.304.365.000	1,71

Kaynak: Stratejik Geliştirme Başkanlığı (2017). Adalet Bakanlığı Faaliyet Raporu-2017

Türkiye'nin adalet hizmeti harcamalarını, bu harcamalar için tahsis edilen Merkezi Yönetim Bütçesi içerisindeki Adalet Bakanlığı'nın ödenek miktarını incelendiğinde dönemsel olarak bir artış

eğilimine sahip olduğu görülmektedir. Aynı zamanda, Merkezi Yönetim Bütçesindeki artışlar ile adalet hizmeti harcamalarının da artışı aynı doğrultudadır.

Şekil 1: Merkezi Yönetim Bütçesi ve Adalet Bakanlığı Ödeneği İlişkisi

Kaynak: 2017 Yılı Adalet Bakanlığı Faaliyet Raporu - Stratejik Geliştirme Başkanlığı

Adalet hizmeti harcamaları için tahsis edilen ödenek, merkezi yönetim bütçesinin %1 - %2 aralığında bir orana sahiptir. Bu oran 2006-2017 dönemleri aralığında istikrarsız bir artışa sahip olduğu sonucuna ulaşabiliriz. Adalet Bakanlığı ödeneğinin istikrarlı bir artışa sahip olması ve merkezi bütçe içindeki oranlarının istikrarsız bir artışa sahip olması, Adalet Bakanlığı'nın yatırım çalışmaları ve artan personel alımlarının bu artışların nedenleri olarak açıklanabilir. Tablo-2'de Adalet Bakanlığının 2012/17 yılı harcama kalemleri sınıflandırılmıştır.

2014 yılı Merkezi Yönetim Bütçesi içerisindeki Adalet Bakanlığının ödenek payı 1,72 iken bu oran 2015 yılında 1,66 olarak gerçekleşmiştir. Bu durumun sebebi Cari Transferler Ödeneği'nde yer alan seçim giderleri bütçesinin azaltılmasıdır. 2014 yılında seçim giderleri bütçesi bakımından Cumhurbaşkanlığı, Mahalli İdareler ve HSYK üyeliği seçimi için seçim giderleri olarak 700.000.000 TL tahsis edilmiştir. 2015 yılında seçim giderleri bütçesi %44,38 oranında azaltılmış, bu bütçeye 250.000.000 TL ödenek tahsisi gerçekleşmiştir.

Tablo 2: Adalet Bakanlığı'nın 2012-17 Yılı Bütçelerinin Ekonomik Sınıflandırılması

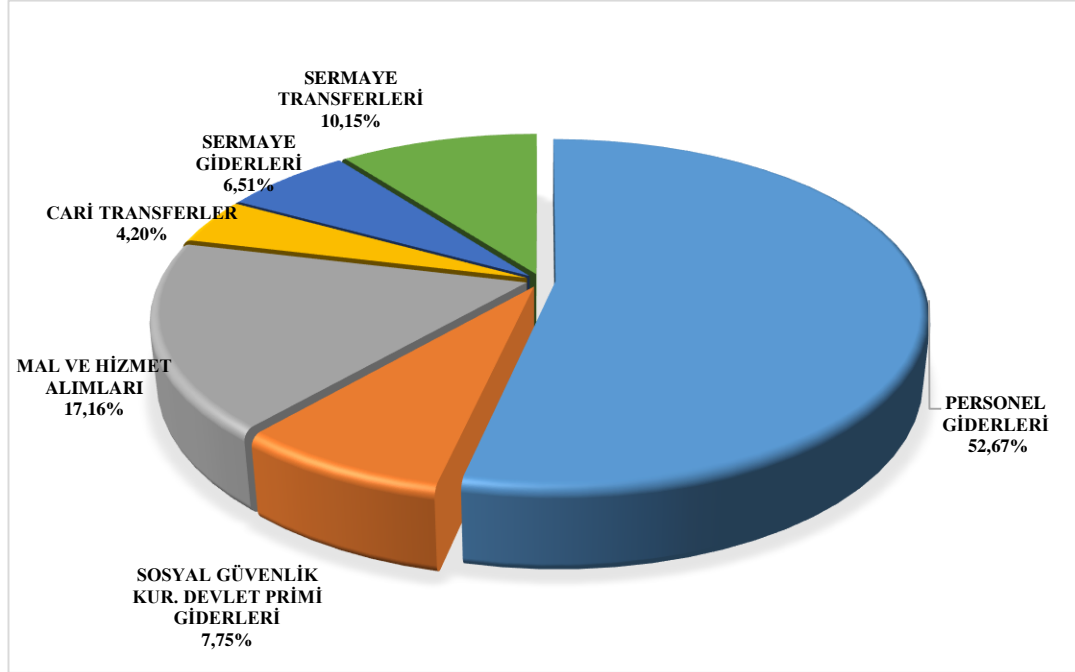
	HARCAMA KALEMLERİ	2012	2013	2014	2015	2016	2017
1	Personel Giderleri	3.541.466.572	3.960.821.723	4.554.017.261	5.265.034.215	6.253.409.570	6.937.769.085
2	Sosyal Güvenlik Kurumu Devlet Primi Giderleri	521.152.978	591.195.361	691.118.207	771.486.290	929.375.088	1.020.209.160
3	MAL VE HİZMET Mal ve Hizmet Alımları	1.097.696.633	1.315.978.057	1.455.665.010	1.637.321.526	1.842.685.984	2.260.641.501
4	Cari Transferler	139.651.503	256.638.187	573.510.621	610.563.785	326.938.241	553.617.722
5	Sermaye Giderleri	153.896.825	342.132.728	466.124.411	664.030.310	726.115.244	1.062.430.788
6	Sermaye Transferleri	513.250.000	681.497.000	725.000.000	898.498.000	1.073.901.000	1.337.292.000
	GENEL TOPLAM	5.967.114.511	7.148.263.056	8.465.435.510	9.846.934.126	11.152.425.127	13.171.960.256

Kaynak: Stratejik Geliştirme Başkanlığı (2017) Adalet Bakanlığı Faaliyet Raporu-2017

Tablo-2'de 2012 - 2017 yılları arasında Adalet Bakanlığı ekonomik sınıflandırma göre harcama tutarlarını göstermektedir. 2012- 2017 döneminde harcama kalemlerinin değişimini incelendiğinde her harcama kaleminin istikrarlı bir şekilde artış gösterdi görülmektedir. Adalet hizmetinde etkinliğin sağlanması adalet hizmetinin en adil ve en hızlı şekilde sağlanmasına

bağlıdır. Bu kapsamda, hizmet işleyişindeki sorunların giderilmesi, adalet hizmetinin altyapısını oluşturma ve geliştirme ve personel yapısında nitelik ve nicelik yönünden iyileştirmeler adalet hizmetinden etkinliği sağlamakta, diğer yandan adalet hizmeti harcamalarında artışı da beraberinde getirmektedir.

Şekil 2: 2017 Mali Yılı Bütçesi Ekonomik Kodlara Göre Harcama Tutarlarının Dağılımı

Kaynak: Stratejik Geliştirme Başkanlığı (2017). Adalet Bakanlığı Faaliyet Raporu-2017.

Adalet hizmeti harcamaları bakımından, Adalet Bakanlığı harcama kalemleri incelendiğinde, personel giderleri en büyük paya sahiptir. Adalet Bakanlığı harcama kalemleri arasında yer alan personel giderlerinin %52,67 gibi büyük paya sahip olması, adalet hizmeti harcamalarında verimlilik ve etkinliğin sağlanması, Adalet Bakanlığının bünyesinde bulunan personelin nitelik ve nicelik yönünden önemini ortaya koymaktadır.

5.TÜRKİYE'DE ADALET HİZMETİ HARCAMALARININ VERİMLİLİĞİ

Kamu malî yönetiminin en önemli amaçlarından biri olan etkinlik, kamu hizmeti sunarken kamu kaynaklarının kullanım derecesini ortaya koymaktadır. Bu kapsamda adalet hizmetinin etkinliği, adalet hizmeti bütçesinin optimal düzeyde kullanılmasıdır.

Kamu malî yönetiminde etkinlik ise, kamu malî yönetimini gerçekleştiren kurum ve

kuruluşların gerçekleştirdikleri iş ve işlemlerle faaliyet sonucunda belirlenen amaçlara ulaşma derecesini gösteren bir performans niteliğindedir (Yükçü, Atağan, 2009: 2). Bu doğrultuda etkililik, yetkili kurum ve kuruluşların ulaşmayı amaçladıkları sonuca ulaşma düzeyini belirler. Kamu kurum ve kuruluşlarındaki üzerinde sorumluluk bulunan yöneticiler, duruma uygun her yeni koşul için yeni bir etkililik ölçütü belirlemek ve diğer durumlarla eşleştirip, malî iş ve işlemlerdeki planlarını şekillendirmeleri gerekmektedir. Adalet hizmetleri bakımından da etkililik, gerçekleştirilen adalet hizmetiyle doğan uyuşmazlıkların kalıcı olarak çözümlenmesi, suç oranının düşürülmesi gibi toplum düzeninin adına gerekli belirli hedeflere ne kadar ulaşıldığını ortaya koyar.

Verimlilik ise üretim sürecinde yer alan girdiler ile bu sürecin sonunda ortaya çıkan ürünler arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Adalet hizmeti açısından da verimlilik, adalet hizmetleri üretimi yapılması

sırasında savurganlıktan uzak durulmasını, sahip olunan kamu kaynaklarının en iyi biçimde değerlendirilmesini ifade etmektedir.

Adalet ekonomisi bakımından, kamu mal ve hizmetlerinin ekonomik dışı alanları da kapsamı bakımından verimlilik kavramının içeriğinde de değişiklikler oluşturmaya başlamıştır. Verimlilik kavramı, kamusal mal ve hizmet üretiminde mal ve hizmetin kalitesini yükseltme, doğal yaşamı ve doğal çevreyi koruma, çalışan bireyler için yaşam koşullarının iyileştirilmesi ve en iyi çalışma koşullarının sağlanması ve de bununla beraber klasik verimlilik kavramının içeriği olan kıt

kaynakları en iyi şekilde kullanarak maksimum kalitenin ve üretimin sağlanması olarak düşünülmektedir (Yükçü, Atağan, 2009: 4). Verimlilik basit bir ölçüt olması sebebiyle kamu malı yönetiminde yaygın bir şekilde kullanılan bir performans ölçütü olarak kabul edilebilir.

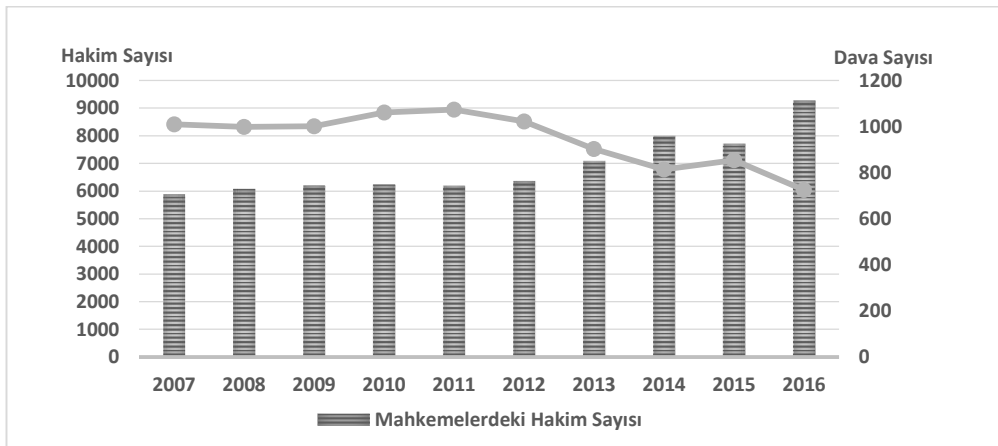
Adalet hizmeti bakımından da verimlilik, gerçekleştirilen adalet hizmeti harcamaları sonucunda, uyuşmazlıkların hukuk devleti kriterlerine uygun bir şekilde çözümlenmediğini, suç ile bozulan kamu düzeninin adalet makamlarınca verilen kararlarla ne kadar tesis edilebildiği ortaya koymaktadır.

Tablo 3: Türkiye’de Mahkemelerdeki Hâkim Sayısı, Mahkemelere Gelen ve Bir Hâkime Düşen Dava Sayısı (Ceza, Hukuk, İdare Mahkemeleri)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
<i>Hâkim Sayısı</i>	5.875	6.078	6.203	6.236	6.189	6.371	7.082	7.988	7.712	9.271
<i>Mahkemelere Gelen Dava Sayısı</i>	5.934.915	6.064.308	6.211.965	6.619.412	6.645.927	6.511.186	6.393.207	6.498.918	6.587.422	6.718.079
<i>Bir Hâkime Düşen Dava Sayısı</i>	1.010	998	1.001	1.061	1.074	1.022	903	814	854	725

Kaynak: Adli Sicil Genel Müdürlüğü (2016). Adalet İstatistikleri 2016 Yılı Bülteni.

Şekil 3: Dönemsel Hâkim Sayısı ve Bir Hâkim Başına Düşen Dava Sayısı

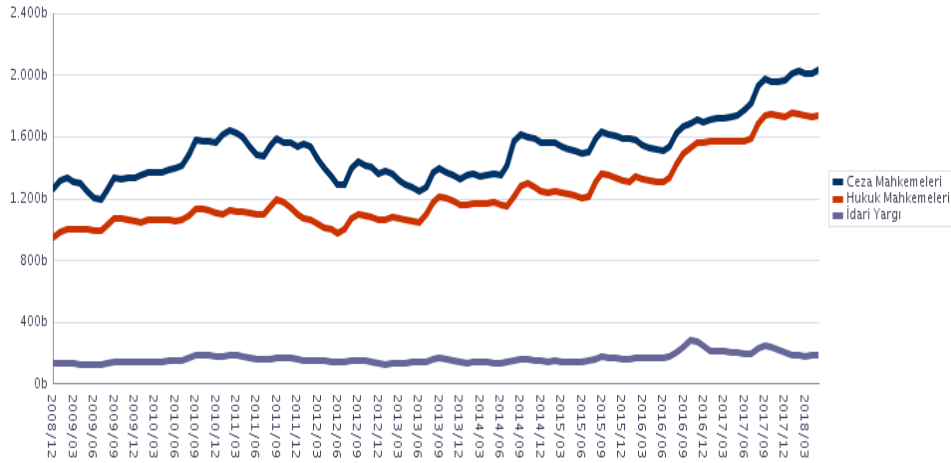

Kaynak: Adli Sicil Genel Müdürlüğü (2016). Adalet İstatistikleri 2016 Yılı Bülteni.

Tablo-3 ve Şekil-3 incelendiğinde 2006/2016 yıllarında dengeli bir hâkim sayısının artışa ve 2006/2015 yılları arasında mahkemelerdeki dava sayılarının dengesiz artışa sahip olduğunu görülmektedir. 20101 yılından itibaren hâkim alımlarının artırıldığı ve buna müteakiben hâkim başına düşen dosya sayısını doğru orantılı bir şekilde düşüğü görülmektedir. Hâkim sayısındaki artışla birlikte bir hâkim hâkime düşen dosya sayısı yani iş yükü azalmakta ve hâkimlerin davaları ayrıntılı olarak inceleyip değerlendirme şansına sahip olmaktadır. Bu durum beraberinde davaların kısa sürede sonuçlanmasını sağlamakta, adaletin gecikmesi önlemektedir.

Şekil 4: Türkiye’de Ceza, Hukuk Mahkemeleri ve İdari Yargı Dosya Sayıları

Ceza, Hukuk Mahkemeleri ve İdari Yargı Dosya Sayıları

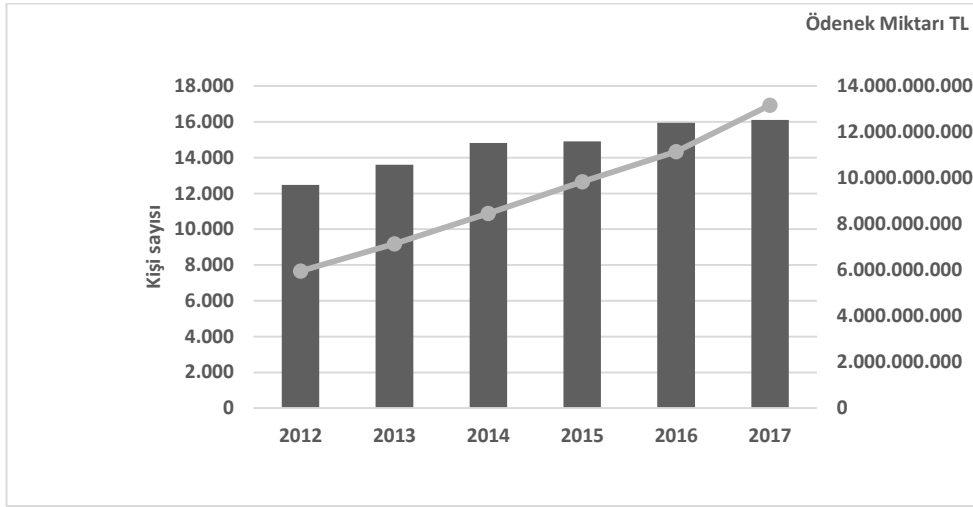
Kaynak: Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü (2016). Yıllık Birim Faaliyet Raporu.

¹ Hâkim/Savcılar göreve başlamadan önce 2 yıl süreyle Adalet Akademisinde staj yapmaktadırlar. Bu sebeple hâkim sayılarındaki artış 2012 yılından itibaren görülmektedir.

Şekil 4'de dönemsel olarak ceza, hukuku ve idare mahkemelerindeki dosya sayıları grafikte gösterilmiştir. 2008 yılından itibaren mahkemelerdeki dosya sayıları istikrarsız şekilde artış yaşanmıştır. Dava

dosya sayılarının artışı adalet hizmetinde etkinliğin ve verimliliğin korunması adına beraberinde hâkim ve savcı sayılarının artışı beraberinde getirmiştir.

Şekil 5: Dönemsel Hâkim-Savcı Sayısı ile Adalet Bakanlığı Başlangıç Ödeneği Karşılaştırması

Kaynak: Adli Sicil Genel Müdürlüğü (2016). Adalet İstatistikleri 2016 Yılı Bülteni, Stratejik Geliştirme Başkanlığı (2017). Yılı Adalet Bakanlığı Faaliyet Raporu-2017.

Şekil-5'de dönemsel hâkim ve savcı sayıları ile Adalet Bakanlığının bütçe harcaması karşılaştırılmıştır. Dönemsel olarak toplam hâkim ve savcı sayısındaki artış, personel harcamalarında artışa yani Bakanlık harcamalarında artışa sebebiyet vermiştir. Hâkim ve savcı sayısının yükselmesi adalet hizmeti harcamalarını arttırmakla birlikte, yargılama süresinin düşmesi ve nitelikli hizmetin artmasını sağlayarak, uzun vadede adalet hizmeti harcamalarını azaltacaktır. Çünkü uyuşmazlıkların adil ve etkin çözümü yeni uyuşmazlıkların doğmasını engelleyerek, toplumsal barışı beraberinde getirecektir.

Bu kapsamda adalet hizmeti sunumunda, medeni usul hukuku ilkesi olan usul ekonomisi ilkesi büyük önem taşımaktadır. Usul ekonomisi ilkesi gereğince, etkin bir adalet hizmetinin sunulması adına mümkün olduğu ölçünde en basit şekilde, en kısa süreçte ve en ucuz şekilde yargılamanın

gerçekleştirilmelidir (Pekcanitez, Atalay, Özkes, 2012: 334).

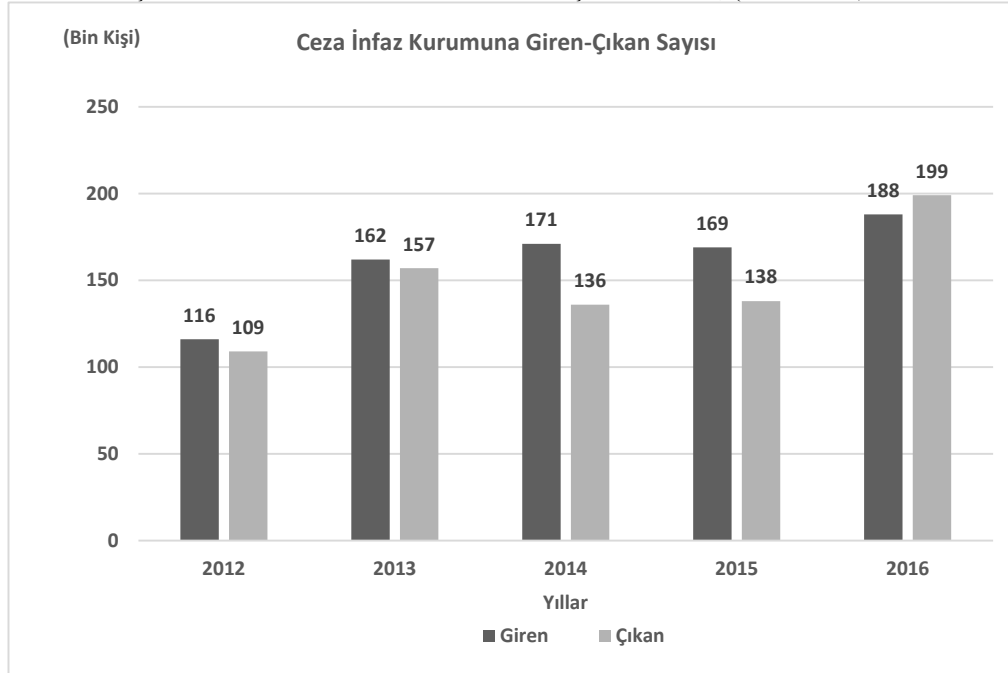
Adalet hizmeti harcamaları bakımından ceza muhakemesi süreci önem arz etmektedir. Ceza muhakemesi soruşturma ve kovuşturma evrelerinden oluşmakta ve soruşturma evresinde suç isnadı yapılan kişi şüpheli, kovuşturma evresinde ise sanık olmaktadır. Ceza muhakemesi bakımında soruşturma sayılarında artış kamu harcamalarını attıracaktır. Soruşturma evresinde şüpheli gözaltına alınarak sağlık kontrolü için hastaneye sevk edilecek ve karakola getirilecektir. Şüphelilerin temel ihtiyaçları karakollar için sağlanan ödenekten karşılanacaktır. Tutuklama kararı ile birlikte şüpheliler tevkif evlerine götürüleceklerdir. Ceza yargılaması sonucunda kesinleşen hüküm kararı ile birlikte de hükümlü ceza evine nakledilecektir.

Tablo 4: Hüküm Özlü, Hükümlü, Tutuklu Sayısı (2010-2016)

Hükümlü ve tutuklu sayısı, 2010-2016			
Yıllar	Kadın	Erkek	Toplam
2010	4. 192	116. 002	120. 194
2011	4. 605	123. 648	128. 253
2012	4. 906	131. 732	136. 638
2013	5. 192	138 906	144. 098
2014	5. 788	152. 902	158. 690
2015	6. 558	170.704	177. 262
2016	8. 373	192. 354	200. 727

Kaynak: Ceza İnfaz Kurumu İstatistikleri, 2010-2016.

Şekil 6: Ceza İnfaz Kurumuna Giren ve Çıkan Nüfusu, (2011-2017)

Kaynak: (TÜİK, 2017).

Adalet hizmeti harcamaları bakımından tutuklu ve hükümlü sayıları önem arz etmektedir. Ceza ve Tevkif Evleri Genel Müdürlüğü (CTE) bütçesini adalet hizmeti harcamaları bakımından incelersek dönemsel olarak %30-40 oranlarında sürekli bir artış yaşanmıştır. Bu yüksek artış

oranları ceza ve tevkif evlerindeki tutuklu ve hükümlü sayılarının dönemsel artışlarıyla doğru orantılıdır. Bunun yanında ceza ve tevkif evleri yatırım bütçesindeki artışlarda Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü bütçesinin artışına yön vermektedir.

Tablo 5: Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü Bütçesi

Yılı	CTE Bütçesi	Adalet Bakanlığı Toplam Bütçesi	CTE Bütçesinin Bakanlık Bütçesindeki Oranı
2011	1.879.325.850	4.887.725.500	38,45%
2012	1.427.955.850	5.277.312.000	27,06%
2013	2.096.732.500	6.835.383.000	30,67%
2014	2.363.361.500	8.239.490.000	28,68%
2015	2.734.924.000	8.628.648.000	31,70%
2016	3.371.401.000	10.569.566.000	31,90%

Kaynak: Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü (2016). Birim Faaliyet Raporu-2016

Tablo-5'i incelediğimizde ceza ve tevkifevlerinin bütçesinin istikrarlı bir şekilde arttığını görmekteyiz. Bu artışın en büyük sebebi Tablo-4'te yer alan tutuklu ve hükümlü sayılarındaki sürekli artmıştır. Tutuklu ve hükümlü sayılarının sürekli artması ceza ve tevkifevlerinin hem cari hem yatırım harcamalarını arttıracaktır. Bu artışı önleyebilmek adına yargılama sürelerinin kısaltılması çalışmalarının yanında, suçu önleyici tedbirlerinde alınması büyük önem arz etmektedir. Bu kapsamda ceza ve tutuklu ve hükümlülerdeki tutuklu veya mahkûmların eğitilerek ve sosyalleştirilerek topluma yeniden kazandırılması, toplumdaki suç oranını azaltmaktadır. Tutuklu veya mahkûmların Adalet Bakanlığı bünyesinde kurulan işyurtlarında çalışma hayatına katılarak topluma yeniden kazandırılmaktadırlar.

SONUÇ

Adalet insanlık tarihi boyunca toplumsal yaşamın devamı için vazgeçilmez bir ihtiyaç olmuştur. Adalet ihtiyacının giderilemediği toplumlar, toplumsal bunalımlar, siyasal çıkmazlar, ekonomik istikrarsızlıklarla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bu kapsamda adalet, kamu düzeninin ve güvenliğinin sağlanması için devletin sunduğu en önemli kamusal hizmetlerinden biri olmuştur.

Adalet hizmetleri, sadece devlet tüzel kişiliği tarafından sunulan tam kamusal bir hizmettir. Devlet, adalet hizmetinin yapısını siyasal süreçlerle belirlemekte ve kamu harcamaları yaparak adalet hizmetini sunmaktadır. Ayrıca toplumsal düzenin devamı adına tüketilmesi zorunlu bir kamu hizmeti olarak topluca sunulmaktadır.

Devlet tam kamusal hizmet olan adalet hizmetini sunmak için kamu harcamaları yapmaktadır. Adalet hizmeti harcamaları olarak nitelendireceğimiz bu harcamalar, Adalet Bakanlığı bütçesi ile gerçekleştirilir. Devlet, adalet ekonomisi adı verilen siyasal süreçlerle belirlediği ve bütçesiyle finanse ettiği bir adalet hizmeti sunarak iktisadi alan oluşturmaktadır.

Türkiye'de adalet hizmeti harcamaları bakımından kamu mali yönetim ilkeleri olan etkililik, etkinlik ve verimlilik büyük önem arz eder. Adalet hizmetlerinde etkinlik, adalet hizmeti sunarken veya adalet harcaması yaparken, kamu kaynaklarının en üst düzeyde kullanılmasını ortaya koyar. Etkililik ise adalet kurumlarının adalet hizmeti sunarken amaçladıkları sonuçlara ulaşma düzeylerini ortaya koyar. Verimlilik ise, adalet harcaması ile yapılan harcamalar sonucunda ortaya çıkan ürün arasındaki ilişkiyi; yani uyumsuzlukların hukuk devletine uygun çözümlenmediğini, suç ile bozulan toplum düzeninin yeniden tesis edilmediği ortaya koyar.

Türkiye’deki adalet harcamalarının genel yapısını incelediğimizde, Adalet Bakanlığı bütçesinin %52 gibi çok büyük bir payını personel giderleri oluşturmaktadır. Bu noktada adalet harcamalarının etkin ve verimli bir şekilde gerçekleştirilmesi için adalet hizmetinin personel yapısı büyük önem arz eder. Uyuşmazlıkların en kısa zamanda, en az masrafla ve adil bir şekilde

çözümlemesi donanımlı ve yeterli sayıda bir personel yapısının varlığına bağlıdır.

Ceza yargılaması bakımından da işlenen suçlara uygulanan cezalarla birlikte kişilerin ıslah edilmesi yanında, bu insanların toplumsal hayata yeniden kazandırılarak onların suçsuz bir yaşam sürdürülmesi sağlanmalıdır. Böylelikle suçla bozulan toplum düzeni yeniden tesis edilebilecektir.

KAYNAKÇA

- ADLİ SİCİL VE İSTATİSTİK GENEL MÜDÜRLÜĞÜ (2016). Adalet İstatistikleri-2016 Yılı Bülteni ><http://www.adlisicil.adalet.gov.tr/haberbulteni.html> < 20.10.2017.
- AKDOĞAN, A. (2009). Kamu Maliyesi, 13. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara.
- ARSLANER H. ve ŞEKERCİ D. (2014). “Türkiye’de Adalet Hizmetlerinin Niteliği ve Bu Hizmetlerin Bütçe Üzerindeki Yükü”, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 1, ss.31-48.
- CEZA VE TEVKİFEVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ (2016). Yıllık Birim Faaliyet Raporu-2016, ><http://istatistikler.uyap.gov.tr/> < 20.10.2017.
- ÇEÇEN, A. (2003). Adalet Kavramı: Adalet Kavramının Göreliliği Üzerine Bir Deneme, 3. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara.
- DEYNELİ, F. (2010). Türkiye’de Adalet Ekonomisinin Karşılaştırmalı Analizi, Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara.
- EDİZDOĞAN, N., ÇETİNKAYA Ö., GÜMÜŞ, E. (2011). Kamu Maliyesi, 2. Baskı, Ekin Kitabevi, Bursa.
- GÜRİZ, A. (1994). “Adalet Kavramının Belirsizliği”, s.7-38, (Ed.) Ahmet GURİZ, A., Adalet Kavramı, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara.
- KUÇURADI, I. (1994). “Adalet Kavramı”, s.39-48, (Ed.) Ahmet GURİZ, A., Adalet Kavramı, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara.
- KÖHLING, W.C. (2000). The Economic Consequences of a Weak Judiciary, University of Bonn Centre of Development Research, Germany.
- TOPAKKAYA, A. (2014). Hukuk ve Adalet, 1. Baskı, Adalet Yayınevi, İstanbul.
- ÖZEKES, M. (2010). Temel Hukuk Bilgisi, Yetkin Yayınları, Ankara.
- PEKCANİTEZ, H. , ATALAY, O. , ÖZEKES, M. (2012). Medeni Usul Hukuku, 13. Baskı Yetkin Yayınevi, Ankara.
- MACKAAY, E. (1999). History of Law and Economics, Springer, Netherlands.
- YÜKÇÜ, S. ve ATAĞAN, G. (2009). Etkinlik, Etkililik ve Verimlilik Kavramlarının Yarattığı Karışıklık, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 23, Sayı: 4, ss.1-13.
- STRATEJİ GELİŞTİRME BAŞKANLIĞI (2017). -2017 Yıllık Adalet Bakanlığı Faaliyet Raporu.-2017.
- STRATEJİ GELİŞTİRME BAŞKANLIĞI (2016). -2016 Yıllık Adalet Bakanlığı Faaliyet Raporu.-2016.

18. STRATEJİ GELİŞTİRME
BAŞKANLIğI (2015). -2015 Yıllık
Adalet Bakanlığı Faaliyet Raporu-
2015.
19. STRATEJİ GELİŞTİRME
BAŞKANLIğI (2014). -2014 Yıllık
Adalet Bakanlığı Faaliyet Raporu-
2014.
20. STRATEJİ GELİŞTİRME
BAŞKANLIğI (2013). -2013 Yıllık
Adalet Bakanlığı Faaliyet Raporu-
2013.
21. STRATEJİ GELİŞTİRME
BAŞKANLIğI (2012). -2012 Yıllık
Adalet Bakanlığı Faaliyet Raporu-
2012.
22. TÜİK (2017). ><http://www.tuik.gov.tr/>
< 20.12.2017

TÜRKİYE'DE İÇ GÖÇLERİN SHIFT SHARE ANALİZİ İLE İNCELENMESİ¹

AN EXAMINATION OF TURKEY'S INTERNAL MIGRATION WITH SHIFT SHARE ANALYSES

Harun Bora TUNÇ*, Selen IŞIK MADEN**

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri ABD, haruntunc@sdu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-3491-8886>

** Dr. Öğr. Üyesi, Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, selenmaden@sdu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-3998-588X>

ÖZ

Türkiye'de iç göçler Cumhuriyet tarihi açısından oldukça tanındır. Ülkemizdeki göç hareketleri 1940'lı yıllarda başlamış, 1950'den sonra ise özellikle ulaşım imkânlarının iyileştirilmesiyle 1960'a kadar ülkemizin göç tarihinde önemli bir süreç yaşanmıştır. Bunda ülkemizin benimsediği politikaların liberal eğilim göstererek sanayileşme hamlelerini başlatmasının, istihdam olanakları yaratmasının payı büyüktür. Bu yıllarda köylerin nüfusu azalırken, kentlerdeki nüfus giderek fazlaşmıştır. 1960'tan sonraki yıllarda meydana gelen iç göçlerde kentlerin nüfus fazlalığından dolayı birtakım sorunlarla karşılaştığı dönemdir. Şehirlerin kalabalıklaşmasıyla konut ve işsizlik gibi sorunlarla karşılaşmıştır. 1980'den sonra göçler büyükşehirleri doyma noktasına getirmiş ve komşu illerini çekim merkezi haline getirmiştir. Bu çalışmada 2008-2016 yılları arasında Türkiye'de gerçekleşen iç göçlerin, değişim payı analizi kullanılarak Düzey 1 Bölgelerindeki seyrini tespit amacıyla göç verme potansiyelleri 7 coğrafi bölge üzerinde analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İç Göç, Değişim Payı Analizi, Bölgesel Göç, Bölgesel Araştırma

Jel Kodları: R23, J61, J63, P25.

ABSTRACT

Internal migration is more familiar thing in Türkiye quite. In this sense, internal migrations have been starting in 1940's and became faster than last in 1950's. Türkiye adopted new liberal politics and try to develop transportation ways between city to village. Government's liberal politics made a lot of new industrial factories. But these situations did very important problems in cities, in 1960's. Cities have many problems about employment and shelter in these years. Internal migrations have limited in big city. Many people were choosing migration and living in slums at city. These shelters have no infrastructure. Later 1980's, especially big cities have many population and become crooked urbanization and also neighbor city of big cities have been start migration's new selection. In this study, will examine migration between 2008 and 2016 with shift share analysis. Level 1 Areas will be about going migrations and geographical will be about coming migrations at Türkiye in project.

Keywords: Internal Migration, Shift Share Analysis, Local Migration, Regional Research

Jel Codes: R23, J61, J63, P25.

¹ Bu çalışma SDÜ BAP tarafından YL1-17 numaralı proje ile desteklenmiştir.

GİRİŞ

Göç, insanlık tarihiyle hemen hemen yaşıt en önemli toplumsal hadiselerdendir. Ali Şeriatı İslam Sosyolojisi adlı eserinde tarihte bilinen on üç büyük medeniyetin göç sonucunda ortaya çıktığını söyler. İslam Medeniyeti de hicretin bir neticesidir. Hz. Muhammet'in İslam'ı tebliğ etmesiyle Mekke'de başlayan zulüm ve baskı, Müslümanları Medine'ye göç etmeye zorlamış, bunun sonucunda da yeryüzündeki ilk İslam Devleti teşekkül etmiştir. Anadolu'daki Türk varlığını, asırlar önce Orta Asya'nın bozkırlarından batıya doğru ilerleyen Türk atlılarına borçluyuz. 20. yüzyılın başlarından itibaren ulus devletlerin önlenemez yükselişi imparatorlukların dağılmasına yol açmış, Anadolu coğrafyası ise İlber Ortaylı'nın deyimiyle 1923 yılında Lozan Anlaşmasına ek olarak yapılan Nüfus Mübadelesiyle homojen bir yapıya ve ulus devlet kimliğine kavuşmuştur.

Sonuçları çok yönlü ve böylesine önemli sosyolojik bir hadise olarak karşımıza çıkan göç kavramı, günümüzde özellikle devletlerin ileriye dönük planlamalarında da kendine yer bulmaktadır. Kentleşmenin ve nitelikli iş gücünün sağlanmasına, ekonomik kalkınmada, eğitimde, sağlıkta, ulaşım da hizmetlerin iyileştirilmesinde aracı olarak kullanılan göçler kimi zaman devlet eliyle gerçekleştirilirken, kimi zaman hesapta olmayan doğal afet ya da savaş gibi durumlarda gerçekleşerek hazırlanan planları sektöre uğratmaktadır. İnsan merkezli üretim sürecinin işletildiği, gelişmişliğin tarım ekonomisinin yanında hizmet ve sanayi sektörünün büyümesiyle ölçüldüğü asır, muhakkak göçlerle yakından ilgilenmeye muhtaçtır. Kurulduğu coğrafya itibarıyla yönünü Avrupa'ya çevirmiş hem Asya, hem Avrasya, hem Akdeniz, hem de Ortadoğu ülkesi olarak nitelenebilen ve bu yönüyle değişken bir mizaca sahip Türkiye içinse göçleri yönetmek daha elzem bir olaydır.

Söz konusu çalışma aynı öneme işaret etmek maksadıyla, 2008 yılında Türkiye'de gerçekleşen iç göçlerden hareketle 2016

yılında gerçekleşmesi beklenen göçleri ele almış ve 2016 yılında meydana gelen göçlerle aradaki farkı Shift Share (Değişim Payı) Analizi ile birlikte incelemiştir.

1. LİTERATÜR TARAMASI

1999'da Nuriye Garipağaoğlu'nun Türkiye'de Göç Eden Nüfusun Ekonomik Faaliyet Kollarına Göre Dağılımı adlı çalışmasıyla başlayıp 2017'de Cevdet Yılmaz'ın Türkiye'de Kırdan Kente Göç Sürecinde Etkili Olan Faktörlerden Biri; Evlilik Yoluyla Göç adlı çalışmaya kadar Çizelge 5'te gösterilen çalışmalar, on sekiz yıllık süre içerisinde iç göç ile alakalı olarak kaleme alınan çalışmaların önemli kısmını oluşturmaktadır. İç göçlerin özellikle çalışma sahasına etkilerini inceleyen bu çalışmalar ilk olarak göçmenlerin istihdamlarını incelemiş, sosyoloji araştırmalarından da geri durmayarak göçmenlerin niteliğini mercek altına almıştır.

1999'dan 2010'a kadar söz konusu çalışmalar göç edenlerin istihdamı, gelir düzeyleri gibi ekonomik veriler üzerinden çıkarımlarda bulunmuş, haliyle göçün köylerden kentlere yoğunlaşmasıyla kentlerde göç sebebiyle yaşanan sorunlar üzerine eğilmiştir. Bu çalışmaların arasında mekânsal olarak yerel özellikler taşıyan olduğu kadar Türkiye genelinde yapılmış olanları da bulunmaktadır. 2009 yılında farklı olarak Şevket Işıklı'nın Türkiye'de Eğitim Amaçlı Göçler'i söz konusu toplumsal hareketliliği eğitim açısından ele alarak üniversite sayısının artmasına bağlı olarak eğitim göçlerinin arttığı sonucuna varmış ve alanında önemli bir çalışmaya imza atmıştır. 2010 sonrası göç çalışmalarının öncesinden farklılaştığını görmekteyiz. Bu dönemde göçün siyasal ve toplumsal etkileri üzerinde çalışmalar çeşitlenmiştir. 2010 yılına ait İlkay Südaş ve Mustafa Mutluer'in yazdığı Daha İyi Bir Hayata Doğru: Yaşam Biçimi Göçü adlı çalışmanın konusu Türkiye'deki iç göçler olmaktan ziyade dünyadaki emekli göçleri

ele aldığından farklılık açısından önemlidir. Çalışmada yaş ortalamasının yükselmesiyle birlikte emekli göçlerinin her ne kadar turizm göçlerinden ayrımı zorlaşsa da, tercihlerinin kentler değil, köyler olduğu neticesine varılmıştır. Aynı yıl içerisinde M. Akif Çukurçayır'ın Göç ve Siyasal Katılma Davranışı adlı çalışması göçmen profiline kentle bütünleşmesini inceleyerek göçe ekonomik yanlarından farklı olarak yaklaşmıştır. Ertuğrul Güreşçi 2011'de kaleme aldığı Türkiye'de Köyden Kente Göç ve Düşündürdükleri adlı çalışmasıyla göç yönetimi için resmi kurum ve dairelerin, sivil toplum kuruluşlarının, üniversitelerin ve akademisyenlerin birlikte hareket ederek, Türkiye'nin geçmişte yaşadığı sorunların bir neticesi olarak gördüğü göç sorununa bir çözüm bulunması gerektiğinden bahsetmiştir.

2012 sonrasında ise göç çalışmalarının genel itibariyle bölgesel nitelik kazandığı söylenebilir. 2012 yılında Murat G. Kırdar ve D. Şirin Saraçoğlu'nun yazdığı İç Göç, Bölgesel Yakınsama Sorunu ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Örneği adlı çalışma yakınsama analizi uygulaması olmakla birlikte Düzey 1 Bölgeleri arasındaki göçleri ele almıştır. Aynı yıl Ertuğrul Güreşçi'nin kaleme aldığı Türkiye'nin Köyden Kente Göç Sorunu adlı çalışmada Düzey 2 Bölgelerine net göç ve net göç hızı incelenmiştir. 2013 yılında ise Nuray Demir, Seda Yaşa ve Vedat Dağdemir'in yazdığı Düzey 1 Bölgelerine Göre Yoksulluk ve Göç Durumu adlı çalışma, adından da anlaşılacağı üzere Düzey 1 Bölgelerine ait verileri incelemiştir. 2013 yılında Adem Karakaş, Cavit Yeşilyurt ve Yüksel Koçak'ın yazdığı Kalkınmışlık Farkı ve Neden-Sonuç İlişkisi Bağlamında Kırsaldan Kente Yapılan Göçler adlı çalışması 1980 sonrası TRA 2 Bölgesi göçlerini incelemiştir. Bu manada günümüze kadar ulaşan söz konusu çalışmaların genel itibariyle bölgesel nitelik kazandığını söylemek mümkündür. Nitekim göçlerin bölgesel olarak ele alınması daha doğru ve güvenilir bilgilerin elde edilmesini sağlamaktadır.

2. TÜRKİYE'DE İÇ GÖÇLERİN SHIFT SHARE ANALİZİ İLE İNCELENMESİ

2.1. Çalışma Evreni

Çalışmanın kapsamı Türkiye sınırları içerisinde gerçekleşen, iç göç olarak tanımlanabilecek nüfus hareketlilikleridir. Bu manada söz konusu nüfus hareketlilikleri Düzey 1 bölgelerinden 7 coğrafi bölgeye doğru incelenmiştir. Bölgelerin kapsamı açısından bahsolunan bölgelerde hangi illerin yer aldığı belirtilmek daha faydalı olacaktır.

Düzey 1 kapsamında Türkiye'de 12 adet bölge bulunmaktadır. Bu bölgelerin isimleri İstanbul, Batı Anadolu, Doğu Marmara, Ege, Batı Marmara, Akdeniz, Batı Karadeniz, Orta Anadolu, Doğu Karadeniz, Güneydoğu Anadolu, Ortadoğu Anadolu ve Kuzeydoğu Anadolu bölgeleridir.

Türkiye'nin coğrafi bölgeleri ise yedi adettir. Bunlar Marmara, Akdeniz, Ege, Karadeniz, İç Anadolu, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleridir.

2.2. Analiz Yöntemi

Shift Share Analizi ya da Değişim Payı Analizi ilk olarak 1960 senesinde Edward John Dunn tarafından kullanılmış, Berzeg aynı analizi 1978 yılında bölgesel ve sektörel alanda büyüme farklılıklarını sistematik olarak açıklayan kimlik olarak tanımlamıştır (Elburz, 2012: 20). Hirsch, Shift Share Analizini, bölgeye ait istihdam ve büyüme üzerindeki ekonomik politikaların tesirini inceleme üzere (Hirsch, 1973), Marquez ise bölgede belirli bir zaman dilimi içerisinde gerçekleşen sektörel performansı, bölgeler arası karşılaştırma, ölçme ve değerlendirme yapabilmek üzere uygulanan geleneksel analiz olarak kabul etmektedir (Marquez, Ramajo, Hewings, 2009).

Daha genel tabirle bölgesel araştırmalar için kullanılan Shift Share Analizinin değişim olarak kullanılan kısmı bölgenin alması gereken değişkendir. Bölge, ülke ortalamasının üzerinde değere sahipse ve diğer bölgelerden daha hızlı büyüyorsa

milli büyümeden daha fazla pay almaktadır. Dolayısıyla bölgedeki gerçek büyüme, aynı zamanda beklenen ile gerçekleşen arasındaki farkı açıklamaktadır. Ülke genelinin tamamından bölgeye doğru kayma, bölgedeki beklenmeyen büyüme verilerini ortaya koymaktadır (Becerren, 2003: 1).

Shift Share Analizi, incelenen bölgedeki değişimi ele alır. Bölge meydana gelen gelişimi kategorilere ayırarak inceler. İncelenen konudaki gerileme ya da ilerleme bölgenin o konudaki uzmanlığının ya da rekabet gücünün ortaya konulmasında fayda sağlar. Analiz, bölgesel araştırmalarda sıklıkla kullanılmaktadır ancak bölgenin olumlu ya da olumsuz avantaj konumunu gösterirken bu konumu nelerin belirlediği hakkında bilgi vermez. Bu noktada doğal olarak bölgenin avantajlı olup olmadığının belirlenmesinden sonra avantajı nelerin belirlediğinin tespiti için başka analizlerin yapılması gerekmektedir (Coughlon, Pollard, 2011:26).

Değişim Payı Analizi incelenen konuyla ilgili olarak alandaki değişim ve gelişimi referans olarak kabul edilen diğer bir alanla mukayese ederek hedeflenen verilere erişilip erişilmediği fikrinden yola çıkar. Fiilî gelişim ile meydana gelen gelişme arasındaki farkı kategorize ederek inceler. Böylelikle incelenen konuyla ilgili olarak uzmanlıkta ve rekabette bölgenin konumunun tespit edilmesine yardımcı olur. Bu sebeplerden dolayı shift share analizi bölgesel araştırmalarda kullanılan bir yöntemdir (Şahin, Özge, Uysal, Kuru, 2012: 104).

Analiz, birbirinden farklı yaşam alanlarında, birbirinden farklı grupları değişken olarak ele alır, incelenen dönemlerin başı ve sonunda elde edilen verileri referans olarak kabul eder. İncelenen dönemin başından sonuna değin büyümeyi farklı bileşenlere ayırır. Analizin temeli, belirli alanda (j) ve belirli zaman dilimindeki büyümedir(i). Bu da (1) referanstaki büyüme ve (2)incelenen konuyla ilgili bölgedeki büyümeyi (3) alanın (j) diğer bölgeleri (1)

cezbetmesindeki rekabet konumuna bağlıdır (Alavi, Yasin, 2000: 149).

$$GB = (T^1_{ij} - T^0_{ij}) - (T^0_{ij} * B_{ALAN}) \quad (1)$$

1 numaralı denklem belirli zaman aralığında Düzey 1 Bölgesinden (i) coğrafi bölgeye (j) gelen göç miktarındaki gerçek büyüme, fiilî büyüme ile beklenen büyüme arasındaki farkı ifade eder. Coğrafi bölgeye gelen göç sayısının, referans alan genelindeki göç sayısının büyüme oranında büyümesi durumundaki dönüşümünü ölçer. Daha genel ifadeyle gerçek büyüme, bölgenin bulunduğu alandaki çekim gücünü koruyup korumadığını ifade eder. Gerçek büyüme pozitif, negatif ya da sıfıra eşit olabilir. Ortaya çıkan sonuçlara göre farklı yorumlar karşımıza çıkabilmektedir. Bunlar şu şekilde ifade edilebilir(Şahin ve Uysal, 2011:117);

- İlk olarak gerçek büyüme sıfıra eşit olabilir. Bu durumda coğrafi bölge çekim gücünü korumaktadır.
- İkinci olarak gerçek büyüme sıfırdan büyük olabilir. Bu durumda coğrafi bölge çekim gücünü arttırmıştır.
- Üçüncü olarak ise gerçek büyüme sıfırdan küçük olabilir. Bu durumda ise coğrafi bölge çekim gücünü kaybetmiştir.

Coğrafi bölgeye Düzey 1 bölgelerinden gelen göç sayısı sıfırdan yüksek ya da düşük olması durumunda bölgenin çekim gücünü üç farklı bileşene ayırarak inceler.

- a) Bölge Bileşim Etkisi b) Rekabet Etkisi
c) Tahsis Etkisi

Göçteki gerçek büyümenin artışının ya da azalmasının nedenleri üç etki analiz edilerek incelenir. Üç etkinin ayrılması ise;

$$GB = T^0_{ij} * (B^1_{ALAN} - B_{ALAN}) + T^1_{ij} * (B_{ij} - B^1_{ALAN}) + (T^1_{ij} - T^0_{ij}) * (B_{ij} - B_{ALAN}) \quad (2)$$

şeklinde hesaplanır.

Formülde yer alan sembollerin hesaplanması ise şu şekilde olur;

$$B_{ij} = (T^1_{ij} - T^0_{ij}) / T^0_{ij} \quad (3)$$

$$B_{ALAN} = (T^1_{ALAN} - T^0_{ALAN}) / T^0_{ALAN} \quad (4)$$

$$B^1_{ALAN} = (T^1_{ALAN} - T^0_{ALAN}) / T^0_{ALAN} \quad (5)$$

$$T^1_{ij} = T^0_{ij} * (T^0_{iALAN} / T^0_{ALAN}) \quad (6)$$

Geybulla Ramazanoğlu Özel Sayısı

T_{ij}^1 = Dönem sonunda Düzey 1 (i) bölgesinden coğrafi bölgeye (j) giden göç sayısı

T_{ij}^0 = Dönem başında Düzey 1 bölgesinden (i) coğrafi bölgeye giden göç sayısı

B_{ALAN} = Dönem boyunca bütün Düzey 1 bölgelerinden bütün coğrafi bölgelere giden göçün büyüme oranı

T_{Oj} = Dönem başında bütün Düzey 1 bölgelerinden coğrafi bölgeye giden göç sayısı

T_{IALAN}^0 = Dönem başında Düzey 1 bölgesinden (i) bütün coğrafi bölgelere giden göç sayısı

T_{IALAN}^1 = Dönem sonunda Düzey 1 bölgesinden (i) bütün coğrafi bölgelere giden göç sayısı

T_{ALAN}^0 = Dönem başında bütün Düzey 1 bölgelerinden bütün coğrafi bölgelere giden göç sayısı

T_{ALAN}^1 = Dönem sonunda bütün Düzey 1 bölgelerinden bütün coğrafi bölgelere giden göç sayısı

B_{IALAN} = Dönem boyunca bütün coğrafi bölgelere Düzey 1 bölgesinden (i) gelen göçün büyüme oranı

B_{ij} = Dönem boyunca Düzey 1 bölgesinden (i) coğrafi bölgeye (j) giden göç sayısındaki büyüme oranı

T_{ij}^{\wedge} = Düzey 1 bölgesinden (i) coğrafi bölgeye (j) gelen göç sayısının, aynı bölgeden bütün coğrafi bölgelere gelen göç sayısına oranı

Shift Share Analizin üç temel etkisi vardır. Bunlar analizin temelini oluşturmakla birlikte bölgeler arasındaki dengesizliğin boyutlarını incelemek üzere kullanılırlar.

2.2.1. Bölge Bileşim Etkisi

$T_{ij}^0 \cdot (B_{ialan} - B_{alan})$ ile hesaplanır. Bir bölgeden diğer bir bölgeye gerçekleşen iç göçlerin büyüme oranı ile ülke içerisinde gerçekleşen toplam iç göçün büyüme oranı arasındaki farka dayanır. Eğer bölgenin

almış olduğu göç oranı, ülke içerisinde gerçekleşmiş toplam iç göçün büyüme oranından fazla ise etki pozitifdir. ($B_{ialan} > B_{alan}$) Buna göre bölgenin çekim gücü, ülkedeki ortalama çekim gücünden yüksektir. Bu durum bölgenin istihdam arzının yüksek olmasına, kültürel gelişmeye, yaşam standartlarının ülke şartlarına göre daha iyi durumda olmasına ya da eğitim, sağlık, ulaşım ve altyapı koşullarının tatmin düzeyine cevap verebilecek nitelikte olmasına bağlı olabilir. Ancak bölgenin almış olduğu göç oranı, ülkede gerçekleşmiş olan iç göçün büyüme oranından düşük olması durumunda sonuç negatif olacaktır. ($B_{ialan} < B_{alan}$) Böyle bir durumda ise bölgenin orada yaşayan insanların ihtiyaçlarına cevap vermede yetersiz kaldığını, iş, eğitim, sağlık, altyapı koşullarının yetersiz olduğunu, işsizlik, suç gibi sorunların baş gösterdiğini ya da buna benzer nedenlerin bölgeyi itici güç haline getirdiğini söyleyebiliriz.

Bileşim etkisi, iki gerçeklikten yola çıkmaktadır. İlki, ülkedeki bazı bölgelerin diğer bölgelere göre daha fazla çekim gücüne sahip olması ve göç almasıdır. Çekim gücü olarak anlatılmak istenen iş, sağlık, eğitim ve ulaşım olanaklarının yanında kültürel, iktisadî şartlarının ve yaşam standartlarının iyileştirilmesi olarak ifade edilebilir. Eğer bir bölge bir önceki cümlede sıralanan faktörlerden birinde bile ülkedeki birçok bölgeden iyi durumda ise, gerçekleşen iç göçlerin yöneldiği bölge ülke için muhtemel bir çekim merkezi olarak karşımıza çıkacaktır. Bir diğer gerçeklik ise bölgenin kompozisyonu ve buna bağlı olarak ortaya çıkan koşullardır. Ülkemizdeki bazı bölgelerin geçmişten bu yana ilerleyen süreçte sahip olduğu konum itibarıyla bir çekim merkezi olduğu çok açıktır. Özellikle doğu illerimizin coğrafi koşulları, orada yaşayan vatandaşlarımızın yaşamlarını güç şartlarda idame ettirmelerine sebep olmaktadır. Bunun yanında batı illerimiz ise yaşam standartları olarak diğer yerleşim birimlerine göre avantajlı durumdadırlar (Becerem, 2003:9).

Tablo 1: Shift Share Analizinde Uzmanlaşma ve Rekabet Avantajı

		Rekabet Avantajı	
		Avantaj (+)	Dezavantaj (-)
UZMANLAŞMA	(-) Uzmanlaşmamış	$(B_{ij}-B_{ialan}) > 0$ $(T_{ij}^0-T_{ij}^A) < 0$ A,N	$(B_{ij}-B_{ialan}) < 0$ $(T_{ij}^0-T_{ij}^A) < 0$ D,N
		3	2
	(+) Uzmanlaşmış	$(B_{ij}-B_{ialan}) > 0$ $(T_{ij}^0-T_{ij}^A) > 0$ A,S	$(B_{ij}-B_{ialan}) < 0$ $(T_{ij}^0-T_{ij}^A) > 0$ D,S
		1	4

2.2.2. Rekabet Etkisi

$T_{ij}^A \cdot (B_{ij}-B_{ialan})$ ile hesaplanır. Bir Düzey 1 bölgesinden coğrafi bölgeye gelen göçün büyüme oranı ile ülkedeki bütün bölgelerden coğrafi bölgeye gelen göçün büyüme oranı arasındaki farkı ölçer. Pozitif rekabet etkisi, Düzey 1 bölgesinden, coğrafi bölgeye gelen göçlerin büyüme oranının, bölgeye ülkenin bütün bölgelerinden gelen göçün büyümesinin ortalamasını geçtiğini anlatır. Pozitif rekabet etkisi avantaj, negatif rekabet etkisi ise bir dezavantajdır.

Rekabet etkisini saflaştırmak amacıyla geliştirilen tahsis etkisi ise ancak rekabet etkisiyle birlikte yorumlanabilir. Böylece bölgenin uzmanlaşma düzeyi sağlıklı olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla rekabet etkisinin sonuçları daha net olarak anlaşılabilir.

2.2.3. Tahsis Etkisi

$(T_{ij}^0-T_{ij}^A) \cdot (B_{ij}-B_{ialan})$ ile hesaplanır. Shift Share Analizinin üç etkisinden birisi olan Tahsis Etkisi, Etkileşim Etkisi olarak da bilinmektedir. Bölge Bileşim Etkisi ile Rekabet Etkisi etkileşiminden yola çıkarak iç göçün büyümesini ölçer. Tahsis etkisi, daha iyi rekabet koşullarına sahip ülkelerin uzmanlaşma seviyesini inceler. Eğer bir bölge uzmanlaşmamışsa ($B_{ij}-B_{ialan}=0$), veya herhangi bir rekabet avantajından faydalanmıyorsa ($T_j-T_{ij}=0$), tahsis etkisi sıfır ya da boş olacaktır. Bunun dışında

tahsis etkisi ülkenin rekabet avantajından faydalanıp faydalanmadığı şu şekilde anlaşılabilir.

Tahsis Etkisinin sonuçları ise şu şekilde yorumlanabilir;

- ❖ 1 Numaralı Alan (AS, +): Bölge, uzmanlaştığı bölgelerde rekabet avantajını kullanmıştır ve bu nedenle tahsis etkisi pozitifdir.
- ❖ 2 Numaralı Alan (DN, +): Bölge, rekabet dezavantajı olduğu bölgelerde uzmanlaşmamıştır. Bu nedenle tahsis etkisi pozitifdir.
- ❖ 3 Numaralı Alan (AN, -): Bölge, uzmanlaşmadığı bölgelerde rekabet avantajını kullanmıştır, bu nedenle tahsis etkisi negatiftir.
- ❖ 4 Numaralı Alan (DS, -): Bölge, uzmanlaştığı bölgelerde rekabet avantajını kullanamamıştır ve tahsis etkisi negatiftir.

3. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

2008 yılında Türkiye genelinde toplam 2.294.500 kişi göç etmiş, 2016 yılında ise bu sayı 2.616.380'e gerilemiştir. Bu göçlerin başta batı bölgeleri olmak üzere buralardaki büyükşehirlerle doğru gerçekleştiği bilinmektedir.

3.1. Türkiye’de Coğrafi Bölgelere Düzey 1 Bölgelerinden Gelen Göçler ve Göçlerin Shift Share Analizi ile İncelenmesi

Türkiye’de 2008 ve 2016 yıllarında Düzey 1 bölgelerinden coğrafi bölgelere gelen göçler Tablo 2’de gösterilmiştir. Buna göre ilgili hem iki ayrı yılın toplamında, hem de münferit bütün Düzey 1 bölgelerinden en fazla göçü alan bölge Marmara Bölgesidir. 2008 yılında toplam 673.447 göç almış, en fazla göç aldığı düzey 1 bölgesi ise 82.193 ile Batı Karadeniz olmuştur. 2016 yılında ise toplamda 726.210 göç almış ve bu yıl içerisinde en çok göçü 82137 ile sınırları içerisinde yer alan Düzey 1 bölgelerinden Doğu Karadeniz’den almıştır. Bölgenin en az göç aldığı Düzey 1 bölgesi ise Orta Anadolu’dur. 2008 yılında Orta Anadolu’dan 38.658 göç alan Marmara Bölgesi, 2016 yılında Orta Anadolu’dan aldığı göçler 26.157’ye gerilemiştir. Genel itibarıyla Marmara Bölgesinden sonra Düzey 1 bölgelerinden en fazla göçü alan coğrafi bölge ise İç Anadolu Bölgesidir. İç Anadolu Bölgesinin en fazla göç aldığı Düzey 1 bölgesi Akdeniz’dir. 2008 yılında Akdeniz’den 47.055 göç alan İç Anadolu Bölgesinin, 2016’da bölgeden aldığı göç 59.308’dir. Batı Marmara’dan 2008 yılında 9596 göç alan İç Anadolu Bölgesi, 2016’da Batı Marmara’dan 11.695 göç almıştır.

2008 ve 2016 yıllarında Düzey 1 bölgelerinden en az göçü alan coğrafi bölge ise Doğu Anadolu Bölgesidir. 2008 yılında en fazla göçü 41.280 ile İstanbul’dan alan Doğu Anadolu Bölgesi, 2016 yılında da bu konudaki ısrarını korumuş, her ne kadar 2008’e kıyasla daha az göç almış olsa da, yine en fazla göçü İstanbul’dan almıştır. Bölgenin en az göç aldığı Düzey 1 bölgeleri ise Batı Marmara, Batı Karadeniz ve Doğu Karadeniz’dir. Doğu Anadolu’dan sonra Düzey 1 bölgelerinden en az göç alan coğrafi bölge Güneydoğu Anadolu Bölgesidir. Bölgenin sınırları içerisinde yer alan Düzey 1 bölgesi, Güneydoğu Anadolu dışında en fazla göç aldığı bölge Akdeniz’dir. 2008 yılında Güneydoğu Anadolu’ya 45.306 göç veren Akdeniz Düzey 1 bölgesi, 2016 yılında göçleri

46.118’e yükseltmiştir. Güneydoğu Anadolu Bölgesinin en az göç aldığı Düzey 1 bölgesi ise Doğu Karadeniz’dir. 2008’de Doğu Karadeniz’den 1729 göç alan Güneydoğu Anadolu Bölgesinin, 2016 yılında Doğu Karadeniz’den aldığı göç 2996’dır.

Tablo 2: Türkiye’de 2008 ve 2016 Yıllarında Düzey 1 Bölgelerinden Coğrafi Bölgelere Giden Göç

COĞRAFI BÖLGELER	YILLAR	BATI MARMARA	İSTANBUL	DOĞU MARMARA	AKDENİZ	EGE	BATI KARADENİZ	DOĞU KARADENİZ	BATI ANADOLU	ORTA ANADOLU	KUZEYDOĞU ANADOLU	ORTADOĞU ANADOLU	GÜNEYDOĞU ANADOLU	TOPLAM
MARMARA BÖLGESİ	2008	45907	67122	64395	43552	55232	82193	55353	36761	38658	56778	56316	71180	673447
	2016	63865	105395	82137	50834	65130	71441	45891	41842	26157	45808	57329	70381	726210
AKDENİZ BÖLGESİ	2008	5204	28478	11819	78346	28531	8127	4486	29474	17309	6934	17413	52756	288877
	2016	5842	31053	12681	74917	30410	8926	5807	30026	17858	7143	19510	59592	303765
EGE BÖLGESİ	2008	13390	24006	17669	29498	90950	11438	6100	25387	12900	16802	17335	26299	291774
	2016	17037	40466	24550	40194	94523	11285	6183	27456	9890	12743	16153	26856	327336
KARADENİZ BÖLGESİ	2008	8141	111341	30500	12145	15350	33676	26224	26591	9778	12087	7816	8786	302435
	2016	12984	145530	51069	20411	20525	48651	35085	38592	14696	16477	10903	14901	429824
İÇ ANADOLU BÖLGESİ	2008	9596	46008	25396	47055	35714	41605	10726	52459	67373	17499	17178	22572	393181
	2016	11695	54126	31145	59308	41400	43436	14135	63476	63352	18213	21706	33779	455771
DOĞU ANADOLU BÖLGESİ	2008	6528	41280	11321	18648	16053	4917	4204	14241	5659	10928	20539	14078	168396
	2016	5744	35687	13483	19023	14909	7275	7834	14026	7826	15146	29453	26040	196446
GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ	2008	4443	32473	6375	45306	7429	4155	1729	10747	4786	2628	10738	45581	176390
	2016	4242	31369	8072	46118	8006	5617	2996	13548	6895	5196	16537	58432	207028
TOPLAM	2008	93209	350708	167475	274550	249259	186111	108822	195660	156463	123656	147335	241252	2294500
	2016	121409	443626	223137	310805	274903	196631	117931	228966	146674	120726	171591	289981	2646380

3.2. Türkiye'de İç Göçlerin Shift Share Analizi

Tablo 2'deki veriler dikkate alınarak, 2008-2016 yıllarında Marmara Coğrafi Bölgesinin, Batı Marmara Düzey 1 Bölgesinden aldığı göçlerin Shift Share Analizi yapılmak istendiğinde;

$$Fiili\ Büyüme = 63.865 - 45.907 = 17.958$$

Beklenen

$$Büyüme = 45.907 * 0,153358 = 7040,207087$$

$$Gerçek\ Büyüme = 17.958 - 7040,207087 = 10917,7929$$

$$Bölge\ Bileşim\ Etkisi = 45.907 * (0,391182 - 0,302545891)$$

$$Rekabet\ Etkisi = 35244,05574 * (0,391182 - 0,302545891)$$

$$Rekabet\ Etkisi = (45.907 - 35.244,05574) * (0,391182 - 0,302545891)$$

$$T^0_{ij} = 45.907$$

$$T^1_{ij} = 63.865$$

$$B_{ALAN} = 0,153358$$

$$B_{IALAN} = 0,302545891$$

$$T^{\wedge}_{ij} = 45.907 * (93.209 / 121.409) = 35244,05574$$

$$B_{ij} = (63.865 - 45.907) / 45.907 = 0,391182$$

$T^0_{ij} - T^{\wedge}_{ij} = +$ veya $B_{ij} - B_{IALAN} = +$ olduğundan kodu AS'dir. Batı Marmara göçleri, Marmara Bölgesinde uzmanlaşmış ve rekabet avantajından yararlanmışlardır.

Tablo 3'te Türkiye'nin 7 Coğrafi Bölgesinin, 12 adet Düzey 1 Bölgesinden aldığı göçlerin Shift Share Analizi verileri gösterilmektedir. Bu bilgiler ışığında coğrafi bölgeler ayrı ayrı incelendiğinde, Marmara Bölgesine gelen göçlerin 2008 ile 2016 yılları arasında 102.378 artması beklenmiş ancak göçler beklenenin 50.515 altında gerçekleşmiştir. Marmara Bölgesinin 2016'da aldığı göçlerin artışı 52.763'tür. Marmara Bölgesine göç veren Düzey 1 Bölgeleri arasında en büyük artışı, 27.979 ile İstanbul sağlamış, gelen göçlerde en büyük düşüş ise 23.356 ile Batı Karadeniz'de yaşanmıştır. Nitekim buna bağlı olarak İstanbul göçleri uzmanlaştığı

Marmara Bölgesinde rekabet avantajından yararlanmış, Batı Karadeniz ise uzmanlaştığı halde rekabet avantajından yararlanamamıştır.

Akdeniz Bölgesine baktığımızda ise bölge en fazla göç artışını Güneydoğu Anadolu'dan almış olduğu halde beklenen göç 8090 olduğu için göçlerin gerçek büyümesi negatif seviyelerde kalmıştır. Bu manada Akdeniz Bölgesine gelen göçlerde gerçek büyümesi sıfırın üzerine olan göçler yalnızca İstanbul'dan gelmiştir. Buna göre İstanbul göçleri Akdeniz Bölgesinde uzmanlaşmış ancak rekabet avantajından yararlanamamıştır.

İstanbul, Ege Bölgesine verdiği göçleri 2008'den 2016'ya 16.460 arttırmış, 3681 olan beklenen büyümenin hayli üzerine göç vermiştir. Kuzeydoğu Anadolu ise Ege Bölgesine verdiği göçleri 4059 düşürdüğü için göçün gerçek büyümesinin en düşük olduğu Düzey 1 Bölgesidir. Buna göre İstanbul göçleri Ege Bölgesinde uzmanlaşmış ve rekabet avantajından yararlanmış, Kuzeydoğu Anadolu göçleri ise rekabet avantajına sahip olmasına rağmen uzmanlaşmamıştır.

Karadeniz Bölgesine en fazla göç artışı veren Düzey 1 Bölgesi İstanbul, bölgeye 34.189 göç vermiş, beklenen göç 17.075 olunca gerçek büyüme yine bölgedeki en yüksek veriyle 17.113 olarak karşımıza çıkmıştır. Karadeniz Bölgesine en az göç veren Düzey 1 Bölgesi ise Ortadoğu Anadolu Bölgesidir. Karadeniz Bölgesine göç veren bütün bölgeler verdikleri göç sayısını arttırdıkları için Karadeniz üzerinde hem uzmanlaşmış, hem de rekabet avantajından yararlanmışlardır.

İç Anadolu Bölgesine gelen göçlerde en fazla artış 12.253 ile Akdeniz'de yaşanmıştır. 2008 verileri ışığında 2016'da İç Anadolu Bölgesine 7216 göç vermesi beklenen Akdeniz göçlerinin gerçek büyümesi böylelikle 5036 olmuştur. İç Anadolu Bölgesine verdiği göçlerde en fazla düşüş yaşayan göçler ise Orta Anadolu'ya ait olan göçlerdir. 2008'den 2016'ya göçlerin 10.332 artması beklenen Orta Anadolu, İç Anadolu Bölgesine

verdiği göçler arttıracığı yerde, 4021 düşürmüştür. Buna göre Akdeniz göçleri uzmanlaştığı İç Anadolu Bölgesinde rekabet avantajından yararlanırken, Orta Anadolu göçleri İç Anadolu Bölgesinde rekabet avantajından faydalanmasına rağmen uzmanlaşmamıştır.

Doğu Anadolu Bölgesine gelen göçlerde en fazla artış Güneydoğu Anadolu göçlerinde olmuş, en fazla düşüş ise İstanbul göçlerinde yaşanmıştır. Güneydoğu Anadolu göçlerinin 2158 artması beklenirken, 11962 artması, Doğu Anadolu Bölgesine gelen göçlerde gerçek büyümenin de en fazla Güneydoğu Anadolu göçlerinde, 9803 ile gerçekleşmesini sağlamıştır. Doğu Anadolu Bölgesine 2016'da İstanbul'dan gelen göçlerin 6330 artması beklenirken göçler 5593 azalmış, böylece gerçek büyüme -11.923 olarak gerçekleşmiştir. Güneydoğu Anadolu

uzmanlaştığı Doğu Anadolu Bölgesinden rekabet avantajından yararlanırken, İstanbul rekabet avantajına dezavantajına sahiptir ve uzmanlaşmamıştır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi, Düzey 1 Bölgelerinden en fazla göç artışını doğal olarak Güneydoğu Anadolu'dan almıştır. 2016'da 6990 artması beklenen Güneydoğu Anadolu göçleri 5860 artış göstererek 12.851 artış göstermiştir. Göçlerde en fazla düşüş ise İstanbul göçlerinde gerçekleşmiştir. 2016'da 4979 artış gerçekleşmesi beklenen göçler, beklenen artışın 1104 altında meydana gelmiş ve bunun sonucunda gerçek büyüme -6083 olmuştur. Güneydoğu Anadolu göçleri Güneydoğu Anadolu Bölgesinde uzmanlaşmıştır ve rekabet avantajına sahiptir. İstanbul göçleri ise Güneydoğu Anadolu Bölgesinde uzmanlaşmış ancak rekabet avantajından yararlanamamıştır.

Tablo 3: Türkiye’de Coğrafi Bölgelerin Düzey 1 Bölgelerinden
Aldığı Göçlerin Shift Share Analizi

COĞRAFI BÖLGELER (GÖÇ ALAN)	DÜZEY 1 (GÖÇ VEREN)	FİİLİ BÜYÜME	BEKLENEN BÜYÜME	GERÇEK BÜYÜME	BÖLGE BİLEŞİM ETKİSİ	REKABET ETKİSİ	TAHSİS ETKİSİ	KOD
MARMARA BÖLGESİ	BATI MARMARA	17958	7040,207087	10917,7929	4069,02575	3123,90203	945,1237	AS
	İSTANBUL	38273	10293,69769	27979,3023	20489,4250	16197,8903	4291,534	AS
	DOĞU MARMARA	17742	9875,490346	7866,50965	-3660,3256	-2747,2496	-913,076	DS
	AKDENİZ	7282	6679,048926	602,951074	1530,85172	1352,27985	178,5718	AS
	EGE	9898	8470,270717	1427,72928	4215,67997	3822,42527	393,2547	AS
	BATI KARADENİZ	-10752	12604,95657	-23356,956	-15397,992	-14574,181	-823,811	DS
	DOĞU KARADENİZ	-9462	8488,827039	-17950,827	-14095,35	-13341,232	-754,118	DS
	BATI ANADOLU	5081	5637,594543	-556,59454	-1176,5992	-1005,4479	-171,151	DS
	ORTA ANADOLU	-12501	5928,514727	-18429,514	-10082,388	-8615,7778	-1466,61	DS
	KUZEYDOĞU ANADOLU	-10970	8707,362231	-19677,362	-9624,65856	-9858,2474	233,5888	DN
	ORTADOĞU ANADOLU	1013	8636,510822	-7623,5108	-4649,1329	-3991,9343	-657,198	DS
	GÜNEYDOĞU ANADOLU	-799	10916,02458	-11715,024	-15176,208	-12625,967	-2550,24	DS
	TOPLAM	52763	103278,5053	-50515,505	-43557,674	-42263,540	-1294,13	
AKDENİZ BÖLGESİ	BATI MARMARA	638	798,0751885	-160,07518	-936,44881	-718,93729	-217,511	DS
	İSTANBUL	2575	4367,32998	-1792,3299	-4970,0768	-3929,0882	-1040,98	DS
	DOĞU MARMARA	862	1812,538557	-950,53855	-3066,1634	-2301,3024	-764,861	DS
	AKDENİZ	-3429	12014,98822	-15443,988	-13774,781	-12167,970	-1606,81	DS
	EGE	1879	4375,457956	-2496,4579	-1056,2960	-957,76074	-98,5353	DS
	BATI KARADENİZ	799	1246,34071	-447,34071	339,618018	321,448037	18,16998	AS
	DOĞU KARADENİZ	1321	687,9641229	633,035877	945,497123	872,466849	73,03027	AS
	BATI ANADOLU	552	4520,074578	-3968,0745	-4465,1779	-3815,6613	-649,516	DS
	ORTA ANADOLU	549	2654,474143	-2105,4741	1631,92568	1740,84014	-108,914	AN
	KUZEYDOĞU ANADOLU	209	1063,384581	-854,38458	373,299508	398,213459	-24,9139	AN
	ORTADOĞU ANADOLU	2097	2670,423378	-573,42337	-769,73043	-660,92180	-108,808	DS
	GÜNEYDOĞU ANADOLU	6836	8090,556234	-1254,5562	-3819,8582	-3177,9614	-641,896	DS
	TOPLAM	14888	44301,60765	-29413,607	-29568,192	-24396,635	-5171,55	
EGE BÖLGESİ	BATI MARMARA	3647	2053,464023	1593,53597	-404,08948	-310,23051	-93,8589	DS
	İSTANBUL	16460	3681,51287	12778,4871	10099,7529	7984,34756	2115,405	AS
	DOĞU MARMARA	6881	2709,683033	4171,31696	1008,53021	756,950201	251,5800	AS
	AKDENİZ	10696	4523,755171	6172,24482	6800,71684	6007,42204	793,2947	AS
	EGE	3573	13947,91284	-10374,912	-5784,0214	-5244,4658	-539,555	DS
	BATI KARADENİZ	-153	1754,109148	-1907,1091	-799,53760	-756,76136	-42,7762	DS
DOĞU	83	935,4839834	-852,48398	-427,60355	-394,57542	-33,0281	DS	

COĞRAFI BÖLGELER (GÖÇ ALAN)	DÜZEY 1 (GÖÇ VEREN)	FİİLİ BÜYÜME	BEKLENEN BÜYÜME	GERÇEK BÜYÜME	BÖLGE BİLEŞİM ETKİSİ	REKABET ETKİSİ	TAHSİS ETKİSİ	KOD
	KARADENİZ							
	BATI ANADOLU	2069	3893,300309	-1824,3003	-2252,4730	-1924,8223	-327,650	DS
	ORTA ANADOLU	-3010	1978,318588	-4988,3185	-2202,9203	-2349,9429	147,0225	DN
	KUZEYDOĞU ANADOLU	-4059	2576,721621	-6635,7216	-3660,8805	-3749,7295	88,84896	DN
	ORTADOĞU ANADOLU	-1182	2658,461451	-3840,4614	-4035,8891	-3465,3783	-533,916	DS
	GÜNEYDOĞU ANADOLU	557	4033,162833	-3476,1628	-6122,8640	-3955,9371	-799,035	DS
	TOPLAM	35562	44745,88587	-9183,8858	-7781,2792	-7403,1235	1026,330	
KARADENİZ BÖLGESİ	BATI MARMARA	4843	8140,846642	-3297,8466	2379,9738	1827,17086	552,803	AS
	İSTANBUL	34189	17075,03643	17113,9635	4689,86385	3707,56622	982,2976	AS
	DOĞU MARMARA	20569	4677,419917	15891,58	10432,0183	7829,72915	2602,289	AS
	AKDENİZ	8266	1862,533275	6403,46672	6662,22300	5885,08333	777,1396	AS
	EGE	5175	2354,045762	2820,95423	3595,77758	3260,34974	335,4278	AS
	BATI KARADENİZ	14975	5164,485021	9810,51497	13071,4504	12372,1117	699,3386	AS
	DOĞU KARADENİZ	8861	4021,660981	4839,33901	6665,90694	6151,03175	514,8751	AS
	BATI ANADOLU	8566	4077,943378	4488,05662	4039,5774	3451,96978	587,6076	AS
	ORTA ANADOLU	4918	1499,534818	3418,46518	5529,75384	5898,80876	-369,054	AN
	KUZEYDOĞU ANADOLU	4390	1853,638509	2536,36149	4676,39863	4789,89405	-113,495	AN
	ORTADOĞU ANADOLU	3087	1198,646363	1888,35363	1800,23924	1545,75851	254,4807	AS
	GÜNEYDOĞU ANADOLU	6115	1347,403652	4767,59634	4340,37017	3611,0055	729,3646	AS
	TOPLAM	123954	53273,19474	70680,8052	67883,5533	60330,4794	7553,073	
İÇ ANADOLU BÖLGESİ	BATI MARMARA	2099	1471,623657	627,376343	-804,23037	-617,42958	-186,8	DS
	İSTANBUL	8118	7055,696248	1062,30375	-4071,5461	-3218,7558	-852,79	DS
	DOĞU MARMARA	5749	3894,680532	1854,31946	-2691,6159	-2020,1865	-671,429	DS
	AKDENİZ	12253	7216,262105	5036,7378	6039,27199	5334,79874	704,4732	AS
	EGE	5686	5477,028686	208,971314	2011,71014	1824,05014	187,6599	AS
	BATI KARADENİZ	1831	6380,460841	-4549,4608	-520,73955	-492,87934	-27,8602	DS
	DOĞU KARADENİZ	3409	1644,918231	1764,08176	2511,17479	2317,21145	193,9633	AS
	BATI ANADOLU	11017	8045,0089	2971,9911	2087,22664	1783,61313	303,6135	AS
	ORTA ANADOLU	-4021	10332,19056	-14353,190	194,145414	207,102649	-12,9572	AN
	KUZEYDOĞU ANADOLU	714	2683,612168	-1969,6128	1128,63471	1203,95961	-75,3249	AN
	ORTADOĞU ANADOLU	4528	2634,384241	1893,61575	1699,958	1459,65296	240,305	AS
	GÜNEYDOĞU ANADOLU	11207	3461,597455	7745,40254	6647,82126	5530,70779	1117,113	AS
	TOPLAM	62590	60297,46362	2292,53637	14231,8109	13311,8450	919,9658	

COĞRAFI BÖLGELER (GÖÇ ALAN)	DÜZEY 1 (GÖÇ VEREN)	FİİLİ BÜYÜME	BEKLENEN BÜYÜME	GERÇEK BÜYÜME	BÖLGE BİLEŞİM ETKİSİ	REKABET ETKİSİ	TAHSİS ETKİSİ	KOD
DOĞU ANADOLU BÖLGESİ	BATI MARMARA	-784	1001,12122	-1785,1212	-2759,0195	-2118,1745	-640,845	DS
	İSTANBUL	-5593	6330,619481	-11923,619	-16529,890	-143260,14	126730,2	DN
	DOĞU MARMARA	2162	1736,166258	425,833741	-1600,6481	-1201,3630	-399,285	DS
	AKDENİZ	375	2859,820545	-2484,8205	-2087,5140	-1844,0082	-243,505	DS
	EGE	-1144	2461,856457	-3605,8564	-2795,5477	-2469,4507	-326,097	DS
	BATI KARADENİZ	2358	754,0614339	1603,93856	2080,06457	1968,77856	111,2860	AS
	DOĞU KARADENİZ	3630	644,7171584	2985,28284	3278,10207	3102,71958	175,3824	AS
	BATI ANADOLU	-215	2183,971706	-2398,9717	-2639,1579	-2497,9597	-141,198	DS
	ORTA ANADOLU	2167	867,8530922	1299,14690	2521,05144	2689,30602	-168,254	AN
	KUZEYDOĞU ANADOLU	4218	1675,896553	2542,10344	4476,9364	4585,5909	-108,654	AN
	ORTADOĞU ANADOLU	8914	3149,82058	5764,17942	5532,63112	4750,54173	782,0893	AS
	GÜNEYDOĞU ANADOLU	11962	2158,974347	9803,02565	9118,47181	7586,18517	1532,286	AS
TOPLAM	28050	25824,87883	2225,12116	-1404,5207	-128707,97	127303,4		
GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ	BATI MARMARA	-201	681,3697276	-882,36972	-1545,2113	-1186,3009	-358,91	DS
	İSTANBUL	-1104	4979,995311	-6083,9953	-9707,5283	-7674,2748	-2033,25	DS
	DOĞU MARMARA	1697	977,6574417	719,342558	-421,79534	-316,57759	-105,217	DS
	AKDENİZ	812	6948,03891	-6136,0389	-5170,7682	-4567,6048	-603,163	DS
	EGE	577	1139,296805	-562,29680	-187,30249	-169,83020	-17,4722	DS
	BATI KARADENİZ	1462	637,2026149	824,797385	1227,13693	1161,48360	65,65333	AS
	DOĞU KARADENİZ	1267	265,156034	1001,84396	1122,27318	1035,58871	86,68447	AS
	BATI ANADOLU	2801	1648,138749	1152,86125	971,604201	830,272084	141,3321	AS
	ORTA ANADOLU	2109	733,9715319	1375,02846	2408,43279	2569,17123	-160,738	AN
	KUZEYDOĞU ANADOLU	2568	403,024903	2164,97509	2630,26984	2694,10605	-63,8362	AN
	ORTADOĞU ANADOLU	5799	1646,758527	4152,241473	4031,185645	3461,33968	569,8459651	AS
	GÜNEYDOĞU ANADOLU	12851	6990,212369	5860,78763	3644,37560	3031,967277	612,4083259	AS
TOPLAM	30638	27050,82292	3587,17707	-997,32762	869,340226	-1866,66		

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Coğrafi bölgeler arasında aldığı göçün fiili büyümesinin en yüksek olduğu bölge 123.954 ile Karadeniz Bölgesidir. Bölge içerisindeki hareketliliğin fiili büyümesi ise Batı Karadeniz ve Doğu Karadeniz göçlerine bakıldığında 23.836'dır ancak İstanbul, Düzey 1 bölgeleri arasında Karadeniz Bölgesine verdiği göçlerin fiili büyümesi en yüksek olan bölgedir. İstanbul, 2008 yılında Karadeniz Bölgesine 111.341 göç vermiş, 2016 yılında ise göç 145.530'a yükselmiştir. Buna göre İstanbul'dan Karadeniz Bölgesine gelen göçler, bölge içerisindeki hareketlilikten yüksek seviyelerde gerçekleşmiş ve fiili büyümesi

34.189 olmuştur. 2008 yılında en az göçü Batı Marmara'dan 8141 ile alan Karadeniz Bölgesi, 2016 yılında ise en az göçü 10.903 olarak Ortadoğu Anadolu'dan almıştır. Düzey 1 Bölgelerinin her biri Karadeniz Bölgesine ülke iç göç büyüme ortalamasının üzerinde göç vermiştir ve bu göçlerin rekabet seviyesi üst seviyelerde olduğu için rekabet avantajından yararlanmışlardır. Diğer Düzey 1 bölgelerinden farklı olarak Batı Marmara 2008'den 2016'ya Karadeniz Bölgesine beklenen göçü verememiştir. Buna bağlı olarak gerçek büyümesi en fazla olan coğrafi bölge 70.680 ile Karadeniz Bölgesi olmuştur.

Tablo 4: Coğrafi Bölgelerin Aldığı Göçlerin Fiili Büyümesi, Beklenen Büyümesi ve Gerçek Büyüme ve Göçlerin Büyüme Oranları

BÖLGELER	FİİLİ BÜYÜME	BEKLENEN BÜYÜME	GERÇEK BÜYÜME	BÜYÜME ORANI
MARMARA BÖLGESİ	52763	103278,5053	-50515,50528	0,078347665
AKDENİZ BÖLGESİ	14888	44301,60765	-29413,60765	0,051537506
EGE BÖLGESİ	35562	44745,88587	-9183,885866	0,121882005
KARADENİZ BÖLGESİ	123954	53273,19474	70680,80526	0,421211169
İÇ ANADOLU BÖLGESİ	62590	60297,46362	2292,536378	0,159188771
DOĞU ANADOLU BÖLGESİ	28050	25824,87883	2225,121168	0,166571653
GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ	30638	27050,82292	3587,177076	0,173694654

Coğrafi bölgeler arasında aldığı göçlerin fiili büyümesinin en düşük olduğu bölge ise 14.888 ile Akdeniz Bölgesidir. Bölge içerisindeki hareketlilik 2008'den 2016'ya 3429 azalırken, gelen göçlerin en fazla artış gösterdiği Düzey 1 bölgesi 6836 ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi olmuştur. Ancak Güneydoğu Anadolu Bölgesinden Akdeniz Bölgesine gelen göçler, gelmesi beklenen göçlerin 1254 altında gerçekleşmiştir. 2008 yılında Akdeniz Bölgesinin aldığı en yüksek oranda göç, bölge içerisinde gerçekleşen 78.346'lık göçlerdir. Bölge dışında Akdeniz Bölgesi 2008 yılında en yüksek sayıda göçü 52.756 ile Güneydoğu Anadolu Bölgesinden almıştır. 2008 yılında bölgeye en az göç

4486 ile Doğu Karadeniz'den gelmiştir. 2016 yılında ise Akdeniz Bölgesinin içerisinde gerçekleşen göç hareketliliği 74.917 ile en yüksek göç verilerini ifade ederken, bölge dışından gelen göçlerde birincilik 59.592 ile yine Güneydoğu Anadolu Bölgesinin olmuştur. 2016 yılında Akdeniz Bölgesine en az göç 5807 ile yine Doğu Karadeniz'den gelmiştir.

Gerçek büyümesi en düşük olan coğrafi bölge Marmara Bölgesidir. Bölge içerisindeki hareketliliğin fiili büyümesi üç adet Düzey 1 bölgesinin verilerinin toplamıyla ölçülen Marmara Bölgesinin sınırları içerisinde gerçekleşen göç hareketleri toplamda 73.973'tür. Bölge

içerisindeki hareketliliğin fiili büyümesinde en büyük pay 38.273 ile İstanbul'a aittir. Bölge dışından olmak suretiyle gelen göçlerin fiili büyümesinin en çok olduğu bölge 9898 ile Ege, en az olduğu bölge ise -12.501 ile Orta Anadolu'dur. Orta Anadolu'dan Marmara Bölgesine gelmesi tahmin edilen göçün 5928 artması beklenirken, göçler 12.501 azalmıştır. 2008 yılında Marmara Bölgesine en fazla göçü 82.193 ile Batı Karadeniz verirken, en az göçü 36.761 ile Batı Anadolu Bölgesi vermiştir. 2016 yılında Marmara Bölgesine gelen en fazla göç önce 105.395 ile İstanbul'dan, sonra 82.137 ile Doğu Marmara'dan olmakla birlikte söz konusu göçler bölge içinde gerçekleşen göç hareketliliğinin boyutuna işaret etmektedir. Bölge dışından göçlerde ise 2016 yılında en fazla göç 71.441 ile Batı Karadeniz'den almıştır. Marmara Bölgesi aynı zamanda en fazla iç göç alacağı tahmin edilen coğrafi bölgedir ancak bölgeye gelen göçlerin 103.278 artması beklenirken, 50.515 farkla 52.763 olarak gerçekleşmiştir.

Doğu Anadolu Bölgesi ise en az göç alması beklenen coğrafi bölgedir. Bölgede 2008'den 2016'ya 25.824 göç artışı

beklenmiş, göç beklenende 2225 fazla olarak gerçekleşmiştir. Doğu Anadolu Bölgesine gelen göçlerde yalnızca Ege göçlerinde düşüş yaşanmıştır ve bu nedenle Ege göçlerinin Doğu Anadolu Bölgesinde gerçek büyümesi oldukça düşük olarak gerçekleşmiştir. On iki adet Düzey 1 bölgesinden beş tanesinin Doğu Anadolu Bölgesine verdiği göçlerin gerçek büyümesi negatiftir. Sırasıyla bunlar; -1785 ile Batı Marmara, -11.923 ile İstanbul, -2484 ile Akdeniz, -3605 ile Ege ve -2398 ile Batı Anadolu göçleridir. Doğu Anadolu Bölgesine en çok göç veren Düzey 1 bölgesi ise Güneydoğu Anadolu olmuş, göçlerin fiili büyümesi 11.962 olarak gerçekleşmiştir.

Göçün büyüme oranlarına bakıldığında iç göçlerde en çok büyüme %42'lik oranla Karadeniz Bölgesinde gerçekleşmiştir. Karadeniz Bölgesi daha önce de zikredildiği gibi hem göçlerin fiili büyümesinin, hem de gerçek büyümesinin en fazla olduğu coğrafi bölgedir. Göçün en az büyüdüğü bölge ise %5 ile Akdeniz Bölgesi olmuştur. Fiili büyümenin en az gerçekleştiği Akdeniz Bölgesi, bu konudaki istikrarını sürdürmüştür.

Tablo 5: Düzey 1 Bölgelerinden Giden Göçün Büyüme Hızı

BÖLGE	ORTALAMA BÜYÜME HIZI	GÜÇLÜ / ZAYIF
DOĞU MARMARA	0,332	GÜÇLÜ
BATI MARMARA	0,302	GÜÇLÜ
İSTANBUL	0,264	GÜÇLÜ
GÜNEYDOĞU ANADOLU	0,201	GÜÇLÜ
BATI ANADOLU	0,17	GÜÇLÜ
ORTALAMA	0,153	
AKDENİZ	0,132	ZAYIF
EGE	0,102	ZAYIF
ORTADOĞU ANADOLU	0,1	ZAYIF
DOĞU KARADENİZ	0,083	ZAYIF
BATI KARADENİZ	0,056	ZAYIF
KUZEYDOĞU ANADOLU	-0,023	ZAYIF
ORTA ANADOLU	-0,062	ZAYIF

Düzyey 1 bölgelerindeki giden göçün büyüme hızlarına bakıldığında ise en fazla büyümenin Doğu Marmara’da, en az büyümenin Orta Anadolu’da olduğu görülmektedir. Doğu Marmara’dan giden göçler 2008’de 167.745 iken 2016’da göçler 223.137’ye yükselmiştir. Orta Anadolu’da ise 2008’de 156.463 giden göç yaşanmış, bu göçler 2016’da 146.674’e gerilemiştir. Orta Anadolu ile beraber Kuzeydoğu Anadolu’dan giden göçlerde azalma yaşanmıştır. Düzyey 1 bölgeleri arasında giden göçlerin ortalaması %15,3’tür. Buna göre Doğu ve Batı Marmara’da, İstanbul’da, Güneydoğu ve Batı Anadolu’da giden göçler ortalamasının üzerinde ve güçlüdür. Bunun aksine başta Orta ve Kuzeydoğu Anadolu olmak üzere giden göçler azalmış, Batı ve Doğu Karadeniz, Ortadoğu Anadolu, Ege ve Akdeniz’den giden göçler ortalamasının altında gerçekleşmiş, doğal olarak söz konusu göçler zayıf olarak gerçekleşmiştir.

İlkay Südaş ve Mustafa Mutluer’in 2010 yılında kaleme aldığı Daha İyi Bir Hayata Doğru: “Yaşam Biçimi Göçü” adlı çalışmasında, 20. yüzyıl boyunca sağlık koşullarının ve emeklilik şartlarının iyileştirilmesiyle boş zamana sahip olan bireylerin sayısının artması, ikamet edilecek alanlarda yaşam standartlarının yüksek olmasının belirleyici rol üstlenmesi ve bu manada gerçekleştirilen göçlerin yaş ortalaması yüksek kişiler tarafından tercih edildiğinden bahsedilmiştir. Dolayısıyla içerisinde bulunduğumuz yüzyılda yaş ortalaması yüksek kişiler için göç edilen alanlarda işsizlik ve istihdam oranları önemini kaybetmiş, sağlık koşulları, doğal yaşam alanları önem kazanmıştır. Söz konusu şartlar altında önceden beri gelen göçlerle yoğunlaşan Marmara Bölgesi kentlerinde barınma, trafik, ulaşım gibi itici etkenler ortaya çıkmıştır. Sayısal olarak Marmara Bölgesine giden göçlerin ülke genelinde yüksek olmasına rağmen, 2008’den 2016’ya düşüşün yaşanması ve mesafe bakımından yakın olan Karadeniz Bölgesine giden göçlerin 2008’den 2016’ya ülke genelinde en çok artış gösteren göçler olması bununla açıklanabilir.

Nuray Demir, Seda Yaşa ve Vedat Dağdemir’in, 2013 yılına ait Düzyey 1 Bölgelerine Göre Yoksulluk ve Göç Durumu adlı çalışmasında Düzyey 1 Bölgelerinde Kişi Başına Düşen Gelir Dağılımı araştırmasında İstanbul, Doğu Marmara ve Batı Marmara verilerinin Batı ve Doğu Karadeniz verilerinden asgari 1,5 puan yüksek olması da bu durumu açıklar mahiyettedir. 2008 ile 2016 yılları arasındaki göçleri, her iki çalışma paralelinde ekonomik eksenden ziyade yaşam kalitesinin yükseltilmesi amacıyla açıklamak daha yerinde olacaktır.

Bütün bunlar bir yana 2006 yılına ait İç Göçlerin İtici ve Çekici Güçler Yaklaşımı ile Analizi adlı çalışmasında Fatih Çelik, itici güçler kapsamında “topraksızlık” kavramına atıfta bulunmuştur. Geline nokta Türkiye’de iç göçler köy nüfusunu giderek düşürürken, şehirlerde kalabalıkların ortaya çıkmasına neden olmuş, dolayısıyla denge bozulmuş ve dengesiz bir yapı vuku bulmuştur. Köylerdeki sorun gün itibariyle topraksızlık değil, şehirlerle arasındaki uçurumdur. Kırdaki üretimin düşmesi, burada yaşayan insanların tarım sektöründen vazgeçerek kentlerdeki sanayi ve hizmet alanlarına yönelmesiyle açıklanabilir. Yaşam biçimi göçlerini kırsal alanlarda kalan boşlukları doldurmak adına bölgeler arasındaki dengesizliğin giderilmesi olarak değerlendirecek olursak olumlu bir yanı vardır.

Türkiye’de göçler vasıtasıyla bölgeler arasında oluşan dengesizlik, göç eden bireyler tarafından tercih edilmeyen bölgelerdeki yaşam standartlarının iyileştirilmesiyle daha kabul edilebilir seviyelere getirilebilir. Çalışmada coğrafi bölgeler arasında göçün oransal olarak en fazla arttığı bölge olan Karadeniz Bölgesi bunu açıklamaktadır. Batı Karadeniz sahil şeridinde yapımı yıllar süren yol çalışmasının tamamlanması, başta Zonguldak ve Karabük olmak üzere yatırıma müsait alanların istihdama açılması, batıdan doğuya kadar doğal yaşam alanlarının geniş bir alana yayılmış olması Karadeniz Bölgesine giden göçleri

oransal olarak diğer bölgelere giden göçlerden daha ön plana çıkarmış ve

çıkarmaya devam edecek gibi durmaktadır.

KAYNAKÇA

1. ALAVI J.,Yasin M. M.:(2000), A Systemic Approach to Tourism Policy, Journal of Business Research, Volume 48, Issue 2, May.
2. BECEREN, Ertan; (2003), Bölgesel Kalkınma Analizlerinde Değişim Payı (Shift Share) Yaklaşımı, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C. 8, S. 3, s.1-2.
3. COUGHLON C.C., Pollard P.S.; (2011); Comparing Manufacturing Export Growth Actross States: What Acoounts For The Difference, Federal Reserve Bank of St. Louis Review, ss. 25-40, 2001, s.33 <http://research.stlouisfed.org/publications/review/01/0101cc.pdf>.
4. ELBURZ, Zeynep; (2012); Türkiye'de Bölgelerin Ekonomik Performans Ölçümü: Shift Share Analizi (1992-2008), Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
5. HIRSCH, W., (1973), Urban Economic Analysis, Mcgraw Hill, Inc., USA.
6. MARQUEZ, M.A.; Ramajo, J. and Hewings, G.J.D.; (2009), Incorporating Sectoral Structure into Shift Share Analysis, Growth Change.
7. ŞAHİN Mehmet, Uysal Özge, Kuru Elif, (2012), Türkiye Turizm Politikasının Shift Share Analizi, Marmara Dergisi İİBF Dergisi, Say. 1.
8. ŞAHİN, Mehmet; Uysal, Özge; (2011), Bölgesel Kalkınma Çerçevesinde Yatırım Teşviklerinin Shift-Share Analizi, Maliye Dergisi, Sayı 160, s.s. 111-138.

TİCARİ AÇIKLIK, EKONOMİK BÜYÜME, ŞEHİRLEŞME VE ÇEVRE İLİŞKİSİ¹

TRADE OPENNESS, ECONOMIC GROWTH, URBANIZATION AND ENVIRONMENT RELATIONSHIP

F. Özlem ALPER*

* Dr. Öğr. Üyesi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü,
oalper@ohu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-7829-8551>

ÖZ

Sanayi devriminden sonra teknolojideki değişimler, şehirleşme, ticaretin serbestleşmesi, dünya nüfusundaki ve buna bağlı olarak da ekonomik faaliyetlerdeki artış çevresel bozulmayı hızlandırmıştır. Özellikle üretim sürecinde enerji girdisi olarak fosil yakıt kullanılması, karbondioksit (CO₂) salınımını artırmış ve bu durum hava kalitesini olumsuz etkilemiştir. Üretim artışı ve çevre arasındaki bu çelişki çevre kirliliği, ekonomik büyüme ve uluslararası ticaret arasındaki ilişkinin sorgulanmasına yol açmıştır. Bu amaçla çalışmada, Dünya Bankası sınıflandırmasına göre seçilmiş 25 üst gelir grubu, 28 orta gelir grubu ve 11 düşük gelir grubu toplam 64 ülkede ticari açıklık, nüfus yoğunluğu ve kişi başına düşen milli gelirin, kişi başına CO₂ salınımı üzerine etkileri, 1995-2016 dönemi için panel veri yöntemi ile analiz edilmektedir. Uygulama sonuçlarına göre tüm ülke gruplarında ve küresel ölçekte ele alınan değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Ortalama grup tahmincisi yöntemi ile hesaplanan uzun dönem katsayılarına göre üst gelir grubu ülkelerde ticari açıklık ile CO₂ salınımı ters yönde ilişkilirken, orta ve düşük gelirli ülkeler ile küresel ölçekte pozitif yönde ilişkilidir. Nüfus yoğunluğu ile CO₂ salınımı yüksek ve orta gelirli ülkeler ile küresel ölçekte negatif ilişkilirken; düşük gelirli ülkelerde pozitif ilişkilidir. Kişi başına düşen milli gelir ile CO₂ salınımı üç ülke grubu ve küresel ölçekte pozitif ilişkilidir.

Anahtar Kelimeler: Ticari Açıklık, CO₂ Salınımı, Ekonomik Büyüme, Pedroni Eş Bütünleşme

Jel Kodları: F10, O13, C30.

ABSTRACT

Following the Industrial Revolution, economic activities along with the changes in technology, urbanization, trade liberalization, and the world population growth have accelerated the environmental decadence. In particular, the use of fossil fuels as energy sources throughout the production process has increased the carbon dioxide (CO₂) emission having adverse impacts on air quality. This production growth-environment dilemma has entailed a dispute on the relationship between environmental pollution and economic growth/international trade. To this end, the impacts of trade openness, population density and national income per capita on CO₂ emissions per capita are analyzed using panel data method between the period 1995-2016 for totally 64 countries which are selected and categorized by the World Bank classification in terms of income levels; namely, the high-income group (25), the middle-income group (28) and the low-income group (11). According to the analysis results, a long-term relationship exists between the variables considered in global scale for all income groups. Regarding the long-run coefficients calculated by the average group estimator method, trade openness and CO₂ emissions are inversely related in the high-income group countries, while they are associated positively on the global scale in the medium- and low-income group countries. Population density and CO₂ emissions have a negative correlation in the high- and the medium-income groups on the global scale; while they are positively related in the low-income group

¹ Bu çalışmanın ilk hali 21-22 Nisan 2018 tarihleri arasında düzenlenen ENSCON 2018 kongresinde sunulmuştur.

countries. National income per capita and CO2 emissions are positively related on the global scale in all three income groups.

Keywords: Trade Openness, CO2 Emissions, Economic Growth, Pedroni Cointegration

Jel Codes: F10, O13, C30.

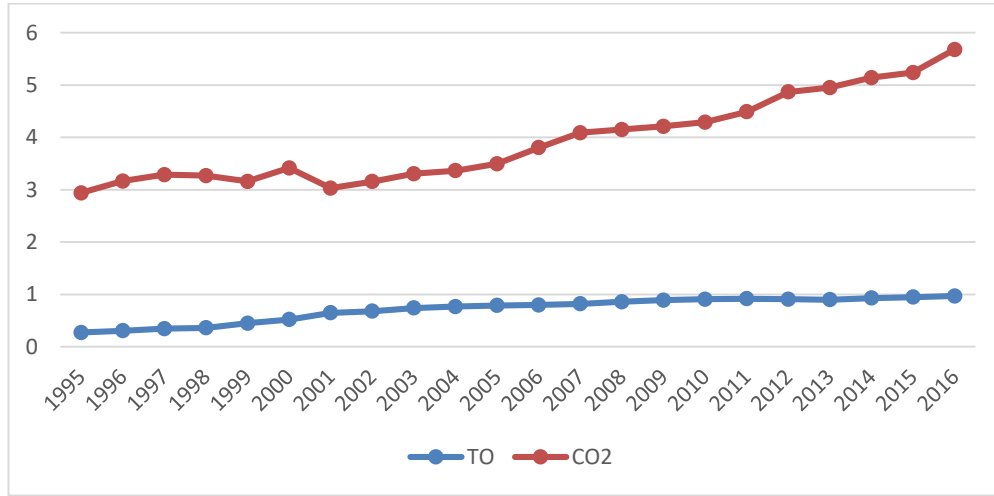
1. GİRİŞ

Sanayi devriminden sonra hızla artan üretim, enerji girdisi olarak büyük oranda fosil yakıtlardan yararlanmaktadır. Ülkelerin fosil yakıt ve türevlerine bağımlılığındaki artış beraberinde küresel boyutta çevre problemlerine yol açmıştır. Ulusların temel sorununun ekonomik büyüme ve kalkınma problemi olmasından dolayı başlangıçta çevre problemleri göz ardı edilmiştir. Ekonomik küreselleşmenin en önemli bileşenlerinden biri olan uluslararası ticaretin özellikle 2. Dünya Savaşı sonrası dönemde dünya ekonomilerinden çok daha hızlı büyümesiyle beraber son yarım yüzyılda,

çevresel farkındalık tüm dünyada yükseldi. Copeland ve Taylor (2004)'de de belirtildiği üzere ticaret liberalizasyonu-çevre ilişkisi hakkındaki tartışmalar özellikle Kuzey Amerika Serbest Ticaret Antlaşması ve Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Antlaşması (GATT) görüşmelerinin Uruguay turunda gündeme gelmiştir.

Belirtilen görüşmelerde birçok gelişmekte olan orta gelirli ülke sanayi üretiminde gerekli önlemleri almadığı için hava, su ve toprağı kirleten tehlikeli atıklara ve yüksek sera gazı emisyonlarına neden olarak, küresel ısınmayı tetiklediği iddia edilmiştir.

Şekil 1: Türkiye’de ticari açıklık CO2 salınımı (1995-2016)

Şekil 1’de gelişmekte olan ve Dünya Bankası sınıflandırmasına göre orta gelir grubuna ait olan Türkiye için 1995-2016 yılları arasında ticari açıklık ile karbondioksit (CO2) salınımı gösterilmektedir. Şekil 1’de de görüldüğü üzere Türkiye’nin dış ticaretinin hızlı bir şekilde yükselmeye başladığı 2002 yılından

sonra CO2 salınımı da hızlı bir yükselişe geçmiştir.

Bu amaçla çalışmada, Dünya Bankası sınıflandırmasına göre seçilmiş 25 üst gelir grubu, 28 orta gelir grubu ve 11 düşük gelir grubu toplam 64 ülkede ticari açıklık, nüfus yoğunluğu ve kişi başına düşen milli gelirin, kişi başına CO2 salınımı üzerine

etkileri, 1995-2016 dönemi için panel veri yöntemi ile analiz edilecektir. Çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde öncelikle seçilmiş literatür özeti aktarılacak, daha sonra ise sırasıyla veri seti, model, yöntem ve ekonometrik sonuçlar hakkında bilgi verilecek ve çalışma sonuç bölümüyle bitirilecektir.

2. LİTERATÜR ÖZETİ

Birçok ülkenin çevresel verileriyle ilgili istatistiklerin son dönemlerde gittikçe daha fazla erişilebilir hale gelmesiyle, ticaret ve çevre ile ilgili ampirik çalışmaların sayısı da hızla artmıştır.

Halıcıoğlu (2009), 1960-2005 dönemini kapsayan ve ARDL sınır testi yaklaşımını kullandığı çalışmada Türkiye’de CO2 salınımı, enerji tüketimi, gelir ve dış ticaret arasındaki dinamik nedensellik ilişkilerini araştırmıştır. Analiz sonuçları, değişkenler arasında uzun dönemli ilişki olduğunu, bir diğer ifadeyle CO2 salınımının enerji tüketimi, gelir ve dış ticaret tarafından belirlendiğini ortaya koymuştur.

Soytaş ve Sarı (2009), Türkiye’de ekonomik büyüme, CO2 salınımı ve enerji tüketimi arasında uzun dönemli bir ilişki olup olmadığını araştırmışlardır. Granger nedensellik testinin kullanıldığı çalışmada, 1960-2000 dönemi için Türkiye’de CO2 salınımından enerji tüketimine doğru tek yönlü nedensellik tespit edilmiştir.

Fotros ve Maaboudi (2010), İran için dış açıklık ve ekonomik büyümenin CO2 salınımı üzerindeki etkisini araştırmışlardır. 1971-2005 dönemi verilerinin kullanılarak yapıldığı genelleştirilmiş momentler yöntemi (GMM)’nin sonuçlarına göre, ekonomik büyüme CO2 salınımı üzerinde negatif yönlü etkiye sahipken, dış açıklık CO2 salınımı üzerinde pozitif yönlü etkiye sahiptir.

Öztürk ve Acaravcı (2010), 1968-2005 dönemi için Türkiye’de ekonomik büyüme, CO2 salınımı, enerji tüketimi ve istihdam arasındaki ilişkiyi ARDL sınır testi yaklaşımını kullanarak incelemiştir.

Analiz sonuçları söz konusu değişkenler arasında uzun dönemli ilişki olduğunu göstermiştir.

Jayanthakumaran vd. (2012) çalışmasında Çin ve Hindistan için CO2 salınımı, enerji talebi, ticaret ve gelir arasındaki ilişkiyi ARDL yöntemiyle incelemiştir. Çalışma sonuçları Çin’de kısa dönemde uluslararası ticaretin CO2 salınımını azalttığı yönündedir.

Farhani vd. (2013) çalışmasında Ortadoğu ve Kuzey Afrika (MENA) ülkeleri için panel veri analiz yöntemiyle CO2 salınımı, GSYH, enerji talebi, ticari açıklık ve şehirleşme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Yazarlar 1980-2009 arası dönemde 11 ülke için yaptıkları analizde ticari açıklıktaki artışın salınımı arttırmakta olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Omri (2013), 1990-2011 dönemini kapsayan ve panel veri analizini kullandığı çalışmada 14 MENA ülkesi için CO2 salınımı, enerji tüketimi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Analiz sonuçları, enerji tüketiminin ekonomik büyümeyi artırdığını ve iki değişken arasında çift yönlü, enerji tüketiminden CO2 salınımına doğru tek yönlü nedensel ilişki olduğunu göstermiştir.

Özcan (2013), Türkiye’nin de aralarında bulunduğu 12 Ortadoğu ülkesi için 1990-2008 arası dönemde CO2 salınımı, enerji tüketimi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Panel veri analiz yöntemini kullandığı çalışmada Özcan, değişkenler arasında uzun dönem ilişkisi olduğu, enerji tüketimi ve ekonomik büyümeden CO2 salınımına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunduğu sonucuna ulaşmıştır.

Çetin ve Seker (2014) çalışmasında Türkiye için ekonomik büyüme ve dış ticaretin çevre kirliliği üzerindeki etkisini ARDL sınır testi yardımıyla 1980-2010 dönemi için tespit etmeye çalışmışlardır. Çalışma sonuçları ekonomik büyüme ve dış ticaret açıklığının CO2 salınımını ve dolayısıyla çevresel kirliliği arttırdığını göstermektedir.

Artan vd. (2015) çalışmasında Türkiye’de çevre kirliliği, dışa açıklık ve ekonomik büyüme ilişkisini incelemişlerdir. 1981-2012 dönemi için yıllık verilerin kullanıldığı çalışmada Türkiye için CO2 salınımı ile dışa açıklık arasında hem doğrusal hem de karesel formda bir ilişki tespit edilmiştir.

Kasman ve Duman (2015), yeni Avrupa Birliği (AB) üyeleri ve Türkiye’nin de aralarında bulunduğu AB’ye aday ülkelerden oluşan toplam 15 ülke için CO2 salınımı, ekonomik büyüme, enerji tüketimi, ticaret ve şehirleşme arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. 1992-2010 dönemi verileri kullanılarak yapılan panel veri analiz yönteminin sonuçları, uzun dönemde beş değişken arasında istatistiki olarak anlamlı ilişki olduğunu göstermiştir.

Anoulies (2016) çalışmasında ülkeler arasındaki stratejik ilişkileri, monopolcü rekabet piyasaları bağlamında farklılaştırılmış ürünlerin endüstri içi ticaretinin çevresel etkilerini incelemeye çalışmıştır. Çalışma bulguları ticari bütünleşmenin çevresel kalite üzerinde etkisinin olmadığını ancak ticaret ve çevre ilişkisinin ülkeler arasındaki ilişkilerin doğasına bağlı olduğunu iddia etmektedir.

Shahbaz vd. (2017) çalışmasında yüksek, orta ve düşük gelir gruplarından oluşan 105 ülkede 1980-2014 dönemi için panel veri analiz yöntemi kullanarak ticari açıklık ile

CO2 salınımı ilişkisini tespit etmeye çalışmışlardır. Analiz sonuçları ülke gruplarında farklılık göstermekle birlikte ticari açıklığın çevresel kalitede bozulmaya yol açtığını göstermektedir.

3. VERİ SETİ, MODEL, YÖNTEM VE SONUÇLAR

3.1. Veri Seti ve Model

Analizde Dünya Bankası sınıflandırmasına göre üst, orta ve düşük gelir grubuna ait toplam 64 ülke incelenmiştir. Üst gelir grubuna ait ülkelerden Avusturya, Barbados, Brunei, Finlandiya, Hong Kong, İzlanda, İsrail, Japonya, Yeni Zelanda, İsveç, Avusturya, Kanada, Danimarka, Fransa, Macaristan, İrlanda, İtalya, Güney Kore, Hollanda, Norveç, Portekiz, İspanya, İsviçre, Birleşik Krallık, ABD; orta gelir grubuna ait ülkelerden Cezayir, Arjantin, Botswana, Brezilya, Mısır, Hindistan, Ürdün, Bolivya, Bulgaristan, Kolombiya, Kosta Rika, Küba, Ekvator, Endonezya, Malezya, Fas, Nijerya, Panama, Peru, Senegal, Sri Lanka, Vietnam, Meksika, Pakistan, Filipinler, Güney Afrika, Türkiye ve Tayland ve son olarak da düşük gelir grubuna ait ülkelerden Bangladeş, Kongo, Gambiya, Haiti, Kenya, Mali, Sierra Leone, Tanzanya, Togo, Uganda ve Zimbabve analize dahil edilmiştir.

Tablo 1: Tanımlayıcı istatistikler

	Min.	Max.	Ortalama	Std. Sapma
Yüksek Gelirli Ülkeler				
CO2	1.14	3.20	2.13	0.41
TA	1.83	2.05	1.92	0.03
NY	0.85	8.85	4.39	1.79
GSYH	9.09	11.42	10.50	0.45
Orta Gelirli Ülkeler				
CO2	-1.12	2.28	0.66	0.75
TA	1.81	2	1.90	0.04
NY	1.01	6.09	4.14	1.10
GSYH	6.40	9.55	8.18	0.76
Düşük Gelirli Ülkeler				
CO2	-4.05	0.29	-1.80	0.88

	Min.	Max.	Ortalama	Std. Sapma
TA	-2	0.85	-0.59	0.52
NY	2.06	7.13	4.44	1.22
GSYH	5.57	7.20	6.36	0.36
Küresel Panel Veri Seti				
CO2	-4.05	3.20	0.81	1.52
TA	-2	2.05	1.48	0.97
NY	0.85	8.85	4.29	1.43
GSYH	5.57	11.42	8.77	1.63

Ele alınan ülkelerde ticari açıklık, nüfus yoğunluğu ve kişi başına düşen milli gelirin, kişi başına CO2 salınımı üzerine etkileri, 1995-2016 dönemi için yıllık veriler kullanılarak panel veri yöntemi ile analiz edilmektedir. Bu amaçla çalışmada kullanılacak model denklem 1'de belirtilmiştir.

$$CO2_{i,t} = \beta_1 + \beta_2 TA_{i,t} + \beta_3 NY_{i,t} + \beta_4 GSYH_{i,t} + \varepsilon_{i,t} \quad (1)$$

Denklem 1'deki değişkenlerden CO2, kişi başına karbondioksit salınımını; TA, 2010 ABD doları cinsinden ihracat ve ithalat toplamının 2010 ABD doları cinsinden hesaplanmış GSYH'ye bölünmesiyle bulunan ticari açıklık değerini; NY, nüfusun kilometre kare cinsinden alana bölünmesiyle elde edilmiş nüfus yoğunluğunu ve GSYH'de 2010 ABD doları cinsinden kişi başına düşen milli geliri ifade etmektedir. Veriler 1995-2016 dönemi için, yıllık bazda Dünya Bankası veri tabanından elde edilmiştir ve analize doğal logaritmaları alınarak dahil edilmiştir.

3.2. Yöntem ve Sonuçlar

Ekonometrik araştırmalarda panel veri analizinin kullanımının, zaman serisi veya yatay kesit veri kullanımına göre bazı avantajları vardır. Hsiao (2007)'e göre bu avantajlardan ilki daha yüksek serbestlik dereceleri ile çalışıldığı için daha tutarlı çıkarımlar yapılabilmesidir. İkincisi, yatay kesit veya zaman serisi veri setlerine göre, panel veri analizi karmaşık insan davranışlarının modellenmesi için daha uygundur. Üçüncüsü ise heterojenliktir. Ekonometrik analizde kullanılan veri setleri genellikle heterojendir. Zaman serisi ve

yatay kesit verileri bu değişkenliği tek başına kontrol edemezken panel veri analizi bunu dikkate alabilmektedir. Analizde kullanılan veriler ile ilgili tanımlayıcı istatistikler tablo 1'de aktarılmıştır.

Panel veri analizi metodolojisinin ilk aşamasında yatay kesit bağımlılığının test edilmesi gerekmektedir. Bunun üç temel nedeni vardır. Bunlardan ilki panel veri analizinin genel varsayımlarından biri hata terimlerinin birimlere göre bağımsız olduğudur, fakat yatay kesit birimleri boyunca hata terimlerinin eşzamanlı korelasyona sahip olması genellikle görülebilmektedir.

İkinci temel sebep ise yatay kesit bağımsızlığı, paneli oluşturan birimlerden herhangi birine gelen geleneksel tüm ülkelerin etkilenme derecelerinin aynı olması ve ülkelerin herhangi birinde ortaya çıkan bir makroekonomik şoktan paneli oluşturan diğer ülkelerin etkilenmediği varsayımına dayanmaktadır. Bugün dünyamızda küreselleşmenin, uluslararası ticaret düzeyinin ve finansal bütünleşme derecesinin artması ile birlikte, 2008 yılında ortaya çıkan küresel finansal krizde olduğu gibi herhangi bir ülkede ortaya çıkan ekonomik şokun, diğer ülkeleri farklı şekilde etkileyeceği daha gerçekçi olacaktır. Bu nedenle yatay kesit bağımlılığı dikkate alınmadan yapılan analizlerde elde edilen sonuçlar sapmalı ve tutarsız olacağından dolayı analize başlamadan önce seriler arasında yatay kesit bağımlılığı olup olmadığının test edilmesi gerekmektedir (Menyah vd. 2014: 839).

Üçüncü ve son sebep ise yatay kesit bağımlılığının tespit edilmesi durumunda

seçilecek birim kök ve eş bütünleşme testlerinin, serilerin bu özelliğini dikkate alması gerekmektedir. Literatürde yatay kesit bağımlılığını dikkate alan birim kök ve eş bütünleşme testlerine ikinci nesil testler denilmektedir.

Birimler arası korelasyonun varlığını sınamak için literatürde çeşitli testler bulunmaktadır. Yatay kesit bağımlılığını analiz edebilmek için çalışmanın analiz kısmında Pesaran, Friedman ve Frees yatay kesit bağımlılığı testlerinden faydalanılacaktır. Yatay kesit bağımlılığı test sonuçları tablo 2’de gösterilmektedir.

Pesaran, Friedman ve Frees CSD test sonuçlarına göre yüksek, orta ve düşük gelirli ülke grubu ve tüm ülke gruplarından oluşan küresel panel veri setinde değişkenler arasında yatay kesit bağımlılığı tespit edilmiştir.

Seriler arasında yatay kesit bağımlılığı tespit edildikten sonra ikinci nesil birim kök testlerinden olan Pesaran (2007) yatay kesit ile genişletilmiş Dickey-Fuller birim kök testi (CADF) uygulanmıştır. CADF testi, bireysel serilerin birinci farkları ve gecikme düzeylerinin yatay kesit ortalamaları ile ADF regresyonunun genişletilmiş şeklidir. Testte hem CADF istatistiği ile her bir yatay kesite ait bireysel sonuçlar elde edilirken hem de kesit ortalamaları alınarak genişletilen CIPS (cross sectionally IPS) istatistiği ile panelin geneline ilişkin sonuçlar elde edilmektedir. CADF testi, yatay kesit (N) ve zaman (T) boyutunun nispeten küçük olduğu durumlarda bile oldukça tutarlı sonuçlar vermektedir. ayrıca bu test hem $T > N$ hem de $N > T$ olduğu durumlarda kullanılabilir (Pesaran, 2007: 266-267).

Ülke grupları ve küresel panel birim kök test sonuçları tablo 3, 4, 5 ve 6 numaralı tablolarda aktarılmıştır.

CADF birim kök test sonuçları hem üç ülke grubu hem de küresel panel veri setinde serilerin fark durağan olduklarını göstermektedir. İktisadi değişkenlere ait serilerin birim kök içerdiği durumlarda, bu serilerin doğrusal bileşimleri durağan

olabilmekte ve seriler uzun dönemde ilişkili olabilmektedir. Literatürde kullanılan birçok panel eş bütünleşme testi bulunmaktadır. Bu çalışmada Pedroni panel eş bütünleşme testi kullanılarak değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişki test edilmiştir. Pedroni eş bütünleşme testi, eş bütünleşme vektöründeki heterojenliği dikkate almaktadır. Bu test hem dinamik ve sabit etkilerin panelin kesitleri arasında hem de eş bütünleşik vektörün kesitler arasında farklı olmasına izin vermektedir (Dökmen ve Aysu, 2010:3033).

Bütün ülke örneklerinde ve küresel panel veri setinde ki değişkenlerin tamamının fark durağan [I(1)] olarak tespit edilmesi sonrasında yapılan Pedroni panel eş bütünleşme test sonuçları tablo 7’de gösterilmektedir.

Tablo 2: Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları

Test	Test İstatistiği (Yüksek Gelirli Ülkeler)	Test İstatistiği (Orta Gelirli Ülkeler)	Test İstatistiği (Düşük Gelirli Ülkeler)	Test İstatistiği (Küresel Panel)
Pesaran CSD Testi	15.376	-1.368	-1.680	7.282
Friedman CSD Testi	103.321	16.787	12.206	60.883
Frees' CSD Testi	5.065 ²	3.013	1.032	15.305

Tablo 3: Yüksek Gelirli Ülkeler CADF Test Sonuçları

Yüksek Gelirli Ülke Grubu	CADF Test Değeri	Kritik Değerler			Olasılık Değeri
		%1	%5	%10	
Seviyede					
CO2	-1.563	-2.30	-2.15	-2.07	0.830
TA	-1.647	-2.30	-2.15	-2.07	0.700
NY	-1.403	-2.30	-2.15	-2.07	0.962
GSYH	-1.952	-2.30	-2.15	-2.07	0.151
		Kritik Değerler			Olasılık Değeri
1. Farkları	CADF Test Değeri	%1	%5	%10	
CO2	-2.405	-2.30	-2.15	-2.07	0.000
TA	-2.285	-2.30	-2.15	-2.07	0.041
NY	-2.308	-2.30	-2.15	-2.07	0.034
GSYH	-2.241	-2.30	-2.15	-2.07	0.006

Tablo 4: Orta Gelirli Ülkeler CADF Test Sonuçları

Orta Gelirli Ülke Grubu	CADF Test Değeri	Kritik Değerler			Olasılık Değeri
		%1	%5	%10	
Seviyede					
CO2	-1.765	-2.30	-2.15	-2.07	0.468
TA	-1.683	-2.30	-2.15	-2.07	0.642
NY	-1.300	-2.30	-2.15	-2.07	0.992
GSYH	-1.895	-2.30	-2.15	-2.07	0.217
		Kritik Değerler			Olasılık Değeri
1. Farkları	CADF Test Değeri	%1	%5	%10	
CO2	-2.245	-2.30	-2.15	-2.07	0.035
TA	-2.101	-2.30	-2.15	-2.07	0.029
NY	-2.578	-2.30	-2.15	-2.07	0.001
GSYH	-2.167	-2.30	-2.15	-2.07	0.012

² %10 anlamlılık düzeyinde Frees Q dağılımı kritik değeri 0.1174.

Tablo 5: Düşük Gelirli Ülkeler CADF Test Sonuçları

Düşük Gelirli Ülke Grubu		Kritik Değerler			Olasılık Değeri
Seviyede	CADF Test Değeri	%1	%5	%10	
CO2	-1.664	-2.45	-2.25	-2.14	0.641
TA	-1.704	-2.45	-2.25	-2.14	0.589
NY	-1.581	-2.45	-2.25	-2.14	0.741
GSYH	-0.931	-2.45	-2.25	-2.14	0.998
1. Farkları	CADF Test Değeri	Kritik Değerler			Olasılık Değeri
Seviyede	CADF Test Değeri	%1	%5	%10	
CO2	-2.424	-2.45	-2.25	-2.14	0.013
TA	-2.387	-2.45	-2.25	-2.14	0.019
NY	-2.923	-2.45	-2.25	-2.14	0.000
GSYH	-2.251	-2.45	-2.25	-2.14	0.026

Tablo 6: Küresel Panel CADF Test Sonuçları

Küresel Panel		Kritik Değerler			Olasılık Değeri
Seviyede	CADF Test Değeri	%1	%5	%10	
CO2	-1.134	-2.19	-2.08	-2.02	0.567
TA	-1.834	-2.19	-2.08	-2.02	0.244
NY	-1.751	-2.19	-2.08	-2.02	0.497
GSYH	-1.949	-2.19	-2.08	-2.02	0.050
1. Farkları	CADF Test Değeri	Kritik Değerler			Olasılık Değeri
Seviyede	CADF Test Değeri	%1	%5	%10	
CO2	-2.156	-2.19	-2.08	-2.02	0.000
TA	-2.120	-2.19	-2.08	-2.02	0.031
NY	-2.349	-2.19	-2.08	-2.02	0.004
GSYH	-2.318	-2.19	-2.08	-2.02	0.000

Tablo 7: Pedroni Panel Eş Bütünleşme Test Sonuçları

Pedroni eş bütünleşme testleri	Test İstatistiği							
	Yüksek Gelirli Ülkeler	Olasılık Değeri	Orta Gelirli Ülkeler	Olasılık Değeri	Düşük Gelirli Ülkeler	Olasılık Değeri	Küresel Panel	Olasılık Değeri
Panel v istatistiği	6.348	0.000	6.156	0.000	5.742	0.000	7.127	0.000
Panel ρ istatistiği	7.879	0.000	7.249	0.000	6.031	0.000	7.105	0.000
Panel t istatistiği	-8.567	0.000	-9.021	0.000	-8.961	0.000	-7.921	0.000
Panel t istatistiği	-7.179	0.000	-7.437	0.000	-6.276	0.000	-7.743	0.000
Grup ρ istatistiği	-5.994	0.000	-6.143	0.000	-6.892	0.000	-5.089	0.000
Grup t istatistiği	-8.704	0.000	-9.506	0.000	-7.497	0.000	-8.564	0.000
Grup t istatistiği	-7.283	0.000	-7.350	0.000	-8.004	0.000	-8.359	0.000

Tablo 8: Uzun Dönem Katsayılar

Değişkenler	Uzun Dönem Katsayılar							
	Yüksek Gelirli Ülkeler	Olasılık Değeri	Orta Gelirli Ülkeler	Olasılık Değeri	Düşük Gelirli Ülkeler	Olasılık Değeri	Küresel Panel	Olasılık Değeri
<i>Eş bütünleşme Denklemi</i> $CO_2 = f(TA, NY, GSYH)$								
TA	-1.113	0.001	1.782	0.000	0.026	0.000	0.828	0.044
NY	-0.094	0.000	-0.041	0.000	0.660	0.000	-1.291	0.000
GSYH	0.156	0.000	0.709	0.024	1.212	0.000	0.994	0.007

Pedroni eş bütünleşme test sonuçlarına göre değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Eş bütünleşik ilişkinin varlığı tespit edildikten sonra uzun dönemli katsayıların tahmin edilmesi amacıyla Pesaran ve Smith (1995) tarafından geliştirilen ortalama grup tahmincisi (MGE) yöntemi kullanılacaktır. MGE tahmin yöntemi her birim için oluşturulan otoregresif dağıtılmış gecikmeli modellerin uzun dönem parametrelerinin ortalamasını kullanmaktadır. MGE tahmin yöntemi sonucu elde edilen uzun dönem katsayılar tablo 8'de aktarılmıştır.

Ortalama grup tahmincisi sonucu elde edilen bütün katsayıların olasılık değerleri %5'den küçük olması nedeniyle istatistiki olarak anlamlıdır. Elde edilen sonuçlara göre üst gelir grubu ülkelerde ticari açıklıktaki ve nüfus yoğunluğundaki %1 birimlik bir artış CO2 salınımını sırasıyla %1.1 ve %0.09 azaltmaktadır. Kişi başına düşen milli gelirdeki %1 birimlik artış ise CO2 salınımını %0.15 arttırmaktadır.

Orta gelirli ülkelerde ticari açıklıktaki ve kişi başına düşen milli gelirdeki %1 birimlik bir artış CO2 salınımını sırasıyla %1.7 ve %0.7 arttırmaktadır. Nüfus yoğunluğundaki %1 birimlik artış ise CO2 salınımını %0.04 azaltmaktadır.

Düşük gelirli ülkelerde elde edilen katsayıların etki yönü, nüfus yoğunluğu katsayısı dışında, orta gelirli ülkeler ile benzerlik göstermektedir. Ticari açıklıktaki, kişi başına düşen milli gelirdeki ve nüfus yoğunluğundaki %1 birimlik bir artış CO2 salınımını sırasıyla %0.02 ve %1.2 ve %0.6 arttırmaktadır.

Analize dahil edilen tüm ülkelerin birleştirilmesiyle oluşturulan küresel panel veri seti uzun dönem katsayı sonuçlarına göre ise ticari açıklıktaki ve kişi başına düşen milli gelirdeki %1 birimlik bir artış CO2 salınımını sırasıyla %0.8 ve %0.99 arttırırken nüfus yoğunluğundaki %1 birimlik artış CO2 salınımını %1.2 azaltmaktadır.

4. SONUÇ

Sanayi devriminden sonra hızla artan üretim sürecinin enerji girdisi olarak büyük oranda fosil yakıtlardan yararlanması küresel ölçekte çevre problemlerini ortaya çıkarmıştır. Ulusların temel sorununun ekonomik büyüme ve kalkınma problemi olmasından dolayı başlangıçta çevre problemleri göz ardı edilmiştir. Ekonomik küreselleşmenin en önemli bileşenlerinden biri olan uluslararası ticaretin özellikle 2. Dünya Savaşı sonrası dönemde dünya ekonomilerinden çok daha hızlı büyümesiyle beraber son yarım yüzyılda, çevresel farkındalık tüm dünyada yükseldi.

Bu amaçla çalışmada, Dünya Bankası sınıflandırmasına göre seçilmiş 25 üst gelir grubu, 28 orta gelir grubu ve 11 düşük gelir grubuna ait toplam 64 ülkede ticari açıklık, nüfus yoğunluğu ve kişi başına düşen milli gelirin, kişi başına CO2 salınımı üzerine etkileri, 1995-2016 dönemi için panel veri yöntemi ile analiz edilmiştir.

Elde edilen sonuçlara göre üst gelir grubu ülkelerde ticari açıklıktaki ve nüfus yoğunluğundaki %1 birimlik bir artış CO2 salınımını sırasıyla %1.1 ve %0.09 azaltmaktadır. Kişi başına düşen milli gelirdeki %1 birimlik artış ise CO2 salınımını %0.15 arttırmaktadır.

Orta gelirli ülkelerde ticari açıklıktaki ve kişi başına düşen milli gelirdeki %1 birimlik bir artış CO2 salınımını sırasıyla %1.7 ve %0.7 arttırmaktadır. Nüfus yoğunluğundaki %1 birimlik artış ise CO2 salınımını %0.04 azaltmaktadır.

Düşük gelirli ülkelerde elde edilen katsayıların etki yönü, nüfus yoğunluğu katsayısı dışında, orta gelirli ülkeler ile benzerlik göstermektedir. Ticari açıklıktaki, kişi başına düşen milli gelirdeki ve nüfus yoğunluğundaki %1 birimlik bir artış CO2 salınımını sırasıyla %0.02 ve %1.2 ve %0.6 arttırmaktadır.

Analize dahil edilen tüm ülkelerin birleştirilmesiyle oluşturulan küresel panel veri seti uzun dönem katsayı sonuçlarına göre ise ticari açıklıktaki ve kişi başına düşen milli gelirdeki %1 birimlik bir artış

karbondioksit salınımını sırasıyla %0.8 ve %0.99 arttırırken nüfus yoğunluğundaki % 1 birimlik artış karbondioksit salınımını %1.2 azaltmaktadır.

Analiz sonuçları yüksek gelirli ülkelerde ticari açıklık arttıkça çevre kalitesinin gelişmesine karşılık; orta gelirli ve düşük gelirli ülkelerde ülkelerde tam tersi bir etkinin ortaya çıktığını göstermektedir. Genel etkinin tespit edilebilmesi amacıyla tüm ülke gruplarının birleştirildiği küresel panel veri seti sonuçları ise ticari açıklıktaki ve kişi başına düşen milli gelirdeki %1 birimlik bir artışın CO2 salınımını sırasıyla %0.8 ve %0.99 arttırırken nüfus yoğunluğundaki %1 birimlik artışın CO2 salınımını %1.2 azalttığını göstermiştir.

Çalışma sonucunda elde edilen bulgular yüksek gelir grubuna ait ülkelerin sürdürülebilir ve yeşil büyüme kavramlarına dikkat etmelerine karşın, orta ve düşük gelir grubuna ait ülkelerin dikkat etmediklerini göstermektedir. Küresel ölçekte çevresel kalitenin korunabilmesi, gene küresel ölçekte bir çevre bilinci ile başarılacaktır. Çalışmada toplam etkinin ölçülmesinin amaçlandığı küresel panel veri seti sonuçları ticari açıklıktaki ve kişi başına düşen milli gelirdeki artışın CO2 salınımını olumsuz etkilediğini göstermiştir. Bu sonuç dünyada küresel anlamda bir çevresel kalite bilincinin henüz gerçekleştirilemediğinin bir göstergesidir. Çalışmanın bulguları Çınar vd. (2012), Farhani vd. (2013), Le vd. (2016) çalışmalarının sonuçları ile uyumludur.

KAYNAKÇA

1. ANOULIÈS, L. (2016). "Are Trade Integration and The Environment in Conflict? The Decisive Role of Countries' Strategic Interactions", *International Economics*, 148, 1-15.
2. ARTAN, S., HAYALOĞLU, P., & SEYHAN, B. (2015). "Türkiye'de Çevre Kirliliği, Dışa Açıklık ve Ekonomik Büyüme İlişkisi", *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 13(1), 308-325.
3. COPELAND, B. R., & TAYLOR, M. S. (2004). "Trade, Growth, and The Environment", *Journal of Economic literature*, 42(1), 7-71.
4. ÇETİN, M. & ŞEKER, F. (2014). "Ekonomik Büyüme ve Dış Ticaretin Çevre Kirliliği Üzerindeki Etkisi: Türkiye İçin Bir ARDL Sınır Testi Yaklaşımı", *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(2).
5. ÇINAR, S., YILMAZER, M., & FAZLILAR, T. A. (2012). "Kirlilik Yaratan Sektörlerin Ticareti ve Çevre: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler Karşılaştırması", *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 13(2), 212-226.
6. DÖKMEN, G.& AYSU, A. (2010). "Hükümet İstikrarının Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerinde Etkisi: Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Ampirik Bir Çalışma", *Journal of Yasar University*, 18(5), 3028-3037.
7. FARHANI, S., SHAHBAZ, M., & AROURİ, M. E. H. (2013). "Panel Analysis of CO2 Emissions, GDP, Energy Consumption, Trade Openness and Urbanization for MENA Countries", *MPRA Working Paper*, No. 49258.
8. FOTROS, M.H. & MAABOUDI, R. (2010). "The Impact of Trade Openness on CO2 Emissions in Iran, 1971-2005", <https://www.gtap.agecon.purdue.edu/resources/download/5112.pdf>, (15.05.2018).
9. HALICIOĞLU, F. (2009). "An Econometric Study of CO2 Emissions, Energy Consumption, Income And Foreign Trade in Turkey", *Energy Policy*, 37(3), 1156-1164.

10. HSIAO, C. (2007). "Panel Data Analysis-Advantages and Challenges", Springer, 16, 1-22.
11. JAYANTHAKUMARAN, K., VERMA, R., & LIU, Y. (2012). "CO2 Emissions, Energy Consumption, Trade and Income: A Comparative Analysis of China and India", Energy Policy, 42, 450-460.
12. KASMAN, A. & DUMAN, Y.S. (2015). "CO2 Emissions, Economic Growth, Energy Consumption, Trade And Urbanization in New EU Member And Candidate Countries: A Panel Data Analysis", Economic Modelling, 44(2015), 97-103.
13. LE, T. H., CHANG, Y., & PARK, D. (2016). "Trade Openness and Environmental Quality: International Evidence", Energy policy, 92, 45-55.
14. MENYAH, K., NAZLIOĞLU, Ş. & WOLDE-RUFANEL, Y. (2014). "Financial Development, Trade Openness and Economic Growth in African Countries: New Insights From A Panel Causality Approach", Economic Modelling, 37, 386-394.
15. OMRI, A. (2013). "CO2 Emissions, Energy Consumption, And Economic Growth Nexus in MENA Countries: Evidence From Simultaneous Equations Models", Energy economics, 40(2013), 657-664.
16. ÖZCAN, B. (2013). "The Nexus Between Carbon Emissions, Energy Consumption And Economic growth in Middle East Countries: A Panel Data Analysis", Energy Policy, 62(2013), 1138-1147.
17. ÖZTÜRK, İ. & ACARAVCI, A. (2010). "CO2 Emissions, Energy Consumption, And Economic Growth in Turkey", Renewable and Sustainable Energy Reviews, 14(9), 3220-3225.
18. PESARAN, M. H. (2007). "A Simple Panel Unit Root Test in the Presence of Cross Section Dependence", Journal of Applied Econometrics, 22(2), 265-312.
19. PESARAN, M. H. & SMITH, R. (1995). "Estimating Long-Run Relationship From Dynamic Heterogeneous Panels", Journal of Econometrics, 68(1), 79-113.
20. SHAHBAZ, M., NASREEN, S., AHMED, K., & HAMMOUDEH, S. (2017). "Trade Openness–Carbon Emissions Nexus: The Importance of Turning Points of Trade Openness For Country Panels", Energy Economics, 61, 221-232.
21. SOYTAŞ, U. & SARI, R. (2009). "Energy Consumption, Economic Growth, And Carbon Emissions: Challenges Faced by an EU Candidate Member", Ecological Economics, 68(2009), 1667-1675.

ENERJİ TÜKETİMİNDE KÜRESELLEŞMENİN ROLÜ

THE ROLE OF GLOBALIZATION IN ENERGY CONSUMPTION

Ali Eren ALPER*

* Dr. Öğr. Üyesi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü,
aalper@ohu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-0008-1202>

ÖZ

Bu çalışma Türkiye için 1970-2015 aralığında küreselleşme alt başlıklarının, kişi başına düşen gayri safi yurt içi hasılanın ve şehirde yaşayan nüfusun, kişi başına enerji kullanımına uzun dönemli etkilerini araştırmaktadır. Uzun dönem katsayıları tahmin etmek için DOLS tahmin yöntemi kullanılmıştır. Tahmin sonuçlarına göre her üç modelde de kişi başına gayri safi yurtiçi hasılandaki %1 birimlik artış, kişi başına enerji talebini %0.6 arttırmaktadır. Aynı şekilde şehirde yaşayan nüfusun, kişi başına düşen enerji tüketimine etkisi her üç modelde de pozitif bulunmuş ve şehirde yaşayan nüfustaki %1'lik artış, kişi başına enerji tüketimini %0.1 arttırmaktadır. Küreselleşme alt başlıklarının, kişi başına enerji tüketimine etkisi ise modeller arasında farklılık göstermektedir. Ekonomik ve politik küreselleşmenin kişi başına enerji talebine etkisi pozitif olurken, sosyal küreselleşmenin negatif olmaktadır. Ekonomik ve politik küreselleşmedeki %1 birimlik artış, kişi başına enerji tüketimini sırasıyla %0.13 ve %0.08 artırırken; sosyal küreselleşmedeki %1 birimlik artış %0.04 azaltmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Bayer-Hanck Eş Bütünleşme, Enerji Tüketimi

Jel Kodları: F60, Q40, C32.

ABSTRACT

This study investigates the long-term effects of globalization proxies such as the gross domestic product per capita and the urban population on energy use per capita for Turkey between the period 1970-2015. DOLS estimation method is utilized to estimate the long-term coefficients. According to the estimation results, the impact of the GDP per capita on energy demand per capita is found to be positive in all three models. The 1% increase in gross domestic product per capita increases the energy demand per capita by 0.6%. Similarly, the effect of urban population on energy consumption per capita is found to be positive in all three models, and a 1% increase in urban population increases the energy consumption per capita by 0.1%. The effect of globalization proxies on energy consumption per capita varies between models. While both economic and political globalization positively affect energy demand per capita, social globalization has an adverse impact. A 1% rise in both economic and political globalization increase energy consumption per capita by 0.13% and 0.08%, respectively; however, it is reduced by 0.04% due to a 1% rise in social globalization.

Keywords: Globalization, Bayer-Hanck Cointegration, Energy Consumption.

Jel Codes: F60, Q40, C32.

1. GİRİŞ

İnsanlık dünya üzerinde yaşamaya başladığı ve yaklaşık bir milyon yıl önce ateşi keşfettiğinden beri kırık dal parçaları veya yanabilen maddeler yardımıyla enerji ihtiyacını karşılamaya çalışmıştır. Günümüzden yaklaşık 100 yıl kadar önce ise insanoglu enerji ihtiyacını uzak bölgelerde, değişik faaliyetler sonucu çıkarılan ve çeşitli aşamalardan geçtikten sonra kullanılabilen (petrol, kömür, elektrik, nükleer enerji, doğalgaz vb.) kaynaklardan elde etmeye başlamıştır. Bu kaynakların elde edilebilir olmasına olanak tanıyan temel olay *küreselleşmedir*. 21. yüzyılda dünyanın temel olayı küreselleşme kavramıdır. Küreselleşme dünyanın her yerindeki insanları sosyal, ekonomik ve politik açıdan etkilemektedir. 1973 ve 1979 Orta Doğu petrol krizi, 2006, 2009 ve 2014 Rusya-Ukrayna doğal gaz krizi enerjinin ve küreselleşmesinin yarattığı bağımlılığının yakın tarihimizdeki ispatlarıdır (Goldthau ve Boersma, 2014). Günümüzde küreselleşme ve enerji birbirleriyle çok yakın ilişki içerisinde olsalar da, ihmal edilmiş kavramlardır.

Tablo 1: İlgili Alanlarda 1975-2018 Yayın Sayısı

Aranan Başlık	Çalışma Sayısı
Enerji Ekonomisi	1262
Enerji ve Küreselleşme	110
Enerji, Küreselleşme ve Türkiye	1

Kaynak: (Thomson Reuters, Web of Science)

Tablo 1’de de belirtildiği üzere 1975-2018 yılları arasında veri tabanlarında enerji ekonomisi ile ilgili 1262 yayın yapılmışken, bunun sadece 110 tanesi küreselleşme kavramına değinmektedir. Çalışmanın temelini oluşturan üç anahtar kelime yani Enerji, Küreselleşme ve Türkiye başlığında ise sadece 1 çalışma bulunmaktadır. Overland (2016)’da da belirtildiği üzere enerji kaynakları uzun mesafelerden

taşınmaktadır ve bu yolla ülkeler arasında güçlü bağlar kurarak küreselleşmeye katkı sağlamaktadır fakat küreselleşme yazınında enerjiye çok az yer verilmektedir. Overland (2016) enerjinin küreselleşmesine etki eden faktörleri ve bunların sonuçlarını belirtmiştir. Küreselleşmeye enerji aracılığıyla etki eden gelişmeler ve bunların sonuçları tablo 4’de gösterilmektedir. Dolayısıyla bu çalışmanın literatüre en önemli katkısı Türkiye gibi gelişmekte olan ve özellikle fosil yakıt ihtiyacının (petrol ve doğalgaz) %95’ini ithalat yoluyla karşılayan bir ülkede, üç temel küreselleşme alt başlığında (ekonomik, sosyal ve politik) küreselleşmenin, kişi başına düşen milli gelirin ve şehirde yaşayan nüfusun, enerji talebi üzerindeki etkilerini incelemesi olacaktır.

Çalışmanın ilgili literatüre ikinci önemli katkısı ise kullanılmış olan ampirik metodoloji ile yapılacaktır. Çalışmada ekonometrik literatüre sırasıyla 2006 yılında ve 2013 yılında giren Fourier KPSS birim kök testi ve Bayer-Hanck eş bütünleşme testlerinin kullanılmış olmasıdır.

Bu amaçla çalışmada Türkiye için 1970-2015 aralığında küreselleşme alt başlıklarının, kişi başına gayri safi yurt içi hasılanın ve şehirde yaşayan nüfusun, kişi başına düşen enerji kullanımına etkileri araştırılacaktır. Çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde sırasıyla küreselleşme kavramı, seçilmiş literatür özeti, veriler, model, ekonometrik yöntem aktarılacaktır. Sonuç ve politika önerileri bölümüyle çalışma tamamlanacaktır.

2. KÜRESELLEŞME KAVRAMI

Küreselleşmenin hayatımıza hangi açılardan etki ettiği, olumlu mu yoksa olumsuz mu etki ettiği son dönemde sıkça tartışılan konuların başında gelmektedir.

Analitik olarak küreselleşme ile ilgili soruları yanıtlamak istiyorsak, öncelikle küreselleşmeyi ölçebilmemiz

gerekmektedir. Ekonomik anlamda çalışmalarda sıklıkla kullanılan ithalat ve ihracat toplamının gayri safi yurt içi hasılaya oranlanmasıyla bulunan *ticari açıklık* kavramı bir küreselleşme göstergesi olarak kabul edilebilse de çok yönlü bir olgu olduğu günümüzde artık genel kabul gören küreselleşmenin ölçümü için yeterli değildir.

Küreselleşme sadece ekonomik bakış açısıyla açıklanamaz. Küreselleşme kavramı, değişik ülkelerdeki değişik insanların birbirleriyle etkileşime geçmesi veya hükümetlerin politik problemlerin çözümü için beraber çalışması gibi sosyal ve politik unsurları da kapsamaktadır.

Küreselleşmenin yukarıda bahsedilen kompozit yapısını doğru ölçebilmek için öncelikle kapsamlı bir küreselleşme tanımı yapmak gerekir. Bu tanımı Dreher (2006), Clark (2000) ve Norris (2000) yapmıştır. Buna göre *küreselleşme kuta içerisinde veya kıtalar arasında iletişim kanalları oluşturma ve insan, bilgi, fikir, sermaye ve mal akımlarına aracılık etme sürecidir. Küreselleşme ulusal sınırların aşıldığı, ulusal ekonomilerin, kültürlerin, teknolojilerin ve yönetimlerin birbirine bağlandığı ve karşılıklı bağımlılığa dayanan karmaşık ilişkilerin oluşturulduğu bir süreçtir.*

Çalışmada küreselleşmenin bu çok katmanlı yapısını dikkate alması nedeniyle KOF küreselleşme indeksi kullanılmıştır. KOF indeksi küreselleşmeyi üç boyutta açıklamaktadır. Bunlar ekonomik, sosyal ve politik küreselleşmedir. Ekonomik küreselleşme kendi içerisinde ticaret ve finansal küreselleşme olmak üzere iki alt başlığa; sosyal küreselleşme kişiler arası, bilgi ve kültürel küreselleşme alt başlıklarına ayrılmaktadır (Gygli vd. 2018).

3. SEÇİLMİŞ LİTERATÜR ÖZETİ

Enerji ekonomisi ile ilgili literatürü birkaç ayırmda inceleyebiliriz. Bunlardan ilki Ekonomik büyüme ile enerji tüketimi ilişkisini inceleyen çalışmalardır (Işık vd., 2017; Ouyang ve Li, 2018; Shahbaz vd.

2018; Alper ve Alper, 2017; Kristjanpoller vd. 2018; Mbarek vd. 2018 vb.). İkinci ayırım finansal gelişme ve şehirleşmeyi de içerecek şekilde ekonomik büyüme ve enerji talebi ilişkisini inceleyen çalışmalardır (Shahbaz ve Lean 2012; Islam vd. 2013; Menegaki ve Öztürk, 2013; Sadorsky, 2011; Chang, 2015; Ziaei, 2015; Furuoka, 2015; Komal ve Abbas, 2015 vb.).

Diğer bir ayırım ekonomik büyüme ve enerji talebi ilişkisini Çevresel Kuznets Eğrisi (EKC) yardımıyla karbondioksit emisyonlarına bağlamaktadır (Bilgili vd. 2016; Azam ve Khan, 2016; Atasoy, 2017; Jebli vd. 2016; Özokçu ve Özdemir, 2017 vb.).

Çalışmanın da konusunu oluşturan küreselleşme, şehirleşme, ekonomik büyüme ve enerji talebi ilişkisini konu alan araştırmalar ise çok azdır ve özellikle de gelişmekte olan ülkeler analiz edilmektedir.

Antweiler vd. (2001) çalışmasında teknolojik etkinin, kompozisyon ve ölçek etkilerinin birleşiminden daha büyük olduğu zaman ticari açıklığın çevresel kalite üzerinde olumlu etkiler ortaya çıkaracağını belirtmiştir. Antweiler vd. (2001) çalışmasında ayrıca uluslararası ticaretin gelişmekte olan ülkelerin gelirlerini arttırarak üretim yapılarını daha az kirleten teknolojilerle değiştirebilecekleri makine ve ekipman ithalatını kolaylaştıracağını belirtmiştir. Copeland ve Taylor (2004) çalışmalarında uluslararası ticaretin emek ve sermaye dolaşımı kanalları aracılığıyla çevresel kalite üzerinde olumlu etkileri olacağını belirtmektedir. Antweiler vd. (2001) çalışması ile aynı teorik altyapıyı kullanarak ticari serbestleşmeyi bir küreselleşme göstergesi olarak ele almışlardır ve 32 gelişmiş ve gelişmekte olan ülke için ticari serbestleşmenin kişi başına enerji tüketimi üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. Copeland ve Taylor (2004) ticaretin, mal ve hizmetlerin uluslararası artan akımı sonucu oluşan ölçek etkisi aracılığıyla enerji talebine etki edeceğini belirtmişlerdir. Ticaretin gelişmiş ülkelere doğru gelişmekte olan ülkelere doğru teknoloji transferine olanak sağlaması

sonucu oluşacak teknik etki ve ülke ekonomilerinde sektör kompozisyonunu etkilemesi sonucu oluşacak kompozit etkisi de ticareti açıklığın enerji talebini etkileme kanalları arasında sayılmaktadır.

Al-Mulali ve Öztürk (2015) çalışmasında Orta Doğu ve Kuzey Afrika (MENA) ülkelerinde enerji talebi, şehirleşme, ticari açıklık, endüstriyel çıktı ve politik istikrarın çevresel bozulma üzerindeki etkisini 1996-2012 aralığında panel veri analiz yöntemini kullanarak, yıllık verilerle incelemiştir. Pedroni eş bütünleşme test sonuçlarına göre ele alınan değişkenlerin uzun dönemli ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Tam modifiye edilmiş en küçük kareler yöntemi (FMOLS) sonucunda politik istikrar dışındaki değişkenlerdeki artışın çevresel bozulmada da artışa sebep olduğu tespit edilmiştir. Politik istikrardaki artışın ise çevresel kaliteyi arttırdığı tespit edilmiştir.

Shahbaz vd. (2014) çalışmasında 91 düşük, orta ve yüksek gelirli ülkede ticari açıklık ve enerji talebi ilişkisini tespit edebilmek amacıyla heterojen panel ve Granger nedensellik testini kullanmışlardır. Çalışmanın bulguları düşük ve orta gelirli ülkelerde ticaret ile enerji arasında U şeklinde bir ilişki olduğunu; yüksek gelirli

ülkelerde ise ters U şekilli bir ilişki olduğunu göstermiştir. Ayrıca homojen olmayan nedensellik yaklaşımı yardımıyla değişkenler arasında çift yönlü nedensellik tespit edilmiştir.

Shahbaz vd. (2015) çalışmasında Hindistan için 1970-2012 arası yıllık verilerle küreselleşme ve karbondioksit (CO₂) salınımı ilişkisini incelemiştir. Çalışmada CO₂ emisyon fonksiyonuna enerji talebi, finansal gelişme ve ekonomik büyüme değişkenleri de eklenmiştir. ARDL sınır testi yardımıyla değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişki tespit edildikten sonra yapılan uzun dönemli katsayı tahmininde küreselleşme (ekonomik, sosyal ve politik küreselleşme alt başlıklarında) ve enerji talebindeki bir artışın CO₂ salınımını arttırdığı tespit edilmiştir.

Leitao (2013) araştırmasında 1980-2010 yılları arasında Portekiz, İspanya, Yunanistan ve İrlanda'da küreselleşmenin varlığında EKC'yi test etmiştir. Panel veri analiz yönteminin kullanıldığı çalışmada ekonomik büyüme ile CO₂ salınımı arasında ters U şekilli bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. Çalışmada ayrıca küreselleşmenin de CO₂ salınımına pozitif etki ettiği belirtilmiştir.

Tablo 2: Ekonometrik Analizde Kullanılan Değişkenler

Değişken İsmi	Kısaltma	Veri Aralığı	Kaynak
Kişi Başına Enerji Tüketimi	EC	1970-2015	Dünya Bankası
Kişi Başına Düşen Milli Gelir	Y	1970-2015	Dünya Bankası
Şehirde Yaşayan Kişi Sayısı	URB	1970-2015	Dünya Bankası
Ekonomik Küreselleşme	ECGL	1970-2015	KOF Küreselleşme İndeksi ¹
Sosyal Küreselleşme	SOGL	1970-2015	KOF Küreselleşme İndeksi
Politik Küreselleşme	POGL	1970-2015	KOF Küreselleşme İndeksi

Tablo 3: Tanımlayıcı İstatistikler

	Min.	Max.	Ortalama	Std. Sapma
EC	6.25	7.41	6.88	0.31
Y	8.34	9.53	8.87	0.32
URB	16.40	17.86	17.24	0.44
ECGL	3.25	3.99	3.69	0.26
SOGL	3.57	4.20	3.83	0.20
POGL	4.11	4.54	4.35	0.15

¹ KOF Küreselleşme Endeksi verileri 2015 yılına kadar olması nedeniyle, veri aralığı 1970-2015 olarak belirlenmiştir.

Shahbaz vd. (2017) çalışmasında Hindistan ekonomisi için üretim fonksiyonuna finansal gelişme, sermaye ve emek unsurlarını da dahil ederek enerji tüketimi ve ekonomik büyüme arasındaki asimetrik ilişkiyi 1960-2015 yılları arasında çeyreklik veriler kullanarak araştırmışlardır. Doğrusal olmayan ARDL sınır testi sonuçları asimetrinin varlığında uzun dönemli bir ilişkinin varlığını göstermiştir.

Shahbaz vd. (2018) çalışmasında Hollanda ve İrlanda için 1970-2015 arası çeyreklik verileri kullanarak küreselleşme ve enerji talebi arasındaki ilişkileri incelemiştir. Çalışma sonuçları iki ülke içinde küreselleşmenin uzun dönemde enerji talebi ile eş bütünleşik olduğunu göstermiştir.

4. VERİLER, EKONOMETRİK MODEL, YÖNTEM VE SONUÇLAR

Çalışmanın temel amacı küreselleşme, kişi başına gelir ve şehirde yaşayan nüfusun, kişi başına enerji tüketimi üzerindeki etkilerini tespit etmeyi amaçlamaktadır. Ekonometrik analizde kullanılan veriler ile ilgili açıklayıcı bilgiler ve tanımlayıcı istatistikler sırasıyla tablo 2 ve tablo 3 gösterilmiştir.

Tahmin edilecek model oluştururken ilgili literatür takip edilerek değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin tespit edilebilmesi amacıyla [Shahbaz vd. (2016), Shahbaz vd. (2018) ve Leitao (2013)] denklem 1, 2 ve 3'de belirtilen modeller kurulmuştur.

$$EC = f(Y, URB, GL)$$

$$\ln EC_t = \beta_0 + \beta_1 \ln Y_t + \beta_2 \ln URB_t + \beta_3 \ln ECGL_t + \varepsilon_t \quad (1)$$

$$\ln EC_t = \beta_0 + \beta_1 \ln Y_t + \beta_2 \ln URB_t + \beta_3 \ln SOGL_t + \varepsilon_t \quad (2)$$

$$\ln EC_t = \beta_0 + \beta_1 \ln Y_t + \beta_2 \ln URB_t + \beta_3 \ln POGL_t + \varepsilon_t \quad (3)$$

Martens vd. (2015)'de de belirtildiği gibi küreselleşme indeksleri tek bir indekste birleştirildiği zaman bazı bozucu etkiler

ortaya çıkabilmektedir. Bu nedenle ve küreselleşme temel alt başlıklarının kişi başına enerji talebine nasıl etki ettiğinin tespit edilmesi amacıyla ilk modelde ekonomik küreselleşme, ikinci modelde sosyal küreselleşme ve üçüncü modelde ise politik küreselleşme analize dahil edilmiştir.

Değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin tespit edilmesinden önce serilerin durağanlık özelliklerinin incelenmesi gerekmektedir. Bu amaçla çalışmada serilerin durağanlık analizi Fourier fonksiyonu ile geliştirilen, Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin (FKPSS) testi ile yapılacaktır. Testin, diğer birim kök testlerine karşı en önemli üstünlüğü yapısal kırılmaları analize dahil etmesidir. Perron (1989) makalesinde de belirttiği gibi, göz ardı edilen yapısal kırılmaların varlığı geleneksel birim kök testlerinin güvenilirliğini azaltmaktadır. Perron (1989) çalışmasından itibaren yapısal kırılmaları içsel veya dışsal olarak dikkate alan çeşitli birim kök testleri [Lee ve Strazicich (2003); Lumsdaine ve Papell (1997); Zivot ve Andrews (1992) gibi] literatüre eklenmiştir. Ancak bu testlerde yapısal kırılmaların yerinin, sayısının ve formunun (keskin veya yumuşak) önceden tespit edilmesi gerekmektedir. Becker, Enders ve Lee (2006) bu eksikliklerin giderilmesi amacıyla Fourier fonksiyonu ile geliştirdikleri Fourier KPSS birim kök testini geliştirmişlerdir. Fourier KPSS testinin en önemli avantajı serilerdeki kırılmaların yerlerinin, sayısının ve formunun önceden tespit edilmesine gerek olmamasıdır.

Becker vd. (2006) çalışmasında denklem 4 tahmin edilmektedir.

$$y_t = \alpha_0 + \gamma_1 \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \gamma_2 \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \varepsilon_t \quad (4)$$

Denklem 4'de π , pi sayısını; k , frekans değerini; t , trend değerini ve T , gözlem sayısını ifade etmektedir. Becker vd. (2006) optimal frekans sayısının minimum kalıntı kareler toplamı (KKT) ile elde edilebileceğini belirtmektedir. Ayrıca

durağan bulunan serilerde, trigonometrik terimlerin anlamlılığı da çok önemli bir göstergedir. Becker vd. (2006)'ya göre trigonometrik terimlerin anlamlı olmadığı bir durumda KPSS testi, Fourier KPSS testine göre daha güvenilir olacaktır. Bu nedenle temel hipotezi red edilemediği durumlarda denklem 5'de ki formülle F istatistik değeri hesaplanacaktır.

$$F_i(k) = \frac{(KKT_0 - KKT_1(k))/2}{KKT_1(k)/(T-q)} \quad (5)$$

$KKT_1(k)$ denklem 4'den elde edilen minimum kalıntı kareler toplamı; KKT_0 trigonometrik terimlerin bulunmadığı modelden elde edilen minimum kalıntı kareler toplamı ve q ise değişken sayısını ifade etmektedir. F istatistiği için gerekli kritik değerler Becker vd. (2006) makalesinde verilmiştir.

FKPSS birim kök test sonuçları tablo 5'de aktarılmıştır. Buna göre değişkenler için hesaplanan FKPSS test istatistikleri %5 güven aralığında (aynı zamanda %1 ve %10'da da) kritik değerden büyük olduğu için temel hipotez reddedilmiş ve analize dahil edilen bütün serilerin seviyede durağan olmadıkları belirlenmiştir. Serilerin birinci farklarına yapılan FKPSS test istatistiklerinde ise FKPSS test değeri, kritik değerlerden küçük olduğu için serilerin fark durağan oldukları [I(1)] tespit edilmiştir.

Serilerin eş bütünleşme yöntemi uygulamak için gerekli durağanlık özelliklerini taşıdığını belirledikten sonra değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin test edilmesi amacıyla Bayer-Hanck (2013) tarafından ekonometrik literatüre kazandırılan eş bütünleşme testi kullanılacaktır. Engle-Granger (1987) tarafından geliştirilen eş bütünleşme testi, uzun dönem regresyon modellerinin kalıntılarına dayanmaktadır. Daha sonra bu test kalıntı temelli eş bütünleşme testi olarak adlandırılmıştır. Daha sonraki dönemlerde çeşitli eş bütünleşme testleri geliştirilmiştir. Örneğin, sistem temelli bir eş bütünleşme testi olan Johansen (1988) testi, hata düzeltme modeli temelli F testi Boswijk (1994), hata düzeltme modeli

temelli bir t testi olan Banerjee vd. (1998) (Farhani vd., 2014, s. 9).

Bahsedilen eş bütünleşme testlerinin farklı sonuçlar verebilmekte çünkü hiçbiri mükemmel veya tamamen güçlü değildir (Elliott vd., 2005). Bunun anlamı farklı eş bütünleşme testlerinin farklı teorik arka planlarının olduğu ve birbirleriyle çelişkili sonuçlar verebileceğidir. Bu nedenle çalışmada eş bütünleşme testlerinin gücünü arttırmak amacıyla Bayer ve Hanck (2013) tarafından geliştirilen eş bütünleşme testi kullanılacaktır.

Bayer ve Hanck (2013), literatürdeki çeşitli eş bütünleşme testlerinin çelişkili sonuçlar ortaya koymasından hareketle, Engle ve Granger (1987), Johansen (1988), Boswijk (1994) ve Banerjee vd. (1998) eş bütünleşme testlerini birlikte değerlendiren yeni bir test geliştirmiştir. Bayer ve Hanck (2013) testinde hesaplanan olasılık değerlerini, Fisher'in denklem 6 ve 7'deki formülü ile birleştirmiştir (Govindaraju ve Tang, 2013, s. 315).

$$EG - JOH = -2[\ln(P_{EG}) + \ln(P_{JOH})] \quad (6)$$

$$EG - JOH - BO - BDM = -2[\ln(P_{EG}) + \ln(P_{JOH}) + \ln(P_{BO}) + \ln(P_{BDM})] \quad (7)$$

Denklem 6 ve 7'de yer alan $P_{EG}, P_{JOH}, P_{BO}, P_{BDM}$ sırasıyla Engle ve Granger (1987), Johansen (1988), Boswijk (1994) ve Banerjee vd. (1998) eş bütünleşme testlerinin olasılık değerlerini göstermektedir. Hesaplanan test istatistiğinin Bayer ve Hanck (2013) tarafından hesaplanan kritik değerlerden büyük olması durumunda eş bütünleşme ilişkisinin olmadığını belirten temel hipotez reddedilmektedir. Model 1, 2, ve 3 için Bayer ve Hanck (2013) eş bütünleşme test sonuçları tablo 6, 7 ve 8'de belirtilmiştir. Eş bütünleşme ilişkisine ilişkin hesaplanan test istatistikleri, 10% düzeyinde kritik değerlerden büyük olduğundan dolayı temel hipotez reddedilmiş ve değişkenlerin eş bütünleşik olduğu sonucuna varılmıştır.

Bayer-Hanck (2013) eş bütünleşme testi ile değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığı tespit edildikten sonra

dinamik en küçük kareler (DOLS)yöntemi iler uzun dönem katsayılar tespit edilmeye çalışılacaktır. DOLS yöntemi Stock ve Watson (1993) çalışmasıyla geliştirilmiştir. DOLS yönteminde bağımlı değişkeni seviyede, tüm bağımsız değişkenlerin üzerine regresyona tabi tutmakta ve açıklayıcı değişkenlerin bir gecikmeli değerlerini ve bir sonraki değerinin alınmasıyla içsellik sorununu ortadan kaldırmaktadır (Masih ve Masih, 1996). Bu sayede DOLS yönteminde en küçük kareler (EKK) yönteminde meydana gelen küçük örneklem ve dinamik yapının göz ardı edilmesi sorununu ortadan kaldırır.

DOLS tahmin sonuçları tablo 9'da aktarılmıştır. Analiz sonuçları elde edilen uzun dönem katsayıların tamamının istatistiki olarak anlamlı olduklarını göstermektedir. Buna göre her üç modelde de kişi başına gayri safi yurtiçi hasılanın kişi başına enerji talebine etkisi pozitif bulunmuştur. Kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasıladaki %1 birimlik artış, kişi başına enerji talebini %0.6 arttırmaktadır. Aynı şekilde şehirde yaşayan nüfusun, kişi başına düşen enerji tüketimine etkisi her üç modelde de pozitif bulunmuş ve şehirde yaşayan nüfustaki %1'lik artış, kişi başına enerji tüketimini %0.1 arttırmaktadır.

Küreselleşme alt başlıklarının, kişi başına enerji tüketimine etkisi ise modeller arasında farklılık göstermektedir. Ekonomik ve politik küreselleşmenin kişi başına enerji talebine etkisi pozitif olurken, sosyal küreselleşmenin negatif olmaktadır. Ekonomik ve politik küreselleşmedeki %1 birimlik artış, kişi başına enerji tüketimini sırasıyla %0.13 ve %0.08 arttırırken; sosyal küreselleşmedeki %1 birimlik artış %0.04 azaltmaktadır.

5. SONUÇ

Bu çalışma Türkiye için 1970-2015 aralığında küreselleşme alt başlıklarının, kişi başına düşen gayri safi yurt içi hasılanın ve şehirde yaşayan nüfusun, kişi başına enerji kullanımına etkilerini araştırmaktır. Çalışmanın ilgili literatüre

esas katkı yapması beklenen konu ise küreselleşme ve kişi başına enerji tüketimi ilişkisi hakkındaki tespitleri olacaktır.

1980'li yıllarda iletişim alanında başlayan, 1990'lı yıllarda hız kazanan teknolojik gelişim, 21. Yüzyılın temel kavramının küreselleşme olmasını sağlamıştır. Küreselleşmenin hayatımıza hangi açılardan etki ettiği, olumlu mu yoksa olumsuz mu etki ettiği son dönemde sıkça tartışılan konuların başında gelmektedir. Ancak bu soruların cevaplanabilmesi için öncelikle küreselleşme kavramının karışık yapısını açıklayabilecek bir tanımlamaya ihtiyaç duyulmuştur.

Tablo 4: Enerji Küreselleşmesine Etki Eden Gelişmeler ve Sonuçları

Gelişme	Sonuç
Gelişmekte olan ekonomilerin büyüyen enerji talebi	Küresel tüketici yapısını daha karışık, çok kutuplu ve daha az Batı merkezli hale getirmiştir.
Gelişen/genişleyen petrol üreten ülkeler	Küresel üretici yapısını daha karışık, çok merkezli (Kutup bölgeleri, Doğu Afrika, Doğu Akdeniz, derin deniz sondaj vb.).
Yeni doğal gaz boru hatları	Doğal gaz ticareti aracılığıyla ulusların birbirine bağlanması.
Geleneksel olmayan petrol ve doğal gaz teknolojileri	Petrol ve doğal gaz çıkarılan kaynak ve bölge sayısındaki artış.
Sıvılaştırılmış doğal gaz (LNG) kapasitesindeki artış	Boru hatları ile birbirine bağlanamayan uluslar arasında da doğal gaz ticaretinin yapılabilirliği sağlanmıştır.
Enerji yoğun malların ticaretindeki serbestleşme (Çelik, alüminyum, çimento vb.)	Kömür, hidro enerji ve doğal gaz piyasalarında dolaylı rekabet ortaya çıkarmıştır.
Ulusal enerji piyasalarındaki genişleme	Coğrafi olarak özellikle Avrupa Birliği ülkelerinde serbest ticaret antlaşmaları ile elektrik ve kömür ticareti genişlemiştir.
Küresel iklim politikası	Birçok aktör belirli enerji kaynaklarının kullanımını özendirmek, bir kısmının ise kullanımını caydırmak amacıyla küresel bir çerçeve oluşturulmuştur.
Elektrikli makinelerdeki artış	Elektrikli arabalar, bisikletler ve ev aletlerindeki artış birçok birincil kaynaktan (Nükleer enerji, doğal gaz, kömür, rüzgâr ve güneş enerjisi vb.) elde edilen elektrik enerjisi miktarını arttırmış ve rekabete sebep olmuştur.
Doğal gaz ile çalışan araç (NGV) sayısındaki artış	NGV'lerdeki artış özellikle taşımacılık sektöründe petrol türevi enerji kaynakları ile doğal gaz arasında bir rekabete sebep olmuştur.
Haber ve toplum fikirlerinin yayılmasında yaşanan küreselleşme	Nükleer enerji, yenilenebilir enerji, dizel yakıtlı araç kullanımı, elektrikli araç kullanımı gibi tüketim kalıplarına karşı tutumları değiştirmiştir.

Kaynak: (Overland, 2016:124)

Tablo 5: Fourier KPSS Birim Kök Test Sonuçları

Değişken İsmi	KKT	k	FKPSS (Seviyede)	FKPSS (Birinci Farkları)	F Test
EC	1.9046	1	0.4049	0.1210	27.8355
Y	2.1402	1	0.4036	0.1155	27.3325
URB	3.3899	1	0.3988	0.0504	35.3072
ECGL	0.8657	1	0.3747	0.060	55.3138
SOGL	0.5364	1	0.3832	0.0553	53.0232
POGL	0.2521	1	0.3910	0.0481	76.6703

Not: Kritik değerler %10, %5 ve %1 güven aralıkları için sırasıyla 0.1318, 0.1720 ve 0.2699.

Tablo 6: Bayer-Hanck Eş Bütünleşme Test Sonuçları (Model 1)

	Fisher İstatistikleri	
	EG-JOH	EG-JOH-BO-BDM
	9.2068	18.5546
Anlamlılık Düzeyi	Kritik Değerler	
10%	8.352	16.239

Tablo 7: Bayer-Hanck Eş Bütünleşme Test Sonuçları (Model 2)

	Fisher İstatistikleri	
	EG-JOH	EG-JOH-BO-BDM
	13.9372	24.1394
Anlamlılık Düzeyi	Kritik Değerler	
10%	8.352	16.239

Tablo 8: Bayer-Hanck Eş Bütünleşme Test Sonuçları (Model 3)

	Fisher İstatistikleri	
	EG-JOH	EG-JOH-BO-BDM
	14.2462	20.4861
Anlamlılık Düzeyi	Kritik Değerler	
10%	8.352	16.239

Tablo 9: DOLS Tahmin Sonuçları

Değişken	Model 1	Model 2	Model 3
Y	0.65 (0.000)	0.65 (0.000)	0.63 (0.000)
URB	0.12 (0.033)	0.14 (0.000)	0.13 (0.000)
ECGL	0.13 (0.002)	-----	-----
SOGL	-----	-0.04 (0.007)	-----
POGL	-----	-----	0.08 (0.000)

Not: Parantez içerisindeki sayılar katsayı olasılık değerlerini göstermektedir.

Buna göre küreselleşme kıta içerisinde veya kıtalar arasında iletişim kanalları oluşturma ve insan, bilgi, fikir, sermaye ve mal akımlarına aracılık etme sürecidir. Küreselleşme ulusal sınırların aşıldığı, ulusal ekonomilerin, kültürlerin, teknolojilerin ve yönetimlerin birbirine bağlandığı ve karşılıklı bağımlılığa dayanan karmaşık ilişkilerin oluşturulduğu bir süreçtir.

Küreselleşme, tanımından da anlaşılacağı üzere, üç alt başlığa ayrılmaktadır. Bunlar ekonomik, sosyal ve politik küreselleşmedir. Çalışmada bu amaçla küreselleşmenin çok katmanlı yapısını

dikkate alan KOF küreselleşme indeksi kullanılmıştır.

Her bir küreselleşme indeksinin ayrı ayrı açıklayıcı değişken olarak eklendiği üç model oluşturulmuş ve bu değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkiler tespit edilmeye çalışılmıştır.

Değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkilerin tespit edilmesinden önce, analize dahil edilen serilerin durağanlık özelliklerinin belirlenmesi amacıyla FKPSS birim kök testi uygulanmış ve serilerin birinci farklarında durağan oldukları tespit edilmiştir.

İktisadi değişkenlere ait serilerin birim kök içerdiği durumlarda, bu serilerin doğrusal

bileşimleri durağan olabilmekte ve seriler uzun dönemde ilişkili olabilmektedir. Bu nedenle seriler arasındaki uzun dönem ilişkinin test edilmesi amacıyla Bayer-Hanck (2013) eş bütünleşme testi uygulanmış ve serilerin eş bütünleşik olduğu belirlenmiştir.

Uzun dönem katsayıları tahmin etmek için DOLS tahmin yöntemi kullanılmıştır. DOLS tahmin sonuçları elde edilen uzun dönem katsayıların tamamının istatistiki olarak anlamlı olduklarını göstermektedir. Buna göre her üç modelde de kişi başına gayri safi yurtiçi hasılanın kişi başına enerji talebine etkisi pozitif bulunmuştur. Kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasıladaki %1 birimlik artış, kişi başına enerji talebini %0.6 arttırmaktadır. Aynı şekilde şehirde yaşayan nüfusun, kişi başına düşen enerji tüketimine etkisi her üç modelde de pozitif bulunmuş ve şehirde yaşayan nüfustaki %1'lik artış, kişi başına enerji tüketimini %0.1 arttırmaktadır.

Küreselleşme alt başlıklarının, kişi başına enerji tüketimine etkisi ise modeller arasında farklılık göstermektedir. Ekonomik ve politik küreselleşmenin kişi başına enerji talebine etkisi pozitif olurken, sosyal küreselleşmenin negatif olmaktadır. Ekonomik ve politik küreselleşmedeki %1 birimlik artış, kişi başına enerji tüketimini sırasıyla %0.13 ve %0.08 artırırken; sosyal

küreselleşmedeki %1 birimlik artış %0.04 azaltmaktadır.

Ekonomik ve politik küreselleşmenin kişi başına enerji tüketimine etkisinin pozitif olması, Overland (2016) çalışmasında da belirttiği üzere dünya ticaretinin büyümesi ve gelişmekte olan ülkelerin (BRICS vb.) dünya ticareti içerisindeki payının giderek artması sonucunda ekonomik küreselleşmeyi ve enerji talebini de arttırmaktadır. Bunun en önemli göstergesi 2017 Küresel Enerji İstatistiklerine göre dünyanın en çok enerji (kömür, doğal gaz, petrol toplamı) ithal eden ilk üç ülkesi arasında birinci Çin, üçüncü ise Hindistan'ın olmasıdır (<https://yearbook.enerdata.net/total-energy/world-import-export-statistics.html>) Sosyal küreselleşmenin ise kişi başına enerji tüketimi üzerinde negatif etkiye sahip olmasının temel sebebi ise sürdürülebilirlik ve yeşil ekonomi kavramlarının ve bu doğrultuda küresel çapta adımlar atılması gerekliliği bilincinin yaygınlaşmış olmasıdır. Bu bağlamda yenilenebilir enerji kaynaklarının artan kullanımı, içten yanmalı yüksek karbon salımlı motorlar yerine hibrit veya tamamen elektrikli, çok verimli çalışabilen, ileri teknoloji ürünü ve karbon salınımı yapmayan motorların ulaştırma sektörlerinde gün geçtikçe daha yoğun kullanılmaya başlanmasıdır.

KAYNAKÇA

1. ALPER, F.Ö. & ALPER, A.E. (2017). "Karbondiyoksit Emisyonu, Ekonomik Büyüme, Enerji Tüketimi İlişkisi: Türkiye İçin Bir ARDL Sınır Testi Yaklaşımı", *Sosyoekonomi*, 25(33), 145-156.
2. AL-MULALI, U., & ÖZTURK, I. (2015). "The Effect Of Energy Consumption, Urbanization, Trade Openness, Industrial Output, and The Political Stability On The Environmental Degradation in The Mena (Middle East And North African) Region", *Energy*, 84, 382-389.
3. ANTWEILER, W., COPELAND, B. R., & TAYLOR, M. S. (2001). "Is free trade good for the environment?", *American Economic Review*, 91(4), 877-908.
4. ATASOY, B. S. (2017). "Testing The Environmental Kuznets Curve Hypothesis Across The US: Evidence From Panel Mean Group Estimators". *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 77, 731-747.
5. AZAM, M., & KHAN, A. Q. (2016). "Testing The Environmental Kuznets Curve Hypothesis: A Comparative Empirical Study For Low, Lower Middle, Upper Middle And High Income Countries", *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 63, 556-567.

6. BANERJEE, A., DOLADO, J., & MESTRE, R. (1998). "Error-Correction Mechanism Tests For Cointegration in A Single-Equation Framework", *Journal Of Time Series Analysis*, 19(3), 267-283.
7. BAYER, C., & HANCK, C. (2013). "Combining Non-Cointegration Tests", *Journal of Time Series Analysis*, 34(1), 83-95.
8. BECKER, R., ENDERS, W., & LEE, J. (2006). "A Stationarity Test in The Presence Of An Unknown Number Of Smooth Breaks", *Journal of Time Series Analysis*, 27(3), 381-409.
9. BİLGİLİ, F., KOÇAK, E., & BULUT, Ü. (2016). "The Dynamic Impact of Renewable Energy Consumption on CO2 Emissions: A Revisited Environmental Kuznets Curve Approach", *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 54, 838-845.
10. BOSWIJK, H. P. (1994). "Testing for an Unstable Root in Conditional And Structural Error Correction Models", *Journal of Econometrics*, 63(1), 37-60.
11. COPELAND, B. R., & TAYLOR, M. S. (2004). "Trade, Growth, and The Environment", *Journal of Economic Literature*, 42(1), 7-71.
12. CHANG, S. C. (2015), "Effects of Financial Developments And Income on Energy Consumption", *International Review of Economics & Finance*, 35, 28-44.
13. CLARK, W. C. (2000). "Governance in Globalizing World", *Brooking Institute Press*, 86-108.
14. DREHER, A. (2006). "Does Globalization Affect Growth? Evidence From A aNew Index of Globalization", *Applied Economics*, 38(10), 1091-1110.
15. ELLIOTT, G., JANSSON, M., & PESAVENTO, E. (2005). "Optimal Power For Testing Potential Cointegrating Vectors With Known Parameters For Nonstationarity", *Journal of Business & Economic Statistics*, 23(1), 34-48.
16. ENGLE, R. F., & GRANGER, C. W. (1987). "Co-Integration and Error Correction: Representation, Estimation, And Testing", *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 251-276.
17. FARHANI, S., SHAHBAZ, M., & ÖZTURK, I. (2014). "Coal consumption, industrial production and CO2 emissions in China and India", *Ipag Business School Working Paper Series (No. 2014-225)*.
18. FURUOKA, F. (2015). "Financial Development and Energy Consumption: Evidence From A Heterogeneous Panel Of Asian Countries", *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 52, 430-444.
19. GOLDTHAU, A. & BOERSMA, T. (2014). "The 2014 Ukraine-Russia Crisis: Implications for Energy Markets and Scholarships", *Energy Research & Social Science*, 3, 13-15.
20. GOVINDARAJU, V. C., & TANG, C. F. (2013). "The Dynamic Links Between CO2 Emissions, Economic Growth and Coal Consumption in China And India", *Applied Energy*, 104, 310-318.
21. GYGLI, S.; HAELG, F. & STURM, J.E. (2018). "The KOF Globalization Index- Revisited", *KOF Working Paper No: 439*.
22. ISLAM, F., SHAHBAZ, M., AHMED, A. U., & ALAM, M. M. (2013) "Financial Development And Energy Consumption Nexus in Malaysia: A Multivariate Time Series Analysis", *Economic Modelling*, 30, 435-441.
23. İŞİK, C.; DOĞRU, T. & TÜRK, E. S. (2017). "A Nexus of Linear and Non-Linear Relationships Between Tourism Demand, Renewable Energy Consumption, and Economic Growth: Theory and Evidence", *Wiley Research Article*, DOI: 10.1002/jtr.2151.
24. JEBLI, M. B., YOUSSEF, S. B., & ÖZTURK, I. (2016). "Testing Environmental Kuznets Curve Hypothesis: The Role Of Renewable And Non-Renewable Energy Consumption and Trade

- in OECD Countries”, *Ecological Indicators*, 60, 824-831.
25. JOHANSEN, S. (1988). “Statistical Analysis of Cointegration Vectors”, *Journal of Economic Dynamics and Control*, 12(2-3), 231-254.
26. KOMAL, R., & ABBAS, F. (2015). “Linking Financial Development, Economic Growth and Energy Consumption in Pakistan”, *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 44, 211-220.
27. KRISTJANPOLLER, R. W.; SIERRA, A. C. & SCAVIA J. D. (2018), “Dynamic Co-Movements Between Energy Consumption and Economic Growth: A Panel Data and Wavelet Perspective”, *Energy Economics*, 72, 640-649.
28. LEE, J., & STRAZICICH, M. (2003). “Minimum LM Unitroot Test with Two Structural Breaks”, Department of Economics, University of Central Florida Working Paper Series.
29. LEITAO, N. C. (2013). “The Environmental Kuznets Curve and Globalization: The Empirical Evidence For Portugal, Spain, Greece And Ireland”. *Energy Economics Letters*, 1(1), 15-23.
30. LUMSDAINE, R. L., & PAPELL, D. H. (1997). “Multiple Trend Breaks and The Unit-Root Hypothesis”, *Review of Economics and Statistics*, 79(2), 212-218.
31. MARTENS, P., CASELLI, M., DE LOMBAERDE, P., FIGGE, L., & SCHOLTE, J. A. (2015). “New Directions in Globalization Indices”, *Globalizations*, 12(2), 217-228.
32. MASIH, A. M., & MASIH, R. (1996). “Energy Consumption, Real Income And Temporal Causality: Results From A Multi-Country Study Based on Cointegration And Error-Correction Modelling Techniques”, *Energy Economics*, 18(3), 165-183.
33. MBAREK, V.D.; SAIDI, K. & RAHMAN, M. M. (2018). “Renewable and Non-Renewable Energy Consumption, Environmental Degradation and Economic Growth in Tunisia”, *Qual Quant*, 52, 1105-1119.
34. MENEGAKI, A. N., & ÖZTURK, I. (2013), “Growth And Energy Nexus in Europe Revisited: Evidence From A Fixed Effects Political Economy Model”. *Energy Policy*, 61, 881-887.
35. NORRIS, P. (2000). “Governance in Globalizing World”, Brooking Institute Press, 155-177.
36. OVERLAND, I. (2016). “Energy: The Missing Link in Globalization”, *Energy Research & Social Science*, 14, 122-130.
37. OUYANG, Y. & LI, P. (2018). “On The Nexus of Financial Development, Economic Growth, and Energy Consumption in China: A New Perspective From A GMM Panel VAR Approach”, *Energy Economics*, 71, 238-252.
38. ÖZOKÇU, S., & ÖZDEMİR, Ö. (2017). “Economic Growth, Energy, and Environmental Kuznets Curve”. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 72, 639-647.
39. PERRON, P. (1989). “The Great Crash, The Oil Price Shock, And The Unit Root Hypothesis”, *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 1361-1401.
40. SADORSKY, P. (2011), “Financial Development and Energy Consumption in Central and Eastern European Frontier Economies”. *Energy Policy*, 39(2), 999-1006.
41. SHAHBAZ, M., LAHIANI, A.; ABOSE德拉, S. & HAMMOUDEH, S. (2018). “The Role of Globalization in Energy Consumption. A Quantile Cointegrating Regression Approach”, *Energy Economics*, 71, 161-170.
42. SHAHBAZ, M., VAN HOANG, T. H., MAHALIK, M. K., & ROUBAUD, D. (2017). “Energy Consumption, Financial Development and Economic Growth in India: New Evidence From A Nonlinear And Asymmetric Analysis”, *Energy Economics*, 63, 199-212.

43. SHAHBAZ, M., MALLICK, H., MAHALIK, M. K., & SADORSKY, P. (2016). "The Role Of Globalization on The Recent Evolution of Energy Demand in India: Implications For Sustainable Development", *Energy Economics*, 55, 52-68.
44. SHAHBAZ, M., MALLICK, H., MAHALIK, M. K., & LOGANATHAN, N. (2015). "Does Globalization Impede Environmental Quality in India?", *Ecological Indicators*, 52, 379-393.
45. SHAHBAZ, M., NASREEN, S., LING, C. H., & SBIA, R. (2014). "Causality Between Trade Openness and Energy Consumption: What Causes What in High, Middle And Low Income Countries", *Energy Policy*, 70, 126-143.
46. SHAHBAZ, M., & LEAN, H. H. (2012), "Does Financial Development Increase Energy Consumption? The Role Of Industrialization And Urbanization in Tunisia", *Energy policy*, 40, 473-479.
47. STOCK, J. H., & WATSON, M. W. (1993). "A Simple Estimator of Cointegrating Vectors in Higher Order Integrated Systems". *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 783-820.
48. ZIAEI, S. M. (2015). "Effects of Financial Development Indicators on Energy Consumption and CO2 Emission Of European, East Asian And Oceania Countries", *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 42, 752-759.
49. ZIVOT, E., & ANDREWS, D. W. K. (1992). "Further Evidence on The Great Crash, The Oil-Price Shock, and The Unit-Root Hypothesis", *Journal of Business & Economic Statistics*, 20(1), 25-44.
50. Thomson Reuters Web of Science, http://apps.webofknowledge.com/Search.do?product=WOS&SID=C4DxdYC9RYfz3ALiIk1&search_mode=GeneralSearch&prID=d35d64e3-0a29-4407-9508-eeda6fc1054c

TÜRKİYE – AB DIŞ TİCARETİNDE J EĞRİSİ ETKİSİ: 1994-2016 DÖNEMİ ÜZERİNE AMPİRİK BİR İNCELEME¹

THE J CURVE EFFECT IN TURKEY-EU TRADE: AN EMPIRICAL ANALYSIS FOR THE PERIOD 1994-2016

Levent KÖSEKAHYAOĞLU*, İkbal KARATAŞLI**

* Prof. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, leventkosekahyaoglu@sdu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-5466-5396>

** Dr.Öğr.Üyesi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, iyegen@kmu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-7847-4359>

ÖZ

Türkiye'nin en büyük ticari ortaklarından birisi olan Avrupa Birliği (AB) ile ticaretinde kur ayarlamaları yoluyla yapılan devalüasyonun kısa ve uzun dönemli etkilerinin bilinmesi, rekabet gücünü belirleyen fiyat ve dışı faktörlerin ortaya konulması açısından önemlidir. Bu çalışmanın temel amacı, 1994-2016 döneminde reel döviz kurundaki değişimlerin Türkiye-AB ticareti üzerindeki kısa ve uzun vadeli etkilerini J eğrisi analizini kullanarak analiz etmektir. Araştırma kapsamında, sırasıyla birim kök testleri, Johansen Eşbütünleşme Testi, Vektör Hata Düzeltme Modeli ve Granger Nedensellik Testi uygulanmıştır.

Çalışmanın bulguları, kurdaki reel değer kaybının hem kısa ve hem de uzun dönemde ticaret dengesi üzerinde negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etki bıraktığını göstermektedir. Bu durum J eğrisi analizi açısından kısa dönem etkisi ile uyumluysen, uzun dönem etkisi ile uyumlu değildir. Elde edilen bu bulgu, Türkiye'nin AB ile olan ticaretinde sadece devalüasyona ve fiyat rekabetine dayalı politikaların etkili olmayacağını ve fiyat dışı faktörlerin önemini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, J Eğrisi, Türkiye.

Jel Kodları: B17, O24.

ABSTRACT

It is important to reveal the price and non-price factors that determine the competitiveness of Turkey. The short and long term effects of the devaluation made through exchange rate adjustments are crucial elements in terms of the price competitiveness. The main aim of the study is to examine the short- and long-run effects of the real exchange rate changes on Turkey-EU trade through the J Curve effect analysis in 1994-2016 period. Within the scope of the study, the unit root tests, Johansen Cointegration Test, Vector Error Correction Test and Granger Causality Test are applied respectively.

The findings reveal that the Turkey-EU trade is affected by the changes in the exchange rate. However, it is determined that a real decrease in the value of exchange rate has a negative and statistically significant effect of the balance of trade both in the short- and long-run. While these findings are compatible with the J curve analysis in the short-run effect, it is not compatible with the long-run effect. Consequently, the findings reveal that those policies based only on devaluation and price competition would not be efficient on Turkey-EU trade and that more emphasis should be given to the non-price factors.

Keywords: European Union, J Curve, Turkey.

Jel Codes: B17, O24.

¹ Bu çalışma Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde 2017 yılında kabul edilen "Türkiye – AB Dış Ticaretinde J Eğrisi Etkisi Üzerine Ampirik Bir İnceleme" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

1. GİRİŞ

Ülkelerin uyguladıkları döviz kuru politikaları dış ödemeler dengesi üzerinde önemli ölçüde etkilidir. Ayrıca makroekonomik hedeflerin gerçekleştirilmesi ve dış piyasada rekabet gücünün artırılmasında da etkin bir politika olarak kullanılabilir. Bir ülkenin rekabet gücünün belirlenmesinde ‘fiyat’ ve ‘fiyat dışı’ olmak üzere iki faktör vardır. Bu faktörlerden fiyat etkisini belirlemek için kur ayarlamalarıyla yapılan devalüasyonun dış ticaret dengesindeki kısa ve uzun dönemli etkilerine bakılması önemlidir. Teorik olarak, reel döviz kurundaki değişimin ticaret dengesindeki kısa ve uzun dönemli etkisinin analizinde Marshall-Lerner (ML) koşulunun ima ettiği şekilde kısa dönemde ticaret dengesinin kötüleşmesinin ardından uzun dönemde iyileşmesine neden oluyorsa J eğrisi etkisi geçerli olmaktadır. Bulunan sonuca göre fiyat rekabetine dayalı bir politikanın yoksa fiyat dışı rekabetine dayalı bir politikanın etkili olup olmayacağı belirleyici olmaktadır. Türkiye’nin en büyük dış ticaret ortağı olan Avrupa Birliği ile 1 Ocak 1996 tarihinde imzaladığı Gümrük Birliği anlaşmasıyla birlikte geçen zamanda, ihracatının ve ithalatının büyük bir kısmı Birlik üyesi ülkelere oluştugu görülmektedir. Buna göre, Türkiye’nin toplam ihracatının yaklaşık yarısı AB ülkelerine yapılırken, toplam ithalatın yaklaşık üçte birinin yine AB ülkelerinden yapılmakta olup Türkiye, Birliğin hem ihraç mallarını sağladığı bir pazarken, aynı zamanda ithal mallarını sağlayan arz kaynağı konumundadır. Bu kapsamda yapılan çalışmada, Türkiye’nin en büyük dış ticaret ortağı olan Avrupa Birliği (AB28) ile ticaretinde reel döviz kurundaki değişimlerin kısa ve uzun dönemli etkileri ele alınarak, J eğrisi etkisinin varlığı incelenmiştir. Böylece Türkiye’nin AB ile olan ticaretindeki rekabet gücünün belirlenmesinde fiyat ve dışı faktörlerin ortaya konulması sağlanarak Türkiye açısından etkin bir politika önerisi ortaya koymak hedeflenmektedir.

Çalışmada öncelikli olarak devalüasyon kavramı genel olarak tanımlanmış ve Türkiye tarihinde yapılan devalüasyonlar hakkında bilgi verilerek esneklikler yaklaşımı ele alınmıştır. Daha sonra J eğrisi etkisine dair literatür taraması yapılarak elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Konuyla alakalı ilgili teorik bilgilerde verildikten sonra, çalışmada kullanılan ekonometrik analizler ile veri ve yöntem tanımlanmıştır. Çalışma Türkiye ile AB (28) arasındaki ticarete J eğrisi etkisinin geçerliliğini araştırmayı amaçlamaktadır. 1994-2016 yıllarına ait çeyrek aylık verileri kullanılarak, birim kök testleri (ADF, KPSS ve PP) uygulanmış ve değişkenlerin durağanlık (stationarity) dereceleri tespit edilmiştir. Daha sonra uygulanan Johansen Eşbütünleşme Testi ile de değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olup olmadığını tespit edilmiştir. Eşbütünleşme ilişkisinin tespitiyle değişkenler arasında uzun dönemli ilişki bulunmasıyla birlikte bu ilişkinin yönünü belirlemek için Granger Nedensellik Testi uygulanarak, ne kadar süre sonra uzun dönemde dengeye geleceklerini belirlemek amacıyla, Hata Düzeltme Modeli kurulmuştur. Ayrıca kurdaki değişimlerden kaynaklanan şokların ticaret dengesinde yaratacağı etkiyi tespit etmek amacıyla Etki-Tepki Fonksiyonundan yararlanılmıştır. Yapılan analizle de, kur ayarlamalarıyla yapılan devalüasyonun Türkiye-AB (28) ticaret dengesinde J eğrisi analizinin öngörüldüğü gibi kısa dönemdeki bir kötüleşmenin ardından, uzun dönemde bir iyileşme meydana gelip gelmediği test edilmiştir.

2. DEVALÜASYON

Devalüasyon, sabit kur sistemini uygulayan ülkelerin hükümet yetkilileri tarafından döviz kurunun yükseltilerek ulusal paranın değerinin düşürülmesidir (Seyidoğlu, 1992:154). Amaç, devalüasyon yapılan ülkenin mallarının ucuzlatılarak ihracatın artırılması ve ithalatın azaltılmasıdır. Böylece ülkeye döviz girişinin artırılarak dış ödemeler bilançosu dengesinin

sağlanmasıdır. Aynı zamanda ülkenin rekabet gücünün artırılması, ekonomik büyüme ve istikrarın sağlanması da diğer amaçlarıdır (Karagöz - Deniz, 2014:3).

Her ne kadar sabit kur sistemini uygulayan ülkeler için geçerli bir müdahale olarak tanımlansa da, esnek kur sisteminin uygulandığı ülkelerde de benzer etkilere yol açtığı görülmektedir. Fakat farklı olarak sabit kur sisteminde ulusal paranın değer kaybetmesi *devalüasyon*, değer kazanması ise *revalüasyon* olarak adlandırılırken, esnek kur sisteminde ise ulusal paranın değer kaybetmesi *depreciation*, değer kazanması ise *appreciation* olarak adlandırılmaktadır (Sever, 2004:118).

2.1. Türkiye’de Devalüasyon Uygulamaları

Devalüasyon uygulamaları Türkiye’de genellikle uygulamaya konulan istikrar programları çerçevesinde yapılmış olması hem ekonomik hem de politik açıdan tartışılabilir neden olmuştur. Tarihsel olarak bakıldığında 1931 yılı devalüasyonun ülkemiz tarihinin ilk devalüasyonu olduğu söylenebilir, 1929 Dünya Buhranı’nın sonrasında ekonomik gereklilik olarak kısa vadeli olarak Türk lirasının değerinin ayarlanmış olabileceği halen daha bir devalüasyon olup olmaması konusunda soru işaretlerine neden olmaktadır (Altınok - Çetinkaya, 2003:56). Türkiye 1946 yılında korumacı politikaları terk etmesiyle birlikte dış ticaret serbestleştirilmiştir (Ay, 1981:579). Bunun sonucunda 7 Eylül kararları olarak da adlandırılan 1946 yılı devalüasyonu %116 düzeyinde gerçekleştirilerek Cumhuriyet tarihinin ilk ve ağır devalüasyonu olarak tarihe geçmiştir (Şanlı, 2011:187). Yapılan bu devalüasyonun hem zamanının hem de kurun yeterli seviyede iyi ayarlanamaması sonucu beklentinin aksine dış ticaret açığının giderek büyümesine yol açarak başarısız olmasına yol açmıştır (Ay, 2007:71). Bu başarısızlık Türkiye’yi IMF ile anlaşmak zorunda bırakarak 4 Ağustos 1958 tarihinde “1958 İstikrar Tedbirlerinin” alınmasına yol açarak Cumhuriyet tarihinin ikinci ve ağır devalüasyonunun yapılmasına

neden olmuştur (Alkin, 1990:342). Fakat bu istikrar tedbirleriyle yapılan devalüasyonun da başarısızlıkla sonuçlanması ve akabinde 1970 yılında yaşanan petrol şokunun da etkisiyle ekonomik sistem darboğaza girmiştir. Türkiye, 10 Ağustos 1970 tarihinde IMF’yle yeni bir stand-by anlaşması imzalayarak “1970 İstikrar Tedbirlerinin” alınmasına yol açarak Türk Lirası devalüe edilmiştir (Ay, 2007:101-102). Yapılan bu devalüasyonun birinci nedeni, o dönemde iç fiyatların aşırı yüksek olmasının etkisiyle dış ödemeler bilançosu açığının giderek büyümesidir. İkinci nedeni de, devalüasyon yoluyla dış yardım alabilmektir (Öney, 1970:192). Yapılan devalüasyonun etkisiyle özellikle turizm gelirlerinde yaşanan artışların etkisiyle cari işlemler açığı 1973 yılında Cumhuriyet tarihinde ilk kez fazla vermiştir (Alkin, 1990:344). 1970’lerin sonunda “*kur ayarlamaları*” olarak adlandırılan devalüasyonlar sık aralıklarla yapılır hale gelmiştir. Bu dönemde artan borçlanmanın etkisiyle 24 Ocak 1980 kararları alınmış ve Türk lirası ABD doları karşısında %48,6 oranında devalüe edilmiştir (Ay, 2007:138). 1980 sonrasında ihracata dayalı büyüme modeline geçilmesiyle birlikte finansal sistemde serbestlik başlamıştır. Fakat 1994 yılında yaşanan krizin etkisiyle dış ödemeler bilançosu büyüyen Türkiye, IMF ile stand-by anlaşması yaparak 5 Nisan ekonomik istikrar programını uygulamaya başlamıştır. İstikrar programının etkisiyle dış ticaret açığı ve iç borç faizleri azalmış, aynı zamanda para piyasalarında güven ortamı sağlanmıştır. Fakat enflasyon bu olumlu gidişatın aksine %150 düzeyinde gerçekleşerek Cumhuriyet tarihinde gerçekleşen en yüksek seviyeye ulaşmıştır (Karluk, 2014:533-534). Son olarak 2001 yılı şubat krizinin etkisiyle ekonomik sistem çökmüş ve Merkez Bankası sabit kur sisteminden vazgeçerek dalgalı kur sistemini uygulamaya başlayacağını duyurmuştur. Ayrıca Merkez Bankası’nın döviz piyasalarındaki hareketliliği kontrol etmek amacıyla yapmaya başladığı döviz satım ihalelerinin yeterli olmayışı sonucu Türk Lirası %114 oranında devalüe

edilmiştir (Karagöz, 2009:16). Ülkemizde yapılan devalüasyonlar genel olarak değerlendirildiğinde, 1980 sonrasında öncesi olsun isterse sonrası olsun hiçbirinin farklılaştığı görülsede ana amaçlarının dış istenilen ana amaca ulaşmadığı ödemeler bilançosu açığını kapatmak görülmektedir. Fakat ister 1980

Tablo 1: Türkiye Tarihindeki Devalüasyon Uygulamaları

Tarihler	Karar Öncesi Kur	Karar Sonrası Kur	Devalüasyon Oranı (%)	Sebebi	Sonucu
7 Eylül 1946	1.29	2,80	116	IMF'e girişten önce kendi başına kur artışı yapmak	Olumlu sonuç alınmadı – ihracat beklenildiği gibi artmadı
4 Ağustos 1958	2,80	9,00	330	IMF isteği	Durgunluk aşıldı
10 Ağustos 1970	9,0	15,00	66,6	Ekonomik durgunluk	Olumlu sonuç alındı
1 Mart 1978	19,25	25,00	29,9	Dış ödemeler bilançosu açığı	Sonuç alınmadı
10 Haziran 1979	26,50	47,10	77,7	Dış ödemeler bilançosu açığı	Sonuç alınmadı
24 Ocak 1980	47,10	70,00	48,6	Kriz ve Dış ödemeler bilançosu açığı	Etkisi 1 yıl sonra oldu
5 Nisan 1994	23,031	31,988	38,9	Döviz talebini önlemek	Erken seçim olumlu sonuçları etkiledi

Kaynak: (Altınok - Çetinkaya, 2003:61)

3. ESNEKLİKLER YAKLAŞIMI

Bickerdike (1920), Robinson (1947) ve Metzler (1948)'in geliştirdikleri esneklikler yaklaşımı, devalüasyonun dış ödemeler bilançosu üzerindeki etkisini göstermektedir (Altıntaş - Çetin, 2008:33). Bu yaklaşımın temel varsayımı, ülkenin ihraç ve ithal mallarının arz esnekliğinin sonsuz olmasıdır. Buna göre, dış denge nispi fiyat hareketlerine bağlı olarak arz ve talebin fiyat esnekliğine bağlı olarak belirlenmektedir.

3.1. Marshall-Lerner Koşulu

Marshall-Lerner koşulu, hem ithal hem de ihraç mallarının taleplerinin fiyat esnekliğine bağlı olarak dış ödemeler bilançosu açıklarının kapatılabileceğini söylemektedir (Göçer - Elmas, 2013:139). Bu koşula göre, kurun yükselmesi yerel para birimini değer kaybettirmekte ve

böylece denge sağlanmaktadır. Fakat bu durumun sağlanması için gerekli şart şöyledir;

$$e_m + e_x \geq 1$$

e_m = İthal mallarının yurtiçi talep esnekliği,

e_x = İhraç mallarının yurtdışı talep esnekliğidir.

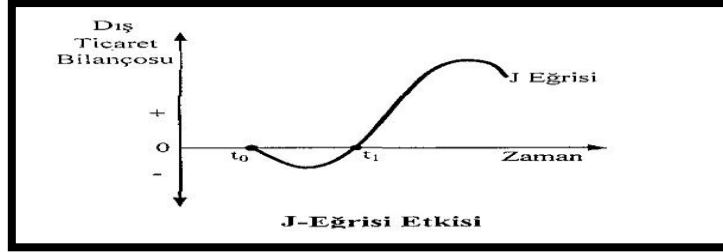
Buna koşula göre, dış ödemeler bilançosu açığının kapatılabilmesi ithal mallarının yurtiçi talep esnekliği artı ihraç malları yurtdışı talep esnekliğinin 1'e eşit veya büyük olmasına bağlıdır. (Karluk, 2013:632). Bu toplam 1'den ne ölçüde büyük olursa, reel döviz kurundaki bir değişimin dış ödemeler açığını azaltması da o derece artacaktır (Karagöz - Doğan, 2005:220).

3.2. J Eğrisi Etkisi

Bir ülkenin ulusal parasının değer kaybetmesiyle birlikte ticaret dengesinin ilk olarak kötüleşmesinin ardından iyileşme olmakta ve J harfi şeklini almaktadır (Beşer, 2011:3). J eğrisi etkisine göre, kısa dönem esnekliklerin uzun dönem esnekliklerine göre düşük olması sonucu, kısa dönemde Marshall-Lerner koşulunun sağlanmamasına yol açmaktadır. Bunun nedeni ise, ulusal paradaki değer kaybına üreticilerin ve tüketicilerin hemen adapte olamamasından kaynaklanmaktadır. Çünkü üreticilerin, yaptıkları ticari işlemlerin sözleşmeye dayalı olması tüketicilerin ise,

yaşam tarzı ve alışkanlıklarını değiştirmeleri kısa sürede yapabilmeleri zordur (Karluk, 2013:634). Bu doğrultuda, ulusal paradaki değer kaybı ticaret dengesini kısa dönemde olumsuz etkilerken uzun dönemde olumlu etkileyerek J harfi şeklini ortaya çıkarmaktadır. Bahsi geçen bu husus Grafik 1’de gösterilmiştir. Grafikte, t_0 dönemi ile yapılan devalüasyonla birlikte ticaret dengesi belirli bir süre açık vermekte ve kötüleşmektedir. Bu dönem Marshall-Lerner koşulunun sağlanamamasından kaynaklanmakta olup t_1 döneminden itibaren sağlanmasıyla birlikte ticaret dengesi fazla vermeye başlamakta ve iyileşmektedir.

Grafik 1: J Eğrisi Etkisi

Kaynak: (Seyidoğlu, 2015:491)

4. TEORİK ÇERÇEVE

Bu çalışmada amaç, 1994-2016 yılları arası çeyrek aylık veriler kullanılarak Türkiye ile AB (28) arasındaki ticarete J eğrisi etkisinin geçerliliğini test ederek kur ayarlamaları yoluyla yapılan devalüasyonun AB ile olan ticarete bir politika aracı olup olmayacağını belirlemektir. Bu doğrultuda teorik beklentimiz, Türkiye ile AB arasındaki ticarete J eğrisi etkisinin geçerli olmadığına yöneliktir. Bunun nedeni ise, Türkiye'nin ihracatının büyük kısmının ithalata bağlı olması ve AB'den katma değerleri yüksek olan ürünler ithal ederken, tersine katma değeri düşük ürünler ihraç etmesidir. Bu durum beklenen etkinin gerçekleşmesini engellemektedir.

4.1. Diğer Çalışmalardan Elde Edilen Bulgular

J eğrisi etkisinin ülkelerin dış ticaret dengesinde geçerliliği halen daha

tartışılmaktadır. Günümüzde yapılan çalışmalara bakıldığında tekli ülke analizinden daha çok ikili ülke ya da ülke grubu karşılaştırması ya da sektörel ya da endüstriler boyutunda olduğu görülmekte ve bulunan sonuçların bazılarında J eğrisi etkisine rastlanırken bazılarında rastlanmamaktadır. Buna göre; Karamelikli (2016), NARDL yöntemini kullanarak Türkiye'de J-Eğrisi etkisinin geçerliliğini üç aylık ve aylık veriler kullanılarak ayrı ayrı analiz etmiştir. Analiz sonucu, J-Eğrisi etkisine rastlanmamasına rağmen aylık verilerin daha sağlıklı sonuç verdiği tespit edilmiştir. Hepaktan (2016), Türkiye'nin dış ticaret dengesinde J-Eğrisi etkisini yapısal kırılmaları hesaba katarak 1990-2016 dönemi çeyrek aylık verileri kullanarak araştırmıştır. Maki Eşbütünleşme Testi ve Toda-Yamamoto Nedensellik analizi yöntemi kullanılarak

yapılan analiz sonucunda J-Eğrisi etkisine rastlanmamıştır. Karagöz ve Deniz (2014), 1995-2004 dönemi aylık veriler kullanılarak Türkiye’de nominal devalüasyonun reel devalüasyona dönüşüp dönüşmediğini belirlemek amacıyla ARDL yöntemi ve hata düzeltme modelinden yararlanılmıştır. Analiz sonucunda, kısa dönemde gerçekleştirilen devalüasyonun dış ticaret açığı üzerindeki olumlu etkisi kısa süreli olurken, orta ve uzun dönemde bu etkinin kaybolduğu ve Marshall-Lerner koşulunun Türkiye için güçlü olmadığı yönündedir. Vergil ve Erdoğan (2009), Türkiye’de J Eğrisi etkisinin geçerliliğini 1989-2005 dönemi çeyrek aylık veriler kullanılarak araştırmışlardır. ARDL ve Almon modeli yöntemi kullanılarak yapılan analiz sonucunda, Marshall-Lerner koşulunun sağlanarak J eğrisi etkisine rastlanmıştır. Ay ve Özşahin (2007), Türkiye’yi 1995-2007 dönemi aylık verilerle VAR yöntemi, etki tepki analizleri ve nedensellik analizini kullanarak analiz etmişlerdir. Elde edilen sonuç, döviz kurunun hem ihracat hem de ithalat fiyat endekslerini açıklamada önemli olduğu ve ithalatın ihracattan önemli ölçüde etkilendiğidir. Bahmani-Oskooee (1985), Hindistan, Kore, Tayland ve Yunanistan’da J eğrisi etkisinin varlığını 1973-1980 dönemi üçer aylık verilerden yararlanarak Almon tipi gecikmesi dağıtılmış model kullanarak analiz etmişlerdir. Sonuç olarak, analiz edilen dört gelişmekte olan ülkede “Ters J Eğrisi” etkisi olduğu bulunmuştur. Kamoto (2006), Malawi ve Güney Afrika’da J eğrisi etkisinin varlığının tespiti için 1976-2003 dönemi çeyrek aylık verilerle VECM yöntemini kullanılmıştır. Analiz sonucunda, Güney Afrika’da J eğrisi etkisine dair kanıtlar bulunurken, Malavi de böyle bir etki bulunamamıştır. Narayan ve Narayan (2004), Fiji için J eğrisi etkisinin varlığını tespiti için 1970-2002 dönemi çeyrek aylık verilerle ARDL yöntemi uygulanmıştır. Analiz sonucunda, J eğrisi etkisinin varlığına dair kanıtlar bulunmuştur.

Ayrıca literatürde yer alan ikili ülke veya ülke gruplarına ait çalışmalar da şu

şekildedir; Baba ve Yazıcı (2016), Nijerya ile AB ve Nijerya ile AB(15) ülkelerini 1999-2012 dönemi çeyrek aylık verilerle ARDL yöntemi kullanılarak analiz etmişlerdir. Sonuç olarak, Nijerya ile AB arasındaki ticarete ne J eğrisi etkisine ne de ML koşulunun geçerliliğine dair bir kanıt bulunamamıştır. Fakat Nijerya ile Avusturya, Danimarka, Almanya ve İtalya arasındaki ikili ticarete J eğrisi etkisine rastlanırken, sadece Lüksemburg ile olan ticarete ML koşulunun sağlandığı bulunmuştur. Yazıcı ve İslam (2014), 1982-2001 dönemi çeyrek aylık veriler kullanılarak Türkiye ile AB (15) ülkeleri arasındaki ticarete J eğrisi etkisini Sınır Testi Yöntemi ile test etmişlerdir. Analiz sonucunda, kısa vadede J eğrisi etkisine dair hiçbir kanıt bulunamazken uzun vadede Avusturya, Danimarka, Fransa, İrlanda, İtalya, İsveç ve İngiltere ile Türkiye’nin ticaret dengesinde J eğrisi etkisine rastlanmıştır. Demirtaş (2014), Türkiye ve Almanya arasında J eğrisi etkisini varlığını 2002-2012 dönemi aylık veriler kullanılarak ARDL yöntemiyle analiz edilmiştir. Sonuç olarak, hem kısa hem de uzun dönemde Türk Lirasındaki reel değer kaybının ticaret dengesini olumlu etkilediği ve J eğrisi etkisinin sadece uzun dönemde geçerli olduğu tespit edilmiştir. Yazıcı ve İslam (2011), Türkiye ile AB (15) ülkeleri arasında J eğrisi etkisi varlığını 1982-2001 dönemi çeyrek aylık verilerle ARDL testi ile analiz etmişlerdir. Türkiye ile Gümrük Birliği anlaşması olan AB ülkelerinin seçilerek yapılan analizde, J eğrisi etkisine rastlanmamıştır. Bal ve Demiral (2012), Türkiye ile Almanya arasında J eğrisi etkisi varlığını 2002-2012 dönemi aylık verileri kullanarak Johansen – Juselius Eşbütünleşme Testini ve Hata Düzeltme Modelini kullanarak test etmişlerdir. Sonuç olarak, J eğrisi etkisinin geçerli olduğuna dair kanıt bulunmuştur. Akkaya (2008), J eğrisi etkisini tespit etmek amacıyla Türkiye ve Türkiye’nin önemli dış ticaret ortakları olan 13 ülkenin seçildiği analiz kapsamında 1990-2002 dönemi çeyrek aylık veriler kullanılarak ARDL testi uygulanmıştır. Sonuç olarak, analiz edilen ülkeler arasında J eğrisi etkisine dair kanıt

bulunamamıştır. Bahmani-Oskooee ve diğerleri (2006), J eğrisi etkisinin varlığını araştırmak amacıyla İngiltere'nin yirmi büyük ticaret partneri arasındaki ikili ticareti 1973-2001 dönemi çeyrek aylık verilerle ARDL yöntemini kullanarak analiz etmişlerdir. Sonuç olarak, çoğu ülkede kısa vadede J eğrisi etkisini destekleyen kanıtlar bulunamazken, uzun vadede ise destekleyen kanıtlar sadece beş ülkede görülmektedir. Hacker ve Hatemi-J (2004), J eğrisi etkisinin varlığını üç Merkezi Doğu Avrupa ülkesi olan Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya'yı Almanya ile olan ticaretlerini 1993-2002 dönemi aylık verilerle analiz etmişlerdir. Sonuç olarak, J eğrisi etkisini destekleyen kanıtlar bulunmuştur. Halıcıoğlu (2007), Türkiye'nin 13 ticaret ortağı ile olan ticaretinde J eğrisi etkisinin varlığını 1985-2005 dönemini ARDL yöntemini kullanarak test etmişlerdir. Sonuç olarak, kısa dönemde J eğrisi etkisine rastlanmazken, uzun dönemde destekleyen kanıtlar bulunmuştur. Bahmani-Oskooee ve diğerleri (2005), Avustralya'nın yirmi üç ticaret ortağı ile olan ticaretinde J eğrisi etkisinin varlığını 1973-2001 dönemini ARDL testiyle analiz etmişlerdir. Sonuç olarak, J eğrisi etkisinin varlığına dair kanıtlar bulunamamıştır. Kimbugwe (2007), Türkiye'nin dokuz büyük ticaret ortağı ile olan ticarete J eğrisi etkisinin varlığını 1960-2000 dönemi verileriyle ARDL ve Hata Düzeltme Modeli kullanarak test etmişlerdir. Sonuçta, bazı durumlarda sadece uzun dönemde J eğrisi etkisinin geçerlilik kazandığına dair kanıtlar bulunurken genel olarak geçersiz olduğu tespit edilmiştir. Hsing (2009), J eğrisi etkisinin varlığını Hırvatistan, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya, Slovakya, Slovenya ve ABD arasında incelemiştir. Eşbütünleşme Testi ve Hata Düzeltme Modeli sonuçlarına dayanan genelleştirilmiş etki tepki fonksiyonu kullanılarak yapılan analizde, Çek Cumhuriyeti hariç, diğer beş ülke için uzun vadede J eğrisi etkisinin geçersiz olduğu ve ticaret dengelerinin kötüleştiği tespit edilmiştir.

4.2. Ekonometrik Analiz

4.2.1. Veri ve Yöntem

Reel döviz kurunun dış ticaret dengesine kısa ve uzun dönemli etkilerini analiz etmek amacıyla 1994:Q1-2016:Q4 dönemine ait çeyrek aylık veriler kullanılmıştır. Türkiye ile AB (28) ülkelerinin toplulaştırılmış verileri kullanılarak yapılan analizde bağımlı değişken olarak dış ticaret dengesi seçilmiştir. Fakat dış ticaret dengesi (TB) geleneksel olarak toplam ihracattan (X) toplam ithalatın (M) çıkarılmasıyla elde ediliyor olmasına rağmen bu çalışmada iki ülke veya ülke grubu arasında gerçekleşen ticareti en iyi gösteren değişken olan ihracatın ithalata oranı (X/M) tercih edilmiştir. Bu değişkenin tercih edilmesinin nedeni, Narayan (2006)'ında belirttiği gibi, negatif bir değer almadığı için logaritmik olarak ifade edilebilir olması ve katsayıların esnekliklerini yorumlarken kolaylık sağlamasıdır (Narayan, 2016:508). Ayrıca, Türkiye gibi ülkelerde geleneksel yöntemle hesaplanan dış ticaret dengesinin negatif olmasından dolayı da tercih edilmiştir. Çalışmada kullanılan bağımsız değişkenler reel efektif döviz kuru, Türkiye GSYİH'sı ve AB (28) GSYİH'sıdır. Bu değişkenlerden reel efektif döviz kuru, ulusal paranın değerini en iyi simgeleyen ve ülkelerin dış ticaretlerindeki rekabet güçlerinin ölçülmesinde kullanılan önemli bir değişken olması dolayısıyla seçilmiştir (Karagöz - Deniz, 2014:2). Analizde kullanılan bağımsız değişkenlerden Türkiye GSYİH'sı ve AB (28) GSYİH'sı modelin açıklama gücünü arttırmak amacıyla analize dâhil edilmiştir. Ayrıca yapısal kırılmaları dikkate alınarak yapılan analizler daha güvenilir sonuçlar vermesinden dolayı yapısal kırılmaları hesaba katmak ve etkilerini ortadan kaldırmak amacıyla analize bir de kukla değişken eklenmiştir. Analize dâhil edilerek kullanılan değişkenlerden ihracatın ithalata oranı, Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TUİK) resmi web sitesinden, reel efektif döviz kuru ve GSYİH verileri AB'nin resmi istatistik kurumu olan EUROSTAT'dan elde edilmiştir.

Çalışmada kullanılan değişkenlerin zaman serisi olmasından dolayı, durağanlıklarının tespit edilmesi yapılan analizlerin regresyon sonuçlarının güvenilirliği açısından önemlidir. Literatürde durağanlığın tespit edilmesinde daha çok Dickey-Fuller (1981) tarafından geliştirilen Genişletilmiş Dickey-Fuller birim kök testi (ADF) kullanılmaktadır. Fakat buna ek olarak sıklıkla kullanılan diğer birim kök testleri de Phillips-Perron (1988) tarafından geliştirilen Phillips-Perron birim kök testi (PP) ve Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin (1992) tarafından geliştirilen Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin birim kök testi (KPSS)'dir. Bununla birlikte zaman serileri analizinde J eğrisi etkisinin varlığını test etmek için çeşitli testler mevcuttur. Bu testler kısa ve uzun dönemli analizler şeklinde yapılmaktadır. Ekonometrik olarak iki veya daha fazla değişkenin uzun dönemde dengeye gelip gelmediği genellikle eşbütünlüşme analizi ile tespit edilmektedir. Bu doğrultuda modelde tüm değişkenleri içsel (endojen) olarak kabul eden Johansen Eşbütünlüşme Testi, eşbütünlüşme ilişkisini tespit etmek amacıyla geliştirilen testlerden biridir (Sevüktekin - Nargeleçekenler, 2010:505). Bu eşbütünlüşme testi ile değişkenlerin uzun dönemde dengeye gelip gelmediği maksimum öz değer ($\lambda_{(max)}$) ve iz ($\lambda_{(iz)}$) istatistiklerinden yararlanarak elde edilmektedir. Eğer hesaplanan bu istatistik sonuçları kritik değerden büyükse, boş hipotez reddedilerek eşbütünlüşme ilişkisi olduğu tespit edilirken tersi durumda ise, eşbütünlüşme ilişkisi olmadığı sonucuna ulaşılır (Sevüktekin - Nargeleçekenler, 2010:511-513). Bu test sonucunda eşbütünlüşme ilişkisinin tespit edilmesiyle birlikte bir sonraki adım hem ortaya çıkan ilişkinin yönünü tespit etmek hem de ne kadar süre sonra dengeye geleceklerini tespit etmektir. Bu kapsamda Engle ve Granger tarafından ortaya çıkarılan Vektör Hata Düzeltme Modeli (Gujarati - Porter, 2012:764) ve Granger Nedensellik Testi uygulanmıştır. Vektör hata düzeltme modeli, VAR modelinin içsel değişkenler eklenmiş hali olan modelin denklemi şu şekildedir;

$$\Delta Z_t = \Pi Z_{t-1} + \sum_{j=1}^p B_j \Delta Z_{t-j} + \varepsilon_t$$

Denklemden yer alan, Z_t içsel değişkenleri içerirken Π bileşeni ise uzun dönem katsayısını ve uyarılma katsayısını içermektedir.

Granger Nedensellik Analizi ise, iki değişken arasındaki nedensellik ilişkisini ve bu ilişkinin yönünü tayin etmede kullanılmaktadır. Bu kapsamda analizin denklemleri şu şekildedir (Granger, 1969:431):

$$x_t = \sum_{j=1}^m a_j x_{t-j} + \sum_{j=1}^m b_j y_{t-j} + \varepsilon_t$$

$$y_t = \sum_{j=1}^m c_j x_{t-j} + \sum_{j=1}^m d_j y_{t-j} + \eta_t$$

Buradan hareketle, ilk denklemden b_j katsayısının sıfırdan farklı olması, X_t 'nin Y_t 'nin nedeni olduğunu, ikinci denklemden c_j katsayısının sıfırdan farklı olması da Y_t 'nin X_t 'nin nedeni olduğunu göstermektedir. X_t ve Y_t arasında iki yönlü nedensellik oluşması her iki katsayının sıfırdan farklı olması durumunda gerçekleşirken değişkenler arasında nedensellik olmaması ise katsayıların sıfırdan farklı olmamasına bağlıdır.

4.2.2. Ampirik Sonuçlar

Bu bölümde, Türkiye ile AB (28) arasındaki ticarete J eğrisi etkisinin varlığını tespit etmek amacıyla analiz sonuçlarına yer verilmiştir. Analiz kapsamında ilk olarak, değişkenlerin gerçek değerlerinde doğrusal olmaması logaritmik değerlerinde doğrusal olmasından (Işığışık, 1994:48) dolayı her bir değişkenin logaritmaları alınmış ve daha sonra birim kök testleri gerçekleştirilmiş ve sonuçlar Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: Durağanlık Testi Sonuçları

Değişkenler	ADF Birim Kök Testi		PP Birim Kök Testi		KPSS Birim Kök Testi	
	Sabitli	Sabitli ve Trendli	Sabitli	Sabitli ve Trendli	Sabitli	Sabitli ve Trendli
LTB	-3,173	-3,518	-3,175	-3,524**	0,448	0,120
LTURGDP	-0,600	-3,246	-0,704	-4,200***	1,174	0,099
LAB28GDP	-2,078	-1,765	-2,214	-4,159***	1,295	0,300
LREDK	-2,200	-3,739	-1,335	-3,331**	1,224	0,263
1% level	-3,503	-4,062	-3,503	-4,062	0,739	0,216
5% level	-2,893	-3,459	-2,893	-3,459	0,463	0,146
10% level	-2,583	-3,156	-2,583	-3,156	0,347	0,119
Birinci Farklar						
Δ LTB	-5,113	-5,094	-12,838	-12,972***	0,094	0,096
Δ LTURGDP	-5,374	-5,331	-12,382	-12,244	0,111	0,111
Δ LAB28GDP	-3,631	-4,067	-20,334	-27,019	0,382	0,104
Δ LREDK	-7,757	-8,018	-13,497	-18,337***	0,183	0,153
1% level	-3,503	-4,062	-3,503	-4,062	0,739	0,216
5% level	-2,893	-3,459	-2,893	-3,459	0,463	0,146
10% level	-2,583	-3,156	-2,583	-3,156	0,347	0,119

ADF ve PP testinde maksimum gecikme uzunluğu 5 olarak alınırken optimal gecikme uzunluğu Schwarz Bilgi Kriteri (SIC)'ne göre belirlenmiştir. Optimal gecikme uzunluğu belirlenirken, ayrıca, hata terimlerinde otokorelasyon sorunu olmaması göz önünde bulundurulmuştur. PP ve KPSS testinde “Quadretic spectral kernel” yöntemi kullanılırken, bant genişliği (bandwidth) “Newey West bandwidth” yöntemine göre belirlenmiştir. Tablodaki *, ** ve ***; işaretleri sırasıyla yüzde 1, 5 ve 10 anlamlılıkları ifade etmektedir.

Serilerin durağan olup olmadıklarının üç birim kök testiyle (ADF, PP ve KPSS) analiz edildiği çalışmada, tüm değişkenler sabit ve trendli bir şekilde incelendikten sonra %1 anlamlılık düzeyinde I(1) yapısına sahip olduklarına dair kanıtlar elde edilmiştir. Daha sonra modele DU kukla değişkeni de eklenerek daha önce belirtildiği gibi, uzun dönemli ilişkiyi tespit

etmek için Johansen Eşbütünleşme Testi, kısa dönemli ilişkiyi tespit etmek için Hata Düzeltme Modeli ve ayrıca ilişkinin yönünü tespit etmek için Granger Nedensellik Testi uygulanmıştır. İlk aşamada uygulanan Johansen Eşbütünleşme Testine göre elde edilen max-özdeğer ve iz istatistiğine ait sonuçlar Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2: Johansen Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Hipotez	İz İstatistiği	Kritik Değer	Olasılık Değeri	Max-Özdeğer İstatistiği	Kritik Değer	Olasılık Değeri
$H_0: \tau=0, H_1: \tau=1$	139,941*	88,803	0,000	81,679*	38,301	0,000
$H_0: \tau \leq 1, H_1: \tau=2$	58,262	63,876	0,135	27,282	32,118	0,174
$H_0: \tau \leq 2, H_1: \tau=3$	30,980	42,915	0,445	15,655	25,823	0,575
$H_0: \tau \leq 3, H_1: \tau=4$	15,324	25,872	0,547	8,870	19,387	0,737
$H_0: \tau \leq 4, H_1: \tau=5$	6,453	12,517	0,404	6,453	12,517	0,404

Olasılık (p-value) değerleri MacKinnon-Haug-Michelis (1999)

Test sonuçlarına göre, birinci hipotezde hem iz istatistiği hem de maksimum özdeğer istatistiklerinden elde edilen sonuçlar %5 anlamlılık düzeyinde kritik değerlerden büyük olduğu için H_0 hipotezi

reddedilerek seriler arasında en az bir tane eş bütünleşme ilişkisi olduğu yani değişkenler arasında uzun dönemli ilişki olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca Tam Değiştirilmiş En Küçük Kareler (Fully

Modified Ordinary Least Squares: FMOLS) eşbütünleşme vektörü tahmin edilmiş ve yöntemi kullanılarak seriler arasındaki sonuçlar Tablo 3’de verilmiştir.

Tablo 3: Uzun Dönem Analiz Sonuçları

	Katsayı	t-istatistiği	Olasılık Değeri
LREDK	-0,49	-2,90	0,004
LAB28GDP	2,27	4,55	0,000
LTURGDP	-0,36	-4,16	0,000
DU	0,39	5,87	0,000
Sabit Terim	-23,343	-3,673	0,000
$R^2=0,55$ $\check{R}^2=0,53$ $SSR=0,69$			

FMOLS testinde “Quadretic Spectral Kernel” yöntemi kullanılırken bant genişliği (bandwith) “Newey West bandwith” yöntemine göre belirlenmiştir.

Uygulanan FMOLS yönteminden elde edilen sonuçlara göre, değişkenler istatistiksel olarak anlamlıdır. Fakat uzun dönemde reel döviz kuru değişkenin katsayısı negatif bulunmuştur. Bunun anlamı reel döviz kurunda meydana gelen %1’lık bir artışın ticaret dengesini %0,49

oranında azaltmaktadır. Değişkenler arasındaki kısa dönem ilişkisi ise Tablo 4’de verilmiştir. Buna göre, kurulan hata düzeltme modeli ile değişkenlerin ne kadar süre sonra uzun dönemde dengeye geldiği tespit edilmiştir.

Tablo 4: Kısa Dönem Analiz Sonuçları

	Katsayı	t-istatistiği	Olasılık Değeri
ECTt-1	-0,59	-5,98	0,000
D(LREDK)	-0,38	-2,50	0,014
D(LAB28GDP)	0,01	0,03	0,973
D(LTURGDP)	-0,52	-5,00	0,000
DU	-0,035	-1,372	0,174
Sabit terim	0,064	2,516	0,014
$R^2=0,58$ $\check{R}^2=0,54$ $SSR=0,39$			

Hata düzeltme teriminin (ECTt-1) katsayısı istatistiksel olarak anlamlı ve negatiftir. Bulunan bu sonuç modelin hata düzeltme mekanizmasının doğru çalıştığını ve yapılan uzun dönemli analizlerin güvenilirliğini göstermektedir. Hata düzeltme teriminin katsayısı (-0,59)’dır. Bu değer bir birimlik sapmanın %59’unun bir sonraki dönem düzelmekte ve kısa dönemdeki dengesizliklerin bu şekilde kapandığını göstermektedir. Aynı zamanda kısa dönemde de reel döviz kuru değişkenin katsayısı negatif bulunmuştur. Bunun anlamı reel döviz kurundaki %1’lık bir artış ticaret dengesini %0,38 oranında azaltmaktadır. Bu sonuç, Türkiye’nin AB (28) ile ticaretinin döviz kurundan

etkilendiği ve kısa dönemde J eğrisi etkisinin geçerli olduğunu göstermektedir. Ayrıca hata düzeltme modelinin katsayısının negatif ve istatistiksel olarak anlamlı olması değişkenler arasında nedensellik ilişkisinin olabileceğini göstermektedir. Bu doğrultuda değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisini tespit etmek amacıyla Granger Nedensellik Testi uygulanarak sonuçlar Tablo 5’de verilmiştir.

H1: Reel döviz kuru ticaret dengesinin nedenidir.

Ho: Reel döviz kuru ticaret dengesinin nedeni değildir.

Tablo 5 : Nedensellik Testi Sonuçları

Nedenselliğin Yönü	Ki-kare İstatistiği	Df	Olasılık Değeri, P	Karar
LTB => LREDK	1,939	5	0,857	Ho KABUL
LTB => LTURGDP	12,314	5	0,030	Ho RED
LTB => LAB28GDP	8,382	5	0,136	Ho KABUL
LREDK => LTB	12,717	5	0,026	Ho RED
LREDK => LTURGDP	15,290	5	0,009	Ho RED
LREDK => LAB28GDP	12,088	5	0,033	Ho RED
LTURGDP => LTB	8,085	5	0,151	Ho KABUL
LTURGDP => LREDK	3,961	5	0,554	Ho KABUL
LTURGDP => LAB28GDP	5,496	5	0,358	Ho KABUL
LAB28GDP=> LTB	7,031	5	0,218	Ho KABUL
LAB28GDP=> LREDK	4,297	5	0,507	Ho KABUL
LAB28GDP=> LTURGDP	7,450	5	0,189	Ho KABUL

Tablo 5'deki analiz sonuçları incelendiğinde, ticaret dengesinden reel döviz kuruna doğru bir nedensellik söz konusu değilken reel döviz kurundan ticaret dengesine doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Bunlara ek olarak döviz kuru değişkeninin politika aracı

olarak kullanılabilirliğini test etmek amacıyla Genelleştirilmiş Etki Tepki Fonksiyonundan yararlanılmıştır. Vektör Hata Düzeltme Modelinden hareketle elde edilen analiz sonuçları Tablo 6'da verilmiştir.

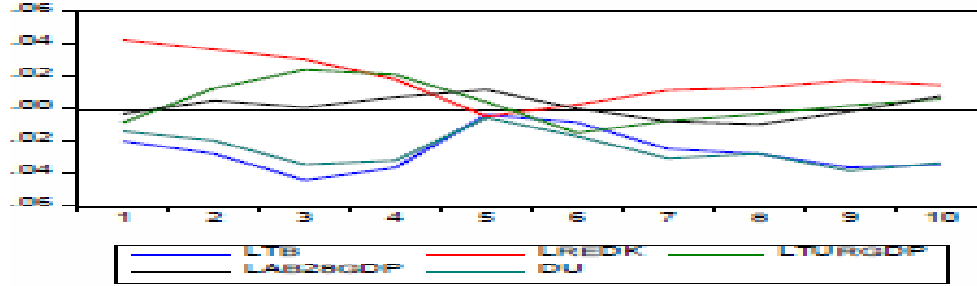
Tablo 6: Reel Döviz Kurunun Etki Tepki Fonksiyonu Sonuçları

Dönem	LTB	LTURGDP	LAB28GDP	LREDK
1	-0,019734	-0,008233	-0,002968	0,042838
2	-0,027530	0,012890	0,005358	0,036881
3	-0,043845	0,024390	0,001076	0,030852
4	-0,036189	0,021333	0,007473	0,018475
5	-0,003409	0,004391	0,012115	-0,004552
6	-0,008141	-0,014691	0,000306	0,002799
7	-0,024494	-0,007217	-0,007406	0,011635
8	-0,027704	-0,003114	-0,009330	0,013409
9	-0,035980	0,002176	-0,001559	0,017924
10	-0,034381	0,006338	0,008039	0,015013

Döviz kurunda meydana gelen şokların ticaret dengesinde yaratacağı tepkiyi gösteren sonuçlara göre, reel döviz kurundaki % 1'lik sapma üçüncü döneme kadar azalmaktadır. Dördüncü dönemden bu azalış azalmaya başlamasına rağmen

yedinci dönemden sonra tekrar azalış artmaya başlamıştır. Bu durum Grafik 2'de verilen genelleştirilmiş etki-tepkilerin kombine grafiği incelendiğinde de görülmektedir.

Grafik 2 Etki-Tepkilerin Kombine Grafiklerle Gösterimi

5. SONUÇ

Çalışmada, J eğrisi etkisinin Türkiye-AB ticaretindeki geçerliliği 1994-2016 dönemi çeyrek aylık verileri dikkate alınarak Johansen Eşbütünlüme Testi, Vektör Hata Düzeltme Modeli ve Granger Nedensellik Testi kullanılarak analiz edilmiştir. Eşbütünlüme analizinde, ticaret dengesi ile söz konusu diğer değişkenler arasında uzun dönemli ilişki olduğu ortaya konulurken, bu ilişkinin yönünün negatif ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu bulunmuştur. Kısa dönemli ilişkiyi tespit etmek amacıyla kurulan hata düzeltme modelinde ise, hata düzeltme teriminin katsayısı negatif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu sonuç uzun dönemde birlikte hareket eden seriler arasında kısa dönemde meydana gelen sapmaların ortadan kalktığını göstermektedir. Aynı zamanda yapılan analizde, kısa dönem reel döviz kuru değişkeninin katsayısı da negatif bulunmuştur. Uzun dönemli ilişkinin yönünü tayin etmek amacıyla yapılan

nedensellik analiz sonucu, reel döviz kurundan ticaret dengesine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğuna yöneliktir. Ayrıca Genelleştirilmiş Etki Tepki Fonksiyonu sonuçlarına göre de, Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ticaret dengesinin sağlanmasında döviz kurunun bir politika aracı olarak kullanılamayacağı tespit edilmiştir. Bulunan sonuçlar, J eğrisi etkisi hipotezinin kısa dönemli etkisi ile uyumlu iken uzun dönemli etkisiyle uyumlu olmadığı yönündedir. Genelleştirilmiş etki tepki fonksiyonu sonuçlarından hareketle reel döviz kurundaki şokların kısa dönemde ticaret dengesini kötüleştirdiği fakat belirli bir süre sonra iyileşme yaşamıyor gibi görünse de bu etkinin belirli bir süre sonra kaybolduğuna yöneliktir. Bu kapsamda çalışmadan elde edilen en temel politika önerisi, AB karşısında Türkiye'nin izlemesi gereken dış ticaret stratejisinin “fiyat rekabetine” dayalı değil, “fiyat dışı rekabete” dayalı olması gerektiğidir.

KAYNAKÇA

1. AKKAYA, O. (2008) “Türkiye ve Türkiye'nin Dış Ticaret Partnerleri Arasındaki İki Yanlı J Eğrisi: 1990-2002 dönemi incelemesi”, 2. Ulusal İktisat Kongresi, Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, İzmir.
2. ALKİN, E. (1990). Uluslararası Ekonomik İlişkiler, Filiz Kitabevi, İstanbul.
3. ALTINOK, S. ve ÇETİNKAYA, M. (2003). “Devalüasyon ve Türkiye’de Devalüasyon Uygulamaları ve Sonuçları”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9: 47-63.
4. ALTINTAŞ, H. ve ÇETİN R. (2008). “Türkiye’de Dış Ticaret Dengesi Belirleyicilerinin Sınır Testi Yaklaşımıyla Öngörülmesi: 1989–2005”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, 63(4): 29-64.

5. AY, A. ve ÖZŞAHİN, Ş. (2007). “J Eğrisi Hipotezinin Testi: Türkiye Ekonomisinde Reel Döviz Kuru ve Dış Ticaret Dengesi İlişkisi”, Uludağ Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 26(1): 1-23.
6. AY, A. (2007). Türkiye’de Dış Ticaret ve Kur Politikaları Uygulamaları, Çizgi Kitabevi, Konya.
7. AY, A. (1981). “Prof.Dr.Akif Erginay’a 65 Yaş Armağanı”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara.
8. BABA, A. K. ve YAZICI, M. (2016). “The J-Curve Hypothesis: An Investigation Of Bilateral Trade Between Nigeria and European Union”, Journal of International and Global Economic Studies, 9(1): 46-74.
9. BAHMANİ-OSKOOEE, M., ECONOMIDOU, C. ve GOSWAMI, G. G. (2006). “Bilateral J-Curve Between the UK vis-à-vis her Major Trading Partners”, Applied Economics, 38(8): 879-888.
10. BAHMANİ-OSKOOEE, M. (1985). “Devaluation and the J-Curve: Some Evidence from LDCs”, The Review of Economics and Statistics, 67(3): 500-504.
11. BAHMANİ-OSKOOEE, M. et al. (2005). “The Bilateral J-Curve: Australia Versus Her 23 Trading Partners”, Ausuralian Economic Papers, 44(2): 110-120.
12. BAL, H. ve DEMİRAL, M. (2012). “Reel Döviz Kuru ve Ticaret Dengesi: Türkiye’nin Almanya ile Ticareti Örneği”, Çukurova Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 16(2): 45-64.
13. BEŞER, M. K. (2011). Türkiye Dış Ticaretinde J-Eğrisi ve S-Eğrisi Dinamiklerinin Etkisi, Ekin Yayınevi, Bursa.
14. DEMİRTAŞ, G. (2014). “Türkiye ve Almanya Arasındaki Dış Ticaret Dengesinin Sınır Testi Yaklaşımıyla İncelenmesi”, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 43: 83-106.
15. GÖÇER, İ. ve ELMAS, B. (2013). “Genişletilmiş Marshall-Lerner Koşulu Çerçevesinde Reel Döviz Kuru Değişimlerinin Türkiye’nin Dış Ticaret Performansına Etkileri: Çoklu Yapısal Kırılmalı Zaman Serisi Analizi”, BDDK, Bankacılık ve Finansal Piyasalar, 7(1): 137-157.
16. GRANGER, C. W. J. (1969). “Investigating Causal Relations By Econometric Models and Cross-Spectral Methods”, Econometrica, 37(3): 424-438.
17. GUJARATI, D. N. ve PORTER, D. C. (2012). Temel Ekonometri, (Çev.) ŞENESEN, Ü., Literatür Yayınları, İzmir.
18. HACKER, R. S. ve HATEMI-J, A. (2004). “The Effect of Exchange Rate Changes on Trade Balances in The Short and Long Run Evidence from German Trade with Transitional Central European Economies”, Economics of Transition, 12(4): 777-799.
19. HALICIOĞLU, F. (2007). “The Bilateral J-Curve: Turkey versus her 13 Trading Partners”, MPRA Paper, No:3564, <<https://mpra.ub.uni-muenchen.de/3564/>>
20. HEPAKTAN, E. (2016). “Yapısal Kırılmalar Altında Türkiye’de J Eğrisinin Analizi”, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 14(4): 75-102.
21. HSING, Y. (2009). “Test of the J-Curve for Six Selected New EU Countries,” International Journal of Economic Policy in Emerging Economies, 2(1): 76-85.
22. IŞIĞIÇOK, E. (1994). Zaman Serilerinde Nedensellik Çözümlemesi, Uludağ Üniversitesi Basım Evi, Bursa.
23. KAMOTO, E. B. (2006). “The J-Curve Effect on the Trade Balance in Malawi and South Africa”, The Faculty of the

- Graduate School, Thesis, The University of Texas at Arlington.
24. KARAGÖZ, M. ve DOĞAN, Ç. (2005). “Döviz Kuru Dış Ticaret İlişkisi: Türkiye Örneği” Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 15(2): 219-228.
25. KARAGÖZ, H. (2009). “Döviz Kuru Dış Ticaret İlişkisi”, Konya Ticaret Odası, Konya, http://www.kto.org.tr/d/file/dovizkuru_rapor.pdf, 12.05.2017.
26. KARAGÖZ, K. ve DENİZ, N. (2014). “Devalüasyonların Kısa ve Uzun Dönemli Etkinliği: Türkiye İçin Ampirik Bir Analiz”, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 12(2): 1-12.
27. KARAMELİKLİ, H. (2016). “Türkiye’nin Dış Ticaret Dengesinde J-Eğrisi Etkisi”, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 5(3): 389-402.
28. KARLUK, R. (2013). Uluslararası Ekonomi, Teori-Politika, Beta Yayınları, 9. Baskı, İstanbul.
29. KARLUK, R. (2014). Türkiye Ekonomisi-Cumhuriyet’in İlanından Günümüze Yapısal Dönüşüm, Beta Yayınevi, İstanbul.
30. KIMBUGWE, H. (2007). “The Bilateral J-Curve Hypothesis Between Turkey and Her 9 Trading Partners”, MPRA Paper No. 4254, posted 26.
31. NARAYAN P. K. ve NARAYAN, S. (2004). “The J-Curve: Evidence from Fiji,” International Review of Applied Economics, 18(3): 369-380.
32. NARAYAN, P. K. (2006). “Examining the Relationship between Trade Balance and Exchange Rate: The Case of China’s Trade with The USA” Applied Economics Letters, 13: 507-510.
33. Öney, E. (1970). “Devalüasyon ve İhracatımızı Arttırma Olanakları” Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 25(4): 190-225.
34. ŞANLI, B. (2011). “Türkiye’de Uygulanan Kur Politikaları”, İktisat Fakültesi Mecmuası, 49(0): 183-200.
35. SEVER, E. (2004). “Döviz Kuru Rejimleri ve Ekonomik Etkileri Bakımından Türkiye’de Uygulanan Döviz Kuru Politikalarının Analizi”, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul.
36. SEVÜKTEKİN, M. ve NARGELEÇEKENLER, M. (2010). Ekonometrik Zaman Serileri Analizi Eviws Uygulamalı, Nobel Yayınevi, İstanbul.
37. SEYİDOĞLU, H. (1992). Ekonomik Terimler Sözlüğü, Güzem Can Yayınları, İstanbul.
38. SEYİDOĞLU, H. (2015). Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama, Güzem Can Yayınları, 20. Baskı, İstanbul.
39. VERGİL H. ve ERDOĞAN, S. (2009). “Döviz Kuru-Ticaret Dengesi İlişkisi: Türkiye Örneği”, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, 5(9): 35-57.
40. YAZICI M. ve ISLAM, M. Q. (2014). “Exchange Rate and Bilateral Trade Balance of Turkey with EU(15) Countries”, Journal of Business, Economics and Finance, 3(3): 341-356.
41. YAZICI M. ve ISLAM, M. Q. (2011). “Impact of Exchange Rate and Customs Union on Trade Balance of Turkey with EU(15)”, International Journal of Business and Social Science, 2(9): 250-253.
42. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), <http://www.tuik.gov.tr/Start.do?jsessionid=K41qZrKKsSypVSjnvVhQ7P3hs1Q57Rp0hgyMpy13hNRQ4PjftLK!-903306467>, 08.09.2017.
43. Avrupa İstatistik Ofisi (EUROSTAT), <http://epp.eurostat.ec4.europa.eu>, 08.09.2017

KONJONKTÜREL DALGALANMALARIN TARİHSEL GELİŞİMİ¹

HISTORICAL DEVELOPMENT OF BUSINESS CYCLES

Özer ÖZÇELİK*, Ezgi BABAYİĞİT SUNAY**

* Dr. Öğr. Üyesi, Dumlupınar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, ozzer.ozcelik@dpu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-9164-5020>

** Arş. Gör., Dumlupınar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, ezgi.babayigit@dpu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-4163-1661>

ÖZ

İktisadi literatürde Sanayi Devrimi ile birlikte gelişmeye başlayan konjonktürel dalgalanmalar kavramı, kapitalist sistem ve beraberinde gelen sermaye birikiminin doğası gereği olması gereken ve sistemle bütünleşik bir şekilde varlığı kabul edilen olgulardır. Devrim sonrası sermaye stoklarındaki artışlar ve finans piyasalarındaki gelişmeler gibi ekonomik faaliyetlerin bir sonucu olarak yaşanan dalgalanmalar, kapitalist sistemin gelişimi ve ülke ekonomilerinin büyümesi için katlanılan maliyetler olarak nitelendirilmiştir.

Konjonktürel dalgalanmaların nedenleri hususunda yapılan tartışmalar Keynes'ten önce ve sonra farklı kaynaklardan beslenmiştir. Bu nedenle konu üzerindeki çalışmaları yalnızca kapitalizme atfetmeden diğer unsurları da içinde barındıran teoriler geliştirilmiştir.

Bu çalışmada konjonktürel dalgalanmaların teorik çerçevesi ve izlediği tarihsel seyir farklı iktisat okullarının bakış açıları ile ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Konjonktürel dalgalanma, iktisadi dalgalanma, krizler

Jel Kodları: E3, B0, N1

ABSTRACT

The concept of business cycles that have begun to develop with the Industrial Revolution in the economic literature is a phenomenon that is supposed to be integrated with the system, which must be the nature of the capitalist system and the accumulation of capital that comes with it. The fluctuations experienced as a result of economic activities such as increases in capital stocks and developments in financial markets after the Revolution were described as the development of the capitalist system and the expense for the growth of the country's economy..

Discussions on the causes of cyclical fluctuations have been fed from different sources before and after Keynes. For this reason, theories on the subject have been developed which contain other elements without attributing capitalism alone.

In this study, the theoretical framework and the historical process of business cycles are discussed with the viewpoints of different schools of economics.

Keywords: Business cycle, business fluctuation, crisis,

Jel Codes: E3, B0, N1

¹ Bu çalışma Ezgi Babayigit Sunay'ın "Schumpeter ve Ülgener'in İktisadi Krizlere Bakış Açıları" adlı tezinden türetilmiştir.

1. GİRİŞ

Konjonktürel dalgalanmalar kavramı kapitalist sistemle birlikte 19. yüzyıldan itibaren iktisatçılar arasında popülerlik kazanmaya başlayan bir olgudur. Sanayi Devrimi'nin getirdiği sermaye birikimi ve gelişen finansal piyasalar ekseninde değerlendirilen bu dalgalanmalar, gelişmiş ülke ekonomilerinde görülmeleri ve ekonominin genelini etkilemeleri dolayısıyla diğer iktisadi dalgalanmalardan farklılaşmaktadır.

Konjonktürel dalgalanmaların ortaya çıkış nedenleri çeşitli iktisat okullarınca farklı boyutlarıyla değerlendirilmiştir. Keynesyen devrim öncesinde kapitalist sistemin bizzat ortaya çıkardığı, sistemin gelişimi ve iktisadi büyüme için olmazsa olmaz nitelikteki bu dalgalanmalar, daha sonraları beklentilerin de teoriye dahil edilmesiyle geniş bir perspektiften ele alınmıştır. Temel makro ekonomik göstergelerin incelendiği ilk çalışmalara ek olarak, siyasi istikrar, dışsal şoklar, üretim koşul ve yöntemlerindeki değişiklikler gibi çeşitli faktörlerin de ekonomide dalgalanma yarattığı üzerinde durulmuştur.

Keynesyen devrim öncesinde konjonktürel dalgalanmalar ile ilgili ortaya atılan teoriler tahmin edilebilirlikleri olmadığı için erken dönem teorileri adı altında değerlendirilmiş, Keynes'le birlikte ise modern teorilere geçiş yapılmıştır.

Keynesyen devrim'e kadar konjonktürel hareketler temelde parasal bir olgu olarak kabul edilerek, ülkelerin kendi iç dinamiklerinin yanı sıra dışsal bir takım faktörler ve psikolojik etkenlere bağlı olarak gelişen döngüsel periyotlar şeklinde nitelendirilmiştir. 1929 Büyük Buhranı'na kadar varlığını sürdüren Klasik görüş hakimiyeti Keynes'le birlikte etkisini kaybetmiş ve konjonktürel dalgaları salt parasal bir olgu olmanın dışına çıkararak tüketici ve yatırımcı cephesini de analize dahil etmiştir.

1960'lı yıllardaki enflasyonist süreç ise Monetarist Konjonktür Teorisyenlerinin

parayı beklentilerle birlikte tekrar sürecin içine dahil etmesiyle sonuçlanmıştır.

1970'lerdeki işsizlik ve enflasyonun eş zamanlı yükselişi ile yaşanan stagfasyonist dönem Keynesyen görüşün Klasik görüş içinde değerlendirilmesiyle Yeni Klasik akımı ve onların Rasyonel Bekleyişler Hipotezi'ni ortaya çıkarmıştır. Bu hipoteze göre beklentilerle ilgili yanlış algılar dalgalanmaların temel nedenidir. Aynı dönemde Yeni Klasik akım etkisiyle Keynesyen bakış açısını genişleterek piyasayı arz yönüyle ele alan Yeni Keynesyen ekolü de kendine yer bulmuştur.

Klasik görüşten etkilenen ve dalgalanmaları paradan ziyade reel şoklara ve boş zamanın ikamesine bağlayan Reel Konjonktür teorisyenleri de Yeni Klasikler tarafından desteklenmiştir.

Bu çalışmada öncelikle iktisadi dalgalanma ve konjonktürel dalgalanma arasındaki farka kısaca değinilecek, kavramsal çerçeve incelendikten sonra konjonktürel dalgalanmalara yönelik teoriler tarihsel çerçevede incelenecektir.

2. İKTİSADİ DALGALANMALAR

İktisadi faaliyetlerde tarihsel süreç incelendiğinde her ekonominin bazı dönemlerde farklılaşan koşul ve etkilerle iktisadi dalgalanmalarla karşı karşıya kaldıkları gözlenmiştir. Ekonominin genelini ve bu bağlamda toplumun bütün kesimlerini etkileyen bu dalgalanmalar özellikle 19. yüzyıldan itibaren ekonomistlerce üzerine teoriler geliştirilen bir alan olmuştur. Her ne kadar Sanayi Devrimi, dalgalanmaların şekil ve şiddetinde değişiklikler yaratmış olsa da, devrim öncesi ekonomilerin de kendi sistematiği içinde değerlendirildiğinde yaşadıkları dalgalanmalar göz ardı edilmemelidir.

Makroekonomik dalgalanmalar birbirini takip eden süreçler olup; mevsimsel, tesadüfi ve konjonktürel olmak üzere üç grupta incelenmektedir. Mevsimsel

dalgaların yılın belli dönemlerinde ve belirli sektörlerde meydana gelen düzenli hareketlenmeler olup ekonomik faaliyetlerin temel üç kaynağında değişim yaratmaktadır (Abel vd, 2014: 307):

1. Tüketici talebindeki değişim (Yılbaşı vb. özel günlerde olduğu gibi),
2. Verimlilikteki değişim (Kış aylarında inşaat işçilerinin verimliliğinde yaşanan düşüş gibi),
3. İş gücü arzındaki değişim (Tatilci sayısının yaz dönemlerinde artışı gibi).

Mevsimsel dalgaların ekonomik faaliyetlerin tümü üzerinde bir değişim yaratmaması ve dalgaların önceden tahmin edilebilir olması, etkili olduğu sektörlerin çeşitli önlemlerle bu geçiş dönemlerini atlmasına olanak vermektedir. Örneğin, turistik tesislerin turizm mevsiminin dışında kalan zamanlarda kongre ya da konferans etkinliklerinde kullanılması bir yandan mevsimsel etkiyi azaltırken diğer yandan kaynakların atıl durumda kalmasını engelleyip israfı önlemeye yardımcı olur (Parasız, 2013: 281).

Tesadüfi dalgaların doğal ya da doğal olmayan bir takım etkenler sonucu ortaya çıkan ve ekonomik aktörler tarafından öngörülemeyen dalgaların dalgalarıdır. Deprem, sel, don gibi doğal afetler; savaş, grev, politik istikrarsızlık gibi dışsal faktörler ya da teknolojik gelişmelerin sebep olduğu dalgaların dalgalarıdır (Özer ve Taban, 2006: 7). Bu tür dalgaların rastlantısal özelliği nedeniyle, ekonomi üzerindeki etkilerini belirli bir dönem sonra göstermektedir (Özata, 2007: 7).

3. KONJONKTÜREL DALGALAR

Konjonktürel dalgaları açıklayabilmek için öncelikle trend ve konjonktür kavramları üzerinde durulmalıdır. Trend, bir ekonomide uzun dönemde ortaya çıkan artış ya da azalış yönlü hareket eden genel eğilimdir (Özer ve Taban, 2006: 5). Bu eğilim; üretim, dış

ticaret, fiyatlar ve sermaye birikimi gibi makro göstergelerin mevsimsel ve devresel hareketleri üzerinde beliren gelişme yönüdür (Unay, 2001: 52). Bir diğer ifadeyle her ekonominin tam istihdam milli gelirinde yıllar itibarıyla gerçekleşen değişikliklerin seyridir (Dinler, 2007: 491). Ekonomi 20-30 yıllık bir uzun dönem aralığında sabit oranda gelişim gösterdiyse trend doğrusal; endüstri bazında düzensiz bir gelişim gösterdiyse eğrisel şekil almaktadır (Özata, 2007: 6).

Konjonktür (business cycle) terimi ise Sanayi Devrimi'nden itibaren Amerika başta olmak üzere büyüyen birçok ekonomide süre gelen refah seviyesinin belli aralıklarla bölünüp düşmesi ve ardından yeniden toparlanma sürecine girmesi şeklinde kendini tekrarlayan bir süreçtir (Abel vd, 2014: 280). Literatürde en fazla kullanılan tanım ise Arthur Burns ve Wesley Mitchell'e aittir. Burns ve Mitchell (1946: 3)'e göre konjonktür, ekonomik faaliyetlerin devlet eliyle yürütülmediği liberal ekonomilerde ortaya çıkan, bir çok sektörü aynı anda etkileyen, bir genişleme döneminin ardından gelen resesyon ve daralmayı takiben yeni bir genişleme dönemi ile birleşen süreçtir. Konjonktür, döngüsel fakat periyodik olmayan bir hareket olup, 1-12 yıl arasında değişen uzunluğa sahiptir.

Konjonktürel dalgaların ekonomik faaliyetlerin trend etrafındaki sürekli iniş ve çıkış hareketleridir (Fırat, 2012: 406). Benzer bir tanım ise Lucas'a aittir. Lucas (1976: 9), konjonktürel dalgaları gayri safi milli hasılanın her defasında birbirinden farklı periyot ve genişlikte trendden sapması olarak nitelendirmektedir. Lucas'a göre bu, farklı zaman serilerinin birlikte hareketidir. Parkin ise; dalgaları üretim çıktısındaki periyodik fakat düzensiz hareketler şeklinde tanımlamaktadır (Parkin, 2005: 461).

Pigou (1927)'ya göre istihdam seviyesindeki artış ve azalışlar konjonktürel hareketlilik yaratmaktadır (Pigou, 1927: 75).

Hansen (1964: 4)'in tanımına göre; istihdam, milli gelir ve fiyat göstergelerinde yaşanan dalgalanmalar konjunktürü oluşturur.

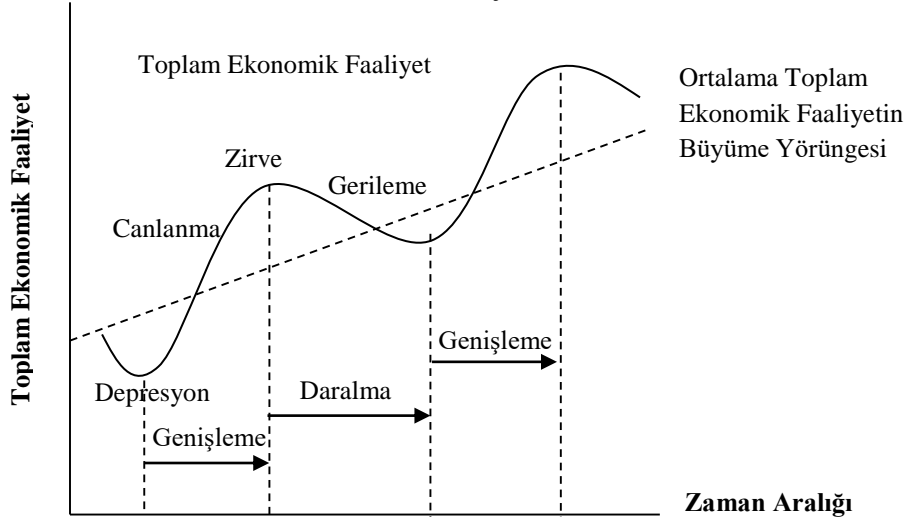
Byrns ve Stone (1993: 101), ekonomik genişleme ve daralma devrelerinin birbirini takip etmesini konjunktür olarak adlandırmaktadır.

Magdoff ve Yates (2009: 34)'e göre ise konjunktür; girişimcilerin salt kazanç ve kâr hırsıyla hareket ettiği bir ekonominin genişleme döneminde üretim ve istihdamı artırarak ekonomiyi canlandırması, talep azaldığında ise var olan üretim fazlasının

maliyetini yüklenmek zorunda kalıp istihdamı düşürmesi ile ekonomiyi durgunluğa sevk etmesi ve ekonomi dengeye geldikten aynı süreçlerin birbirini tekrarlaması durumudur.

Konjunktür kelimesinin karşılığı olarak ekonomik dalgalanma terimi kullanılıyor olsa da ikisi arasında oluştukları dönemler itibariyle farklılık mevcuttur. Konjunktür, ekonomik faaliyetlerin refah ve bunalım dönemlerindeki hareketini gösterirken, dalgalanma her dönemde ortaya çıkma olasılığına sahiptir (Onur, 2004: 4).

Grafik 1.1: Konjunktür Dönemi

Kaynak: Racickas ve Vasiliauskalite, 2010:1006.

Dört aşamadan oluşan konjonktür devresinin genişleme ve daralma evreleri arasında doruk ve dip noktaları bulunmaktadır. Dönüm noktaları olarak adlandırılan doruk ve dip noktaları bir sonraki doruk ve dip noktası oluşana kadar resmîyet kazanmazlar (Byrns ve Stone, 1993:103).

Dip noktası, bunalım, kriz ya da depresyon dönemini ifade etmektedir. İktisadi faaliyetlerin yavaşlamasıyla resesyon dönemine giren ekonominin uzun bir süre resesyonda kalması ekonomiyi dip noktasına kadar sürükler ve buhrana sebep olur.

Henri Guilton'a göre depresyon dönemlerinin aşırı üretim, genellik ve periyodiklik olmak üzere üç temel niteliği vardır. Özellikle aşırılık kavramı üzerinde duran Guilton'a göre aşırılık ihtiyaca değil talebe bağlı olarak ortaya çıktığı için, üretimin talebi aşması ya da talebi karşılamaması söz konusu olabilmektedir (Unay, 2001: 42).

Genişleme evresi, ekonominin dip noktasından zirveye doğru çıktığı yukarı yönlü hareketidir (Yıldırım ve Karaman, 2003: 21). Bu evrede toparlanmaya başlayan ekonomideki iyimser gidişat ekonomik faaliyetlerin canlanmasına; üretim, tüketim, yatırım ve istihdam artışına olanak sağlar. Depresyon döneminde durgun ve atıl vaziyette kalan mal stokları yavaş yavaş erimeye başlar. Kredi taleplerindeki düşüş sebebiyle bir önceki dönemde düşen faizler girişimcilere yeni yatırım fırsatları doğurur. Yeni yatırımların toplam talebi artırması ise gelir ve talepte çarpan etkisi yaratır (Parasız, 1997: 239). Ekonomi potansiyel üretim seviyesine doğru yaklaşırken, fiyatlar, kârlar ve yeni yatırımlara bağlı olarak faizler de yükselme eğilimi gösterir (Özata, 2007: 12).

Zirve ya da doruk noktası konjonktürün genişleme evresi ile ulaştığı son noktadır. Bu noktada ekonomik faaliyetler en üst düzeye ulaşır. Firmalar tam kapasite ile çalışır ve işsizlik ortadan kalkar. Artan tüketimin sebep olduğu enflasyon hükümetleri bir takım tedbirler almaya

itererek vergileri ve faizleri arttırmaya yönlendirir. Bu da maliyetlerde artışa ve yatırımlarda azalışa neden olur.

Daralma, durgunluk, gerileme ya da resesyon evresi olarak adlandırılan evre genişleme evresinin tam tersine ekonomik faaliyetlerin yavaşladığı, enflasyon ve faizin yüksek oranlarda seyrettiği, talebin ve buna bağlı olarak üretim, yatırım ve istihdamın düştüğü, zirve noktasından aşağı yönlü gidişi ifade etmektedir. Reel GSMH'nın altı aydan daha uzun süre düşmesi ekonominin resesyon sürecine girdiğini gösterirken, bu sürecin derinleşmesi ülkelerin krize sürüklenmesi demektir. Harry S.Truman'ın deyimiyle: "Komşunuzun işini kaybetmesi resesyon, sizin işinizi kaybetmeniz ise depresyondur" (Eğilmez ve Kumcu, 2004: 267).

Konjonktür dalgalanmalarındaki tekrarlanan evrelerin periyodik olmaması, 2-8 yıl arasında değişen uzun bir periyoda sahip olması, endüstriyel, ticari ve finansal alanlara olan etkisi ve gerek iş dünyasının gerekse bireylerin özgürce üretim, tüketim, tasarruf ya da yatırım yapabildikleri gelişmiş ülke ekonomilerinde görülmesi konjonktür dalgalarını diğer dalgalanmalardan ayıran önemli özelliklerdir (Burns, 1969: 6).

3.1. Konjonktürel Dalgaların İnceleyen İlk Çalışmalar

Konjonktürel dalgalanma konusu kapitalist sistemin bir parçası olarak görülmesi dolayısıyla 19. yüzyıldan itibaren popüler hale gelmiştir. Bu konuda ilk adımı, 1862 yılında yayınladığı kitabıyla Clement Juglar atmıştır. Tarihsel veriler ve ampirik deney yoluyla yaptığı çalışmalar onu, dalgalanmaların periyodik ve senkronize oluşu ile ilgili spesifik nedenleri bulmaya yönlendirmiştir. Juglar'a göre ülkelerin eşanlı ve benzer dalgalanmalar yaşamaması kendilerine özgü sebeplerden ya da tesadüflerden ibaret değildir (Legrant ve Hagemann, 2007: 3). Juglar, analizini para ve finans piyasaları üzerinden uygulayarak, refah evrelerinde piyasalarda yaratılan kredi sisteminin ülkeleri krize sürüklediğini iddia etmiştir (Morgan, 1992).

Knut Wicksell (1898), dalgalanma evrelerini kriz başlığının altında inceleyerek, krize ve dolayısıyla dalgalanmalara sebep olan başlıca etkenin parasal sistemden kaynaklandığını belirterek, piyasa faiz oranları ile girişimcilerin reel yatırımlardan bekledikleri getiri oranı arasındaki uyumsuzluğa dikkat çekmiştir (Boianovsky ve Trautwein, 2001).

Mikhail Tugan Baranovsky (1901), yaptığı çalışmada kapitalizmle birlikte başlayan sermaye birikiminin sanılanın aksine bir konjunktür yaratmayacağını, var olan sabit sermayenin serbest dolaşıma geçtikten ve yatırımlara döndükten sonra tehlike yaratacağını savunmuştur (Colacchio, 2005: 508). Baranovsky'e göre sabit sermayeyi besleyen faktör ise ödünç verilebilen sermayedir (Barr, 1979: 683).

Spiethoff (1902), teknik ilerlemelerin, kaynaklar ve nüfus açısından hızlı büyümelerin ve bölgesel bazda hızlı genişlemelerin olduğu dinamik toplumların yatırım fırsatları yakalayıp geliştikleri ve refaha kavuştuklarını savunmuştur (Hansen, 1951: 129). Spiethoff'un görüşleri Schumpeter'in konjunktür dalgalanmaları teorisi için bir alt yapı niteliğinde olmuştur.

A.C. Pigou (1927), ise iş dünyasının gelecekle ilgili yanlış beklentilerinin konjunktür dalgalanmaları oluşturacağından bahsetmiştir. Pigou'ya göre, iş adamlarının iyimser beklentileri sonucu yaptıkları hatalar "psikolojik karşılıklı bağımlılık" ilkesi çerçevesinde bütün iş alemine yayılarak aşırı üretime sebep olur ve üretimle birlikte gelen refah evresi çok uzun sürmeden bir resesyona sona erer (Toprak, 1997: 141).

Albert Aftalion (1927), döngüsel dalgalanmaları endüstriyel kanaldan giderek açıklamaya çalışmıştır. Ekonominin uzun dönemde ihtiyacı olan yeni sabit sermaye malı üretiminin fiyatlar ve beklentiler dahilinde değişimi ve tüketim kapasitesindeki ufak değişiklikler, kapitalist ekonomilerin gelişimi için gerekli olan bu tür dalgalanmaları yaratmaktadır.

Mitchell (1927), ise konjunktür dalgalanmalarının iktisadi sistemin kendi içinde gelişen bir tür olduğunu belirtmiş ve dalgalanma esnasında maliyetler, fiyatlar ve kârların analizini yapmıştır (Burns, 1969: 12).

Schumpeter (1939)'e göre dengede olan bir ekonomiyi dengeden uzaklaştırıp dalgalanmaya sevk eden tek faktör yeniliktir (Dolanay, 2009: 173). Yenilik, onu harekete geçiren girişimci ile birlikte, ekonomide eskiyen unsurları ortadan kaldırıp yerine yenilerini getiren, bu sayede büyüme ve gelişmeyi gerçekleştiren temel unsurdur. Schumpeter'e göre ekonomik büyüme sürecinin bizzat kendisi konjunktürel bir dalgalanmadır (Burns, 1969: 12).

Alvin, H. Hansen (1951), dalgalanmaya sebep olarak bankacılık sistemini göstermiştir. Yüksek kâr fırsatları yakaladıkları zaman iş dünyasına kredi vererek ekonominin canlanmasını sağlayan bankalar, ödünç verilebilir fonların kullanılıp artan talep ve ücretlerin kârlılığı düşürmesi ile ekonomiyi durgunluğa itmektedir (Mc Candless, 1991: 172-173).

Moore ve Zarnowitz (1986: 577), savaş sonrası Avrupa ve Japonya'nın hızla büyüyen ekonomilerinin yaşadıkları konjunktür dalgalanmalarını büyüme dalgalanması olarak nitelendirmiştir.

3.2. Konjunktürel Dalgalanmaların Nitelikleri

Konjunktürel dalgalanmalar bir çok ekonominin sürekli karşı karşıya kaldıkları ve kalmaya devam edecekleri temel makro ekonomik sorunlardan bir tanesidir. Bu konuda hükümetlerin çeşitli önlem politikaları geliştirebilmesi için öncelikle dalgalanmaların sebeplerinin analiz edilmesi gerekmektedir. Bunun için de makro değişkenlerin konjunktür dönemindeki seyrini bilmek önemlidir.

Konjunktürel dalgalanmaların üç özelliği bulunmaktadır (Acemoğlu vd. 2016: 271) :

- 1.Eş hareketlilik
- 2.Sınırlı öngörülebilirlik

3.Sürekli ekonomik büyüme

Dalgaların eş hareketliliği, makro ekonomik değişkenlerin konjonktürün yükselme ve alçalma dönemlerindeki birlikte hareketini gösterirken; genişleme ve daralma dönemlerinin farklı uzunluklarda olması sınırlı öngörülebilirliği; ekonominin art arda gelen çeyreklerde büyüme ya da küçülmesinin birbirini takip etmesi ise ekonomide sürekli büyümeyi sağladığını göstermektedir (Acemoğlu vd. 2016: 271-273).

Konjonktürel dalgalanmaların bir diğer özelliği olan devresellik, dalgalanmanın şiddetindeki düzenliliği gösterirken; periyodik oluşu belli zaman aralıklarıyla gerçekleştiğini gösterir (Unay, 2001: 8).

Konjonktürel dalgalanmalar diğer dalgalanma türlerinin aksine bir kaç sektör ya da endüstriyle başlayan ancak sınırlanmayan ve ekonominin geneline eden dalgalanmalardır. Fiyatlar genel seviyesi ve istihdam verileri dalgalanmaların analizinde ana değişken olarak kullanılıyor olsa da dalgalanmanın makro ekonomik değişkenlerin neredeyse tamamını etkilemesi bu değişkenlerin bir bütün olarak göstergesi niteliğinde olan GSMH bazında değerlendirilmesine olanak vermiştir.

GSMH ile işsizlik, enflasyon, fiyatlar genel seviyesi vb. değişkenler arasında aynı yönde (procyclical), zıt yönde (countercyclical) ya da birbirinden bağımsız (acyclical) hareket etme özelliği bulunur. Örneğin, Türkiye ekonomisinin kriz yılları olan 1980, 1994, 1999 ve 2001'deki tüketim, yatırım ve enflasyon verileri, aynı dönemlerde GSMH'da yaşanan düşüş ile paralellik gösterirken, para arzındaki değişimin GSMH'ya kıyasla dalgalı bir seyir izlemesi para arzının zıt yönlü hareketini göstermektedir (Özer ve Taban, 2006: 12-14).

Amerika'nın 1960'lı yıllardan 1990'lara kadar olan dönemini inceleyen çalışmalara göre ise toplam ekonomik aktivitenin en önemli belirleyicilerinden biri olan üretim miktarı ve yatırımlar konjonktürdeki dalgalanmalarla aynı yönde hareket

ederken, dayanaksız tüketim malları ve hizmetleri içeren tüketim harcamaları nispeten daha az dalgalanma yaşamıştır. Enflasyon ve faiz oranları ise aynı yönlü ancak sonradan tepki gösteren değişkenler olarak belirlenmiştir. Benzer özellikler sadece Amerikan ekonomisinde değil sanayileşmiş ülkelerin bir çoğunda yakın sonuçlar vermektedir (Abel ve Bernanke, 1995: 300-313).

Makro ekonomik değişkenler zamanlama açısından değerlendirildiğinde değişkenlerin bazıları konjonktürden önce dönüm noktalarına ulaşırken bazıları konjonktür ile aynı zamanda ya da sonrasında dönüm yapar. Sırasıyla bu değişkenler öncü, konjonktürle uyumlu (eş anlı) ve gecikmeli değişken olarak nitelendirilir (Abel ve Bernanke, 1995: 300). Öncü göstergeler dalgalanmayı önceden tahmin edebilme imkanı sağladığı için önem arz etmektedir. Amerika Bileşik Devletleri'nde bu tahmini yapabilmek için NBER(National Bureau of Economic Research), Türkiye'de ise TCMB tarafından oluşturulan indeksler kullanılmaktadır (Yıldırım vd. 2013: 318).

3.3. Konjonktürel Dalgalanmaların Oluşum Nedenleri

Konjonktürel dalgalanmalar süre, şiddet ve etkiledikleri alan itibariyle birbirinden farklılaşır. Bu farklılığın ortaya çıkmasında tek etken ekonomik faaliyetlerdeki hareketlilik değildir. Üretim koşulları, iç politika, savaş ya da barış dönemleri, bulunan yeni teknik ve kaynaklar gibi bir çok faktör ekonomiyi canlandırma ya da yavaşlatma gücüne sahiptir. Ancak şu da bir gerçektir ki ekonomik faaliyetlerin akışı diğer tüm faktörlerden çok daha güçlü bir etkiye sahiptir (Mitchell, 1923: 6).

1970'li yıllara kadar dalgalanmaların temel nedeni talep şokları olurken, 70'ler itibariyle yaşanan petrol krizi ekonomide arz kaynaklı dalgalanmaların da yaşanabileceğini ispatlamıştır (Parasız, 1997: 243). Arz şokları özellikle ekonomisi dışa bağımlı, gelişmekte olan ülkelerde maliyet artışlarına bağlı olarak durgunluğa sebep olmaktadır.

Uluslararası sermaye hareketlerinin serbestleşmesi, cari işlemler dengesizliği, kamu açıkları, reel faizlerin yüksek seyri ve enflasyon, konjonktürel dalgalanmaların başlıca sebeplerindedir (Tarı ve Kumcu, 2005: 158-159).

Bunun yanı sıra, politik sebeplere dayalı konjonktürel dalgalanmalar da mevcuttur. Hükümetlerin seçim zamanlarında yapmış oldukları kamu harcamaları ve düşürülen vergi oranları ekonomide canlanma yaratırken, seçim sonrası ortaya çıkan enflasyon ve ertelenen zamların uygulanması ekonomiyi durgunluk evresine götürecektir. Bu durum bir sonraki seçimde yine canlanma yönlü hareket edecektir (Dinler, 2007: 498).

3.4. Konjonktür Teorilerinin Tarihçesi

Konjonktür teorileri üzerine yapılan çalışmalar erken dönem teorileri ve modern teoriler olmak üzere iki grupta incelenmektedir. İlki, tahmin edilemediği için ekonomistlerce “şok” olarak adlandırılan dalgalanmalar olurken, ikinci grup teoriler bu tür şoklara karşı oluşturulmuş “model”ler etrafında şekillenmektedir (Abel vd. 2014: 308).

Sabri Ülgener, bu ayrımı iktisat dışı (exogen) ve iktisadi (endogen) olarak nitelendirmiş ve iktisat dışı teoremlerde yer alan faktörlerin iktisadi olanların şiddetlendirici unsuru sayılabileceğini belirtmiştir (Ülgener, 2006 : 436).

Teorilerin erken ve modern dönem olarak tarihsel ayrımındaki milat, Keynes’in Genel Teorisi ile olmuştur. Keynes öncesi dönemde var olan genel görüş, dışsal faktörlerin konjonktür hareketlerine yol açtığı ve bu hareketlerin istikrarsız olduğu şeklindedir. Erken dönem teorisyenlerinin yeterli verilere sahip olmamalarından ötürü konjonktür dalgalanmalarına çeşitli doğa olayları üzerinden alt yapı hazırlamış oldukları görülmektedir.

3.4.1. Erken Dönem Teorileri

Dışsal şok teorileri, nüfus dinamikleri teorisi, Marksist kapitalist krizler teorisi, psikolojik teoriler ile uzun dalgalar ve

yenilikler altında incelenen erken dönem teorileri konjonktürel dalgalanmaları kısmi olarak incelemiş ve sınırlı sonuçlara ulaşmıştır.

3.4.1.1. Dışsal Şok Teorileri

Dışsal şoklar, ülke ekonomilerinin kendi iç dinamiklerinin dışındaki bir takım faktörlere bağlı olarak oluşan şoklardır. Savaşlar, doğal afetler ya da mevsim koşulları gibi ekonomiyi dışarıdan etkileyen sebeplere dayanılarak açıklanmıştır. 1875 yılında W. Stanley Jevons tarafından geliştirilen Güneş Lekeleri Teorisi bu alanda yapılmış ilk çalışmalardan biridir. Jevons, güneş yüzeyinde bulunan lekelenmelerin yağış koşullarını etkilediğini ve bunun tarımsal ürünler üzerinde dalgalanmalar yaratarak ekonomik krizlere sebep olduğunu savunmuştur (Heilbroner, 2008: 29).

Jevons’ın teorisi kimi ekonomistler tarafından desteklenirken kimileri de bu görüşe fazla itibar etmemiştir. Ancak, var olan koşullar gösteriyor ki 20. yüzyılda artarak devam eden güneş enerjisine olan bağımlılığın, yeni bir güneş lekeleri teorisini ortaya çıkarması mümkündür (Bryns and Stone, 1993: 103)

3.4.1.2. Nüfus Dinamikleri Teorisi

Yüzyıllardan beri evlilikler, doğumlar vb. bir çok ailevi bileşenin ekonomilerin toplam üretim ve fiyat dalgalanmalarındaki etkisi bilinmektedir (Becker, 1998: 6). Thomas Malthus, demografik hareketleri ekonominin dinamik süreci olarak değerlendirmiş ve nüfus artış oranlarının, reel ücretlerin asgari geçim seviyesi etrafındaki hareketleri ile paralel dalgalandığını öne sürmüştür (Lee ve Loschky, 1987 :727). Ekonomideki uzun dönem dalgalanmaları aile kavramından yola çıkarak nüfus artışı ile ilişkilendiren Malthus’a göre ilk evrede ekonominin canlanması ile iyileşen yaşam koşulları, doğurganlık oranlarını yükselterek nüfus artışı sağlayacaktır. Ancak artan nüfusun ihtiyaçlarını karşılayamayacak olan kıt kaynaklar bir süre sonra ölümlere, kıtlıklara, hatta savaşlara yol açarak

ekonomilerin çökmesine sebep olacaktır. Tarih boyunca nüfus artışına bağlı olarak yaşanan dalgalanmalar, tipik döngüsel dalgalanmalar olarak kalmamış, etkileri geniş alanlarda ve ciddi boyutlarda hissedilmiştir (Artzrouni ve Komlos: 1985: 24).

3.4.1.3. Marksist Kapitalist Krizler Teorisi

Konjonktürel dalgalanmalar üzerine Marksist görüş, kapitalist düzen içinde zenginliğin tek elde toplanmasını dalgalanma sebebi olarak göstermiştir. Buna göre, işçi sınıfı ile kapitalist sınıf arasındaki gelir dağılımı düzensizliğinin giderek artması, yapılan yatırımların ve aşırı üretimin alıcısı konumundaki işçi kesiminin alım gücünün gittikçe düşmesi, ekonominin tıkanmasına, büyük çaplı krizlere ve emperyalist savaflara neden olacaktır. Depresyonun en derin noktasında sömürülen kesimin yapacağı devrim ise bu düşümü çözecektir (Bryns ve Stone, 1993: 103). Teorik çerçevenin dışına çıkıldığında ise Marx'ın şekilsel anlamda kriz sebebi olarak gördüğü iki önemli kritik nokta vardır. Bunlar; ticaret borsasındaki alım-satım ve paranın ödeme aracı olarak kullanımınıdır (Shoul, 1957: 621).

3.4.1.4. Psikolojik Teoriler

Ekonomik aktivitenin esaslı unsuru olan insan ve onun eylemlerine yön veren psikoloji olgusu ekonomistlerin de dikkatinden kaçmamıştır. Ekonomide rasyonel/ irrasyonel insan kavramına vurgu yapan bu teoriler, aynı zamanda ekonominin içinde bulunduğu konjonktüre göre kişilerin beklentileri dahilindeki hareketlerini incelemektedir. Ancak ekonomideki rasyonel insan ile psikolojideki rasyonel insan kavramı birbirinden farklıdır. İlki eyleme geçen asli rasyonelliği ifade ederken, ikincisi şekli anlamda rasyonelliği ifade etmektedir (Simon, 1986: 210).

Ekonomide psikolojik faktörleri sadece erken dönem teorisyenlerine atfetmek modern dönem teorilerinin bu konu üzerine eğilmediği anlamına gelmemekte, aksine

Keynes'le başladığı varsayılan modern dönemin Keynes'ten itibaren beklentileri içeren kuramlar ortaya atmaları bu durumun en tipik örneğidir.

Pareto'ya göre toplumun ana unsuru olan insan ve onun ruh hali ekonomideki dalgalanmaların başlıca nedenidir. İnsanın psikolojik durumu kötümserlik ve iyimserlik arasında sürekli değiştiği için dalgalanmaların analizinde incelenmesi gereken ana unsur, var olan ekonomik sistem ya da bir başka faktör değil, insanı bu gelgitlere sevk eden sebepleri bulmaktır (Unay, 2001: 124).

3.4.1.5. Uzun Dalgalar ve İnovasyonlar

Uzun dalgalar teoremi, 1930'lardan bu yana ekonomistler tarafından genellikle Kondratieff dalgaları / uzun dalgaları olarak nitelendiriliyor olsa da bu teori Kondratieff'ten çok önce, Birinci Dünya Savaşı dönemlerinde, Pareto, Parvus, De Wolff ve Van Geldern gibi teorisyenler tarafından ortaya atılmıştır (Barr, 1979). Kondratieff 1922 yılında yaptığı analizde İngiltere, Fransa ve Amerika başta olmak üzere Batı ülkelerinde fiyatlar genel düzeyi, faiz oranları, dış ticaret ve pik demir göstergelerine bakarak aşağı yukarı elli yıllık bir periyotta bu değerlerin döngüsel bir düzen içinde kademeli olarak artıp azaldığı sonucuna ulaşmıştır (Korotayev ve Tsirel, 2010: 1).

Kondratieff öncesi dönemde konjonktürel dalgalanmalara fiyat hareketleri incelenerek başlanmış, sonrasında Kondratieff ve G. Imbert gibi iktisatçılar tarafından fiyat hareketleri ile üretim arasındaki ilişki analizlere dahil edilmiştir. Buradan hareketle uluslararası ticaret, ücretler ve faiz oranlarının da konunun içinde incelenmesi, hepsinin göstergesi niteliğindeki toptan fiyatlar ve dış ticaret düzeyinin baz alınarak, yaklaşık yarım yüzyıla tekabül eden bir genişleme ve ardından bunalım dönemlerinin birbirinin takip ettiği sonucuna ulaşılmıştır (Rosier, 1994: 27).

Kondratieff'e göre ekonomideki köklü değişiklikler, konjonktürün yükselme

döneminden önce teknolojik yenilikler, dünya ekonomik sistemine eklenen yeni ülkeler ile altın üretimi ve para sirkülasyonundaki değişiklikler vasıtasıyla oluşmaktadır (Garvy, 1943: 207).

Kondratieff ile aynı dönemde Troçki ise uzun dalgalarda döngüsel hareketini reddederek bu dalgalara sebep olan faktörleri, Kondratieff'in aksine, kapitalist sisteme dahil olmayan savaşlar, yeni kaynakların keşfi, devrimler vb. dışsal unsurlarda bulmuştur. Halbuki, Kondratieff uzun dalgalarda bizzat sistemsel özellik

taşıdığını, ekonomik ve toplumsal hareketin bir parçası olduğunu belirtmiştir (Rosier, 1994: 44).

Ancak teoriye hakkını vererek ekonomik büyümeyi teknik yeniliklerle birebir bağdaştıran kişi Schumpeter olmuştur (Freeman, 1982: 1). Schumpeter, kapitalizmin başladığı dönemden günümüze kadar olan süreci belli periyotlar halinde incelemiştir. Oluşturduğu her periyod ise teknolojik bir yeniliği simgelemektedir.

Tablo 1.1: Schumpeter'in Uzun Dalgalar Şeması

	Artış	Azalış	İnovasyon
1.Dalga: (Endüstriyel Kondratieff)	1787- 1813	1814- 1842	Su gücü yerine buhar gücünün ikamesi, ahşap yerine kömür ve demir kullanımı ve tekstil endüstrisinin gelişimi
2.Dalga: (Burjuva Kondratieff)	1843- 1869	1870- 1897	Demiryolları, buharlı gemiler, demir yerine çelik kullanımı
3.Dalga: (Neomerkantilist Kondratieff)	1898- 1924	1925-...	Elektrik ve kimya sanayiindeki yenilikler, içten yanmalı motorlar ve dizel motorlar

Kaynak: Kleinknecht, 1986: 85.

William Kingston (2006), 1780'lerden 1842'ye kadar süren endüstri devrimini (1.Kondratieff dalgası), aslında bir enerji devrimi olarak nitelendirmiş ve bu dönemde James Watt'ın buhar makinesini buluşu, 2. dalgada ABD'deki limited şirketlerin yaptığı sosyal yeniliklerle bu dönemin anılması ve bilim temelli kurulan üçüncü dalgada yeniliklerin sürdürülebilir olmasının tek nedenini yasal çerçevenin sağlamlığı ile kişilerin ve yapılan yeniliklerin korunmuş olmasına bağlamıştır.

Schumpeter'in teorisine göre girişimcilerin kilit rol oynadığı ekonomide yapılan yeni icatlar, teknik ilerlemeler ve üretim tekniklerindeki iyileştirmeler durgunluk evresindeki ekonomiyi canlanma evresine doğru yönlendirecek, talep artışı ve birikerek kümelenen yatırımlarla

desteklenen bu evre refah dönemine geçiş zemin hazırlayacaktır.

Schumpeter ekonominin kalkınma dinamiği olarak gördüğü inovasyonları yeni ürün, yeni üretim metotları, yeni pazar, yeni kaynaklar ya da var olan kaynakların yenilenmesi ve oligopol, monopol vb. yeni örgütlenme biçimleri etrafında şekillendirmiştir (Schumpeter, 1939: 84). Verimlilik ve maliyet hususunda değerlendirildiğinde ise inovasyon; yokluğunda her üretim faktörünün fiziksel marjinal verimliliğinin azaldığı, toplam maliyetlerinin arttığı; ortaya çıktığında ise eskisini daha fazla artış gösteren yeni marjinal verimlilik eğrisi ile değiştiren ve toplam maliyetleri düşüren teknolojik bir yöntemdir (Schumpeter, 1939: 84-85).

Schumpeter, ekonomik gelişmenin dengeli bir şekilde gerçekleşmeyip kesikli halde ve

belli dönemlerde periyodik /döngüsel olarak gerçekleşmesini inovasyonların oluş biçimlerine bağlamıştır.(Schumpeter, 1983: 51). İnovasyonlar belli periyodlarda ve gruplar şeklinde kümelenerek ortaya çıktıklarından dolayı, kademeli olarak gelişim sağlanmaktadır.

Schumpeter inovasyonların bir ya da bir kaç girişimci ile ve kümeler halinde ortaya çıkışını ise çeşitli sebeplerle açıklamıştır. İlk olarak inovasyon, gerçekleştirilmesi ve uygulanması zor bir süreçtir. Bu nedenle yalnızca liderlik edebilme özelliği olan belli nitelikteki kişi ya da kişilerin üstesinden gelebileceği bir olgudur. Öncü girişimci olarak nitelendirilen bu kişilerin durağan ekonomik dengeyi bozucu inovatif faaliyetleri, ardından gelen girişimciler içinse hem kolaylıkla takip edecekleri bir yol açmış hem de onları psikolojik olarak cesaretlendirmiş olacaktır. Zira, karşılaşılan güçlükleri bertaraf eden öncü gruptan sonra, endüstriye giren yeni girişimciler için bu tip zorluklar ortadan kalkmakta, ancak yapılan işi kalitesi de giderek düşerek standartlaşmaktadır. Öte yandan sayısı artan girişimcilerin hazırladığı rekabetçi ortam kâr oranlarının da düşüşüne neden olmaktadır. Her inovasyonun bir yada bir kaç endüstride ortaya çıkması ve girişimcilerin inovasyonu başlattıkları endüstride engelleri kaldırma vasfının dışında, diğer faaliyet alanlarında da türlü atılımlara ortam hazırlaması ve oradaki yeniliklere imkan sağlaması, girişimcilerin söz konusu alanlarda da kümelenme şeklinde görünümünü açıklamaktadır (Schumpeter, 1983: 549-551).

İnovasyonların küme şeklinde oluşumu, artan sermaye yatırımlarıyla gelecek refah patlamasının ilk göstergesi olması, üretim araçlarını üreten endüstrilerin olağanüstü tepkiyi veren ilk alanlar olması ve hepsinden önce satın alma gücünün genel görünümünü yansıtan demir tüketimindeki artışlardan ötürü, refah dönemlerinin temel özelliklerini kolayca açıklamaktadır. İnovatif yatırımların sağladığı istihdam artışları, iş dünyasının her alanında satın alma gücünde önemli artışlar yaratmakta, bu da tüketim mallarına olan talebi

arttırarak, tüketim malları piyasasını etkilemektedir (Schumpeter, 1983: 552).

Yapılan inovasyonların belli bir süre sonra rakipler tarafından taklit edilerek yenilik niteliğini kaybetmesi ile durgunluk ve kriz dönemlerine giren ekonomiyi tekrar canlandırarak olan etken ise yine inovasyonlar olacaktır (Polat, 2005: 72-73).

İnovasyonlar, ekonominin tamamını etkilemeyip belli ana sektörler etrafında yoğunlaşmıştır. Bu sektörlerde inovasyonu ilk uygulayan öncülerin elde ettiği kârlar, arkalarından gelen taklitçiler tarafından elde edilemediği için bir süre sonra doygunluğa ulaşan pazarda, artan maliyetler ve düşen karlılık oranları yatırımları azaltarak ekonomik büyümeyi yavaşlatacaktır. Schumpeter' e göre bu sebepler var olan sistemin yıkılıp yeni bir döngüsel büyüme sürecinin yaratılması için yeterli sebeplerdir (Freeman, 1982: 1-2).

3.4.2. Konjonktür Teorilerinin Modern Analizleri

Temelleri erken dönem teorileriyle ortaya atılan konjonktür dalgalanmalarına daha geniş bir perspektiften bakan teoriler modern teoriler olarak değerlendirilmiş ve Keynes'le birlikte başlayıp iktisat okullarının bir çoğu tarafından analiz edilmiştir.

1920'lerden başlayıp yüzyılın ortalarına kadar hakim olan zihniyet, konjonktür dalgalanmalarının tek sorumlusunun kapitalist sistem olduğu yönündeyken, 1950'lerden itibaren sanayileşmiş ülkelerde gözlemlenen istikrarlı büyüme oranları ile kapitalist sisteme yüklenen bu yük yerini, iklim, nüfus, teknoloji, savaş vb. dışsal sebeplere ya da iktisadi bağıntılarda görülen rassal şoklara bağlamıştır (Zarnowitz, 1985: 544).

Ekonominin herhangi bir dengesizlik karşısında kendiliğinden dengeye geleceğini savunan Klasik okula göre, konjonktürde yaşanan dalgalanmalar ekonomik faaliyet hacminde bir değişiklik yapmadıkları için gerçek bir konjonktür dalgalanmasından söz edilemez (Yıldırım vd. 2013: 319). Geçici bir resesyon

evresinde ücretler ve fiyatlar baskılanır, dolayısıyla satışlar artar ve iş gücü talebi yükselir. Bu durum, ekonominin durgunluk evresinden kendiliğinden çıkışını sağlar. Piyasalar aynı durumun tersini canlanma dönemlerinde göstererek ekonominin aşırı ısınmasını engeller. Böylece ekonomi devlet müdahalesine gerek kalmadan yine dengeye ulaşmış olur.

Klasik iktisatçılar savaşlar ve teknolojik gelişmelerin yaratacağı konjunktür dalgalanmalarının varlığını ise kabul etmiştir. Ancak bunlar piyasanın işleyişi ile ilgili bir durum değil, tamamen dışsal karakterlidir (Eren, 2001: 320).

1920'lere kadar konjunktür dalgalanmaları parasal bir olgu olarak görülmüş, elde edilen ekonomik istikrar, o dönemde yeni faaliyete geçmiş olan Amerikan Merkez Bankası (Fed)'nin uyguladığı para politikalarının etkinliğinin bir sonucu olarak değerlendirilmiş ve parasal faktörlerin konjunktürün ana unsurları olduğu kabul edilmiştir (Friedman ve Swartz, 1975: 32). Hatta Irving Fisher (1923)'in tabiriyle bu dönem “doların dansı” şeklinde betimlenmiştir. Bu dönemde para politikalarına karşı olan bu ilginin nedeni ise, Fed' in 1922 yılından itibaren fiyat istikrarını para politikası ile sağlamasına karşılık, 1925'te aşırı değerlenen sterlinin İngiliz ekonomisini durgunluğa sevk etmesi sonucu parasal etkilerin her zaman iyi sonuçlar vermeyeceği algısının iktisatçıların ilgilerini bu yöne kaydırması sebebiyledir (Moggridge, 1985: 72).

Klasiklerin görüşleri 1929 yılındaki Büyük Bunalım'la sekteye uğramış ve o dönemden itibaren dünya Keynesyen Devrim'e teslim olmuştur. Keynes, müdahale olmaksızın ekonominin dengeye gelemeyeceğini savunmuş ve bunalımdan çıkış yolunun talep cephesini canlandırmaktan geçtiğini belirtmiştir.

1930'lar boyunca Büyük Bunalım'ın etkisinde kalan ancak Keynes'in politika önerileri sayesinde üretim, istihdam ve milli gelir artışlarında yükselen bir trend

yakalayan sanayi ülkeleri, hızlı bir toparlanma sürecine girmiştir.

1960'lı yıllara gelindiğinde Milton Friedman ve Anna Schwartz tarafından geliştirilen Monetarist Konjunktür Teorisi, beklentilerle birlikte parayı da sistemin içine alan, dalgalanmaların nedeni olarak uygulanan yanlış para politikalarını gösteren dışsal bir teori olarak ortaya atılmıştır.

1970'lerde işsizlikle enflasyonun eş anlı artışı ve yaşanan petrol krizinden sonra, Yeni Klasik akım içindeki R.E. Lucas ve T.J. Sargent, Rasyonel Bekleyişler Hipotezi ile konjunktürel dalgalanmalar konusuna farklı bir bakış açısı sunmuştur.

Yeni Klasik akımdan etkilenerek piyasa ölçekli düşünen Keynesyen görüşü bir adım öteye taşıyan ve ekonominin geneline vurgu yapan Yeni Keynesyen görüş ise Keynes'in devamı niteliğinde ortaya çıkmıştır. Benzer şekilde Keynes'in ardından Post Keynesyenler olarak nitelenen bir grup Keynes taraftarı da piyasadaki beklentileri belirsizlik kavramıyla işlemiş ve kapitalist sistemin istikrarsız olduğunu vurgulayarak, istikrarlı bir büyüme, üretim ve istihdamın temini, diğer bir ifadeyle, konjunktürel hareketlerin minimum düzeye indirilmesi için yatırım artışlarının sürekliliğine vurgu yapmıştır. Keynes'ten sonra ortaya çıkan bir başka grup ise devlet müdahalesi ve açık finansman politikalarını şiddetle savunan Fonksiyonel Maliyeciler grubu olmuştur. Bu grubun en bilinen isimleri ise Abba Lerner ve Alvin Hansen'dir (Aktan, 2004: 33)

3.4.2.1. Keynesyen Konjunktür Teorisi

1929 Buhranından sonra Keynes ve onun Genel Teorisi çerçevesindeki konjunktür teorilerinin de ilk adımları atılmıştır. Genel Teori'nin içinde “Notes sur le Cycle Economique (Konjunktürel Dalgalanmalar Üzerine Notlar)” adlı alt başlıkta konjunktürle ilgili temel kriterleri belirten Keynes, kendinden sonra gelenlere bir yol haritası çizmiş ve konjunktürün genelinden ziyade bunalım evresi ile ilgilenmiştir (Unay, 2001: 163). Bu bağlamda Keynes'e

göre bunalımlar iki sebepten meydana gelmektedir. İlki, piyasada oluşan olumsuz beklentiler neticesinde sermayenin beklenen getirisinin sermaye malları piyasasında yaratacağı balon ve buna bağlı olarak sermayenin marjinal etkinliğindeki düşüş olurken; zengin ve fakir ayrımının giderek artması ile toplumun genel tüketim eğiliminde meydana gelen azalış, yani efektif talep yetersizliği ise krizler ve ardından gelen buhranların ikinci temel sebebi olmuştur (Ge ve Liu, 2010: 21).

Keynes, serbest piyasa ekonomisinin gereği olarak dalgalanmaların beklentiler dahilinde oluştuğunu ve Klasik görüşün aksine yatırımcıların irrasyonel hareket ettiklerini savunmuştur. Parasız (2013: 293), Keynes'in hayvansal içgüdüleri olarak tanımladığı psikolojik faktörlere göre hareket eden tüketici ve yatırımcıların, beklentiler, sezgiler ve bir takım duyularla hareket etmelerinin, gelecekle ilgili öngörülerin imkansızlığı nedeniyle irrasyonel değil, aksine rasyonel bir davranış olduğunu savunmuştur.

Keynes'e göre yatırımlarda meydana gelen değişim, ekonomiyi iki farklı koldan etkileyerek dalgalanmaları başlatır. İlk olarak çarpan etkisi yaratarak toplam harcamalar, GSMH, harcanabilir gelir ve tüketim harcamalarını değiştirir. Bu sayede toplam talebi çarpan katsayısı ile yatırımlardaki artışın çarpımı kadar artırır. İkinci olarak ise toplam talepte meydana gelen bu artış, fiyatlar genel seviyesinde herhangi bir değişime sebep olmadan ve nominal ücretlerin kısa dönemde sabit olduğu varsayımından hareketle toplam arzda bir değişim yaratmaksızın reel GSMH'yı artırır (Özer ve Taban, 2006: 19-20).

Keynes'in krizden çıkış önerisi parasal faiz haddinin düşürülmesi ve parasal ücretlerin değiştirilmemesi yönündedir (Yay, 1993: 156). Keynes'e göre faizleri kontrol etmek için parasal ücretleri düşürmek yerine para arzını yükseltmek, alternatif bir yöntemdir. Böylece para miktarının ılımlı artışı, uzun dönem faizlerini etkilemezken, aşırı artışın yaratacağı güven problemini de yok

etmektedir (Keynes, 1936: 265). Ekonomideki dalgalanmaların etkisini minimum düzeye indirmek için devlet tarafından yapılması gereken tek şey ise, yatırımların kontrolünü özel sektörün eline bırakmamaktır. (Ge ve Liu, 2010: 21).

Keynes ve onun ardından gelen Fonksiyonel Maliyeciler klasik iktisadın savunduğu denk bütçe kavramını eleştirerek telafi edici bütçe kavramını ortaya atmış ve konjonktüre paralel bir bütçe politikasının önemine vurgu yapmışlardır. Onlara göre konjonktürün depresyon evresinde deflasyonist açığın azaltılması ve tam istihdama ulaşılması için açık finansman politikaları izlenmelidir. Denk bütçe tam istihdamı sağlamak için yeterli olmayacağı için milli gelir açık bütçe politikası ile kamu harcamalarını arttırmak ve çarpan mekanizmasını çalıştırmak suretiyle artırılabilir (Aktan, 2004: 39-40).

Keynesyen iktisat üç özelliğinden ötürü 1970 ve 1980'li yıllarda gelişmiş ülkelerde yaşanan ekonomik problemleri açıklayamamış ve özellikle kendilerinden sonra gelen Yeni Klasik iktisatçılar tarafından eleştirilmiştir. Bunlardan ilki, Keynesyen Teorinin üretim konusunu ele almaması ve 1970'li yıllarda ortaya çıkan üretim artış hızının düşmesinden kaynaklı üretim krizine çözüm önerisi sunamamasıdır. İkincisi, Keynes'in teorisinde sermaye birikimine yer vermemesi ve 1970'lerde ABD ve İngiltere'de yaşanan ve sermaye birikiminin hızla erimesi ile kendini gösteren stagflasyon krizinde uygulanan politikaların bu sebeple başarısız olduğunun düşünülmesidir ki, Say Yasası'nı reddederek tasarruf ve yatırım eşitliğini de reddetmiş olan Keynes'e göre tasarruf yetersizliği ve buna bağlı sermaye eksikliği söz konusu bile değilken aksine gelişmiş ülkeler uzun dönemde aşırı tasarruf (over saving) durumu ile karşı karşıya kalabilmektedir. Son olarak Keynes'in yanılttığı nokta iktisatçıların objektif ve özgür olduklarını varsaymasıdır (Savaş, 2007: 7-9).

3.4.2.2. Monetarist Konjonktür Teorisi

1960'lı yıllarda yaşanan enflasyonist süreç, ücretler ve fiyatların sabit olduğu varsayımına dayanan ve ekonomiyi sadece talep cephesiyle ele alıp, konjonktürel dalgalanmaları yalnızca talep şokları ile açıklayan Keynesyen politikaların geçerliliğini yitirmesine sebep olmuş ve para politikalarını yeniden gündeme getirmiştir.

Monetarist yaklaşıma göre konjonktür dalgaları doğal orandan sapma sonucu meydana gelmektedir. Doğal oran, reel üretim ve istihdamın uzun dönemde aldıkları değerdir. Kısa dönemde adaptif beklentiler sonucu parasal aldanma içine giren ekonomik aktörler reel değişkenlerin doğal orandan sapmalarına neden olur. Uzun dönemde bu türden bir aldanma söz konusu olmadığı için göstergeler doğal düzeylerine geri döner (Eren, 2001: 322).

Monetarizm üç temel olguyu kabul etmektedir (Samuelson ve Nordhaus, 1992: 654-655):

1. Para arzındaki büyüme nominal GSMH'nın belirleyicisidir.
2. Ücretler ve fiyatlar görece esnektir.
3. Serbest piyasa ekonomisi istikrarlıdır.

Bu özellikler sebebiyle Monetaristlere göre konjonktürdeki dalgalanmaların temel nedeni para arzındaki düzensiz büyümelerdir (Toprak, 1997: 118).

Keynesyen teoriden Monetarist teoriye geçişi dört sebeple açıklayan Milton Friedman'a göre, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Keynesyen görüşün aşırı üretime geri dönüleceğini varsayan kuramının başarısızlığı ve krizin meydana gelmesi; Keynesyen politikalar izleyip gevşek para politikası izleyen ekonomilerin enflasyonist baskılar yaşaması ve hükümetlerin bu baskıları bertaraf etmede başarısız olmaları; enflasyonun kuramsal bağlamda reel ankes etkisinin geçerliliğini kanıtlaması ve para arzındaki değişikliklerden reel ekonominin bizzat etkilenmesine karşılık maliye politikalarının etkinlikten uzak kalması Keynesyen görüşün kendiliğinden ortadan

kalkmasına zemin hazırlayan faktörlerdir (Başoğlu vd. 2004: 55-56).

Bu bağlamda Friedman ve Schwartz'ın (1975) çalışmaları ekonomik konjonktürde para olgusunun önemini bir kez daha vurgulamıştır. Friedman ve Schwartz'a göre para arzının miktarı değil, o miktar üzerindeki değişim oranı, bir diğer ifade ile para miktarındaki büyüme oranı dalgalanmaları yaratan temel faktördür. Konjonktürün her bir zirve ve dip noktası para stoğundaki değişimlerle belirlenirken, döngüsel hareketin devamlılığı ekonominin genel hareketliliğinden ve daha az etkili olmakla birlikte parasal gelirdeki değişimden kaynaklanmaktadır. Keynesyen görüşün aksine ne yatırımlar ne de otonom harcamalar konjonktür dönemindeki gelir üzerinde para stoğu kadar etkili değildir (Friedman ve Schwartz, 1975).

Ekonomide parasal büyümeyi kontrol eden kurum Merkez Bankasıdır. Merkez Bankası'nın para arzını arttırmasıyla düşen faizler, yatırımları ve tüketimi artırarak toplam talebi arttırır ve ekonomiyi canlanma evresine taşır. Bununla birlikte parasal büyüme oranının uzun dönemde düşmesi ekonomiyi resesyona sevk ederken, bu oranın negatife dönüşmesi ise depresyona neden olmaktadır (Zarnowitz, 1996: 47).

3.4.2.3. Yeni Klasik Konjonktür Teorileri

1970'li yılların stagflasyonist süreci Keynesyen politikanın öngördüğü talep azlığının yarattığı işsizlik ve fazlalığın yarattığı enflasyonun ters yönlü işleyişi ile açıklanan teorisine olan güveni sarsmıştır.

Rasyonel Bekleyişler Teorisi olarak da bilinen Yeni Klasik Teori, Keynesyen iktisada benzer şekilde beklentiler çerçevesinde gelişmiştir. Ancak Keynes'ten ayrıldığı nokta, temeli geçmişe dayanan ve geçmişle kıyaslandığında değişimin minimum düzeyde kalacağını öngören beklentiler yerine geleceğe odaklanan, uzun dönemde uygulanan iktisat politikalarından haberdar olan rasyonel bireylerin beklentilerini içermesidir (Savaş, 2008: 237). Tüketiciler için fayda, üreticiler içinse

kâr maksimizasyonunu içeren bu beklentiler gelir ve teknoloji kısıtları ile sınırlanmıştır (Savaş, 2007: 160).

Yeni Klasik Okul, rasyonel davranan bireylerin kendi çıkarları doğrultusundaki hareketleri ve nispi fiyatlarla sürekli temizlenen piyasada oluşacak bir konjonktür dalgalanmasını Walras'ın genel denge analizinin bir parçası olarak yorumlamış ve Hayek'i bu konuda çalışan ilk kişi olarak değerlendirmiştir (Zarnowitz, 1985). Hayek konjonktür dalgalanmalarını açıklarken Wicksell'in parasal/kredi faiz haddinin denge (doğal) faiz haddine eşit olması şartından hareketle ekonomideki dengesizliklerin temelinde para hacminin esnekliğini göstermiştir. Bu esneklik, Wicksell' in denge şartını sağlamadığı ve bankaların likidite koşullarına göre şekillendiği için parasal sistemin içsel dinamikleri gereği konjonktürde dalgalanmalar meydana gelmektedir (Yay, 1993: 100). Kısacası, aşırı kredi birikimi nispi üretim ve fiyatlardaki dengeyi bozduğu için dalgalanmalar oluşmaktadır (Eroğlu ve Albeni 2002: 91).

Yeni Klasiklere göre konjonktür dalgalanmalarının temelinde bireylerin tam bilgiye sahip olmaması varsayımı yatmaktadır. Bu yönüyle Klasik okuldan ayrılan Yeni Klasikler, ekonomi politikalarını öngörülen ve öngörülemeyen olmak üzere iki kısımda incelemiş ve asıl tehlikenin öngörülemeyen kısımdan kaynaklandığı sonucuna ulaşmıştır. Devlet, ekonomik tahminlerinde özel sektör kadar başarılı olamayacağı için öngörülme kısımda politika yapıcıların müdahalesine izin verilmemelidir. Paranın dolaşım hızının da doğru tahmin edilememesi nedeniyle, para otoritelerinin müdahalesi enflasyon ya da resesyon yaratıcı olmaktadır (Toprak, 1997: 131).

Yeni Klasikler konjonktür dalgalanmalarını piyasa başarısızlığı olarak görmüş ve ekonomiyi tam istihdam denge seviyesine getirecek her türlü politikayı birer gelişim aşaması olarak değerlendirmiştir (Lucas, 1980: 703).

Rasyonel Beklentiler Teorisi konjonktür dalgalanmalarını yanlış algılamaların yarattığı yönündeki savı ile eleştirilene maruz kalmıştır. Yalnızca ücret ve fiyatlar üzerindeki yanlış algılamaların derin depresyonlar ve müzmin işsizlik rakamları oluşturduğu görüşü, yerleşik iktisatçılara göre bu teorisin itibarını düşürmektedir (Samuelson ve Nordhaus, 1992: 649).

3.4.2.4. Reel Konjonktür Dalgaları

Bu teorisin savunucuları ekonominin uzun dönem büyüme trendinden sapmasını dışsal teknoloji şoklarına bağlamıştır. Teknoloji şokları yeni ürünlerin piyasaya sürülmesi ya da var olan ürünlerin iyileştirilmesi hususunda çıktıyı etkileyen faktörler olarak değerlendirilmektedir. Reel ücretlerdeki değişim, yeni ürünler, kötü hava koşulları, yeni hammadde kaynakları ve var olan kaynakların fiyatlarındaki değişim konjonktürel dalgalanmalarda etkili olan unsurlardır (Eren, 2001: 192-193).

Reel konjonktür teorisyenleri konjonktürü yaratan unsurun para miktarındaki değişim değil, üretim ve hükümet harcamalarına bağlı yaşanan *reel şoklar* ve propaganda mekanizması ile ekonominin geneline yayılan *boş zamanın zamanlar arası ikamesi* olduğunu savunmuştur. Bu ikame, canlanma döneminde istihdamın arttığı ve durgunlukta azaldığı şeklinde oluşan genel algının temel nedeni olarak potansiyel iş gücü ve onun ücretlerde meydana getirdiği değişim şeklinde yorumlanmıştır. Gerçekte var olan durum ise reel ücretlerde değişimin durgunluk ve canlanma dönemleri arasında çok küçük olması ve buna rağmen canlanma dönemlerinde çalışmaya istekli kesimin iş bularak daha fazla üretim yapmasından kaynaklanmaktadır (Begg vd. 1994: 251-252).

Klasik ekolü takip etmeleri ve ekonomideki reel şoklara önem atfetmeleri, bu teoriye Reel Konjonktür Teorisi isminin verilmesinde etkili olmuştur (Begg vd. 1994: 551-552). Yeni Klasik iktisatçılar tarafından da desteklenen bu teori bir yönüyle farklılaşmaktadır. Her iki yaklaşım da piyasanın sürekli temizlendiğini ve rasyonel beklentilerin varlığını kabul

etmekle birlikte, Yeni Klasikler beklentilerin anında uyarlandığı geçici sürprizlerin etkilerine vurgu yaparak, potansiyel çıktı etrafındaki dalgalanmalar üzerine bir teori geliştirirken; Reel Konjonktür Teorisi bütün dalgalanmaları potansiyel çıktının kendi içindeki dalgalanmalar olarak açıklamaktadır (Toprak, 1997: 117).

3.4.2.5. Yeni Keynesyen Teori

1973-74 yılında arz şokuna bağlı yaşanan petrol krizi, ekonomiyi sadece talep cephesiyle ele alan Keynesyenler'e kendilerini revize etmeleri ve teorilerine ekonominin arz yönünü eklemeleri hususunda bir farkındalık yaratmıştır. Bu bağlamda öngörülen/öngörülmeleyen para politikalarının toplam talebi artırıcı etkisine dikkat çekmişlerdir.

Gerek Keynesyen gerekse Yeni Keynesyen teorinin birleştiği üç temel nokta vardır (Greenwald ve Stiglitz, 1993: 23):

1. Bazı dönemlerde mevcut reel ücret seviyesinde aşırı emek arzı vardır.
2. Toplam ekonomik faaliyet düzeyi ister kapasite kullanımı (GSYİH) ile isterse işsizlikle ölçülsün, önemli ölçüde dalgalanır ve bu dalgalanmalar teknolojiye, zevklerde ve demografideki kısa dönemli dalgalardan büyüklük ve örüntü itibarıyla daha büyüktür ve farklıdır.
3. Para politikası bazı dönemlerde (büyük bunalım gibi) etkin olmasa da, para her zaman önemlidir.

Keynesyen teoriye göre tüketim ve yatırıma bağlı toplam talepte meydana gelen değişimler konjonktürel dalgalanmalara sebep oluyorken, uzun dönemde tüketimin istikrarlı seyrine karşılık yatırımların dalgalı hareketleri Yeni Keynesyen iktisatçıları yatırımlar üzerinde düşünmeye sevk etmiştir.

Yeni Keynesyenler'de fiyat esnekliği konusunda iki farklı görüş söz konusudur. İlk görüş piyasa ekonomilerinin Walrazyen-Arrow-Debreu modelinden farklı olduğunu savunmaktadır. Bu sebeple nominal fiyatlarda esneklik söz konusu değildir.

İkinci görüş ise fiyat esnekliklerinin olabileceğini savunan kesimdir (Greenwald ve Stiglitz 1993:25). Bu bağlamda ilk görüşe mensup Keynesyenler dört temel olgu üzerinde durmuştur (Hoover, 1992: xx-xxi):

1. Fiyatlar ve ücretler yapışkandır. Toplam talepteki artış, istihdamı etkilese bile fiyatlar bu artışta anında uyum sağlayamaz.
2. Eksik rekabet çıktı ve istihdamın optimal düzeyin altında kalmasına neden olabilir.
3. Yeni Klasikler'in tercih ettiği genel denge modelleri bütün bireylerin ekonomik faaliyetlerini koordine etmesini zorlaştırabilir.
4. Parasal sistem paranın dar tanımı altında açıklandığında yansız olmayabilir.

İkinci görüşe göre ise ücret ve fiyat esnekliği ekonomi üzerinde reel etkiler yaratmaktadır. Esneklik, daralmaların şiddetlendirici unsurudur. Bununla birlikte ücretler ve fiyatların tam esnek olması durumunda bile üretim ve istihdamda ciddi dalgalanmalar yaşanabilir. Bu bağlamda esneklik olgusu ikincil bir öneme sahiptir (Greenwald ve Stiglitz 1993: 25).

3.4.2.6. Politik Konjonktür Teorileri

Politik konjonktür teorisi, iktidardaki politikacıların seçim dönemlerinden hemen önce, muhalif olanların ise seçilmeleri durumunda seçildikten hemen sonra (Cameron, 1978), kamu harcamalarını arttırmak ya da vergileri düşürmek gibi çeşitli politika araçlarıyla genel ekonomik faaliyet hacminin genişlemesine ve reflasyonist politikalarla makro ekonomik göstergelerde iyileşme yaşanmasına neden olmaları ile açıklanmaktadır (Nordhaus, 1975). Kamu harcamalarında yaşanan bu artışlar ise beraberinde ciddi boyutlara ulaşan kamu açıklarını da getirmekte ve ilerleyen dönemlerde krizlere neden olmakta; ancak seçim zamanındaki düşük işsizlik ya da yüksek büyüme rakamları seçmenlerin var olan hükümetleri desteklemeleri için yeterli sebeplerdir. Bu bağlamda politik konjonktür teorisyenleri seçim zamanı seçmenlerin mevcut ekonomik koşulları değerlendirirken

“unutkan” ve “miyop” olduklarını, politikacıların ise esasında ekonominin gerçek durumunun farkında olmayıp, popülist söylemlerle sadece kendi çıkarları için ekonomiye yön verdikleri kanısındadır (Savaş, 2008: 159).

Seçim öncesi uygulanan genişletici para ve maliye politikalarının uzun vadede enflasyonist baskılar yaratmasıyla yön değiştiren politikacılar vergi oranlarını arttırmak, kamu harcamalarını ve para arzını azaltmak suretiyle daraltıcı uygulamalarla ekonomiye müdahale eder. İki seçim arası yaşanan bu değişimler politik kaynaklı konjonktürel dalgalanmalar yaratmaktadır (Tollson ve Ekelund, 1997: 150).

Politik konjonktür dalgalanmaları belli yönleriyle eleştirilere maruz kalmıştır. Bu eleştirilerden ilki seçmenlerin sadece işsizlik ve enflasyon odaklı bakış açılarının olmadığı, aday politikacıların sahip oldukları nitelikler ve elde ettikleri başarıların da seçmen tercihlerinde rol oynadığı yönündedir. İkinci eleştiri Monetaristler tarafından yapılmış ve para arzındaki artışın uzun dönemdeki enflasyonist etkileri göz önüne alındığında politikacıların bir seçim sürecinden diğerine kadar geçen zaman diliminin bütününde bir başarı gösteremeyeceği kanısına varılmıştır. Son olarak da rasyonel beklentiler dahilinde seçmenlerin gelecekle ilgili doğru tahminler yürütmesi ve dolayısıyla uygulanan bir politikanın uzun dönemde etkilerinin tahmin edilebilmesi, buna bağlı olarak önlemler alınabilmesi olasılığı göz önünde bulundurulduğunda politik bir konjonktür teorisinin oluşması engellenmiş olmaktadır (Tollson ve Ekelund, 1997: 151).

KAYNAKÇA

1. ABEL, A. B., BERNANKE B. S., ve CROUSHORE, D. (2014). **Macroeconomics**, 8th Edition, Pearson, U.S.A.
2. AKTAN, C.C., (2004). **Yeni İktisat Okulları**, Seçkin Yayıncılık, 1. Baskı, Ankara.
3. SONUÇ
4. ABEL, A. B., ve BERNANKE, B.S., (1995). **Macroeconomics**, Addison-Wesley Publishing Company, 2nd Edition, U.S.A
5. ARTZROUNI, M. ve KOMLOS, J., (1985). “Population Growth Through History and The Escape From The

3. SONUÇ

Sanayi devrimi ile başlayan kapitalist sistemin sermaye birikimini destekleyerek finans piyasalarını canlandırması, 19. yüzyıl iktisatçıları ile birlikte ekonomide konjonktürel hareketlerin de başlangıcı olarak kabul edilmiştir. Bu dalgalanmalar kapitalist sistemin gelişimi ve devamlılığı için yaşanması gereken olağan süreçler olarak nitelendirilmiş ve nedenleri üzerinde çeşitli teoriler geliştirilmiştir. Diğer iktisadi dalgalanmalardan farklı olarak gelişmiş ülke ekonomilerinde görülmesi ve ekonomik faaliyetlerin tamamı üzerinde top yekun bir değişikliğe neden olması konjonktürel dalgalanmaları klasik iktisadi dalgalanmalardan farklı konumlandırmıştır.

Konjonktürel dalgalanmaları kapitalist sistemin özünde ve parasal bir olgu olarak değerlendiren çalışmalara ek olarak Keynes’le birlikte beklentiler de teoriye dahil edilmiş, dışsal ve rassal şokların etkileri incelenmiştir.

Klasik görüşün parasal kabulünden sonra Keynesyen iktisat tüketim ve yatırımlardaki değişimin beklentilerle birlikte dalgalanmaları başlattığını savunmuştur. Keynes’ten sonra gelen gerek Klasik görüş gerekse Keynesyen görüş ekollerinin hepsi *beklentiler* merkezinde teoriler ortaya atmıştır. Politik konjonktürel dalgalanmalar teorisi ise dalgalanmaların temel nedeni olarak politikacıların seçim zamanı genişletici maliye politikaları uygulayarak seçmenleri yanıltması ve süreç içinde artan bütçe açıklarının ekonomiyi krize sürüklemesini savunmaktadır.

- Malthusian Trap: A Homeostatic Simulation Model”, **Genus**, Vol:41, No:3/4, pp.21-39.
6. AFTALION, A., (1927). “The Theory of Economic Cycles Based on The Capitalistic Technique of Production” **The Review of Economics and Statistics**, Vol:9, No:4, pp.165-170.
 7. BARR, K., (1979). “Long Waves: A Selective, Annotated Bibliography, **Review(Fernand Braudel Center**, Vol:2, No:4, pp.675- 718.
 8. BAŞOĞLU, U., ÖLMEZOĞULLARI N. ve PARASIZ, İ., (2004). **İktisatta Devrimler Karşı Devrimler**, Alfa Kitabevi, 1.Baskı, İstanbul.
 9. BEGG, D., FISCHER S. ve DORNBUSCH,R. (1994). **Economics**, McGraw-Hill Book Company, 4th Edition, England.
 10. BOIANOVSKY M. ve TRAUTWEIN, H.M., (2001). “Wicksell’s Lecture Notes on Economic Crisis (1902/05)”, **Structural Change and Economic Dynamics**, Vol:12, pp.343-366.
 11. BRYNS, R. T., ve STONE, G. W. Jr., (1993). **Macroeconomics**, 5th Edition, HarperCollins College Publishers, New York.
 11. BURNS, A. F., ve MITCHELL, W. C., (1946). Measuring the Business Cycle, Working Plans, **National Bureau of Economic Research**, New York, pp.3-22.
 12. BURNS, A. F., (1969). “The Business Cycle in a Changing World: The Nature and Causes of Business Cycles”, **National Bureau of Economic Research**, New York, pp.3-53.
 13. COLACCHIO, G., (2005). “On the Origins of Non-proportional Economic Dynamics: A Note on Tugan-Baranowsky’s Traverse Analysis”, **Structural Change and Economic Dynamics**, Vol: 16, pp.503-521.
 14. DİNLER, Z., (2007). **İktisada Giriş**, 13.Basım, Ekin Kitabevi, Bursa.
 15. DOLANAY, S. S., (2009). “Schumpeter Sisteminde Yenilikler, Ekonomik Gelişme ve Devresel Hareketler”, **Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi**, Sayı:2, Yıl:2 (2009/1), ss.1-18.
 16. EROĞLU, Ö. ve ALBENİ, M., (2002). **Küreselleşme, Ekonomik Kriz ve Türkiye**, Bilim Kitabevi, Isparta.
 17. EREN, E., (2001). **Makro İktisat**, Avcıol Basın Yayın, 3. Baskı, İstanbul.
 18. EĞİLMEZ, M. ve KUMCU E., (2013). **Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması**, 18. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul.
 19. FREEMAN, C., (1982). “Innovation and Long Cycles of Economic Development, International Seminar on Innovation and Development in the Industrial Sector, University of Campinas, 25-26-27 of August, Sao Paulo.
 20. FRIEDMAN, M. ve SCHWARTZ, A., (1975). “Money and Business Cycles”, **The State of Monetary Economics, NBER**, pp.32-78.
 21. FISHER, I., (1923). “The Business Cycle Largely A “Dance of the Dollar” ”, **Journal of The American Statistical Association**, Vol:18, No: 144, pp.1024-1028.
 22. GE, C., ve LIU Z., (2010). “The Global Economic Crisis in The Perspective of Keynesian Business Cycle Theory”, **International Business Research**, Vol:3, No:2, pp.21-23.
 23. GARVY, G., (1943). Kondratieff’s Theory of Long Cycles, **The Review of Economics and Statistics**, Vol:25, No:4, pp. 203-220.
 24. GREENWALD B. ve STIGLITZ J., (1993). “New and Old Keynesians”, **Journal of Economic Perspectives**, Vol:7, No:1, Winter, pp. 23-44.

25. HANSEN A. H., (1951). “Schumpeter’s Contribution to Business Cycle Theory”, **The Review of Economics and Statistics**, Vol:33, No:2, May, pp.129-132.
26. HEILBRONER, R. L., (2008). **İktisat Düşünürleri-Büyük İktisat Düşünürlerinin Yaşamları ve Fikirleri**, Tartanoğlu, Ali (Çev.), Dost Kitabevi Yayınları, 2. Baskı, Ankara.
27. HANSEN, A. H., (1964). **Business Cycles and National Income**, New York,
28. HOOVER, K., D., (1992). **The New Classical Macroeconomics**, 1st Edition, Edward Elgar Publishing Company.
29. KEYNES, J. M., (1936). **The General Theory of Employment, Interest and Money**, Macmillan, Cambridge University Press, Cambridge.
30. KOROTAYEV, A. W., ve TSIREL, S. V. (2010). “A Spectral Analysis of World GDP Dynamics: Kondratieff Waves, Kuznets Swings, Juglar and Kitchin Cycles in Global Economic Development, and the 2008–2009 Economic Crisis”, **Structure and Dynamics**, Vol:4, No:1, pp.1-55
31. KINGSTON, W., (2006). “Schumpeter, Business Cycles and Co-evolution”, **Industry and Innovation**, Vol:13, No:1, pp.97-106.
32. LEGRAND, M. Dal-Pont ve HAGEMANN, H., (2007). “Business Cycles in Juglar and Schumpeter”, **The History of Economic Thought**, Vol:49, No:1, pp.1-18.
33. LUCAS, R. E., Jr., (1976). “Understanding Business Cycles”, **Kiel Conference on Growth without Inflation**, June 22-23, Kiel, Germany, pp.7-29.
34. LEE, M. L. ve LOSCHKY, D., (1987). “Malthusian Population Oscillations”, **The Economic Journal**, Vol:97, No:387, pp.727-739.
35. LUCAS, R., E., Jr., (1980). “Methods and Problems in Business Cycle Theory”, **Journal of Money, Credit and Banking**, Vol: 12, No: 4, Ohio, pp. 696-715.
36. MAGDOFF, F. ve YATES, M. D., (2009). **The ABCs of the Economic Crisis: What Working People Need to Know**, New York University Press.
37. MOGGRIDGE, D.E., (1985). **Keynes**, Talu, Umur ve Yavuz, Güney, (Çev.), Afa Yayıncılık, İstanbul.
38. McCANDLESS, G., T., Jr., (1991). **Macroeconomic Theory**, Prentice Hall International Editions, U.S.A.
39. MOORE, G. H., ve ZARNOVITZ, V., (1986). “Appendix A: The Development and Role of the National Bureau of Economic Research’s Business Cycle Chronologies” **The American Business Cycle: Continuity and Change**, Gordon, Robert, J., (Ed.), University of Chicago Press, pp.519-582.
40. MITCHELL, W. C., (1923). “Business Cycles” **In Business Cycles and Unemployment**, NBER, pp.7-20.
41. ONUR, S., (2004). **Ekonomiden Karşılıksız Kayıplar: Seçim Ekonomisi**, Asil Yayınları, Ankara.
42. ONUR, S., (2004). **Ekonomiden Karşılıksız Kayıplar: Seçim Ekonomisi**, Asil Yayınları, Ankara.
43. ÖZER M. ve TABAN, S., (2006). **Modern Konjonktür Teorileri**, Genişletilmiş 2.Baskı, Ekin Kitabevi.
44. PARKIN, M., (2005), **Economics**, Pearson Education, 7th Edition, U.S.A.
45. PARASIZ İ., (2013). **Modern Makro Ekonominin Temelleri**, 2.Baskı, Ezgi Kitabevi, Bursa.
46. PARASIZ İ., (1997). **Modern Makro Ekonominin Temelleri**, 1.Baskı, Ezgi Kitabevi, Bursa.

47. POLAT, E., (2005). **Konjonktürel Dalgalanmalar ve Sermaye Piyasası: İMKB Örneği**, İMKB Yayınları, İstanbul.
48. PIGOU, A. C., (1927). **Industrial Fluctuations**, Machillan, London.
49. RACICKAS, E. ve VASILIAUSKAITE, A., (2010). “Global Financial Crisis and Its Impact on Lithuanian Economy”, **Economics and Management**, Vol: 15, Katowice, pp.1006-1017.
50. SCHOHL, F., (1999). “A Schumpeterian Heterogeneous Model of The Business Cycle” **The Quarterly Journal of Austrian Economics**, Vol: 2, Issue:1, pp.1-19.
51. SAVAŞ, V., F., (2008).Ü. **Politik İktisat**, Beta Yayınevi, İstanbul.
52. SAVAŞ, V., F., (2007). **Keynesyen İktisat Yıkılırken**, Nobel Basımevi, Ankara.
53. SAMUELSON, P. A., ve NORDHAUS, W. D., (1992). **Economics**, McGraw-Hill, New York.
54. SIMON, H. A., (1986). “Rationality in Psychology and Economics”, **The Journal of Business**, Vol:59, No:4, pp.S209- S224.
55. SCHUMPETER, J. A., (1939). **Business Cycles: A Theoretical, Historical and Statistical Analysis of The Capitalist Process**, McGraw Hill, U.S.A.
56. SCHUMPETER, J. A., (1939), **Business Cycles: A Theoretical, Historical and Statistical Analysis of The Capitalist Process**, McGraw Hill, U.S.A.
57. SCHUMPETER, J. A., (1939), **Business Cycles: A Theoretical, Historical and Statistical Analysis of The Capitalist Process**, McGraw Hill, U.S.A.
58. TOLLSON, R. D., ve EKELUND, R. B., (Der.), **Anayasal İktisat ve Ekonomik Anayasa** (1997), Aktan, Coşkun, Can, (Ed.), İz Yayıncılık, İstanbul, ss.150-154.
59. TOPRAK, M., (1997). **Yeni İktisat**, İz Yayıncılık, İstanbul.
60. UNAY, C., (2001). **Ekonomik Konjonktür**, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa.
61. ÜLGENER, S., (2006). **Makaleler**, Derin Yayınları, İstanbul.
62. YAY, T., (1993). **F.A. Hayek'te İktisadi Düşünce: Hayek ve Keynes/Keynesciler Tartışması**, Ezgi Kitabevi, Bursa.
63. YILDIRIM, K., KARAMAN D. ve TAŞDEMİR M., (2013). **Makroekonomi**, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
64. YILDIRIM, K., ve KARAMAN D., (2003). **Makroekonomi**, Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları, Eskişehir.
65. ZARNOWITZ, V., (1985). “Recent Work on Business Cycles in Historical Perspective: A Review of Theories and Evidence”, **Journal of Economic Literature**, September, Vol:23, pp.523-580.
66. ROSIER, B., (1994). **İktisadi Kriz Kuramları**, Yentürk, Nurhan, (Çev.), İletişim Yayınları, 2.Baskı, İstanbul.
67. MORGAN, M. S., (1992). **The History of Econometric Ideas**, Cambridge University Press, Paperback Edition, U.K.
68. KLEINKNECHT, A., (1986). Long Waves, Depression and Innovation, **De Economist**, Vol:134, No:1, pp. 84-108 <https://link.springer.com/article/10.1007/BF01705903> (03.03.2017).
69. KOROTAYEV, A. V., ve TSIREL, S. V., (2010). “A Spectral Analysis of World GDP Dynamics: Kondratieff Waves, Kuznets Swings, Juglar and Kitchin Cycles in Global Economic

- Development, and the 2008-2009 Economic Crisis”, **Structure and Dynamics: eJournal of Anthropological and Related Sciences**, Vol: 4, No: 1, pp.1-55. <http://escholarship.org/uc/item/9jv108xp#page-14> (15.01.2017).
70. BRYNS, R. T., ve STONE, G. W., Jr., (1993). **Macroeconomics**, 5th Edition, HarperCollins College Publishers, New York.
71. BECKER, G. S., (1988). “Family Economics and Macro Behaviour 1”, **The American Economic Review**, Vol:78, No:1, pp.1-13.
72. NORDHAUS, W. D., (1975). "The Political Business Cycle." *Review of Economic Studies* 42:160-90

TÜRKİYE VE AZERBAIJAN BELEDİYE YÖNETİMLERİNİN KARŞILAŞTIRMALI İNCELEMESİ¹

COMPARATIVE EXAMINATION OF MUNICIPAL ADMINISTRATIONS OF TURKEY AND AZERBAIJAN

Mertcan ARITÜRK*, Nilüfer NEGİZ**

* Mezun YL Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, mertcanariturk@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-2752-7008>

** Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, nilufernegiz@sdu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-4211-9689>

ÖZ

Türkiye Cumhuriyeti belediye yapılarının oluşturulması açısından Azerbaycan Cumhuriyeti'ne göre oldukça köklü bir tarihe sahiptir ve bu tecrübenin bir gereği olarak belediye yönetimlerinin Azerbaycan Cumhuriyeti'ne nazaran daha güçlü yapılar olduğu aşikârdır. Azerbaycan 1991 yılında Sovyet Rusya'nın dağılmasının ardından bahsi geçen bölgede bağımsızlığını kazanmış ülkeler arasında göreceli olarak en gelişmiş ülkelerden birisidir. Buna rağmen siyasal yönetim geleneği ve demokratikleşme süreçleri bakımından, belediyelerdeki yönetim modeli açısından, yeni kurulan bir ülke olması ve gerek sosyal gerek siyasal buhranlarla mücadelesi sonucunda Türkiye'ye nazaran daha az gelişmiş bir ülke modeli çizmektedir. Belediye yapılarının işlevselliği açısından da bu söylem doğruluk payı barındırsa da belediye yasaları ve mevzuat açısından Türkiye'ye göre daha bağımsız belediyeler öngördüğü söylenebilmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Türkiye ve Azerbaycan Belediye Yönetimi, Türkiye'de Belediyecilik, Azerbaycan'da Belediyecilik, Karşılaştırmalı Belediye Yönetimleri*

Jel Kodları: D73, H76, H83

ABSTRACT

According to the Republic of Azerbaijan Republic of Turkey in terms of the creation of the municipal building has quite a history and deep-rooted experience in this respect to the municipal government of the Republic of Azerbaijan as a requirement, it is obvious structures stronger. Azerbaijan is one of the most developed countries among the countries that won the independence of the region after the disintegration of Soviet Russia in 1991. Nevertheless, in terms of political management tradition and democratization processes, in terms of the management model municipality, is a country newly established and need as a result of combat social need political crisis compared to Turkey draws a less developed country models. Although in terms of functionality of the municipal building housing the truth to say that Turkey can foresee more independent of the municipality in terms of municipal laws and regulations.

Keywords: *Turkey and Azerbaijan Municipality Management, Municipality in Turkey, Municipality in Azerbaijan, Comparative Municipalities Administration*

Jel Codes: D73, H76, H83

¹ Süleyman Demirel Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri 4998-YL1-17 Numaralı Yüksek Lisans Projesinden Desteklenmiştir.

GİRİŞ

Azerbaycan Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti, tarihi çok eskilere dayandırılan coğrafi açıdan oldukça değerli bir konuma ve zenginliklere sahip olan ve bu sebeple de tarih boyunca çeşitli medeniyetlere ve milletlere ev sahipliği yapmış ülkelerdir. Türkiye ve Azerbaycan dünya çapında bilindiği üzere iki devlet tek millet dost ve kardeş ülkelerdir. Bu deyiş gereğince Azerbaycan'ın gerek bağımsızlık öncesi yıllarında gerekse bağımsızlığını kazandıktan sonra ki yıllarda artarak devam eden dost ve kardeş ülke ilişkileri bilinen bir husustur. Bu sebeple halklarının da birbirine oldukça yakın olduğu ve bundan dolayı yönetim yapılarının da benzer olacağı yönünde bir karine oluşturulabilen iki devlet olarak ortaya çıkmaktadırlar. Bu çalışmada ele alınan unsur ise Türkiye ve Azerbaycan arasındaki belediye yönetimlerinin farklılıkları ve benzerlikleri olmuştur.

Türkiye ve Azerbaycan devletleri sosyal, ekonomik, siyasi ve tarihi yönden birbirlerinin en yakın ilişkide bulunduğu ülkelerdir. Fakat çalışmanın konusunu oluşturan belediye yapılarında önemli farklılıklar göze çarpmakla beraber yine belediyeler arasında da dostluk ilişkilerinin olduğu gözlemlenmektedir. Belediye yapılarındaki farklılığın sebebi ise temelde Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı mirasını devralması Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ise Sovyet Rusya rejiminden ayrılarak bağımsızlığını oldukça yeni elde etmiş bir ülke olması hususu gösterilebilmektedir. Öyle ki, Türkiye Cumhuriyeti Azerbaycan'a nazaran Osmanlı Devleti'nin bir devamı olarak Osmanlı Devleti'nden kalan belediyelerle belediye yapılarını devam ettirmiş ve geliştirmiştir. Fakat Azerbaycan'da 1991 yılında bağımsızlığını kazandığında Türkiye'de olduğu gibi Sovyet Rusya'dan bir belediye düzenlemesi kalmamış bunun yerine yerel sovyetler adı verilen yerel yönetim birimlerinin çatlamış düzeniyle yerel yönetim adına başıboş kalmıştır. Böylesi bir durum içerisinde değerlendirildiğinde, Azerbaycan kendi

durumunda olan diğer ülke örnekleriyle kıyasla; Avrupa Birliği ülkelerindeki ve Türkiye'deki devlet yapılarıyla oldukça yakından ilgilenmesi ve tecrübesizken başkaca ülkelerin tecrübelerinden yararlanması vasıtasıyla, kapalı düzenden dünyaya adapte olması ve bu kadar kısa sürede devlet yapısının oturtulmasında ekonomik, sosyal ve siyasi ilişkilerin düzenlenmesinde oldukça başarılı bir ülke olarak göze çarpmaktadır.

Tüm bu durumlarla birlikte Azerbaycan Cumhuriyeti'nin belediye ve yerel yönetimler nezdindeki yasal düzenlemelerine bakıldığında Türkiye Cumhuriyeti'ne nazaran Avrupa Konseyi Yerel Yönetimler Özerklik Şartnamesi 'ne uygunluğu açısından ve ilerci bir yapıda oluşturulmuş olması bakımından demokratik anlamda oldukça önde olduğu söylenebilmektedir. Lakin meselenin özünün uygulamada farklılaştığı gözlemlenmektedir. Bu durum çalışmada da Azerbaycan ve Türkiye üzerinden incelendiğinde, belediyelerin yetki, görev, mali yapı ve merkez-yerel ilişkileri bağlamında göze çarpmaktadır

Çalışmada bu yönüyle söz konusu bu karşılaştırmayı yapabilmek adına nitel bir saha araştırmasına yer verilmiş ve değerlendirmeler bahsedilen bu eksen üzerinden yapılmaya çalışılmıştır.

1. TÜRKİYE'DE BELEDİYECİLİK

Türkiye'deki belediye yapılarına Osmanlı Dönemi'nde özellikle tanzimat sonrası yapılan reformlarla gerçekleştirilen değişikliklerin etki ettiği bilinen bir gerçektir. Tanzimat reformlarıyla (1864 ve 1871 Vilayet Nizamnameleri) birlikte sınırları daraltılmış olarak eyaletler vilayetlere dönüştürülmüştür. Vilayetlerin alt birimi olarak livalar (sancak), livalara bağlı olan kazalar, kazalara bağlı olarak da karyeler (köy) ihdas edilmiştir (Ortaylı, 2000: 117). Türkiye'deki belediye sistemi özellikle Osmanlı'nın son dönemlerine rast

gelen bu reformlarla birlikte ilk belediye denemelerinin de bu dönemde ortaya çıktığı gözlemlenmektedir. 1854'te İstanbul Şehremaneti kurulmuş fakat başarısız bir uygulama olarak kalmıştır. Ardından 1858'de Galata-Beyoğlu semtlerinde ayrıksı bir uygulama olarak Altıncı Daire-i Belediye kurulmuş ve buradaki uygulamalar ilerleyen dönemdeki modern belediyeciliğe örnek teşkil etmiştir. 1877 yılında çıkarılan Vilayetler Belediye Kanunu ise Belediyeciliğin tüm ülke sathına yayılması sağlamıştır (Ortaylı, 2000: 118). Bahsi geçen dönemlerde bir dizi kanun ve düzenleme ile belediyecilik adına yapılan ilk çalışmalar başarısız olmakla birlikte Türkiye'nin cumhuriyet dönemindeki belediye alt yapısını oluşturması bakımından önem arz etmektedir. 1877 tarihli Vilayet Belediye Kanunu çeşitli pürüzler olmasıyla birlikte, 1930 yılında yürürlüğe giren belediye kanununa varıncaya değin uygulamada kalmıştır (Negiz, 2007: 8).

1923-1930 döneminde Ankara'da oluşturulan yapı etrafında kurulan belediyecilik anlayışı, 1930-1935 yılları arasında çıkarılan bir dizi yasa ile somutlaştırılarak tüm ülkeye yaygınlaştırılmış ve Cumhuriyet belediyeciliğinin temel çerçevesi oluşturulmuştur (Yaylı, 2015: 46). Bu dönem çıkartılan yasalar pek fazla bir değişiklik yapılmaksızın 2004 yılı belediye kanunu reformuna kadar süregelmiştir. 3 Nisan 1930 tarihli ve 1580 sayılı "Belediye Kanunu" ile "Vilayet Dersaadet Belediye Kanunları" ve ekleri 1924 tarihli "Ankara Şehremaneti Kanunu"nu geçersiz kılmıştır. Osmanlı'nın Tanzimat sonrası döneminden bugüne değin yerel yönetim alanında yapılmak istenen çalışma, uygulamada kendini bu yasalar ile göstermiş ve yeni devletin belediyecilik anlayışını yansıtan bir kanun olmuştur. 1580 sayılı kanun 2005 yılında yürürlüğe giren 5393 sayılı belediye kanunu yürürlüğe girene değin dönem dönem içeriğinde değişiklikler yapılmakla birlikte yürürlükte kalmıştır. 2000'li yıllara değin belediyelerle ilgili en büyük değişiklik 1980 ise sonrası dönemde

görülmüştür. Bu dönemde geleneksel belediyecilik anlayışı dışında Büyükşehir Belediyelerinin de oluşturulması Türkiye'de ilk kez görülen bir husus olmuştur (Negiz, 2007:24). 1982 Anayasası bazı şehirlerin gittikçe büyümesi sonucunda kanunla büyük yerleşim yerlerini kapsayan bazı özel yönetim biçimlerinin uygulamaya konulabileceğini belirtmektedir. 1982 Anayasası'nın öngördüğü bu düzenleme, 27 Haziran 1984 yılında yürürlüğe giren 3030 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunumuz olan kanun ile şekillendirilmiştir. 2000'li yıllara gelindiğinde ise belediyecilik alanında artan reform isteği bir dizi yeni kanun ve uygulamayla kendini göstermiştir. 13 Temmuz 2005 tarihinde yürürlüğe giren 5393 sayılı yasa ile Türkiye belediyeciliğinin anayasası olarak görülen 1580 sayılı Kanun yürürlükten kaldırılmış, 24 Temmuz 2004 tarihinde yürürlüğe giren 5216 sayılı Kanun ile de 3030 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu yürürlükten kaldırılarak belediyecilik alanında yapılan önemli değişikliklerle günümüzdeki yapının oluşturulması sağlanmıştır. 2012 yılına gelindiğinde ise belediyecilik alanında reform niteliği taşıyan çalışma ve uygulamalara bir yenisinin eklendiği 2014 yılındaki yerel seçimlerden itibaren uygulamasının başlayıp devam eden 6360 sayılı kanun ile görülmektedir.

2. AZERBAJCAN'DA BELEDİYECİLİK

Azerbaycan Cumhuriyeti 1991 yılında SSCB'nin dağılmasıyla bağımsızlığına kavuşan bir ülke olması bakımından oldukça yeni bir devlettir. Bu durum elbette ki belediye yönetimlerine de yansımaktadır. SSCB'den belediyecilik adına pek de olumlu bir miras almamış olan Azerbaycan'da belediye yönetimlerinin hayata geçirilmesi de 1999 yılının sonuna rastlamaktadır. SSCB'deki yerel sovyetlerin yerine icra hâkimiyetlerinin geçmesiyle birlikte, Azerbaycan Cumhurbaşkanı tarafından görevine atanan ve ona bağlı olarak çalışan bir icra hâkimiyeti başkanı ile oluşturulan yapılar, Azerbaycan Cumhuriyeti'nde yerel yönetim konusunda

1999 yılında belediyeler kurulana kadar tek yetkili yerel yönetim birimi görev yapmışlardır (Elma vd. 2013:68). Günümüzde de belediyelerin oldukça yeni kuruluşlar olması bakımından yetersiz bütçelerinin de etkisiyle icra hakimiyetlikleri yerel yönetim adına belediyelere nazaran daha yetkili kurumlar olarak gözlemlenmektedir.

Azerbaycan'da belediyelerle ilgili mevzuatlar incelendiğinde belediyelerin görev ve hizmet alanlarıyla ilgili oldukça geniş yetkiye sahip oldukları ve özerk bir yapı taşıdıkları söylenebilecektir. Fakat belediyelere görev ve yetkilerinin verilmiş olduğu alanlarda aynı şekilde merkezi hükümetin yerel yürütme organı olan "icra hâkimiyetlerinin" de (valilikler) görevlendirildiği ve uygulamada da ilgili yetki, görev ve fonksiyonların daha çok bu kuruluşlar tarafından kullandığı görülebilmektedir (Elma, 2007: 176).

Azerbaycan'da belediyeleşme sürecinde "Belediye Seçimleri Yasası ve Belediyelerin Durumu Hakkında Kanun", belediye alanında kabul edilen ilk kanunlardır (Mamedova vd., 2001:374). 2 Temmuz 1999 tarihinde çıkarılan, "Belediyelerin Statüleri Hakkındaki Kanun"da da belediyeler, ülkede yerel yönetim fonksiyonunu yerine getirecek olan kurumlar olarak belirtilmektedir. Azerbaycan'da belediyelerle ilgili anayasal alt yapı ve kanun oluşturma çabaları, 1995 Anayasası ile başlamakta ve 1999 yılında "Belediyelerin Statüleri" ve "Belediye Seçimleri" hakkındaki kanunlarla devam etmektedir. Anayasadaki düzenlemeler ve bu kanunların bugün ülke belediyeleriyle ilgili temel anlamda en etkin hukuki çerçeveyi oluşturduğu söylenebilir (Elma vd. 2013:6).

1999 yılındaki ilk seçimlerde ülkede kurulması gereken 2667 belediyeden 2591'inde seçimler geçerli sayılmış, 16 belediyede %25'lik katılım sağlanamadığı, 60 belediyede ise ağır kanun ihlali sebebiyle seçimler geçerli kabul edilmemiştir (Zengin, 2014: 130). İlk olarak kurulan belediyelerin ardından,

1999'dan 2009 yılına kadar geçen on yıllık sürede ülke genelinde her türlü yerleşim birimini kapsayacak şekilde 2757 belediye kurumu oluşturulmuştur. Fakat 2009 yılında ülkenin özellikle kuzey ve güney bölgelerinde gerçekleştirilen yerel yönetim reformlarıyla birçok belediyenin birleştirilmesi ve bu yolla yenilerinin oluşturulmasıyla ülkede belediye sayısı 1718'e düşürülmüştür (ADİK, 2010). Ayrıca Azerbaycan'da büyükşehir belediye yönetim modeli uygulaması yoktur. Bu sebeple mevcut verilerde bahsedilen belediye sayısı içerisinde, yapılan birleştirmelere rağmen, oldukça az nüfusa sahip belediye örgütlenmeleri de yer almaktadır.

3. ÇALIŞMANIN AMACI, KAPSAMI VE YÖNTEMİ

Çalışmanın amacı, Azerbaycan belediye yönetim sisteminin yapısal ve işlevsel olarak durumunu inceleyerek, elde edilen bulgu ve bilgilerle Türkiye ve Azerbaycan Belediye yapılarının birbirlerine olan benzerlikleri ve farklılıklarının nitel araştırma yöntemiyle betimsel ve sistematik yöntem uygulanarak karşılaştırmalı olarak incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda 13-17 Kasım 2017 tarihleri arasında Azerbaycan'da belediye sistemi yerinde görülüp incelenmiş ve Azerbaycan'da var olan birbirinden farklı niteliklere sahip belediyelerden birer örnek seçilerek çalışmanın saha incelemesi gerçekleştirilmiştir. Azerbaycan'da 2017 yılı itibariyle 1607 belediye bulunmaktadır. Burada belediyelerin kategorize edilmesinde Türkiye'de olduğu gibi nüfus ölçeğine göre bir gruplama görülmektedir. Bu nedenle ülkemiz sistemi ile karşılaştırabilmek adına nüfus büyüklüklerine bakarak, mevcut belediye yapılanmalarından dört adet, karşılaştırma yapabilmek adına belirlenmiştir. Bu belediyeler; Bakü/Nesimi ve Yasamal belediyeleri ile Abşeron/Hökmeli Kasabası Belediyesi ve Sumgayıt Şehir Belediyesidir. Ayrıca çalışmanın amacı doğrultusunda Azerbaycan'daki belediye sistemi yerinde

gözlemlenirken; belediyelerle ilgili doğrudan veya dolaylı olarak faaliyet gösteren Azerbaycan Adliye Nazırlığı'na (Adalet Bakanlığı) bağlı Belediyelerle İş Merkezi ve Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi'nin Yerli Özünü İdare Etme Komisyonu ile de görüşmeler yapılmıştır.

Çalışma kapsamında Azerbaycan Cumhuriyeti'ndeki belediyelerin mali yapısı, idari yapısı, yerel merkez ilişkileri ve yetki ve görevleri araştırma konusunda alt temalar olarak belirlenmiş ve bu dört tema üzerinden derinlemesine görüşmeler yapılarak bulgular edinilmiştir. Araştırmada nitel araştırma yöntemi olan derinlemesine görüşme tekniği kullanılmıştır. Görüşmelerde kullanılmak üzere çalışmanın amacını da oluşturan bu dört tema altında açık uçlu ve yarı yapılandırılmış sorular oluşturulmuş, bu sorular gönüllülük esası çerçevesinde yüz yüze görüşme metodu ile belediyelerin yöneticilerinden edinilmiştir. Araştırmada kullanılan yarı yapılandırılmış sorular aşağıda sunulmuştur:

- Azerbaycan Cumhuriyeti'nde belediyelerin mali yapısı hakkında bilgi verebilir misiniz? Azerbaycan'da belediyelerin gelir ve gider kalemleri nelerdir?
- Azerbaycan Cumhuriyeti'nde var olan belediyelerin idari yapısını anlatabilir misiniz? Belediye yetkilileri ve personeli göreve nasıl gelmektedirler, ne kadar süreyle seçilmektedirler veya çalışmaktadır? Bu görev dağılımı nasıl ve kim tarafından yapılmaktadır?
- Belediyelerin merkezi hükümet ile ilişkileri nasıl sağlanmaktadır? Siyasi yönden ve belediyelerin denetlenmesi yönünden hangi kurum veya kuruluşlarla ilişkileriniz vardır ve bu ilişkiler nasıl yürütülmektedir?
- Azerbaycan'da belediyelerin görevleri nelerdir? Bu görevleri yerine getirmek için yasalarla öngörülmüş yetkileriniz nelerdir ve bu yetkileri kullanabiliyor, görevlerinizi yerine getirebiliyor musunuz?

Görüşmeler sonunda elde edilen bilgilerin, belediyelerin mali yapısı, idari yapısı, yerel

merkez ilişkileri ve yetki ve görevleri olarak belirlenen dört tema altında içerik analizi yapılarak değerlendirmeleri yapılmıştır. Araştırma kapsamında sorulan bu sorulara verilen cevaplar ilerleyen bölümlerde alıntılar belirtilirken; Yasamal Belediyesi için "Y", Hökmeli Kasabası Belediyesi için "H", Sumgayıt Belediyesi için "S", Nesimi Belediyesi için "N" kısaltmalarıyla ifade edilmiştir.

4. ARAŞTIRMA KAPSAMINA İLİŞKİN LİTERATÜR İNCELEMESİ

Çalışma kapsamında araştırma alanı olan Azerbaycan Cumhuriyeti'nde yerel yönetim yapılarının ve belediyelerin günümüze değin geçirdiği süreçler ve günümüze yakın tarihlerdeki ahvali hakkında yerli ve yurt dışı literatür bulunabilmektedir. Öyle ki; bu şekilde yayımlanmış kitap, editörlü kitap da bölüm, lisansüstü tez ve süreli yayınlar teorik anlamda literatüre katkı sunmaktadırlar. Yerel yönetim birimi olarak belediye yapıları, belediye hizmetleri ve bunlara ilişkin halkın tutumunu ölçmeye yönelik ampirik araştırmalar konusunda literatürde eksiklikler olduğu ortadadır. Hem bu eksiklikler hem de ülke karşılaştırmasını konu eden çalışmalarda yaşanan zorluklar bu çalışmada da kısıt olarak ifade edilebilir.

1998 yılında yayınlanan Eldar Aslanov'un "Azerbaycan'da Yerel Yönetimler" isimli makalesi bu tarihlere kadar Azerbaycan'da yoğun olarak hissedilen Sovyet düzeninin etkisini aktarması bakımından önem arz etmektedir. 2006 yılında Zahid Amirov'un yazmış olduğu doktora tezi "Azerbaycan'da Belediyeleşme Süreci Problemler ve Çözüm Yolları" literatüre, Azerbaycan Cumhuriyeti belediyeleşme sürecindeki sorunları ele alması bakımından özellikle ilk belediye seçimleri ve sonrası dönem hakkında önemli katkı sunmaktadır. Fikret Elma'nın yayımlanmış olduğu "Türkiye'nin Belediyecilik Deneyimi ve Azerbaycan Belediyeciliği" (2007) adlı makalesi Türkiye ve Azerbaycan belediyecilik yapısının bir ölçüde karşılaştırmalı olarak ele alması

bakımından araştırmaya en yakın benzerlik taşıyan çalışmadır. 2008 yılında Mürteza Hasanoğlu'nun yayımlanmış olduğu "Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Devletin Yeniden Yapılandırılması ve Yerel Yönetimlerin Güçlendirilmesi Çabaları" araştırma alanımız ve konumuz hakkında Azerbaycan Cumhuriyeti'nde yapılan reformları aktarması açısından literatüre önemli bir katkı sağlamıştır.

Azerbaycan'daki yerel yönetim ve belediyecilik sistemi ile ilgili yayınlarda kısa bir dönem pek bir çalışmaya rastlanılmasa da 2013 yılında çıkarılan birkaç yayın bu açığı kapatmıştır. Öyle ki 2013 yılında yayımlanan editörlüğünü Murat Okçu ve Hüseyin Özgür'ün yapmış olduğu "Dünya'da Yerel Yönetimler ve Uygulamaları" isimli eserde yer alan "Azerbaycan'da Yerel Yönetimler" bölümü Recep Rehimli, Nilüfer Negiz ve Elvettin Akman'ın 1999 yılındaki ilk seçimlerden bu yana gelişimini devam ettiren Azerbaycan Belediye sistemi ve yerel yönetimleri hakkında önemli verilerin toplanılıp ortaya konulması bakımından literatüre katkı sunmaktadır. Yine 2013 yılında Türk Dünyası Belediyeler Birliği'nin yayımlanmış olduğu editörlüğünü Fikret Elma ve Mustafa Ökmen'in yapmış olduğu "Türk Dünyası'nda Yerel Yönetimler" isimli çalışmada Fikret Elma'nın ele aldığı "Azerbaycan'da Yerel Yönetim Yapılanması" adlı bölüm Azerbaycan Cumhuriyeti'nde yerel yönetim yapılarının günümüzdeki seyri hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Yine 2013 yılında yapılan çalışmalardan konu ile ilgili ele alınmış ilk yerinde gözlem çalışması Fikret Elma'nın yayımlanmış olduğu "Azerbaycan'da Yerel Yönetişim ve Belediye: Bakü ve Yakın Havzası Örneği" isimli çalışmadır. Elvettin Akman, Hüseyin Ramil ve Ömer Faruk Ünal'ın yayımlanmış olduğu "Azerbaycan'da Yerel Yönetimlerin Gelişimi: Merkezi Yönetim - Yerel Yönetim İlişkileri ve Bakü Kentinin Statüsü Hakkında Bir Değerlendirme" (2013) adlı çalışma, Azerbaycan Cumhuriyeti'nde yerel yönetim ve merkezi yönetim ilişkilerini sunması bakımından önemli bir eserdir. Son

olarak, 2014 yılında Eyüp Zengin'in yazarlığını yaptığı "Azerbaycan'da Belediye Sistemi" isimli kitap da günümüze değin araştırma alanımızla ilgili yayımlanmış son çalışmalar arasında yer almaktadır ve Türkiye'de tek başına Azerbaycan Belediye yapısını inceleyen ilk kitap olma özelliğini taşımaktadır.

5. BULGULAR

5.1. Araştırma Alanına İlişkin Bilgiler

Azerbaycan Cumhuriyeti'nde belediye kuruluşunu gerçekleştirmek için Türkiye'deki gibi bir nüfus şartı aranmamaktadır (Türkiye'de 5000 veya il veya ilçe merkezi). Bununla birlikte genel anlamda en az beş yüz (500) kişinin yaşadığı bölgede belediye yapısının kurulduğu gözlemlenmektedir. 1999 yılında kurulan ilk belediyelerden itibaren 2009 yılına kadar geçen on yıllık süre içerisinde ülkede tüm nüfus alanlarını kapsayacak şekilde toplam 2757 belediye kurulmuştur. Ancak 2009 yılına gelindiğinde ülkenin özellikle kuzey ve güney bölgelerinde yapılan yerel yönetim reformlarıyla birçok belediyenin birleştirilmesi ve bu şekilde yenilerinin kurulmasıyla Azerbaycan'da belediye sayısı 1718'e düşürülmüştür (ADİK, 2010). Araştırmanın yapıldığı tarihlerde ise; "Azerbaycan'da belediye sayısı 1607 adettir" (Y.). Yapılan görüşmelerde bu sayının daha da düşürülerek belediyelerin daha güçlü belediyeler haline getirilmesinin amaçlandığı gözlemlenmiştir.

Azerbaycan'da; Türkiye'de köylere karşılık gelen kentler, illere karşılık gelen rayonlar bulunmaktadır. Yalnız Bakü kenti dışında kalan bölgelerde rayonlar bir il karşılığında olsa da; federatif bir sistem varmışçasına her rayonun bir merkezi şehri bulunmaktadır ve rayonlar merkezi şehirlerinin isimleri ile anılmamaktadır. Köy ve rayonların her birinde belediye kurulduğu bilinmektedir bununla beraber Türkiye'de olduğu gibi büyükşehir belediye yönetimlerine rastlanılmamaktadır. Türkiye'deki büyük şehir düzeyinde olan

yerleşim yerlerine Azerbaycan'da Şehir denilmektedir (Bakı Şeheri gibi). Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında görülen Ankara ve İstanbul için özel yönetim modelleri denemelerinin Azerbaycan'da Payitaht (Başkent) olan Bakü kenti için uygulandığını, fakat yasayla öngörülmüş bir düzenleme olmadığını da belirtmek gerekir. Daha çok merkezi hükümetin Bakü kentinin işleri üzerinde çok daha sık duruyor olması payitahtta özen göstermesiyle bu durum açıklanabilmektedir. Bakü'de bulunan rayonlar Türkiye'de büyükşehirlerde bulunan ilçe yönetimlerine benzemekte fakat herhangi bir şekilde fiilen yahut yasayla bağlı buldukları bir büyükşehir

belediye örgütlenmesi bulunmamaktadır. Kısaca özetlenen Azerbaycan'daki belediyeleşme ve idari yapılanma durumu gereğince yapılan çalışmada evreni yansıtmaması açısından ele alınan belediyeler; bir kent (köy, kasaba) belediyesi, bir şehir (şehir) belediyesi ve Bakü'de yer alan iki rayon belediyesidir.

5.2. Demografik Bulgular

Araştırma alanına ilişkin olarak, gözlem yapılan belediyeler ve bu görüşmelerde katılımcı olan belediye yetkilileri hakkındaki demografik bulgular Tablo 1'de özetle belirtilmektedir.

Tablo 1: Araştırma Kapsamına Alınan Gözlem Yerleri ve Görüşmecilere İlişkin Demografik Veriler

Gözlem Yapılan Belediye	Belediye Sınırlarındaki Nüfus	Meclis Üye Sayısı/Kadın Üye Sayısı	Katılımcının Görevi, Yaşı ve Cinsiyeti
Yasamal Belediyesi / Bakü	245000	19 / 6	Belediye Başkanı / 68 / E
Nesimi Belediyesi/ Bakü	219000	19 / 8	Belediye Başkanı / 56 / E
Sumgayıt Belediyesi / Sumgayıt	339000	19 / 5	Belediye Meclis Üyesi / 64 / E
Hökmeli Belediyesi/Abşerhon-Hökmeli Kasabası	9600	11 / 3	Belediye Başkanvekili / 37 / E

Tablo 1'de özetle belirtilen demografik bulgulara ek olarak; belediyelerle merkezi yönetim yerel yönetim ilişkisi bağlamında faaliyet gösteren kurumlarla da bir takım görüşmeler gerçekleştirilmiş olup bu kurumlara ait bilgi ve bulgular da aşağıdaki gibidir:

Azerbaycan Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı (Adliye Nazırlığı) Belediyelerle İş Merkezi: Araştırma kapsamında belediyelerle ilgili faaliyet gösteren belediye iş merkezi ile de görüşme gerçekleştirilmiştir. Azerbaycan'da Adalet Bakanlığı'na bağlı bir birim olarak faaliyet gösteren Belediyelerle İş Merkezi, belediyelerin denetlemesi noktasında çalışma yapan bir kurumdur (Belediyelerin Statüsü Hakkında Azerbaycan Cumhuriyeti

Kanunu, 2004). Aylık olarak toplanan belediye meclisleri, bu toplantıları ayda en fazla 5 defa gerçekleştirilebilmektedir ve toplantı kararları içinden önemli olarak nitelendirdikleri kararları kendilerine en yakın bulunan belediye iş merkezi şubesine göndermektedirler. Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Belediye İş Merkezi'nin 10 adet idari şubesi bulunmaktadır ve belediyeler coğrafi ölçek göz önünde bulundurularak bu şubelerin denetimlerine dağıtılmıştır. Gerçekleştirilen görüşmede ses kayıt izni alınamamakla beraber not tutulabilmiş ve belediyelerle iş merkezinin belediye yönetimleriyle olan ilişkisine yönelik olarak harici bir görüşme yapılmıştır.

Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi Yerli Özünü İdare Komitesi: Azerbaycan Cumhuriyeti'nde de Türkiye'de olduğu gibi milli meclis çatısı altında komisyonlar oluşturulmaktadır ve yerel yönetimler konusunda özellikle belediyelerle ilgili çalışmalar gerçekleştiren komisyon Yerli Özünü İdare Komitesi'dir (Zengin, 2014: 112). Görüşme yapılan yerli özünü idare komitesi üyesi milletvekili Tahir Rızayev ile belediyelerle ilgili yapılan kanun tasarılarının nasıl hazırlandığı hakkında genel bir görüşme gerçekleştirilmiştir. Tahir Rızayev 1999 yılındaki ilk belediye seçimlerinde belediye başkanı seçilmiştir ve Azerbaycan'ın ilk belediye başkanlarından. Daha sonrasında milletvekili olarak meclise girmiş ve ilk belediye başkanlarından olması sebebiyle yerli özünü idare komitesinde uzun yıllardır görev almaktadır. Yerel yönetimler alanında beklenen reform ve var olan uygulamaların geliştirilmesi bakımından Azerbaycan Cumhuriyeti'nde belediyelerle ilgili yasal düzenlemeler bu komitenin gündemini oluşturmaktadır. Gerçekleştirilen görüşmede Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi ziyaretçi kuralları sebebiyle ses kaydı yapılmasına ve görüşme notları tutulmasına izin verilmemiş bu nedenle görüşme bir sohbet

tarzında Yerli Özünü İdare Komitesi'nin faaliyetleri hakkında genel bilgiler alınarak sonuçlandırılmıştır.

5.3. Araştırmanın Temalarına Yönelik Bulgular

Çalışmanın bu kısmında, mali yapı, idari yapı, yerel merkez ilişkileri ve yetki ve görevler olmak üzere dört tema temel alınarak katılımcılarla yapılandırılmış görüşme formları çerçevesinde gerçekleştirilen derinlemesine görüşme sonuçlarına yer verilmiştir. Nitel araştırma kapsamında elde edilen verilerin analizinde betimsel ve sistematik yöntem kullanılmıştır. Her bir tema aşağıda ele alınmaktadır.

5.3.1. Mali Yapıya İlişkin Bulgular

Azerbaycan'da var olan belediye yönetimlerinin incelenmesi ve yapılan görüşmeler sonucu mali yapıya ilişkin olarak elde edilen bulgular özetle, aşağıda ki Tablo 2'de belirtilmektedir. Çalışmanın bu bölümünde ve bundan sonraki temaları açıklayan bölümlerinde, tablolar içerisinde belirtilen temaların yanında parantez içerisinde verilen rakamlar; kaç katılımcının aynı görüşü destekleyen açıklamada bulduklarını göstermektedir.

Tablo 2: Azerbaycan Belediye Yönetimlerinde Mali Yapıya İlişkin Bulgular

Gelirler	Açıklamalar
Emlak vergisi (4) Toprak vergisi (4) Otopark harçları (2) Turizm harçları (1) Maden vergisi (2) Belediye iştiraklerinden alınan vergi (1) Merkezi yönetimden ayrılan pay (4)	Belediyelerde emlak ve toprak (toprak) vergisi vardır (Y., N., H., S.). Gece dayanaqları (otopark harçları) vardır (Y., N.) Otellerden ödeniş olunur (harç alınır) (N.). Maden vergisi de alırız (H., S.). Belediye nezdinde faaliyet gösteren companyalardan (şirketler) menfaat vergisi (S.) Devlet belediye nüfusuna göre para ayırır yapacağımız işlerde onu kullanırız (Y., N., H., S.).
Giderler	Açıklamalar
Emek hakkı (Personel ve meclis üyeleri maaşları), Abadlık hizmetleri (yeşillendirme, yol, park yapımı), Kömek eyleme (Sosyal yardımlar)	Belediye giderleri hususunda görüşme yapılan her belediye aynı bilgileri vermiştir.

Tablo 2'de özetle belirtildiği şekliyle yapılabilecek önemli çıkarımlardan biri belediye gelirlerindeki belirsizliktir.

Belirtildiği üzere Azerbaycan'da Türkiye'de olduğu gibi her belediyenin geliri aynı kalemlerden oluşmamaktadır.

Araştırma kapsamında dikkat çeken bir diğer bulgu da belediye yasasında öngörülmesine karşın belediyelerin sadece bir tanesinden iştiraklerden alınan vergi bilgisi alınabilmesi ve bilgiyi veren belediyenin de böylesi bir belediye iştirakinin olmayışıdır. Yasayla öngörülen belediye gelirleri belediyelerin bireysel başarıları neticesinde elde edilebilmektedir. Bu durumda Azerbaycan belediyelerinde gelir adaletsizliğine ve dengesizliğine yol açmaktadır.

Çalışma kapsamında araştırma alanındaki belediye yetkilileri ile olan görüşmelerde bahsi geçen gelirler yasalarla öngörülmesi olan belediye gelirleri ile de doğrudan uyusmamaktadır. Öyle ki; belediye gelirleri noktasında soru yöneltilen yetkililer; *“Toprak vergisi, emlak vergisi, kısmen maden vergisi, otopark harçları ve bazı belediyelerin turizm harçlarından”* (Y., H., S., N.), gelir elde edebildiklerini belirtmişlerdir. Reklam harçları hususunda herhangi bir görüşmede gelir elde ettiklerini belirten bir yetkili olmamıştır. Bununla beraber sadece bir belediye (Nesimi Belediyesi) *“turizm hizmet harçlarından gelir”* elde ettiğini belirtmiştir (N.). Yine sadece iki belediye (Hökmeli ve Sumgayıt Belediyesi) yetkilisi maden vergisinden gelir elde ettiklerini belirtmiştir. Oysa ki; Azerbaycan belediyelerinin gelirleri noktasında bilindiği üzere vergi gelirleri ve vergi dışı gelirler olmak üzere iki adet sınıflandırma bulunmaktadır. Buna göre;

a) Vergi gelirleri;

- Gerçek kişilerden alınan toprak vergisi,
- Gerçek kişilerden alınan emlak vergisi,
- İnşaat materyallerinden alınan maden vergisi,
- Belediye ait işletmelerin gelir vergisi (771 Sayılı Belediyelerin Arazileri ve Toprakları Hakkında Kanun 1999, Md:7),

b) Vergi Dışı Gelirler ise;

- Reklam harçları,
- Otopark harçları,

- Turizm hizmetlerinden alınan harçlar (771 Sayılı Belediyelerin Arazileri ve Toprakları Hakkında Kanun 1999, Md: 8),

Azerbaycan Belediyelerinin gelirlerini oluşturmaktadır. Tüm bunlarla beraber; otopark harçlarının toplanmasında da büyük sıkıntı yaşayan Azerbaycan Belediyelerinin, harç ve vergi toplama işlerinde oldukça başarısız kaldıkları söylenebilir. Buna sebep olarak gösterebilecek bir husustur ki; halkın belediyelerin öz kaynak yaratmayarak halktan vergi toplayıp bir hizmet sunmadığına olan inancı neticesinde vatandaşların bu vergi ve harçları vermekten kaçındığı gözlemlenmiştir. Belediye yetkilileri de *“vatandaştan gelir elde edemedikleri için onlara hizmet sunmada eksiklik yaşamaktayız”* (H., Y.) diyerek bu durumundan yakınmaktadırlar.

Çalışmanın ilerleyen kısmında mali yapıya ilişkin bulgu ve ek bilgiler Türkiye’deki belediye yönetimlerine nazaran yapılan karşılaştırmayla detaylandırılarak aktarılmaktadır.

Azerbaycan belediye sisteminde Türkiye’deki gibi belediyelerin meclis ve komisyonlarının çalışmaları neticesinde belediye meclisince kararlaştırılıp merkezi yönetime gönderilen bir bütçe oluşturulma çalışması söz konusu değildir. Bunun yerine merkezi hükümetin kararı neticesinde belediyelere genel bir bütçe ayrılmakta ve belediyelerin nüfusları ve taleplerine göre yıllık bazda ayrılan bütçe dönem dönem dağıtılmaktadır. Bu bütçenin çıkışını ve dağıtımını *“Azerbaycan Maliye Bakanlığı ve Hazine Bakanlığı her rayondaki şubeleri vasıtasıyla sağlamaktadır”* (H.). Bu bütçeden zorunlu giderlerinin dışında pay alabilmek için belediyelerin yapması gereken işlem ise, merkezi hükümete yapacakları faaliyetleri bir proje halinde sunmaları halkın talep ve isteklerini belirtmeleri gerekmektedir. Bu kararlar da belediye meclisince alınıp Belediyelerle İş Merkezi’ne gönderilmektedir.

Ayrıca Azerbaycan belediyelerinde önemli bir gelir noktası da belediye arazisi olan

alanlardaki toprak satışlarıdır. Belediyelerin ilk kuruldukları yıllarda en önemli gelirleri toprak satışları olmuştur. Fakat bu toprak satışlarının hızla artması halk tarafından da yadırganarak belediyelerin itibarını düşüren bir durum haline gelmiştir. Hal böyle olunca yapılan düzenlemeler neticesinde günümüzde böylesi toprak satışları da sınırlandırılmış toprak satışları için üç aşamalı bir kontrol mekanizması oluşturulmuştur (Kasım, 2017). Günümüzde “*belediye mülkünde olan toprak satışlarının gerçekleştirilmesi için; öncelikle belediye meclisinin malum arazinin kime kaç paraya satılacağı yönünde karar alması ardından alınan bu kararın icra hâkimiyetlerindeki (Türkiye’de valilik) emlak komitesine göndermesi oradan onay alındıktan sonra Adalet Bakanlığı’ndaki Belediyelerle İş Merkezi’nin denetlemesi ve Adalet Bakanlığınca onaylanması gerekmektedir*” (Belediyelerle İş Merkezi).

Tüm bu mali zorluklarla beraber belediyelerin elbette ki hizmet sunumlarında yeterli verimi sağlayamayacakları aşikârdır. Bu hususta belediyelerin giderleri incelendiğinde yetki ve görevlerinin onlara vermiş olduğu sorumlulukları yerine getirme, sorumlu oldukları nüfus ve alan bakımından da ele alındığında personel giderlerini dahi karşılayamadıkları kimi zaman gözlemlenen bir durum olmuştur. Mali açıdan Türkiye belediyeleri ile kıyas dahi edilemeyecek durumda olan Azerbaycan

belediyeleri oldukça yeni kuruluşlar olması bakımından parasal durumda varlık mücadelesi vermektedirler.

Azerbaycan Cumhuriyeti’ndeki belediyelerin mali yapısıyla Türkiye’deki belediyelerin mali yapısı arasında bir karşılaştırma yapılacak olursa; Azerbaycan belediyeleri Türkiye’deki belediyelere nazaran elbette ki daha güçsüz durumdadır. Türkiye’de 1980 döneminin hemen akabinde yapılan yasal düzenlemelerle zaten Azerbaycan’daki belediyelere göre mali açıdan güçlendirilmiş olan belediyeler; özellikle 2000’li yıllar sonrası gerçekleştirilen belediye kanunlarındaki reformlar vasıtasıyla hayata geçirilen düzenlemelerle, merkezi hükümetten belediyelerinin aldıkları paylarla, görev ve yetkileri eliyle belediyelere sunulan ek gelir kaplarıyla mali açıdan çok daha güçlü yerel yönetim birimleri haline gelmiştir. Öyle ki; İstanbul Büyükşehir Belediyesi’nin bütçesi dahi Türkiye’deki birçok bakanlıktan hatta dünyadaki yüzlerce ülkeden daha fazladır. Bu açıdan ele alındığında Türkiye’de belediyelerin Azerbaycan’a nazaran çok daha güçlü mali yapıyla görev ve yetkilerini yerine getirdiklerini söylenebilmektedir.

5.3.2. İdari Yapıya İlişkin Bulgular

Azerbaycan’da var olan belediye yönetimlerinin incelenmesi ve yapılan görüşmeler sonucu idari yapıya ilişkin olarak elde edilen bulgular özetle, aşağıda ki Tablo 3’te belirtilmektedir.

Tablo 3: Azerbaycan Belediye Yönetimlerinde İdari Yapıya İlişkin Bulgular

Belediye Başkanı ve Meclis Üyeleri	Açıklamalar
Belediye başkanı ve meclis üyelerinin görev süresi 5 yıl (4) Belediye başkanı belediye meclisi üyeleri tarafından seçilmektedir (4) Belediye başkanı meclis üyeleri arasından 2 muavin (başkanvekili-yardımcısı) 1 kâtip belirler (3) Belediye başkanı meclis üyeleri arasından 1 muavin (başkanvekili-yardımcısı) 1 kâtip belirler (1)	5 yılda bir belediye seçimleri yapılır, belediye seçimlerinden sonra toplanan ilk iclas (meclis toplantısı) belediye başkanını seçer (H., Y., N., S.,). Belediyede başkan da kâtip ve belediye başkan muavinini (başkanvekili-yardımcısı) belirler, kasaba belediyelerinde belediye başkanı muavinini 1 kişidir. Zorunlu hallerde belediye başkanı muavinini sayısı artabilir (H.).

İdari yapıya ilişkin olarak Tablo 3'te özetle belirtilen bulgulardan da ortaya çıkacağı üzere; idari düzenlemeler Azerbaycan belediye kanunu ve belediye seçim kanunlarında belirtildiği şekliyle; özel statülü bir birim veya bölge olmaksızın tüm belediyelerde aynı biçimde uygulandığı için idari yapıya ilişkin bilgiler birbirini tekrar eder niteliktedir. Tek farklılık ise yine tabloda da belirtildiği şekliyle kasaba belediyeleri ile diğer rayonlarda bulunan belediyeler arasında olan farklılıktır ki bu durum da yine yasal düzenlemelerden kaynaklanmaktadır. Elbette ki idari yapı hususunda, Türkiye'deki gibi, meclis üye sayılarında da nüfus şartına bağlı olarak farklılıklar olmaktadır. Bu bağlamda, idari yapıya ilişkin bulgular ve ek bilgiler çalışmanın ilerleyen kısmında detaylandırılarak aktarılmaktadır.

Azerbaycan Cumhuriyeti'nde belediye seçimleri Türkiye Cumhuriyeti'nde olduğu gibi beş (5) yılda bir gerçekleştirilmektedir ve araştırmanın yapıldığı tarihlerde 2014 yerel seçimlerinde seçilmiş 2019 yılına kadar görev süresi bulunan belediye yetkilileri ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Azerbaycan'da belediyelerin idari yapısı yönünden Türkiye'den çok büyük farklılıklar gözlemlenmemiş olsa da; çok net bir farklılık vardır ki bu da Azerbaycan'daki belediyelerin yapısını doğrudan etkilemektedir. Azerbaycan Cumhuriyeti'nde 5 yılda bir seçilen belediye başkanları doğrudan halkın oylarıyla değil belediye meclisince seçilmektedirler.

“Azerbaycan'da belediye seçimlerinde her parti belediye meclis üye sayısı kadar aday gösterir ve vatandaşlar belediye meclis üye sayısınınca oy kullanabilirler.” (Y.)

Yani; Azerbaycan'da belediye seçimlerinde daha önceki başlıklarda da bahsedilen nüfus ölçeğine göre bir belediye meclis üyesi sayısı belirlenmektedir ve oy kullanmaya gelen her bir vatandaş her meclis üyesi için oy pusulasında isminin yanına tik atmak suretiyle oyunu kullanmaktadır.

Türkiye'den farklı olan yanını görüşmeci şöyle ifade etmiştir:

“Yasamal seçim bölgesinde bulunan ve oy kullanmaya giden her vatandaş 19 kişilik listelerden farklı partilere mensup isimleri de tercih ederek isimlerinin yanına tik atmak veya işaretlemek suretiyle oy kullanabilirler.” (Y.).

Azerbaycan'da seçimler yukarıda bahsedildiği üzere gerçekleştirilirken, idari yapıda Türkiye'deki belediyeler ile en büyük ve önemli farklılık da işte buradan doğmaktadır. Şöyle ki; belediye seçimlerinde bu şekilde seçilen belediye meclis üyeleri ilk belediye meclis toplantısında kendi aralarında belediye başkanını seçmektedirler. Bu ilk belediye meclisi toplantısına meclis üyeleri arasındaki en yaşlı üye başkanlık etmektedir. Belediye meclis üyeleri arasından seçilen belediye başkanı belediye kâtibini ve 2 (iki) belediye başkan yardımcısını kendisi belirlemektedir. Lakin *“kasaba belediyelerinde belediye başkan yardımcısı sayısı bir (1)'dir, gerekli görüldüğü takdirde belediye başkanı ikinci belediye başkan yardımcısını belirler ve bu karar belediye meclisince onaylanır”* (H.). Meclis üyeleri arasından halk tarafından kullanılan oylarda en çok oyu alması dahi belediye başkanı olunabilmektedir ve bunun örnekleri mevcuttur yasal sınırlamalarda bu noktada herhangi bir uygulama yoktur. Örneğin yine araştırma alanı kapsamında görüşmelerde bulunan Nesimi Belediye Başkanı Nazim Garakhanov 2014 yılında yapılan belediye seçimlerinde 16284 (on altı bin iki yüz seksen dört) oy alarak belediye meclisine 8. (sekizinci) sırada girmiştir (Azerbaycan Merkezi Seçim Komisyonu, Kasım, 2017).

Belediye seçimlerinde halkın doğrudan belediye başkanını seçmiyor olması Azerbaycan'da belediye başkanlarının tanınırlığını azalttığı bir gerçektir. Buradan hareketle söylenebilir ki, Türkiye'de olduğu gibi belediye başkanı olacak adayın ismi belediye seçimlerini doğrudan etkileyen bir unsur değildir ve Azerbaycan'da siyasi parti yerel seçimlerde daha büyük önem

taşımaktadır. Türkiye’de ise kimi bölgelerde genel seçimlerle yerel seçimlerin arasındaki oy dağılımında siyasi parti tercihleri değişmektedir. Bu tür bölgelerde halkla yapılan görüşmelerde belediye başkanlarının isminin partiden daha öne çıktığı görülmektedir.

Ayrıca idari yapı açısından da Türkiye’deki belediye başkanlarına nispeten daha güçsüz olan belediye başkanlarının kimi zaman belediye idaresi noktasında zorluk yaşamalarına sebep olabilmektedir. Öyle ki, belediye meclisine daha alt sıralardan giren bir kişinin demokratik bir toplumda belediye başkanı olarak görevine devam etmesi pek de kabul edilebilir bir durum olarak görülmemektedir. Bu durumu da görüşme yapılan bir diğer katılımcı; Türkiye’deki belediyelerin idari yapısı ile karşılaştırarak şu şekilde açıklamaktadır: “*Siz de güçlü belediye başkanları var, belediye başkanları kral!, biz de güçlü olan kişi değil kurumdur*” (S.). Bu durum Azerbaycan Belediye sistemindeki reform arayışlarında da üzerinde sıkça durulsa da Azerbaycan’ın sosyo-ekonomik yapısı gereği çekinceyle karşılaşmaktadır. Güçlü şahısların toplum düzenine daha fazla zarar verebilecek yetkiye sahip olacaklarından dolayı, Azerbaycan’da geçmişten gelen Sovyet etkisi ve yıllardır çözülemeyen rüşvet ve yolsuzluk durumları neticesinde böyle bir idari yapılanmaya pek sıcak bakılmamaktadır.

İdari yapılanma bulgularına yönelik bir başka husus ise meclis üyelerinin öğrenim

durumlarıyla ilgilidir. *Belediye meclis üyesi olabilmek için en az yüksekokul mezunu olma şartı vardır*” (S.). Ayrıca, Azerbaycan’da araştırma alanı kapsamında gözlemlenen, incelemede bulunan belediyelerde belediye meclis üye dağılımında kadın meclis üyelerinin Türkiye’ye göre meclis üye sayısına oransal dağılımının daha fazla olması dikkat çeken bir başka unsur olmuştur (Yasamal Belediyesi 19/6, Nesimi Belediyesi 19/8, Hökmeli Belediyesi 11/3, Sumgayıt Belediyesi 19/5).

İdari yapıya ilişkin olarak, personel görev ve atamaları Azerbaycan belediyelerinde de Türkiye’de de bir birine yakın ilerlemektedir. Seçim kanunları ve seçim sistemleri açısından oluşan farklılıklar ise doğrudan seçimle gelen kişilerin görevlerine başlamalarına yansımıştır. Türkiye’de 1963 seçimlerine değin uygulanan belediye meclisi üyelerinin seçimi ve ardından meclisin belediye başkanını seçme usulü Azerbaycan’da günümüzde halen var olan bir sistemdir.

5.3.3. Yerel-Merkez İlişkilerine Yönelik Bulgular

Azerbaycan’da var olan belediye yönetimlerinin incelenmesi ve yapılan görüşmeler sonucu elde edilen bulgular neticesinde; Yerel-Merkez ilişkilerine yönelik olarak belediyelerle ilişkide bulunan kurumlar aşağıda ki Tablo 4’te belirtilmektedir.

Tablo 4: Azerbaycan Belediye Yönetimlerinde Yerel-Merkez İlişkilerine Yönelik Bulgular

İlişkide Bulunulan Kurumlar	Açıklamalar
Adliye Nazırlığı (Adalet Bakanlığı) Belediyelerle İş Merkezi (4)	<i>Belediye meclis kararları Belediyelerle İş Merkezi’ne bildirilir (H., Y., N., S.).</i>
Milli Meclis Yerli Özüni İdare Etme Komitesi (2)	<i>Kanunların oluşumunda milli meclis bizleri davet etmektedir, tevsiye (tavsiye) mektupları yazarız (S. N.).</i>
İcra Hâkimiyeti (Türkiye’de Valilik) (2)	<i>İcra hâkimiyetleri bizden kömek (yardım) talep edebilir (Y. N.).</i>
Maliye Bakanlığı (Bütçe Yönünden) (4)	<i>Yılda bir defa hükümet belediyelere pul(para) verir. (N., S., Y., H.).</i>

Tablo 4'te belirtildiği üzere icra hâkimiyetleriyle olan ilişki hakkında bilgi veren sadece iki belediye yönetimi olmuştur ve bunlar Yasamal Belediyesi ile Nesimi Belediyesi'dir. Özellikle Azerbaycan Bakü kentinde merkezi yönetim birçok faaliyette söz sahibi olmakta ve belediyelerden ziyade daha çok Bakü İcra Hakimiyeti Türkiye'deki beledi faaliyetleri yerine getirmektedir. Başkentten uzaklaşıldığında ise bu belediyelerin halkla temas etmesi ve beledi faaliyetleri yerine getirmesi hususunda serbestlik gözlemlenmiştir. Bu sebeple yapılan görüşmelerde merkezi yönetimle ilişki adına edinilen bulgularda Bakü'de ki rayonlarda bulunan belediyeler icra hâkimiyetlerinden söz ederken Bakü dışındaki belediyelerde bu husus pek de gündem edilmemiştir.

“Bakü payitahttır. Orada hükümet var devlet kurumları orada, bu yüzden orada onlar bilinir, burada biz serbestiz, ahaliyle temasımız geniştir” (S.).

Azerbaycan'da da ülkemizde olduğu gibi meclis ve milletvekilleri seçimi elbette ki siyasi bir süreç içermektedir. Belediyelerde bulunan meclis üyelerinin ve belediye başkanlarının da siyasi ilişkilerini kullanarak milli meclisle ilişki kurabildiği gözlemlenmektedir. Belediye yönetimleri ile ilgili hususlarda görüş ve taleplerini; siyasi bağlamda elde ettikleri bireysel güç ve ilişkileri vasıtasıyla dile getirebilmektedirler. Tüm bu nedenlerden dolayı Milli Meclis Yerli Özüni İdare Etme Komitesi ile ilişkileri hakkında bilgi veren belediye sayısı da iki olmuştur.

Çalışmanın ilerleyen kısmında yerel merkez ilişkilerine yönelik elde edilen bilgi ve bulgular Türkiye'ye kıyasla ele alınarak detaylandırılmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti'nde Sayıştay'ın yapmış olduğu belediye bütçe denetimlerini de Azerbaycan'da Adliye Nazırlığı (Adalet Bakanlığı) Belediyelerle İş Merkezi gerçekleştirmektedir. Yine Türkiye'de Danıştay'ın ve İçişleri Bakanlığı'nın belediyeler üzerindeki vesayet ve denetim yetkisini de Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Adalet Bakanlığı sağlamaktadır. Ayrıca

Azerbaycan'da belediyelerin yapacağı toprak satışları için İcra Hâkimiyetlerinde bulunan emlak komitesinin onayından sonra Adliye Nazırlığı'nın onayı gerekmektedir.

Azerbaycan Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı'nın belediyelerle olan ilişkisi belediye yönetimlerinin merkezi yönetim ile ilişkilerine yönelik olarak belki de en önemli hususu oluşturmaktadır. Yukarı da belirtilen konu dışında da Adalet Bakanlığı'na bağlı olarak faaliyet gösteren Belediyelerle İş Merkezi ve bu iş merkezine bağlı şubeler her ay düzenli olarak Azerbaycan belediyelerinin belediye meclis kararlarını toplar ve yasal açıdan bir denetleme ve inceleme mekanizmasından geçirir.

“Belediye meclis toplantılarında alınan kararları belediyelerle iş merkezine (15 gün içinde) göndeririz. Kanuna uygun olmayan kararlarda tavsiye mektubuyla belediye meclis kararının değiştirilmesini talep ederler.” (N.)

Azerbaycan belediyelerinde ayrıca yerel-merkez ilişkileri açısından bir başka düzenleme de yine icra hâkimiyetleri eliyle gerçekleştirilmektedir. Öyle ki; icra hâkimiyetlerinde Yerli Özüni İdare Alaka Şubeleri bulunmaktadır ve belediyelerin kent ile ilgili iş ve işlemlerinde ortak çalışma gerçekleştirdiği bir kurum olarak faaliyet göstermektedirler.

Azerbaycan Cumhuriyeti'nde yerel yönetimlerle merkezi hükümet arasındaki ilişki ele alındığında idari vesayetten daha ziyade siyasi bir ilişki gözlemlenmektedir. *“Ülke belediyeleri, yasayla belirlenmiş coğrafi sınırlar çerçevesinde belli yetkileri, temsili organları, mülkiyeti, yerel bütçesi olan ve işlevlerini özerk bir şekilde yerine getiren kuruluşlardır”* (Azerbaycan Belediye Kanunu, 1999: Madde 2). Belediye kanunlarında ve anayasasında oldukça özerk yapıda olan Azerbaycan belediyeleri ayrıca Avrupa Konseyi Yerel Yönetimler Özerklik Şartnamesi'ne de yasal açıdan oldukça uyumludur. Fakat Azerbaycan'da belediyeler uygulamada

merkezi hükümet ve onun yetkililerine bağlı hareket etmektedir.

“Şehir yönetiminde siyasi ve idari ilişkiler açısından söz sahibi edilen kurum icra hâkimiyetleridir” (Y.).

Bu hususta bir başka görüşmeci ise *“Kanunlarımız demokratik kanunlar çerçevesinde olduğuna göre belediye üzerinde kimse şunu yapma şunu yap sözü eden birisi yok” (N.)* demiştir.

Kanunlar ele alındığında, sıkça belirtildiği üzere, bağımsız bir şekilde iş görebilmesi beklenen belediyeler, özellikle mali açıdan var olan eksiklikler nedeniyle, yasayla kendisine verilen yetki ve görevleri dahi yerine getiremeyecek durumdadır. Belediyelerin bütçelerinin dağıtıldığı Maliye Bakanlığı'nın rayonlardaki şubeleri de icra hâkimiyetliklerinde faaliyet göstermektedir. Bu durumda belediyeler kendilerine ayrılan bütçelerinden doğan haklarını şehirlerdeki bir başka yerel yönetim birimi olan icra hâkimiyetleri vasıtasıyla temin edebilmektedirler. Böylesi bir ahval karşısında belediyelerin kendilerine yasayla öngörülmüş özerklikte faaliyetlerini sürdürmeleri elbette ki beklenemez ve bu doğrultuda Azerbaycan'da yapılan gözlemlerde de belediye faaliyetlerinden daha çok icra hâkimliklerinin iş ve işlemleri dikkat çekmiştir. Tanınırlık ve faaliyet bakımından Türkiye'deki durumun tam tersine icra hâkimiyetleri belediyelerden daha öndedir.

Bu durumun yanı sıra Türkiye'de Sayıştay müfettişlerinin yılda bir defa ve düzenli olarak gerçekleştirdikleri denetimlere benzer bir uygulama da gözlemlenmiştir. Azerbaycan'da da yılda bir defa belediye hesaplarının kontrolünü gerçekleştirmek üzere merkezi hükümet tarafından görevlendirilen müfettişler gerekli inceleme ve araştırmayı yaparak Azerbaycan'daki belediyeleri denetlemektedirler.

“Yılda bir defa müfettiş denetimleri olur. Merkezi hükümet bize bir şey tavsiye ettiğinde yerine getiririz. Çok fazla bir ilişkimiz yoktur biz devletimizi hem sever hem hürmet eyeriz.” (Y.)

Ayrıca Azerbaycan Cumhuriyeti'nde belediyelerin ilişkide olduğu bir başka kurum da elbette ki Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi'dir. Yerel yönetim yasalarının çıkartılması ve uygulamaya konması noktasında ve belediyelere aktarılabilecek bütçenin belirlenmesi hususunda söz sahibi olan milli meclis ile belediyeler arasında siyasi açıdan Türkiye'dekine benzer siyasi bir iletişim durumu gözlemlenmekle beraber bunun yanı sıra Türkiye'den farklı olarak resmi iletişim kanalları da sıkça kullanılmaktadır.

“Belediyeler bir yenilik veya bir yasa düzenlemesi için Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi Yerli Özüni İdare Komisyonu'na mektup yazarak taleplerini aktarmaktadırlar” (N.).

Yerel merkez ilişkileri üzerine bulgular açıklanırken kısaca değinildiği şekliyle; Azerbaycan Cumhuriyeti ile karşılaştırma açısından, Türkiye Cumhuriyeti'nde yerel merkez ilişkilerine bakılırsa; belediyeler ile merkezi hükümetin ilişkilerini düzenleyen belediye kanunları ve anayasadır. Mevcut yasal mevzuatlar incelendiğinde vesayet yetkisinin öngörüldüğü fakat Azerbaycan'daki gibi siyasi denetim ve ilişkilerden daha ziyade yargısal denetimin hâkim olduğu bilinen bir gerçektir.

5.3.4. Temel Yetki ve Görevlere İlişkin Bulgular

Azerbaycan'da var olan belediye yönetimlerinin incelenmesi ve yapılan görüşmeler sonucu temel yetki ve görevlere ilişkin olarak elde edilen bulgular özetle aşağıdaki Tablo 5'te belirtilmektedir.

Tablo 5: Azerbaycan Belediye Yönetimlerinde Temel Yetki ve Görevlere İlişkin Bulgular

Yetki ve Görevler	Açıklamalar
Spor Faaliyetlerine Destek (1)	<i>Kanunla silahtan başka, narkotikten başka (güvenlik hizmetleri) ne var hamsını (hepsini) edebiliriz (S.).</i>
Asfalt ve Yol Düzenleme (4)	<i>Min stadyonlar (mahallelerde futbol basket sahaları) yararlıdır (Y.).</i>
Sosyal Yardım (4)	<i>Yollarını düzeltiriz, asfalt döşeriz, (Y., N., H., S.).</i>
Yeşil Alan ve Park Çalışması (3)	<i>Düşkünlere (yardıma muhtaç) kömek eyleriz (yardım etmek) (H., Y., N., S.).</i>
Vergi Toplama (4)	<i>Yeşillik yararlıdır (yaparız) sonra mini parklar salırlık (yaparız)(N., Y., S.).</i>
Personel İstihdamı (4)	<i>Meclis üzvleri (üyeleri) komite (komisyon) kurur, imtihan yapılır sonunda işe alınır (H., Y., N., S.).</i>

Tablo 5'te de görülebileceği şekliyle; araştırmanın mali yapıya ilişkin bulgular kısmında da olduğu gibi, temel yetki ve görevlere ilişkin bulgularda da farklılıklar gözlemlenmiştir. Buna sebeptir ki yine mali hususlar karşılaşılmaktadır. Her belediye bireysel olarak bütçesinin yeterliliği doğrultusunda ve çeşitli girişimler vasıtasıyla yapabildiği ölçüde görevleri yerine getirmektedir. İlerleyen kısımda da değinilecektir ki Azerbaycan'da belediyelerin tam manasıyla yetki ve görevlerini icra edemedikleri de bilinen bir gerçektir. Bununla beraber yetkiler noktasında ise farklı bir bulguya rastlanmamıştır.

Çalışmanın ilerleyen kısmında temel yetki ve görevlere ilişkin hususlar Türkiye'deki belediye yönetimlerini de ele alır şekilde detaylandırılarak aktarılmaktadır.

Mali yapıya ilişkin bulgularda da karşılaşılan durumda gözlemlendiği üzere görev ve yetkiler hususunda da belediyeler kendilerine yasayla verilmiş yetki ve görevleri yeterince kullanmamaktadırlar. Öyle ki; Azerbaycan belediyelerinin temel görevleri özetle şu şekildedir sayılabilmektedir (Hasanov, 2007: 99):

- Eğitim, sağlık, kültür faaliyetleri,
- Konut üretimi,
- Meskenlerin ve mesken olarak öngörülme-yen yapıların korunması,

- Yerel yolların yapımı ve bakımı,
- Yerel ulaşım ve iletişim hizmetlerinin sunumu,
- Kimsesizlere, hastalara ve yaşlılara yardım,
- Yerel alt yapının düzenlenmesi
- Belediyeye ait alanlarda ağaçlandırma çalışmaları,
- Çöp toplama hizmetleri.

Bu görevlerini yerine getirirken kullanacağı yetkiler ise özetle şu şekilde sıralanabilir (Hasanov, 2007: 99):

- Belediyeler, diğer belediyelerle birlikte çıkarları doğrultusunda birlikler kurma yetkisine sahiptir,
- Belediyeler, mülkiyetlerini kiraya verebilir,
- Belediyeler, belediye topraklarından yararlanma şartlarını belirleyebilir,
- Belediyeler, mal ve hizmet üretimi için bağımsız ekonomik teşebbüsler oluşturabilir,
- Belediyeler, yerel vergi ve ödemeleri belirlemek, gelirleri toplamak ve harcamaları yapmak konusunda yetkilidirler,
- Belediyelerin kamu kurum ve kuruluşlarına, sivil toplum kuruluşlarına, siyasi partilere, sendikalara belli konularda bilgi

edinmek üzere başvuru yapma hakkı vardır.

Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası ve 1999 Belediye Kanunu göz önünde bulundurulduğunda Azerbaycan belediyelerinin yetki ve görevleri Türkiye belediyelerinin yetki ve görevleri ile örtüşmekte hatta yerel yönetimlerin özerkliğini doğrudan belirtmesi ve vesayet olgusunu ele dahi almaması açısından değerlendirildiğinde, Azerbaycan belediyelerinin daha yetkili belediyeler olması beklenmektedir.

Fakat bilindiği üzere ve araştırma kapsamında elde edilen bulgular neticesinde oluşturulan Tablo 5'te de gözlemlenebileceği şekliyle Azerbaycan belediyelerinin mevcut yasal mevzuatlar çerçevesinde bir göreve ve bu görevlerini yerine getirebilecek güçte yetkiye sahip olmadıkları bir gerçektir.

Araştırmada görüşme yapılan belediye yetkililerin de bu sayılan görev ve yetkileri yerine getir(e)mediklerini belirtmek gerekir. Görüşme yapılan yetkililerin belirtmiş olduğu ve Tablo 5'te aktarıldığı üzere saymış oldukları görev ve yetkilerin mevcut yasal mevzuatlarda belirtildiği şekliyle olan geniş yetki ve görevler silsilesi ile uyuşmadığı görülmektedir.

Araştırma alanlarında gözlemlendiği üzere belediye sınırları geniş olmasına rağmen büyük cadde ve anayolları kapsamamakta bununla birlikte meydan düzenlemeleri, temizlik işleri (çöp toplama, sokak ve meydan temizliği), büyük park ve yeşillendirme çalışmaları, spor faaliyetleri, kültürel faaliyetler gibi Türkiye'de belediyelerin yerine getirmiş olduğu görev ve hizmetler birçok durumda icra hâkimiyetleri tarafından gerçekleştirilmektedir. Belediyeler bu noktalarda icra hâkimiyetlerine yardım eder pozisyonda faaliyet göster(e)bil(mektedir)ler. Dolayısıyla halk nezdinde de görev ve yetkilerini yerine getiremeyen belediyelere karşı gereksiz kuruluşlar oldukları yönünde bir karine hâkim olmuştur. Azerbaycan belediyeleri de genel olarak icra

hâkimiyetlerinin bu yetki genişliğini kabullenmiş durumda çalışmaktadırlar.

Türkiye ile karşılaştırmalı olarak bakıldığında ise; Türkiye Cumhuriyeti'ndeki belediyelerin özellikle 2005 yılında yürürlüğe giren 5393 sayılı kanun yetki ve görevleri sayarken açık uçlu tutarak belediyelere bu noktada geniş bir hareket sahası yaratmıştır. Bu husus gereğince belirtilen yetki ve görevler, özetle, 5393 sayılı belediye kanununda Türkiye'deki belediyelerin görev ve yetkileri şu özetle şekilde sıralanmaktadır:

- “İmar, su ve kanalizasyon, ulaşım gibi kentsel alt yapı,
- Çevre ve çevre sağlığı, temizlik ve katı atık,
- Zabıta, itfaiye, acil yardım, kurtarma ve ambulans,
- Defin ve mezarlıklar,
- Ağaçlandırma, park ve yeşil alanlar,
- Kültür ve sanat, turizm ve tanıtım, gençlik ve spor,
- Sosyal hizmet ve yardım, evlendirme, meslek ve beceri kazandırma,
- Ekonomi ve ticaretin geliştirilmesi,
- Anakent belediyeleri ile nüfusu 50000'i geçen belediyelerin kadınlar ve çocuklar için koruma evi açması,
- İsteğe bağlı olarak; Sağlıkla ilgili her türlü tesis, mabetlerin yapımı, Devlete ait okul binalarının inşaatı, kültür tabiat varlıklarının korunması,
- Gerektiğinde sporu teşvik amacıyla, amatör spor branşlarına destek vermek, aynı ve akdi yardımda bulunmak, spor müsabakaları düzenlemek, gıda bankacılığı hizmetinde bulunmak.

Bu doğrultuda Türkiye'de belediyelerin yetki ve görevleri hem yasal açıdan hem de uygulamada Azerbaycan belediyelerine nazaran daha güçlü görüldüğü bir gerçektir. 5216 Sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu ve 6360 Sayılı Kanun ile de bu güç büyükşehir belediyeleri nezdinde perçinlenmiş olmakla birlikte Türkiye'de merkezi hükümetin atamasıyla görev yapan valilik ile belediyeler arasında görev ve

yetki bölüşümünde kesinleşmiş ayrımlar da vardır. Valilikler beledi hizmetlerde görev almamakla beraber halkın genel ihtiyaçları belediyeler tarafından karşılanmaktadır. Fakat şu hususu da belirtmek gerekmektedir ki Türkiye’de de yasalarla belediyelerin yetki ve görevleri oldukça geniş kılınmakla birlikte tüm belediyelerin bu yetki ve görevlerini etkin bir şekilde yerine getiremedikleri de bilinen bir gerçektir. Ayrıca bu hususta önemli bir yetki ve görev çatışması da bulunmaktadır. Şöyle ki, düzenlenmesi geniş çevreler tarafından beklenmesine rağmen 6360 ile de değiştirilmeyen büyükşehir belediyeleri ile büyükşehir belediye sınırlarında yer alan ilçe belediyeleri arasındaki görev çatışmasıdır. Türkiye’de büyükşehir belediyesi sınırında kalan ilçe belediyeleri büyükşehir belediyelerine karşı bir tahakküm altında kalmaktadır. İlçe belediyelerinin aldığı kimi kararlar büyükşehir belediye meclisi tarafından onaylanmadan yürürlüğe girmemekte ve dolayısıyla ilçe belediyeleri büyükşehir belediyeleri ile kimi zamanda çeşitli çatışmalar yaşayabilmektedir.

5.3.5. Bulgular Üzerine Türkiye ve Azerbaycan Belediyeciliği Hakkında Genel Değerlendirme

Çalışma kapsamında dört ana tema üzerinde yapılan değerlendirmelerin toplamında Türkiye’deki belediye sistemi ile karşılaştırıldığında Azerbaycan belediye sistemi için, demokratik katılımın artırılarak belediyecilik yapısının geliştirilmesi ve işlevsel açıdan yetkinliğinin artırılmasının, Azerbaycan’da katılımcı yerel yönetim anlayışının oluşmasında son derece fayda sağlayacağı söylenebilir.

Çalışmanın devam eden kısmında var olan Tablo 6’da da özetle belirtildiği üzere; Türkiye Cumhuriyeti’ndeki belediye yönetimleri ile Azerbaycan Cumhuriyeti’nde var olan belediye yönetimleri arasında özet olarak karşılaştırmalı bir değerlendirme yapılacak olursa; aşağıdaki değerlendirmeler söylenebilir:

- ✓ Mali yapıya ilişkin olarak Türkiye belediyelerinde güçlü bir belediye modelinin çizildiğini gözlemleyebilmekteyken Azerbaycan’daki belediyelerde kimi bölgelerde personel maaşlarını dahi çıkartamayacak durumda oldukça güçsüz belediyelerden söz edilebilmektedir. Aynı zamanda bu mali yapının denetiminin Türkiye’de yargısal bir süreç içerisinde kanunlarla yürütülmesine karşın Azerbaycan’da mali hususlarda vesayet denetimi göze çarpmaktadır. Bittabi Azerbaycan’daki ekonomik ve sosyal yapı gereği bu durum Azerbaycan’daki belediyelerce nahoş karşılanmamakla birlikte böylesi bir yapının gerekliliğinden bahsedilmektedir.
- ✓ İdari yapıya yönelik olarak ise Türkiye’deki belediyelerde doğrudan halkın seçtiği başkanlar ve siyasi parti tercihleri vasıtasıyla oluşturulan meclis ile demokratik açıdan daha işlevsel ve siyasi açıdan kurulan ilişkiler silsilesine bağlı bir yapı ortaya çıkmaktadır. Azerbaycan’daki belediyelerde ise seçimlere katılım ve belediye başkanının belirlenmiş şekli açısından bir değerlendirme yapıldığında demokratik olarak halkın tercihlerinin doğrudan göz önünde bulundurulması bakımından bir zayıflık gözlemlenmektedir. Bununla birlikte Azerbaycan’da tüm kamu yönetimi yapısında ve özel iş ve işlemlerde görülebileceği gibi belediyelerde de siyasi iktidarın etkisi ciddi anlamda hissedilmektedir.
- ✓ Yerel merkez ilişkilerine yönelik bir karşılaştırma söz konusu olduğunda ise denilebilir ki; Türkiye’de belediyeler vesayet denetime tabi kuruluşlar olarak yasal mevzuatlar açısından da “idarenin bütünlüğü gereğince” denilerek, merkezi yönetimle ilişkilerinin düzenleniyor olması açısından Azerbaycan’daki belediyelere nazaran yasal açıdan daha az özerkliğe sahip belediyelerdir. Fakat yasalarla verilen yetkilerini kullan(a)mayan Azerbaycan’da Avrupa Yerel

Yönetimler Özerklik Şartnamesi'ne oldukça uygun hazırlanan belediye kanunlarının ve düzenlemelerinin Azerbaycan'daki belediyeler için pek de bir anlam ifade etmediği söylenebilir. Katı bir idari vesayet denetimine sokulan Azerbaycan belediyeleri mevzuatlarının gereğini yerine getirememektedir.

- ✓ Yetki ve görevlere ilişkin olarak karşılaştırmalı bir inceleme yapılacak olursa özetle denilebilir ki Türkiye'de belediyeler, sık görünmeyen yetki ve görev çatışmalarını ve doğal olarak her belediyenin aynı düzeyde yerine getiremediği görevler dışında, bir hayli güçlü yetkilere sahip olmakla beraber bir o kadar da görev üstlenmiş durumdadırlar. Azerbaycan'da ise yine yasal olarak kendilerine verilen

görevleri dahi yerine getir(e)meyen belediyelerle karşılaşmaktadır. Yine yasalar gereği özerk yapıda işlevselliğini sürdürmesi beklenen Azerbaycan belediyelerinin bu oranda yetkiye sahip olması da beklenebilmektedir. Fakat belirtildiği üzere özerklik tanımının gereğinin yerine getiril(e)mediği Azerbaycan belediyelerinde doğal olarak yetkinin de bu oranda kısıldığını söylemek mümkün olmaktadır.

Tüm bu durumlar göstermektedir ki; Azerbaycan Cumhuriyeti'nde demokratik katılım artırılarak belediyeçilik yapısının geliştirilmesi ve işlevsel açıdan yetkinliğinin artırılması Azerbaycan'da katılımcı yerel yönetim anlayışının oluşması açısından son derece fayda sağlayacaktır.

Tablo 6: Belediyelerinin Bulgular Üzerinden Karşılaştırmalı Değerlendirmesi

Bulgular	Türkiye'deki Belediyeler	Azerbaycan'daki Belediyeler
Mali Yapıya Yönelik	Yargısal denetime tabi güçlü mali yapı	Katı vesayet denetimine tabi yetersiz mali yapı
İdari Yapıya İlişkin	Daha Demokratik, Siyasi İdari Yapılanma	Zayıf Demokratik, Siyasi İdari Yapılanma
Merkezi Hükümet Belediyeler Arası İlişkilere Yönelik	Vesayet Denetimine Tabi Mevzuat Açısından Özerk Olmayan Yasal ve Siyasi Merkez-Yerel İlişkileri	Mevzuat Açısından Özerk Yapıda Olsa da Katı Vesayet Denetimine Tabi Siyasi Merkez-Yerel İlişkileri
Yetki ve Görevlere İlişkin Bulgular	Yasal ve İşlevsel Açıdan Geniş Yetki ve Görevlere Sahip	Yasa ile Verilen Görevleri Yerine Getir(e)meyen İşlevsel Açıdan Dar Anlamda Yetki ve Görevlere Sahip

SONUÇ

Çalışmada; Türkiye ve Azerbaycan belediye yapıları karşılaştırma söz konusu edildiğinde karşılaşılan hususlar çok boyutlu bir şekilde değerlendirilmiştir. Özellikle Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığa giden süreçteki tarihi gerçekleri ile Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu arasındaki farklılıklar her iki devlete de birbirinden çok farklı bir yerel yönetim geleneği bırakmıştır. Öyle ki, Türkiye Cumhuriyeti kuruluş aşamasında Osmanlı Devleti'nden kalan mirası devralmış ve Osmanlı'nın son dönemlerinde modern anlamda yerel yönetim yapılarının oluşturulmaya başlamış

olması bu yönde denemelerin yapılması, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda belediye yapılarını oluştururken sıfırdan bir yerel belediye modeli oluşturmak yerine mevcudu geliştirme üzerine olmuştur. Azerbaycan Cumhuriyeti'nde ise Sovyet Rusya'dan devralınan yerel yönetim yapısı modern anlamda dünya şartlarına ve bağımsız Azerbaycan devletine uygun halde bulunmadığından Azerbaycan devletine pek de bir yerel yönetim mirası kalmadığı söylenebilmektedir. Ayrıca Azerbaycan Cumhuriyeti'nin oldukça yeni bir devlet olması ve sosyal ekonomik açıdan bölgedeki yaşamın her bölümüne

işlemiş olan Sovyet rejiminin etkisi ile yeni dünya düzenine ayak uydurması elbette ki zaman almış ve alacaktır. Bahsedilen bu hususlar gereğince Türkiye'nin belediye yapısının Azerbaycan belediye yapısına göre uygulamada daha işlevsel olması elbette ki kaçınılmaz bir durumdur. Fakat Azerbaycan Cumhuriyeti bu açığı kapatmak adına Türkiye'de uzun yıllar süren reform çalışmalarını çok daha kısa bir sürede gerçekleştirmektedir. Azerbaycan devletinin, gerçekten de Avrupa Konseyi Yerel Yönetimler Özerklik Şartnamesi 'ne uygun yerel yönetim yasaları hazırlamaları bakımından ve bu kadar kısa bağımsız devlet ömrüne rağmen; idari yapılanmalarındaki bir çok hususu oturtmuş olması ve binlerce belediye teşkilatı kurabilmesi açısından (Kasım 2017 itibarıyla 1607 adet) oldukça başarılı bir reform süreci geçirdiği söylenebilir. Fakat çalışmanın bulgularında bahsedildiği üzere; uygulamada bu reformların hayata geçirilemediği gözlemlenen bir sonuçtur. Bu durumda da elbette ki bağımsızlığın ilk yıllarından bugüne değin merkezîyetçi bir devlet yönetimi anlayışının uygulanmasından kaynaklanmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti de genel olarak Avrupa ülkelerine nazaran merkezîyetçi bir yapı da görünse de kuruluşun ilk yıllarında yerel yönetim yasaları ve anayasalar açısından oldukça demokratik ve özerk yapılar öngörmüştür. Yerel yönetim geleneğinin Türkiye'de oturmuş olmasının bir bakıma en büyük nedeni budur.

Çalışma bulguları ve araştırma alanı kapsamında Türkiye ve Azerbaycan Cumhuriyetleri'nin belediye yapısı değerlendirildiğinde; Türkiye'deki belediyelerin daha nitelikli ve güçlü kurumlar olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır. Bu hususta, çalışma kapsamında ortaya çıkan bulgulardan hareketle, Azerbaycan belediye yönetim sistemine katkı sunabilecek bir takım öneriler şu şekilde sıralanabilir:

Ö.1: Azerbaycan'da belediye bütçeleri artırılmalı bunun için yasalarla öngörülen belediye iştiraklerinin önü açılmalı ve

merkezî yönetimden daha fazla pay aktarılmalıdır.

Ö.2: Merkezîyetçi anlayış günümüz şartlarında artık terk edilmeli ve icra hâkimiyetlerinin yetkileri sınırlandırılmalı bu yetki ve görevler belediyelere aktarılmalıdır (ulaşım, temizlik vs.).

Ö.3: Seçimlerde halkın katılımı demokratik yollardan sağlanmalı ve demokratik rejimlerin vazgeçilmez bir gereği olan muhalefet partilerinin önü açılmalıdır.

Ö.4: Vatandaşların belediye ve seçimlere olan güveninin tahsis edilmesi için seçimlerde ve sonrasında belediyelerle vatandaş arasında faaliyetlerde iş birliği ve katılım sağlanmalıdır.

Ö.5: Azerbaycan'daki mevcut yasal düzenleme ile öngörülmuş yetki ve görevleri belediyelerin kullanabilir ve yerine getirebilir nitelikte olmaları sağlanmalı bunun için belediye personel sayılarının, maaşlarının ve belediye demirbaşlarının niteliği ve sayısı artırılmalıdır.

Azerbaycan'daki belediyeler için genel hatlarıyla bu şekilde sıralanabilecek önerilerin her biri çok geniş boyutlarda ele alınarak incelenmesi gerekmektedir. Öyle ki bu sayılan önerileri gerçekleştirebilmek uzun yıllar alabilecektir. Çünkü; Azerbaycan devlet yapısı ve vatandaşın şu an ki belediyelere karşı tutumu göz önünde bulundurulduğunda demokrasiye olan inancın da büyük yaralar aldığı böylesi bir durumda yasal reformların hayata geçirilmesi pek de kolay olmayacaktır. Fakat Azerbaycan'daki araştırma kapsamında çok kısa sürede büyük değişimler yaşamaya olan alışkanlıkları gereği bir takım reformların Türkiye'ye göre çok daha hızlı gerçekleştirilebileceği gözlemlenmiştir. Bu açıdan bakıldığında böylesi bir avantajın bu reformları gerçekleştirmede oldukça yararlı olabileceği söylenebilmektedir.

Çalışma sonucunda denilebilir ki; Türkiye'deki belediyelerin Azerbaycan'daki belediyelere nazaran daha güçlü ve etkili yapılar olması sebebiyle Azerbaycan Cumhuriyeti'nce bu yapının

kendi ülkelerinde uygulanabilir duruma getirilmesi, belirtilen önerilerin gerçekleştirilmesi gerekliliği göze çarpmaktadır. Yasal düzenlemeler açısından daha işlevsel ve özerk yapıda olmaları bakımından değerlendirildiğinde Azerbaycan belediyelerini bu durum daha

da öne taşıyacaktır. Türkiye açısından değerlendirildiği takdirde Azerbaycan'daki yerel yönetim mevzuatlarının daha özerk yapıda olması göz önünde bulundurularak yerel yönetim reformları gerçekleştirilirken değerlendirmeye alınabilecek bir husustur.

KAYNAKÇA

1. 1580 Sayılı Belediye Kanunu. (1930). TBMM, 3 Nisan.
2. 3030 Sayılı Büyükşehir Belediyelerinin Yönetimi Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun, (1984), TBMM, Ankara, 27 Haziran.
3. 5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu. (2004). TBMM, Ankara, 10 Temmuz.
4. 5393 Sayılı Belediye Kanunu. (2005).TBMM, Ankara, 3 Temmuz.
5. 6360 On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi Ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması İle Bazı Kanun Ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun. (2012). TBMM, Ankara, 12 Kasım.
6. 771 Sayılı Belediyelerin Arazileri ve Toprakları Hakkında Kanun. (1999). Kanun Yayınları Bakü.
7. Azerbaycan Belediye Kanunu. (1999). Kanun Yayınları Bakü.
8. Azerbaycan Belediye Seçim Kanunu. (1999). Kanun Yayınları Bakü.
9. Azerbaycan Cumhuriyeti Bağımsızlık Beynamesi. (1991). Azərneşr, Bakü.
10. Azerbaycan Cumhuriyeti İstatistik Kurumu (Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi). (2010). “Belediye Organlarının Bütçesinin İcrasına Dair İstatistiksel Bülten”, Bakü.
11. ELMA F. (2007).“Türkiye'nin Belediyecilik Deneyimi ve Azerbaycan Belediyeciliği”, Journal of Qafqaz University.
12. ELMA F., ÖKMEN M. (2013). “Türk Dünyası'nda Yerel Yönetimler”, İstanbul, Türk Dünyası Belediyeler Birliği Yayınları.
13. Belediyelerin Statüsü Hakkında Azerbaycan Cumhuriyeti Kanunu (2004), Hukuk Edebiyatı Yayınları, Bakü.
14. HASANOV R. (2007). “Azerbaycan'da Sosyal Sermayenin, Sivil Varlığın ve Yerel Öz Yönetimin Performansı”, Kafkasya Araştırma Kaynak Merkezleri, (Social Capital, Civic Engagement and The Performance of Local Self-Government in Azerbaijan, *Caucasus Research Resource Centers (CRRC)*,) Bakü.
15. MAMEDOVA, M., HASANOV, H., BAİRAMOV, A., & HUSEİNOV, M. (2001). “Local Government İn Azerbaijan”, Munteanu and Popa, 371-402.
16. NEGİZ N. (2007). “Türkiye’de Büyükşehir Belediyelerinde Hizmet Etkinliği ve Eğitim İlişkisi: Alan Araştırması ve Bir Model Önerisi”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Isparta.
17. ORTAYLI İ. (2000). “Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)”, TTK Yayınları, Ankara.
18. YAYLI H. (2015). “Yerel Yönetimler - Türkiye’de Mahalli İdarelerin Tarihi Gelişimi”, (Editör: K. Görmez), Orion Kitabevi, Ankara.
19. ZENGİN E. (2014). “Azerbaycan Belediye Sistemi” İmleç Kitap, İstanbul.

TÜRKİYE’DE SAĞLIK YÖNETİCİLİĞİ EĞİTİMİ ve YÜKSEK LİSANS ÖĞRENCİLERİNİN ÖZ DEĞERLENDİRMELERİ¹

HEALTH MANAGEMENT EDUCATION IN TURKEY AND SELF ASSESSMENT OF GRADUATE STUDENTS

Burcu GÜNGÖR ÖNLEN*, Volkan ÖNGEL**

* Mezun YL Öğrencisi, Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Yönetimi Anabilim Dalı, Hastane ve Sağlık Kurumları Yönetimi Bilim Dalı, burcu2671@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-0010-0752>

** Doç. Dr., Beykent Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, volkanongel@beykent.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-8881-2465>

ÖZ

Çalışmanın amacı Hastane ve Sağlık Kurumları Yöneticiliği yüksek lisans programı öğrencilerinin Türkiye Yükseköğretim Yeterlilikler Çerçevesi (TYYÇ) doğrultusunda belirlenen çıktılara göre, kendi görüşleri alınarak, aldıkları eğitimden kazanımlarının belirlenmesi ve programın değerlendirilmesidir.

Çalışmanın amacı doğrultusunda hazırlanan Öz Değerlendirme Formu 2017-2018 eğitim öğretim yılında Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Hastane ve Sağlık Kurumları Yönetimi bölümünde aktif olarak devam eden 90 yüksek lisans öğrencisine uygulanmıştır. Yapılan uygulama sonucunda öğrencilerin vermiş olduğu cevaplar nitel veri değerlendirme desenlerinden fenomenolojik çalışma deseni ile değerlendirilmiştir.

Çalışma sonucunda yüksek lisans eğitimi alan öğrencilerde yabancı dil bilme becerisinin düşük olduğu görülmüştür. Eğitim programı dahilinde öğrencilerin yabancı dil öğrenme motivasyonlarını arttıracak çalışmaların yapılması önerilmektedir. Katılımcıların büyük çoğunluğunun yüksek lisans yapmaktaki amaçlarının sağlık kuruluşlarında yöneticilik alanında kariyer yapmak olduğu tespit edilmiştir. Farklı alanlarda lisans eğitimi almış öğrencilerin sağlık hizmetleri terimlerine hakim olabilmeleri ve sağlık mevzuatı hakkında bilgi sahibi olabilmeleri için ilgili dersleri kapsayacak bir Hastane ve Sağlık Kurumları Yöneticiliği Yüksek Lisans Programı politikasının gerekliliği öngörülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sağlık Yönetimi, Yüksek Öğretim Yeterlilikler Çerçevesi, Sağlık Yöneticiliği Eğitimi

Jel Kodları: I21, I23

ABSTRACT

Purpose of this research, is determination of benefits from their education and evaluation of programs[in graduate students in Turkey Hospitals and Health Institutions of National Qualifications Framework For Higher Education In Turkey (NQF-HETR) determined in accordance with the output line, based on their own opinions.

¹ Burcu GÜNGÖR ÖNLEN'in Doç. Dr. Volkan ÖNGEL danışmanlığında hazırlamış olduğu yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

The self-assessment form prepared in line with the purpose of the study was applied to the 90 graduate students who are actively in Beykent University Institute of Social Sciences Hospital and Health Institutions Administration in the academic year of 2017-2018. As a result of the application made, the answers given by the students were evaluated by the phenomenological study design from the qualitative data evaluation designs.

As a result of the study, it was seen that foreign language skills were low in the graduate students. It is suggested that studies should be made that will increase the motivation of foreign language learning for the students within the education program. It has been determined that the vast majority of participants' postgraduate goal is to have a career in managerial positions. It is foreseen that a policy of the Postgraduate Program of Hospitals and Health Institutions Management is required for the students who have undergraduate education in different fields to be able to master the terms of health services and to have knowledge about the health legislation.

Keywords: *Health Management, Qualifications Framework For Higher Education, Education of Health Management*

Jel Codes: *I21, I23*

1. GİRİŞ

Sağlık hizmetlerindeki artan talep sağlık sektöründe kıt kaynakların daha etkin ve verimli kullanılması zorunluluğunu beraberinde getirmektedir. Kıt kaynakların doğru kanallara yönlendirilerek etkin ve verimli şekilde kullanılması için profesyonel yönetime ve yöneticilere ihtiyaç vardır.

Yönetim en kısa tanımıyla “amaçların etkili ve verimli bir biçimde gerçekleştirilmesi amacıyla bir insan grubunda işbirliği ve koordinasyon sağlamaya yönelik faaliyetlerin tümü”dür (Maviş, 2009: 97-98). Büyüklüğü, türü, veya yerleşimi fark etmeksizin bütün organizasyonlar yönetime ihtiyaç duymaktadır. Kamuya sağlık hizmetleri sunan hastanelerde birer organizasyon olduklarından dolayı hedeflenen amaçlara ulaşmak için yönetime ihtiyaç duyarlar. Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Sağlık Yönetimi Eğitimi Komisyonu'na göre sağlık yönetimi; “tıbbi bakım ve sağlıklı çevre taleplerini bireylere, organizasyonlara ve toplumlara belli hizmetleri sağlayarak karşılanmasını olanaklı kılan kaynakların ve süreçlerin planlanması, örgütlenmesi, yönlendirilmesi, koordinasyon ve kontrolü”dür (Tengilimoğlu, 2012:53).

Sağlık kurumları yöneticisi, çalıştığı sağlık kurumu ile ilgili çalışmaların düzenlenerek yürütülmesini, sağlık hizmeti üretimi için gerekli kaynakların teminini, bütçeyle ilgili gerekli çalışmaların yapılmasını sağlayan kişidir. Yönetici, topluma, işverene, hizmet alıcılara, sigorta kurumlarına karşı sorumludurlar. Ayrıca çeşitli yasal sorumlulukları da bulunmaktadır. Bütün bu sorumluluklarla birlikte etkili ve verimli yönetim ihtiyacı profesyonel sağlık kurumları yöneticisine olan ihtiyacı ortaya çıkarmıştır. Sağlık alanında ihtiyaç duyulan yöneticiler, “Sağlık Kurumları Yöneticiliği Eğitimi” ile yetiştirilmeye çalışılmaktadır.

Sağlık hizmetlerinin ve yönetiminin önemi, yönetimi için özel bir eğitimin gerekliliği dünyada ilk kez 1910’larda ABD’de anlaşılmıştır. Sağlık kurumları yöneticiliği eğitimi ilk olarak hastane yönetimi adı altındaki programlarla başlamıştır. 1934 yılından itibaren bazı üniversitelerde lisansüstü düzeyde hastane yöneticiliği eğitimi verilmeye başlanmıştır. Bu programlardan ilki, Chicago Üniversitesi Lisansüstü İşletme Okulu’nda açılmış olan “Hastane Yönetimi Yüksek Lisans Programı”dır (A Brief History of Healthcare Management, 2017). Hastane ve sağlık yönetimindeki ilk doktora programı 1946

yılında Iowa Üniversitesi'nde, tıp fakültesinden bağımsız işletme fakültesi ile bağlantılı olarak açılmıştır(Hilsenrath, 2012).

Avrupa'da ise sağlık kurumları yönetimi eğitimi ile ilgili gelişmeler Dünya Sağlık Örgütü'nün (DSÖ) teşvikleri ile 1950'lerde İngiltere'nin öncülüğünde başlamıştır. İngiltere'de ABD'deki üniversitelerdeki programlar temel alınarak lisansüstü programlar açılmıştır. Almanya'da 1958 yılında Hastane Enstitüsü açılmıştır. Fransa'da ise Milli İdarecilik Okulu'nda hastane yöneticiliği eğitimi verilmektedir (Tengilimoğlu, Işık ve Akbolat, 2015:563).

Türkiye'de sağlık kurumları yöneticiliği uzun yıllar boyunca başhekim ve

başhemşire gibi tıbbi eğitim almış kişiler tarafından yapılmıştır. Türkiye'de Sağlık Hizmetleri ve Kurumları Yönetimi alanında eğitim veren ilk yükseköğretim kurumu 1963 yılında Sağlık Bakanlığı Mesleki Öğretim Genel Müdürlüğü'ne bağlı olarak kurulan Sağlık İdaresi Yüksekokulu'dur. 1970 ile 1975 yılları arasında Hacettepe Üniversitesi'nde Hastane İdaresi Yüksekokulu adı altında yüksek lisans eğitimi verilmiştir. Türkiye'de sağlık yönetimi alanında eğitimin giderek önem kazandığı ve yüksekokul ağırlıklı olarak her geçen yıl arttığı bilinmektedir.

Günümüzde Türkiye'deki üniversitelerde Sağlık Kurumları Yöneticiliği bölümü yüksek lisans programlarının sayısal durumu şu şekildedir:

Tablo 1: 2017-2018 Güz Dönemi itibarı ile Sağlık Kurumları Yöneticiliği Tezli – Tezsiz Yüksek Lisans Programlarının Üniversitelere Göre Dağılımı

	Tezli		Tezsiz		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Devlet	23	44	29	56	52	100
Vakıf	25	52	23	48	48	100

Kaynak: Üniversitelerin web siteleri baz alınarak tarafımızdan hazırlanmıştır.

Tablo 1'e göre Devlet üniversitelerinde 23'ü tezli 29'u tezsiz olmak üzere toplam 52 Sağlık Yöneticiliği yüksek lisans programı bulunmaktadır. Devlet üniversitelerindeki yüksek lisans programlarının %44'ünü tezli, %56'sını tezsiz yüksek lisans programları oluşturmaktadır. Vakıf üniversitelerinde ise 25'i tezli ve 23'ü tezsiz olmak üzere toplam 48 Sağlık Yöneticiliği yüksek lisans programı bulunmaktadır. Vakıf üniversitelerindeki yüksek lisans programlarının %52'sini tezli, %48'ini tezsiz yüksek lisans programları oluşturmaktadır.

Araştırmanın temel amacı; Hastane ve Sağlık Kurumları Yüksek Lisans öğrencilerinin Türkiye Yükseköğretim Yeterlilikler Çerçevesi (TYYÇ)

doğrultusunda belirlenen çıktılara göre, kendi görüşleri alınarak, aldıkları eğitimden kazanımlarının belirlenmesi ve programın değerlendirilmesidir.

1.1. Konuya İlişkin Literatür Taraması

Konuya ilişkin literatür incelendiğinde daha önce sağlık kurumları yöneticiliği alanında lisansüstü eğitim yapan öğrencilerin TYYÇ doğrultusunda öz yeterlilikleri ile ilgili bir çalışmaya rastlanmamıştır. Genellikle öğrencilerin aldıkları eğitime yönelik olarak kişisel ve mesleki öz-yeterliliklerinin belirlenmesine yönelik çalışmaların ağırlıklı olarak yapıldığı görülmektedir. Sezgin ve arkadaşlarının (2011) 15 yüksek lisans ve 6 doktora öğrenci ile TYÇÇ bağlamında oluşturulmuş yarı yapılandırılmış görüşme formu ile yapmış oldukları "Türkiye'de Eğitim Yönetimi ve Denetimi Lisansüstü

Öğrencilerinin Öz Değerlendirmeleri” çalışması konuya en yakın çalışmadır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Araştırma Sağlık Yöneticiliği alanında yüksek lisans eğitimi alan öğrencilerin TYYÇ Kriterlerine göre aldıkları eğitim neticesinde öz yeterlilik düzeylerini belirlemeyi amaçlamaktadır. Çalışma nitel bir çalışmadır. Araştırmada nitel araştırma modellerinden betimsel tarama yöntemi kullanılmıştır.

Tarama araştırmaları, geniş gruplar üzerinde yürütülen, gruptaki bireylerin bir olgu ve olayla ilgili olarak görüşlerinin, tutumlarının alındığı, olgu ve olayların betimlenmeye çalışıldığı araştırmalardır.

Çalışma içerisinde tarama yöntemi kullanılarak sağlık yönetimi yüksek lisans eğitimi alan öğrencilerin aldıkları eğitim ve öz yeterlilikleriyle ilgili görüşleri alınmış ve var olan durum ortaya konmaya çalışılmıştır.

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu, araştırma kapsamına dahil edilen Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Hastane ve Sağlık Kurumları Yönetimi bölümünde 2017/2018 eğitim-öğretim yılında yüksek lisans eğitimi alan ve gönüllülük esasına bağlı olarak araştırmaya katılmayı kabul eden 90 öğrenciden oluşmaktadır.

Çalışma grubuna dahil edilen öğrencilerin demografik özellikleri şu şekildedir:

Tablo 2: Araştırmaya Katılan Yüksek Lisans Öğrencilerinin Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

Yaş Aralığı	Öğrenci Sayısı	%
24 - 30	39	43
31 – 40	37	41
41 – 48	8	9
Belirtilmemiş	6	7
Toplam	90	100

Tablo.2’ e göre araştırmaya dahil olan katılımcıların yaş dağılımı 24 ile 48 yaş aralığındadır. Katılımcıların 39’unun 24-30 yaş aralığında, 37’sinin 31-40 yaş aralığında, 8’inin 41-48 yaş aralığında olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların 6’sı yaş sorusunu cevaplandırmamıştır.

Katılımcıların % 84’ü 24-40 yaş aralığındadır. Yüksek lisans eğitiminin yöneticilik alanında olmasının ve katılımcıların çoğunluğunun çalışıyor olmasının yaş ortalamasını yukarıya çektiği düşünülmektedir.

Tablo 3: Araştırmaya Katılan Yüksek Lisans Öğrencilerinin Cinsiyetlerine Göre Dağılımı

Cinsiyet	Öğrenci Sayısı	%
Kadın	52	58
Erkek	38	42
Toplam	90	100

Tablo. 3’te katılımcıların cinsiyete göre sayısal verileri belirtilmiştir. Çalışma grubunun, 52’si kadın, 38’i erkek katılımcıdan oluşmaktadır. Bu verilere göre

katılımcıların % 58’ini kadınlar, % 42’sini erkekler oluşturmaktadır. Sağlık sektöründeki personelin kadın ağırlıklı olması özelliğinin Hastane ve Sağlık

Kurumları Yönetimi yüksek lisans düşünülmemektedir.
eğitiminde de etkisinin olduğu olduğu

Tablo 4: Araştırmaya Katılan Yüksek Lisans Öğrencilerinin Çalışma Durumları

Çalışma Durumu			Çalıştığı Sektör		
Çalışma Durumu	Öğrenci Sayısı	%	Sektör	Öğrenci Sayısı	%
Çalışan	88	98	Sağlık	86	98
Öğrenci	2	2	Belirtilmemiş	2	2
Toplam	90	100	Toplam	88	100

Tablo 4'de katılımcıların çalışma durumları ve çalıştıkları sektör belirtilmiştir. Katılımcıların % 98 oran ile 88'i çalışan, % 2'lik oran ile 2'si öğrenci durumundadır. Çalışan katılımcıların 86'sı sağlık sektöründe çalışmakta, 2'si ise çalıştıkları sektörleri belirtmemişlerdir. Ağırlıklı olarak

sağlık sektöründe çalışan katılımcıların olması, kendi sektörlerinde yöneticilik bilgisi edinme ve kariyer gibi hedeflerinin olduğunu, diğer sektörlerden sağlık sektörüne geçiş gibi bir eğilimin bulunmadığını göstermektedir.

Tablo 5: Araştırmaya Katılan Yüksek Lisans Öğrencilerinin Çalıştıkları Kurumlardaki Görev Dağılımları

Pozisyon	Öğrenci Sayısı	%
Yönetici	3	3
Doktor	8	9
Hemşire	44	50
Sağlık Teknikeri	12	14
Bilgi İşlem Personeli	7	8
Diğer (Güvenlik, Maaş Mutemedi, Memur, Muhasebeci, Santral Memuru, Satın Alma Personeli, Tekniker)	12	14
Belirtilmemiş	2	2
Toplam	88	100

Tablo 5'de katılımcıların çalıştıkları kurumlardaki görevleri belirtilmiştir. Katılımcıların 44'ünü hemşireler, 12'sini sağlık teknikerleri, 8'ini doktorlar, 7'sini bilgi işlem personeli, 3'ünü yöneticiler 12'sini diğer meslek grubunda çalışanlar oluşturmaktadır. Katılımcılardan 2'si çalıştıkları kurumlardaki görevlerini belirtmemişlerdir. % 44 ile ilk sırayı hemşireler almaktadır. Hemşirelik lisans

eğitiminin dört yıllık olması ve üzerine farklı bir bölüm okuma ya da lisans tamamlanmasına gerek kalmadan direkt yüksek lisans eğitimine başlama imkanı vermesinin etkili olduğu düşünülmektedir. Ayrıca hemşirelik hizmetlerindeki yöneticilik pozisyonlarının da hemşire olarak görev yapan personelin yöneticilik eğitimi almasında etkili olduğu düşünülmektedir.

Tablo 6: Araştırmaya Katılan Yüksek Lisans Öğrencilerinin Yabancı Dil Bilme Durumları

Yabancı Dil	Öğrenci Sayısı	%
İngilizce	54	60
İngilizce ve İspanyolca	2	2
İngilizce ve Rusça	1	1
İngilizce ve Almanca	1	1
İngilizce ve Arapça	1	1
Yabancı Dil Bilmeyenler	31	35
Toplam	90	100

Tablo 6’da katılımcıların yabancı dil bilme durumları yer almaktadır. Çalışma grubundaki katılımcıların 54’ü sadece İngilizce, 2’si İngilizce-İspanyolca dillerini, 1’i İngilizce-Rusça dillerini, 1’i İngilizce-Almanca dillerini, 1’i İngilizce-Arapça dillerini bildiğini belirtmiştir. Katılımcıların 31’i ise yabancı dil bilmediklerini belirtmişlerdir. Yabancı dil bilmeyen katılımcıların % 35 oranında olmasının Hastane ve Sağlık Kurumları Yönetimi yüksek lisans eğitiminde herhangi bir yabancı dil sınavı puanı şartı aranmamasına bağlı olduğu düşünülmektedir.

Tablo 1: Araştırmaya Katılan Yüksek Lisans Öğrencilerinin Mezun Oldukları Lisans Programlarına Göre Sayısal Dağılımı

Mezun Olunan Lisans Programı	Öğrenci Sayısı	%
Sağlık Yöneticiliği	14	16
Tıp Fakültesi / Diş Hekimliği	8	9
Ebelik / Hemşirelik / Sağlık Bilimleri	34	37
İşletme / İktisat / Kamu Yönetimi	21	23
Diğer (Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Endüstri Mühendisliği, Finans Matematiği, Sosyal Hizmetler, Uluslararası İlişkiler)	6	7
Belirtilmemiş	7	8
Toplam	90	100

Tablo 7’de katılımcıların mezun oldukları lisans programları belirtilmiştir. Katılımcıların 34’ü ebelik/hemşirelik/sağlık bilimleri bölümlerinden, 21’i iktisat/işletme/kamu yönetimi bölümlerinden, 14’ü sağlık yöneticiliği bölümünden, 8’i Tıp Fakültesi/Diş Hekimliği, 6’sı diğer bölümlerden mezun olmuşlardır. Katılımcıların 7’si ise mezun oldukları lisans programını belirtmemişlerdir. Sağlık Yöneticiliği lisans mezuniyetinin %16 oran ile Ebelik / Hemşirelik / Sağlık Bilimleri ve İşletme /

İktisat / Kamu Yönetimi lisans mezuniyetlerine göre geride kaldığı görülmektedir. Hali hazırda sağlık sektöründe çalışmakta olan personelin katılımı göz önüne alındığında, katılımcıların sağlık bilimleri alanında belirli bir lisans eğitimi sonrası çalışma hayatına başladığı ve bu eğitimin devamında yüksek lisans eğitimine geçtikleri için Sağlık Yöneticiliği lisans mezuniyeti oranının diğer bölümlere göre düşük olduğu düşünülmektedir.

Tablo 8: Araştırmaya Katılan Yüksek Lisans Öğrencilerinin Tezli /Tezsiz Yüksek Lisans Eğitimi Alma Durumları

Tezli / Tezsiz Yüksek Lisans	Öğrenci Sayısı	%
Tezli	10	11
Tezsiz	80	89
Toplam	90	100

Tablo 8'de çalışma grubunu oluşturan katılımcıların tezli/tezsiz yüksek lisans yapma durumları yer almaktadır. Katılımcıların 80'i tezsiz, 10'u tezli yüksek lisans yapmaktadır. Oransal olarak katılımcıların % 89'u tezsiz, % 11'i tezli

yüksek lisans eğitimi almaktadır. Tezsiz yüksek lisans yapma oranının % 89 olması katılımcıların doktora programı ile eğitime devam etme ya da akademik kariyer eğilimlerinin olmadığını düşündürmektedir.

Tablo 9: Araştırmaya Katılan Yüksek Lisans Öğrencilerinin Tezli/Tezsiz Yüksek Lisans Programını Tercih Etme Sebepleri

Yüksek Lisans Tercih Etme Sebebi	Tezli/Tezsiz Olma Durumu	Öğrenci Sayısı	%
Akademik Personel ve Lisansüstü Eğitimi Giriş Sınavı Şartı	Tezsiz	8	9
Ücret Farkı	Tezsiz	5	6
Eğitim Süresi Farkı	Tezsiz	5	6
Diğer (Akademik Kariyer Düşünmeme, Daha Kolay Olduğunu Düşünme vs.)	Tezsiz	4	4
Kariyer/Kendini Geliştirme	Tezli / Tezsiz	50	55
İşyerinde Eğitim Olanağı	Tezli / Tezsiz	3	3
Belirtilmemiş	Tezli / Tezsiz	15	17
Toplam	Tezli / Tezsiz	90	100

Tablo 9'da çalışma grubunu oluşturan katılımcıların tezli/tezsiz yüksek lisans tercih etme sebepleri belirtilmiştir. Katılımcıların 50'si Kariyer/Kendini Geliştirme, 8'i Akademik Personel ve Lisansüstü Eğitime Giriş Sınavı Şartını sağlayamama, 5'i Ücret Farkı, 5'i Eğitim Süresi Farkı, 3'ü İşyerinde Eğitim Olanağı, 4'ü diğer sebeplerden oluşmaktadır. Katılımcıların 15'i ise Tezli/Tezsiz yüksek lisans tercih etme sebeplerini belirtmemişlerdir.

2.3. Veri Toplama Aracı

Araştırma kapsamında veri toplama aracı olarak uzman görüşü alınarak geliştirilen

“Sağlık Kurumları Yöneticiliği Yüksek Lisans Öğrencileri Öz Değerlendirme Formu” kullanılmıştır. Veri toplama aracı olarak hazırlanan öz değerlendirme formu, “Türkiye Yükseköğretim Yeterlilikler Çerçevesi” (TYYÇ) temel alınarak hazırlanmıştır.

3. BULGULAR

Araştırmanın amacına uygun olarak veriler toplanmış ve belirtilen araştırma problemlerine cevap bulabilmek için uygulanan öz değerlendirme formuna katılımcıların verdiği yanıtların incelenmesi sonucu elde edilen bulgular sunulmuştur.

Tablo 10: Araştırmaya Katılan Yüksek Lisans Öğrencilerinin Sağlık Kurumları Yöneticiliği Eğitiminde Bilgi Düzeyinde Öz Yeterlilik Değerlendirmeleri

1.BİLGİ DÜZEYİ							
No	Soru	Evet	%	Hayır	%	Boş	%
1.1.	Lisans düzeyi eğitimime bağlı olarak sağlık yöneticiliği alanında bilgilere sahibim.	65	72	25	28	-	-
1.2.	Sağlık yöneticiliği alanında sahip olduğum bilgileri geliştirebilirim.	87	96	3	4	-	-
1.3.	Sağlık yöneticiliği alanının ilişkili olduğu disiplinler arasındaki etkileşimi kavrayarak kullanabilirim.	86	95	3	4	1	1
1.4.	Sağlık yöneticiliği alanının gerektirdiği bilgi teknolojileri ve ekipmanlar hakkında bilgi sahibiyim.	74	82	16	18	-	-
1.5.	Sağlık yöneticiliği alanında kullanılan istatistiki bilgileri yorumlayarak etkili kullanabilirim.	69	77	21	23	-	-

Bilgi düzeyindeki yeterliliklerle alakalı verilen cevaplar incelendiğinde katılımcılar tarafından, 1.2. nolu yeterliliğe % 96'lık oranla en fazla evet cevabının, 1.1. nolu yeterliliğe % 72'lik oranla en az evet cevabının verildiği tespit edilmiştir. En az evet cevabının 1.1. No'lu yeterliliğe verilmesinin sebebinin, katılımcıların lisans eğitiminde farklı programlarda eğitim almalarına bağlanabileceği düşünülmektedir.

Tablo 11: Araştırmaya Katılan Yüksek Lisans Öğrencilerinin Sağlık Kurumları Yöneticiliği Eğitiminde Beceri Düzeyinde Öz Yeterlilik Değerlendirmeleri

2. BECERİ DÜZEYİ							
No	Soru	Evet	%	Hayır	%	Boş	%
2.1.	Sağlık yöneticiliği alanında edindiğim kuramsal ve uygulamalı bilgileri kullanabilirim.	84	93	6	7	-	-
2.2.	Sağlık yöneticiliği alanında edindiğim bilgileri farklı disiplinlerdeki bilgilerle bütünleştirip yeni bilgiler oluşturarak sorunlara çözüm önerileri getirebilirim.	84	93	6	7	-	-
2.3.	Sağlık yöneticiliği alanında araştırma yaparak bu araştırmanın raporunu yazabilirim.	68	75	22	25	-	-
2.4.	Sağlık yöneticiliği alanının gerektirdiği bilgisayar ve diğer teknolojik araçları kullanarak sorunları çözümlerim.	82	91	8	9	-	-
2.5.	Sağlık yöneticiliği alanının gerektirdiği istatistik yazılımlarını etkin kullanabilirim.	55	61	35	39	-	-

Beceri düzeyindeki yeterliliklerle ilgili sorulara verilen cevaplar incelendiğinde 2.1. ve 2.2. No' lu yeterliliklere eşit olarak % 93'lük bir oranla en yüksek, 2.5. No'lu soruya ise % 61 ile en düşük oranda evet cevabının verildiği tespit edilmiştir. Katılımcıların % 61 oranında istatistik

yazılımlarını etkin kullanabileceklerini belirtmeleri, genellikle daha önce sağlık bilimleri ve tıp gibi alanlarda eğitim almış ve istatistiki uygulamalara ağırlık verilmemiş olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Tablo 12: Araştırmaya Katılan Yüksek Lisans Öğrencilerinin Sağlık Kurumları Yöneticiliği Eğitiminde Yetkinlik Düzeyinde Öz Yeterlilik Değerlendirmeleri

3. YETKİNLİK DÜZEYİ							
No	Soru	Evet	%	Hayır	%	Boş	%
3.1.	Sağlık alanında sorunları çözebilme ve elde edilen sonuçları değerlendirebilme yetkinliğine sahibim.	78	87	12	13	-	-
3.2.	Sağlık alanında öngörülemeyen karmaşık durumlara çözüm önerileri getirebilme yetkinliğine sahibim.	81	90	9	10	-	-
3.3.	Sağlık alanında yürütülecek çalışmalarını ekip olarak yürütebilirim.	84	93	6	7	-	-
3.4.	Sağlık yöneticiliği alanında bilimsel bir makaleyi ulusal düzeyde bir dergide yayınlamak veya bilimsel bir toplantıda sunabilirim.	49	55	40	44	1	1
3.5.	Sağlık yöneticiliği alanındaki öncelikli konular hakkında bilimsel araştırma veya yayın yapabilirim.	54	60	36	40	-	-
3.6.	Sağlık yöneticiliği alanıyla ilgili bilgileri eleştirel bir yaklaşımla değerlendirebilirim.	74	82	16	18	-	-
3.7.	Sağlık Yöneticiliği alanıyla ilgili mesleki gelişim ve yaşam boyu öğrenme ilkelerini yürüttüğüm çalışmalarda uygulayabilirim.	79	88	11	12	-	-
3.8.	İstatistiksel bir bilimsel makaleyi okuyup, değerlendirerek analizini yapabilirim.	64	71	26	29	-	-
3.9.	Sağlık yöneticiliği alanındaki güncel bilgileri farklı gruplarla yazılı ve sözlü olarak paylaşabilirim.	80	89	10	11	-	-
3.10.	Mesleki ve profesyonel ortamdaki sosyal ilişkilerimi, bu ilişkileri belirleyen normlara göre yönlendiririm.	72	80	17	19	1	1
3.11.	Bir yabancı dili en az B2 (orta üstü) düzeyinde bilirim.	41	46	49	54	-	-
3.12.	Sağlık yöneticiliği alanı ile ilgili konularda strateji ve politika geliştirebilirim, sonuçları bilimsel ve etik çerçevede değerlendirebilirim.	68	75	22	25	-	-
3.13.	Sağlık yöneticiliği alanı ile ilgili verilerin toplanması, kayıt altına alınması, yorumlanması ve duyurulması aşamalarında bilimsel ve etik değerleri gözetirim.	75	83	15	17	-	-

3. YETKİNLİK DÜZEYİ							
No	Soru	Evet	%	Hayır	%	Boş	%
3.14.	Sağlık yöneticiliği alanında edindiğim bilgi ve problem çözme yeteneklerini kullanabilirim.	84	93	6	7	-	-
3.15.	Sağlık yöneticiliği alanındaki güncel gelişmeleri toplum ve ülke gerçekleri doğrultusunda değerlendirebilirim.	79	88	10	11	1	1
3.16.	Sağlık yöneticiliği alanında strateji, politika ve uygulama planları geliştirebilir, elde ettiğim sonuçları kalite süreçleri çerçevesinde değerlendirebilirim.	75	83	14	16	1	1
3.17.	Sağlık hizmetlerinin daha ileri götürülmesine ilişkin ulusal ve uluslararası sağlık politikaları çalışmalarına katkıda bulunabilirim.	68	75	21	24	1	1
3.18.	Etik ilkeleri ve etik ilkelerin toplum için önemini bilir ve ona göre davranış geliştiririm.	85	94	4	5	1	1

Yetkinlik düzeyindeki yeterliliklerle alakalı maddeler içerisinde yer alan 3.11. çalışma içerisinde en yüksek oranda hayır cevabının verildiği madde olarak dikkat çekicidir. “3.11. Bir yabancı dili en az B2 (orta üstü) düzeyinde bilirim.” yeterliliğine katılımcıların 41’i evet, 49’u hayır cevabını vermiştir. Evet diyenlerin oranı % 46, hayır diyenlerin oranı % 54’tür. Yüksek lisans kapsamında yabancı dil eğitimi verilmemektedir. Ayrıca daha önce de belirttiğimiz gibi yüksek lisans kabulü sırasında yabancı dil sınavı şartı aranmamaktadır. Buradaki yabancı dil yeterliliği tamamen katılımcıların daha önceki eğitimlerine ve kendi yeterliliklerine bağlıdır. Ülkemizde yaygın bir problem

olan yabancı dil problemi burada da kendini göstermektedir. Katılımcıların % 54 ‘ü bir yabancı dili en az B2 düzeyinde bilmediklerini belirtmişlerdir.

Yetkinlik düzeyindeki yeterliliklerle alakalı verilen cevaplar incelendiğinde katılımcılar tarafından, 3.18. No’lu yeterliliğe % 94’lük oranla en fazla evet cevabının, 3.11. No’lu yeterliliğe % 46’lık oranla en az evet cevabının verildiği tespit edilmiştir. En az evet cevabının 3.11. No’lu yeterliliğe verilmesinin sebebi, Yüksek lisans programında yabancı dil eğitiminin verilmemesi ve yüksek lisans programına kayıt şartları arasında yabancı dil sınavı puanı şartının bulunmamasıdır.

Tablo 13: Araştırmaya Katılan Yüksek Lisans Öğrencilerinin Sağlık Kurumları Yöneticiliği Eğitiminde Hedef Düzeyinde Öz Yeterlilik Değerlendirmeleri

4. HEDEF DÜZEYİ							
No	Soru	Evet	%	Hayır	%	Boş	%
4.1.	Yüksek lisans eğitimi mesleki gelişimime katkı sağlamaktadır.	84	93	6	7	-	-
4.2.	Yüksek lisans eğitimi alanımda uzmanlaşmamı sağlar.	81	90	9	10	-	-
4.3.	Sağlık kurumları yöneticiliği alanında akademik kariyer yapmayı düşünüyorum.	64	71	26	29	-	-
4.4.	Sağlık kurumlarında yöneticilik yapmayı planlıyorum.	78	87	11	12	1	1
4.5.	Yüksek lisans eğitiminin kademe ve terfi düzeyinde yarar sağlayacağını düşünüyorum.	84	93	6	7	-	-
4.6.	Yüksek lisans eğitimi almamda sağlık sektöründe yönetime ve denetime verilen önemin artması etkili oldu.	85	94	5	6	-	-

Hedef düzeyindeki yeterliliklerle alakalı verilen cevaplar içerisinde en yüksek hayır cevabı verilmiş olan madde 4.3.'tür. "4.3. Sağlık kurumları yöneticiliği alanında akademik kariyer yapmayı düşünüyorum." yeterliliğine katılımcıların 64'ü evet, 26'sı hayır cevabını vermiştir. Evet diyenlerin oranı % 71, hayır diyenlerin oranı % 29'dur. Katılımcıların 64'ü akademik kariyer yapma isteklerinin olduğunu belirtmişlerdir. Fakat çalışma grubu bölümünde belirtildiği üzere tezli yüksek lisans yapan katılımcı sayısı 10'dur. Bu da göstermektedir ki, tezsiz yüksek lisans yapan katılımcıların da akademik kariyer yapma istekleri vardır. Katılımcıların 26'sı ise akademik kariyer yapmayı düşünmemektedir.

Hedef düzeyindeki yeterliliklerle alakalı verilen cevaplar içerisinde en yüksek evet cevabı verilmiş olan madde 4.6.'dır. "4.6. Yüksek lisans eğitimi almamda sağlık sektöründe yönetime ve denetime verilen önemin artması etkili oldu." yeterliliğine katılımcıların 85'i evet, 5'i hayır cevabını vermiştir. Evet diyenlerin oranı % 94, hayır diyenlerin oranı % 6'dır. Katılımcılara göre son dönemde ülkede sağlık sektöründe yönetim ve denetime önem verilmeye

başlanmıştır. Sağlık sektöründe yönetim ve denetime verilen önemle birlikte bu alanda oluşan açığı kapatabilecek eğitimli yetişmiş insanlara ihtiyaç duyulmaktadır. Üniversitelerde verilen ön lisans, lisans ve yüksek lisans eğitimleri sağlık yöneticiliği alanında ortaya çıkan eğitimli iyi yetişmiş yönetici açığını kapatmaya yöneliktir.

Hedef düzeyindeki yeterliliklerle alakalı verilen cevaplar incelendiğinde katılımcılar tarafından, 4.6. No'lu yeterliliğe % 94'lük oranla en fazla evet cevabının, 4.3. No'lu yeterliliğe % 71'lik oranla en az evet cevabının verildiği tespit edilmiştir. En az evet cevabının 4.3. No'lu yeterliliğe verilmesinin sebebi, katılımcıların bir kısmının yüksek lisans eğitimi alırken akademik kariyer düşünmemeleri, çalıştıkları kurum kuruluşta yükselmeyi hedeflemeleridir.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Çalışmanın amacı doğrultusunda TYYS kriterleri incelenmiş, kriterlere uygun olarak ve uzman görüşleri alınarak "**Sağlık Kurumları Yöneticiliği Yüksek Lisans Öğrencileri Öz Değerlendirme Formu**" hazırlanmıştır. Hazırlanan Öz

Değerlendirme formu 2017-2018 eğitim öğretim yılında Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Hastane ve Sağlık Kurumları Yönetimi bölümünde aktif olarak devam eden yüksek lisans öğrencilerine uygulanmıştır.

Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Hastane ve Sağlık Kurumları Yönetimi bölümünde 2017-2018 eğitim-öğretim yılında yüksek lisans eğitimine kayıtlı olan 150 öğrenci görülmektedir. Ancak araştırma sürecine yüksek lisans eğitimine aktif olarak devam eden 90 öğrencinin katılımı sağlanmıştır. Araştırma sürecine katılan öğrencilerin yüksek lisans eğitimine kayıtlı olan toplam öğrenci sayısına oranı % 60'tır. Çalışma grubuna dahil olan öğrencilerin % 11'inin tezli, % 89'unun tezsiz yüksek lisans eğitimine devam ettiği belirlenmiştir. Katılımcıların büyük bir kısmının yöneticilik alanında kariyer yapmak amacıyla yüksek lisans eğitimine devam ettiği görülmektedir.

Sağlık sektörü vermekte olduğu hizmet itibarıyla yönetilmesi zor ve birçok bileşenden oluştuğu için karmaşık bir yapıya sahiptir. Sağlık hizmeti veren kuruluşların kaynak tüketimi her geçen gün artmakta ve bu durum kuruluşların yönetimini daha karmaşık hale getirmektedir. Bu durum kuruluşların yöneticilerine daha büyük sorumluluklar yüklediği için, yöneticilerin bilgi ve becerilerini sürekli geliştirmeleri gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır (Çimen, 2010:138).

Sağlık alanında görev alabilecek yöneticileri yetiştiren eğitim kurumlarının hızla gelişen ve karmaşık hale gelen sağlık hizmetlerini yönetebilecek bilgi ve becerilere sahip, vizyonu geniş yöneticiler yetiştirmeleri gerekmektedir. Vizyonu geniş, değişime ve zamana uyum sağlayan profesyonel yöneticilerin yetiştirilmesi için bu alanda eğitim veren kurumlar eğitim programlarını, zamanın getirdiği değişime ve eğitime katılan bireylerin beklentilerine uygun şekilde geliştirmeleri gerekmektedir. Araştırma sağlık yönetimi alanında yüksek lisans eğitimi alan bireylerin hedeflerini ve

öz yeterliliklerini ortaya koyması ve eğitim veren kurumlara eğitim programlarını şekillendirmelerine katkı sağlayacak veri oluşturması bakımından önemlidir.

Araştırma kapsamındaki katılımcıların % 62'si lisans eğitimini sağlık alanının farklı dallarında, % 38'i lisans eğitimini sağlık hizmetleri dışındaki alanlarda tamamlamıştır. Katılımcıların % 38'inin farklı alanlarda eğitim almış olması sağlık hizmetlerindeki tıbbi terimler, sağlık teknolojisi ve sağlık mevzuatı gibi konulara yabancı olmaları sonucunu ortaya çıkarmıştır. Çalışma kapsamında katılımcılara uygulanan öz değerlendirme formunun bilgi düzeyinde "1.1. Lisans düzeyi eğitimime bağlı olarak sağlık yöneticiliği alanında bilgilere sahibim" sorusuna katılımcıların % 28'inin "hayır" cevabını vermesi bu durumu destekler niteliktedir.

Lisansüstü eğitiminin temel amaçlarından biri öğrenciye elde ettikleri bilgileri değerlendirme ve yorumlama yeteneğini kazandırmaktır (Karaman ve Bakırcı, 2010). Çalışma kapsamında katılımcılara uygulanan öz değerlendirme formunun bilgi düzeyinde "1.5. Sağlık yöneticiliği alanında kullanılan istatistik bilgileri yorumlayarak etkili kullanabilirim." sorusuna katılımcıların % 23'ünün "hayır" cevabını vermesi katılımcıların bu beceri ile ilgili kendilerinde eksiklik hissettiklerini göstermektedir.

Lisans üstü eğitim alan öğrencilerin bilimsel araştırma yaparak bilgiye erişebilme becerilerinin geliştirilmesi için öğrencilerin bilimsel araştırma yöntemlerine temel düzeyde hakim olması gereklidir (Kavgacı ve Kılınc, 2011). Çalışma kapsamında katılımcılara uygulanan öz değerlendirme formunun beceri düzeyinde "2.3. Sağlık yöneticiliği alanında araştırma yaparak bu araştırmanın raporunu yazabilirim." sorusuna katılımcıların % 25'inin, "2.5. Sağlık yöneticiliği alanının gerektirdiği istatistik yazılımlarını etkin kullanabilirim." sorusuna katılımcıların % 39'unun "hayır" cevabını vermesi öğrencilerin bu beceri ile

ilgili kendilerinde eksiklik hissettiklerini göstermektedir.

Çalışma kapsamında katılımcılara uygulanan öz değerlendirme formunun yetkinlik düzeyinde “3.4. Sağlık yöneticiliği alanında bilimsel bir makaleyi ulusal düzeyde bir dergide yayınlamak veya bilimsel bir toplantıda sunabilirim.” sorusuna katılımcıların % 44’ünün, “3.5. Sağlık yöneticiliği alanındaki öncelikli konular hakkında bilimsel araştırma veya yayın yapabilirim.” sorusuna katılımcıların % 40’ının, “3.8. İstatistiksel bir bilimsel makaleyi okuyup değerlendirerek analizini yapabilirim” sorusuna katılımcıların % 29’unun “hayır” cevabını vermesi öğrencilerin bu yetkinlikler ile ilgili kendilerinde eksiklik hissettiklerini göstermektedir. Yöneticilerin gelişmeleri takip edebilmesi ve gelişmelere uyum sağlaması sözü edilen yetkinliklere sahip olmasını gerektirmektedir. Sezgin, Kavgacı ve Kılınç (2011) ’ın yaptığı çalışma sonucuna uygun olarak yüksek lisans eğitimi alan öğrencilerin bu eksikliklerinin eğitim sürecinde giderilmesi eğitim kalitesinin ve verimliliğinin artırılması açısından büyük önem arz etmektedir.

Çalışma kapsamında katılımcılara uygulanan öz değerlendirme formunun yetkinlik düzeyinde “3.11. Bir yabancı dili en az B2 (orta üstü) düzeyinde bilirim.” sorusuna katılımcıların % 54’ünün “hayır” cevabını vermesi öğrencilerin bu yetkinlik alanında eksiklik hissettiklerini göstermektedir. Eğitim sürecinde eğitim kurumlarının, profesyonel yöneticilikte bilimsel gelişmeleri yakından takip etme noktasında öğrencilerin yabancı dil öğrenme motivasyonlarını artırıcı

çalışmalara yer vermesinin faydalı olacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın amacı doğrultusunda ortaya çıkan sonuçlara dayalı olarak sunulabilecek önerileri dört başlık altında toplamak mümkündür:

- Farklı alanlarda lisans eğitimi tamamlamış öğrencilere, alanlarına daha iyi hakim olabilmeleri için sağlık hizmetleriyle ilgili temel terimlerin öğretilmesi derslerin verilmesi önerilmektedir. Bu sayede medikal terimlere hakim olmaları sağlanabilir.
- Farklı alanlarda lisans eğitimi tamamlamış öğrencilere sağlık mevzuatı ile ilgili derslerin verilmesi önerilmektedir. Böylece güncel sağlık mevzuatı uygulamaları hakkında bilgi sahibi olabileceklerdir.
- Tezli-tezsiz ayrımı yapmadan yüksek lisans eğitimi alan öğrencilere, bilimsel gelişmeleri takip edebilmek için verilen temel düzeyde bilimsel araştırma yöntemleri eğitiminin kalıcı ve verimli olabilmesi için sadece teorik değil uygulamalı olarak verilmesi önerilmektedir. Bu sayede istatistiki uygulamalar kullanılarak hazırlanmış bilimsel verileri etkin ve verimli şekilde yorumlayarak raporlamaları sağlanabilir.
- Gelişmeleri takip edebilme noktasında yabancı dilin öneminin vurgulanması ve öğrencilerin yabancı dil öğrenme motivasyonunun artırılmasını sağlayacak çalışmaların yapılması önerilmektedir. Bu sayede uluslararası düzeyde sağlık sektöründeki gelişmelere ve yabancı dilde hazırlanmış literatüre hakim olmaları sağlanabilir.

KAYNAKÇA

1. **A Brief History of Healthcare Management**
http://www.ache.org/healthmanagemen-tcareers/haddock_ch01.pdf
(08.09.2017)
2. CİHAN, A. Cihan, F. **Sağlık Kurumlarında Yönetim ve Organizasyon**, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, 2015
3. ÇİMEN, M. **Sağlık Yönetimi ve Sağlık Yönetim Eğitimi**, Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi,

- Cilt:1, Sayı:3, Temmuz 2010, s.136-139
4. HILSENATH, P. **Healthcare Management Education Settings in the United States: History and Perspective**, Journal of Management History, 2012, Cilt:18, Sayı:4 s.386-401
 5. KAHYAĞLU, F. Yanık, A. Tengilimoğlu, D. *Batı Akdeniz Bölgesi Sağlık Kurumları Yöneticilerinde Mesleki Yeterliliklerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Çalışma*, Electronic Journal of Vocational Colleges-May/Mayıs 2013
 6. SEZGİN, F. Kavgacı, H. Kılınç, A.Ç. **Türkiye’de Eğitim Yönetimi ve Denetimi Lisansüstü Öğrencilerinin Öz Değerlendirmeleri**, Yükseköğretim ve Bilim Dergisi, Cilt:1, Sayı:3, 2011, s. 161-169
 7. T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, **Sağlık Kurumları ve Personel Yönetimi**, http://www.megep.meb.gov.tr/mte_pro gram_modul/moduller_pdf/Sa%C4%9Fl%C4%B1k%20Kurumlar%C4%B1%20Ve%20Personel%20Y%C3%B6netimi.pdf (03.02.2017)
 8. TANRIÖĞEN, Abdurrahman (Ed.) 2011, **Bilimsel Araştırma Yöntemleri** (2. Baskı), Karakaya, İ. Bilimsel Araştırma Yöntemleri, Anı Yayınları: Ankara, 2011, s.59.
 9. TATAR, Mehtap (Ed.), (2012), **Sağlık Kurumları Yönetimi 1** (1. Baskı). Tengilimoğlu, D. “*Hastane Yönetimi ve Organizasyonu*” Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 2012, s.53
 10. TENGİLİMOĞLU, D. Işık, O. Akbolat, M. **Sağlık İşletmeleri Yönetimi**, Nobel Kitabevi, 2015, Ankara, Yayın No:282
 11. ZEYTİNOĞLU, Güneş Nazire (Ed.), (2009), **Genel İşletme** (11.Baskı). Maviş, F. “*Yönetim Kavramı*”, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 2009, s. 97-98

SAğLIK KURUMLARI YÖNETİCİLİĞİ YÜKSEK LISANS ÖĞRENCİLERİ
ÖZ DEĞERELENDİRME FORMU

Sayın Katılımcı,

Bu anket formu, Beykent Üniversitesi Hastane ve Sağlık Kurumları Yönetimi Yüksek Lisans programı tez çalışması için yürütölmekte olan "Türkiye'de Sağlık Yöneticiliği Eğitimi ve Yüksek Lisans Öğrencilerinin Öz Değerlendirmeleri" isimli araştırmanın deneysel kısmı ile ilgilidir. Bu araştırma çalışması tamamen akademik bir amaca yönelik olup, çalışmanın amacı; Hastane ve Sağlık Kurumları Yöneticiliği alanında yüksek lisans düzeyinde eğitim alan öğrencilerin öz yeterlilikleri ile ilgili veriler elde ederek bu hususta anlamlı bilimsel sonuçlara ulaşabilmektir.

Verilen cevaplar kesinlikle gizli tutulacaktır. Elde edilen sonuçlar kurum ve kişi adı belirtmeksizin genel ve ortalama özellikler şeklinde, bu araştırmaya katılan kurumlardan arzu edenlere de gönderilecektir. Birbirine benzeyen ve tekrar gibi görünen sorular araştırma tekniği açısından sorulması zorunlu sorulardır. Dolayısıyla bütün soruların cevaplandırılması, değerlendirmenin sağlıklı yapılabilmesi için büyük önem arz etmektedir.

İlginiz için teşekkürlerimizi sunar, çalışmalarınızda başarılar dileriz.

Araştırma Sorumlusu: DOĞ.DR. VOLKAN ÖNGEL (Danışman)

volkanongel@beykent.edu.tr

Araştırma Sorumlusu: BURCU GÜNGÖR ÖNLEN (Öğrenci)

burcu2671@gmail.com

DEMOGRAFİK ÖZELLİKLER	
Yaşınız	
Cinsiyetiniz	Bayan ☐ Erkek ☐
Mesleki Durumunuz	Öğrenci ☐ Çalışan ☐
Çalışan İseniz Sektörünüz	
Çalıştığınız Kurum veya Kuruluştaki Göreviniz	
Yabancı Diliniz	

EĞTİM ÖZELLİKLERİ	
Mezun Olduğunuz Lisans Programı	
Eğitimini Almakta Olduğunuz Yüksek Lisans Programı ve Tezli/Tezsiz Olma Durumu	Tezli ☐ Tezsiz ☐
Tezli/Tezsiz Yüksek Lisans Programını Tercih Etme Sebebiniz	

SAĞLIK KURUMLARI YÖNETİCİLİĞİ EĞİTİMİNDE ÖZ YETERLİLİKLER			
1. BİLGİ DÜZEYİ		Evet	Hayır
1.1.	Lisans düzeyi eğitimime bağlı olarak sağlık yöneticiliği alanında bilgilere sahibim.	☐	☐
1.2.	Sağlık yöneticiliği alanında sahip olduğum bilgileri geliştirebilirim.	☐	☐
1.3.	Sağlık yöneticiliği alanının ilişkili olduğu disiplinler arasındaki etkileşimi kavrayarak kullanabilirim.	☐	☐
1.4.	Sağlık yöneticiliği alanının gerektirdiği bilgi teknolojileri ve ekipmanlar hakkında bilgi sahibiyim.	☐	☐
1.5.	Sağlık yöneticiliği alanında kullanılan istatistiki bilgileri yorumlayarak etkili kullanabilirim.	☐	☐
2. BECERİ DÜZEYİ		Evet	Hayır
2.1.	Sağlık yöneticiliği alanında edindiğim kuramsal ve uygulamalı bilgileri kullanabilirim.	☐	☐
2.2.	Sağlık yöneticiliği alanında edindiğim bilgileri farklı disiplinlerdeki bilgilerle bütünleştirip yeni bilgiler oluşturarak sorunlara çözüm önerileri getirebilirim.	☐	☐
2.3.	Sağlık yöneticiliği alanında araştırma yaparak bu araştırmanın raporunu yazabilirim.	☐	☐
2.4.	Sağlık yöneticiliği alanının gerektirdiği bilgisayar ve diğer teknolojik araçları kullanarak sorunları çözümlenebilirim.	☐	☐
2.5.	Sağlık yöneticiliği alanının gerektirdiği istatistik yazılımlarını etkin kullanabilirim.	☐	☐
3. YETKİNLİK DÜZEYİ		Evet	Hayır
3.1.	Sağlık alanında sorunları çözebilme ve elde edilen sonuçları değerlendirebilme yetkinliğine sahibim.	☐	☐
3.2.	Sağlık alanında öngörülemeyen karmaşık durumlara çözüm önerileri getirebilme yetkinliğine sahibim.	☐	☐
3.3.	Sağlık alanında yürütülecek çalışmaları ekip olarak yürütebilirim.	☐	☐
3.4.	Sağlık yöneticiliği alanında bilimsel bir makaleyi ulusal düzeyde bir dergide yayınlam veya bilimsel bir toplantıda sunabilirim.	☐	☐
3.5.	Sağlık yöneticiliği alanındaki öncelikli konular hakkında bilimsel araştırma veya yayın yapabilirim.	☐	☐
3.6.	Sağlık yöneticiliği alanıyla ilgili bilgileri eleştirel bir yaklaşımla değerlendirebilirim.	☐	☐
3.7.	Sağlık Yöneticiliği alanıyla ilgili mesleki gelişim ve yaşam boyu öğrenme ilkelerini yürüttüğüm çalışmalarda uygulayabilirim.	☐	☐

3.8.	İstatistiksel bir bilimsel makaleyi okuyup, değerlendirerek analizini yapabiliyorum.	☐	☐
3.9.	Sağlık yöneticiliği alanındaki güncel bilgileri farklı gruplarla yazılı ve sözlü olarak paylaşabiliyorum.	☐	☐
3.10.	Mesleki ve profesyonel ortamdaki sosyal ilişkilerimi, bu ilişkileri belirleyen normlara göre yönlendiririm.	☐	☐
3.11.	Bir yabancı dili en az B2 (orta üstü) düzeyinde bilirim.	☐	☐
3.12.	Sağlık yöneticiliği alanı ile ilgili konularda strateji ve politika geliştirebilir, sonuçları bilimsel ve etik çerçevede değerlendirebilirim.	☐	☐
3.13.	Sağlık yöneticiliği alanı ile ilgili verilerin toplanması, kayıt altına alınması, yorumlanması ve duyurulması aşamalarında bilimsel ve etik değerleri gözetirim.	☐	☐
3.14.	Sağlık yöneticiliği alanında edindiğim bilgi ve problem çözme yeteneklerimi kullanabilirim.	☐	☐
3.15.	Sağlık yöneticiliği alanındaki güncel gelişmeleri toplum ve ülke gerçekleri doğrultusunda değerlendirebilirim.	☐	☐
3.16.	Sağlık yöneticiliği alanında strateji, politika ve uygulama planları geliştirebilir, elde ettiğim sonuçları kalite süreçleri çerçevesinde değerlendirebilirim.	☐	☐
3.17.	Sağlık hizmetlerinin daha ileri götürülmesine ilişkin ulusal ve uluslararası sağlık politikaları çalışmalarına katkıda bulunabilirim.	☐	☐
3.18.	Etik ilkeleri ve etik ilkelerin toplum için önemini bilir ve ona göre davranış geliştiririm.	☐	☐
4. HEDEF		Evet	Hayır
4.1.	Yüksek lisans eğitimi mesleki gelişimime katkı sağlamaktadır.	☐	☐
4.2.	Yüksek lisans eğitimi alanımda uzmanlaşmamı sağlar.	☐	☐
4.3.	Sağlık kurumları yöneticiliği alanında akademik kariyer yapmayı düşünüyorum.	☐	☐
4.4.	Sağlık kurumlarında yöneticilik yapmayı planlıyorum.	☐	☐
4.5.	Yüksek lisans eğitiminin kademe ve terfi düzeyinde yarar sağlayacağını düşünüyorum.	☐	☐
4.6.	Yüksek lisans eğitimi almamda sağlık sektöründe yönetime ve denetime verilen önemin artması etkili oldu.	☐	☐

EFFECT OF ORGANIZATIONAL CYNICISM AND JOB SATISFACTION ON ORGANIZATIONAL COMMITMENT: AN EMPIRICAL STUDY ON BANKING SECTOR

ÖRGÜTSEL SINIZM VE İŞ TATMİNİNİN ÖRGÜTSEL BAĞLILIK ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: BANKACILIK SEKTÖRÜNDE BİR UYGULAMA

Seher ERARSLAN*, Çiğdem KAYA**, Erkut ALTINDAĞ***

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, seheererarslan@gmail.com,
https://orcid.org/0000-0002-8738-091X

** Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Arel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü,
cigdemkaya@arel.edu.tr, https://orcid.org/0000-0001-8307-3501

*** Doç. Dr., Beykent Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü,
erkutaltindag@beykent.edu.tr, https://orcid.org/0000-0003-0173-0454

ÖZ

Örgütsel sinizmin geçmişe kadar uzanan bir tarihi olsa da, ülkemizde son yıllarda dikkat çeken önemli kavramlardan bir olmaktadır. Artan rekabet sonucunda örgütlerin kendilerinden söz ettiren işlere imza atabilmeleri, istedikleri hedeflere ulaşabilmelerinin yolu memnun ve örgüte bağlı çalışanlardan geçmektedir. Örgütler beklentilerinin eksiksiz karşılandığı nitelikli özelliklere sahip bireyler ile çalışmaya gönüllüdürler. Örgütsel bağlılığı yüksek olan çalışanlar kendi değerleri ile örgütün değerlerini bir tutmakta, üst düzeyde performans göstermektedir. Bu çalışmanın amacı, örgütsel sinizm ve iş tatmini kavramlarının örgütsel bağlılığa olan etkisini incelemektir. Literatür taramasında örgütsel sinizm ve iş tatmininin kavramları kapsamlı olarak araştırılmıştır. Ardından söz konusu kavramların örgütsel bağlılık ile olan ilişkileri ve derecelerini analiz etmek amacıyla banka sektörü çalışanlarının katılımı ile ankete dayanan bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Analizler sonucunda iş tatmininin örgütsel bağlılık üzerinde pozitif yönde etki sahip olduğu görülmüştür. Ayrıca regresyon analizi sonuçlarına bakıldığında örgütsel sinizm faktörünün örgütsel bağlılık üzerinde etkisinin bulunmadığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel Sinizm, İş Tatmini, Örgütsel Bağlılık

Jel Kodu: M10

ABSTRACT

Despite the fact that existence of organizational cynicism has a long history, it recently becomes one of the conspicuous concepts in our country. For the organizations, as a result of increasing competition, the way of accessing the self-proclaimed works and reaching their goals pass through the satisfied and committed workforce. Organizations are willing to work with qualified employees who fulfill their expectations completely. Employees with high organizational commitment consider their and organization's values equal and, show high-level performance. The aim of this study researching the impact of organizational cynicism and job satisfaction concepts on organizational commitment. Concepts of organizational cynicism and job satisfaction are searched in detail in literature research. After that, to analyze the relationship and its degree between these concepts and organizational commitment, a survey study is conducted via the participation of banking sector employees. As a result of the analysis, job satisfaction has a positive effect on organizational commitment. It is also determined that organizational cynicism does not have any influence on organizational commitment based on regression analysis.

Keywords: Organizational Cynicism, Job Satisfaction, Organizational Commitment

Jel Code: M10

1. INTRODUCTION

The rapid change of the world with the current developments, together with the innovations in technology, have provided formed regular development and change strategies in the organizations. Along with this, changing expectations have created a need for qualified individuals who can work efficiently. In order to reach the strategies and goals planned in the organizations, it is necessary to give more importance to the working people, to support their development and to make efforts to retain qualified employees. In this direction, the desired performance expectations from the employees have also increased. Increasing pressure on employees with intensified competition and stress elements are causing differences in attitudes of individuals. The fact that the employee exhibits negativities towards the organization and sometimes to colleagues is laying the groundwork for the development of the concept of cynicism. This study was conducted to see to what extent organizational cynicism and job satisfaction affects organizational commitment.

To consolidate business successes, employees need to increase their commitment by increasing their satisfaction levels at higher levels. The concept of cynicism is also important for organizations. Employees also need to take extra care and diligence in order to be able to provide these demands and perform at the desired level.

In this study, the relationship between organizational cynicism and job satisfaction and organizational commitment is examined. First of all, the concept of organizational cynicism is discussed. Later, literature review about job satisfaction and organizational commitment is presented. After hypotheses of the study are formulated, the methodology of the research on banking employees and the results are presented.

2. ORGANIZATIONAL CYNICISM

The emergence of cynicism dates back to Ancient Greece. While cynicism is originally a lifestyle and philosophical view that dates back to 500 BC, it has also attracted the attention of different disciplines such as religion, sociology and psychology. Cynicism is defined by the Turkish Language Association as “the doctrine of Antisthenes defending that human beings can achieve virtue and happiness on their own without depending on any value and by getting rid of all requirements” (TDK, 2016).

The belief of the lack of integrity of the organizational leaders is expressed as employee cynicism (Stanley et al. 2005). When the leaders do not care about employees, it leads to a sense of alienation (Wanous et al. 2000). Employee cynicism can be articulated by frustration, pessimism, disdain and disbelief toward the organization (Abraham 2000). When the job demands are excessive (Greenglass and Burke 2000, Maslach et al. 2001), work resources are lack (Bakker et al. 2004), and leaders’ trustworthiness level are low (Kim et al. 2009), employee cynicism can develop. Unless a corrective action is given, cynicism remain high for many employees once it has developed (Boersma & Lindblom 2009).

Those who consider anyone that they believe to only act and behave in line with their interests are called cynic, and the movement of thought that shares this belief with other people is called cynicism (Erdost et al., 2007). According to another definition, it can also be interpreted as exhibiting disdainful and aggressive behavior, not paying attention to anything, and triggering negative behaviors by awakening feelings of grudge, anger and resentment (Özler et al., 2010).

Furthermore, authors attempt to explain the tendency of the employees of an organization to exhibit negative and hostile behaviors towards that organization (Reichers et al., 1997; Anderson and Bateman, 1997; Dean et al., 1998).

Organizational cynicism is a negative belief that causes significant results. It causes criticizing the organization with a sarcastic attitude, and decreases an organization's reliability as a result of not fulfilling people's expectations. In a study they conducted, Anderson and Bateman (1997) found that the sudden dismissal of employees, overpayment to managers, and a weak organizational performance form a basis for the formation of cynicism among white-collar employees. Beliefs on the existence of behaviors that are not sincere, fair and realistic may lead to an increase in cynicism. It is expressed as a positive connection with inadequate leadership qualities, extreme skepticism, excessive anxiety, and abstention. The examples of the reasons for the emergence of organizational cynicism can be shown as unfair work distribution, failure to meet the expectations, failure to comply with contractual rules, unsuccessful leadership and management approaches, uncertainty in working hours (Boyalı, 2011). One of the most significant elements in its formation is the neglect of the psychological contract. The belief that the expectations and promises between the organization and the employee are violated by the organization paves the way for the formation of introversion and negative behaviors among individuals. When the organization fails to fulfil its obligations, the psychological contract is violated for employees. In this case, employees will exhibit reactions that include negative attitudes and behaviors against the organization (Sabuncuoğlu and Tüz, 2013).

Organizational cynicism will destroy the sense of belongingness to the organization and the decrease in the concept of organizational citizenship. Organizational cynicism may lead to low achievement, missing motivation, not attending work on a regular basis, labor turnover and job dissatisfaction (Özcan, 2013). If the definition of a job in an organization is not made clearly and precisely and people with the right qualifications do not work there, cynicism within the organization will

increase. Organizational cynicism is inversely proportional to employees who are satisfied with their job. Cynicism increases as satisfaction decreases. Certainly, cynicism adversely affects the time, effort and determination employees are eager to put into work that is of direct benefit to the organization (Johnson and O'Leary-Kelly 2003, Luksyte et al. 2011, Neves 2012). The ways to destroy organizational cynicism (Ağirdan, 2016:30) are to ensure justice and reliability inside the organization, make a balanced workload plan, reduce the stress factor, adopt a transparent understanding of management, and set accessible targets for employees.

2.1. Dimensions of Organizational Cynicism

The concept of organizational cynicism is defined as an attitude that consists of cognitive, affective, and behavioral dimensions (Kalağan and Güzeller, 2010).

2.1.1. Cognitive Dimension

In the cognitive dimension, there is a belief that there is a lack of honesty. Individuals believe that they will have problems with the trust in the organization. According to the cynics, values such as sincerity, virtue, honesty are sacrificed on the altar of self-interest. Individuals that possess cynic behaviors in their organizations believe that practices in organizations lack organizational principles, and that the formal statements prepared by organizations are not taken seriously by employees. Therefore, employees may sacrifice their value judgments such as sincerity, frankness, honesty and truth in favor of their interests, and they can exhibit unscrupulous and immoral behaviors (Kalağan, 2009). Relevant factor named "cynical thought" in the research.

2.1.2. Affective Dimension

In the affective dimension, individuals with cynicism nurture sentimental feelings towards their organizations. (Dean et al., 1998). The affective dimension of organizational cynicism covers feelings such as disrespect, anger, distress and

shame (Abraham, 2000). For example, cynical individuals may feel disgusted and angered against their organizations or when they think of organization, they may experience pain, disgust or even embarrassment. For this reason, cynicism is associated with all kinds of negative emotions (Brandes, 1997; Dean et al., 1998). It is also named "emotional reaction" in this article.

2.1.3. Behavioral Dimension

According to the behavioral dimension, cynical individuals in the organization may tend to make pessimistic predictions about the developments within the organization. They are negative and can often be found in humiliating behavior (Dean et al., 1998). From time to time, employees can exhibit behaviors such as complaining about the organization, making fun of them and criticizing them. In organizations, cynical behavior can also be demonstrated by non-verbal behavior. Meaningful gestures, sarcastic smiles, and disdainful laughing smiles can set an example for cynical behavior (Brandes and Das, 2006). Employees use humor to express cynical behavior (Dean et al., 1998). Thus, individuals with cynicism can ridicule the organizations they work with, rewrite their task expressions, and find themselves in sarcastic interpretations (Brandes, 1997). This behaviors are shaped by "cynical culture and climate" as well as named in the research.

3. JOB SATISFACTION

Profitability and efficiency are the main purposes of the organization in the business world with rapid developments and progressively more intense competitive conditions. In this business world, organizations have focused on the factors that provide job satisfaction and motivation that has become indissociable since increase in job satisfaction brings motivation (Kaya and Ceylan, 2014). Lumley, et al. (2011) emphasize that there are nine aspects of job satisfaction:

promotion, communication, operating procedures, supervision, co-workers, pay nature of the work benefits, and contingent rewards. Job satisfaction is the feelings of employees regarding their jobs. Job satisfaction is henceforth a function of the perceived relationship between employees' expectations concerning the job and what they actually get from that job, as well as the attributed value or meaning to their jobs (Ko, 2012). Job satisfaction generally articulates employees' positive and negative emotional reactions towards their job (Köroğlu, 2011). Job satisfaction may have connection with two aspects in a general perspective. First aspect concerns a person's personality, feelings, opinions, wants and needs and their strength. The second aspect having an effect on the satisfaction is the physical and psychological conditions on the job. Satisfaction increase or decrease depending on the degree to which these conditions meet the person's expectations (Kök, 2006).

4. ORGANIZATIONAL COMMITMENT

Organizational commitment has been characterized and defined in diverse ways (Somers 1995; Meyer and Allen 1997). Organizational commitment refers to the attachment of the employees to their organization and their wish to stay there (Doğan and Kılıç, 2007). Organizational commitment is the degree to which employees' identification of themselves with specific organizations with their goals, and desires to maintain membership in these organizations (Robbins and Coulter, 2009). Bartlett's (2001) definition on organizational commitment is about the employees' levels of attachment to the organization. Meyer and Allen (1997) define organizational commitment as staying at the organization, being present work on a regular basis, caring company properties, and interesting in company goals. According to them, organizational commitment is a psychological link between employees and their organizations. This link causes employees voluntarily

leave their organizations less likely (Meyer and Allen, 1997).

In their studies on organizational commitment, Allen and Mayer (1990) assessed organizational commitment as having three dimensions. Organizational commitment's affective component addresses employees' affection feelings about, recognition with, and participation in, the organization. The continuance component is related to the costs that employees associated with leaving the organization. Lastly, the normative component states employees' feelings on coercion to stay in the organization.”

The sense of belongingness and the desire to work in the same institution for a long time have positive effects on productivity and performance of the employees and also decreases labor turnover (Kök, 2006).

It is observed that individuals with high organizational commitment display higher productivity than those with low organizational commitment and work in a more self-sacrificing manner, in turn, this makes positive contributions to job satisfaction of employees. Employees with high commitment adhere to the expectations, strategies and values of an organization with a high degree of loyalty, they obey the rules and procedures willingly, and show a high level of effort (Seyhan, 2014).

4.1. The relationship between Organizational Commitment and Cynicism

Labor force is the most important source of organizations. Organizational success is not possible if employees do not join a harmonious working process with the organization. When studies on organizational cynicism and organizational commitment are examined, it is observed that there are some differences between organizational cynicism and organizational commitment (Dean et al., 1998). In organizational cynicism, cognitive dimension addresses employees' lack of integrity and honesty. On the other hand, in

organizational commitment, cognitive dimension examines whether the personal values and goals are similar to the values and goals of the organization. Within the context of the behavioral dimension; organizational commitment includes the intention of employees to remain in the organization, while organizational cynicism involves the indecision of employees to leave the organization. Within the scope of affective dimension; while cynic employees experience emotions such as disdain and inhibition against their organizations during their organizational experiences, employees with low organizational commitment are only experience lack of attachment to and being proud of the organization (Dean et al., 1998). Therefore, there is a negative relationship between organizational commitment and organizational cynicism. Organizational cynicism therefore reduces organizational commitment (Abraham, 2000). Organizational cynicism represent a stronger emotion than organizational cynicism (Dean et al., 1998; Kalağan, 2009).

H₁: Cynicism have a negative effect on organizational commitment.

4.2. The relationship between Organizational Commitment and Job Satisfaction

It is considered that individuals with a commitment to their organization have the high level of job satisfaction and productivity. Job satisfaction is among the most important subjects related to organizational commitment. The failure to meet one or more factors that affect job satisfaction may create future problems for organizations. Previous studies examining the relationship between job satisfaction and organizational commitment have found positive relationships between these two concepts (e.g. Westover, et al., 2010; Bang, et al., 2012; Molina, et al., 2014, and Closon et al., 2015;). The findings of these studies have underlined that the managerial skills to properly provide what employees need in the working environment have been a central determinant of organizational

commitment. Employees' satisfaction on the job leads to a greater organizational commitment (Volvic Chen, et al., 2015; Chatzoudes, et al., 2015; Joung, et al., 2015). If employees satisfy with their jobs, they will be motivated to do their job effectively and efficiently. Contrary to this, if employees do not satisfy with their jobs, they will be demotivated to do their job effectively and efficiently.

H₂: Job satisfaction have a positive effect on organizational commitment.

Research model is presented in Figure 1.

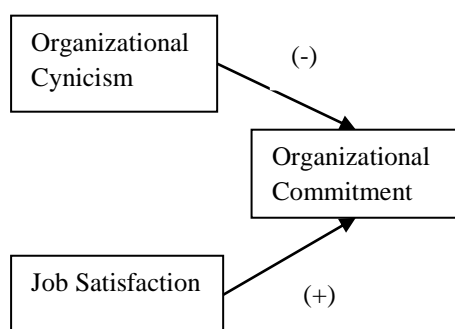

Figure 1: Research Model

5. METHODOLOGY

The aim of this study is to investigate the effect of organizational cynicism and job satisfaction on organizational commitment of the banking employees. The questionnaire was distributed to banking employees working in Istanbul, Turkey. Convenience sampling is used in this study. In total, 140 questionnaires were filled by the respondents.

The survey method was selected in order to collect data for the study. The data came from two sources: Paper questionnaire and online questionnaire. The literature was reviewed in order to reach the questionnaire used. The questionnaire consists of four sections. While the first section includes demographic questions, the second section includes 15 organizational cynicism questions, the third section includes 23 job

satisfaction questions, and the fourth section includes 18 questions and organizational commitment questions. The survey questions on organizational cynicism and job satisfaction used in the study were taken from Boyalı (2011) and the 12th and 13th questions of the Organizational Cynicism survey questions were taken from Sur (2010). The questions in the Organizational Commitment part were taken from Kabataş (2010). Finally, 56 questions were asked to the participants that participated in the field study. The 7-point Likert-type attitude scale was used in answering the survey questions, and the questionnaire form prepared with a 7-point Likert-type scale. The options for evaluating the answers in the questionnaire are as follows: (1) Totally disagree, (2) Mostly disagree, (3) Partially disagree, (4) Neither agree nor disagree, (5) Partially agree, (6) Mostly agree, (7) Totally agree. The data obtained as a result of the survey were analyzed using the SPSS (Statistical Package for Social Sciences) software. Reliability analyses, factor analyses, correlation, regression analyses were addressed one-by-one.

6. ANALYSES AND RESULTS

The data obtained as a result of the survey were analyzed using the SPSS software. The Cronbach's alpha coefficient was used in order to measure the reliability in the data, and correlation and regression analysis were applied, respectively, in order to determine the interaction between the variables used and test the hypotheses.

The average age was determined as 28 years. The fact that the average age is 28 years upon examining the age rates shows that dynamic people are together, and there can be advantages for innovations and development. As a result of the evaluations, it is concluded that employees get involved in the working life after completing their education life.

In terms of gender and education, 46 of the employees (32.9%, among the respondents

of this question) are female, and 87 (62.1%, among the respondents of this question) are male. Seven participants did not answered this question. The fact that the number of male employees is higher when compared to female workers points out to male-dominant business life. It can be concluded that more employment opportunities should be created for female employees in the banking sector. In terms of education, six employees (4.3%) have high school degree, three employees (2.1%) have college degree, 96 employees (68.6%) have bachelor's degree, 33 employees (23.6%) have master's degree, and one employee (0.7%) has doctorate. One participant did not answered this question. According to the data obtained, it is understood that most of the participants have graduated from university and higher levels of education. It was found out the educational levels of the employees are quite high.

6.1.1. Reliability and Validity Analysis

As for the measurement of internal consistency, the Cronbach's alpha coefficient is among the methods used. The alpha value is between 0 and 1, and it is desired for an acceptable value to be at least 0.7. There is a close correlation between reliability and validity. If the scale is valid, it is also reliable (Altunışık, 2010). The Cronbach's alpha (α) coefficient was used in order to measure the reliability of the study.

In Table 1, the results of reliability analyses are presented. The overall Cronbach's alpha value of the scale was obtained as 0.743. The scale was accepted as reliable since the coefficient is above the desired value of 0.70. The fact that the research scale consisting of 56 questions is reliable at the level of 0.743 in terms of social sciences shows that other analyses can be conducted with no doubt. The factor analysis was applied to indicate and prove the reliability of the scales following this analysis.

Table 1: Reliability Analyses

Variable	Cronbach's Alpha Coefficient
Cynicism	0.942
Job Satisfaction	0.941
Organizational Commitment	0.795
All scales	0.743

6.1.2. KMO and Bartlett's Test: Whether the data are suitable for the explanatory factor analysis was also investigated using the "Kaiser - Meyer- Olkin (KMO) and Bartlett's Sphericity Test" analyses. The "Kaiser - Meyer - Olkin (KMO) Test" tests the fitness of the correlations between the variables and sample data in creating a dimension (Sipahi, Yurtkoru and Çinko, 2006). The KMO value varies between 0 and 1. The high KMO ratio means that it can be perfectly estimated by other variables in the scale. The acceptable lower limit for sampling adequacy is 0.50. If this value is found lower than 0.50, it is concluded that the scale is not suitable for the factor analysis (Ağırđan, 2016). Bartlett's test is applied at the same time with the application of the KMO analysis. According to the results of the KMO analysis, the KMO values of the cynicism, satisfaction and commitment scales were found as 0.910 - 0.910 - 0.916, respectively. According to the results of Bartlett's test, it was found as $p=0.000$ in all three scales. The fact that the KMO values are higher than 0.50 and Bartlett's test results are $p<0.05$ is a proof that the scales are suitable for use and factor analysis in terms of validity. The results of the cynicism, job satisfaction and organizational commitment factor analysis are presented in Table 2, Table 3 and Table 4.

Table 2: Results of the factor analysis of Organizational Cynicism Scale

	Cynical Thought	Emotional Reaction	Cynical Culture and Climate
1. I believe that my organization says one thing and does another.	,743		
2. My organization's policies, goals, and practices seem to have little in common	,714		
3. If an application was said to be done in my organization, I'd be more skeptical whether it would happen or not.	,719		
4. My organization expects one thing of its employees, but rewards another.	,637		
5. In my organization I see very little resemblance between the events that are going to be done and the events which are done.	,810		
6. When I think about my organization, I get angry.		,889	
7. When I think about my organization, I experience aggravation.		,872	
8. When I think about my organization, I experience tension.		,882	
9. When I think about my organization, I feel a sense of anxiety.		,863	
10. I complain about what happened at work to my friends outside the institution I work for		,629	
11. We look at each other in a meaningful way with my colleagues when my organization and its employees are mentioned.			,740
12. The relationships in the organization make me angry.			,758
13. I ridicule the slogans and practices of the organization I work with.			,643
14. I talk with others about how work is being carried out in the organization.			,555
15. I criticize the practices and policies of my organization to people outside the hospital.			,742

Table 3: Results of the factor analysis of Job Satisfaction Scale

	Sensitivity and Being Appreciated	Career Opportunities	Legal Guarantees
3. Employees are shown sensitivity to legal rights such as referral and permission.	,652		
4. Employees are valued at my workplace.	,756		
6. Positive work in my workplace is appreciated.	,673		
7. I have the right to use my creativity in my work.	,632		
10. Workload is distributed fairly among employees in my workplace.	,669		
11. The orders given by the management are clear, understandable and rational.	,756		

	Sensitivity and Being Appreciated	Career Opportunities	Legal Guarantees
12. Employees who are exposed to vital issues such as infectious and occupational diseases are shown sensitivity.			
13. I find the management style of the managers to be appropriate.	,831		
14. I trust my managers.	,810		
15. The managers support employees in all matters.	,857		
16. Managers in my workplace are generally loved.	,861		
22. I can easily report any problems to upper managers related to work.	,855		
5. My work provides personal improvement.		,597	
8 . My job is meeting my expectations.		,608	
9. My work is interesting.		,629	
17. My colleagues are committed to teamwork.		,529	
18. The work I do is highly respected.		,851	
19. I have promotions and career opportunities in the organization.		,686	
20. I have positive attitudes towards organization I work for.		,690	
21. I prefer to work at another organization instead of working here.		-,601	
1. The organization has enough social facilities such as transportation and food.			,570
2. There is little commonality between the policies, objectives and practices of the organization I work with.			,881

Table 4. Results of the factor analysis of Organizational Commitment Scale

	Affective	Continuance	Normative
1. It makes me very happy to spend time in the organization I am working with.	,768		
2. I feel the issues of the organization I work with are really my own issues.	,854		
3. I feel like I belong to the organization where I work.	,907		
4. I feel "emotionally connected" to the organization I work with.	,920		
5. I see myself as a "part of the family" in my organization.	,905		
6. The organization I work for means a lot to me.	,930		

	Affective	Continuance	Normative
7. It would be very difficult to leave the organization I am currently working with if I would like to.	,625		
8. I am working in this organization because of the obligations rather than working willingly.	,599		
16. The organization I work for is an organization to which will be shown loyalty.	,734		
17. Since I feel obliged to the people here, I cannot leave the organization I am working at this moment.	,592		
18. I owe a lot to the organization I work for.	,791		
11. I gave myself so much to the organization I work with, I do not think I should leave here.	,601		
9. If I leave the organization I work for at the moment, my life will be overwhelming.		,712	
10. Since I do not have much alternative, I do not intend to leave the organization I work for.		,781	
12. If I leave the organization I work for, my chances of finding another job are limited.		,691	
13. I do not feel obliged to continue working at this organization.			,751
14. I think it is not right for me to leave the organization that I work for, even if it is advantageous for me.			,564
15. If I leave the organization I work, I feel strongly myself.			,559

6.1.3. Correlation Analysis

The Pearson's correlation coefficients, mean, standard deviation and correlation values of the scales that represent the sub-variables of organizational cynicism and job satisfaction were calculated for the correlation analysis. According to the result of the analysis, it is accepted that there is a "strong correlation" between the variables if $n > 100$ and $r > 0.70$. If r is between 0.540 and 0.70, it is accepted as a "medium correlation", and if r is between 0.20 and 0.40, it is accepted as a "weak correlation".

If $r < 0.20$, it is qualified as a "neglectable correlation" (Boyalı, 2011). Values close to 0 (zero) show that there is a linear and strong relationship between two variables. Nevertheless, negative (-) values show that the relationship is inverse, while positive (+) values show that the relationship is in the same direction (Özcan, 2013). The correlation analysis is presented in Table 5.

Table 5: Correlation Analyses

	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Cynical Thought (1)	1	.732**	.583**	-.739**	-.703**	-.323**	-.700**	0.01	.257**
Emotional Reaction (2)		1	.660**	-.594**	-.665**	-.331**	-.581**	0.103	.207*
Cynical Culture and Climate (3)			1	-.543**	-.470**	-.209*	-.493**	0.106	0.095
Sensitivity and Being Appreciated (4)				1	.744**	.307**	.764**	-0.102	-.217*

	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Career Opportunities (5)					1	.450**	.783**	-0.117	-.205*
Legal Guarantees (6)						1	.318**	-0.03	-0.071
Normative Commitment (7)							1	0.036	-.177*
Continuance Commitment (8)								1	0.111
Affective Commitment (9)									1

The most striking aspect of the correlation chart is the negative relationship between cynicism and sub-factors and other variables. Cynicism predominantly affects satisfaction and loyalty negatively. In other words, the presence of employees recruited through nepotism reduces the job satisfaction of other employees and reduces organizational commitment by damaging trusting feelings. Regression analysis was also performed to establish causal relationships in the study.

6.1.4. Regression Analysis

Regression analysis is a method of analysis that is used for examining the relationship

between a dependent variable and one or more independent variables. When more than one independent variable is used, regression analysis is called a “multivariable regression analysis” (Çelebi, 2009). Regression analysis, which is another hypothesis test that is closely related to a correlation showing the direction and power of the relationship between two variables, deals with the functional form of the relationship between variables. Regression analysis is the process of explaining the relationship between one dependent variable and one or more than one independent variables with a mathematical equation (Özcan, 2013).

Table 6: Effect of the Variables on Normative Commitment

Model	Non-Standardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
	B	Std. Error	Beta		
(Constant)	3.630	.740		4.905	.000
Cynical Thought	.121	.090	.202	1.349	.180
Emotional Reaction	.052	.074	.100	.695	.488
Cynical Culture and Climate	-.067	.060	-.132	-1.127	.262
Sensitivity and Being Appreciated	-.048	.086	-.079	-.553	.581
Career Opportunities	-.011	.102	-.015	-.104	.917
Legal Guarantees	.023	.070	.031	.328	.743
F Value: 1.845		R-Squared: 0.78		Corrected R Square: 0.36	
Dependent Variable: Normative Commitment					

Statistically significant at the level of ***p < 0.001, **p < 0.005, * p < 0.050.

The R² value is used in regression analysis to find out what percentage of the total change in the dependent variable is explained by independent variables. This value shows that all variables cannot explain the change in the dependent

variables, and if it approaches “1”, then the change in the dependent variable is explained well by independent variables (Özcan, 2013). The results that show the effect of cynicism and job satisfaction on normative commitment are presented in

Table 6, and the results that show their effect on continuance commitment are presented in Table 7.

Table 7. Effect of the Variables on Continuance Commitment

Model	Non-Standardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
	B	Std. Error	Beta		
1 (Constant)	4.725	1.160		4.074	.000
Cynical Thought	-.266	.141	-.289	-1.896	.060
Emotional Reaction	.091	.116	.114	.780	.437
Cynical Culture and Climate	.064	.094	.081	.680	.498
Sensitivity and Being Appreciated	-.104	.135	-.113	-.768	.444
Career Opportunities	-.144	.159	-.134	-.901	.369
Legal Guarantees	.030	.110	.026	.276	.783
F Value: 1.004		R-Squared: 0.78		Corrected R Square: 0.36	
Dependent Variable: Continuance Commitment					

Statistically significant at the level of ***p < 0.001, **p < 0.005, * p < 0.050.

The results that show the effect of cynicism and job satisfaction on affective commitment are presented in Table 8.

As can be seen from Table 6, Table 7 and Table 8, the two independent variables in the research scale, cynicism and job satisfaction, were put through an evaluation within the same analysis with organizational commitment, which is the dependent variable of the study. The

Corrected R square value of the third model, in which the causality relationship was sought, was determined as 0.686. This number that is defined as the determination coefficient shows that the effect of the independent variables on the dependent variable is approximately 70%. This value is quite high for social sciences. The F value of the study is 51.188.

Table 8: Effect of the Variables on Affective Commitment

Model	Non-Standardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
	B	Std. Error	Beta		
1 (Constant)	1.403	.596		2.353	.020
Cynical Thought	-.139	.072	-.165	-1.927	.056
Emotional Reaction	.043	.060	.059	.719	.473
Cynical Culture and Climate	-.040	.048	-.055	-.833	.406
Sensitivity and Being Appreciated	.264	.069	.314	3.815	.000
Career Opportunities	.451	.082	.461	5.508	.000
Legal Guarantees	-.032	.057	-.031	-.574	.567
F Value: 51.188		R-Squared: 0.699		Corrected R Square: 0.686	
Dependent Variable: Affective Commitment					

Statistically significant at the level of ***p < 0.001, **p < 0.005, * p < 0.050.

According to the results, the cynicism's all sub factors do not affect organizational commitment as well as it has no mutual

relationship with job satisfaction. Another explanation is that an element that has a negative meaning as cynicism will not

affect job satisfaction and organizational commitment in an organization. In addition to this, job satisfaction has a direct and positive effect on organizational commitment.

Although cynicism has no significant effect on organizational commitment, it may have been affected by job satisfaction. It could be concluded that cynicism negatively affects organizational commitment if job satisfaction was not included in the model according to the available information. Nevertheless, this judgment cannot be evaluated as a scientific finding since it has no certainty.

7. DISCUSSION AND CONCLUSION

The importance of qualified employees in organizations gradually increases as a result of the globalization and growing markets. Organizations that strive to keep employees with high job satisfaction and organizational commitment within the organization should be engaged in significant initiatives in this respect. The effects of organizational cynicism and job satisfaction on organizational commitment were investigated in this study, and significant findings were achieved with the data obtained. Based on the literature review, we waited to see a negative significant effect of organizational cynicism on organizational commitment, because cynicism is based on exhibiting disdainful and aggressive behavior, not paying attention to anything, and triggering negative behaviors by awakening feelings of grudge, anger and resentment (Özler et al., 2010). Results show that organizational cynicism does not have any influence on organizational commitment. It is also found out job satisfaction has a positive effect on organizational commitment. In correlation analysis organizational cynicism and job satisfaction are found to be related. The results are discussed in this section.

Social opportunities of the organization such as transportation and nutrition seem to be sufficient. Its sufficiency positively

affects the job satisfaction perception of the employees. The facts that an employee does not pay for transportation at all, have lunch for free and is supported increase the employee's commitment to the organization.

It is observed that the needs of employees in the physical working environment such as equipment, lighting and heating in the building are met adequately. The fact that the equipment in the working environment is at an adequate level ensures that individuals work more willingly and easily. The organization shows sensitivity towards the legal rights of employees such as getting referral and permission and also acts responsibly in the presence of vital problems such as occupational diseases. There is a positive impression that the employees are given the necessary value, sensibility and appreciation. The fact that the managers behave in a kinder and careful manner towards their employees may also prevent the formation of the presence of the cynical culture in the organization. The fact that the manager listens to her employees and evaluates their suggestions directly affects the trust of individuals in their organization and their performance. High job satisfaction will ensure that employees tend to say positive things about their working place, become a part of the team by continuing to work there and show extra effort for the success of the company

The high opportunities for career and promotion and giving employees the necessary value help individuals to commit to the organization and keep their belongingness. According to the analysis results of the study conducted on the example of the banking sector, a correlation was exhibited between the commitment and satisfaction criteria. Managers have a significant effect on the main subjects that affect commitment such as giving feedback, rewarding, being appreciated and enjoying one's job. It is shown that managers have important tasks in the criteria of wage, giving feedback, appreciation, providing career opportunities, giving the value attributed to employees and commitment.

Employees do not worry about losing their job when they trust their managers. Managers should reassure their employees that they will always support them as long as employees do not act against the policies and regulations. The reputation of the organization will increase with the resulting environment of trust. Showing sensitivity towards the needs and expectations of employees and making them feel that they are valuable have effects on ensuring the commitment to the organization.

In correlation analysis organizational cynicism and job satisfaction are found to be related. This can be interpreted as each of the senior, mid-level and junior managers must gain the trust of their employees in order to prevent the occurrence of organizational cynicism or elimination of its effects. In an environment in which competition is getting fiercer, the fact that managers keep up with the change by establishing a relationship of mutual trust with employees will enable them to prevent negative attitudes and behaviors in order for organizations and the individuals within them not to be negatively affected. The fact that individuals feel valuable in their organization and are appreciated for their work will increase their job satisfaction and develop their sense of belongingness. Those who work in organizations where satisfaction is ensured tell positive things about their company to their colleagues, potential employees and customers and show strong willingness to stay in their company and become an effective part of the organization. Committed employees volunteer to show extra effort for the success of the company.

Although the results showed no significant effect of organizational cynicism on organizational commitment, it is believed that the effect of organizational cynicism decreases or disappears since the workload is distributed fairly among employees, the environment of trust is ensured, and the expectations of individuals are met at the sufficient level. It can be said that it is difficult for individuals who have cynical thoughts and exhibit cynical behaviors to show commitment towards the institution. The inconsistency between the policies and practices of the organization, distrust in the sincerity of managers, and a skeptical approach will lead to the increase in cynicism and will cause the organization to be affected by them. The manager plays a significant role in employee commitment. It is observed that the opportunities provided by managers, the ease of promotion and being appreciated may not lead to cynical ideas and the cynical culture may not create negative effects on commitment in employees.

7.1 Limitations and Future Research

The fact that the research participants were selected from a single bank ensures that the results are obtained in this direction. This field will enable the academicians who wish to research to have the required number of attendance, sincere response of the survey responses and involvement of the work in different sectors, thus contributing positively to the field research. Also, researchers who want to research this area in the future can make a more accurate measurement using different types of questions.

REFERENCES

1. ABRAHAM R. (2000) Organizational cynicism: bases and consequences. Genetic, Social, and General Psychology Monographs 126, 269–292.
2. AĞIRDAN, Ö. (2016). “Örgütsel Sinizm Hastane Çalışanları Üzerinde Bir Araştırma” [Organizational Cynicism: A Research on Hospital Employees], Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı.
3. ALLEN, N. J. and MAYER, J. P. (1990). “The measurement and

- antecedents of affective, continuance and normative commitment to the organization". *Journal of Occupational Psychology*, 63, 1-18.
4. ALTUNIŞIK, R., COŞKUN, R., BAYRAKTAROĞLU, S., and YILDIRIM, E. (2010). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri: SPSS Uygulamalı [Research Methods in Social Sciences: SPSS Applied]*, (6. Baskı). Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
 5. ANDERSSON, L.M. and BATEMAN, T.S. (1997). "Cynicism in the Workplace: Some Causes and Effects". *The Journal of Organizational Behavior*. No.18, 449-470.
 6. BAKKER A., DEMEROUTI E. and VERBEKE W. (2004). "Using the job demands-resources model to predict burnout and performance". *Human Resource Management* 43, 83-104.
 7. BANG, B., ROSS, S., and REIO, T. G. Jr, (2012). "From motivation to organizational commitment of volunteers in non-profit sport organizations", *Journal of Management Development*, 32 (1), 96-112.
 8. BARTLETT, K.R. (2001). "The relationship between training and organizational commitment: a study in health care field". *Human Resource Development Quarterly*, 12 (4), 335-352.
 9. BOERSMA K. and LINDBLOM K. (2009) Stability and change in burnout profiles over time: a prospective study in the working population. *Work & Stress* 23, 264-283.
 10. BOYALI, H. (2011). "Örgütsel Sinizm ve İş Tatmini Arasındaki İlişkiler: Karamandaki Bankalar Üzerinde Bir uygulama", [Relationship Between Organizational Cynicism and Job Satisfaction: An Application on the Banks in Karaman], Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karaman: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı.
 11. BRANDES, P. (1997), "Organizational Cynicism: its Nature, Antecedents, and Consequences", Unpublished Doctoral Dissertation, Division of Research and Advanced Studies of the University of Cincinnati, USA.
 12. BRANDES, P. and Das, D. (2006), "Locating Behavioural Cynicism at Work: Construct Issues and Performance Implications", *Employee Health, Coping and Methodologies* (Edt. Pamela L.Perrewe, Daniel C. Ganster), JAI Press, New York, 233-266.
 13. CHATZOUDES, D., CHATZOĞLU, P. and VRAIMAKI, E. (2015), "The central role of knowledge management in business operations", *Business Process Management Journal*, 21 (5), 1117-1139.
 14. CLOSON, C., LEYS, C. and HELLEMANS, C. (2015), "Perceptions of corporate social responsibility, organizational commitment and job satisfaction", *Management Research: The Journal of the Iberoamerican Academy of Management*, 13 (1), 31-54.
 15. ÇELEBİ, M. A. (2009). *Örgütsel Bağlılığın Sağlanmasında Bir Araç Olarak Personel Güçlendirme, [Empowering as a Tool to Ensure Organizational Commitment]*, Karaman: Karamanoğlu Mehmetbey Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı.
 16. DEAN Jr, J.W., BRANDES, P. and DHARWADKAR, R. (1998). "Organizational Cynicism", *The Academy of Management Review*, 23 (2), 341-352.
 17. DOĞAN, S. and KILIÇ, S. (2007). *Örgütsel bağlılığın sağlanmasında personel güçlendirmenin yeri ve önemi [The place and importance of empowerment in providing*

- organizational commitment]. Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi, 29, 37-61.
18. ERDOST, E., KARACAOĞLU, K. and REYHANOĞLU, M. (2007). “Örgütsel Sinizm Kavramı ve İlgili Ölçeklerin Türkiye’deki Bir Firmada Test Edilmesi”, [Testing Organizational Cynicism Scales in a Turkish firm], Sakarya Üniversitesi, 15. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı, 514-524.
19. GREENGLASS E.R. and BURKE R.J. (2000). “Hospital downsizing, individual resources, and occupational stressors in nurses”. *Anxiety Stress and Coping* 13, 371–390.
20. JOUNG, H. W., GOH, B. K., HUFFMAN, L., YUAN, J. J., and SURLLES, J. (2015). "Investigating relationships between internal marketing practices and employee organizational commitment in the foodservice industry", *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 27 (7), 1618-1640.
21. JOHNSON J.L. and O’LEARY-KELLY A.M. (2003). “The effects of psychological contract breach and organizational cynicism: not all social exchange violations are created equal”. *Journal of Organizational Behavior* 24, 627–647.
22. KABATAŞ, A. (2010). “Örgütsel Sinizm ile Örgütsel Vatandaşlık Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi ve Bir Araştırma”, [An Investigation of the Relationship Between Organizational Cynicism and Organizational Citizenship and a Research], Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı.
23. KALAĞAN, G. and GÜZELLER, C. O. (2010). “Öğretmenlerin Örgütsel Sinizm Düzeylerinin İncelenmesi”, [Analysis of Teachers' Levels of Organizational Cynicism], Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, no. 27: 83-97.
24. KALAĞAN, G. (2009). “Araştırma Görevlilerinin Örgütsel Destek Algıları ile Örgütsel Sinizm tutumları Arasındaki İlişki, [The Relationship Between Organizational Support Perceptions and Organizational Cynics Attitudes of Research Assistants]”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı.
25. KAYA, Ç. and CEYLAN, B. (2014). “An Empirical Study on the Role of Career Development Programs in Organizations and Organizational Commitment on Job Satisfaction of Employees”, *American Journal of Business and Management* Vol. 3, No. 3, 2014, 178-191.
26. KIM T.Y., BATEMAN T.S., GILBREATH B. and ANDERSSON L.M. (2009). “Top management credibility and employee cynicism: a comprehensive model”. *Human Relations* 62, 1435–1458.
27. KO, W. H. (2012). “The relationships among professional competence, job satisfaction and career development confidence for chefs in Taiwan”. *International Journal of Hospitality Management* 31, 1004– 1011.
28. KÖK, S. B. (2006). “İş Tatmini ve Örgütsel Bağlılığın İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma”, [Organizational Cynicism, Contextual Performance and Ethical Ideology], *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 20, No.1: 291- 310.
29. KÖROĞLU, Ö. (2011). “İşgören doyum ve turizm işletmelerinde yapılan araştırmalara ilişkin bir değerlendirme [Employee satisfaction and an evaluation related to the research conducted in the tourism business]”. *Z.K.Ü., Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (14).
30. LUKSYTE, E., SPITZMEULLER, C. and MAYNARD, D.C. (2011). “Why do overqualified incumbents deviate? Examining multiple mediators”. *Journal of Occupational Health Psychology* 16, 279–296.

- 31.LUMLEY, E.J., COETZEE, M., TLADINYANE, R., and FERREIRA, N. (2011). "Job satisfaction and organisational commitment of employees in the IT environment", *Southern African Business Review*, 15 (1), 100-118.
- 32.MASLACH C., SCHAUFELI W. and LEITER M. (2001) Job burnout. *Annual Review of Psychology* 52, 397-422.
- 33.MEYER, J.P., and ALLEN, N.J. (1997). *Commitment in the Workplace*, Thousand Oaks, CA: Sage.
- 34.MOLINA, M. A. C., GONZÁLEZ, J. M. H, FLORENCIO, B. P., and GONZÁLEZ, J. L. G. (2014),"Does the balanced scorecard adoption enhance the levels of organizational climate, employees' commitment, job satisfaction and job dedication?", *Management Decision*, 52 (5), 983-1010.
- 35.NEVES P. (2012) Organizational cynicism: spillover effects on supervisor-subordinate relationships and performance. *Leadership Quarterly* 23, 965-976.
- 36.ÖZCAN, F. (2013). "Örgütsel Sinizm ve Örgütsel Bağlılık Arasındaki ilişkiyi Ölçmeye Yönelik Bir Araştırma", [A Research on Relationship Between Organizational Cynicism and Organizational Commitment], *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı.
- 37.ÖZLER, D., ATALAY, C. and ŞAHİN, M. (2010). "Örgütlerde Sinizm Güvensizlikle mi Bulaşır?", [Does The Cynicism Contaminate In Organizations With Distrustfulness], *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2, 2: 47-57.
- 38.REICHERS, A. E., WANOUS, J.P. and AUSTIN, J. T. (1997). "Understanding and Managing Cynicism About Organizational Change", *Academy of Management Executive*, 11 (1), 48-59.
- 39.ROBBINS, S. P. and COULTER, M. (2002). *Management* (7th. Ed). Prentice Hall, Retrieved from [http://sirpabs.ilahas.com/Management,%207e,%20R%20obbins-Coulter%20\(Student%20Ed.\).pdf](http://sirpabs.ilahas.com/Management,%207e,%20R%20obbins-Coulter%20(Student%20Ed.).pdf)
- 40.SABUNCUOĞLU, Z. and TÜZ, M (2013). *Örgütsel Davranış. [Organizational Behaviour]*, Bursa. Aktüel Yayınları.
- 41.SEYHAN, M. (2014). "İşletmelerde Örgütsel Bağlılık ve Örgütsel Bağlılığı Etkileyen Faktörler: Gümrük Memurları Üzerine Bir Araştırma, [Factors Affecting Organizational Commitment and Organizational Commitment in Organizations: A Survey on Customs Officers]", *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı.
- 42.SİPAHİ, B., YURTKORU, E. S., and ÇİNKO, M., (2006). "Sosyal Bilimlerde SPSS'le Veri Analizi. [Data Analysis with SPSS in Social Sciences]", (1. Baskı). İstanbul: Beta Yayınları.
- 43.SOMERS, M.J. (1995). "Organizational Commitment, Turnover and Absenteeism: An Examination of Direct and Interaction Effects". *Journal of Organizational Behavior*, 16, 49-58.
- 44.STANLEY D.J., MEYER J.P. & TOPOLNYTSKY L. (2005). "Employee cynicism and resistance to organizational change". *Journal of Business and Psychology* 4, 429-459.
- 45.SUR, Ö. (2010). *Örgütsel Sinizm: Eskişehir İli Büro Çalışanları Üzerine Bir Alan Araştırması*, [Organizational Cynicism: A Field Study on Eskişehir Local Office Employees], *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Döro Yönetimi Anabilim Dalı.
- 46.TDK (2018). *Güncel Türkçe Sözlük: Sinizm*, [Contemporary Turkish Dictionary: Cynicism],

- http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5b0ca377472496.28602287 (Erişim: 02.05.2018).
47. VOLVIC CHEN, C.C., CHEN, C. J. and LIN, M. J. (2015), "The impact of customer participation: the employee's perspective", *Journal of Business & Industrial Marketing*, 30 (5), 486-497.
48. WANOUS J.P., REICHERS A.E. and AUSTIN J.T. (2000). "Cynicism about organizational change: measurement, antecedents, and correlates". *Group and Organization Management* 25, 132– 153.
49. WESTOVER, J. H., WESTOVER, A. R. L. WESTOVER, A. (2010). "Enhancing long-term worker productivity and performance", *International Journal of Productivity and Performance Management*, 59 (4), 372-387.